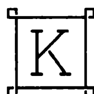
Aldous Huxley

Neregys Gazoje



UDK 821.111-31
Hu204

Eyeless in Gaza
by Aldous Huxley,
Harper Perennial Modern Classics, 2009



Knygos leidimą parėmė
Lietuvos kultūros taryba



Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai. Šis leidinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokį jame pateikiamos informacijos naudojimą

ISBN 978-609-427-182-3

Aldous Huxley

Neregys Gazoje

Iš anglų kalbos vertė
LAIMANTAS JONUŠYS



Neregys Gazoje malūne su vergais
MILTON

1 skyrius

1933 m. rugpjūčio 30 d.

Nuotraukos nubluko beveik taip pat kaip prisiminimai. Ši jauna moteris, amžių sandūroje stovėjusi sode, panaši į šmėklą per gaidgystę. Jo motina, atpažino Antonis Bivisas. Likus metams ar dvejiem, o gal tik mėnesiui ar dviem iki mirties. Tačiau mada, galvojo įsistebeilijęs į nurudusį fantomą, mada – medžių karpymo menas. Jau tie klubai it gulbės! Tas nuožulnus krūtinės šlaitas – be jokios matomos sąsajos su ten slypinčiu nuogu kūnu! Ir ta vešli šukuosena, lyg dekoratyvinė deformacija ant makaulės! 1933-iais tai atrodo keistai pasibjaurėtina, koktu. Ir vis dėlto užsimerkęs (negalėjo susilaikyti nuo to) regėdavo motiną tingios gražuolės poza išsipleikusią šezlonge arba žvitriai žaidžiančią tenisą, arba skriejančią lyg paukštis vienos tolimos žiemos ledu.

Taip pat atrodė ir Merės Amberli nuotraukos, padarytos dešimčia metų vėliau. Sijonas, kaip visada, kuo ilgiausias, ir kiek siauresniame audinių varpe moteris vis dar slysdavo bepėdė, tarsi ant ratukų. Krūtys, tiesa, jau buvo kilstelėtos, užpakalinės dalies perteklius įtrauktas. Tačiau bendras aprengto kūno pavidalas tebeatrodė keistai neįtikėtinas. Krabas su banginio ūsų korsetu. O ta didžiulė plunksnota 1911-ųjų skrybėlaitė stačiai atklydusi iš aukščiausio lygio prancūziškų laidotuvių. Kaip kokį nors sveikos nuovokos vyrą galėjo suvilioti tokia visiškai antiafrodizinė išvaizda? O vis dėlto, kad ir kokios tos nuotraukos, jis prisiminė ją kaip geidžiamybės įsikūnijimą. Pamačius tą plunksnuotą krabą ant ratų, jo širdis imdavo plakti tankiau ir jam gniauždavo kvapą.

Dvidešimt metų, trisdešimt metų po įvykio nuotraukos atskleidė tik nutolusius, nepažįstamus dalykus. O tai, kas nepažįstama (nelemtas automatizmas!), visada tampa absurdu. Jis prisiminė priešingą įspūdį – jausmo, patirto, kai nepažįstama dar

buvo pažįstama, kai absurdas, priimamas kaip normali tikrovė, visai neatrodė absurdiškas. Atminties dramos – visada Hamletas šiuolaikiškais drabužiais.

Kokia graži buvo jo motina – graži po surangytais plaukų augliais ir nepaisant atsikišusios užpakalinės dalies bei ilgos krūtinės nuožulnumos. Ir Merė – kaip siutinamai geidžiama net karapakse, net po laidotuvių pliumažu! O štai jis pats: gelsvai rudu koverkoto paltuku ir skaisčiai raudona škotiška berete; kaip „Burbulų“* berniukas – žolės žalumo pusaksomiu su rauktinukais; mokykloje Norfolko kostiumu su golfo kelnėmis, pasibaigiančiomis žemiau kelių dviem ankštais fetro vamzdžiais; sekmadienį su krakmolyta apykakle ir katiliuku, o kitomis dienomis raudona ir juoda mokykline kepuraite, – savo prisiminimuose jis taip pat visada vilkėjo moderniais drabužiais, niekada nemanė esąs tas absurdiškas, komiškas žmogeliukas, kurį parodė šios nuotraukos. Jautėsi tada nė kiek ne prasčiau kaip berniukai džersio marškiniais ir šortais trisdešimčia metų vėliau. Tai įrodo, – nejučia ėmė atsietai svarstyti Antonis, apžiūrinėdamas savo atvaizdą su cilindru ir fraku Itone, – kad pažanga gali būti tik fiksuojama, bet ne patiriama. Ranka prisitraukė sąsiuvinį, atsivertė ir užrašė: „Galbūt pažangą gali regėti istorikai, bet jos niekada negali pajausti tie, kurie patys dalyvauja menamame tobulėjime. Jauni būna gimę pažangos aplinkybėmis, o seni į jas įsigyvena per keletą mėnesių arba metų. Šie poslinkiai nejaučiami kaip pažanga. Dėkingumo nėra – tik susierzinimas, jeigu dėl kokios nors priežasties neseniai išrasti patogumai sugenda. Žmonės nėra itin dėkingi Dievui už automobilius – jie tik ima keiktis, kai užsikemša karbiuratorius.“

Jis užvertė sąsiuvinį ir grįžo prie 1907 metų cilindro.

---

* „Bubbles“ (1886) – Britanijoje populiarus Johno Everetto Millais paveikslas, vaizduojantis raudonskruostį berniuką, žiūrintį į savo išpūstą muilo burbulą (*čia ir toliau – vertėjo pastabos*).

Pasigirdo žingsniai, ir pakėlęs galvą jis pamatė Heleną Ledvidž, ateinančią per terasą ilgais spyruokliuojančiais žingsniais. Jos veidas po plačia skrybėlaite švytėjo nuo liepsnaspalvės pliažinės suknelės. Tarsi ji sviltų pragare. O iš tikrųjų, galvojo jis toliau, ji ten ir yra. Pragaro vieta yra sąmonė – ji nešiojasi jį. Savo absurdiškos santuokos pragarą, turbūt ir kitus pragarus. Bet jis visada vengė per daug gilintis į jų prigimtį, visada apsimesdavo nepastebįs, kai ji pati pasisiūlydavo būti vedle jų labirintuose. Gilindamasis ir tyrinėdamas jis atsidurtų Dievas žino kokiame jausmų liūne ir kokią atsakomybę imtų jausti. O juk neturi nei laiko, nei energijos jausmams ir atsakomybei. Už viską svarbiau – darbas. Gniauždamas smalsumą, užsispyręs laikėsi vaidmens, kurį seniai pats sau skyrė, – užsisklendusio filosofo, užsiėmusio mokslavyrio, nematančio dalykų, kurie visiems akivaizdūs. Elgėsi taip, lyg jos veide tegalėtų aptikti išorines formos ir medžiagos grožybes. O juk, žinoma, kūnas niekada nebūna visai nepermatomas – per savo saugyklos sienas prasišviečia siela. Tos skaidrios pilkos akys, ta burna su grakščiai iškilia viršutine lūpa yra atšiaurios ir kone bjaurios dėl apmaudaus liūdesio.

Pragaro įraudis užgeso jai iš saulės šviesos įžengus į namo paunksmę, tačiau staigiai pabalęs veidas tik sustiprino karčią minos melancholiją. Antonis pažvelgė į ją, bet neatsistojo, nepasisveikino. Tarp jųdviejų buvo nusistovėjęs įprotis niekada nekelti jokio sujudimo, net ir tokio menko kaip pasilabinimas. Nė mažiausio sujudimo. Pro atviras stiklines duris Helena įėjo į kambarį, o jis vėl nukreipė žvilgsnį į savo nuotraukas.

– Štai ir aš, – tarė ji nesišypsodama. Nusiėmė skrybėlaitę ir grakščiu, nekantriu galvos krestelėjimu grąžino į vietą rausvai rudas garbanėles. – Šlykščiai karšta! – numetė skrybėlaitę ant sofos ir per kambarį nuėjo link Antonio, sėdinčio prie rašomojo stalo. – Nedirbi? – paklausė nustebusi. Rasti jį neįnikusį į knygas ir popierius buvo retas dalykas.

Jis papurtė galvą.

– Šiandien jokios sociologijos.

– Į ką tu čia žiūri? – atsistojusi šalia jo kėdės, ji pasilenkė prie išmėtytų nuotraukų.

– Į senus savo lavonus.

Jis padavė jai mirusio itoniečio šmėklą.

Minutėlę tylomis pasižiūrėjusi, ji pareiškė:

– Tada atrodei gražiai.

– *Merci, mon vieux!** – jis ironiškai meiliai patapšnojo jai per šlaunies užpakalinę pusę. – Mano privačioje mokykloje mane pravardžiavo Bengeriu, – tarp jo pirštų galiukų ir apvalaino stangraus jos kūno sausu slidžiu glotnumu įsiterpė šilkas, keistai nemalonus liesti. – Pagal „Bengerio maistą“. Nes atrodžiau it kūdikėlis.

– Meilus, – kalbėjo ji toliau, nepaisydama įsikišimo, – tikrai atrodei meilus. Mielas.

– Bet toks ir tebesu, – pareiškė jis ir nusišypsojo.

Kurį laiką ji žvelgė į jį tylomis. Kakta po vešliais tamsiais plaukais buvo dailiai glotni ir giedra, lyg mąslaus vaiko. Vaikiška, tik truputį juokingiau, buvo ir striuka, šiek tiek riesta nosytė. Tarp susiaurėjusių vokų akys buvo gyvos tyliu juoku, o lūpų kampučiuose ruseno šypsenėlė – silpna ir ironiška, kažkaip prieštaraujanti tam, ką lūpos, regis, bylojo savo pavidalu. Lūpos buvo putlios, subtilių linijų, geidulingos ir podraug rimtos, liūdnos, kone virpulingai jautrios. Lūpos tartum nuogos savo rūsčiu goslumu, negebančios apsiginti, paliktos savo bejėgystei mažo, neagresyvaus smakriuko.

– Blogiausia yra tai, – galų gale pratarė Helena, – kad tu teisus. Tu tikrai meilus, tu tikrai mielas. Dievas žino kodėl. Nes neturėtum toks būti. Iš tiesų visa tai suktybė, triukas, kuriuo apgaulingai suvilioji žmones tave pamėgti.

– Na jau! – pasipiktino jis.

* Ačiū, senute! (pranc.)

– Tu paskatini žmones ką nors atiduoti veltui.

– Bet aš bent visada atvirai parodau, kad tai yra veltui. Niekada neapsimetu, kad tai didi aistra. – Jis groteskiškai ištratino *r* ir ištempė *a*. – Tai net ne *Wahlverwandschaft**, – pridūrė griebdamasis vokiečių kalbos, idant visą tą romantišką giminysčių ir audringų jausmų reikalą parodytų kaip ypač absurdišką. – Tai tik mažas malonumas.

– Tai tik mažas malonumas, – ironiškai pamėgdžiojo Helena, tuo pat metu galvodama apie tą laikotarpį jųdviejų romano pradžioje, kai ji, taip sakant, stovėjo ant meilės slenksčio, laukdama kvietimo vidun. Tačiau kaip tvirtai (nors ir su visais savo nutylėjimais bei dirbtiniu švelnumu), kaip kategoriškai ir ryžtingai jis užtrenkė tas duris jai prieš nosį. Jis nenorėjo būti mylimas. Kurį laiką nedaug trūko, kad ji imtų maištauti, bet paskui ta karčios ir sarkastiškos rezignacijos dvasia, su kuria buvo išmokusi žvelgti į pasaulį, priėmė jo sąlygas. Jos buvo tuo labiau priimtinos, kad akiratyje nesimatė geresnės alternatyvos, nes vis dėlto jis buvo įspūdingas žmogus ir ji vis dėlto jautė jam šiltus jausmus, be to, jis bent jau mokėjo suteikti jai fizinį pasitenkinimą. – Tai tik mažas malonumas, – pakartojo ji ir prunkštelėjo.

Antonis metė į ją žvilgsnį nejaukiai svarstydamas, ar ji ketina sulaužyti nežodinį jųdviejų susitarimą ir paliesti kokią nors draudžiamą temą. Bet nuogąstavimai buvo be pagrindo.

– Taip, aš pripažįstu, – kiek patylėjusi kalbėjo ji toliau. – Tu pakankamai sąžiningas. Bet tai nekeičia fakto, kad visada gauni ką nors veltui. Pavadinkim tai netyčine suktybe. Manyčiau, tavo turtas yra tavo veidas. Gražus ne tas, kas gražiai elgiasi, – tavo atveju, – ji vėl pasilenkė prie nuotraukų. – Kas čia?

Prieš atsakydamas jis akimirką padelsė, paskui šypsodamasis, bet podraug jausdamasis gana nejaukiai atsakė:

* Sielų giminystė – pagal Johanno Wolfgango Goethe's romano pavadinimą.

– Viena iš nedidžių aistrų. Jos vardas Gledis.

– Kurgi ne! – Helena su panieka suraukė nosį. – Kodėl tu ją metei?

– Nemečiau. Ji susirado kitą. Nepasakyčiau, kad labai liūdėjau, – pridūrė jis, bet ji tuoj pat įsiterpė.

– Gal tas kitas kartais su ja lovoje šnekėdavosi.

Antonis nuraudo.

– Ką tuo nori pasakyti?

– Kai kurioms moterims, įsivaizduok, patinka, kai su jomis lovoje šnekamasi. Ir matydama, kad tu nešneki... Juk niekada nešneki, – ji numetė Gledis į šalį ir paėmė kitą moterį, vilkinčią 1900 metų drabužiais. – Ar tik čia ne tavo motina?

Antonis linktelėjo.

– O čia tavo, – tarė jis ir pastūmė jos link Merės Amberli su laidotuvių plunksnomis nuotrauką. Paskui su pasibjaurėjimu pridūrė: – Kokią patirtos praeities naštą žmogus valkioja paskui save! Turėtų būti koks nors būdas atsikratyti nereikalingų prisiminimų. Kaip aš nekenčiu to Prusto! Tikrai bjauriuosi juo.

Ir sodriai komiška iškalba jis ėmėsi vaizduotėje kurti reginį, kaip tas astmatikas prarasto laiko ieškotojas tupi, siaubingai išbalęs ir išglebęs, su kone moteriška krūtine, bet apsiplunksnavusia ilgais juodais plaukais, be galo tupi ir tupi drungnoje savo prisimintos praeities vonioje. Ir aplink jį plūduriuoja begalė dvisių ankstesnių prausimųsi pamuilių, per daugelį metų susikaupę nešvarumai aplipę vonios kraštus arba tvyro tarsi kybodami tamsiame vandenyje. Ir štai sėdi jis ten – išblyškęs, atstumiantis invalidas, kempine siurbia tirštas savo muilo putas ir spaudžia jas prie veido, saujomis semia tą pilką žvirgždėtą svaigų gėralą ir vertinamai teliūskuoja burnoje, gargaliuoja, skalauja juo šnerves lyg pamaldus induistas Gange...

– Tu kalbi apie jį, – tarė Helena, – kaip apie kokį asmeninį priešą.

Antonis tik nusijuokė.

Stojusioje tyloje Helena paėmė nublukusią savo motinos nuotrauką ir įdėmiai įsigilino į ją, tarsi į kokį paslaptingą hieroglifą, kuris išaiškintas suteiktų raktą, įmintų mįslę.

Antonis į ją šiek tiek pasižiūrėjo, paskui sukruto, pasinėrė į nuotraukų pluoštą ir ištraukė savo dėdę Džeimsą teniso apranga 1906 metais. Jau miręs – nuo vėžio, vargšas senas bėdžius, ir su visa katalikų religijos paguoda. Numetė tą nuotrauką ir paėmė kitą. Joje keletas žmonių stovėjo blausių Šveicarijos kalnų fone – jo tėvas, pamotė, dvi netikros seserys. „Grindelvaldas, 1912“, – buvo parašyta antroje pusėje dailia p. Biviso rašysena. Jis pastebėjo, kad visi keturi laiko alpenštokus.

– Ir aš norėčiau, – tarė jis garsiai, dėdamas nuotrauką atgal, – norėčiau, kad mano dienos būtų atskirtos viena nuo kitos nenatūralaus bedieviškumo.

Helena pakėlė galvą nuo nepermanomo hieroglifo.

– Tai kam gaišti laiką žiūrėdamas į senas nuotraukas?

– Tvarkiau savo spintą, – paaiškino jis. – Jos tiesiog iškilo į šviesą. Kaip Tutanchamonas. Neatsispyriau pagundai apžiūrėti jas. Be to, šiandien mano gimtadienis, – pridūrė jis.

– Tavo gimtadienis?

– Keturiasdešimt dveji, – Antonis pakraipė galvą. – Varo į depresiją! O kadangi visada norisi pasunkinti liūdesį... – jis paėmė pluoštelį nuotraukų ir paleido jas iš rankos. – Lavonai pasirodė pačiu laiku. Čia regimas Apvaizdos pirštas. Atsitiktinumo kanopa, jeigu nori.

– Tau ji labai patiko, ar ne? – paklausė Helena po dar vieno tylos intarpo, pakėlusi, kad jis matytų pamėklišką savo motinos pavidalą.

Jis linktelėjo ir nukreipė pokalbį kitur:

– Ji iš manęs padarė kultūringą žmogų, – paaiškino. – Buvau puslaukinis, kai ji mane paėmė į nagą, – jis nenorėjo aptarinėti

savo jausmų Merei Amberli – ypač (nors tai, be abejo, buvo kvaila barbarizmo atgyvena) su Helena. – Baltosios moters našta, – pridūrė nusijuokdamas. Paskui vėl paėmė būrelį su alpenštokais. – O tai vienas iš dalykų, nuo kurių ji mane išvadavo, – tarė jis. – Tamsiausioji Šveicarija. Net nežinau, kaip atsidėkoti.

– Gaila, kad ji pati neišsivadavo, – tarė Helena, pasižiūrėjusi į alpenštokus.

– Beje, kaip ji laikosi?

Helena gūžtelėjo pečiais.

– Pavasarį, išėjusi iš slaugos namų, atrodė geriau. Bet, aišku, vėl pradėjo. Ta pati istorija. Morfijus, o pertraukose alkoholis. Važiuodama čia pasimačiau su ja Paryžiuje. Siaubinga! – ji nusipurtė.

Ranka, ironiškai meiliai tebespaudusi jos šlaunį, staiga pasirodė esanti baisiai ne vietoje. Jis leido jai nusvirti.

– Aš nežinau, kas blogiau, – kalbėjo Helena kiek patylėjusi. – Ta nešvara – tu neįsivaizduoji, koks jos gyvenimas! Ar ta pikta valia, tas siaubingas melas, – ji giliai atsiduso.

Visai be ironijos Antonis paėmė jos ranką ir spustelėjo.

– Vargšė Helena!

Kelias sekundes ji stovėjo nejudėdama ir tylėjo nusigręžusi, paskui staiga atgijo, lyg pabudusi iš miego. Jis pajuto, kaip jos glebi ranka suspaudžia jo plaštaką, ir kai ji atsisuko į jį, jos veide žaižaravo beatodairiškas, piktdžiugiškas linksmumas.

– Priešingai – vargšas Antonis! – sušuko ji ir iš gerklės gilumos paleido keistą, netikėtą tramdomą kikenimą. – Taigi, per apgaulę!

Jis užprotestavo – esą jos atveju tai ne apgaulė, tada ji pasilenkė ir tartum su pikta tūžmastimi įsisiurbė jam į lūpas.

II skyrius

1934 m. balandžio 4 d.

Iš A. B. dienoraščio

Kiekvieną biografiją apibendrina penki žodžiai. *Video meliora proboque, deteriora sequor.** Kaip ir visi žmonės, aš žinau, ką turėčiau daryti, bet ir toliau darau tai, ko, kaip žinau, neturėčiau daryti. Pavyzdžiui, šiandien po pietų nuėjau aplankyti vargšo Bepo, liūdnai sveikstančio po gripo. Žinojau, kad turėčiau pasėdėti su juo ir leisti jam išlieti nusiskundimus dėl jaunimo nedėkingumo bei žiaurumo, siaubą dėl artėjančios senatvės bei vienatvės, baisius įtarimus, kad žmonės ima laikyti jį nuoboda, nebe *à la page***. Bolinskiai iškėlė puotą, o jo nepakvietė, Hagvermas jau nuo lapkričio nėra praleidęs su juo savaitgalio... Žinau, kad man derėjo užjaučiamai išklausyti ir pasiūlyti gerų patarimų, maldauti jo nesisieloti dėl neišvengiamybių ir smulkmenų. Patarimų jis, be abejo, nebūtų priėmęs – kaip visada; bet juk niekada negali žinoti, todėl visada reikia stengtis patarti. Vietoj to aš iš anksto atsiskaičiau su sąžine nupirkdamas jam svarą brangių vynuogių ir pamelavau apie tokį komitetą, į kurį vos ne tuoj pat reikia bėgti. O tiesa buvo ta, kad paprasčiausiai negaliu dar kartą klausytis vargšo B. savigailos. Savo elgesį, kaip ir penkių šilingų vertės uogas, pateisinau teisuolio mintimis: penkiasdešimtmetis vyras turėtų susivokti ir nebesureikšminti meilės romanų, kvietimų vakarieniauti ir susitikimų su reikalingais žmonėmis. Neturėtų būti toks asilas, todėl (nepriekaištinga logika) man nebuvo privalu elgtis taip, kaip turėčiau. Taigi, išskubėjau pabuvęs su

* Matau ir pritariu tam, kas gera, pasiduodu tam, kas bloga (iš Ovidijaus „Metamorfozių").

** Šiuolaikišku.

juo vos ketvirtį valandos – palikdamas vargšą bėdžių vienatvei ir graužiančiai savigailai. Nueisiu rytoj bent dviem valandom.

„Persekiojanti nuodėmė" – ar dar galima vartoti šį terminą? Ne. Jis turi per daug nepatenkinamų potekščių ir sąsajų – ėriuko kraujas, baimė pakliūti į gyvojo Dievo rankas, pragaro ugnis, perdėtas susirūpinimas dėl sekso, prasižengimų ir skaistybės, o ne dėl labdarybės. (Įsidėmėtina, kad vargšas Bepas, pastatytas aukštyn kojom = Komstokas* arba šv. Paulius.) Be to, „persekiojanti nuodėmė" paprastai būdavo siejama su nepaliaujamu egotistiniu panirimu į save, taip dažnai kliudančiu dievotumui. Pažvelkime šiame kontekste į dienoraštį Princo** – to uolaus evangeliko, kuris galiausiai įkūrė „Meilės buveinę" – vadovaujamas Jo, kaip sakytų buchmanistai; mat jo ilgai gniaužtas noras palaidai sangulauti galų gale iškilo į sąmonę kaip Šventosios Dvasios (su ja jis galop ėmė tapatinti save) įsakymas „sutaikyti kūną su Dievu". Ir jis ėmėsi to sutaikymo – viešai, kaip žinome, ir ant svetainių sofų.

Ne, niekas negali vartoti tos frazės arba galvoti jos nurodoma linkme. Bet tai, žinoma, nereiškia, kad nėra nuolatinių polinkių blogai elgtis arba kad nereikia jų objektyviai ištirti ir ko nors prieš juos imtis. Štai ta Milerio pastaba, kai mes jojome kalnuose pas vieną jo pacientą indėną: „Realiai ir iš prigimties kiekvienas žmogus yra vientisas, bet jūs šią vienovę dirbtinai suskaidėte į trejybę. Vienas protingas žmogus ir du idiotai – štai, kuo jūs pavertėte save. Puikus manipuliuotojas idėjomis, susijungęs su asmeniu, kuris savęs pažinimo ir jausmų srityje yra mulkis; ir ši jūsų pora susijusi su puskvailiu kūnu. Kūnu, kuris beviltiškai nenutuokia nieko, ką pats daro ir jaučia, neturi pasiekimų, nežino, kaip naudotis savimi ir kitkuo. Du kvaišos ir vienas intelektualas. Tačiau žmogus yra

* Anthony Comstock (1844–1915) – amerikiečių aktyvistas, uoliai kovojęs su pornografija bei nešvankybėmis literatūroje.

** Henry James Prince – XIX a. britų sektantiškos pakraipos religinis aktyvistas.

demokratija, kur valdo dauguma. Jums reikia ką nors daryti su ta dauguma." Šis dienoraštis – tai pirmas žingsnis. Savęs pažinimas – esminė keitimosi prielaida. (Grynasis mokslas, o paskui taikomasis.) Mane persekioja abejingumas. Aš nemoku kvaršinti sau galvos dėl kitų žmonių. Arba veikiau nenoriu. Nes rūpestingai vengiu visų tokio kvaršinimo galimybių. Būtina gydymosi dalis – prisileisti visas kvaršinančias galimybes, kokias tik gali, nertis iš kailio, kad jų susikurtum. Abejingumas yra tingulio forma. Nes galima uoliai dirbti, kaip aš visada dirbau, ir vis tiek pasiduoti tinguliui, būti darbščiam savo darbe, bet skandalingai tingiam viskame, kas nėra tavo darbas. Nes tas darbas, žinoma, yra smagus. O kitkas – mano atveju, asmeniniai santykiai – yra nemalonu ir varginga. Ir vis nemaloniau, kai įprotis vengti asmeninių santykių ilgainiui įsišaknija. Abejingumas yra tingulio forma, o tingulys savo ruožtu – vienas iš nemylėjimo požymių. Mylimo žmogaus atžvilgiu nebūni tingus. Problema tokia: kaip mylėti? Ir šitas žodis įtartinas – riebaluotas, nes apčiupinėtas ištisų stiginsų* kartų. Turėtų būti kokia nors priemonė žodžiams sausai išvalyti ir dezinfekuoti. Meilė, tyrumas, gėris, dvasia – krūva nešvarių skalbinių, laukiančių skalbėjos. Tai kaip tada ne „mylėti" – nes tai neskalbta nosinė, – o jausti, tarkim, nuolatinį meilų domėjimąsi žmonėmis? Kaip prie jų prieiti antropologiškai, tariant Milerio žodžiais? Nelengva atsakyti.

Balandžio 5 d.

Dirbau visą rytą. Nes būtų paika nesuteikti visai savo medžiagai formos. Žinoma, naujos formos. Nes mano pradinis sumanymas

* Stiginsas – Charleso Dickenso „Pikviko užrašų" personažas, tingus kunigas, nesidomintis savo pareigomis.

buvo didžiulis „Buvaras ir Pekiušė“, sudėstytas iš istorinių faktų. Bergždžių pastangų vaizdas, tariamai objektyvus, mokslinis, bet sudėstytas, dabar suprantu, siekiant pateisinti savo paties gyvenimo būdą. Jeigu žmonės visada būtų elgęsi kaip puskvailiai arba beždžionės, jeigu negalėtų elgtis kitaip, tai mano patogus sėdėjimas parteryje su teatriniais žiūronais būtų pateisinamas. Tačiau jeigu galima ką nors padaryti, jeigu elgseną galima pakoreguoti... O kol kas elgseną vertinga būtų aprašyti ir paaiškinti jos koregavimo būdus. Nors ne taip vertinga, kad tai pateisintų visišką atsiribojimą nuo kitų veiklos formų.

Po pietų pas Milerį – ten sutikau dvasininką, rimtai žiūrintį į krikščionybę ir įkūrusį pacifistų organizaciją. Pavarde Perčasas. Pusamžis. Šiek tiek atitinka energingo pokštaujančio krikščionio tipą. (Kaip sunku pripažinti, kad galima vartoti klišes ir vis tiek būti inteligentiškam!) Bet labai geras žmogus. Tiesą sakant, daugiau negu geras. Gana įspūdingas.

Tikslas – pasinaudoti Perčaso organizacija ir ją išplėsti. Padalinys yra maža grupė, kaip ankstyvųjų krikščionių agapė arba komunistų kuopelė. (Įsidėmėtina, kad visi sėkmingi sąjūdžiai buvo sudaryti iš irkluotojų aštuonetų arba futbolininkų vienuolikių.) Perčaso grupės susirinkimus pradeda krikščioniškomis maldomis. Yra empiriškai nustatyta, kad pamaldi atmosfera didina efektyvumą, sustiprina bendradarbiavimo ir pasiaukojimo dvasią. Bet krikščioniškasis pamaldumas iš esmės bus nepriimtinas. Mileris mano, kad įmanoma neteologinė meditacijos praktika. Šią jis, žinoma, norėtų suderinti su savojo „aš“ galimybių lavinimu pagal F. M. Aleksanderį*, pradedant nuo fizinio valdymo ir per jį (kadangi sąmonė ir kūnas yra vienis) ištobulinant impulsų bei jausmų

* Frederick Matthias Alexander (1869–1965) – australų aktorius, sukūręs vadinamąją „Aleksanderio techniką“, skirtą valdyti raumenų ir proto įtampai kasdienėje veikloje.

valdymą. Bet tai neįgyvendinama. Nėra reikalingų mokytojų. „Mes turim pasitenkinti tuo, ką galime padaryti psichikos srityje. Fizinė pusė mus, žinoma, apvils. Kūno silpnumas yra kur kas daugialypiškesnis, negu mes manome."

Sutikau prisidėti pinigais, paruošti literatūros ir kalbėti su grupėmis. Pastaroji užduotis sunkiausia, nes visada vengdavau viešai pasisakyti. Perčasui išėjus, paklausiau Milerio, ar man reikėtų iškalbos pamokų.

Atsakymas: „Jeigu imsi pamokas, kol dar nesi pasiekęs reikiamo lygio ir fizinės koordinacijos, tiesiog išmoksi dar vieną blogą savęs panaudojimo būdą. Patobulėk, pasiek koordinaciją, tinkamai save naudok, ir tada galėsi kalbėti, kaip tik tau norisi. Sunkumai – nuo scenos baimės iki balso nustatymo – nebeegzistuos."

Tada Mileris davė man savojo „aš" galimybių panaudojimo pamoką. Kaip mokytis sėdėti ant kėdės, atsistoti nuo jos, atsilošti ir pasilenkti. Jis perspėjo, kad iš pradžių tai gali atrodyti truputį beprasmiška. Bet interesas ir supratimas didės tobulėjant. Ir sakė, kad tai turėtų padėti išspręsti problemą dėl *Video meliora proboque, deteriora sequor*, – tai technika, leidžianti gerus norus paversti veiksmais, užtikrinti, kad darai tai, ką žinai esant reikalinga daryti.

Vakarą praleidau su Bepu. Išklausęs bėdų sąrašą, pasiūliau mintį, kad vaisto nėra, yra tik prevencija. Venk priežasties. Jis sureagavo aistringu pykčiu: aš atimąs jo gyvenimo prasmę, stumiąs jį į savižudybę. Atsakydamas užsiminiau, kad yra ne viena prasmė. Jis sakė verčiau mirsiąs, negu atsisakysiąs savosios prasmės; paskui pakeitė toną ir prašė Dievo, kad galėtų jos atsisakyti. Tačiau dėl ko? Pasiūliau pacifizmą. Bet jis jau esąs pacifistas, visada juo buvęs. Taip, aš žinojau, – bet pasyvus pacifistas, negatyvus. O yra toks dalykas kaip aktyvus ir pozityvus pacifizmas. Jis pasiklausė, sakė pagalvosiąs apie tai, – gal tai būsianti išeitis.

III skyrius

1933 m. rugpjūčio 30 d.

Nuo plokščio stogo akį pirmiausia traukė į vakarus, kur pušys nuožulniai leidosi link Viduržemio jūros – žydros įlankos, apjuostos blyškiomis kaulinėmis uolomis, apskliaustos aukštomis kalvomis, žemutiniuose šlaituose žaliuojančiomis vynuogynais, pilkuojančiais alyvmedžiais, paskui pušų tamsumo, žemės raudonumo, uolų baltumo arba rožinės rudos spalvos nuo perdžiūvusio viržyno. Pro plyšį tarp artimesniųjų kalvų it metalu žvilgėjo ilgas tiesus Sent Bomo kalnagūbris, tolumoje pamėlynavęs. Į šiaurę ir pietus sodas buvo apsuptas pušų, bet į rytus vynuogynai ir alyvmedžių giraitės raudonos žemės terasomis kilo iki pat gūbrio, tad paskutiniai medžiai, vieni tamsūs ir niūrūs, kiti gyvai virpantys sidabru, stūksojo dangaus fone.

Ant stogo buvo degintis skirtų čiužinių – ant vieno iš jų juodu ir gulėjo, galvas paslėpę siaurame pietinio parapeto šešėlyje. Buvo beveik vidurdienis, iš nepriekaištingo dangaus saulės šviesa spinduliavo stačiu kampu, bet protarpiais dvelktelėdavo lengvas vėjelis, paskui nuščiūdavo ir vėl išjudėdavo. Laižoma šios trūksmingai švelninamos kaitros, oda lyg ir įgavo gyvesnio jautrumo, kone savarankišką sąmonę. Tarytum ji būtų iš saulės siurbusi naują gyvybę. Ir atrodė, kad ta keista, tūžminga, liepsnojanti gyvybė iš kosmoso kerta kiaurai odą, persunkia ir permaino audinius po ja, kol visas kūnas virsta svetimos saulės medžiagos dalimi, o siela tirpsta ir iš sau deramos tapatybės tampa kažkuo kitu, kažkokia nežmogiška rūšimi.

Esama taip mažai veido minų, toks stygius palyginti su visomis mintimis, jausmais ir pojūčiais, toks žeminantis refleksų, net sąmoningai ekspresyvių gestų skurdas! Vis dar skaidriai susvetimėjęs Antonis stebėjo požymius to mirties patalo, kuriame

pats turėjo ir žudiko, ir vieno iš aukų vaidmenį. Ji ėmė neramiai vartyti galvą ant pagalvių į vieną pusę, į kitą, tarsi ieškodama, bet vis bergždžiai kokio nors nepakeliamos kančios palengvinimo, kokio atokvėpio, tegu nors akimirkai. Kartais judesiu žmogaus, desperatiškai maldaujančio, kad taurė būtų atitraukta, ji suneria pirštus ir, pakėlusi prie lūpų, kramto sugniaužtus krumplius arba įspraudžia riešą tarp pražiotų dantų, lyg norėdama užgniaužti savo riksmą. Jos iškreiptas veidas – didžiausio sielvarto kaukė. Lenkdamasis prie tų kenčiančių lūpų jis staiga suvokė, kad tai veidas vienos iš Van der Veideno šventųjų moterų Kryžiaus apačioje.

O paskui, jau kitą akimirką, stojo ramybė. Auka nebevartė iškankintos galvos ant pagalvės. Maldaujančios rankos suglebo. Agoniška skausmo mina užleido vietą antžmogiškai ir svaigiai ramybei. Lūpos tapo rimtos it šventosios. Koks gi palaimingas regėjimas pasirodė po tais užmerktais vokais?

Jiedu ilgai gulėjo auksuotame saulės šviesos ir išsipildžiusio geismo stinguly. Pirmasis sukrutėjo Antonis. Pastūmėtas bežadžio, nemąslaus dėkingumo ir pasitenkinusio kūno lipšnumo, jis ištiesė ranką paglostyti. Jos oda palietus buvo karšta kaip saulės įkaitintas vaisius. Jis pasirėmė ant alkūnės ir atsimerkė.

– Tu atrodai kaip Gogeno paveiksle, – tarė jis palūkėjęs.

Ruda kaip Gogeno moteris ir, keistai šovė jam į galvą, taip pat plokščia – mat įdegis nuslopino tuos perlamutrinius karmino, mėlio ir žalumos žvilgesius, kurie neparudusiam kūnui suteikdavo ypač ištaigingą reljefą.

Jo balso garsas gąsdinamai įsibrovė į Helenos šiltą, mielą nesąmoningą transą. Ji kone skausmingai krūptelėjo. Kodėl jis nepalieka jos ramybėje? Ji buvo tokia laiminga tame kitame persimainiusio kūno pasaulyje, o dabar jis kviečia ją atgal – atgal į šį pasaulį, atgal į jos kasdienį tuštumos, sausros ir nepasitenkinimo

pragarą. Ji paliko jo žodžius neatsakytus ir, dar kiečiau užsimerkusi nuo grėslios tikrovės, bandė prasibrauti atgal į rojų, iš kurio buvo ištempta.

Ruda kaip Gogeno moteris ir plokščia... Bet pirmą Gogeno paveikslą jis pamatė (prisiminė apsimetęs, kad jam patiko gerokai labiau negu iš tikrųjų) su Mere Amberli anuo metu Paryžiuje – tuo jaudinančiu ir dvidešimtmečiui vaikinui nepaprastu, apokaliptiniu metu.

Jis mintyse susiraukė – ta jo praeitis darosi įkyri. Bet, kai norėdamas nuo jos pabėgti pasilenkė pabučiuoti Helenos peties, pajuto, kad saulės sušildyta oda persiėmusi silpnu, bet skvarbiu kvapu, podraug sūriu ir dūminiu, ir tas kvapas bemat perkėlė jį į didelį kreidos karjerą Čilterno kalvyno* šlaite, kur drauge su Brajanu Foksu jis praleido nenusakomai malonią valandą daužydamas du titnago gabalus vieną į kitą ir godžiai uostydamas tą vietą, kur kibirkštis palikdavo būdingą laivo variklio kvapsnį.

„K-kaip d-dūmai po j-jūra“, – sumikčiojo Brajanas, gavęs pauostyti titnagus.

Net regimai solidžiausiuose dabartinės tikrovės fragmentuose pilna spąstų. Kas gali būti labiau neišstumiamai *čia*, dabartyje, kaip moters kūnas saulėkaitoje? Ir vis dėlto jis jį išdavė. Tvirta kūniško akivaizdumo ir paties Antonio fizinio švelnumo žemė prasivėrė jam po kojomis ir nubloškė jį į kitą laiką bei vietą. Nėra nieko saugaus. Net ši oda turi dūmų po jūra kvapą. Ši gyva oda, ši čia esanti oda, – bet praėjo jau dvidešimt metų po Brajano mirties.

Kreidos karjeras, paveikslų galerija, ruda figūra saulėkaitoje, oda – čia atsiduodanti druska ir dūmais, čia (kaip Merės – prisiminė) žvėriškai muskusinė. Kažkur mintyse vienas pamišėlis pašo pluoštą nuotraukų ir dalina jas kaip pakliūva, paskui vėl pašo ir padalina kita tvarka – vėl ir vėl, be galo. Jokios chronologijos.

---

* *Chiltern Hills* – kalvos su kreidinėmis uolienomis pietryčių Anglijoje.

Tas idiotas neatsimena perskyros tarp anksčiau ir vėliau. Karjeras toks pat tikras ir ryškus kaip galerija. Tai, kad titnagą nuo Gogeno paveikslų skiria dešimt metų, yra faktas – ne duotas, o atrandamas tik pagalvojus – skaičiuojančio intelekto. Trisdešimt penkeri jo sąmoningo gyvenimo metai jam tiesiogiai atsiveria kaip chaosas – pluoštas nuotraukų pamišėlio rankose. Ir kas gi nusprendžia, kurias nuotraukas pasilikti, o kurias išmesti? Išsigandęs arba geidulingas gyvulys, pasak froidistų. Bet froidistai – antropomorfizmo aukos, nepataisomi racionalizuotojai, visada ieškantys pakankamų priežasčių, suvokiamų motyvų. Baimė ir geismas yra iš visų lengviausiai suvokiami motyvai. Todėl... Bet psichologija turi ne daugiau teisių būti antropomorfiška ar net išskirtinai zoomorfiška už bet kokį kitą mokslą. Be protinio ir gyvuliško prado, žmogus dar yra dalelių, pavaldžių atsitiktinumų dėsniams, rinkinys. Kai kurie dalykai prisimenami dėl naudingumo arba patrauklumo aukštosioms proto galioms, kiti prisimenami (arba tyčia užmirštami) dominuojančio gyvulio dėl jų emocinio turinio. Tačiau ką pasakyti apie gausybę prisimenamų dalykų be jokio ypatingo emocinio turinio, be naudingumo arba grožio, arba racionalios reikšmės? Šiais atvejais atsiminimas atrodo tiesiog sėkmės dalykas. Įvykio metu tam tikroms dalelėms pasitaikė būti palankioje padėtyje. Spragt! – ir tas įvykis buvo pagautas, neištrinamai užfiksuotas. Be jokios *priežasties*. Tiesa, nebent, – dar jam gana nejaukiai toptelėjo, – priežastis buvo ne prieš įvykį, o po jo, to meto ateityje. Kas, jeigu ta paveikslų galerija buvo užfiksuota ir padėta saugoti pasąmonės rūsiuose vieninteliam ir aiškiam tikslui – būti iškeltai į sąmonę kaip tik šią akimirką? Iškeltai šiandien, kai jis keturiasdešimt dvejų ir yra ramus, kai jis keturiasdešimt dvejų ir susiformavęs, su nekintama savastimi, iškeltai kartu su tais kritiniais jaunystės metais, kartu su moterimi, kuri buvo jo mokytoja, jo pirmoji meilužė, o dabar yra kone nužmogėjusi būtybė, vieniša,

mirtinai pūvanti suskretusiame urve? O kas, jeigu tas absurdiškas vaikiškas žaidimas su titnagais turėjo prasmę, giluminį tikslą – tiesiog būti prisimintas čia, ant šio įkaitusio stogo, dabar, kai jo lūpos susilietė su saulės sušildytu Helenos kūnu? Tam, kad per patį šio atsajaus ir neatsakingo juslingumo veiksmą jis būtų priverstas pagalvoti apie Brajaną ir tuos dalykus, dėl kurių Brajanas gyveno; taip, ir dėl kurių mirė – mirė, staiga jam priminė dar vienas vaizdas, papėdėje kaip tik tokios uolos, po kuria jiedu vaikystėje žaidė kreidos karjere. Taip, net ir Brajano savižudybė, suvokė jis su siaubu, net tas varganas ant akmenų susirietęs kūnas paslaptingai glūdi šioje karštoje odoje.

Vienas, du, trys, keturi – skaičiuodamas kiekvieną savo rankos judesį, jis ėmė glostyti ją. Tas veiksmas buvo magiškas – pakankamai dažnai kartojamas perkeltų jį anapus praeities ir ateities, anapus gėrio ir blogio, į atskirą, sau pakankamą, atominę dabartį. Minties, troškimo ir jausmo dalelės kaip pakliūva juda tarp laiko dalelių, atsitiktinai susijungia ir taip pat atsitiktinai išsiskiria. Kazino, prieglauda, zoologijos sodas, bet taip pat kertelėje biblioteka ir kažkas mąsto. Kažkas, gerokai priklausomas nuo krupjė, nuo idiotų ir gyvulių, bet vis dėlto nenuslopinamas ir nenuilstantis. Dar dveji ar treji metai, ir „Sociologijos elementai“ bus užbaigti. Nepaisant visko, taip, nepaisant visko, pagalvojo jis su kliūtis neigiančiu džiugesiu ir skaičiavo: trisdešimt du, trisdešimt trys, trisdešimt keturi, trisdešimt penki...

IV skyrius

1902 m. lapkričio 6 d.

Ragai ir garbanoti oranžiniai gaurai tarp jų, rausvas snukis klausiamai nuleistas prie mažyčio puodelio ir lėkštutės, akyse – stipresnio nei žmogiško apstulbimo išraiška. „JAUTIS, – skelbė šešių colių raidės, – JAUTIS ARBATOS PUODELYJE." Tatai turėjo būti motyvas pirkti jautienos ekstraktą – tai ir buvo motyvas.

„Jautis puodelyje". Šie žodžiai ir niekingai komiškas vaizdelis tą vasarą ir rudenį teršė Londono apylinkes kaip odos liga. Viena iš poros dešimčių bjaurių ir gėdingų infekcijų. Traukinys, vežantis Antonį Bivisą į Sarį, riedėjo per mylios ilgumo vulgarybės egzemas. Piliulės, muilai, lašai nuo kosulio ir – bjauriausiai paveikta uždegimo, labiau šašuota už kitus – jautienos esencija, jautis puodelyje.

– Trisdešimt vienas... trisdešimt du, – mintyse tarė berniukas ir gailėjosi, kad nepradėjo skaičiuoti traukiniui tik pajudėjus. Tarp Vaterlo ir Klapamo stočių tikriausiai buvo šimtai jaučių. Milijonai.

Priešais Antonį, atsilošęs kampe, sėdėjo jo tėvas. Kaire ranka buvo prisidengęs akis nuo saulės. Jo lūpos po rudais nulinkusiais ūsais krutėjo.

– Lauki manęs, – sakė Džonas Bivisas žmogui, kuris po jo užmerktais vokais kartais dar būdavo gyvas, o kartais šaltas, nejudantis jo naujausių prisiminimų daiktas:

– Lauki manęs, nenutrūks ši gija –
Susitiksim giliam slėnyje.*

---

* Iš XVII a. anglų poeto Henry Kingo eilėraščio – elegijos mirusiai žmonai.

Nemirtingumo, žinoma, nėra. Po Darvino, po seserų Foks*, po paties Džono Biviso tėvo, chirurgo, kaipgi galėtų būti? Už to gilaus slėnio nieko nėra. Bet vis dėlto, ak, vis dėlto – lauki manęs, lauki manęs, lauki, lauki!

– Trisdešimt trys.

Antonis nusigręžė nuo lekiančio kraštovaizdžio ir prieš akis išvydo tos rankos ant akių, tų krutančių lūpų reginį. Tai, kad jis apskritai sumanė skaičiuoti jaučius, jam staiga pasirodė gėdinga, lyg išdavystė. Ir dėdė Džeimsas kitoje sėdynės pusėje su savo „Times", ir jo veidas, skaitant kas kelias sekundes trūkčiojantis nuo staigių nervinių spazmų. Bent galėjo turėti padorumo neskaityti *dabar* – dabar, kai jie važiuoja į... Antonis nesutiko ištarti tų žodžių – žodžių, kurie viską parodytų labai aiškiai, o jis nenorėjo per daug aiškiai žinoti. Skaityti „Times" gal ir gėdinga, bet anas dalykas yra baisus, toks baisus, kad nepakeliama apie jį galvoti, ir kartu toks baisus, kad negali apie jį negalvoti.

Antonis vėl pažiūrėjo pro langą, per ašaras. Žalias ir auksinis šv. Martyno vasaros** skaistumas mirguliuodamas tviskėjo. Ir staiga traukinio ratai ėmė suprantamai deklamuoti. „Mirė-tad-mirė-tad-mirė! – šaukė jie, – mirė-tad-mirė-tad-mirė..." Visam laikui. Ašaros išplūdo, kurį laiką buvo šiltos ant skruostų, paskui šaltos kaip ledas. Jis išsitraukė nosinę ir nusišluostė, nusišluostė rūką nuo akių. Jam prieš akis po saule švytintis pasaulis atrodė lyg vienas milžiniškas sudėtingas brangakmenis. Guobos buvo apvytusios iki blyškios aukso spalvos. Aukštai išsistiebusios virš laukų ir nejudančios, atrodė, medituoja krištolinėje ryto šviesoje, atrodė, kad

* Trys seserys Fox – amerikietės, daug prisidėjusios prie moderniojo spiritizmo populiarinimo; 1888 m. viena iš jų viešai prisipažino, kad seansus falsifikuodavo.

** Antras po bobų vasaros šiltų orų tarpsnis, paprastai lapkričio pirmoje pusėje, siejamas su Šv. Martyno diena – lapkričio 11.

prisimena, atrodė, kad, jau būdamos ties nunykimo riba, žvelgia į praeitį ir apimtos paskutinės prisiminimų ekstazės vėl išgyvena visus sutelktus šioje tvieskiančioje rudens meto akimirkoje ištęstus pavasario ir vasaros džiaugsmus.

– MIRĖ-TAD-MIRĖ! – ūmai siautulingai suklykė ratai traukiniui užvažiavus ant tilto, – MIRĖ-TAD-MIRĖ.

Antonis stengėsi nesiklausyti – bergždžiai; paskui stengėsi priversti ratus sakyti ką nors kita. Kodėl jie negalėtų sakyti: *Lėks traukinukas čiuku čiuku?* Dažniausiai taip ir sakydavo. Iš visų jėgų susikaupęs jis privertė juos pakeisti refreną.

– Lėks traukinukas čiuku čiuku, lėks traukinukas čiuku, mirėtad-mirė-tad-mirė... – negelbsti.

Ponas Bivisas trumpam atsidengė akis ir pažvelgė pro langą. Kokie skaistūs tie rudeniniai medžiai! Žiauriai skaistūs jie būtų atrodę, įžeidžiamai, tik tas jų stingulys kažkoks desperatiškas, toks stiklinis trapumas, kuris – ak! – prašėsi nelaimės, pranašiškai skelbė artėjančią tamsą, kai juodos šakos kankinamai blaškysis tarp žvaigždžių, o šlapdribos snaigės skries kaip strėlės su kaukiančiu vėju.

Dėdė Džeimsas atvertė kitą „Times" lapą. Ritualistai ir kensititai* vėl kertasi, – pamatė jis ir pasidžiaugė. Tegu tie šunys pjaunasi. „PONAS ČEMBERLENAS UNIVERSITETO KOLEDŽO MOKYKLOJE." Ką gi dabar tas žmogėnas sumanė? Atidengė lentą mokyklos auklėtiniams, žuvusiems kare. „Per šimtą jaunų vyrų išėjo į frontą ir dvylika iš jų Pietų Afrikoje paaukojo savo gyvybes už tėvynę (pritarimo šūksniai)." Apkvailinti idiotai, pagalvojo dėdė Džeimsas, visada aistringai palaikęs būrų pusę.

Tarp tikrų karvių ganykloje nutapyti milžiniški ragai, trikampės kaštoninės garbanėlės, smalsaujančios šnervės, arbatos puodelis. Antonis užsimerkė priešais šį reginį.

* Viena kitai priešiškos anglikonų srovės.

„Ne, nesutinku“, – tarė jis sukaupęs visą ryžtą, anksčiau nukreiptą į ratus. Jis atsisako pažinti tą siaubą, atsisako pažinti jautį. Bet kas iš to atsisakymo? Ratai vis tiek sau šaukia. Ir kaip jis gali nuslėpti tą faktą, kad šis jautis yra trisdešimt ketvirtas dešinėje nuo Klapamo stoties? Skaičius visada yra skaičius, net važiuojant į... Bet skaičiuoti gėdinga, skaičiuoti tas pats, kas dėdei Džeimsui skaityti „Times“. Skaičiuodamas išsisukinėji, išduodi. O vis dėlto tas kitas dalykas, tai, apie ką jiems dabar derėtų galvoti, yra tikrai per baisus. Kažkaip net *nenormalus.*

„Kad ir ką mes manėme arba tebemanome apie šio, dabar jau, laimė, pasibaigusio karo priežastis, būtinybę, teisingumą, manau, visi turime jausti didelį pasitenkinimą, kad, tėvynei pakvietus savo vaikus prie ginklų, tautos vyrija šoko į pagalbą...“ Veidui trūkčiojant iš įpykio, dėdė Džeimsas padėjo „Times“ ir pasižiūrėjo į savo laikrodį.

– Vėluoja dvi su puse minutės, – piktai tarė.

„O, kad jis vėluotų šimtą metų, – pagalvojo jo brolis. – Arba būtų dešimčia metų per anksti – ne, dvylika, trylika. Pirmais mūsų santuokos metais.“

Džeimsas Bivisas pažiūrėjo pro langą.

– Ir mums dar bent mylia iki Lolingdono, – kalbėjo jis toliau.

Tarsi prie žaizdos ar prie skaudančio danties, jo pirštai vėl nukeliavo prie chronometro liemenės kišenėje. Laikas dėl laiko. Visada viešpatauja laikas, kategoriškas laikas – laikas pasižiūrėti į laikrodį ir pamatyti laiką...

Ratai kalbėjo vis lėčiau, galų gale tapo bežodžiai. Sužviegė stabdžiai.

– Lolingdonas, Lolingdonas! – sušuko palydovas.

Bet dėdė Džeimsas jau buvo perone.

– Greičiau! – riktelėjo jis, ilgomis kojomis žirgliodamas šalia dar tebeslenkančio traukinio. Jo ranka dar kartą griebėsi tos mistinės opos, nuolatos kamuojančios jo sąmonę. – Greičiau!

Jo brolio galvoje ūmai sukirbėjo pasipiktinimas. „Kur jis mane taip skubina?“ Tarsi jiems būtų grėsęs pavojus ką nors praleisti – kokį nors malonumą, trumpalaikę, greit pasibaigsiančią pramogą.

Antonis išlipo paskui tėvą. Jie ėjo vartelių link palei žodžių ir vaizdų sieną. GINĖJA UŽ DĖŽUTĘ IR LAIMĖ ŽMONĖMS PIKVIKAS PELĖDA IR NAIKINA KANDIS BLAKĖS VABALUS TIKRAISIAIS VARDAIS IR BRANSONO KAVOS GĖRIMAS JAUTIS... Ir staiga ragai, išraiškingos akys, puodelis – trisdešimt penktas puodelis – „Ne, nesutinku, nesutinku“, – bet vis tiek trisdešimt penktas, trisdešimt penktas nuo Klapamo stoties dešinėje pusėje.

Ekipaže atsidavė šiaudais ir oda. Šiaudais ir oda, ir aštuoniasdešimt aštuntais metais, ar ne? Taip, aštuoniasdešimt aštuntais, kai jie važiavo į Čempernaunų šokius – jis, ji ir jos motina – šaltyje, su avikailio apklotu ant kelių. Ir tarsi netyčia (nes jis dar nedrįso to daryti sąmoningai) jo plaštakos išorinė pusė brūkštelėjo per jos ranką; brūkštelėjo tarsi netyčia, atsainiai prisišliejo. Jos motina kalbėjo, kaip sunku gauti tarnų, – o kai gauni, jie nieko neišmano, tinginiauja. Ji nepatraukė rankos! Ar tai reiškia, kad ji nieko prieš? Jis surizikavo – pirštais suėmė jos pirštus. Jie nemandagūs, kalbėjo jos motina, jie tokie... Jis pajuto atsakomąjį spustelėjimą ir, pakėlęs akis, tamsoje nujautė, kad ji jam šypsosi.

– Na, tikrai, – sakė jos motina, – nežinau, kur šiais laikais pasaulis ritasi.

Ir jis pamatė – tarsi nebylų komentarą – išdykėlišką Meizės dantų žybtelėjimą; ir tas rankos spustelėjimas buvo mielai sąmokslininkiškas, slaptas, neteisėtas.

Lėtai, kanopa už kanopos, juos vežė senas arklys; lėtai tais keliukais į didžio, auksinio ir krištolinio rudens brangakmenio gilumą; ir galų gale sustojo pačioje širdyje. Bažnyčios bokštas saulėje atrodė kaip pilkas gintaras. Laikrodis atsilieka, – su irzuliu

pastebėjo Džeimsas Bivisas. Jie įėjo pro vartus į šventorių. Taku priešais juos stulbinamai ir šlykščiai juodai apsitaisiusios tolyn ėjo keturios žmogystos. Dvi didžiulės moterys (Antoniui jos atrodė milžinės) iškilo iš grindinio plokščių lyg stambūs, juodi kaip naktis draperijų kūgiai. Su jomis dar padidinti cilindrų ėjo pora grandiozinių vyrų.

– Čempernaunai, – tarė Džeimsas Bivisas, ir pažįstamos pavardės skiemenys buvo it dūris kardu, dar vienas dūris jo broliui į skaudžiausią vietą. – Čempernaunai ir – nagi – kokia to jauno vyruko pavardė, už kurio ištekėjo jų duktė? Anstis? Anerlis? – jis klausiamai pasižiūrėjo į Džoną, bet Džonas buvo įsmeigęs žvilgsnį tiesiai priekin ir neatsakė.

„Ameršamas? Atertonas?“ Džeimsas Bivisas susierzinęs susiraukė. Buvo skrupulingas ir teikė didžiulę reikšmę pavardėms, datoms bei skaičiams – didžiavosi savo gebėjimu juos tiksliai atkurti. Atminties spraga varė jam įniršį. „Atertonas? Andersonas?“ O dar labiau siutino tai, kad tas jaunas vyras taip gerai atrodo, taip gerai laikosi – ne ta kvaila, sukaustyta karine maniera, kaip jo uošvis, generolas, o grakščiai, lengvai... „Aš nežinosiu, kaip į jį kreiptis“, – tarė jis mintyse, ir dešinys skruostas ėmė trūkčioti, tarsi po oda būtų spurdėjęs įkalintas gyvas padarėlis, besiveržiantis ištrūkti.

Jie ėjo toliau. Antonis jautėsi lyg prarijęs savo širdį – prarijęs visą nekramtydamas. Jam darėsi bloga, lyg prieš laukiant rykščių.

Juodieji milžinai sustojo, atsigręžė ir paėjo atgal jų pasitikti. Buvo keliamos skrybėlės, spaudžiamos rankos.

– O, ir mielas Antoniukas! – tarė ledi Čempernaun, kai galiausiai priėjo jo eilė. Ji impulsyviai pasilenkė ir pabučiavo jį.

Buvo stora. Jos lūpos jam ant skruosto paliko koktų šlapumą. Antonis nekentė jos.

„Gal ir man dera jį pabučiuoti“, – pagalvojo Merė Amberli žiūrėdama į savo motiną. Iš susituokusių moterų laukiama

tokių keistų dalykų. Prieš šešis mėnesius, kai ji dar buvo Merė Čempernaun, ką tik baigusi mokyklą, tai būtų buvę neįsivaizduojama. Bet dabar... ką žinai? Tačiau galiausiai ji nusprendė nebučiuoti berniuko – tai tikrai būtų pernelyg absurdiška. Ji spustelėjo jam ranką nieko nesakydama, šypsodamasi tik iš saugaus savo slaptos laimės atstumo. Jau beveik penkis mėnesius laukėsi ir pastarąsias dvi ar tris savaites gyveno lyg ir apimta mieguistos palaimos transo, nenusakomai mielo. Palaima pasaulyje, kuris tapo visai neatpažįstamai gražus, sodrus ir palankus. Ir kraštas, šįryt jiems važiuojant švelniai siūbuojančiame lando, atrodė kaip rojus; o šis žalumos plotelis tarp auksuotų medžių ir bokšto buvo pats Edenas. Vergšė ponia Bivis mirė, tai tiesa, dar tokia graži, tokia jauna. Kaip liūdna! Bet tas liūdesys kažkodėl nelietė jos slaptosios palaimos, liko visai atskiras, tarsi liūdėtų kažkas kitoje planetoje.

Antonis pasižiūrėjo į tą besišypsantį veidą, tokį skaistų su juodu apdaru, tokį švytintį vidine ramybe ir laime, tada, apimtas drovumo, nuleido akis.

Tuo tarpu Rodžeris Amberlis pakerėtas stebėjo savo uošvį ir stebėjosi, kaip žmogus gali taip tobulai atitikti savo tipą – kaip pavyksta įsigudrinti būti tikru generolu ir kartu judėti bei kalbėti visai kaip generolui muzikinės komedijos scenoje. Net per laidotuves, net jam sakant kelis apgalvotus žodžius gedinčiam sutuoktiniui – vargšas Grosmitas! Po dailiais rudais ūsais nesutvardomai trūkčiojo lūpos.

„Atrodo labai susikrimtęs“, – pagalvojo generolas kalbėdamasis su Džonu Bivisu ir pajuto gailestį tam bėdžiui, nors jo vis tiek nemėgo. Juk aišku, kad esąs išsipūtęs nuoboda ir pedantas, per daug protingas, bet kartu ir kvailys. O blogiausia – ne vyriškos kompanijos žmogus. Visada apsuptas sijonų. Motinų sijonų, tetų sijonų, žmonų sijonų. Keletas metų kariuomenėje būtų jam labai

pravertę. Vis dėlto atrodo siaubingiausiai susikrimtęs. O Meizė buvo ypač miela mergaitė. Jam, aišku, per gera...

Jie kiek pastovėjo, paskui visi kartu lėtai pajudėjo bažnyčios link. Antonis buvo jų apsupty – nykštukas tarp milžinų. Jų juodumas jį apsiautė, užstojo dangų, užtemdė gintarinį bokštą ir medžius. Jis ėjo tarsi slenkančio šulinio dugne. Aplinkui šiugždėjo juodos sienos. Jis pravirko.

Jis nenorėjo žinoti – darė viską, kad nežinotų, tik paviršutiniškai suprastų, kaip, pavyzdžiui, suprantama, kad trisdešimt penki eina po trisdešimt keturių. Bet juodojo šulinio patamsis sukaupė visą mirties siaubą. Išeities nebuvo. Nevaldomai prasiveržė jo kūkčiojimas.

Merė Amberli, pakerėtai įsijautusi kontempliuoti auksaspalvius lapus blyškaus dangaus fone, žvilgtelėjo į šią mažą būtybę, raudančią kitoje planetoje, ir vėl nusigręžė.

„Vargšas vaikas!“ – mintyse tarė tėvas; o paskui, tarsi siūlydamas didesnę kainą, tyčia pridūrė: „Vargšas, be mamos likęs vaikas!“ – ir pasidžiaugė (nes norėjo kentėti), kad tuos žodžius ištarti jam buvo taip skaudu. Jis pasižiūrėjo į sūnų, pamatė sielvarto iškreiptą veidą, taip kankinamai sužeistas putlias juslingas lūpas, o virš šios ašarų sudrėkintos persikreipusios išraiškos – plačią aukštą kaktą, regimai ramią, glotnaus tyrumo; pamatė – ir pajuto, kaip širdį suspaudžia dar didesnis skausmas.

– Brangus vaikeli! – tarė jis balsu ir tai sakydamas pagalvojo, kad šis sielvartas tikrai juos labiau suartins. Kažkodėl su vaiku taip sunku – taip sunku elgtis natūraliai, atrasti ryšį. Be juk aišku, juk aišku, kad šis liūdesys ir jųdviejų bendri prisiminimai... Jis suspaudė rankutę.

Jie priėjo bažnyčios duris. Šulinys iširo.

„Kaip kokiam Tibete, – pagalvojo dėdė Džeimsas nusiimdamas skrybėlę. – Kodėl batų nusiauti nereikia?“

Bažnyčioje tvyrojo senovės tamsa, sklidina šimtmečių kaimietiško pamaldumo kvapo. Antonis dukart įkvėpė to saldaus sudvisusio oro ir pajuto, kad paširdžiais kyla šleikštulio banga. Baimė ir kančia jau privertė jį praryti savo širdį, o dabar šis kvapas, šis baisingas kvapas, reiškiantis, kad čia pilna mikrobų... „Knibžda mikrobų!“ Jis išgirdo jos balsą – balsą, kuris visada pakisdavo jai kalbant apie mikrobus, darydavosi kitoks, tarsi būtų kalbėjęs kas nors kitas. Įprastais atvejais, kai ji nebūdavo pikta, balsas skambėdavo švelniai ir kažkaip tingiai – juokingai tingiai, o kartais pavargusiai tingiai. Dėl mikrobų jis staiga tapdavo kone aršus, o podraug ir išsigandęs. „Visada spjauk, kai aplink blogas kvapas, – liepė ji jam. – Ore gali būti šiltinės mikrobų.“ Burnoje, prisiminus jos žodžius, ėmė kauptis seilės. Bet kaipgi jam čia spjauti – bažnyčioje? Nieko nepadarysi, teko seiles nuryti. Rydamas suvirpėjo – iš baimės ir koktaus pasibjaurėjimo. O jeigu jam iš tikrųjų pasidarytų bloga šitoje dvokiančioje patalpoje? Nuogąstaujant šleikštulys dar sustiprėjo. O ką reikia daryti per pamaldas? Jis niekada nebuvo laidotuvėse.

Džeimsas Bivisas pasižiūrėjo į laikrodį. Už trijų minučių turi prasidėti tas akidūmis. Kodėl Džonas nepareikalavo civilinių laidotuvių? Juk nepasakytum, kad vargšė Meizė labai vertino tokias ceremonijas. Buvo paika moterėlė, bet ne religingai paika. Jos paikumas buvo paprastos pasaulietinės atmainos – tiesiog moteriško lengvabūdiškumo. Paikumas skaityti romaniūkščius ant sofos, pakaitom su arbatėlėmis, piknikais ir šokiais. Neįtikėtina, kad Džonas sugebėjo taikstytis su tokiomis kvailystėmis – atrodo, jas net mėgo! Aplink arbatos staliuką it vištos kudakuojančios moterys. Džeimsas Bivisas susiraukė apimtas piktos paniekos. Jis nekentė moterų – bjaurėjosi jomis. Visi tie minkšti jų kūnų iškilumai. Siaubinga. O tas kvailumas, tuščiagalviškumas. Tačiau, šiaip ar taip, Meizė nebuvo viena iš tų davatkėlių. Čia tie jos siaubingi giminės. Toje šeimoje buvo

klebonų – klebonų ir klebonių. Džonas nenorėdavo jų įžeisti. Silpnavališka pozicija. Principiniais klausimais nedera bijoti įžeisti.

Užgrojo vargonai. Pro atviras duris įžengė nedidelė kamžų procesija. Keli vyrai įnešė lyg ir didelę gėlių krūvą. Buvo giedama. Paskui tyla. O tada ypatingu balsu:

– Kristus yra prisikėlęs iš mirusiųjų, – prabilo dvasininkas ir kalbėjo kalbėjo – vis apie Dievą ir mirtį, ir žvėris Efeze, ir natūralų kūną. Bet Antonis nelabai ką girdėjo, nes tegalėjo galvoti apie mikrobus, kurie tebėra, nors ir kvepia gėlės, ir seiles, kurios kaupiasi burnoje, ir jam tenka jas ryti nepaisant šiltinės ir gripo, ir to siaubingo blogumo skrandyje. Kiek tai tęsis?

„Kaip ožys“, – mintyse tarė Džeimsas Bivisas klausydamasis rečitatyvo nuo pulto. Vėl pažvelgė į tą jauną Čempernaunų žentą. Andertonas, Abdi... Koks puikus klasikinis profilis!

Jo brolis sėdėjo nulenkęs galvą, ranka prisidengęs akis, galvodamas apie pelenus urnoje ten po gėlėmis – pelenus, anksčiau buvusius jos kūnu.

Pamaldos galų gale baigėsi. „Ačiū Dievui!“ – pagalvojo Antonis, vogčia nusispjovė į nosinę ir sulankstęs mikrobus įsikišo į kišenę. „Ačiū Dievui!“ Jis nesublogavo. Nusekė paskui tėvą prie durų ir, išžengęs iš prieblandos, pakerėtas įkvėpė gryno oro. Saulė tebešvietė. Jis apsidairė ir užvertė galvą į blyškų dangų. Viršuje, bažnyčios bokšte, ūmai sukviko kuosos, ir tas garsas priminė akmenėlį, slystamai nusviestą ant užšalusios kūdros ir šokinėjantį per ledą atsikartojančiu stikliniu cingsėjimu.

– Bet, Antoni, negalima mėtyti akmenų ant ledo, – tada sušuko jam motina. – Jie įšąla, ir tada čiuožėjai...

Jis prisiminė, kaip ji pričiuožė prie jo staigiai pasukusi, ant vienos kojos – priskriedama, pamanė jis, kaip žuvėdra, visa balta, graži. O dabar... Jam į akis vėl plūstelėjo ašaros. Ak, bet kodėl ji užsimetė, kad jis čiuožtų?

– Aš nenoriu, – sakė jis; o jai paklausus kodėl, buvo neįmanoma paaiškinti. Jis, aišku, bijojo apsijuokti. Žmonės taip apsikvailina. Tačiau kaip jis jai galėjo tai pasakyti? Galiausiai jis apsiverkė – visų akivaizdoje. Blogiau ir būti negalėjo. Tą rytą jis beveik nekentė jos. O dabar ji mirusi, ir aukštai, bokšte, kuosos mėto akmenėlius ant praėjusios žiemos ledo.

Dabar jie jau buvo prie kapo. Ponas Bivisas dar kartą spustelėjo sūnui ranką. Jis bandė užbėgti už akių tam poveikiui, kokį šios paskutinės, skausmingiausios akimirkos galėjo turėti vaiko sąmonei.

– Laikykis, – sušnibždėjo jis. Šis patarimas buvo pateiktas tiek vaikui, tiek ir sau pačiam.

Pasilenkęs Antonis pažvelgė į duobę. Ji atrodė nepaprastai gili. Jis sudrebėjo ir užsimerkė, ir tuoj pat vėl išvydo ją, priskriejančią prie jo, baltą kaip žuvėdra, ir vėl balto atlaso vakarine suknele, atėjusią palinkėti labos nakties prieš kviestinę vakarienę, su tuo aromatu palinkusią prie jo lovoje, su nuogų rankų vėsa.

– Tu kaip kačiukas, – sakydavo ji, kai jis trindavosi skruostu jai į rankas. – Kodėl gi tu nemurki šitaip glaustydamasis?

„Šiaip ar taip, – patenkintas pagalvojo dėdė Džeimsas, – jis tvirtai apsisprendė dėl kremacijos.“ Čia jau krikščionys buvo nuginčyti. Kūno prisikėlimas, kurgi ne! 1902 metais!

Kai jam pačiam ateisiąs laikas, galvojo Džonas Bivisas, jis būsiąs čia palaidotas. Kaip tik šiame kape. Jo pelenai šalia jos pelenų.

Dvasininkas vėl kalbėjo tuo nepaprastu balsu.

– Tu žinai, Viešpatie, mūsų širdžių paslaptį...

Antonis atsimerkė. Du vyrai leido į duobę mažą terakotos dėžę, neką didesnę už sausainių skardinę. Dėžė palietė dugną, virvės buvo ištrauktos.

– Žemė į žemę, – bliovė ožio balsas, – pelenai į pelenus.

„Mano pelenai į jos pelenus, – pagalvojo Džonas Bivisas. – Susimaišę.“

Ir staiga jis prisiminė, kaip jiedu buvo Romoje praėjus metams po santuokos, – tas birželio naktis ir Dorijos sode po medžiais skraidančius jonvabalius kaip išprotėjusias žvaigždes.

– Kuris pakeis mūsų vargingą kūną ir padarys jį panašų į savo garbingąjį kūną...

„Vargingą, *vargingą*?“ Pati jo siela protestavo.

Krito žemės – vienas kastuvas, paskui kitas. Dėžė buvo beveik užberta. Ji atrodė tokia maža, taip šiurpiai ir netikėtai mažytė... Antonio vaizduotėje iškilo to milžiniško jaučio atvaizdas, tas smulkutis arbatos puodelis. Iškilo nešvankiai ir neišvaromai. Bokšte vėl ėmė krykštauti kuosos. It žuvėdra ji priskriejo prie jo – graži. Bet jautis tebebuvo, vis dar savo puodelyje, toks pat niekingas ir pasibjaurėtinas, o jis pats dar niekingesnis, dar nepakenčiamesnis.

Džonas Bivisas paleido laikomą ranką ir, apsikabinęs berniuką per pečius, prispaudė liesą kūnelį prie savęs – arti arti, kol savo kūnu pajuto jį purtantį kūkčiojimą.

– Vargšas vaikas! Vargšas, be mamos likęs vaikas!

V skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

– Tu neišdrįsi, – tarė Džois.

– Išdrįsiu.

– Ne, neišdrįsi.

– Aš tau sakau, kad išdrįsiu, – kategoriškiau patikino Helena Amberli.

Baisiai protinga.

– Tave pasodins į kalėjimą, jeigu sugaus, – kalbėjo vyresnioji sesuo. – Ne, ne į kalėjimą, – pasitaisė ji. – Tu per jauna. Tave uždarys į pataisos namus.

Helenos veidą užplūdo raudonis.

– Tu su savo tais pataisos namais! – tarė ji tokiu tonu, kuris turėjo nuskambėti paniekinamai, bet balsas virpėjo iš nenumaldomo pykčio. Tie pataisos namai buvo asmeninė užgaulė. Kalėjimas – baisus dalykas: toks baisus, kad net kažkaip puikus. (Ji buvo apsilankiusi Šijone, ėjusi Atodūsių tiltu.*) Bet pataisos namai – ne! Tai visiškai gėdinga. Pataisos namai – tas pats lygis kaip viešasis tualetas arba metro stotis. – Į pataisos namus! – pakartojo ji. Nebūtų Džois, jeigu negalvotų apie pataisos namus. Ji visada supurvins viską, kas smagu ir nuotykinga. O dar blogiau, kad dažniausiai būna teisi: purvas – tai faktai, purvas – sveikas protas. – Tu manai, kad aš neišdrįsiu, nes tu neišdrįstum, – toliau kalbėjo Helena. – Na, o aš imsiu ir išdrįsiu. Kad įrodyčiau tau. Pavogsiu ką nors iš kiekvienos parduotuvės, į kurias mes nueisim. Iš kiekvienos. Ir viskas.

Džois rimtai sunerimo. Klausiamai pažvelgė į seserį. Profilį, dabar pablyškusį, atkaklų, su aikštingai pakeltu smakru, – Helena tik tiek jai leido matyti.

– Tu tik paklausyk, – prabilo ji griežtai.

– Aš neklausau, – atsakė Helena, kalbėdama tiesiai į tuščią erdvę.

– Nebūk kvailelė!

Atsakymo nepasigirdo. Profilis – tarytum jaunos karalienės ant monetos. Jiedvi pasuko į Glosterio gatvę ir ėjo parduotuvių link.

O jeigu šita neraliuota mergiotė tikrai užsimojo padaryti, ką sako? Džois nusprendė pakeisti taktiką.

– Aišku, aš žinau, kad išdrįsi, – tarė ji taikydamasi. Atsakymo nepasigirdo.

– Aš nė kiek neabejoju, – ji vėl pasigręžė į Heleną, bet šios profilis tebespoksojo priekin, akys ryžtingai vengė sesers. Bakalėja

* *Chillon* – pilis prie Ženevos ežero, kadaise naudota ir kaip kalėjimas; Atodūsių tiltas veda į kalėjimą Venecijoje (abu juos išpopuliarino George'as Byronas).

laukė ties artimiausiu kampu, mažiau kaip už dvidešimties jardų. Nebebuvo galima delsti. Džois metė lauk išdidumo likučius. – Nagi, klausyk, – ir tonas jau buvo maldaujantis, ji atsidavė sesers didžiadvasiškumui. – Aš tikrai noriu, kad tu to nedarytum, – ji įsivaizdavo visą apgailėtiną epizodą. Helena pričiupta nusikaltimo vietoje, pasipiktinęs krautuvininkas kalba vis garsiau, jos pačios bandymai paaiškinti ir atsiprašyti bergždi dėl nepakenčiamo sesers elgesio. Nes juk, aišku, Helena tiesiog stovės tylėdama, netardama nė vieno pasiteisinimo ar apgailestavimo žodžio, rami ir niekinamai besišypsanti, tartum būtų aukštesnio lygio būtybė, o visi kiti tik šiukšlės. Ir tai tik dar labiau įsiutins krautuvininką. Kol galiausiai jis iškvies policiją. O tada... Ir ką gi Kolinas pagalvos apie tai sužinojęs? Jo būsimoji svainė pričiupta vagianti! Gal jis nutrauks sužadėtuves. – Oi, prašau tavęs nedaryti to, – maldavo ji. – Prašau! – bet taip pat sėkmingai būtų galėjusi maldauti karaliaus Jurgio atvaizdo ant pusės kronos monetos, kad jis atsigręžtų ir jai mirktelėtų. Išblyškusi, užsispyrusi jaunoji karalienė, iškalta sidabru, Helena žingsniavo toliau. – Prašau tavęs! – pakartojo Džois, vos neašarodama. Mintis, kad ji galbūt praras Koliną, buvo kančia. – Prašau tavęs!

Tačiau bakalėjos kvapai jau kuteno šmerves, jiedvi buvo ant slenksčio. Ji sugriebė seserį už rankovės, bet Helena atstūmė ją ir įžingsniavo tiesiai vidun. Slegiama širdimi Džois nuėjo iš paskos, tarsi į egzekuciją. Joms įėjus, jaunuolis už sūrio ir kumpio prekystalio svetingai nusišypsojo. Stengdamasi išsklaidyti įtarumą ir iš anksto permaldauti jo neišvengiamą pasipiktinimą, Džois atsakydama nusišypsojo perdėtai draugiškai. Ne, to jau per daug. Ji pataisė miną. Raminkis, atsipalaiduok, būk tikra dama, bet kartu maloni – maloni ir (koks gi tas žodis?), a, taip, *mielaširdinga* – kaip karalienė Aleksandra. Ji mielaširdingai nuėjo pavymui Helenai per parduotuvę. Bet kodėl, galvojo ji, kodėl ji apskritai ėmėsi

nusikaltimo temos? Kodėl, pažindama Heleną, ji buvo tokia beprotė, kad imtų aiškinti, jog deramai išauklėtas žmogus tiesiog negali tapti nusikaltėliu? Juk buvo akivaizdu, kaip į tai sureaguos Helena. Tiesiog ji pati prisiprašė.

Jųdviejų motina pirkinių sąrašą davė jaunesniajai seseriai. „Todėl, kad ji beveik tokia pat užuomarša, kaip ir aš", – paaiškino ponia Amberli su ta pasitenkinimo gaida, kuri Džois visada labai erzindavo. Žmonės neturi teisės girtis savo trūkumais. „Tai pamokys ją, kaip tapti gera namų šeimininke – tepadeda jai Dievas!" – pridūrė ji ir prunkštelėjo.

Atsistojusi prie prekystalio Helena išlankstė lapą, perskaitė ir tada, labai išdidžiai ir nesišypsodama, tarsi duodama nurodymus vergei, tarė pardavėjai:

– Pirmiausia kavos. Du svarus – dviejų ir keturių pensų mišinio.

Buvo akivaizdu, kad ta mergina jaučiasi įžeista Helenos tono ir feodalinės manieros. Džois taisydama padėtį jautė pareigą nusišypsoti jai su dvigubu mielaširdingumu.

– Pasistenk būti truputį mandagesnė, – sušnibždėjo, kai pardavėja nuėjo kavos.

Helena nutylėjo, bet tik pasistengdama. Mandagesnė, kurgi ne! Šitai siaubingai mergšei, žvairuojančiai ir nesipraususiai pažastų? Ak, kaip ji šlykštisi visais bjaurumais, nukrypimais ir nešvara! šlykštisi ir niekina...

– Ir, dėl Dievo meilės, – įtikinėjo Džois, – nepadaryk kvailystės. Aš kategoriškai draudžiu...

Bet sulig tais žodžiais Helena ištiesė ranką ir visai nesistengdama nuslėpti paėmė viršutinę šokolado plytelę nuo įmantraus statinio – ant prekystalio stovinčios spiralinio stulpo dalies, – ir tada tokiu pat lėtu apgalvotu judesiu rūpestingai įsidėjo į pintinę.

Bet, jai nusikaltimo dar iki galo neužbaigus, Džois apsisuko ir nuėjo.

„Aš galiu pasakyti, kad jos visai nepažįstu", – galvoji ji. Bet, aišku, taip nieko neišeis. Visi žino, kad jiedvi seserys. „Oi, Kolinai, – sušuko ji mintyse, – Kolinai!"

Jai prieš akis iškilo konservuotų omarų piramidė. Ji sustojo. „Ramiai, – sudraudė save. – Reikia laikytis ramiai." Širdis daužėsi iš siaubo, ir prieš akis svaigiai susvyravo tamsiai violetiniai omarai ant skardinių etikečių. Ji bijojo atsigręžti, bet per savo širdies dūžių garsą neramiai klausėsi, kada pasigirs neišvengiami riksmai.

– Nežinau, ar jus domina omarai, panele, – jai į kairę ausį konfidencialiai kone sušnibždėjo balsas.

Džois smarkiai krūptelėjo, paskui pasistengusi išspaudė šypseną ir papurtė galvą.

– Šitą liniją mes galim nuoširdžiai rekomenduoti, panele. Aš neabejoju, kad jeigu pabandytumėt vieną skardinę...

– O dabar, – tarė Helena labai ramiai ir tuo pačiu siutinančiu feodaliniu tonu, – man reikia dešimt svarų cukraus. Bet jūs jį turėsit pristatyti į namus.

Jiedvi išėjo iš parduotuvės. Jaunas vyras prie sūrio ir kumpio prekystalio atsisveikindamas nusišypsojo – juk jiedvi dailios merginos ir nuolatinės pirkėjos. Džois didelėmis pastangomis dar kartą sugebėjo parodyti mielaširdingumą. Bet vos joms žengus pro duris jos veidas pakriko, tarsi persimainė į tūžmingų jausmų chaosą.

– Helena! – sušuko ji įniršusi. – Helena!

Bet Helena tebebuvo jauna karalienė ant sidabrinio florino – bežadis profilis.

– Helena! – tarp pirštinės ir rankovės Džois rado colį sesers nuogos odos ir smarkiai įgnybo.

Helena trūktelėjo ranką prie savęs ir neatsigręžusi, vis dar profiliu, tyliai tarė:

– Jeigu tu dar kibsi prie manęs, įstumsiu į lataką.

Džois žiojosi sakyti, paskui apsigalvojo ir absurdiškai užsičiaupė. Žinojo, kad jeigu dar ką nors pasakys, Helena tikrai įstums ją į lataką. Teko tenkintis tuo, kad gūžtelėjo pečiais ir laikėsi oriai.

Daržovių parduotuvėje buvo pilna žmonių. Laukiančiai eilėje Helenai pavyko visai nesunkiai sumedžioti porą apelsinų.

– Nori? – įžūliai pasiūlė ji Džois apelsiną jodviem išeinant iš parduotuvės.

Dabar atėjo Džois eilė pabūti monetos profiliu.

Deja, kanceliarinių prekių parduotuvėje nebuvo kitų pirkėjų, kurie galėtų atitraukti už prekystalio stovinčių žmonių dėmesį. Bet Helena susidorojo su iššūkiu. Staiga ant grindų pažiro sauja smulkių, ir, kol pardavėjai gaudė išsibarsčiusius pensus, ji pasisavino trintuką ir tris labai gerus pieštukus.

Bėdos prasidėjo mėsos parduotuvėje. Paprastai Helena ten net neidavo – jai būdavo koktus tų blyškių lavonų vaizdas ir šleikštus kvapas. Bet šį rytą įžengė nedvejodama, nors ir bjaurėdamasi. Tai buvo garbės reikalas. Juk ji sakė, iš *kiekvienos* parduotuvės, ir neketino suteikti Džois preteksto prikišti išsisukinėjimą. Pradžioje pusę minutės, kol jos plaučiai dar buvo pilni nesuteršto oro, įkvėpto gatvėje, viskas buvo gerai. Bet, o Dieve, kai jai galų gale teko kvėpuoti... Dieve! Ji užėmė nosį nosine. Tačiau aitrus, šiurkštus skerdienos kvapas prasisunkė pro kvepalų užtvarą ir užgožė aromatą, tad įkvėpimai, pradėję nuo „Quelques Fleurs“, šlykščiai perėjo prie negyvų avių arba, atsivėrę sudvisusiam kraujui, nejučia moduliavosi į jazminų ir ambros tonaciją.

Viena pirkėja išėjo, ir mėsininkas atsigręžė į Heleną. Tai buvo senstelėjęs žmogus, labai stambus, masyvaus kampuoto veido, iš kurio jai spinduliavo tėviška, geranoriška šypsena.

„Kaip ponas Boldvinas*“, – mintyse tarė ji, o tada paprašė balsiai, bet pro nosinę neaiškiai:

– Malonėkit pusantro svaro jautienos nugarinės.

Mėsininkas bemat atnešė kruvinos mėsos gabalą.

– Graži mėsytė, panele! – jis pačiupinėjo drėgną raudoną luitą su meiliu menininko entuziazmu. – Tikrai graži mėsytė.

Tiesiog ponas Boldvinas, čiupinėjantis Vergilijaus tomą, vartantis nušiurusią Merės Veb knygą.

„Niekada nebevalgysiu mėsos“, – tarė ji mintyse, kai ponas Boldvinas nusigręžė ir ėmė pjaustyti mėsą. „Bet ką man pasiimti? – ji apsižvalgė. – Na, ką gi?.. O!“ Palei vieną iš parduotuvės sienų buvo stalo aukščio marmurinė lentyna. Ant jos gulėjo padėklai su atstumiančių, rausvų arba rudai purpurinių vidaus organų rinkiniu. O tarp vidaus organų kablys – didelis plieninis S, jo vienas riestas galas dar suteptas kažin kokio ant jo kabojusio išdarinėto begalvio lavono krauju. Ji apsidairė. Atrodė tinkamas momentas – mėsininkas sveria jai nugarinę, jo padėjėjas šnekasi su ta pasibjaurėtina sena moterim it buldoge, kasininkė įnikusi į sąskaitas. Nusišalinusi ir atsiribojusi Džois tarpdury perdėtai vaidino tyrinėjanti dangų ir svarstanti, ar ši dulksna pavirs tikru lietumi. Helena sparčiai žengė tris žingsnius, čiupo kablį ir jau leido jį į pintinę, bet tada pasigirdo kupinas susirūpinimo mėsininko balsas:

– Atsargiai, panele, susitepsite, jeigu liesite tuos kablius.

Netikėtumas smogė kaip status nusileidimas atrakcionų traukinuku – pykinamai! Į skruostus, akis, kaktą plūstelėjo karšto kaltės kraujo banga! Ji pabandė nusijuokti.

– Aš tik apžiūrinėjau.

Kablys žvangtelėjo į savo vietą ant marmuro.

– Būtų gaila, jei susiterštumėt drabužius, panele, – jo šypsena buvo tėviška. Dar panašesnis į poną Boldviną.

* Stanley Baldwin – tuometis Britanijos premjeras.

Neturėdama ką padaryti ar pasakyti, Helena vėl nervingai nusijuokė ir čia pat vėl giliai įkvėpė lavonienos. Ui! Ji dar kartą pastiprino nosį „Quelques Fleurs“ aromatu.

– Vienas svaras ir vienuolika uncijų, panele.

Ji pritariamai linktelėjo. Bet ką gi paimti? Ir kaip dabar rasti progą?

– Gal dar ko nors?

Taip, tai buvo vienintelė išeitis – paprašyti dar ko nors. Taip ji gaus laiko pagalvoti ir progą veikti.

– Ar jūs turit... – ji padvejojo, – ...veršiuko kasos?

Taip, ponas Boldvinas turįs veršiuko kasos, jos yra lentynoje su kitais vidaus organais. Prie kablio.

– Oi, aš nežinau, – tarė ji, kai jis paklausė, kiek jai reikia. – Žinot, tiesiog įprastinį kiekį.

Ji desperatiškai dairėsi, kol jis krapštėsi su veršiuko kasa. Šitoj baisingoj parduotuvėj nieko nėra, ką ji galėtų paimti, tik kablys. O kadangi jis jau matė jį jos rankose, kablys atkrenta. Visiškai nieko. Nebent... Nagi taip! Per ją perbėgo virpulys. Bet ji susiraukė, sukando dantis. Buvo pasiryžusi eiti iki galo.

– O dabar, – kai jis supakavo kasą, – dabar, – tarė ji, – man reikia va šitų! – ji parodė blyškių dešrelių pakuotes, sukrautas ant lentynos kitame parduotuvės gale.

„Suveiksiu, kai jis bus nusigręžęs“, – pagalvojo ji. Bet kasininkė pakėlė galvą nuo sąskaitų ir dairėsi po parduotuvę. „Oi, kad ją kur galas, kad ją kur galas! – Helena kone rėkė vaizduotėje, bet paskui mergina nusigręžė: – Ačiū Dievui!“ Ranka išsitiesė, bet nukreiptas žvilgsnis sugrįžo: „Kad ją kur!“ Ranka nusileido. O dabar jau per vėlu. Ponas Boldvinas paėmė dešreles, apsigręžė ir ėjo atgal prie jos.

– Ar tai bus viskas, panele?

– Na, aš dar galvoju. – Helena dvejodama suraukė kaktą, tempdama laiką. – Niekaip neatstoja mintis, kad buvo dar kažkas... dar kažkas.

Tiksėjo sekundės, tai buvo baisu, ji apsikvailins, kaip visiška idiotė. Bet nė už ką nenorėjo pasiduoti. Nenorėjo pripažinti pralaimėjimo.

– Šįryt gavom gražios velsietiškos avienos, – pasakė mėsininkas tuo artistišku balsu, tarsi kalbėdamas apie georgikas.

Helena papurtė galvą – neims gi dabar pirkti avienos.

Staiga kasininkė vėl pradėjo rašyti. Momentas atėjo.

– Ne, – tarė ji ryžtingai, – paimsiu dar vieną svarą dešrelių.

– Dar vieną? – ponas Boldvinas atrodė nustebęs.

Nenuostabu! – pagalvojo ji. Ir namie visi bus nustebę.

– Taip, dar vieną, – tarė ji ir meilikaujamai nusišypsojo, tarsi prašydama paslaugos.

Jis vėl nuėjo prie lentynos. Kasininkė vis dar rašė, buldogo išvaizdos sena moteris nesiliovė šnekėjusi su padėjėju. Greitai – nebuvo galima delsti nė sekundės – Helena atsigręžė į šalia esančią marmurinę lentyną. Buvo apsisprendusi griebti vieną iš tų inkstų. Tas daiktas nepadoriai slidinėjo jai tarp pirštų – šliužas, galvakojis. Galiausiai teko griebti visa ranka. Ačiū Dievui, pagalvojo ji, kad su pirštinėm! Įmetus į pintinę jai šovė mintis, kad kažkodėl jai gali tekti įsidėti tą siaubingą daiktą į burną, dar žalią, apvarvėjusį kažkokiais pasibaisėtinais glitėsiais, dėtis į burną, kąsti, pajusti skonį, ryti. Ją vėl supurtė pasibjaurėjimo drebulys, šį kartą toks smarkus, kad, atrodė, dreskia kažką jos kūno vidury.

Atsibodus vaidinti meteorologę, Džois stovėjo po skėčiu žiūrėdama į chrizantemas gretimos gėlių parduotuvės vitrinoje. Buvo pasiruošusi pasakyti Helenai ką itin įžeidaus, kai tik išeis. Bet pamačiusi išbalusį, nelaimingą sesers veidą, užmiršo net savo teisėtas nuoskaudas.

– Na, Helena, kas gi atsitiko?

Užuot atsakiusi, Helena staiga pravirko.

– Kas yra?

Ji papurtė galvą ir nusigręžusi pakėlė ranką prie veido nusišluostyti ašarų.

– Pasakyk man...

– Oi! – Helena krūptelėjo ir sušuko, lyg įgelta vapsvos. Veidą suraukė kankinanti pasišlykštėjimo išraiška. – Oi, *kokia* bjaurastis, kokia bjaurastis, – kartojo ji žiūrėdama į savo pirštus. Ir, pastačiusi pintinę ant šaligatvio, atsisegė pirštinę, nusimovė ir tūžmingai sviedė į lataką.

VI skyrius

1902 m. lapkričio 6 d.

Palydovas sušvilpė, ir traukinys klusniai pajudėjo – pro „Keating" šliaužte, paskui pro „Branson", pro Pikviką, Pelėdą ir Veiverlį, pro „Beecham", „Owbridge", „Carter", „Pearso muilą" greitėjančia seka; pro „Hamfrio geležinius pastatus", pro „Lolingdonas–Čoutas", pro „Eno" dvidešimt mylių per valandą, pro „Pearsą", „Pearsą", „Pearsą", „Pearsą", „Pearsą" – ir staiga peronas su tvora nėrė žemyn ir išnyko, prarytas žalio kraštovaizdžio. Antonis atsilošė savo kertėje ir dėkingai atsiduso. Galų gale jis ištrūko, išlipo iš to juodo šulinio, į kurį buvo įstumtas, ir dabar vėl laisvėje. Jo ausyse ratai linksmai dainavo: „Avarijai įvykus traukit strypą už nesilaikymą bauda penki bauda penki BAUDA PENKI BAUDA PENKI..." O pietūs pas senelę buvo visiškai siaubingi!

– Darbas, – kalbėjo Džeimsas Bivisas. – Tokiu metu tik tai ir gelbės.

Jo brolis linktelėjo.

– Tik tai ir gelbės, – pritarė jis. Paskui, kiek padvejojęs, neužtikrintai pridūrė: – Smūgis buvo kaip reikiant, – ta keista maniera, kurią jis laikė šnekamąja kalba. Džono Biviso šnekamoji

kalba dažniausiai rasdavosi iš knygų. Tas „smūgis kaip reikiant" buvo metafora, paimta iš bokso varžybų, jo niekada nematytų. – Laimė, – sakė jis, – kad šiuo metu laukia krūvos darbų.

Jis pagalvojo apie savo paskaitas, pagalvojo apie savo indėlį į Oksfordo žodyną. Kalnus knygų, kortelių, didžiulę kartoteką, kolegų filologų laiškus.

– Tai nereiškia, kad ketinu „išsisukti", – pridūrė, ištardamas šnekamosios kalbos žodį su girdimomis kabutėmis. Tegul Džeimsas nemano, kad jis paskandins savo sielvartą darbe. Jis mintyse ieškojo frazės. – Čia... čia žmogus išgirsti sakralinę muziką! – galiausiai ištarė.

Džeimsas vis greitai linktelėdavo galvą, tarsi iš anksto žinodamas, ką brolis pasakys arba ką apskritai galėtų pasakyti. Jo veidas trūkčiojo staigiu nevalingu tiku. Nervinga nekantra jį nualino lyg džiova, prisigraužė iki gyvo kaulo.

– Tikrai, – tarė jis, – tikrai.

Ir linktelėjo paskutinį kartą. Stojo ilga tyla.

„Rytoj, – galvojo Antonis, – bus algebra su tuo Džimbalu." Tai buvo nemaloni perspektyva – jis nebuvo stiprus matematikas, ir net geriausiais atvejais, net juokaudamas ponas Džeimisonas būdavo grėsmingas mokytojas. „Jeigu Džimbalas ims tyčiotis iš manęs kaip tada, praeitą savaitę..." Prisiminęs tą epizodą, Antonis susiraukė, skruostus užliejo raudonis. Džimbalas sarkastiškai šaipėsi iš jo ir traukė už plaukų. Jis ėmė šniurkščioti (kas gi nebūtų ėmęs šniurkščioti?). Ant jo sunkiai sprendžiamos lygties nukrito ašara ir išsiplėtė į didžiulę apskritą dėmę. Tas galvijas Steidsas paskui dėl to jį pirštais badė. Laimė, į pagalbą atėjo Foksas. Iš Fokso kiti juokdavosi, nes jis mikčiojo, bet buvo tikrai nepaprastai geras.

Vaterlo stotyje Antonis su tėvu sėdo į ekipažą. Dėdė Džeimsas nusprendė eiti pėsčias.

– Man iki klubo vienuolika minučių, – pasakė jiems. Jo ranka nusigavo prie liemenės kišenės. Jis pasižiūrėjo į laikrodį, paskui apsigręžė ir nebetaręs nė žodžio nužingsniavo į pakalnę.

– Į Justoną! – sušuko Džonas Bivisas vežikui.

Atsargiai žengdamas lygiu šlaitu, arklys patraukė pirmyn, ekipažas svyravo kaip laivas. Antonis negirdimai niūniavo „Washington Post“*. Važiuodamas ekipažu visada pasijausdavo nepaprastai laimingas. Kalvos papėdėje vežikas botagu paspartino arklį bėgti risčia. Jie pravažiavo alaus kvapą, keptų žuvų kvapą, pradardėjo pro kornetu grojamą „Good-bye, Dolly Gray“ ir įsuko į Vaterlo tilto gatvę. Aplink juos gaudė ir barškėjo eismas. Jeigu ne tėvas, Antonis būtų uždainavęs garsiai.

Pavakarė virš namų stogų dar buvo ūkanotai šviesi. Ir staiga atsivėrė upė, žvilganti, su juodomis baržomis ir vilkiku, ir Šv. Pauliaus kupolas it balionas danguje, ir paslaptingas Šratų bokštas.

Ant tilto žmogus mėtė žuvėdroms duoną. Blausios, beveik nematomos, jos atsklęsdavo iš oro, pasisukdavo pakreipusios sparnus, mažindavo greitį ir staiga žybtelėdavo visu skaistumu, kaip sniegas tamsiuose dangaus pakraščiuose, paskui vėl nuskriedavo iš šviesos į neregimybę. Antonis žiūrėjo ir liovėsi niūniavęs. Taip sukdamasi prie tavęs prisklendžia čiuožėja.

Ir staiga, tarsi pats supratęs, tuo sukeldamas nejaukumą, šių priskriejančių paukščių dvasinę reikšmę, ponas Bivisas nutraukė ilgą tylą:

– Brangus vaikeli, – jis spustelėjo Antoniui ranką. – Brangus vaikeli!

Slegiama širdimi Antonis laukė, ką jis pasakys toliau.

– Mudu dabar turim laikytis drauge, – tarė ponas Bivisas.

Berniukas neaiškiai pritariamai sumykė.

---

* Laikraščio „Washington Post“ savininkų užsakymu sukurtas maršas, išpopuliarėjęs JAV ir užsienyje.

– Glaustis drauge. Nes mudu abu... – jis padvejojo, – mudu abu ją mylėjom.

Vėl stojo tyla. „Oi, kad tik jis liautųsi!“ – meldė Antonis. Bergždžiai. Jo tėvas kalbėjo toliau.

– Mudu visada būsim jai ištikimi, – tarė jis. – Niekada... niekada jos neapvilsim? Juk taip?

Antonis linktelėjo.

– Niekada! – ryžtingai pakartojo Džonas Bivisas. – Niekada, – o mintyse dar kartą padeklamavo tas eiles, kurios jam neišėjo iš galvos visas tas dienas:

Kol amžius, ligos ar vargai
Mane sujungs su palaikais,
Kuriuos taip myliu, ir gulsiu aš
Širdies kape šalia tavęs,
Lauki manęs!

Paskui balsu ir kone priešgyniaujančiu tonu kalbėjo:

– Mums ji niekada nebus mirusi. Savo širdyse visada turėsime ją gyvą, ar ne? Gyvenančią mums, idant mes galėtumėm gyventi jai – gyventi gražiai, kilniai, kaip ji mums to linkėtų, – jis stabtelėjo prieš paleisdamas šnekamosios kalbos žodį – tokį žodį, kurį, jo ketinimu, supras ir įvertins moksleivis. – Gyventi... na, kaip pora tikrų „bičų“, – nenatūraliai pratarė jis. – Ir bičų, – toliau improvizuodamas tobulino pradinę idiomą, – bičų, kurie taip pat yra „draugeliai“. Tikri „saviškiai“. Būsim dabar „saviškiai“, Antoni, ar ne taip?

Antonis vėl linktelėjo. Jį smaugė gėda ir sumišimas. „Saviškiai“. Tai buvo mokyklinių apsakymų žodis. „Šv. Dominyko mokyklos penktaklasiai“. Tokį perskaitęs juokdavaisi, pašaipiai staugdavai. *Saviškiai!* Ir dar su tėvu! Pajuto raustąs. Žiūrėdamas pro šoninį

langą, kad paslėptų nejaukumą, jis pamatė, kaip vienas iš tų pilkųjų paukščių neria žemyn iš dangaus, skrieja prie tilto, vis arčiau ir arčiau, paskui įsirėžia, pasuka tolyn į kairę, trumpai sužvilga, persimaino ir dingsta.

Mokykloje visi buvo baisiai geri. Net per daug geri. Berniukai taip taktiškai stengėsi nepažeisti jo emocinio privatumo, neįžeisti savo gera nuotaika, kad, sukaustytai ir nenatūraliai jam pasigerinę, paliko jį ramybėje. Antonis pasijuto beveik kaip pasiųstas į vieną vietą. Vargu ar būtų labiau jį nuskriaudę, jeigu jis būtų pagautas vagiantis arba skundžiantis. Nuo pat pirmųjų pirmo semestro dienų jis niekada nesijautė taip beviltiškai nepritapęs, kaip tą vakarą.

– Gaila, kad šiandien praleidai rungtynes, – pasakė Tompsonas jiems susėdus vakarieniauti – tokiu tonu, lyg kalbėdamas su apsilankiusiu dėde.

– Buvo geras mačas? – paklausė Antonis taip pat nenatūraliai mandagiai.

– O, kuo geriausias. Bet laimėjo jie. Trys du.

Pokalbis nesimezgė. Tompsonas nejaukiai svarstė, ką reikėtų sakyti toliau. Tą Baterverto limeriką apie jauną ponią iš Ilingo? Ne, to jis juk negali pakartoti, bent jau šiandien, kai Biviso motina... O tai ką? Jo problemą laimingai išsprendė garsus sambrūzdis kitame stalo gale. Jis gavo dingstį nusigręžti.

– Kas ten? – sušuko jis perdėtai entuziastingai. – Kas ten?

Netrukus jie visi kartu kalbėjo ir juokėsi. Antonis klausėsi ir žiūrėjo iš už nematomos prarajos.

– Agne! – kažkas pašaukė tarnaitę. – Agne!

– Agnike Citrinų Čiulpike, – tarė Markas Steidsas. Bet negarsiai, kad ji neišgirstų: šiurkštus elgesys su tarnais Bulstrode buvo baudžiamasis nusižengimas ir kaip tik dėl to dar labiau vertinamas, net ir *sotto voce*. Ta „citrinų čiulpikė“ sukėlė juoko protrūkį.

Tačiau pats Steidsas išliko rimtas. Sėdėti nesišypsant, kai aplinkui skamba jo paties sukeltas juokas, jam teikė nepaprastą galios ir pranašumo jausmą. Be to, tokia buvo šeimos tradicija. Joks Steidsas niekada nesijuokė iš savo paties pokšto, epigramos ar sąmojingo atkirčio.

Apsidairęs aplink stalą, Markas Steidsas pamatė, kad tas bėdinas kūdikio veidelis Bengeris Bivisas nesijuokia su visais, ir jį ūmai užliejo aistringas pasipiktinimas žmogumi, drįstančiu nepralinksmėti nuo jo pokšto. Įžeidimas atrodė dar labiau nepakenčiamas dėl to, kad Bengeris visiškai nereikšmingas. Futbolą žaidžia blogai, krikete iš jo irgi nedaug naudos. Jis gerai moka tik vieną dalyką – dirbti. Dirbti! Ir toks padaras drįsta sėdėti nesišypsodamas, kai jis... Tada jis staiga prisiminė, kad tas bėdžius neteko motinos, ir atleidęs griežtą miną per juodu skiriančią erdvę nusiuntė jam atpažinimo ir užuojautos šypsnį. Antonis atsakydamas nusišypsojo, paskui nusigręžė paraudęs nuo neaiškaus sumišimo, tarsi pagautas darantis ką nors blogo. Suvokdamas savo didžiadvasiškumą ir regėdamas, kaip Bengeris susigėdo, Steidsas atgavo gerą nuotaiką.

– Agne! – sušuko jis. – Agne!

Galų gale atėjo Agnė – stambi, nepagydomai pikta.

– Malonėk dar džemo, Agne.

– Džem daro, – sušuko Tompsonas.

Vėl visi nusijuokė, ne todėl, kad pokštas buvo visai nešlykštus, o tiesiog todėl, kad visiems norėjosi juoktis.

– Ir pyragaišio.

– Taip, dar pipirago.

– Malonėk dar pipirago, Agne.

– Tai jau pipirago! – tarė pasipiktinusi Agnė imdama tuščią pyrago ir sviesto lėkštę. – Kodėl negalit pasakyt, ko norit?

Juokas ūžtelėjo nauja banga. Jie negalėjo pasakyti, ko nori, – niekaip negalėjo, nes sakyti „pipirago“ arba „pyragaišio“ vietoj

pyrago buvo Bulstodo tradicija ir jų bendrumo simbolis, jų pranašumo prieš visą profanų pasaulį ženklas.

– Dar Pipino Trumpojo! – sušuko Steidsas.

– Pipino Pyragaišio, Pyragaišio!

Juokas darėsi kone isteriškas. Jie visi prisiminė tą praeito semestro pamoką, kai Europos istorijoje priėjo Pipiną Trumpąjį. Pipinas Trumpasis – *Pipiragas*! Pirmasis susileido Batervertas, paskui Pembroukas-Džonsas, paskui Tompsonas, ir galiausiai visas II skyrius kartu su Steidsu nevaldomai kvatojosi. Džimbalas prarijęs masalą baisiausiai įširdo. O dabar tai atrodė dar juokingiau.

– Kvaili mažvaikiai, ir tiek! – tarė Agnė ir netrukus, grįžusi su pyragu ir pamačiusi, kad jie tebesijuokia, pakartojo: – Mažvaikiai, ir tiek! – tvirtai nusiteikusi įžeisti. Bet jos smūgis jų nepalietė. Jie buvo jai nepasiekiami, apkerėti beprasmio juoko ekztazės.

Antoniui būtų patikę juoktis drauge, bet kažkaip jis drįso tik nusišypsoti, atsajai ir mandagiai, kaip žmogus užsienyje, nesuprantantis pokšto, bet norintis parodyti neturįs nieko prieš, kad kitiems smagu. Ir netrukus, pajutęs alkį, netikėtai apstulbo prieš akis matydamas savo tuščią lėkštę. Mat paprašyti dar pipirago arba riekės pyragaišio tokiam šventam parijui, koks jis dabar tapo, būtų buvę podraug nepadoru ir įžūlu – nepadoru, nes žmogus, pašventintas savo motinos mirties, neturėtų kalbėti žargonu, ir įžūlu, nes prašalietis neturi teisės kalbėti specialia kalba, rezervuota išrinktiesiems. Neapsispręsdamas dvejojo. Galų gale sumurmėjo:

– Prašyčiau paduoti pyrago, – ir nuraudo (žodžiai nuskambėjo siaubingai kvailai ir nenatūraliai) iki plaukų pašaknų.

Palinkęs prie kaimyno kitoje pusėje, Tompsonas pašnibždomis deklamavo limeriką:

– ...per visas lubas, – užbaigė jis ir nusikvatojo pasižvygaudamas.

Ačiū Dievui, Tompsonas neišgirdo. Antonis pajuto didžiulį palengvėjimą. Nors ir praalkęs, daugiau nebeprašė.

Prie aukštojo stalo kilo sujudimas, atsistojo senis Džimbalas. Atrodė, visą salę užliejo bjaurus kėdės kojų braukimo per grindų lentas garsas, bet tuoj išgaravo į visiškos tylos tuštumą.

– Už viską, ką mes gavome...

Vėl prasidėjo šnekos, berniukai paknopstom puolė prie durų.

Koridoriuje Antonis pajuto ranką ant alkūnės.

– Labas, B-bengeri.

– Labas, Foksai.

Jis nesakė: „Labas, Arkliaveidi“, – dėl to, kas atsitiko šį rytą. Šiomis aplinkybėmis „Arkliaveidis“ būtų toks pat nederamas, kaip ir „pipiragas“.

– Turiu t-tau kai ką p-parodyti, – tarė Brajanas Foksas, ir jo melancholiškas, pobjauris veidas staiga lyg nušvito šypsodamasis Antoniui. Iš Fokso kiti juokdavosi, nes jis mikčiojo ir buvo arkliškos išvaizdos. Bet beveik visi jį mėgo. Nesvarbu, kad buvo truputį kalikas ir nelabai koks sporto žaidėjas. Be to, truputį davatkiškai žiūrėjo į nešvankybes ir, atrodo, niekada neturėdavo bėdų su mokytojais. Nepaisant viso to, negalėjai jo nemėgti, nes jis buvo toks baisiai geras. Net per daug geras, nes juk neteisinga elgtis su naujokais taip, kaip jis – tarsi jie būtų lygiaverčiai. Baisingi devynmečiai rupūžgalviai prilygsta vienuolikmečiams ir dvylikmečiams – jūs tik pagalvokit! Ne, Foksas neteisus dėl naujokų – čia nebuvo abejonių. Ir vis tiek visi mėgo tą Arkliaveidį.

– Ką gi tu turi? – paklausė Antonis – jis jautėsi toks dėkingas Arkliaveidžiui už šį normalų, natūralų elgesį, kad prabilo gana atžariai, bijodamas, kad tas nepastebėtų, ką jis jaučia.

– Einam, parodysiu, – norėjo pasakyti Brajanas, bet teišlemeno „Ein-n-n-n...“ Ilga pakšėjimų agonija užsitęsė. Kitu atveju Antonis gal būtų juokęsis, gal būtų sušukęs: „Pasiklausykit, kaip Arkliaveidis stengiasi išsivemti!“ Bet šiandien jis nieko nesakė, tik pagalvojo, kaip vargšui nepasisekė. Galų gale Brajanas metė pastangas

pasakyti „Einam, parodysiu“ ir vietoj to ištarė: – Mano ž-žaidimų sk-krynioj.

Jiedu nutrepsėjo laiptais žemyn į tamsų vestibiulį, kur buvo laikomos žaidimų skrynios.

– V-va, – tarė Brajanas keldamas savo skrynios dangtį.

Antonis, pamatęs elegantišką tristiebį laivelį su kvadratinėmis popierinėmis burėmis, sušuko:

– Klausyk, kaip gražu! Tu pats padarei?

Brajanas linktelėjo. Jis visą popietę turėjęs laisvas staliaus dirbtuves – su visais reikalingais įrankiais. Todėl laivas atrodo taip profesionaliai. Jam norėjosi paaiškinti viską, pasidalinti su Antoniu savo meistrystės malonumu, bet jis pernelyg gerai pažinojo savo mikčiojimą. Malonumas išgaruotų jam su vargu stengiantis tai išsakyti. Be to, „dirbtuvės“ buvo baisus žodis.

– Šį-v-vakar mes jį išb-bandysim, – pasitenkino jis taręs. Bet žodžius lydėjusi šypsena atrodė kartu ir atsiprašymas už jų skurdumą, ir kompensacija. Antonis atsakydamas nusišypsojo. Jiedu suprato vienas kitą.

Brajanas rūpestingai, švelniai ištraukė tris degtukinius stiebus ir su visom burėm įsikišo į vidinę švarko kišenę, korpusas nukeliavo į kelnes. Suskambėjo varpelis – laikas miegoti. Brajanas klusniai uždengė žaidimų skrynią. Jiedu ėmė kopti laiptais.

– Š-šiandien l-laimėjau dar p-penkis ž-žaidimus su savo senu k-k-k... savo g-gabalu, – pasitaisė jis, pamatęs, kad su „kaštonu“ per sunku.

– Penkis! – sušuko Antonis. – Šaunuolis Arkliaveidis!

Užmiršęs esąs atstumtasis, šventas parijas, jis garsiai nusikvatojo. Pasijuto jaukiai, kaip namie. Tik nusirengdamas savo kambarėlyje prisiminė – dėl dantų miltelių.

„Dukart per dieną, – išgirdo ją sakant kišdamas šlapią šepetėlį į rausvas karboliu atsiduodančias dulkes. – O jeigu pavyksta, tai ir po pietų. Dėl mikrobų.“

„Bet, mama, tu nesitikėk, kad aš po pietų lipsiu į viršų valytis dantų!"

Dėl įžeistos tuštybės (ar ji mano, kad jo dantys tokie nešvarūs?) jis atšovė šiurkščiai. Retrospektyviai rado pasiteisinimą primindamas sau, kad mokyklos taisyklės dienos metu draudžia eiti į bendrabutį.

Kitoje medinės perskyros pusėje, šalia Antonio kambarėlio, Brajanas Foksas movėsi pižamos kelnes. Iš pradžių kairę koją, paskui dešinę. Bet, jau pradėjusiam jas traukti aukštyn, staiga šovė į galvą tokia baisi mintis, kad jis vos nesuriko. „O jeigu *mano* mama mirtų!" Juk ji *gali* mirti. Jeigu Biviso mama mirė, tai, aišku, gali ir ji. Ir jis iškart išvydo ją, gulinčią namie savo lovoje. Baisiai išblyškusią. Ir priešmirtinis gargaliavimas, apie kurį vis perskaitai knygose, – jis aiškiai išgirdo jį, ir tai buvo kaip paukščiams baidyti skirto didelio medinio tarškalo garsas. Garsus ir netylantis, tarsi skleidžiamas mechanizmo. Žmogus tiesiog negali skleisti tokio garso. O vis dėlto jis sklinda jai iš gerklės. Tai priešmirtinis gargaliavimas. Ji miršta.

Kelnes tik pusiau užsitraukęs ant šlaunų, Brajanas stovėjo sustingęs, į rudą lakuotą perskyrą tiesiai priešais spoksodamas akimis, jau plūstančiomis ašaromis. Tai per daug siaubinga. Karstas, o paskui tušti namai, ir jam nuėjus miegoti niekas neateis palinkėti labos nakties.

Staiga išvaikęs stingulį jis užsimovė kelnes ir kone tūžmingai užsirišo gumą.

„Betgi ji nemirė! – sušuko mintyse. – Nemirė!"

Už dviejų kambarėlių Tompsonas garsiai ir nepaprastai ištęstai pabezdėjo – tuo jis Bulstrode garsėjo. Pasigirdo šūksniai ir juoko choras. Net Brajanas juokėsi – Brajanas, šiaip jau nemanantis, kad toks garsas juokingas. Tačiau šią akimirką jį buvo apėmęs toks džiugus palengvėjimas, kad juoktis buvo tinkama bet kokia

dingstis. Ji dar gyva! Ir nors jai nebūtų patikę, kad jis juokiasi iš tokio vulgaraus dalyko, jis tiesiog turėjo leisti pratrūkti savo dėkingumui. Kvatojosi visa gerkle, bet paskui staiga nutilo. Pagalvojo apie Bivisą. Juk jo mama iš tikrųjų mirė. Ką gi *jis* pagalvos? Brajanas susigėdo, kad juokėsi, ir dar dėl tokios priežasties.

Vėliau, šviesoms užgesus, jis pasilipo ant lovos galvūgalio rėmo ir, žiūrėdamas per perskyrą į Antonio kambarėlį, sušnibždėjo:

– K-klausyk, ar išb-bandysim, kaip-p-p-p... laikosi n-naujas laivas?

Antonis iššoko iš lovos ir, kadangi naktis buvo šalta, apsivilko chalatą, įsispyrė į šliures, paskui tylutėliai užlipo ant kėdės, o nuo kėdės (nustūmęs į šoną ilgą bajaus užuolaidą) ant palangės. Užuolaida švystelėjo jam už nugaros, palikdama jį lango ertmėje.

Langas buvo aukštas ir siauras, medinio skersinio padalintas į dvi dalis. Apatinę, didesniąją, dalį sudarė pora stumdomųjų rėmų, o mažasis viršutinis langas buvo atidaromas į išorę nuo vyrių viršuje. Kai apatiniai rėmai būdavo uždaryti, žemesnysis tikdavo kaip siaura atbraila ties puse lango aukščio. Atsistojęs ant šios atbrailos berniukas galėdavo patogiai iškišti galvą ir pečius per mažą kvadratinę angą viršuje. Visi langai – veikiau visos langų poros – buvo įstatyti frontonuose, tad persisvėręs abipus išvysdavai nuožulnų čerpių šlaitą, o tiesiai priešais – skersinio lygyje – ilgą lataką, kuriuo nuo stogo nutekėdavo vanduo.

Latakas! Brajanas įžvelgė jo galimybes. Vogčia išsipūtusioje kišenėje į lovą įsinešta velėna, keli akmenėliai – ir štai jums užtvanka. Ją pastatęs surenki visus bendrabučio vandens ąsočius, užkeli vieną po kito ir išlieji jų turinį į lataką. Kitą rytą niekas nenusipraus, na ir kas? Į naktį nusitęsė ilga siaura jūra. Plūduriuos išdrožtas laivas, ir tos penkiasdešimt pėdų vandeningos galybės kurstė vaizduotę. Pavojų visada kėlė lietus. Jeigu smarkiai lis, kam nors reikės kaip nors prisislinkti, kad ir kaip rizikingai, ir sugriauti

užtvanką. Kitaip latakas išsilies, o tai reikštų keblų aiškinimąsi ir nemalonias bausmes.

Aukštai užsikorę tarp šalto stiklo ir šiurkštaus šeriuoto užuolaidos bajaus, Brajanas su Antoniu persisvėrė iš savo dvynių langų į tamsą. Juos teskyrė mūrinis vidstaktis – buvo galima šnibždėtis.

– Nagi, Arkliaveidi, – sukomandavo Antonis. – Pūsk!

Ir tartum alegorinis Zefyras paveiksle Arkliaveidis papūtė. Stumiamas popierinės burės, laivas ėmė slysti siauru vandentakiu.

– Kaip gražu! – aistringai tarė Antonis ir, pasilenkęs taip žemai, kad vienas skruostas beveik lietė vandenį, žiūrėjo viena primerkta ir tyčia nesufokusuota akimi, kol artėjantis žaislas stebuklingai persimainė į didžiulį tristiebį, regimą tolumoje it fantomas, lėtai per tamsą plaukiantį artyn. Didžiulis laivas, linijinis, su šimtu dešimt pabūklų, po drobės debesimi, tolygiai pučiant šiaurės rytų pasatui, sklendžia dešimties mazgų greičiu, ką tik nuskambėjo aštuoni varpai iš... Tūžmingai spoksant fokstiebis susilietė su jo nosimi. Tikrovė vėl staiga grįžo į savo vietą.

– Atrodo visai kaip tikras laivas, – tarė jis Brajanui latake apsukęs laivelį. – Palenk galvą ir prisimerk. Aš papūsiu.

Didingasis tristiebis iš lėto nukeliavo atgal.

– Jis kaip „Kovojantis T-t-t...“ Žinai tą p-paveikslą?

Antonis linktelėjo – niekada nemėgo prisipažinti nežinąs.

– T-temereras*, – galiausiai išspaudė anas.

– Taip, taip, – gana nekantriai tarė Antonis, lyg seniai būtų žinojęs. Pasilenkęs vėl bandė atkurti tą milžiniško karinio laivo, sklendžiančio prieš šiaurės rytų pasatą, bet nesėkmingai – laivelis nesileido permainomas. Vis dėlto tai buvo dailus laivas.

– Gražuolis, – tarė jis balsu.

---

* „Fighting Temeraire“ – Trafalgaro mūšyje pasižymėjęs britų laivas, vėliau pavaizduotas Williamo Turnerio paveiksle.

– Tik t-truputį p-pakrypęs, – kukliai nuvertino savo rankų darbą Brajanas.

– Bet man tai visai patinka, – užtikrino jį Antonis. – Šitaip atrodo, kad jis kiliuoja su vėju.

„Kiliuoja“ – jam buvo itin malonu pasakyti šį žodį. Niekada nebuvo jo ištaręs – tik skaitęs knygose. Žavus žodis! Ir, susigalvojęs dingstį jį pakartoti, tarė:

– Žiūrėk, kaip kiliuoja, kai vėjas pučia tikrai smarkiai.

Jis papūtė, ir laivelis vos neapvirto. Uraganas, tarė jis mintyse... smogė jam visa jėga iš dešinės... nunešė bramselį ir spinakerį... pramušė mūsų vienintelę valtį... pakrypo tiek, kad planšyras palietė vandenį... Bet taip smarkiai pūsti jis pavargo. Pakėlė akis nuo latako – žvilgsnis keliavo per dangų, ir jis įsiklausė į tylą. Oras buvo nepaprastai ramus, naktis beveik be debesų. O kokios žvaigždės! Matėsi Orionas, kojomis įsipynęs į ąžuolo šakas. Ir Sirijus. Ir daug kitų, kurių pavadinimų jis nežinojo. Tūkstančiai, milijonai žvaigždžių.

– Vaje! – galų gale jis sušnibždėjo.

– K-kamgi čia j-jos yra, k-kaip tu manai? – po ilgos tylos paklausė Brajanas.

– Kas – žvaigždės?

Brajanas linktelėjo.

Prisiminęs, ką kalbėdavo dėdė Džeimsas, Antonis atsakė:

– Jos yra ne *kam*.

– Bet t-turi būti.

– Kodėl?

– T-todėl, kad v-visakas yra kam nors.

– Aš tuo netikiu.

– N-na, p-pagalvok apie b-bites, – sunkokai pratarė Brajanas.

Antonis buvo sukrėstas – per pastarąsias kelias Subinveidžio pamokas jie paišė piesteles ir panašius dalykus. Bitės taip – aišku,

kad jos kam nors skirtos. Jam buvo gaila, kad negali tiksliai prisiminti, ką sakė dėdė Džeimsas. Geležiniai kažkas gamtos. Bet kas geležiniai?

– Ir k-kalnai, – toliau lemeno Brajanas. – Nep-prilytų, kiek r-reikia, jeigu n-nebūtų k-kalnų.

– Na, o kaip *tu* manai, kam jos yra? – paklausė Antonis kilstelėdamas smakrą žvaigždžių link.

– Gal yra ž-žmonių.

– Tiktai Marse, – Antonis tarė su dogmatišku įsitikinimu.

Stojo tyla. Paskui ryžtingai, tarsi galų gale apsisprendęs iškloti tai bet kokia kaina, Brajanas pasakė:

– K-kartais aš p-pagalvoju, kad gal jos g-gyvos.

Jis neramiai pasižiūrėjo į bičiulį – ar Bengeris juoksis? Bet Antonis, žvelgdamas į žvaigždes, nei balsu, nei gestu nepasišaipė, tik mąsliai linktelėjo. Drovi bejėgė Brajano paslaptėlė buvo saugi – jis nesužeistas. Pasijuto didžiai dėkingas, ir staiga tartum didžiulė banga pakilo – per visą jo kūną. Jis kone duso taip tūžmingai užplūdus meilei ir („O jeigu tai būtų buvusi *mano* mama!“) ir geliančiai užuojautai vargšui Bengeriui. Jam užgniaužė gerklę ir akyse pasirodė ašaros. Norėjosi ištiesti ranką ir paliesti Bengerio plaštaką, tik kad, žinoma, šitaip nedaroma.

O Antonis tebežiūrėjo į Sirijų. „Gyvos, – tarė mintyse. – Gyvos.“ Tarsi širdis danguje, pulsuojanti šviesa. Ir jis bemat prisiminė mažą paukštelį, kurį rado per Velykų atostogas. Kėpsojo ant žemės ir negalėjo paskristi. Motina pasijuokė, kad jis nenori jo paimti. Didelius gyvūnus jis mėgo, bet kažkodėl jam šiurpu buvo liesti ką nors mažą ir gyvą. Galiausiai pergalėjęs save sugavo tą paukštelį. Ir jo rankoje tas padarėlis atrodė kaip plunksnuota širdis, pulsuojanti jam į delną ir pirštus, sauja karšto tvinksinčio kraujo. Ten aukštai, virš medžių apribų, Sirijus buvo dar viena tokia širdis. Gyva. Bet, aišku, dėdė Džeimsas tik pasijuoktų.

Įgeltas to įsivaizduoto pasišaipymo ir susigėdęs, kad susiviliojo tokiomis vaikiškomis svajomis, su pasipiktinimu paklausė nusigręždamas nuo žvaigždžių:

– Bet kaipgi jos gali būti gyvos?

Brajanas susigūžė. „Ko jis pyksta?" – nusistebėjo. Ir balsu tarė:

– Na, jeigu D-dievas gyvas...

– Bet mano tėtušis į bažnyčią nevaikšto, – paprieštaravo Antonis.

– N-ne, b-b-bet... – Mažiausiai jam dabar norėjosi ginčytis!

Antonis nelaukdamas pertraukė:

– Jis netiki tokiais dalykais.

– Bet sv-varbu D-dievas, o n-ne b-bažnyčia. – Ak, kad jis taip baisiai nemikčiotų! Viską galėtų puikiasiai paaiškinti, galėtų išsakyti viską, ką pasakė jo mama. Tačiau šią akimirką kažkodėl net jos pasakyti dalykai atrodė nesvarbūs. Svarbu buvo ne sakyti, svarbu buvo rūpintis žmonėmis, rūpintis iki skausmo.

– Mano dėdė, – tarė Antonis, – net ir Dievo netiki. Ir aš netikiu, – pridūrė provokuojamai.

Bet Brajanas nepriėmė iššūkio.

– K-klausyk, – impulsyviai pratrūko jis, k-klausyk, B-b-b... – įsiaudrinęs jis dar labiau mikčiojo. – B-bengeri, – galiausiai ištarė.

Buvo tikra kančia jausti savo meilės srautą užtvenkiamą ir nukreipiamą į šalį. Sulaikyta absurdiškai nereikšmingos kliūties tėkmė kilo, tartum kaupė jėgas ir galiausiai taip sustiprėjo, kad Brajanas, visai užmiršęs, jog šitaip nedaroma, staiga uždėjo ranką jam ant alkūnės. Pirštai nuslydo rankove, tada suėmė nuogą riešą, ir paskui, kai tik mikčiojimas įsiterpdavo tarp jausmo ir jo objekto, ranka gniauždavo kone desperatišku spazmu.

– Man taip b-baisiai gaila dėl tavo m-mamos. N-nenorėjau s-sakyti ank-ksčiau. P-prie v-visų k-kitų. Žinai, aš pag-g-g... – jis kiečiau suėmė Antonio riešą, atrodė, kad užsmaugtus žodžius stengiasi

kompensuoti tiesiogine lytėjimo iškalba, stengiasi įtikinti draugą, kad tas srautas jame tebeplūsta ir jo jėga neprislopusi, nors tėkmė buvo laikinai užtvenkta. Jis vėl pradėjo tą sakinį ir sukaupė pakankamą impulsą, kad įveiktų barjerą. – Aš k-kaip tik p-pagalvojau, – ištarė jis, – kad tai g-galėjo būt mano mama. Oi, B-b-bivisai, tai t-tikriausiai siaubinga!

Iš netikėtumo Antonis pirmiausia pažvelgė į jį su įtarumo, kone baimės išraiška veide. Bet, anam toliau mikčiojant, šis pirmasis pasipriešinimo kietumas ištirpo ir tada, nejausdamas jokios gėdos, jis pravirko.

Trapiai laikydamiesi aukštoje lango ertmėje, abu vaikai ilgą laiką stovėjo tyloje. Abiejų skruostai buvo šaltai sudrėkę nuo ašarų; tačiau guodžiančios rankos gniaužtas ant Antonio riešo buvo atkakliai įnirtingas, kaip skęstančio žmogaus.

Staiga, švagždindamas suvytusius lapus, iš tamsos pakilo vėjo gūsis. Tristiebis laivelis krūptelėjo, lyg pažadintas iš miego, ir be garso, su tikslingos skubos povyza, laivugaliu ėmė slysti lataku į priekį.

Tarnai jau nuėjo miegoti, visas namas buvo tylus. Džonas Bivisas tamsoje lėtai išėjo iš darbo kambario ir pro mezonino aikštelę, pro svetainę laiptelis po laiptelio ėmė kopti į antrą aukštą. Lauke, tuščioje gatvėje, priartėjo kanopų kaukšėjimas ir paskui nutolo. Vėl užgulė tyla – jo vienatvės tyla, jos kapo (jis sudrebėjo) tyla.

Ramiai stovėjo ir kurį laiką klausėsi savo širdies plakimo, paskui ryžtingai užkopė du paskutinius laiptelius, perėjo per aikštelę ir atidaręs duris įjungė šviesą. Jį pasitiko jo paties atvaizdas, blyškiai spoksantis iš tualetinio staliuko veidrodžio. Sidabriniai teptukai buvo įprastinėse vietose, kaip ir padėkliukai bei pagalvėlės segtukams, krištolinių flakonų eilė. Jis nusigręžė. Plačios rausvos antklodės vienas kampas buvo atlenktas; jis regėjo dvi

susiglaudusias pagalves, o virš jų, ant sienos, – tą „Siksto madonos“ fotograviūrą, kurią jiedu nusipirko parduotuvėje netoli Britų muziejaus. Pasisukęs vėl pamatė save – visu ūgiu, juodais gedulo rūbais, drabužių spintos veidrodyje. Spinta... Jis žengė per kambarį ir pasuko raktą spynelėje. Sunkios stiklinės durys atsidarė pačios, ir staiga jis įkvėpė jos buvimo oro, to silpno vilkdalgio šaknies aromato, pagyvinto, sakytum, slapčia, kažkokių aštresnių, šiltesnių kvepalų. Pilka, balta, žalia, balsvai rausva, juoda – suknelė po suknelės. Atrodė, lyg ji būtų mirusi dešimt kartų ir dešimt kartų ten pakabinta, glebi, klaikiai begalvė, bet vis dėlto – likimo ironija – su aureole, saldžiu, alsuojančiu savo gyvybės simboliu. Jis ištiesė ranką ir lietė glotnų šilką, drobę, musliną, aksomą – visus tuos įvairius audinius. Išjudintos kabančios klostės dar smarkiau paskleidė kvepalus; jis užsimerkė ir kvėpavo jos tikrąją esatį. Tačiau tai, kas liko iš jos, buvo sudeginta, ir pelenai gulėjo tos duobės dugne Lolingdono kapinėse.

– Lauki manęs, – tyloje raiškiai sušnibždėjo Džonas Bivisas.

Jo gerklė skausmingai susitraukė, iš po užmerktų vokų plūstelėjo ašaros. Uždaręs spintos duris, nusigręžė ir ėmė rengtis.

Ūmai pajuto gniuždantį nuovargį. Prireikė didelių pastangų nusiprausti. Atsigulęs į lovą beveik tuoj pat užmigo.

Paryčiais, kai pro jo vidinę tamsą apklosčiusius sluoksnius pradėjo smelktis naujos dienos šviesa ir gatvės garsai, Džonas Bivisas susapnavo einąs koridoriumi į savo auditoriją Karaliaus koledže. Ką ten einąs – bėgąs. Nes koridorius pasidarė be galo ilgas, ir buvo kažkoks baisiai spaudžiantis reikalas nusigauti į jo galą greitai, būti ten laiku. Laiku kam? Jis nežinojo, bet bėgdamas jautė kylantį koktų nuogąstavimą, sakytum, kas akimirką viduje besiplečiantį ir stiprėjantį. O kai galų gale atidarė auditorijos duris, ten buvo visai ne auditorija, o jų namų miegamasis – ten gulėjo Meizė ir sunkiai alsavo nuo karščiavimo įraudusiu veidu, aptemusiu nuo siaubingai

artėjančio uždusimo, o skersai žiojėjo lyg du randai balsvai pamėlusios pravertos lūpos. Vaizdas buvo toks šiurpus, kad jis krūptelėdamas visiškai pabudo. Pro užuolaidas švyksojo blausi dienos šviesa, tįsojo rausva antklodė, bolavo žvilgesys spintos veidrodyje, o lauke šaukė pienininkas: „Pie-eeenas, pie-eeenas!“, – eidamas pro namus. Viskas buvo raminamai pažįstama, savo vietoje. Tai tebuvo blogas sapnas. Paskui, pasukęs galvą, Džonas Bivisas pamatė, kad kita lovos pusė tuščia.

Varpelis vis artėjo ir artėjo, skrosdamas gilias, šiltas miego pusnis, ir galiausiai ėmė negailestingai kalti į jo nuogą virpančią sąmonę. Antonis atsimerkė. Kokį šlykštų triukšmą kelia! Bet dar bent kokias penkias minutes jam nereikia galvoti apie kėlimąsi. Šiluma po antklode buvo dangiška. Paskui – ir tai viską sugadino – jis prisiminė, kad pirmoji pamoka yra algebra su Džimbalu. Jam užspaudė gerklę. Tos siaubingos kvadratinės lygtys! Džimbalas vėl ant jo rėks. Tai neteisinga. Ir jis šniurkščios. Bet tada jam dingtelėjo, kad šiandien Džimbalas ant jo tikriausiai nerėks – dėl to, jis staiga prisiminė, kas atsitiko vakar. Arkliaveidis vakar vakare buvo baisiai mielas, galvojo jis toliau.

Tačiau reikėjo keltis. Viens, du, trys ir – ui, kaip šlykščiai šalta! Jam neriant aukštyn į marškinius, kažkas labai švelniai pasibeldė į kambarėlio duris. Paskutinis pasirangymas, ir jo galva išlindo į dienos šviesą. Jis nuėjęs atidarė duris. Koridoriuje stovėjo Steidsas. Steidsas – tiesa, lyg ir draugiškai besišypsantis, bet vis dėlto... Antonis sunerimo. Įtariai, bet su hipotetine svetinga šypsena:

– Kas yra? – pradėjo jis, bet anas pridėjo pirštą prie lūpų.

– Eikš pasižiūrėt, – sušnibždėjo. – Gražumėlis!

Antonis jautėsi pamalonintas kad jį kviečia tas, kuris kaip futbolo vienuolikės kapitonas turėjo teisę su juo elgtis ir paprastai elgdavosi visiškai užgauliai. Jis bijojo Steidso ir nemėgo – ir kaip

tik todėl jautėsi ypač patenkintas, kad Steidsas teikėsi štai šitaip, savo noru, pas jį ateiti...

Steidso kambarėlis jau buvo perpildytas. Sąmokslininkiška tyla kunkuliavo ir šniokštė užgniaužtu jauduliu. Tompsonas turėjo užsikimšti burną nosine, kad susilaikytų nesijuokęs, o Pembroukas-Džonsas rietėsi dvilinkas nuo begarsės linksmybės traukulių. Įsispraudęs į ankštą tarpą tarp lovos kojūgalio ir prausyklės, Partridžas stovėjo skruostu prigludęs prie perskyros. Steidsas kepštelėjo jam per petį. Partridžas atsigręžė ir atėjo į kambarėlio vidurį – jo strazdanotas veidas buvo iškreiptas piktdžiugos, ir jis trūkčiojo, muistėsi, lyg jam plėštų šlapimo pūslę. Steidsas parodė atlaisvintą vietą, ir ten įsmuko Antonis. Perskyros medienoje buvo išluptas gumbas, ir pro tą skylutę matėsi viskas, kas dedasi gretimame kambarėlyje. Ant lovos vienais apatiniais marškiniais ir su išvaržos įtaisu gulėjo Išverstakis Ledvidžas. Akys po storais akinių stiklais buvo užmerktos, burna pražiota. Jis atrodė apimtas laimingos ramybės ir susikaupimo, lyg būdamas bažnyčioje.

– Jis dar ten? – paklausė Steidsas.

Antonis atsigręžė išsišiepęs ir linktelėjo, paskui glaudžiau prispaudė akis prie sekimo skylutės. Ypač juokinga buvo dėl to, kad ten gulėjo Išverstakis – mokyklos klounas, visų auka, dėl savo silpnumo ir drovumo pasmerktas neišvengiamam persekiojimui. Dabar bus nauja dingstis jį erzinti.

– Pagąsdinkim jį, – pasiūlė Steidsas ir užlipo ant lovos galvūgalio rėmo.

Partridžas, pirmosios vienuolikės centro puolėjas, jau buvo belipąs jam pavymui. Tačiau Steidsas netikėtai kreipėsi į Antonį.

– Eime, Bivisai, – sušnibždėjo jis. – Lipk čia su manim.

Jis norėjo būti ypač geras tam bėdžiui – dėl jo motušės. Be to, jam buvo malonu pažeminti tą storžievį Partridžą.

Antonis priėmė glostantį savimeilę kvietimą uoliai, kone nusižeminęs, ir užlipo prie jo. Kiti netvirtai įsitaisė kojūgalyje. Steidsui davus ženklą, visi išsitiesė ir, iškišę galvas virš pertvaros, pajuokiamai užbaubė.

Šitaip brutaliai ištrenktas iš savo mažyčio, švelnaus, terlino klizmų ir lupimo rojaus (jame dar nebuvo moterų), Išverstakis persigandęs suklykė, atmerkė iš siaubo paklaikusias akis, akimirką buvo perbalęs, paskui išraudo. Naktinius marškinius abiem rankom patraukė žemyn, bet jie buvo per trumpi, kad uždengtų nuogumą ar net išvaržos bandažą. Absurdiškai trumpi – kaip kūdikio. („Pabandysim su jais pratempti dar vieną semestrą, – pasakė jo motina. – Tokie vilnoniai drabužiai baisiai brangūs." Ji daug ką paaukojo, kad nusiųstų jį į Bulstrodą.)

– Tempk, tempk! – sušuko Steidsas, sarkastiškai ragindamas dar pasistengti.

– Kodėl Henrikas VIII neleisdavo Anai Bolin eiti į savo vištidę? – paklausė Tompsonas.

Aišku, atsakymą visi žinojo. Pratrūko kvatojimas.

Steidsas pakėlė vieną koją nuo rėmo, nusiėmė šliurę odiniu padu, nusitaikė ir sviedė. Ji trinktelėjo Išverstakiui į veido šoną. Jis suriko iš skausmo, šoko iš lovos ir atsistojo susikūprinęs, liesa rankele prisidengęs veidą, žiūrėdamas į besityčiojančius veidus akimis, jau plūstančiomis ašaromis.

– Šveiskit ir saviškes! – sušuko Steidsas visiems. Paskui, pamatęs kambarėlio tarpdury stovintį naują svečią: – Sveikas, Arkliaveidi, – tarė nusiaudamas antrąją šliurę, – eikš čia, išbandyk taiklumą.

Jis pakėlė ranką, bet, jam dar neišmetus, Arkliaveidis užšoko ant lovos ir sugriebė jį už riešo.

– Ne, b-baikit! – tarė jis. – Baikit.

Jis sugriebė ir Tompsono ranką. Persisvėręs per Tompsono petį, Antonis sviedė – iš visų jėgų. Išverstakis pasilenkė. Šliurė dunkstelėjo į medinę perskyrą už jo.

– B-bivisai! – sušuko Arkliaveidis – su tokiu priekaištu balse, kad Antonį ūmai sugėlė gėda.

– Aš nepataikiau, – tarė jis lyg ir atsiprašydamas, ir kažkodėl susivokė galvojąs apie tą siaubingą gilią duobę Lolingdono kapinėse.

Steidsas atgavo amą.

– Nesuprantu, ką tu čia sau leidi, Arkliaveidi, – tarė jis piktai ir išlupo šliurę Brajanui iš rankos. – Kodėl kišiesi, kur nereikia?

– Taip n-neteisinga, – atsakė Brajanas.

– Teisinga.

– P-penki prieš vieną.

– Bet tu nežinai, ką jis darė.

– Man ner-r-r... man nes-svarbu.

– Rūpėtų, jeigu žinotum, – tarė Steidsas ir ėmė pasakoti jam, ką Išverstakis darė, – kuo bjauriausiai.

Brajanas nudelbė akis, ir jo skruostai staiga ryškiai paraudo. Girdėdamas nešvankybes jis visada pasijusdavo prislėgtas – prislėgtas ir kartu susigėdęs.

– Žiūrėkit, kaip Arkliaveidis išraudo! – sušuko Partridžas, ir visi nusijuokė – Antonis ne mažiau paniekinamai už kitus. Mat jis jau turėjo laiko susigėsti dėl savo gėdos, laiko išmesti mintis apie tą duobę Lolingdono kapinėse ir taip pat laiko staiga pajausti kone neapykantą tam Arkliaveidžiui. „Kad toks bjaurus davatkėlė“, – būtų atsakęs, jeigu kas nors būtų paprašęs paaiškinti tą neapykantą. Tačiau tikroji priežastis buvo gilesnė, miglotesnė. Jeigu jis neapkentė Arkliaveidžio, tai todėl, kad Arkliaveidis buvo toks nepaprastai geras, todėl, kad Arkliaveidis turėjo drąsos ginti įsitikinimus, kurie, kaip jautė Antonis, turėjo būti ir jo paties įsitikinimai, – kurie net ir būtų buvę jo įsitikinimai, jeigu tik jis būtų sukaupęs drąsos juos ginti. Kaip tik todėl, kad Arkliaveidis jam taip patiko, jis dabar jo neapkentė. Arba veikiau todėl, kad buvo daug priežasčių, kodėl jis jam turėtų patikti, ir priešingai – mažai priežasčių, kodėl Arkliaveidis turėtų atsakyti

tuo pačiu. Arkliaveidis pasižymėjo visokiausiomis puikiomis savybėmis, kurių jis pats arba visai neturėjo, arba, o tai dar blogiau, turėjo, bet kažkaip nesugebėdavo parodyti. Tas staigus niekinantis juoko protrūkis išreiškė lyg ir pavydų pasipiktinimą pranašesne, savo mylima ir vertinama esybe. Tiesą sakant, ta meilė ir gėrėjimasis kažkaip ir sukeldavo pasipiktinimą bei pavydą – sukeldavo, bet paprastai išlaikydavo juos užslėptus, nesąmoningai suspenduotus, tačiau per tokį keblumą, kaip šis, jie staiga iškildavo į paviršių.

– Kad tu būtum matęs, – užbaigė Steidsas. Tada jau geresnės nuotaikos, jis nusijuokė – galėjo sau leisti nusijuokti.

– Su bandažu, – pridūrė Antonis niekinamai pasišlykštėdamas. Išverstakio išvarža jo prasižengimą pasunkino.

– Taip, su savo baisingu bandažu! – pritariamai patvirtino Steidsas. Nebuvo jokios abejonės – kartu su akiniais ir drovumu tas bandažas apmėtymą šliurėmis padarė ne tik neišvengiamą, bet ir teisingą, it moralinę pareigą.

– Jis pasibjaurėtinas, – toliau kalbėjo Antonis, maloniai įsijausdamas į teisuolišką pasibaisėjimą.

Pirmą kartą nuo tada, kai Steidsas pradėjo pasakoti apie Išverstakio veiksmus, Brajanas pakėlė akis.

– B-bet k-kodėl jis labiau pasib-bjaurėtinas už bet kurį kitą? – paklausė jis tyliai. – J-juk jis, – toliau jam kalbant kraujas vėl suplūdo į skruostus, – n-ne... ne vien-nintelis.

Akimirką stojo nejauki tyla. Aišku, ne vienintelis. Bet tik jis vienas, galvojo jie, turi bandažą, akinius ir per trumpus naktinius marškinius – tik jis daro tai dienos šviesoje ir leidžiasi užklumpamas. Tai esminis skirtumas.

Steidsas kontratakavo kitu frontu.

– Kunigo Arkliaveidžio pamokslas! – tarė pašaipiai ir bemat atgavo iniciatyvą, pranašumo padėtį. – Vaje! – pridūrė kitokiu tonu, – jau vėlu. Mums reikia judintis.

VII skyrius

1934 m. balandžio 8 d.

Iš A. B. dienoraščio

Sąlyginis refleksas. Kiek daug malonumo gavau iš Pavlovo, kai pirmą kartą jį skaičiau. Galutinis visų žmogaus pretenzijų nuvainikavimas. Mes visi kartu šunys ir kalės. Au au, pauostai žibinto stulpą, pakeli koją, užkasi kaulą. Jokių nesąmonių apie laisvą valią, gerumą, tiesą ir visa kita. Kiekviena epocha turi savo psichologijos revoliucionierius. La Metri, Hjumas, Kondijakas ir galiausiai markizas de Sadas, paskiausias ir ryžtingiausias iš XVIII a. nuvainikuotojų. Ko gero, net ir tikriausias, absoliutus revoliucionierius. Bet ne daug kas turi drąsos vadovautis revoliuciniais argumentais iki Sado prieitų išvadų. O mokslas tuo tarpu nestovėjo vietoje. *Dix-huitième** nuvainikavimas, išskyrus Sadą, pasirodė nepakankamas. Devynioliktas amžius turėjo pradėti iš naujo. Marksas ir darvinistai. Jie dar ir dabar su mumis – Marksas tiesiog įsitvėręs. O štai dvidešimtas amžius pateikė dar vieną būrį nuvainikuotojų – Froidą, o kai jis ėmė blėsti, Pavlovą ir bihevioristus. Sąlyginis refleksas – pamenu, atrodė, kad jau baigtas kriukis. O iš tikrųjų, žinoma, tai tik performulavo laisvos valios doktriną. Mat jeigu refleksus galima sąlygoti, tai, aišku, juos galima ir persąlygoti. Išmokti naudoti savąjį „aš" tinkamai, užuot naudojus blogai – argi tai ne savo refleksų persąlygojimas?

Pietavau su tėvu. Linksmesnis negu tada, kai matydavau jį anksčiau pastaruoju metu, bet pasenęs ir, keista, tuo šiek tiek mėgaujasi. Susireikšmina sunkiai keldamasis nuo kėdės, labai lėtai kopdamas laiptais. Tai, manyčiau, būdas sustiprinti savivertės jausmą. O gal kartu ir būdas sukelti užuojautą, kai jam to prireikia. Kūdikis rėkia, kad prieitų motina ir šokinėtų apie jį. Šitaip

* Aštuoniolikto (amžiaus) (pranc.).

nuo lopšio iki karsto. Mileris sako, kad senatvė – tai daugiausia blogas įprotis. Naudokis sąlygojimo funkcija. Vaikščiok taip, lyg būtum reumatizmo kankinys, ir taip žiauriai apkrausi raumenis, kad iš tiesų tapsi reumatizmo kankiniu. Elkis kaip senis, ir tavo kūnas funkcionuos kaip senio, galvosi ir jausi kaip senis. Liesas Pantalonė su šliurėmis – tai iš tikrųjų yra vaidmuo. Jeigu nesutinki jo vaidinti ir išmoksti įveiksminti šį atsisakymą, netapsi Pantalone. Spėju, kad iš esmės taip ir yra. Šiaip ar taip, tėvas savo dabartinį vaidmenį atlieka pasimėgaudamas. Vienas didelių senatvės pranašumų – jeigu turi pakankamai saugų ekonominį pagrindą ir sveikata nėra itin bloga – yra tas, kad gali sau leisti gyventi ramybėje. Kapinės netoli, jau įpratai dėl nieko per daug nesijaudinti, todėl lengva į viską žvelgti iš dieviškų aukštybių. Tėvas, pavyzdžiui, taip žiūri į taiką. Taip, jis sutinka, kad žmonės bepročiai, gana greitai kilsiąs dar vienas karas – jo nuomone, apie 1940 metus. (Reikšminga, kad tai tas metas, kai beveik aišku, kad jis bus miręs!) Daug baisesnis už praėjusį karą, taip, – galbūt sunaikinsiantis Vakarų Europos civilizaciją. Bet argi tai taip jau svarbu? Civilizacija toliau gyvuos kituose žemynuose ir atsikurs nuniokotuose plotuose. Mūsų laikotarpis visai ne tas. Apie save turėtumėme galvoti ne kaip apie dvidešimto amžiaus ketvirto dešimtmečio gyventojus, o kaip apie tašką tarp dviejų ledynmečių. O užbaigė cituodamas Gėtę: *alles Vergängliche ist nur ein Gleichniss**. Visa tai, žinoma, tiesa, bet ne visa tiesa. Klausimas: kaip suderinti tikėjimą, kad pasaulis yra daugiausia iliuzija, su tikėjimu, kad vis dėlto svarbu patobulinti tą iliuziją? Kaip tuo pat metu būti beaistriam ir neabejingam, ramiam kaip senas žmogus ir aktyviam kaip jaunas?

---

* Tai, ką laikas paniekina – tiktai alegorija („Faustas“, II dalis, vertė Antanas A. Jonynas).

VIII skyrius

1933 m. rugpjūčio 30 d.

– Tos bjaurybės sparvos! – Helena pasitrynė raustančią dėmę ant rankos. Antonis nieko nesakė. Kurį laiką ji tylėdama į jį žiūrėjo. – Kiek daug šonkaulių tu turi! – tarė galų gale.

– Schizotiminis kūno sudėjimas, – atsakė jis prisidengęs veidą ranka nuo šviesos. – Todėl čia ir esu. Tai lėmė mano šonkaulių kampas.

– Ką lėmė?

– Sociologiją – o pertraukose štai tai, – jis pakėlė ranką, ja nubrėžė ore nedidelį ratą ir vėl nuleido ant čiužinio.

– O kas yra „štai tai"? – neatlyžo ji.

– Štai tai? – pakartojo Antonis. – Na... – jis dvejojo. Juk būtų per ilga šneka apie tą temperamentinį atotrūkį tarp aistrų ir intelekto, tą abstraktų geidulingumą, tas sterilizuotas idėjas. – Nagi *tu*, – galiausiai ištarė.

– Aš?

– Ak, pripažįstu, kad galėjo būti ir kokia nors kita, – jis nuoširdžiai nusijuokė iš savo paties cinizmo.

Helena irgi nusijuokė, bet su stebinamu kartėliu.

– Aš ir esu kokia nors kita.

– Kokia prasme? – paklausė atsidengęs veidą, žiūrėdamas į ją.

– Ta pačia. Manai, *aš* čia turėčiau būti – tikroji aš?

– Tikroji aš! – nusišaipė. – Kalbi kaip teosofė.

– O tu kalbi kaip kvailys. Tyčia. Nes, aišku, nesi kvailys.

Stojo ilga tyla. Aš, tikroji aš? O kur, o kaip, o kokia kaina? Taip, svarbiausia – kokia kaina? Tos Kavel* ir Florencijos Naitingeil. Bet juk tai, tokie dalykai – neįmanoma, visų pirma

* Edith Cavell, kaip ir Nightingale, buvo garsi, pasiaukojanti britų kariuomenės slaugytoja.

absurdiška. Ji mintyse susiraukė ir papurtė galvą; paskui, atmerkusi akis, ilgai laikytas užmerktas, ėmė ieškoti ko nors išoriniame pasaulyje, kas atitrauktų ją nuo šių niekam tikusių ir įkyrių minčių. Pirmame plane buvo tik Antonis. Ji pasižiūrėjo į jį, paskui kažkaip nenoriai, bet apžavėta, ištiesė ranką tarsi prie kokio kerimai keisto, bet atstumiančio gyvūno, ir palietė didelį rausvą, raukšlėtą randą, tįsantį įstrižai jo šlaunies, per vieną ar du colius virš kelio.

– Ar dar paskauda? – paklausė ji.

– Kai būnu nusivaręs. Ir kartais drėgnu oru, – jis kilstelėjo galvą nuo čiužinio ir, tuo pat metu sulenkęs dešinį kelį, pasižiūrėjo į randą. – Renesanso potėpis, – mąsliai tarė. – Perrėžti liemenys.

Helena nusipurtė.

– Siaubinga! – paskui ūmiai užsidegusi sušuko: – Kaip aš neapkenčiu skausmo! – ir jos tonas liudijo aistringą, giliai asmeninį pasipiktinimą. – Neapkenčiu, – pakartojo, kad girdėtų visos Kavel ir Naitingeil.

Ji ir vėl buvo nustūmusi jį į praeitį. Į tą rudens dieną Tidverte* prieš aštuoniolika metų. Artilerijos mokymai. Kvaišas naujokas granatą numetė per arti. Šūksniai, jo paniškas krūptelėjimas, sprogimas. Keistai tolima dabar visa tai atrodė ir nereikšminga, kaip vaizdas pro antrą teleskopo galą. Ir net skausmas, ištisi mėnesiai skausmo, susitraukė beveik į nieką. Fizine prasme tai buvo blogiausia, kas jam atsitikę, – ir pamišėlis, prižiūrintis jo atmintį, tai buvo kaip ir užmiršęs.

– Skausmas neprisimenamas, – tarė jis balsu.

– O aš prisimenu.

– Ne, neprisimeni. Prisimeni tik jo priežastį, aplinkybes.

Priežastį pas akušerę *Tombe-Issoire* gatvėje Paryžiuje, nešvaros ir pažeminimo aplinkybes. Jos veidas, girdint jo žodžius, sugriežtėjo.

* *Tidworth* – kareivinių miestas pietų Anglijoje.

– Niekaip neprisimeni konkrečios jo kokybės, – kalbėjo jis toliau. – Lygiai kaip ir neprisimeni fizinio malonumo kokybės. Pavyzdžiui, šiandien, prieš pusvalandį – juk neprisimeni. Čia nėra tokio dalyko kaip įvykio atkūrimas. Ir tai laimė, – dabar jis jau šypsojosi. – Pagalvok, jeigu galėtum visiškai prisiminti kvepalus arba bučinius! Kokia nuobodi būtų jų tikrovė! Ir kokia gi atsimenanti moteris norėtų gimdyti daugiau negu vieną vaiką?

Helena nejaukiai sukrutėjo.

– Neįsivaizduoju, kaip tos moterys apskritai gimdo, – tarė ji tyliu balsu.

– O dabar, – tęsė jis, – skausmai ir malonumai kas kartą patiriami nauji. Naujutėlaičiai. Kiekviena gardenija yra pirmoji, kurią uostai. Ir kiekvienas gimdymas...

– Tu vėl kalbi kaip kvailys, – ji piktai nutraukė. – Supainioji klausimą.

– Aš maniau, kad praskaidrinu, – nesutiko jis. – O, be to, koks gi tas klausimas?

– Klausimas – tai aš, tu, realus gyvenimas, laimė. O tu vis pliurpi apie oro pilis. Kaip kvailys!

– O ką gi tu? – paklausė jis. – Ar tu tokia jau protinga realiame gyvenime? Tokia laimės ekspertė?

Jo žodžiai abiem sukėlė mintis apie drovų žmogystą, tarsi pagautą už savo akinių.

Jau ta santuoka! Ir kas gi ją galėjo pastūmėti? Aišku, Hju buvo sentimentaliai įsimylėjęs. Bet ar tai buvo pakankama priežastis? O paskui – kokie nusivylimai? Daugiausia, jis manė, fiziologiniai. Komiška, kai apie tai pagalvoji susiedamas su Hju. Antonio burnos kampučiai vos vos sutrukčiojo. Bet, aišku, Helenai tas pokštas galėjo baigtis tik katastrofa. Jam magėjo sužinoti detales, bet tik iš antrų lūpų, su sąlyga, kad nereikėtų jos prašyti ir ji pati nesisiūlytų išsipasakoti. Išsipasakojimai pavojingi, jie įpainioja – kaip musgaudis, taip, kaip musgaudis...

Helena atsiduso, paskui ištiesusi pečius ryžtingu tonu tarė:

– Iš dviejų juodų nepasidaro vienas baltas. Be to, tai mano reikalas.

Ir tuo geriau, pagalvojo jis. Tvyrojo tyla.

– Kiek laiko tu išgulėjai ligoninėje su ta žaizda? – paklausė ji kitokiu tonu.

– Beveik dešimt mėnesių. Ji buvo bjauriai užkrėsta. Mane teko operuoti iš viso šešis kartus.

– Koks siaubas!

Antonis gūžtelėjo pečiais. Bent apsaugojo jį nuo tų apkasų. Jeigu ne Dievo malonė...

– Keista, – pridūrė jis, – kokius neįtikėtinus pavidalus kartais įgauna Dievo malonė! Pusgalvis prasčiokas su rankine granata. Jeigu ne jis, būčiau išsiųstas į Prancūziją ir paskerstas – beveik garantuotai. Jis išgelbėjo man gyvybę, – patylėjęs pridūrė: – Ir laisvę. Leidausi apsvaiginamas tų karo pradžios svaigalų. „Garbė, kaip karalius, sugrįžo į žemę.“* Bet, man atrodo, tu buvai per jauna, kad būtum girdėjusi apie vargšą Rupertą. Tada, 1914-aisiais, tai atrodė protinga. „Garbė, kaip karalius, sugrįžo...“ Bet jis nepaminėjo, kad ir kvailybė sugrįžo. Ligoninėje turėjau laiko pagalvoti apie tą kitą karališką žygį per žemę. Kvailybė, kaip karalius, sugrįžo – ne, kaip imperatorius, kaip dieviškasis visų arijų fiureris. Šis apmąstymas išblaivino. Išblaivino ir iš esmės išlaisvino. Ir už tai turėjau būti dėkingas tam prasčiokui. Jis buvo vienas ištikimiausių didžiojo fiurerio valdinių, – stojo tyla. – Kartais truputį nerimauju – kaip Polikratas**, – nes man gyvenime labai sekėsi. Atrodo, viskas visada susiklostydavo mano naudai. Netgi šitas. – Jis palietė randą. – Gal man reikėtų ką nors padaryti, kad sušvelninčiau dievų

* Iš Ruperto Brooke'o, rašiusio idealistinę karo poeziją, eilėraščio.

** Senovės Graikijos Samo salos tironas; pasak legendos, įmetė brangiausią žiedą į jūrą, kad jam ir toliau viskas sektųsi.

pavydą, – gal, kai kitą kartą eisiu maudytis, įmesti žiedą į jūrą, – jis sukikeno. – Bėda, kad jokio žiedo neturiu.

IX skyrius

1903 m. balandžio 2 d.

Padingtono stotyje ponas Bivisas su Antoniu įsėdo į tuščią trečios klasės kupė ir laukė, kol traukinys pajudės. Antoniui kelionė geležinkeliu vis dar buvo nepaprastai svarbi, vis dar lyg ir sakramentas. Nebrandi vyro siela yra *naturaliter ferrovialis.* Pavyzdžiui, ši didžiulė ir dieviška žalia pabaisa, kuri dabar šnarpšdama įslinko į stotį ir sustojo prie pirmojo perono – jeigu ne Vatas ir Stivensonas*, ji anaiptol nebūtų taip didingai įriedėjusi į suodino stiklo metropolio katedrą. Bet ta džiugesio jėga, kurią Antonis jautė stebėdamas artėjančią dieviškąją būtybę, alsuojančią anglių dūmų ir karštos alyvos dvoku, girdėdamas ir beveik nesąmoningai mėgdžiodamas jos garinio pūškavimo čifff, čifff, čifff, buvo pakankamas įrodymas, kad berniukų širdys kažkokiu paslaptingu būdu tikriausiai buvo paruoštos „Puffing Billy“ ir „Rocket“** atsiradimui, kad pasirodęs tikrasis lokomotyvas tikriausiai atitiko (koks pasitenkinimas!) kažkokį blausų pranašišką lokomotyvo įvaizdį, tūnojusį vaikų galvose nuo paleolito amžiaus pradžios. Čifff, čifff, paskui tyla, o paskui baisus, sielą triuškinantis išsiveržiančio garo riaumojimas. Nuostabu! Žavu!

Su skrybėlaitėmis, juodais drabužiais, lyg pora karalienių Viktorijų, lėtai praėjo dvi storos, mažos senos ponios, ieškančios kupė, kurioje joms neperpjautų gerklės arba netektų klausytis keiksmų.

---

* James Watt, George Stephenson – XIX a. pirmos pusės britų išradėjai, esmingai prisidėję prie garvežio sukūrimo.

** Vieni pirmųjų lokomotyvų, pagaminti Anglijoje XIX a. 2–3 dešimtmečiais.

Ponas Bivisas atrodė tikrai labai respektabiliai. Jiedvi stabtelėjo, pasitarė, bet Antonis, persisvėręs per langą, nutaisė tokią miną, kad jos pasišalino. Jis pergalingai nusišypsojo. Išlaikyti kupė sau buvo vienas iš švento kelionės žaidimo tikslų – tai daugmaž prilygo „karališkajai santuokai" lošiant beziką*, kitaip sakant, kiekvieną kartą išeidamas iš stoties ir neturėjęs svetimų žmonių savo kupė pelnydavai keturiasdešimt taškų. Papietauti vagone-restorane prilygo „sekai" – dviem šitams penkiasdešimt. O „dvigubas bezikas" – bet šio Antonis dar nebuvo laimėjęs – gaunamas patekus į atkabinamąjį vagoną.

Palydovas sušvilpė, traukinys pajudėjo.

– Valio! – sušuko Antonis.

Žaidimas prasidėjo gerai: „karališkoji santuoka" jau pirmame lošime. Bet po kelių minučių jis jau gailėjosi tų dviejų ponių. Nes, staiga pabudęs iš užsisvajojimo tylos, Džonas Bivisas palinko priekin ir, palietęs sūnaus kelį, paklausė tyliu ir Antoniui nepaaiškinamai sureikšmintu balsu:

– Ar prisimeni, kuri šiandien mėnesio diena?

Antonis dvejodamas pažiūrėjo į jį, paskui ėmė perdėtai vaidinti skaičiuotuvą – suraukė antakius lyg spręsdamas sunkų uždavinį. Jo tėvas turėjo kažką tokio, kas tokią vaidybą tarsi darė neišvengiamą.

– Reikia pagalvoti, – tarė jis nenatūraliai, – mes išsiskyrėm trisdešimt pirmą, o gal trisdešimtą? Buvo šeštadienis, o šiandien pirmadienis...

– Šiandien antra, – tarė tėvas tuo pačiu lėtu balsu.

Antonis ėmė būgštauti. Jeigu tėvas žinojo datą, tai kodėl klausė?

– Šiandien sueina lygiai penki mėnesiai, – toliau kalbėjo ponas Bivisas.

---

* *Bezique* – kortų žaidimas, panašus į vistą.

Penki mėnesiai? Ir tada su šleikštulio tvinksniu paširdžiuose Antonis suvokė, apie ką tėvas kalba. Lapkričio antra, balandžio antra. Penki mėnesiai nuo jos mirties.

– Kiekvieno mėnesio antroji – šią dieną stengiamės prisiminti kaip šventą.

Antonis linktelėjo ir nukreipė akis į šalį, jausdamasis nejaukiai kaltas.

– Susietos pamaldumo tikro.*

O ką gi jis dabar čia kalba? Ir kodėl, ak, kodėl jam reikia sakyti tokius dalykus? Taip baisu, taip nepadoru – tikrai nepadoru – nežinai nė kur akių dėti. Kaip tais laikais, kai močiutės skrandis po valgio leisdavo tuos baisius burbuliuojančius garsus...

Žvelgdamas į nusigręžusį sūnų ponas Bivisas įžiūrėjo pasipriešinimo ženklus ir pasijuto įžeistas, nuliūdintas, o tas liūdesys pavirto miglotu pasipiktinimu, kad Antonis kenčia ne taip smarkiai kaip jis. Žinoma, jis dar vaikas, nesuvokiantis, koks didelis tai praradimas, bet vis tiek, vis tiek...

Antoniui neapsakomai palengvėjo, kai traukinys sulėtėjo artėdamas į pirmąją stotį. Jam prieš akis vis lėčiau ir lėčiau slinko Slau priemiesčiai. Nusižengdamas šventojo žaidimo taisyklėms, jis ėmė melstis, kad į jų kupė kas nors įeitų. Ir, ačiū Dievui, įėjo – storas purpurinio veido vyriškis; bet kuriuo kitu atveju Antonis tokio būtų nepakentęs. O šiandien jis jį mylėjo.

Ranka prisidengęs akis, ponas Bivisas vėl nugrimzdo į asmeninį tylos pasaulį.

Važiuojant iš Tvaifordo** stoties karieta tėvas jam dar užbėrė druskos ant žaizdos.

– Tu visada turi elgtis kuo geriausiai, – patarė jis.

---

* Iš Williamo Wordswortho eilėraščio: „Ir aš norėčiau, kad mano dienos būtų / Susietos pamaldumo tikro."

** *Twyford* – miestelis apie 60 km į vakarus nuo Londono.

– Aišku, – atšovė Antonis.

– Ir visada būk punktualus, – toliau kalbėjo ponas Bivisas. – Ir valgydamas nebūk godus, – jis padvejojo, nusišypsojo numatydamas, ką sakysiąs, ir tada paleido šnekamosios kalbos žodelį: – Kad ir koks gardus būtų „ėdesys“, – trumpa pauzė. – Ir būk mandagus su Abigeiliais, – pridūrė.

Jie išsuko iš kelio į keliuką, vingiuojantį tarp aukštų rododendrų krūmų. Paskui už pievos su medžių salelėmis pasirodė tinkuotas Jurgių stiliaus fasadas. Namas buvo nelabai didelis, bet solidus, patogus ir podraug elegantiškas. Pastatytas, spėjai, žmogaus, bet kokia proga galinčio tinkamai pacituoti Horacijų. Reičelės Foks tėvas, į namą žiūrėdamas svarstė ponas Bivisas, tikriausiai paliko daug pinigų. Laivų konstravimas – ar tik tas šelmis neišrado kažko, ką perėmė admiralitetas? Foksas irgi neskurdo – kažkuo užsiėmė anglių versle. (Kaip žaviai atrodo tie narcizai žolėje po medžiu!) Betgi paniuręs, tylus, nesijuokiantis žmogus, nesupratęs jo filologinio juokelio apie žodį „pieštukas“, prisiminė ponas Bivisas. Nors jeigu tada būtų žinojęs, kad tas bėdžius serga dvylikapirštės žarnos uždegimu, tikrai nebūtų nė bandęs.

Karietai privažiavus, jų pasitikti išėjo ponia Foks ir Brajanas. Berniukai nuėjo drauge. Ponas Bivisas nusekė paskui šeimininkę į svetainę. Ji buvo aukšta moteris, liekna ir labai tiesi, jos laikysena atrodė tokia didinga, veido linijos ir išraiška tokios kilniai asketiškos, kad ponas Bivisas su ja visada jausdavosi truputį baikščiai ir nejaukiai.

– Labai malonu, kad jūs mus pakvietėt, – tarė jis. – Ir aš negaliu net perteikti, kaip daug tai reikš... – jis akimirką padvejojo, paskui (nes juk antra mėnesio diena), kiek papurtęs galvą, pasakė tyliau: – šitam be mamos likusiam mano vargšeliui, kad atostogas galės praleisti su jumis.

Jam kalbant jos skaidrios rudos akys patamsėjo nuo užuojautos slogučio. Visada tvirtai, visada rimtai sučiauptos jos putlios, kone puošniai nulipdytos lūpos išreiškė kažką daugiau nei paprastą svarumą.

– Bet aš labai džiaugiuosi, kad jis čia, – tarė ji balsu, kupinu šilumos ir muzikaliai virpančio jausmo. – Savanaudiškai džiaugiuosi – dėl Brajano, – ji nusišypsojo, ir jis pastebėjo, kad net jai šypsantis lūpos, su visa savo atjauta, tarytum išlaikė didžiulį gebėjimą kentėti ir džiūgauti, tą rimtumą, tą ryžtingą tyrumą, būdingą joms ramiai sučiauptoms. – Taip, savanaudiškai, – pakartojo ji. – Nes kai jis laimingas, laiminga ir aš.

Ponas Bivisas linktelėjo, paskui atsidusęs tarė:

– Dėkoji žmogus, kad tau bent tiek liko – kieno nors kito laimės atspindys.

Jis didžiadvasiškai Antoniui suteikė teisę nekentėti – nors, žinoma, kai berniukas paaugs, kai aiškiau suvoks...

Ponia Foks pokalbio nebetęsė. Jo žodžiai ir elgsena jai atrodė kažkaip gana neskoningi, kažkaip susikertantys su jos jausena. Bet ji paskubėjo mesti iš galvos šį nemalonų įspūdį. Juk svarbus, esminis dalykas buvo tas, kad tas vargšas žmogus prisikentėjo ir dar dabar kenčia. Netikra gaida, jeigu čia būta netikrumo, buvo jau po fakto – tiesiog kančios raiškoje.

Ji pasiūlė prieš arbatėlę pasivaikščioti, ir jiedu nuėjo per sodą į toliau plytintį sukultūrintą žolyną su medžiais. Giraitės progumoje, ties nuosavos žemės riba šiaurėje, trys luoši vaikai rinko raktažoles. Kraupiai mitriai jie siūbavo ant ramentų nuo kuokšto prie kuokšto blyškiaauksių gėlių, klykaudami šaižiu, disonuojančiu džiugesiu.

Ponia Foks paaiškino, kad jie apsistoję vienoje iš jos trobelių.

– Trys iš mano luošiukų, – taip ji juos pavadino.

Išgirdę jos balsą, vaikai pakėlė galvas ir bemat prikibilkščiavo prie jos.

– Žiūrėkit, ponia, žiūrėkit, ką aš radau!

– Žiūrėkit, ponia!

– Kaip šita vadinas, ponia?

Ji atsakė į jų klausimus, pati kai ko paklausė ir pažadėjo vakare pas juos ateiti.

Pajutęs pareigą ir pats ką nors padaryti luošiukams, ponas Bivisas ėmė pasakoti jiems apie žodžio *primrose** etimologiją.

– Vidurinėje anglų kalboje buvo *primerole*, – aiškino jis. – „Rožė“ įsibrovė per klaidą, – jie spoksojo į jį nesuprasdami. – Tiesiog liaudiškas riktas, – kalbėjo jis toliau, paskui mirktelėjęs pridūrė: – liapsusas. Kaip ir mūsų senas draugas, – supratingai jiems nusišypsojo, – *causeway***.

Stojo tyla. Ponia Foks pakeitė temą.

– Vargšai mažutėliai, – tarė ji, kai jie galų gale ją paleido. Jie tokie laimingi, kad nors apsiverk. O paskui, po savaitės, juos tenka išsiųsti atgal. Į lūšnynus. Betgi ką padarysi? Jų tiek daug. Negalima laikyti vienos grupės kitų sąskaita.

Kurį laiką jie ėjo tylėdami, ir ponia Foks nejučia ėmė galvoti, kad būna ir dvasios luošių. Žmonių su tokiomis raišomis ir pašlijusiomis emocijomis, kad jie nesugeba deramai jausti; žmonių su išraiškos galių kupra ar iškrypimu. Galbūt Džonas Bivisas vienas iš jų. Bet kokia gi ji neteisinga! Ir kokia arogantiška! Neteiskite, kad nebūtumėte teisiami. Ir apskritai, jeigu tai būtų tiesa, tai dėl to jį reikėtų tik dar labiau užjausti.

– Man atrodo, metas arbatėlei, – tarė ji balsu ir, kad nustotų kaltinti, ėmė kalbėti apie tas invalidų mokyklas, kurias padėjo įsteigti Noting Deile ir Šv. Pankracijuje. Nupasakojo invalido gyvenimą namie – tėvai darbe, nuo ryto iki vakaro jokio žmogaus veido, be tinkamo maisto, be žaislų, be knygų, nėra ką veikti, tik gulėti ir

* Raktažolė (angl.).

** Kelias ant pylimo (angl.).

laukti – ko? Paskui papasakojo apie sanitarinį vežimą, surenkantį vaikus vežti į mokyklą, apie specialius suolus, pamokas, priemones patiekti padorius pietus.

– O mūsų atlygis, – sakė ji atverdama namo duris, – yra ta pati širdį verianti laimė, apie kurią ką tik kalbėjau. Norom nenorom jaučiu ją kaip kažkokį priekaištą, kaltinimą. Kas kartą, kai regiu tą laimę, klausiu savęs, už ką man suteikta privilegija taip lengvai dovanoti – tiesiog išleidžiant šiek tiek pinigų ir prisiimant malonių rūpestėlių. Taip, už ką? Tariant šiuos klausimus jos šiltas švarus balsas truputį virpėjo. Ji pakėlė rankas klausiamu gestu, paskui jas staiga nuleido ir sparčiai nudrožė į svetainę.

Ponas Bivisas tylėdamas nusekė pavymui. Klausantis pastarųjų žodžių, jį užliejo kažkokia dilgsinti šiluma. Panašų jausmą patyrė skaitydamas Šekspyro „Jei taip, tai šitaip" paskutinę sceną ir klausydamasis Joachimo smuiko per Bethoveno koncertą.

Ponas Bivisas galėjo pasilikti tik dvi naktis. Laukė svarbus Filologų draugijos susirinkimas. Na, ir, žinoma, jo darbas prie žodyno.

– Tas pats kasdienis triūsas, – paaiškino jis poniai Foks afektuotos savigailos tonu ir su atodūsiu, kuriuo vargu ar siekta tikrai įtikinti. Tiesa buvo ta, kad šis darbas jam patiko, be jo būtų pasimetęs. – Ar jūs tikrai įsitikinusi, – dar paklausė, – kad Antonis jums nebus per didelė našta?

– Našta? Jūs tik pažiūrėkit! – ir ji parodė pro langą, kur abu berniukai vejoje dviračiais žaidė polą. – Ir ne tik tai, – kalbėjo ji. – Per šitas dvi dienas aš tikrai labai prisirišau prie Antonio. Jis kažkaip nepaprastai mielas. Kažkodėl atrodo labai pažeidžiamas. Nepaisant viso to proto, geros nuovokos ir ryžto. Kažkokia jo dalis atsidūrusi pasaulio malonėje atrodo pasibaisėtinai.

Taip, malonėje, pakartojo ji mintyse, galvodama apie tą plačią atvirą kaktą, kone virpulingai jautrias lūpas, menką, neryžtingą smakrą. Jį galima lengvai nuskriausti, lengvai nuvesti klystkeliais.

Kaskart, kai jis į ją žiūrėdavo, ji pasijusdavo kone kaltai atsakinga už jį.

– Bet vis dėlto, – tarė ponas Bivisas, – kartais jis atrodo keistai abejingas.

To epizodo traukinyje prisiminimas nepaliovė mausti širdies. Mat nors jis, žinoma, norėjo, kad vaikas būtų laimingas, nors buvo nusprendęs, kad nuo šiol vienintelė jo paties laimė rasis regint sūnaus laimę, senasis apytamsis apmaudas neatlyžo: jis jautėsi užgautas, kad Antonis mažokai kentėjo, kad jis, regis, priešinosi jį užgulusiai kančiai, atmetė ją.

– Keistai abejingas, – pakartojo jis.

Ponia Foks linktelėjo.

– Taip, – tarė ji, – jis tartum dėvi šarvus. Pridengia savo pažeidžiamumą jautriausioje vietoje ir kartu atidengia kitur, kad lengvesnės žaizdos išblaškytų dėmesį, slopintų dirglumą. Tai savisauga. Ir vis dėlto (*jos balsas jaudinamai pažemėjo*) aš manau, kad ilgainiui jis pasijustų geriau, dvasiškai sveikesnis, taip, ir net laimingesnis, jeigu prisiverstų daryti priešingai – jeigu apsišarvuotų nuo išblaškančių žaizdelių, ne tik skausmo, bet ir malonumo žaizdelių, ir savo pažeidžiamiausią vietą atidengtų stipriems, persmelkiantiems smūgiams.

– Kaip teisingai jūs kalbat! – pritarė ponas Bivisas, nusprendęs, kad jos žodžiai tinka kaip tik jam pačiam.

Stojo tyla. Paskui, grįždama prie jo pirminio klausimo, ponia Foks ryžtingai patikino:

– Ne, ne, man visai ne našta – man tikrai miela, kad jis pas mus. Ne tik dėl jo paties, bet ir dėl to, ką jis reiškia Brajanui – ir, beje, ką Brajanas reiškia jam. Taip gražu juos matyti. Norėtųsi matyti juos kartu per kiekvienas atostogas. – Ponia Foks, akimirką patylėjusi, kalbėjo toliau: – Rimtai, jeigu vasarai nieko nesat suplanavę, kodėl

nepagalvojus apie tai? Rugpjūčiui užsisakėm namelį Tenbyje*. Kodėl gi judviem su Antoniu neprisidėjus?

Ponui Bivisui ši idėja atrodė nuostabi, o berniukai, kai jiems apie tai prabilta, apsidžiaugė.

– Tai atsisveikinam tik iki rugpjūčio, – tarė ponia Foks jį išlydėdama. – Nors, žinoma, – pridūrė ji su šiluma, kuri atrodė dar didesnė dėl to, kad kilo iš sąmoningos širdingumo pastangos, – žinoma, susitiksim ir anksčiau.

Karieta nudardėjo keliuku, o Antonis kokius šimtą ar daugiau jardų bėgo šalia jos šaukdamas „Sudie" ir taip smarkiai mojuodamas nosine, kad ponas Bivisas tai palaikė ženklu, jog jis taip pat smarkiai apgailestauja dėl išvykimo. Tačiau iš tiesų tai tebuvo per kraštus besiliejančios energijos ir geros nuotaikos apraiška. Jo kūną ir sielą aplinkybės pripildė didžiulio, laimingo gyvenimo džiaugsmo. Šiam džiaugsmui reikėjo fizinės išraiškos, ir tėvo išvykimas davė jam dingstį bėgti bei mosikuoti rankomis. Ponas Bivisas buvo nepaprastai sujaudintas. O, kad būtų koks nors būdas, liūdnai mintijo jis toliau, lieti šią meilę, o ir jo meilę vaikui, taip, kad ji sudrėkintų jųdviejų kasdienio bendravimo sausrą! Moterys šiuos dalykus supranta kur kas geriau. Buvo miela matyti, kaip vargšas vaikelis atsiliepia į ponios Foks švelnius jausmus. Ir galbūt, toliau svarstė jis, galbūt kaip tik todėl, kad nebuvo moters, nukreipiančios jo jausmus, Antonis atrodo toks nejautrus. Galbūt vaikai negali tinkamai gedėti dėl motinos kaip tik dėl tos priežasties, kad jie gyvena be mamos. Užburtas ratas. Ponios Foks įtaka bus gera – ir ne tik šiuo reikalu, bet ir tūkstančiu kitų. Ponas Bivisas atsiduso. O, kad galėtų vyras su moterimi bičiuliautis – ne santuokoje, o bendram tikslui, dėl vaikų, neturinčių motinos, neturinčių tėvo! Gera moteris – pasigėrėtina, netgi nepaprasta. Bet, nepaisant to (o gal kaip tik dėl to), tai tegali būti bičiulystė dėl bendro tikslo. Jokiu

* *Tenby* – pajūrio miestelis pietų Velse.

būdu ne santuoka. Ir, be to, juk yra Meizė – ji laukia jo ten, jis neapvils... Bet bičiulystė dėl vaikų gerovės – tai juk ne išdavystė.

Antonis ėjo atgal į namus švilpaudamas melodiją „Sausmedis ir bitė". Jis buvo prisirišęs prie tėvo – tiesa, prisirišęs įpročio galia, kaip prisirišama prie gimtinės ar prie tradicinės virtuvės, bet vis dėlto nuoširdžiai prisirišęs. Tačiau tai nė kiek nemažino nejaukumo, kurį jis visada jautė šalia pono Biviso.

– Brajanai! – sušuko jis artėdamas prie namo, sušuko truputį nedrąsiai, nes atrodė keista vadinti jį Brajanu, o ne Foksu arba Arkliaveidžiu. Gana nevyriška, net mažumėlę gėdinga.

Brajanas atsakydamas sušvilpė iš mokymosi kambario.

– Aš balsuoju už dviračius, – tiktelėjo Antonis.

Mokykloje būdavo šaipomasi iš Arkliaveidžio dėl jo manijos paukščiams. „Klausykit, draugužiai, – būdavo tars Steidsas, paėmęs Arkliaveidžiui už alkūnės, – spėkit, ką aš šiandien mačiau! Dvi mažapapes zylutes ir vieną siusiukinę krakšlę." Ir kad pagaus visi žvengti, o Antonis visada žvengdavo kartu su kitais. Bet čia, kur nebuvo kam sugėdinti dėl domėjimosi pavasarį parskrendančiaisiais, inkilais ir garnių gūžtynais, jis entuziastingai įsijautė stebėti paukščius. Parėjęs šlapias ir purvinas iš popietės pasivaikščiojimo, pergalingai klausdavo: „Žinot, ką mes girdėjom, ponia Foks? – vargšui Brajanui dar nespėjus išmikčioti nė žodžio, – pirmą rudąją devynbalsę! – arba: – pirmą ankstyvąją pečialindą!" Ir Reičelė Foks atsakydavo: „Kaip nuostabu!" – tokiu balsu, kad jį apimdavo pasididžiavimas ir laimė. Sakytum, tų siusiukinių krakšlių nė būti nebuvę.

Po arbatėlės, kai užtraukiamos užuolaidos ir atnešamos lempos, ponia Foks jiems skaitydavo. Nors Antoniui Skotas visada atrodydavo mirtinai nuobodus, dabar jis „Naidželo nutikimus" sekdavo su aistringu susidomėjimu.

Artėjo Velykos, ir „Naidželas" kuriam laikui buvo atidėtas į šalį. Vietoj jo ponia Foks paskaitydavo jiems iš Naujojo Testamento.

„Jis jiems skundėsi: „Mano siela mirtinai nuliūdusi. Pasilikite čia ir budėkite." Paėjęs truputį toliau, sukniubo ant žemės ir ėmė melstis, kad, jei galima, jį aplenktų toji valanda. Jis sakė: „Aba, Tėve, tau viskas įmanoma. Atitolink nuo manęs šią taurę! Tačiau tebūnie ne kaip aš noriu, bet kaip tu." Lempos šviesa buvo apskrita sala kambario tamsoje, ir jos link nuo židinio siekėsi neryškus švytinčio raudonio iškyšulys. Antonis gulėjo ant grindų, ir nuo aukštos itališkos kėdės, stovinčios prie lempos, šie žodžiai leidosi pas jį tartum permainyti to šilto muzikalaus balso, pripildyti juose niekada negirdėtų ir nematytų reikšmių. „Buvo trečia valanda, kai jį nukryžiavo." Per dešimt stojusios tylos širdies tvinksnių jam tarsi pasigirdo plaktuko kalimas į vinis. Tuk, tuk, tuk... Pirštais perbraukė per lygų kitos rankos delną; kūnas apmirė iš siaubo, ir per sustingusius raumenis perbėgo smarkus spazmingas drebulys.

– „Šeštai valandai atėjus, visą kraštą apgaubė tamsa iki devintos valandos", – ponia Foks nuleido knygą. – Čia vienas iš tų papildymų, apie kuriuos aš jums pasakojau, – tarė ji, – vienas iš tų pasakojimo pagražinimų. Reikia įsivaizduoti, kokiais laikais gyveno evangelijų autoriai. Jie tikėjo, kad gali dėtis tokie dalykai ir, negana to, manė, kad svarbiais atvejais tai turėtų dėtis. Jie norėjo išreikšti pagarbą Jėzui, norėjo jo istoriją padaryti nuostabesnę. Bet dabar dėl šitų dalykų ji mums atrodo mažiau nuostabi, ir mes nemanom, kad šitaip jam rodoma pagarba. Mums nuostabu yra tai, – kalbėjo ji, ir jos balsas suvirpėjo gilia aistros gaida, – kad Jėzus buvo žmogus, ne labiau už mus visus gebantis daryti stebuklus ir ne labiau galintis tikėtis, kad jie bus padaryti jam. Tik žmogus – o vis dėlto sugebėjo padaryti tai, ką padarė, sugebėjo būti tuo, kuo buvo. Tai ir yra nuostabu.

Ilgai tvyrojo tyla, tik tiksėjo laikrodis ir židinyje it šilkas šlamėjo liepsna. Antonis gulėjo aukštielninkas ir spoksojo į lubas. Staiga viskas tapo aišku. Dėdė Džeimsas teisus, bet kiti žmonės

taip pat teisūs. Ji parodė, kaip abi pusės gali būti teisios. Tik žmogus – o vis dėlto... Ak, jis taip pat, jis taip pat darys ir bus!

Ponia Foks vėl pakėlė knygą. Verčiami sušiugždėjo ploni lapai.

– „Pirmąją savaitės dieną, rytui auštant, moterys atėjo prie kapo, nešdamosi paruoštus tepalus. Jos rado akmenį nuritintą nuo kapo."

Akmenį... Bet Lolingdone buvo žemės, ir tik pelenai toje mažoje dėžėje – mažoje dėžėje, ne didesnėje už sausainių skardinę. Antonis užsimerkė vildamasis pašalinti tą nepakenčiamą reginį, bet tamsiai raudonos tamsos fone ragai, trikampės kaštoninės garbanėlės išryškėjo dar gyviau. Jis pakėlė ranką prie burnos ir, kad nubaustų save, ėmė kąsti smilių – smarkiau, dar smarkiau, kol skausmas tapo beveik nepakeliamas.

Tą vakarą, atėjusi palinkėti Antoniui labos nakties, ponia Foks atsisėdo ant jo lovos krašto ir paėmė jo ranką.

– Žinai, Antoni, – tarė ji patylėjusi, – tau nereikia bijoti galvoti apie ją.

– Bijoti? – sumurmėjo jis, lyg nesupratęs. Bet puikiausiai suprato – gal net geriau, negu ji planavo. Į skruostus kaltai suplūdo kraujas. Išsigando, tarsi ji kažkaip būtų įviliojusi jį į spąstus, pričiupusi, – išsigando ir todėl pasipiktino.

– Tau nereikia bijoti kentėti, – kalbėjo ji. – Galvoti apie ją bus liūdna – tai neišvengiama. Ir teisinga. Kartais liūdesys būtinas – kaip operacija, be jo negali pasveikti. Jeigu galvosi apie ją, Antoni, tau skaudės. Bet jeigu negalvosi, pasmerksi ją antrai mirčiai. Mirusiojo dvasia toliau gyvena Dieve. Bet ji taip pat gyvena gyvųjų mintyse – padeda jiems, daro juos geresnius ir stipresnius. Tokį nemirtingumą mirusieji gali įgyti tik tada, kai gyvieji yra pasiryžę jį suteikti. Ar suteiksi jai, Antoni?

Apsiašarojęs jis nebyliai linktelėjo. Jį nuramino ne tiek patys žodžiai, kiek tai, jog tie žodžiai buvo jos ir ištarti tuo įtaigiu balsu. Jo nuogąstavimai atslūgo, įtarus pasipiktinimas nuslopo. Su ja

jautėsi saugus. Taip saugus, kad galėjo atsiduoti kūkčiojimui, jau nesuvaldomai kylančiam gerklėje.

– Vargšelis Antoniukas! – ji glostė jam plaukus. – Vargšelis Antoniukas! Nieko nepadarysi, visada skaudės – visada. Niekada negalėsi pagalvoti apie ją be šiokio tokio skausmo. Net laikas nenusineša visos kančios, Antoni.

Ji nutilo ir ilgokai sėdėjo tylėdama, galvodama apie savo tėvą, apie savo vyrą. Senis toks stambus, toks didingas, kaip pranašas – o paskui vežimėlyje, paralyžiuotas, keistai susitraukęs, galva pasvirusi į šoną, žila barzda apseilėta, vos išlemena žodį... Ir vyras, už kurio ištekėjo gėrėdamasi jo stiprybe, gerbdama jo dorumą, o paskui susigriebė nemylinti jo, negalinti mylėti. Nes pamatė, kad stiprybė šalta ir nedidžiadvasiška, dorumas griežtas ir žiaurus. O ilgos paskutinės ligos skausmas surūstino ir apkartino jam širdį. Mirė nepermaldaujamas, iki pat galo priešindamasis jos švelnumui.

– Taip, visada bus skausmo ir liūdesio, – galų gale vėl prabilo ji. – Ir argi galima norėti, kad būtų kitaip? – į balsą įsigavo šilta išdidumo, kone aikštingumo gaida. – Juk tu nenori užmiršti savo motinos, ką, Anotoni? Ar kad ji tau neberūpėtų? Tiesiog vengdamas trupučio kančios. Juk nenorėtum to?

Jis kūkčiodamas papurtė galvą. Ir tai buvo tikra tiesa. Šią akimirką nenorėjo išvengti kančios. Kažkokiu miglotu aspektu buvo atgaiva kentėti tokią didžiulę širdgėlą. Ir jis mylėjo ją, nes ji mokėjo suteikti jam kančią.

Ponia Foks pasilenkė ir pabučiavo jį.

– Vargšelis Antoniukas! – kartojo ji. – Vargšelis Antoniukas!

Didįjį penktadienį lijo, bet šeštadienį oras pasikeitė, ir Velykų diena buvo simboliškai auksinė tarsi tyčia, tarsi palyginime. Kristaus prisikėlimas ir gamtos atgimimas – du tos pačios paslapties aspektai. Saulė, debesys melsvame danguje, lyg marmurinės

skulptūros nuolaužos kažkokiu esmingu ir nenusakomu būdu patvirtino viską, ką buvo pasakiusi ponia Foks.

Jie nėjo į bažnyčią, bet susėdo pievelėje, ir ji balsu paskaitė iš pradžių dalį velykinių pamaldų, o paskui kelias Renano „Jėzaus gyvenimo“ ištraukas. Antoniui klausantis į akis ėmė plūsti ašaros, ir jis pajuto neapsakomą troškimą būti geras, nuveikti ką nors gražaus ir kilnaus.

Pirmadienį atvežė būrį lūšnynų vaikų praleisti visos dienos sode ir giraitėje. Bulstrode jie būtų vadinami suskiais ir žeminamai ignoruojami. Baisingi suskiai – užaugę būsią storžieviai ir chamai. O čia buvo kitaip. Ponia Foks suskius permainė į nelaimingus vaikučius, kurie tikriausiai visus metus nebematys nė trupučio kaimo.

– Vargšai vaikeliai! – tarė jai Antonis jiems atvykus. Bet, nors ir kaip stengėsi jausti jiems užuojautą, nors ir kaip geranoriškai nusiteikė, pasisiūlęs su jais pažaisti, slapčia bijojo tų žemaūgių, bet siaubingai brandžių berniukų, – bijojo, todėl ir nemėgo jų. Jie atrodė be galo svetimi. Sulopyti, dėmėti drabužiai, beformiai batai buvo tarsi kita odos spalva, o koknių tarmė skambėjo it kinų kalba. Vien jų išvaizda jį kaustydavo kaip kaltė. O kaip jie į jį žiūrėjo – jo naują kostiumą ir jiems neįprastas manieras vertino su pašaipia neapykanta; įžūlesni šnibždėjosi ir juokėsi. Kai juokdavosi iš Brajano mikčiojimo, jis juokdavosi kartu, ir netrukus jie nustojo juoktis arba nusijuokdavo tik draugiškai, beveik prijaučiamai. Antonis elgėsi priešingai – apsimesdavo nepastebįs jų pašaipų. Ne tik nuolatinėmis užuominomis ir suaugusiųjų pavyzdžiu, bet ir tiesiai visada buvo mokomas, kad džentelmenas į tokius dalykus nekreipia dėmesio. Tai neverta jo orumo. Jis elgėsi taip, tarsi jų juoko nė būti nebuvę. O jie juokėsi toliau.

Jam buvo atgrasus tas rytas su ritinio ir slėpynių žaidimais. Bet dar blogiau buvo per pietus. Jis pasisiūlė padėti padengti stalą. Pats darbas buvo visai priimtinas. Bet skurdo kvapas dvidešimčiai

vaikų susirinkus valgomajame buvo klastingai bjaurus – kaip Lolingdono bažnyčioje, tik daug baisesnis, – ir per pietus jis du tris kartus išspruko nusispjauti į tualeto kriauklę. „Knibžda mikrobų!“ – jam girdėjosi, kaip kartoja piktai gąslus mamos balsas. „Knibžda mikrobų!“ O kai ponia Foks ko nors paklausdavo, jis tegalėdavo linktelėti ir užsičiaupęs kažką sumykti – juk jeigu prabiltų, turėtų nuryti. Ką nuryti? Šlykštu buvo ir pagalvoti.

– Vargšai vaikeliai! – dar kartą tarė jis stovėdamas su ponia Foks ir žiūrėdamas, kaip jie išvažiuoja. – Vargšai vaikeliai! – ir dar labiau susigėdo dėl veidmainystės, kai ponia Foks padėkojo jam, kad taip uoliai stengėsi užimti juos.

O Antoniui nuėjus į mokymosi kambarį, ji padėkojo atsigręžusi į Brajaną:

– Ačiū ir tau, brangiausias. Tu tikrai buvai šaunus.

Išraudęs iš malonumo Brajanas papurtė galvą.

– Viską t-tu padarei, – tarė jis ir staiga, kadangi ją taip labai mylėjo ir ji buvo tokia gera, tokia nuostabi, pajuto, kad jo akys pilnos ašarų.

Jiedu drauge nuėjo į sodą. Jos ranka gulėjo jam ant peties. Ji nežymiai kvepėjo odekolonu, ir ūmai (o tai irgi atrodė dalis mamos nuostabumo) iš už debesies išlindo saulė.

– Žiūrėk, kokie dieviški tie narcizai! – sušuko ji tuo balsu, kuris viską, ką ji sakydavo, Brajanui kažkaip keistai darė teisingesnį už pačią tiesą. – „Ir džiaugsmo kupina širdis...“ Prisimeni, Brajanai?

Paraudęs, spindinčiomis akimis, jis linktelėjo.

– „Šokt s-su...“

– „Šokt su narcizais pasiryš.“

Ji priglaudė jį prie savęs. Jį užplūdo neapsakomas laimės jausmas. Jiedu ėjo tylėdami. Su kiekvienu žingsniu šlamėjo jos suknelė – kaip jūra, pamanė Brajanas, jūra prie Ventnoro, pernai, kai jis negalėjo užmigti dėl bangų mūšos paplūdimyje. Gulėdamas

tamsoje, klausydamas tolimo jūros alsavimo, jis jautė baimę, o labiausiai liūdesį, baisų liūdesį. Bet susieti su motina tos baimės, to gilaus, nepagrįsto liūdesio prisiminimai tapo gražūs, ir tuo pat metu jie kažkaip neaiškiai tarsi metė to naujo grožio atspindį ant jos, ir jo akyse ji atrodė dar nuostabesnė. Šlamėdama po saulėtą pievą ji įgavo dalį tos paslaptingos prasmės, slypėjusios vėjuotoje tamsoje, nenuilstamai grįžtančiose bangose.

– Vargšas Antoniukas! – tarė ponia Foks nutraukdama ilgą tylą. – Sunku, baisiai sunku. „Sunku ir vargšei Meizei, – galvojo ji. – Ta grakšti būtybė su savo apatija, tylėjimu, mieguistu išsiblaškymu, o paskui su veiklos ir juoko protrūkiais – ką gi tokia gali turėti bendro su mirtimi? Arba kad ir su gimimu? Meizė, auginanti vaiką, – tai ne ką prasmingiau už mirusią Meizę."

– Tikriausiai s-s-s... – bet žodis „siaubinga" neišsitarė, – tikriausiai b-baisu, – pasakė Brajanas, kruopščiai išvengdamas kliūties, o jo jausmai užbėgo už akių įsivaizduojamam neištartų ir neištariamų žodžių protrūkiui, – n-neturėti m-mamos.

Ponia Foks švelniai nusišypsojo ir palinkusi skruostu trumpai prigludo jam prie plaukų.

– Baisu ir neturėti sūnaus, – tarė ji ir tai sakydama suvokė, kad šie žodžiai netgi teisingesni, negu jos norėta. Kad jie teisingi gilesniu, esmingesniu egzistencijos lygmeniu negu tas, kuriuo ji dabar vaikšto. Ji kalbėjo apie dabartį, bet, nors būtų siaubinga neturėti jo dabar, nepalyginamai siaubingiau būtų buvę *tada*, kai jos tėvas patyrė insultą ir kai vyras ilgai sirgo! Tuo kančios ir visiško dvasinio nepritekliaus metu meilė Brajanui buvo vienintelis jos turtas. Ak, kaip tai siaubinga – tada neturėti sūnaus!

X skyrius

1912 m. birželio 16 d.

Knygos. Stalas Antonio kambaryje buvo apkrautas jomis. Visi penki Beilio* foliantai – 1738 metų angliško leidimo. Rikabio išversta „Summa contra Gentiles“. De Gourmont'o „Problème du style“. „Tobulybės kelias“. Dostojevskio „Užrašai iš pogrindžio“. Trys tomai Bairono „Laiškų“. Šv. Kryžiaus Jono veikalai ispanų kalba. Vičerlio pjesės. Li „Dvasininkų celibato istorija“.

Ak, kad galėtum, galvojo Antonis grįžęs iš pasivaikščiojimo, kad galėtum turėti dvi poras akių! Janas tuo pat metu galėtų skaityti „Kandidą“ ir „Kristaus sekimą“. Gyvenimas toks trumpas, o knygų – nesuskaičiuojama daugybė. Jis godžiai įniko į knygas ant stalo, atsiversdamas tai vieną tomą, tai kitą. „Jis nesigulė, – skaitė jis, – paskui jo kaklas buvo per didelis kiaurymei, ir kunigui teko užgožti jo šūksnius dar garsesniais pamokymais. Galva nulėkė akiai dar nespėjus susekti kirčio, bet dėl pastangos įtraukti galvą, nors ji ir buvo laikoma už plaukų, pirmoji galva buvo nukirsta prie ausų, kitos dvi nuimtos švariau. Nuo pirmosios visas iškaitau ir ištroškau, ir ėmiau taip drebėti, kad vos išlaikiau teatrinius žiūronus...“ „Laimė, būdama ypatingas protingos būtybės gėris, turi susisieti su protinga prigimtimi ties kažkuo, kas jai ypatinga. Bet troškimas nėra ypatinga protingos prigimties savybė – jis aptinkamas visur, nors įvairių būtybių skirtingas. Valia, būdama troškimas, nėra ypatinga protingos prigimties dalis, nebent tiek, kiek ji priklauso nuo protingumo; bet pats protingumas yra ypatinga protingos prigimties savybė. Todėl laimė iš esmės yra veikiau intelektinio substancialumo, o ne valios aktas...“ „Net savo slapčiausioje sielos kertelėje niekada negalvojau apie meilę kaip apie ką nors

---

* Pierre Bayle – XVII a. antros pusės prancūzų filosofas, laikomas vienu iš Šviečiamojo amžiaus pradininkų.

kita negu pastangą, prasidedančią nuo neapykantos ir pasibaigiančią moraliniu pavergimu...“ „– Sakau, kad man neįtaisys ragų – tai būtų pavojinga. – Ką, bene jau gerai išsigydei savo pastarąjį triperį?“ „*La primera noche o purgación es amarga y terrible para el sentido, como ahora diremos. La segunda no tiene comparación, porque es horrenda y espantable para el espíritu...*“* „Man atrodo, kažkur skaičiau, kad su tikslumu nueita taip toli, jog damos sakys ne „*J'ai mangé des confitures*“, bet „*des fitures*“. Šitaip skubant reikėtų išbraukti daugiau kaip pusę Prancūzijos akademijos žodyno žodžių...“

Galiausiai Antonis apsistojo prie „Šv. Terėsės tobulybės kelio“. Kai po valandos atėjo Brajanas, buvo perskaitęs iki „Tylios maldos“.

– Užs-siėmęs?

Antonis papurtė galvą.

Svečias atsisėdo.

– At-tėjau pas-sižiūrėt, ar reikia dar ką nors s-suderinti dėl rytd-d-dienos.

Ponia Foks su Džoana Tersli ir ponas Bivisas su ponia turėjo atvykti vienai dienai į Oksfordą. Brajanas su Antoniu sutarė drauge juos priimti.

Reinvynio ar po taurę „Sauterne'o“? Omarų su majonezu ar šaltos lašišos? O jeigu lis, ką būtų geriausia veikti popietę?

– V-vakare eisi pas f-fabininkus? – paklausė Brajanas, kai rytdienos planai buvo aptarti.

– Žinoma, – tarė Antonis. Vakare bus renkamas prezidentas kitam semestrui. – Bus lygi kova tarp tavęs ir Marko Steidso. Tau reikės visų balsų, kuriuos gali...

---

* Pirmoji naktis arba valymas yra aitri ir baisi juslėms, kaip dabar parodysime. Antroji visai nepalyginama su šia, nes baugi ir siaubinga dvasiai (Šv. Kryžiaus Jono „Tamsioji naktis“).

– Aš ats-sisakiau, – pertraukė jį Brajanas.

– Atsisakei? Kodėl gi?

– Dėl įv-vairių priežasčių.

Antonis žiūrėdamas į jį pakraipė galvą.

– Aš tai niekada nė nesvajojau kandidatuoti, – tarė jis. – Neįsivaizduoju nieko nuobodesnio kaip pirmininkauti kokiai nors organizacijai.

Net ir priklausyti organizacijai yra nekas. Kodėl turėtum būti prievartaujamas pasirinkti, kai rinktis nenori; susisaistyti principų sistema, kai svarbiausia būti laisvam; įsipareigoti bendrauti su žmonėmis, kai tikriausiai norėtum būti vienas; iš anksto pasižadėti būti tam tikrose vietose tam tikru laiku? Brajanas tik per vargą įkalbėjo jį įstoti į Fabijaus draugiją, šiaip jis niekam nepriklausė.

– Neapsakomai nuobodu, – pabrėžė jis. – Bet vis dėlto – jeigu jau kandidatavai, kamgi pasitraukti?

– Markas bus g-geresnis prezidentas negu aš.

– Gal nori pasakyti šiurkštesnis?

– B-be to, jis b-baisiai t-troško b-būti išrinktas, – pradėjo sakyti Brajanas, bet, staiga sukirbėjus sąžinei, nutilo. Antonis gali pamanyti, kad jis lyg ir kritikuoja Marką Steidsą, prisiima teisę žiūrėti į jį iš aukšto. – Tai yra, jis ž-žino, kad šias p-pareigas eis gerai, – greitai pasitaisė. – Og-gi aš... Tai ir p-pamaniau, kodėl gi ne...

– Žodžiu, nusprendei padaryti jam malonumą.

– Ne, n-ne! – neviltingai sušuko Brajanas. – Ne t-taip.

– Gaidys ant mėšlo krūvos, – tęsė Antonis, nepaisydamas jo neigimo. – Jam būtinai reikia būti gaidžiu – kad ir ant mažiausios fabininkų mėšlo krūvelės, – nusijuokė. – Vargšas Markas. Kaip jis kenčia negalėdamas užsiropšti ant savo mėšlo krūvos viršūnėlės! Tiesiog laimė pirmenybę teikti knygoms, – jis meiliai paplekšnojo per Šv. Teresę. – Vis dėlto gaila, kad tu pasitraukei. Būčiau gerai pasijuokęs matydamas, kaip Markas stengiasi apsimesti, kad jam

nė motais pralaimėjimas tau. Tu, rodos, skaitai pranešimą, – pridūrė, – po balsavimo?

Apsidžiaugęs, kad pakeista tema, Brajanas linktelėjo.

– Apie sin... – pradėjo jis.

– Apie nuodėmę*?

– Sind-dikalizmą.

Abu nusijuokė.

– Kai pagalvoji, keista, – tarė Antonis juokui nuščiuvus, – kad vien mintis kalbėti socialistams apie nuodėmę atrodo tokia... na, tokia tiesiog skandalinga. Nuodėmė... socializmas, – jis papurtė galvą. – Kaip suporuoti antį su zebru.

– Galima k-kalbėt apie nuodėmę, jei pr-radedi nuo kito galo.

– Kokio galo?

– S-socialinio. Sut-tvarkyti v-visuomenę taip gerai, kad i-individas tiesiog neg-galėtų daryti nuodėmių.

– Bet ar tu tikrai manai, kad gali būti tokia visuomenė?

– G-galbūt, – dvejodamas tarė Brajanas, bet pagalvojo, kad socialinės permainos vargu ar galėtų panaikinti tuos jo gėdingus geismus – negalėtų net jų įteisinti, nebent tam tikrose konvencionaliose ribose. Jis papurtė galvą: – N-ne, n-nežinau.

– Neįsivaizduoju, kad būtų galima padaryti ką nors daugiau negu perkelti žmonių nuodėmes iš vienos plotmės į kitą. Bet tai mes jau padarėm. Imkim, pavyzdžiui, pavydą ir ambicijas. Anksčiau jie reikšdavosi fizinio smurto plotmėje. Dabar pertvarkėm visuomenę taip, kad jiems daugiausia tenka reikštis ekonominės konkurencijos plotmėje.

– O ją mes k-ketinam pan-naikinti.

– Ir taip sugrąžinti į madą fizinį smurtą, a?

– T-to tu t-tikiesi, ar ne? – tarė Brajanas ir juokdamasis pridūrė: – Tu siaubingas!

---

* *Sin* – nuodėmė (angl.).

Stojo tyla. Brajanas atsainiai paėmė „Tobulybės kelią“ ir versdamas lapus permetė vieną kitą eilutę, vieną kitą pastraipą. Paskui atsidusęs užvertė knygą, padėjo į vietą ir pakraipęs galvą tarė:

– N-nesuprantu, kodėl tu skaitai tokius d-dalykus. N-nes juk jais net-tiki.

– Bet aš tikiu, – paprieštaravo Antonis. – Žinoma, ne ortodoksiniais paaiškinimais. Jie akivaizdžiai idiotiški. Bet tikiu faktais. Ir pamatine metafizine mistikos teorija.

– N-nori pasakyt, kad gali p-pasiekti t-tiesą per k-kokią nors t-tiesioginę jungtį su ja?

Antonis linktelėjo.

– O vertingiausia ir svarbiausia tiesa tik taip ir pasiekiama.

Brajanas kurį laiką sėdėjo tylėdamas, alkūnėmis atsirėmęs į kelius, pailgą veidą suėmęs delnais, spoksodamas į grindis. Paskui galų gale tarė nepakeldamas akių:

– Man at-trodo, kad tu t-tarnauji dviem p-p-p... dviem p-p...

– Dviem ponams, – pasiūlė Antonis.

Anas linktelėjo.

– Griebiesi sk-kepticizmo prieš r-religiją – iš tiesų p-prieš v-visokį i-idealizmą, – pridūrė jis galvodamas apie kandžias pašaipas, kuriomis Antonis mėgo pliekti visokį entuziazmą, kuris jam atrodydavo perdėtas. – Ir naudoji š-šituos dalykus, – jis parodė ranka į „Tobulybės kelią“, – p-prieš m-mokslinius atgumentus, kai tai t-tinka tavo k-k-k... – „knyga“ nesileido ištariama: – kai tai t-tinka tavo k-n-y-g-a-i.

Antonis prieš atsakydamas iš naujo prisidegė pypkę.

– Na, o kodėl nepasinaudojus ir vienu, ir kitu? – paklausė mesdamas užgesintą degtuką į židinį. – Kodėl nepasinaudojus viskuo? Ką?

– N-na, n-nuoseklumas, k-kryptingumas...

– Bet aš nevertinu kryptingumo. Aš vertinu išbaigtumą. Ir manau, kad žmogaus pareiga yra tobulinti visas savo galimybes – visas

iki vienos. Nesilaikyti bukai įsitvėrus vienos. Kryptingumas! – pakartojo jis. – Bet kryptingos yra austrės. Kryptingos yra skruzdės!

– T-taip pat ir š-šventieji.

– Na, tai tik patvirtina mano pasiryžimą nebūti šventuoju.

– B-bet k-kaip gali k-ką nors padaryti nebūdamas k-kryptingas? Tai p-pirmoji bet kokio pas-siekimo sąl-lyga.

– O kas tau sakė, kad aš noriu ką nors pasiekti? – paklausė Antonis. – Nenoriu. Noriu *būti* – pilnatviškai. Ir noriu *pažinti*. Ir tiek, kiek norint pažinti reikia daryti, aš priimu tas sąlygas kryptingai, – pypkės kandikliu rodydamas knygas ant stalo.

– Tu n-nepriimi *t-tokio* pažinimo s-sąlygų, – atkirto Brajanas dar kartą rodydamas į „Tobulybės kelią“. – M-maldos, p-pasninko ir visa k-kita.

– Todėl, kad tai ne pažinimas – tai ypatinga patirtis. Esama milžiniško skirtumo tarp pažinimo ir patirties. Pavyzdžiui, tarp mokymosi algebros ir gulimosi į lovą su moterimi.

Brajanas nenusišypsojo.

– B-bet tu m-manai, – tarė jis, – kad m-mistinė patirtis s-sukelia s-sąlytį su t-tiesa?

– Taip pat ir gulimasis į lovą.

– N-nejaugi? – Brajanas prisivertė paklausti. Jam nepatiko tokia pokalbio linkmė, ir ypač nepatiko dabar, kai jis įsimylėjęs Džoaną – įsimylėjęs ir vis dėlto (už tai savęs neapkentė) geidžiąs jos niekingai, neteisingai...

– Jeigu tai tinkama moteris, – atsakė anas pakiliu žinovo tonu, tarsi būtų išbandęs visas jų rūšis. Iš tikrųjų, nors jam būtų buvę gėda tai pripažinti, buvo skaistus.

– T-tai tau nereikia r-rūpintis dėl p-pasninko, – tarė Brajanas, staiga prabildamas ironiškai.

Antonis šyptelėjo.

– Man visai užtenka tik *žinoti* apie tobulybės kelią.

– Man atrodo, n-norėtųsi ir pat-tirti, – tarė Brajanas po pauzės.

Antonis papurtė galvą.

– Neverta pastangų, – atsakė. – Tai ir yra visos kryptingos veiklos bėda – už ją sumoki laisve. Pasijunti įvarytas į kampą. Esi kalinys.

– Bet jeigu n-nori būti l-laisvas, t-turi būti k-kalinys. Tai l-laisvės sąlyga – t-tikros laisvės.

– Tikra laisvė! – pakartojo Antonis parodijuodamas kunigišką balsą. – Tokia argumentacija aš visada mėgaujuosi. Kokio nors dalyko priešingybė nėra priešingybė, dievaži, ne! Tai tas pats dalykas, bet jau tikrasis. Paklausk kietakakčio, kas yra konservatizmas, – jis atsakys, kad tai yra *tikrasis* socializmas. O aludarių komercijos žurnaluose pilna straipsnių apie tikrosios blaivybės grožį. Paprasta blaivybė – tai tiesiog stačiokiškas atsisakymas gerti; o *tikroji* blaivybė, *tikroji* blaivybė yra kur kas rafinuotesnė. Tikroji blaivybė – tai butelis prancūziško vyno su kiekvienu valgymu ir trys dvigubos viskio porcijos po vakarienės. Aš asmeniškai abiem rankom už tikrąją blaivybę, nes blaivybės nepakenčiu. Bet man patinka būti laisvam. Todėl nenoriu girdėti apie tikrąją laisvę.

– Bet tai n-nereiškia, kad ta laisvė nėra t-tikroji, – neatlyžo anas.

– Ar svarbu, kaip pavadinsi? – toliau kalbėjo Antonis. – Atsakymas: be galo svarbu, jeigu pavadini gerai. Laisvė – nuostabus žodis. Štai kodėl tau taip rūpi jį vartoti. Manai, kad jeigu kalinimą pavadinsi tikrąja laisve, žmonės susivilios kalėjimu. Ir blogiausia, kad esi visai teisus. Daugeliui žmonių žodis reiškia daugiau negu dalykas. Jie seks paskui tą, kuris jį kartos dažniausiai ir garsiausiai. Ir, žinoma, „tikroji laisvė“ – iš tiesų geresnis įvardinimas negu tiesiog laisvė. „Tikrasis“ – tai vienas iš magiškų žodžių. Sujunk jį su laisvės magija, ir efektas didžiulis, – akimirką patylėjęs jis tęsė: – Keista, – nukrypdamas ir kitu tonu, – kad žmonės nekalba apie tikrąją tiesą. Matyt, skambėtų per daug kurioziškai. Tikroji tiesa,

tikroji tiesa, – pakartojo bandydamas. – Ne, visai neskamba. Tai kaip beri-beri arba Vaga-Vaga. Nigerių kalba. Negalì žiūrėti rimtai. Jeigu nori, kad būtų priimta tiesos priešingybė, turi pavadinti ją dvasine tiesa arba vidine tiesa, arba aukštesniąja tiesa, arba net...

– Bet tu k-ką tik sakei, kad y-yra auk-kštesnė tiesa. T-tai, kas p-pasiekiama tik per m-mistiką. Tu p-prieštarauji pats sau.

Antonis nusijuokė.

– Tai vienas iš laisvės pranašumų. Be to, – pridūrė jis rimčiau, – yra tas skirtumas tarp pažinimo ir patirties. Pažinta tiesa – ne tas pats, kas patirta tiesa. Turėtų būti du skirtingi žodžiai.

– Tu v-visada s-sugebi išsis-sukti.

– Ne visada, – nesutiko Antonis. – Juk yra va šitos, – jis vėl parodė ranka į knygas. – Yra pažinimas. Pažinimo kalėjimas – nes pažinimas, žinoma, irgi yra kalėjimas. Bet aš visada būsiu linkęs pasilikti tame kalėjime.

– V-visada? – suabejojo Brajanas.

– Kodėl gi ne?

– Per did-delė p-prabanga.

– Priešingai. Šitaip aš paniekinu džiaugsmus ir leidžiu dienas triūsdamas.

– O tai ir yr-ra dž-džiaugsmas.

– Žinoma. Bet argi negalima patirti malonumo iš savo darbo?

Brajanas linktelėjo.

– Čia ne visai t-tai. N-nesinorėtų piktn-naudžiauti savo p-privilegijomis.

– Mano privilegija maža, – tarė Antonis. – Apie šešis svarus per savaitę, – pridūrė patikslindamas pajamas, paliktas motinos.

– P-plius v-visa kita.

– Kas dar kita?

– S-sėkmė, kad tau p-patinka tokie dalykai, – ištiesęs ranką Brajanas palietė Beilio foliantą. – Ir visi tavo g-gabumai.

– Bet aš gi negaliu dirbtinai pasikvailinti, – paprieštaravo Antonis. – Ir tu negali.

– N-ne, bet tai, ką t-turime, galime pabaudoti k-kam nors kitkam.

– Tam, kam mes netinkami, – sarkastiškai pasiūlė anas.

– Tarsi k-kaip p-padėkos aukojimą, – nepaisydamas pašaipos, Brajanas kalbėjo dar aistringiau ir rimčiau.

– Už ką?

– Už viską, kas mums d-duota. P-pradedant pinigais. O dar ž-žinias, sk-konį, gebėjimą k-k... – norėjo pasakyti „kurti", bet turėjo pasitenkinti ištardamas „daryti". – B-būti mokslininku arba menininku – tai t-tarsi siek-kti as-smeninio išganymo. Bet dar yra D-dievo k-karalystė. L-laukianti, kad ją realizuotų.

– Fabininkai? – paklausė Antonis apsimestinio nuoširdumo tonu.

– T-tarp kitų, – pusės minutės tyla prailgo.

„Ar pasakyti?" – galvojo Brajanas. Ir staiga, tarsi pratrūkus užtvankai, jo neryžtingumas buvo nušluotas:

– Aš apsisprendžiau, – tarė balsu, ir jausmas, su kuriuo jis ištarė šiuos žodžius, buvo toks stiprus, kad pačiam beveik nesuvokiant pakėlė jį ant kojų, ir jis ėmė neramiai žingsniuoti po kambarį. – Aš apsisprendžiau, kad užs-siimsiu f-filosofija, l-literatūra ir is-storija iki trisdešimties. O tada bus m-metas veikti ką kita. K-ką nors t-tiesiogiai.

– Tiesiogiai? – pakartojo Antonis. – Kokiu būdu?

– Einant į ž-žmones. R-realizuojant D-dievo k-karalystę... – aistringas noras perteikti jausmus atėmė jam žadą.

Klausydamasis Brajano žodžių, žvelgdamas į jo rimtą, įsiaudrinusį veidą, Antonis pats pasijuto sujaudintas iki širdies gilumos... pasijuto sujaudintas, ir kaip tik todėl jį nenumaldomai, tarsi ginantis, patraukė reaguoti į savo ir į draugo jausmą su pajuoka.

– Pavyzdžiui, mazgoti vargšams kojas, – pasiūlė. – Ir šluostyti savo plaukais. Bus keblu, jeigu anksti nupliksi.

Vėliau, Brajanui jau išėjus, jis susigėdo dėl to vulgaraus pokšto – jį išpyškinęs jautėsi pažemintas to neapmąstyto automatizmo. Kaip tos bandymų varlės, kurios sutrūkčioja, kai ant odos užlašini rūgšties. Tuščiagalvė reakcija.

– Velnias! – tarė jis balsu, tada paėmė knygą.

Jam vėl įsigilinus į „Tobulybės kelią" pasigirdo beldimas į duris, ir tyčia pašiurkštintas balsas, kad primintų parade komanduojantį seržantą, sušuko jo pavardę.

– Tie tavo prakeikti laiptai! – pasipiktino įėjęs Džeris Vočetas. – Kokio velnio apsigyvenai tokioj purvinoj skylėj?

Džerio Vočeto buvo šviesi oda, smulkūs, neryškūs veido bruožai ir garbanoti, rudi nuauksinti plaukai. Išvaizdus jaunuolis, bet išvaizdus kone mergaitišku grožiu, nors didelio ūgio ir stambaus sudėjimo. Atsitiktinio stebėtojo akiai jis spinduliavo kone pastoralinį gaivumą ir nekaltybę, tačiau įsižiūrėjus tatai keistai neigė atšiaurus mėlynų akių įžūlumas, pajuokos ir paniekos šypsenėlė, vis pasirodanti veide, stulbinantis storapirščių, trumpanagių rankų šiurkštumas.

Antonis pasiūlė kėdę. Bet anas papurtė galvą.

– Ne, aš skubu. Tik užbėgau pasakyt, kad esi laukiamas vakarienės.

– Kad negaliu.

Džeris susiraukė.

– Kodėl gi?

– Man fabininkų susirinkimas.

– Ir nori pasakyt, kad dėl to negali su manim pavakarieniauti?

– Na, kad pažadėjau...

– Tai galiu laukti tavęs aštuntą?

– Ne, tikrai...

– Nekvailiok! Kas čia dabar? Motinėlių susirinkimas?

– Bet kaip aš pasiteisinsiu?

– Kaip tik nori, velniai rautų. Pasakyk, kad tau ką tik gimė dvynukai.

– Na, gerai, – galų gale Antonis nusileido. – Ateisiu.

– Baisiausiai dėkoju, – tarė Džeris pašaipiai mandagiai. – Antraip būčiau nusukęs tau sprandą. Tai iki, – prie durų stabtelėjo. – Pakviečiau Bimbą Abindžerį, Tedą, Vilį Monmoutą ir Skrupą. Norėjau, kad būtų ir senis Gorčiakovas, bet tas mulkis kaip tik dabar susirgo. Tai todėl turėjau pakviesti tave, – pridūrė jis kuo ramiausiai, dalykiškai, ir tai nuskambėjo įžeidžiau negu galimas pabrėžimas, paskui apsigręžė ir išėjo.

„Tau jis patinka?“ – kartą paklausė Brajanas šnekantis iškilus Džerio vardui. Ir kadangi šis klausimas nejaukiai nuaidėjo jo sąmonėje, Antonis atsakė be reikalo aštriai, kad Džeris jam, be abejo, patinkąs. „Kaip tau atrodo, kodėl aš su juo valkiojuosi?“ – užbaigė žiūrėdamas į Brajaną su irzliu įtarimu. Brajanas nieko neatsakė, ir klausimas it bumerangas sugrįžo klausėjui. Taip, kodėl gi jis valkiojasi su Džeriu? Nes juk aišku, to žmogaus nemėgsta: Džeris yra jį įžeidęs ir žeminęs, ir jis žinojo, kad gali ir toliau įžeidinėti ir žeminti menkiausia dingstimi. Arba veikiau be jokios dingsties – tiesiog šiaip sau, todėl, kad jam smagu žeminti žmones, todėl, kad turi prigimtinį talentą sukelti skausmą. Tai kodėl, kodėl?

Iš dalies dėl gryniausio snobizmo – štai kokia ši gėdinga paslaptis, turėjo prisipažinti Antonis. Tai buvo absurdiška ir komiška, bet vis dėlto faktas, kad jam malonu bendrauti su Džeriu ir jo draugais. Artimai bičiuliautis su šiais jaunais aristokratais bei plutokratais, podraug žinant, kad esi už juos pranašesnis protu, skoniu, nuovoka, viskuo, kas *iš tikrųjų* svarbu, tenkino jo tuštybę.

Pripažindami jo intelekto pranašumą, jaunieji barbarai tikėjosi, kad už gėrėjimąsi jis atsilygins smagindamas juos. Taip, jis buvo jų

artimas bičiulis, tačiau taip, kaip Volteras buvo Frydricho Didžiojo bičiulis ir Didro – imperatorės Jekaterinos. Reziduojantį filosofą ne taip lengva atskirti nuo dvaro juokdario.

Po kokios jo šmaikščios replikos Džeris, būdavo, tars: „Šaunuolis profesorius!“ – nuoširdžiai įvertindamas, bet kartu globėjiškai, įžeidžiamai. Arba: „Įpilkit dar seniui profesoriui“, – lyg jis būtų italas rylininkas, grojantis už pensus.

Prisimintas pažeminimas dūrė aštriai kaip vabzdžio geluonis. Antonis ūmai pašoko nuo kėdės ir suraukęs kaktą ėmė žingsniuoti po kambarį.

Vidurinės klasės snobas toleruojamas dėl gebėjimų pralinksminti. Ši mintis buvo nepakenčiama, užgauli. „Kodėl aš su tuo taikstausi? – nusistebėjo jis. – Kodėl esu toks sumautas kvailys? Parašysiu Džeriui laiškelį, kad negaliu ateiti.“ Bet laikas ėjo, o laiškelis liko neparašytas. Juk vis dėlto, galvojo jis, esama ir pranašumų, yra kuo pasitenkinti. Vakaras, praleistas su Džeriu ir jo draugais, pakelia ūpą ir pamoko. Pakelia ūpą ir pamoko ne dėl to, ką jie pasako ar pagalvoja, – nes jie visi buki, baisiausi neišmanėliai, – bet dėl to, kas jie yra, kuo juos padarė jų padėtis. Mat dėl turimų pinigų ir statuso jie gali gyventi taip laisvi, kaip Antonis matė tik vaizduotėje arba skaitiniuose. Daugelis jį spaudžiančių suvaržymų jiems net neegzistuoja. Jie lyg niekur nieko leidžia sau tokias laisvybes, kurias jis permano tik teoriškai ir kurias net dabar jam sunku pateisinti su visais rūpestingai iškreiptos metafizikos bei išradingai atskiestos mistinės teologijos ištekliais. Vien socialinių ir ekonominių aplinkybių galia šie neišmanėliai barbarai visai natūraliai ima elgtis taip, kaip jis nedrįsta net pasiskaitęs, ką Nyčė sakė apie antžmogį arba Kazanova apie moteris. Ir jiems net nereikėjo studijuoti Patandžalio arba Jakobo Bėmės, kad rastų pasiteisinimą apsvaigti nuo vyno arba kūniškų malonumų: jie tiesiog šiaip pasigeria ir pasismagina su merginomis, tarsi gyvendami

rojuje. Žiūri į gyvenimą ne droviai ir atsiprašinėdami kaip Antonis, ne ilgesingai, iš už nematomų grotų, o su ramiu, įžūliu pasitikėjimu savimi, būdingu žmonėms, žinantiems, kad Dievas lėmė jiems smagintis ir jų bendrapiliečiams įsakė nepaliaujamai pritarti visiems jų norams.

Tiesa, jie taip pat turėjo ribotų nuostatų, – kartais jie irgi, kaip vargšas Brajanas, buvo linkę užsisklęsti kodekso kalėjime. Bet tai buvo jų specifinės kastos kodeksas ir nuostatos, todėl, Antonio požiūriu, be saistančios prievolės. Jų pavyzdys galėjo išlaisvinti jį iš jo auklėjimo uždėtų grandinių, bet neturėjo galių susaistyti jį tomis grandinėmis, su kuriomis jie patys eina per gyvenimą. Jų draugijoje jam atkrisdavo respektabilumo prievolė, paralyžiuojanti viešosios nuomonės baimė, slopinančios vidurinės klasės atsargumo maksimos; bet kai Bimbas Abindžeris pasipiktinęs nenorėjo net klausytis pasiūlymo parduoti pabaisišką seną namą, suėdantį tris ketvirtadalius jo pajamų, kai Skrupas skundėsi, kad jam teksią eiti į Parlamentą, nes prieš paveldėdami titulą jo šeimoje visi vyriausieji sūnūs buvo Bendruomenių rūmų nariai, Antonis tegalėjo jausti linksmą nuostabą, apimančią keliautoją, stebintį juodžių genties išsidirbinėjimus. Racionali būtybė nesileidžia atverčiama į abrakadabros kultą, bet ji neatsisakys retkarčiais susidėti su čiabuviais. Garbindamas abrakadabrą pripažįsti tabu, o susidėdamas su čiabuviais tampi laisvas. „Tikroji laisvė!“ Antonis nusišypsojo sau į ūsą – gera nuotaika ir ramybė sugrįžo. Snobas, vidurinės klasės snobas. Be abejo. Bet jo snobiškumas turi priežastį, pateisinimą. Ir jeigu poniškieji jauni barbarai linkę laikyti jį lyg ir aukštos klasės pajacu, tai ką gi – tokia yra kaina, kurią jis sumoka už laisvės dovaną. Už bendravimą su fabininkais nieko nereikia mokėti, bet kaip mažai jie tegali duoti! Socializmo doktrinos gali šiek tiek palaisvinti intelektą teoriškai, bet jaunųjų barbarų pavyzdys yra laisvinimas praktikos sferoje.

„Baisiausiai atsiprašau, – vingiavo jis laiškelį Brajanui. – Staiga prisiminiau, kad šįvakar esu įsipareigojęs eiti vakarienės. („Įsipareigojęs“ – vienas iš jo tėvo žodžių: šiaip jis jį niekino dėl pretenzingumo. Rašant melą šis žodis spontaniškai susiraitė.) Apgailestauju (tai irgi buvo mėgstamas tėvo žodelis), kad negalėsiu pasiklausyti tavo aiškinimo apie *nuodėmę*! Norėčiau ištrūkti, bet nematau galimybės. Tavo A.“

Kai ant stalo buvo patiekti vaisiai, jie visi jau buvo gerai įgirtę. Džeris Vočetas pasakojo Skrupui apie tą vokietę baronaitę, kurią jis paėmė laive, plaukiančiame į Egiptą. Abindžeris klausytojų neturėjo, bet deklamavo limerikus: „Jauna ponia iš Viko“, „Senis iš Divaiziso“, „Jaunuolis pavarde Makleinas“ – visą tautos biografijų žodyną. Tedas su Viliu aršiai ginčijosi dėl to, kaip geriausia šaudyti putpeles. Iš visos kompanijos tik Antonis tylėjo. Kalbėjimas būtų sutrikdęs tą jį apėmusį trapų laimės jausmą. Ta paskutinė šampano taurė apgyvendino jį naujame pasaulyje – nepaprastai gražiame, vertingame ir reikšmingame. Obuoliai ir apelsinai sidabriniame dubenyje atrodė kaip milžiniški brangakmeniai. Žvakių šviesoje kiekvienoje taurėje spindėjo ne vynas, o didžiulis geltonas berilas, kietas ir perregimas. Rožės pasižymėjo žvilgia atlaso tekstūra ir švytinčiu tvirtumu bei formos ryškumu, būdingais metalui arba stiklui. Net garsai buvo sustingę, krištoliniai. „Jauna ponia iš Kju“ jo ausyse prilygo nefrito dirbiniui, o taarši tuščia diskusija apie putpeles atrodė kaip krioklys žiemą. *Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui**, pagalvojo jis jausdamas vis didesnį malonumą. Viskas buvo antgamtiškai spindulinga ir ryšku, bet kartu taip atoku, taip keistai neaktualu! Apie stalą susispietę veidai, šviesūs kambario pasienių prieblandos fone, atrodė tartum daiktai, matomi anapus stiklo sienos – apšviestame akvariume. Ir tas

* Perregimas nepakilusių paukščių ledynas (iš Stéphane'o Mallarmé eilėraščio).

akvariumas buvo ne tik išorėje, kažkaip paslaptingai jis tūnojo ir jame pačiame. Žiūrėdamas pro stiklą į tas jūrų gėles ir povandeninius perlus, jis pats buvo žuvis, – bet geniali žuvis, žuvis-dievas. ICHTHUS – *Iesos Christos theou huios soter.** Jo dieviškoji žuvies siela kybojo sustingusi svetimoje terpėje ir žvelgė – žvelgė viską regінčiomis, viską suprantančiomis akimis, bet nedalyvavo tame, ką matė. Net jo paties rankos, gulinčios ant stalo prieš akis, liovėsi būti jo tikrąja to žodžio prasme. Iš savo akvariumo tvirtovės jis žvelgė į jas su tuo pačiu atsiribojusiu ir džiugiu pasigėrėjimu, kokį jautė vaisiams ir gėlėms arba tiems kitiems permainytiems natiurmorto fragmentams – draugų veidams. Gražios rankos! Sumanytos – kaip nuostabiai! – atlikti begalę funkcijų: nukreipti dvivamzdį į skrendančius paukščius, laineryje glostyti vokietės baronaitės šlaunis, štai čia ant staltiesės groti įsivaizduojamą gamą. Jis apkerėtas stebėjo savo pirštų judesius, sklandų sausgyslių slysčiojimą po oda. Subtilios rankos! Bet nė kiek ne labiau priklausančios jam, tai esminei žuvies sielai amžinajame akvariume, kaip Abindžerio rankos, lupančios tą bananą, arba Skrupo rankos, keliančios degtuką prie cigaro. Aš nesu mano kūnas, nesu mano pojūčiai, nesu net ir mano sąmonė – aš esu, kursai esu. Aš *om*, kursai *om*. Šventasis žodis OM reiškia Jį. Dievas nėra ribojamas laiko. Nes Vienis yra viskame, bet kartu atsiskyręs nuo visų dalykų...

– Ei, profesoriau! – jam į skruostą atsitrenkė apelsino žievelė. – Kokį velnią čia mąstai? – paklausė Džeris Vočetas tuo tyčia pašiurkštintu balsu, kuriuo mėgaudavosi kaip kokia šlykščia kauke. Akimirką sudrumsti akvariumo vandenys vėl nurimo. Vėl būdamas žuvis, dieviška ir laimingai nutolusi žuvis, Antonis nusišypsojo jam su ramiu atlaidumu.

– Mąsčiau apie Plotiną, – atsakė jis.

– Kodėl Plotiną?

---

* ŽUVIS – Jėzus Kristus Dievo sūnus išganytojas (gr.).

– Kodėl Plotiną? Bet, brangus pone, argi neaišku? Mokslas – tai protas, o protas daugialypis, žuvis įgijo liežuvį, iš akvariumo lengvai plūdo iškalbos srautas. – Bet jeigu jautiesi visai *ne*daugialypis – na, tai apie ką gi galvosi, jeigu ne apie Plotiną? Aišku, nebent pirmenybę teiktum Pseudodionisijui, Ekhartui arba šventajai Teresei. Būdamas vienišas bėgi pas Vienišąjį. Net šventasis Tomas priverstas pripažinti, kad joks protas negali išvysti dieviškosios substancijos neatitrūkęs nuo kūniškų pojūčių – arba mirtimi, arba kokiu nors džiugesiu. Įsidėmėk – kokiu nors džiugesiu! O džiugesys – visada džiugesys, nesvarbu, dėl ko. Ar tai šampanas, ar sakymas OM, ar žvairavimas į savo nosį, ar žiūrėjimas į krucifiksą, ar mylėjimasis – pageidautina laive, Džeri, aš pirmas pripažinsiu – pageidautina laive. Ką gi sako šėlstančios bangos? Džiugesys! Ekstazė! Tiesiog šaukia. Ir galop, įsidėmėk, ir galop šio kūniško karkaso kvėpavimas ir net mūsų žmogiškojo kraujo apytaka beveik sustoja, mūsų kūnas užminga ir mes tampame gyva siela, o akis, nuraminta...

– Gyveno vaikinas Rangūne, – staiga uždeklamavo Abindžeris.

– Nuraminta, – garsiau pakartojo Antonis, – harmonijos galios...

– Jo pana nusivylė jo kūnu.

– Ir didžios džiaugsmo galios, – jau šaukė Antonis, – mes įžvelgiam...

– Bet dabar laimės nieks negadina, nes vartoja jis kantaridiną.

– Mes įžvelgiam daiktų gyvenimą.* Daiktų gyvenimą – sakau jums. Daiktų gyvenimą. Ir velniop visus fabininkus! – pridūrė jis.

Antonis parėjo namo maždaug be ketvirčio dvyliktą ir, įžengęs į svetainę, buvo nemaloniai apstulbintas – pamatė kažką kylant nuo fotelio su tūžminga iššokančio žaislo nekantra.

– Dieve, kaip išgąsdinai!..

* Ir galop šios kūniškos... – Williamo Wordswortho eilėraščio citata.

– Galų gale! – tarė Markas Steidsas. Ryškių bruožų veide matėsi pikto nekantravimo mina. – Laukiau beveik valandą, – paskui paniekinamai pridūrė: – Tu girtas.

– Lyg tu tai niekada nebuvai girtas! – atšovė Antonis. – Prisimenu...

– Ir aš prisimenu, – nutraukė jį Markas Steidsas. – Bet tai buvo pirmam kurse. – Pirmame kurse, kai manė, kad būtina įrodyti, koks esąs vyriškas, vyriškesnis už kiečiausius iš jų, triukšmingesnis, smarkiau geriantis. – Dabar turiu geresnių užsiėmimų.

– Tai tau taip atrodo, – tarė Antonis.

Anas pasižiūrėjo į laikrodį.

– Turiu apie septynias minutės, – tarė jis. – Ar tu pakankamai blaivus, kad išklausytum?

Antonis tylėdamas oriai atsisėdo.

Žemas, bet plačiapetis ir stiprus, Markas stovėjo prie jo kone grėsmingai.

– Tai dėl Brajano.

– Dėl Brajano? – paskui su gudria šypsenėle Antonis pridūrė: – Turėjau tave pasveikinti kaip mūsų būsimą prezidentą.

– Kvailys! – piktai atšovė Markas. – Manai, aš vaikštau ištiesęs ranką prašydamas labdaros? Kai jis pasitraukė, ir aš pasitraukiau.

– Ir įleidai į šį postą tą apgailėtiną Mambį?

– Kokio velnio man turi rūpėti Mambis?

– Kas mums visiems apskritai rūpi? – tarė Antonis moralistiškai. – Niekas, ačiū Dievui. Visiškai nie...

– Ką jis nori pasakyti šitaip mane įžeisdamas?

– Kas? Vargšas Mambis?

– Ne, Brajanas, žinoma.

– Jis mano, kad padarys tau malonumą.

– Man nereikia jo prakeikto malonumo, – tarė Markas. – Kodėl jis negali elgtis prideramai?

– Todėl, kad jam smagu elgtis krikščioniškai.

– Na, tai, dėl Dievo meilės, pasakyk jam kitą kartą išbandyti tai su kuo nors kitu. Man nepatinka, kai su manim išdarinėjami krikščioniški triukai.

– Faktiškai tau reikia gaidžio, su kuriuo galėtum pasipešti.

– Kuria prasme?

– Nes kitaip nėra jokio džiaugsmo stovėti ant mėšlo krūvos. O Brajanas norėtų, kad mes visi būtumėm linksmi gaideliai draugėj. Na, tai tiek apie mėšlo krūvas. Aš visiškai už Brajaną. Tik iškilus vištų klausimui imu abejoti.

Markas vėl pasižiūrėjo į laikrodį.

– Man reikia eiti, – prie durų jis atsigręžė: – Nepamiršk pasakyti jam, ką tau pasakiau. Man patinka Brajanas, ir aš nenoriu su juo pyktis. Bet jeigu jis vėl bandys rodyti savo krikščionišką išmaldą...

– Tai vargšelis visam laikui praras tavo pagarbą, – užbaigė Antonis.

– Klounas! – tarė Steidsas ir trinktelėjęs durimis nudardėjo laiptais.

Likęs vienas Antonis pasiėmė „Istorijos žodyno“ penktą tomą ir ėmė skaityti, ką Beilis sakė apie Spinozą.

XI skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

„*Condar intra MEUM latus!** Tai vienintelis mums likęs prieglobstis.“ Antonis išvyniojo lapą iš rašomosios mašinėlės, padėjo jį ant kitų lapų, gulinčių priešais jį ant stalo, suspaudė juos sąvaržėle ir ėmė skaityti, ką parašęs. Jo „Sociologijos elementų“ XI

* Būsiu įkalintas SAVO kūne (lot.).

skyrius turėjo būti skirtas individui ir asmenybės koncepcijoms. Visą dieną nemetodiškai užsirašinėjo preliminarius apmąstymus.

„*Cogito ergo sum*, – skaitė jis. – O kodėl ne *caco ergo sum*? *Eructo ergo sum*? Arba, vengiant solipsizmo, kodėl ne *futuo ergo sumus*?* Nešvankūs klausimai. Bet kas gi yra „asmenybė“?

Maktagartas pažįsta savo asmenybę per tiesioginę pažintį, kiti pagal aprašymą. Hjumas ir Bredlis savųjų visai nepažįsta ir nemano, kad tokios egzistuoja. Visa tai tėra bandymas perskelti įsivaizduojamą plikio plauką. O svarbu, kad „asmenybė“ juk yra įprastas žodis su plačiai pripažįstama reikšme.

„Žmonės aptarinėja mano „asmenybę“. Apie ką jie kalba? Ne apie *homo cacans*, ne apie *homo eructans* ir net ne apie *homo futuens*, nebent tik labai paviršutiniškai. Ne, jie kalba apie *homo sentiens*** (nepakenčiama lotynų kalba) ir *homo cogitans*. O aš pats, viešai kalbėdamas apie „save“, kalbu apie tuos pačius du *homines*. Mano „asmenybė“ dabartine įprastine šio žodžio reikšme yra tai, ką aš galvoju ir jaučiu, – arba veikiau, ką prisipažįstu galvojantis ir jaučiantis. *Caco, eructo, futuo* – niekada nepripažįstu, kad šių veiksmažodžių vienaskaitos pirmasis asmuo yra iš tikrųjų aš. Tik tada, kai dėl kokios nors priežasties jie aiškiai paveikia mano jausmus ir mintis, jais reiškiami procesai patenka į mano „asmenybės“ ribas. (Ši cenzūra visą literatūrą iš esmės paverčia nesąmone. Pjesės ir romanai tiesiog nesako tiesos.)

Taigi, „asmeniška“ yra girtina arba, veikiau, potencialiai girtina. Tai nėra moraliai nediferencijuota.

Be to, tai yra tvaru. Labai trumpi potyriai net mažiau asmeniški negu smerktini ar tiesiog vegetuojantys potyriai. Jie tampa asmeniški tik tada, kai juos lydi jausmai ir mintys arba kai jie ataidi atmintyje.

* *caco*... ir t. t. – Kakoju, vadinasi, esu. Vemiu, vadinasi, esu. Sanguliaujame, vadinasi, esame (lot.).

** Jaučiantis žmogus.

Analizuodami matome, kad materiją sudaro tuščia erdvė ir elektros krūviai. Imkime moterį ir prausyklę. Skirtingos rūšys. Bet jas sudarantys elektros krūviai yra panašios rūšies. Dar keisčiau, kad visi tie elektros krūviai yra kitokios rūšies negu visa moteris arba prausyklė. Kiekybės pokyčiai, būdami pakankamai dideli, sukelia kokybės pokyčius. O žmogaus patirtis analogiška materijai. Analizuodami ją susiduriame su psichologiniais atomais. Daugelis šių atomų sudaro normalią patirtį, o jos atranka sudaro „asmenybę". Kiekvienas atskiras atomas yra nepanašus į normalią patirtį ir dar nepanašesnis į asmenybę. Ir priešingai – kiekvienas vienos patirties atomas panašus į atitinkamą kitos patirties atomą. Žiūrint mikroskopiškai moters kūnas yra visai kaip prausyklė, o Napoleono patirtis tiesiog visai kaip Velingtono. Kodėl įsivaizduojame, kad egzistuoja kietoji materija? Dėl mūsų jutimo organų primityvumo. O kodėl įsivaizduojame, kad turime vientisą patirtį ir asmenybę? Todėl, kad mūsų protas veikia lėtai ir turi labai menkas analizavimo galias. Mūsų pasaulis ir mes, jame gyvenantys, esame kvailybės ir blogos regos kūriniai.

Tačiau pastaruoju metu mąstymas ir rega patobulėjo. Mes turime priemonių, kurios suskaidys materiją į labai mažas dalis, ir matematinę metodiką, leidžiančią galvoti apie dar mažesnes dalis.

Psichologai neturi naujų instrumentų, jie turi tik naujus mąstymo metodus. Visi jų išradimai grynai mentaliniai – analizės ir stebėjimo metodai, darbinės hipotezės. Romanistų ir profesionalių psichologų dėka galime mąstyti apie savo patirtį ne tik gabalų bei valandų, bet ir atomų bei akimirkų kategorijomis. Praeityje pakenčiamai gerais psichologais galėjo būti tik genijai. Palyginkime Čoserio psichologiją su Gauerio* ar net su Bokačo. Palyginkime Šekspyro su Beno Džonsono. Tai ne tik kokybės, bet ir kiekybės skirtumas. Genijai žinojo daugiau negu jų tik šiaip protingi amžininkai.

* John Gower – anglų poetas, kūręs XIV a. antroje pusėje.

Šiandien yra žinijos sankaupa, metodika, darbinės hipotezės. Tik šiaip protingas žmogus gali žinoti nepaprastai daug – daugiau negu neišsilavinęs genijus, pasikliaujantis vien intuicija.

Ar gauerius ir džonsonus varžė neišmanymas? Visai ne. Jų neišmanymas buvo standartinė jų epochos žinija. Keletas intuicijos monstrų galėjo žinoti daugiau už juos, bet dauguma žinojo dar mažiau.

Ir štai nukrypimas – kalbant sociologiškai svarbesnis už temą, nuo kurios nukrypstame. Esama asmenybės madų. Madų, kurios kinta laike – kaip krinolinas ir pavilkinys, ir madų, kurios kinta erdvėje – kaip Aukso Kranto strėnjuostės ir Lombardo gatvės frakai. Primityviose visuomenėse visi dėvi ir trokšta dėvėti tą pačią asmenybę. Bet kiekviena visuomenė turi kitokį psichologinį kostiumą. Tarp šiaurės vakarų Ramiojo vandenyno pakrantės indėnų ideali asmenybė buvo truputį kvanktelėjęs egotistas, konkuruojantis su varžovais turtu ir parodomuoju vartojimu. Tarp Didžiųjų lygumų indėnų tai buvo egotistas, konkuruojantis su kitais karo žygiais. Tarp pueblų ideali asmenybė buvo ne egoisto, ne besipuikuojančio vartotojo ir ne kario, o tobulai bendruomeniško žmogaus, kuris labai stengiasi niekada neišsiskirti, žino tradicines apeigas bei gestus ir siekia būti visiškai toks pat kaip visi.

Europos visuomenės yra didelės ir rasiškai, ekonomiškai, profesiškai įvairiarūšės, todėl sunku primesti ortodoksiją, ir yra keletas vienalaikių asmenybės idealų. (Įsidėmėtina, kad fašistai ir komunistai stengiasi sukurti vieną „teisingą" idealą – kitaip sakant, industrializuotus europiečius bando priversti elgtis, lyg jie būtų dajakai arba eskimai. Ši pastanga ilgainiui pasmerkta nesėkmei, bet kol kas kaip jiems smagu bus uiti eretikus!)

Kokios mados viešpatauja mūsų pasaulyje? Žinoma, yra įprastinių profesinių ir komercinių modelių, kiekviename gatvės kampe kuriamų smulkių siuvyklėlių. O toliau – *la haute couture.*

*Ravissante personalité d'intérieur de chez Proust. Maison Nietzsche et Kipling: personalité de sport. Personalité de nuit, création de Lawrence. Personalité de bain, par Joyce.** Įsidėmėtina, kad iš jų *personalité de sport* yra vienintelė, kurią iš tikrųjų galima laikyti asmenybe priimta šio žodžio reikšme. Kitos yra daugiau ar mažiau ne asmeninės, nes daugiau ar mažiau atominės. Ir tai sugrąžina mus prie Šekspyro ir Beno Džonsono. Pragmatikas turėtų sakyti, kad Džonsono psichologija buvo „tikresnė" už Šekspyro. Dauguma jo amžininkų iš tiesų suvokė save ir buvo suvokiami kaip temperamento tipai**. Tik Šekspyras pamatė, kiek daug yra už temperamento ribų, už įprastinės kaukės. Bet toks kaip Šekspyras buvo vienas arba, jeigu greta jo matome Montenį, du. Temperamento tipai „veikė", o sudėtingos, iš dalies atomizuotos Šekspyro asmenybės – ne.

Pasakoje apie naujus karaliaus drabužius vaikas suvokia, kad didžiavyris nuogas. Šekspyras apvertė šį procesą. Jo amžininkai manė esą tiesiog nuogi temperamento tipai, o jis pramatė, kad jie apsitaisę įvairiausiais pikantiškais psichologiniais drabužiais.

Štai Hamletas. Jis gyveno pasaulyje, kurio geriausias psichologas buvo Polonijus. Jeigu būtų žinojęs taip mažai kaip Polonijus, būtų buvęs laimingas. Bet žinojo per daug – čia ir yra tragedija. Paskaitykite jo parabolę apie muzikos instrumentus. Polonijus ir kiti laikėsi aksiomos, kad žmogus tėra pigus švilpukas su vos keliais vožtuvėliais. Hamletas žinojo, kad bent potencialiai jis yra visas simfoninis orkestras.

Ofelija kaip pamišėlė prasitaria: „Mes žinome, kas esam, bet nežinome, kuo galim tapti." Polonijus labai aiškiai žino, kas jis

---

* Žavi vidinė asmenybė Prusto pusėje. Nyčės ir Kiplingo namai – sportinė asmenybė. Nakties asmenybė, sukurta Lorenso. Pirties asmenybė – Džoiso. (pranc.)

** *Humours* – temperamento arba charakterio tipai; buvo manoma, kad juos lemia kūno skysčiai.

ir kiti žmonės yra – pagal vyraujančias konvencijas. Hamletas tai žino, bet žino ir tai, kuo jie gali tapti – anapus vietinės kaukių ir temperamento tipų sistemos.

Būti vieninteliu savo epochos žmogumi, žinančiu ne tik, kas žmonės įprastai yra, bet ir kuo jie gali tapti! Šekspyras tikriausiai išgyveno gana neramių valandėlių.

Racionalizuoti psichologinį atomizmą į filosofinę sistemą buvo lemta Bleikui. Žmogus, pasak Bleiko (ir vėliau pasak Prusto, pasak Lorenso), yra tiesiog būsenų seka. Teigti, kur gėris ir kur blogis, galima tik apie būsenas, o ne individus, kurie šiaip ir neegzistuoja, – jie yra tik vietos, kuriose reiškiasi būsenos. Tai asmenybės senąja šio žodžio reikšme pabaiga. (Skliausteliuose – nes tai visai ne sociologijos sritis – ar tai naujos rūšies asmenybės pradžia? Totalaus žmogaus, neapkarpyto, neišrankioto, nenutekinto – pakeiskim metaforą – į jokį konkretų pasaulėžiūros vamzdį, žodžiu, žmogaus, kuris jau yra tuo, kuo gali tapti. Toks žmogus – mūsų istorijos visų fundamentalaus krikščionio variantų priešingybė. O vis dėlto tam tikra prasme jis ir realizuoja tą idealią asmenybę, sumanytą Evangelijos Jėzaus. Kaip ir Jėzaus ideali asmenybė, totalus, nekupiūruotas, nenutekintas žmogus yra (1) nefariziejiškas, tai yra jo nedomina normos ir socialinė padėtis, jis neišsipūtęs nuo didžiavimosi, kad yra geresnis už kitus; (2) romus – pripažįsta save tokį, koks yra, nesiekia iškilti virš savo žmogiško statuso; (3) turi vargdienio dvasią – ta prasme, kad „jis“, jo ego, neturi jokių tvarių pretenzijų, tenkinasi tuo, kas senojo tipo asmenybei atrodytų psichologinis ir filosofinis skurdas; (4) kaip mažas vaikas, nes priima tiesioginius patirties duomenis dėl jų pačių, nesiekia rūpintis rytdiena, yra linkęs leisti mirusiems laidoti savo numirėlius; (5) ne veidmainis ir ne melagis, nes nėra nustatyto modelio, į kurį individai turi apsimesti esą panašūs.)

Klausimas: ar senoji asmenybė kada nors egzistavo? *M* metais žmonės jaučia *x* turinyje *z*. *N* metais jie jaučia tą patį *x* visai kitokiame kontekste *p*. Bet *x* yra reikšminga emocija – gyvybiškai svarbi asmenybei. Ir vis dėlto *x* jaučiama kontekstuose, kurie kinta keičiantis madų normoms. „Geriau mirtis negu negarbė". Bet garbė kaip sijonai. Dėvimi trumpi, dėvimi ilgi, dėvimi platūs, dėvimi siauri, dėvimi su apatinukais, dėvimi be kelnaičių. Iki 1750 m. turėdavai jaustis ir jausdavaisi mirtinai įžeistas, jeigu pamatydavai kokį nors vyrą įgnybiant tavo seseriai į užpakalį. Pasipiktindavai taip smarkiai, kad turėdavai pasistengti nužudyti jį. Šiais laikais mūsų garbė iškeliavo iš mūsų giminių moterų minkštų anatominių dalių ir įsikūrė kitur. Ir taip toliau, be galo.

Tai kas yra asmenybė? Ir kas ji nėra?

Ji *nėra* mūsų visuminė patirtis. *Nėra* psichologinis atomas arba akimirka. *Nėra* gryni pojūčių įspūdžiai ir *nėra* pats vegetuojantis gyvenimas.

Tai *yra* patirtis gabalais ir valandomis. Tai *yra* jausmai ir mintys.

Ir kas gi atlieka tą atranką iš visuminės patirties, ir pagal kokį principą? Kartais tai padarome *mes* – kad ir kas *mes* būtumėme. Bet taip pat dažnai tai padaroma už mus – kokios nors klasės arba visos visuomenės kolektyvinės neišminties. „Asmenybė" dažnai net nėra mūsų asmeninė nuosavybė.

Miglotai, bet vis plačiau šį faktą imama suvokti. Tuo pat metu vis daugiau žmonių naudojasi modernia metodika, kad pamatytų save ir kitus mikroskopiškai bei akimirksniu, o ne tik gabalais ir valandomis. Be to, turėdami darbinę pasąmonės hipotezę, vis daugiau žmonių nutuokia apie savo slaptus motyvus ir taip suvokia, kokį didelį vaidmenį jų gyvenime vaidina diskredituojantys ir vegetuojantys patirties elementai. Ir kokie rezultatai? Senoji asmenybės samprata ėmė irti. Ir ne tik samprata – akivaizdu, kad rečiau vartojamos frazės „stipri asmenybė" ir net „ryški asmenybė".

Fašistams tenka nertis iš kailio jas platinant – sąmoningai, per atitinkamą švietimo procesą. Tokio švietimo, kuris yra primityvinimas, eskimizacija, švietimo, slopinančio psichologinį pažinimą ir diegiančio pagarbą psichologiniam neišmanymui. Bjauri strategija – bet, ko gero, neišvengiama ir, kalbant sociologiškai, *teisinga*. Nes mūsų psichologinis akylumas visuomenei turbūt žalingas. Visuomenei reikia paprastų džonsoniškų temperamento tipų, o ne beformių savivokos būsenų rinkinių. Dar vienas pavyzdys. rodantis, kad per daug žinoti ir per daug naudotis moksline metodika yra pražūtinga.

Ir vėl padėtį nušviečia Hamletas. Polonijus yra akivaizdesnis ir konkretesnis asmuo negu princas. Iš tiesų Hamleto asmenybė tokia neapibrėžta, kad kritikai prirašė tūkstančius puslapių aiškindamiesi, kokia gi ji yra. Iš tikrųjų Hamletas, žinoma, neturėjo asmenybės – per daug žinojo, kad turėtų. Jis suvokė savo visuminę patirtį, atomas po atomo, ir akimirka po akimirkos, ir nepripažino jokio vadovaujančio principo, pagal kurį savo asmenybei atstovauti reikėtų pasirinkti vieną modeliuotų atomų kompleksą, o ne kitą. Sau ir kitiems jis buvo tiesiog daugiau ar mažiau nederančių būsenų seka. Iš čia tas suglumimas Elsinore ir iki šiol tarp Šekspyro kritikų. Garbė, Religija, Nusistatymai, Meilė – visi konvencionalūs ramsčiai, palaikantys įprastinę asmenybę, šiuo atveju yra pragraužti. Hamletas – savo paties termitas, ir nuo bokšto jis suėdė save iki krūvos pjuvenų. Polonijui ir kitiems tai tuoj pat suvokti neleidžia tik vienas dalykas: kad ir kokia jo sąmonės būklė, Hamleto kūnas tebėra vientisas, neatomizuotas, makroskopiškai prieinamas jutimams. Ir galiausiai tai ir yra tikroji mūsų tikėjimo asmenybe priežastis – kūnų egzistavimas ir tvermė. Ir turbūt darnaus individualaus tęstinumo samprata ir yra pagrįsta tik kaip šios fizinės tvermės funkcija. „Kokie plaukai, kokia nuostabi figūra! Man atrodo, ponia Džons žavi asmenybė.“ Išgirsta frazė autobuse,

važiuojančiame Penktuoju aveniu, mane tai prajuokino. O juk, matyt, reikėjo klausytis kaip Spinozos. Nes kas gi yra asmeniškiausia žmoguje? Ne jo sąmonė – jo kūnas. Koks nors Herstas ar Rodermeris* gali formuoti mano jausmus, paveikti mano mąstymą. Bet joks kiekis propagandos negali mano virškinimo ar medžiagų apykaitos padaryti tokios pat kaip jų. *Cogito, ergo Rothermere est. Bet caco, ergo sum.*

Ir čia, manyčiau, glūdi priežastis, kodėl pastaraisiais metais taip imta akcentuoti kūno teises. Nuo skautų iki madingų sodomitų ir nuo Elizabet Arden** iki D. H. Lorenso (beje, vienas galingiausių asmenybės triuškintojų – jo knygose nėra „charakterių"). Visada ir visur kūnas. Ir kūnas turi vieną didžiulį pranašumą – jis neabejotinai yra. O štai asmenybė, kaip mentalinis darinys, gali būti subyrėjusi į dalis – sugraužta iki Hamleto pjuvenų. Šiais laikais tik gana kvaili ir nejautrūs žmonės turi stiprias, ryškiai apibrėžtas asmenybes. Tik barbarai tarp mūsų „žino, kas jie yra". Civilizuotieji suvokia, „kuo jie gali tapti", ir nepajėgia žinoti, kas – dėl praktinių socialinių tikslų – jie iš tikrųjų yra, jie užmiršo, kaip išsirankioti asmenybę iš savo visuminės atominės patirties. Šio netikrumo pelkėje ir maišatyje kūnas stovi tvirtas kaip amžiais tverianti Uola.

Jesus, pro me perforatus,
*Condar intra tuum latus.****

---

* Hearst, Rothermere – spaudos magnatai.

** Elizabeth Arden – amerikiečių verslininkė, galingos kosmetikos bendrovės įkūrėja.

*** „Amžiais tverianti uola" (citata iš Izaijo knygos) – religinė giesmė, sukurta XVIII a. Čia cituojamas garsaus XIX a. britų politiko Williamo Gladstone'o vertimas iš anglų į lotynų k.: „Jėzau, dėl manęs nudurtas, / Būsiu įkalintas tavo kūne."

Net tikėjimas trokšta šiltų perdurto kūno ertmių. O juk skepticizmo, nustojusio tikėti net savo asmenybe, poreikiai turi būti tiesiog pašėlusiai primygtinesni! *Condar intra MEUM latus!* Tai vienintelis mums likęs prieglobstis."

Antonis padėjo mašinraštį ir atsilošęs ėmė rizikingai sūpuotis ant užpakalinių kėdės kojų. Ne taip jau prastai, galvojo jis. Bet akivaizdu, kad kai kas praleista, kai kas nepateisinamai apibendrinta. Jis rašė apie pasaulį apskritai, tarsi tas pasaulis būtų buvęs toks, kaip jis pats, – aišku, iš noro, kad toks būtų. Nes kaip būtų paprasta, jeigu taip būtų! Kaip malonu! Kiekvienas žmogus – būsenų seka, užsklęsta jo šalininkų kūnuose. O jeigu reikėtų kokio nors kito darnos principo, visada yra koks įtraukiantis ir smagus intelektualus interesas, papildantis tvarųjį kūną, tarkim, sociologija. *Condar intra meum laborem.** O vietoj to... Jis atsiduso. Nepaisant „Hamleto", nepaisant Bleiko „Pranašysčių knygų", nepaisant „Du coté de chez Swann"** ir Lorenso „Mylinčių moterų", pasaulyje tebėra pilna džonsoniškų temperamento tipų. Pilna melodramos piktadarių, taip pat apgailėtinų filmų herojų, pilna puankarė, musolinių, nortklifų***, pilna įvairiausio plauko ambicingų ir godžių nesantaikos kėlėjų.

Jam kilo mintis. Atsvirusiai kėdei leido knaptelėti priekin ir paėmė parkerį.

„Blogiausia kilnaus proto negalia – pirminis, galbūt vienintelis nuodėmės šaltinis, – skrebeno jis. – Kilnus protas = blogį skleidžiantis protas. Medį pažinsi pagal vaisius. Kokie gi yra siekio išgarsėti, ambicijų, troškimo pranokti kitus vaisiai? Tarp kitų – karas, nacionalizmas, ekonominės varžybos, snobizmas, klasinė

* Būsiu įkalintas savo darbe.

** „Svano pusėje" (Marcelio Prousto).

*** Vikont Northcliffe – britų spaudos ir knygų leidybos magnatas.

neapykanta, rasiniai prietarai. Miltono Komus visai teisus skelbdamas geidulingumą; o kaip kvaila buvo šėtonui gundyti, pagal apibrėžimą, ahimsą, praktikuojantį Mesiją šlove, valdžia, ambicijomis – dalykais, kurių neišvengiami vaisiai yra smurtas ir prievarta! Palyginti su siekiu išgarsėti grynas geidulingumas yra tiesiog nekaltas dalykas. Jeigu Froidas būtų teisus ir viešpatautų seksas, mes gyventumėme kone rojuje. Deja, tik pusiau teisus. Adleris taip pat pusiau teisus. *Hinc illae lac.**

Jis pasižiūrėjo į laikrodį. Dvidešimt po septynių, o aštuntą jis turi būti Kensingtone! Vonioje spėliojo, kaip susiklostys vakaras. Praėjo dvylika metų nuo tada, kai jis susipyko su Mere Amberli. Dvylika metų, per kuriuos ją pamatydavo tik iš tolo – kartą kitą paveikslų galerijose, kitoje bendro draugo salono pusėje. „Aš niekada su jumis nebesišnekėsiu", – parašė jai tame paskutiniame laiške. O vis dėlto, kai prieš kelias dienas kartu su kitais laiškais ant jo pusryčių stalo netikėtai atsirado jos taikinamasis kvietimas, jis tuoj pat jį priėmė – priėmė tuo pačiu tonu, kuriuo buvo išdėstytas pats kvietimas, – atsainiai, dalykiškai, be jokių atvirų nuorodų į praeitį, išskyrus šią: „Taip, jau seniai aš nevakarieniavau 17-tame name." O ir kodėl gi ne? Kokia prasmė ką nors padaryti galutinai ir neatšaukiamai? Kokią teisę 1914-ųjų žmogus turi įpareigoti 1926-ųjų žmogų? 1914-ųjų žmogus buvo pykčio, gėdos, nevilties, suglumimo įsikūnijimas. Šiandien jo būsena – džiugi ramybė, Merės Amberli atžvilgiu sumišusi su nemenku smalsumu. Kokia ji dabar – rodos, keturiasdešimt trejų? Ir ar tikrai tokia sąmojinga, kaip ją prisimena? O gal jo susižavėjimas tebuvo vienas iš jaunatviško nepatyrimo vaisių – absurdiškų ir gardžių? Gal jo gulbė pasirodys esanti žąsis? O gal vis dar gulbė, tik apšepusi, tik (vargšė Merė) nebejauna? Vis dar spėliodamas jis nuskubėjo laiptais žemyn ir išnėrė į gatvę.

* Iš to ir ašaros (lot.), perkeltine prasme – štai kur šuo pakastas.

XII skyrius

1933 m. rugpjūčio 30 d.

Jų kone bežadžio stingulio pakraščius paglostęs tylus šlamesys palengva kilo, tarsi kriauklė būtų nešama vis arčiau ausies, ir galiausiai virto dardančiu riaumojimu, brutaliai reikalaujančiu dėmesio. Antonis atsimerkė tik tiek, kad pamatytų, jog lėktuvas beveik tiesiai virš jų, paskui vėl užsimerkė, apakintas ryškios dangaus žydrynės.

– Tie prakeikti aparatai! – tarė jis. Paskui sukikenęs pridūrė: – Jie čia gražiai mus pamatys iš Dievo aukštybių.

Helena nieko neatsakė, bet neatmerkdama akių šyptelėjo. Išvertusi akis, pasipiktinusi ir kartu nešvankiai mėgaudamasi! To dangiškojo lankytojo vizija buvo nenugalimai komiška.

– Dovydas su Batšeba, – kalbėjo jis toliau. – Deja, šimto mylių per valandą...

Mechanizmo gaudesį pervėrė keistas viauksėjimas. Antonis vėl atsimerkė ir spėjo pamatyti į jį lekiantį tamsų pavidalą. Suriko ir tuoj pat automatiškai prisidengė veidą. Smarkiu, bet dusliu ir dumblinu smūgiu tas daiktas trenkėsi į stogą už jardo ar dviejų nuo tos vietos, kur jiedu gulėjo. Aštrių skysčio čiurkšlių lašai ant jų kūnų akimirką buvo šilti, bet iš vakarų pakilus vėjeliui – stulbinamai šalti. Ilgą sekundę tvyrojo tyla.

– Jėzau! – galų gale sušnibždėjo Antonis.

Abu nuo galvos iki kojų buvo aptaškyti krauju. Prie jų kojų raudonoje baloje gulėjo beveik beformė foksterjero dvėsena. Tolstančio lėktuvo ūžesys susilpnėjo iki kimaus dūzgesio ir staiga ausis vėl pagavo šaižų cikadų čyrinimą.

Antonis giliai atsiduso, paskui dar gana netvirtai išspaudė iš savęs juoką.

– Dar viena priežastis nemėgti šunų, – tarė jis ir atsistojęs su pasibjaurėjimo iškreiptu veidu nužvelgė krauju apšlakstytą savo kūną. – Gal į vonią? – paklausė jis atsigręžęs į Heleną.

Ji sėdėjo visai sustingusi, plačiai atmerktomis akimis spoksodama į siaubingai sumaitotą dvėseną. Veidas buvo labai išblyškęs, žvilganti kraujo srovelė palikusi ilgą raudoną ruožą nuo dešinės smakro pusės įstrižai per burną iki kairės akies kampučio.

– Atrodai kaip ledi Makbet, – vėl pabandė jis pajuokauti. – *Allons**, – palietė jos petį. – Išnyk, nelemta dėme. Šitas baisingas daiktas ant manęs jau džiūsta. Kaip „Sekotinas“.

Užuot atsakiusi, Helena rankomis užsidengė veidą ir ėmė kūkčioti.

Akimirką Antonis stovėjo sustingęs, žvelgdamas į ją atsitūpusią, su beviltišku apkruvinto nuogumo pažeminimu, klausydamasis skaudaus jos raudos garso. „Kaip „Sikotinas“, – ausyse gėdingai ataidėjo jo paties žodžiai. Jo širdyje sukirbėjo gailestis, o paskui kone tūžmingas meilės postūmis – šiai nuskriaustai ir kenčiančiai moteriai, šiam *asmeniui*, taip, šiam asmeniui, kurį jis sąmoningai ignoruodavo, tarsi ji būtų egzistavusi tik malonumo kontekste. Dabar, kai ji klūpodama kūkčiojo, visas švelnumas, kada nors jaustas jos kūnui, visas meilumas, slypėjęs jųdviejų geiduliuose ir niekada neišreikštas, staiga tarsi pratrūko susikaupusio jausmo žaibu – šiam asmeniui, šiai įkūnytai dvasiai, vienatvėje raudančiai už slepiančių rankų.

Jis priklaupė prie jos ant čiužinio ir judesiu, turinčiu išreikšti viską, ką dabar jautė, apkabino ją per pečius.

Tačiau jam prisilietus ji atšlijo it nuo bjaurasties. Tūžmingu judesiu virpėdama papurtė galvą.

– Bet, Helena... – neatlyžo, kvailai įsitikinęs, kad tai kažkokia klaida, kad negalimas daiktas, jog ji nejaučia to paties, ką jaučia jis. Reikia tik pasiekti, kad ji suprastų, kas jam atsitiko. Jis dar kartą

* Eime (pranc.).

uždėjo ranką jai ant peties. – Juk tu man rūpi, man taip miela... – net ir dabar jis nesiėmė įsipareigoti žodžiu „myliu“.

– Neliesk manęs, – suriko ji kone vograudama, palinkusi į šoną nuo jo.

Jis atitraukė ranką, bet liko klūpoti šalia jos, tylėdamas, suglumęs ir susikrimtęs. Prisiminė tą metą, kai ji norėjo, kad jis jai leistų mylėti, o jis vangstėsi, nenorėjo paimti iš jos daugiau ko nors asmeniško ir atiduoti daugiau savęs, negu reikėjo tiems nereguliariems, nedažniems kūnų pasimeilinimams. Galų gale ji priėmė jo sąlygas – priėmė jas taip absoliučiai, kad dabar...

– Helena, – ryžosi jis dar kartą. Ją *reikia* priversti suprasti.

Helena vėl papurtė galvą.

– Palik mane ramybėj, – tarė ji; paskui, kai jis nesukrutėjo, ji atidengė savo veidą, dabar groteskiškai išterliotą krauju, ir pasižiūrėjo į jį. – Kodėl tu neišeini? – paklausė stengdamasi išreikšti šaltą beaistrį pasipiktinimą dėl jo kabinėjimosi. Paskui ūmai vėl paplūdo ašaros. – Oi, nagi, prašau išeiti! – maldavo ji. Jos balsas palūžo ir nusigręžusi ji vėl suėmė veidą rankomis.

Antonis akimirką padvejojo, paskui, suvokęs, kad pasilikdamas padėtį tik pablogins, atsistojo ir paliko ją vieną. „Duok jai laiko, – tarė jis mintyse, – duok jai laiko.“

Jis nusiprausė, apsirengė ir nusileido žemyn į svetainę. Nuotraukos gulėjo, kaip jiedu jas paliko, išbarstytos ant stalo. Jis atsisėdo ir ėmė jas pagal temas metodiškai rūšiuoti į krūveles. Merė su plunksnomis; Merė su vualiu ropščiasi į prieškarinį „Renault“; Merė maudosi Djepe, vilkėdama kikliku su pusrankovėmis, pūstomis kelnaitėmis, iki kelių pridengtomis sijonėlio. Jo motina sode; lesina balandžius San Marko aikštėje; o paskui jos kapas Lolingdono kapinėse. Jo tėvas su alpenštoku; apsirišęs virve snieguotame šlaite; su Paulina ir abiem vaikais. Dėdė Džeimsas važiuoja dviračiu; dėdė Džeimsas su marga šiaudine skrybėle; irkluoja

Serpentino ežere; dešimčia metų vėliau ligoninės sode kalbasi su gyjančiais kareiviais. Paskui Brajanas – Brajanas su paties Antonio ankstesniuoju „aš“ Bulstrode; Brajanas plokščiadugnėje valtyje su Džoana ir ponia Foks; Brajanas žygyje į kalnus Ežerų krašte. Ta mergina, su kuria jis turėjo romaną Niujorke – rodos, 1927-ais? Jo senelė. Jo tetos. Keletas Gledis nuotraukų...

Po pusvalandžio jis išgirdo Helenos žingsnius, iš pradžių atsargius ir lėtus stačiais laiptais nuo stogo, paskui greitus koridoriumi. Vonioje teškeno vanduo.

Laiko, jai reikia laiko. Jis nusprendė elgtis su ja taip, tarsi nieko nebūtų atsitikę. Todėl įėjusią į kambarį pasitiko beveik linksmai.

– Na? – paklausė jis žvaliai, pakėlęs galvą nuo nuotraukų. Bet, pamačius tą išblyškusį ir niūriai sukauptą veidą, jį apėmė negera nuojauta.

– Aš einu, – tarė ji.

– Dabar? Prieš pietus?

Ji linktelėjo.

– Bet kodėl?

– Man taip norisi, – teatsakė ji.

Antonis kurį laiką patylėjo, galvodamas, ar reikėtų protestuoti, įkalbinėti, pasakyti tai, ką bandė pasakyti ant stogo. Bet jos akmeninė savitvarda iš anksto skelbė, kad šios pastangos būtų bergždžios. Vėliau, kai ji bus įveikusi tą pirmąjį sukrėtimą, kai turės laiko...

– Na, gerai, – tarė jis balsu. – Tai aš tave parvešiu į viešbutį.

Helena papurtė galvą.

– Ne, aš pareisiu.

– Ką tu, tokiam karšty!

– Aš pareisiu, – pakartojo ji kategorišku tonu.

– Na, jeigu tau patinka šusti... – jis pabandė nusišypsoti, bet nelabai sėkmingai.

Pro stiklines duris ji išėjo į terasą, ir staiga tą blyškų akmeninį veidą tarsi liepsna užliejo atspindys nuo pliažinės suknelės. Vėl pragare, tarė jis mintyse, eidamas pavymui.

– Kodėl tu išeini? – paklausė ji.

– Palydėsiu tave iki vartų.

– Nėra reikalo.

– Man taip norisi.

Ji neatsakė į jo šypseną, tik ėjo toliau tylėdama.

Abipus laiptų, vedančių žemyn nuo terasos, augo du aukšti budlėjų krūmai. Karštame ore žiedų aromatas (atrodė, kad jis karštas pats iš savęs) buvo pribloškiamai saldus.

– Gardumėlis, – balsu tarė Antonis jiems įžengus į aromatingą žiedų aurą. – Gal net per saldu. Bet žiūrėk! – šūktelėjo jis kitu balsu ir suėmė jos rankovę. – Tik pažiūrėk!

Ant vienos iš lelijinių žiedų kekės buvo nutūpęs machaonas, šviežias iš lėliukės, ryškus ir nenubrizgęs. Saulės šviesoje buvo išskleisti gelsvi sparneliai su juodomis žymėmis, su mėlynomis ir raudonomis akimis. Sparnelių priekiniai kraštai buvo it lenkto kardo, ir nuo galiukų linija elegantiška įstrižaine ėjo link dviejų kyšančių apatinių sparnų uodegėlių. Visas drugelis atrodė lyg smagaus ir lengvo greičio simbolis, hieroglifas. Išskleisti sparneliai virpėjo, tarsi nuo nevaldomo gyvybės, aistringos energijos pertekliaus. Sparčiai, godžiai, bet nepaprastai tikslingais judesiais tas padarėlis smaigė išvyniotą straubliuką į trimito formos žiedelius, sudarančius kekę. Greitas galvos ir krūtinės ląstos judesys ir zondas įkištas, po akimirkos ištraukiamas ir taip pat staigiai, neklystamai smeigiamas tarp kito ir dar kito žiedo lūpų, kol visas žiedynas pasiekiamu atstumu buvo ištyrinėtas ir reikėjo skubėti į dar neapšaudytą kekės dalį. Dar, dar – į patį laukiančių gėlių gyvuonį, gilyn į to karšto svaiginančio saldėsio užklostytas ir paslėptas versmes! Dar, dar – su kokiu nenuilstamu geismu, kokia smarkia tikslingo ir taiklaus godulio aistra!

Ilgą minutę jiedu stebėjo tylėdami. Paskui Helena staiga ištiesė ranką ir pakštelėjo per kekę, ant kurios buvo įsitaisęs drugelis. Bet, jos pirštams dar nepalietus žiedų, lengvas skaistus padarėlis jau buvo pakilęs. Sparčiai suplazdeno sparneliais, paskui ilgai sklendė, dar kartą smarkiai suplastėjo, dar kartą it nutiestais lynais aukštyn žemyn įstrižainėmis – ir dingo iš akių už namo.

– Kodėl taip padarei? – paklausė jis.

Apsimesdama neišgirdusi klausimo, Helena nubėgo laiptais ir žvyruotu taku. Prie sodo vartelių sustojo ir atsigręžė:

– Sudie, Antoni.

– Kada vėl ateisi? – paklausė jis.

Helena pažiūrėjo į jį kelias sekundes tylėdama, paskui papurtė galvą.

– Aš nebeateisiu, – ištarė galų gale.

– Nebeateisi? – pakartojo jis. – Kaip tai?

Bet ji jau trinktelėjo vartelius sau už nugaros ir ilgais spyruokliuojančiais žingsniais nuskubėjo dulkinu keliu pušų paunksmėje.

Antonis žiūrėjo į ją nueinančią ir suprato, kad bent kol kas neverta nė bandyti ką nors padaryti. Jeigu vysis, bus tik blogiau. Gal vėliau, šįvakar, kai ji turės laiko... Bet, grįždamas sodo taku pro nebepastebimą budlėjų aromatą, jis nejaukiai suabejojo, ar ir vėliau kas nors išeis. Žinojo, kokia Helena užsispyrusi. O ir kokią teisę jis turi dabar, tiek mėnesių nepripažinęs, aktyviai neigęs visas teises?

– Bet aš ir kvailys, – tarė balsu, atidaręs virtuvės duris. – Pamišėlis.

Ir pasistengė atgauti sveiką protą niekindamas ir menkindamas visą šį incidentą. Teisybė, nemalonu. Bet ne tiek nemalonu, kad pateisintų Heleną, besielgiančią kaip Ibseno veikėja. Vaidina „Lėlių namus“, tarė jis mintyse, viską mėgindamas redukuoti į patogiai absurdišką frazę, – o juk čia nėra nei lėlės, nei namo, nes ji tikrai negali skųstis, kad tas Hju kada nors laikė ją uždaręs arba kad jis

pats turėjęs kėslų suvaržyti jos laisvę. Priešingai – jis reikalavęs, kad ji būtų laisva. Jos laisvė kartu yra ir jo laisvė – jeigu ji būtų tapusi jo verge, jis ir pats neišvengiamai būtų tapęs jos vergu.

Na, o jo paties jausmai ten ant stogo – tas švelnumo antplūdis, troškimas pažinti ir pamilti kenčiantį asmenį tame staiga taip netinkamai geidžiamame kūne – buvo, žinoma, nuoširdūs, tai buvo tiesioginės patirties faktai. Bet juk juos galima paaiškinti, pateisinti kaip tiesiog perdėjimą, slegiančią akimirką sukeltą labai natūralios užuojautos jai susikrimtus. Esminis dalykas – laikas. Gavusi šiek tiek laiko, ji vėl klausysis, ką jis nori pasakyti, o jis visai nebenorės sakyti tų dalykų, kurių ji ką tik nenorėjo išgirsti.

Jis atsidarė šaldytuvą ir pamatė, kad madam Kajol paruošusi šaltos veršienos su agurkų ir pomidorų salotomis. Madam Kajol taip netiesiogiai rodė mėgstanti veršieną – nuolat jam paruošdavo. O Antonis, kaip tyčia, nelabai ją mėgo, bet buvo linkęs verčiau ją valgyti negu su madam Kajol aptarinėti valgiaraštį. Kartais praeidavo ištisos savaitės, kai jam nekildavo reikalo tarti jai ką nors daugiau, negu pagal aplinkybes: *Bonjour* ir *À demain, Mme Cayol*, ir *Il fait beau aujourd'hui* arba *Quel vent!** Ji kas rytą ateidavo dviem valandoms, sutvarkydavo namus, paruošdavo maisto, padengdavo stalą ir išeidavo. Jis buvo aptarnaujamas, bet tarnaitės beveik nepastebėdavo. Ir manė, kad tokia tvarka yra beveik tiek tobula, kiek apskritai gali būti kokia nors žemiška tvarka. Šalta veršiena – mažas užmokestis už tokį aptarnavimą.

Terasoje prie stalo, didžiojo figmedžio šešėlyje, Antonis ryžtingai ėmėsi valgio, o krimsdamas vartė savo naujausio sąsiuvinio lapus. Nėra nieko geriau, patikino jis save, už darbą – niekas taip nepadeda užmiršti konkretaus asmeninio jausmo ir nėra taip

* Laba diena. Iki rytdienos, madam Kajol. Šiandien graži diena. Koks vėjas! (pranc.)

veiksminga, kaip geras apibendrinimas. Jo žvilgsnį pagavo žodis „laisvė“, ir, prisiminęs pasitenkinimą, pajaustą prieš du mėnesius, kai šias idėjas užtikrintai išklojo popieriuje, ėmė skaityti.

„Aktonas* norėjo parašyti žmonijos istoriją kaip laisvės idėjos istoriją. Bet negalima parašyti laisvės idėjos istorijos kartu nerašant ir apie vergijos reiškinį.

Vergijos reiškinys. Arba, veikiau, vergijų. Nes, daug kartų siekdamas įgyvendinti laisvės idėją, žmogus nuolat keičia vergijos formas.

Pirmykštė vergija yra vergavimas tuščiam skrandžiui ir nepalankiam metų laikui. Žodžiu, vergavimas gamtai. Iš gamtos gniaužtų ištrūkstama per visuomenės santvarką ir technikos naujoves. Šių laikų mieste galima užmiršti, kad egzistuoja toks dalykas kaip gamta – ypač gamta nežmonišku ir priešišku aspektais. Pusė Europos gyventojų gyvena grynai žmonių padarytoje visatoje.

Panaikinus vergavimą gamtai, bemat atsiranda kita vergijos forma. Vergaujama institucijoms: religinėms, teisinėms institucijoms, karinėms institucijoms, ekonominėms institucijoms, švietimo, meno ir mokslo institucijoms.

Visa naujųjų laikų istorija atspindi siekį išsilaisvinti nuo institucijų. Kartu tai yra vergavimo institucijoms istorija.

Gamta yra nesąmoninga. O institucijos, sukurtos žmonių, turi reikšmę ir tikslą. Aplinkybės keičiasi greičiau negu institucijos. Kas anksčiau turėjo prasmę, darosi nebeprasminga. Atgyvenusi institucija – tai nelyginant žmogus, kuris loginį mąstymą taiko situacijai, kurią sukūrė *idée fixe* arba haliucinacija. Panašiai atsitinka, kai institucijos taiko įstatymo raidę individualiems atvejams. Institucija elgtųsi racionaliai, jeigu jos numatytos aplinkybės tikrai egzistuotų. Bet faktiškai jos neegzistuoja. Vergavimas institucijoms – tai kaip vergavimas apsėstam iliuzijų

* John Dalberg Acton – XIX a. anglų istorikas ir politikas, katalikas.

paranojikui, kuris dar tebeturi visus protinius gebėjimus. Vergavimas gamtai – tai kaip vergavimas idiotui, kuris net neturi tiek sąmonės, kad galėtų būti paveiktas iliuzijų.

Maištas prieš institucijas laikinai nuveda į anarchiją. Bet anarchija yra vergavimas gamtai, o civilizuotam žmogui vergavimas gamtai net sunkiau pakenčiamas negu vergavimas institucijoms. Iš anarchijos išeinama kuriant naujas institucijas. Kartais net nebūna anarchijos laikotarpio, laikino vergavimo gamtai, – žmonės tiesiai pereinia iš vienos institucijų sistemos į kitą.

Institucijos keičiamos siekiant įgyvendinti laisvės idėją. Įvertinti naujos vergijos reiškiniui prireikia tam tikro laiko. Tad atsitinka taip, jog visuose sukilimuose prieš institucijas būna toks lyg ir džiaugsmingas medaus mėnuo, kai žmonės įtiki, kad laisvė galų gale pasiekta. „Palaima buvo toj aušroj gyventi."* Ir ne tik Prancūzijos revoliucijos aušroj. Kokia nedrumsčiama laimė, pavyzdžiui, pranciškonų sąjūdžio aušroje, reformacijos aušroje, krikščionybės ir islamo aušroje! Netgi Didžiojo karo aušroje. Medaus mėnuo gali trukti iki dvidešimties ar trisdešimties metų. Paskui į žmonių sąmonę įsismelkia naujosios vergijos faktas. Suvokiama, kad pastarąja permaina laisvės idėja nebuvo įgyvendinta, kad naujosios institucijos pavergia taip pat kaip ir senosios. Ką daryti? Naujas institucijas pakeisti dar naujesnėmis. Ir taip toliau – aišku, be galo.

Bet kokioje visuomenėje laisvė realiai egzistuoja tik labai mažam individų skaičiui. Palankios ekonominės aplinkybės yra bent dalinės laisvės sąlyga. Bet kad laisvė būtų arčiau pilnatvės, reikia dar ir palankių intelekto, psichologijos, biografijos aplinkybių. Individai, kuriems visos šios aplinkybės maloningos, nėra institucijų vergai. Jiems institucijos egzistuoja kaip tam tikras tvirtas karkasas, ant kurio jie gali atlikti kokius tik nori gimnastikos triukus. Visuomenės kaip visumos nelankstumas šiai privilegijuotai

* Williamo Wordswortho eilėraščio citata.

mažumai leidžia išklysti už intelektinių ir paprotinių moralinių ribų nerizikuojant nei savimi, nei didžiąja bendruomene. Visomis konkrečiomis laisvėmis – o nekonkrečios laisvės nėra – naudojamasi su sąlyga, kad yra kokia nors bendra vergija."

Antonis užvertė sąsiuvinį, jausdamas nebegalįs perskaityti nė vienos eilutės. Ne dėl to, kad dabar jo žodžiai atrodė kiek nors mažiau teisingi, negu tada, juos rašant. Savo būdu ir savo konkrečioje plotmėje jie teisingi. Tai kodėl atrodo tokie netikri ir klaidingi? Nenorėdamas su savimi aptarinėti šio klausimo, jis įėjo į namą ir atsisėdo prie Ašerio „Mechaninių išradimų istorijos"*.

Pusę penkių jis staiga prisiminė tą negyvą šunį. Dar kelios valandos, ir tokiame karštyje... jis nuskubėjo į įrankių sandėliuką. Neprižiūrimame sode žemė buvo sukepinta saulės vos ne iki plytos kietumo, – kol jis iškasė duobę, ėmė žliaugti prakaitas. Tada su kastuvu rankoje užkopė ant stogo. Ten gulėjo šuo. Kraujo dėmės ant jo kailio, ant parapeto, ant čiužinių buvo jau rūdžių spalvos. Po keleto nesėkmingų bandymų jam pavyko kastuvu susemti dvėseną, ir su visomis musėmis, – nes musės nesileido sutrikdomos – permesti per parapetą. Jis nusileido žemyn ir išėjo į sodą; o ten, tarsi atkakliai dalyvaudamas kažkokiose bjauriose kiaušinio nešimo šaukštu lenktynėse, susėmė kastuvu tą maitą ir, siaubingai tabaluojančią nuo kastuvo geležies, nunešė į kapą. Grįžęs į namą jautė tokį šleikštulį, kad turėjo išgerti brendžio. Paskui nuėjo prie jūros ir ilgokai paplaukiojo.

Šeštą, vėl apsirengęs, sėdo į automobilį ir nuvažiavo į viešbutį pasikalbėti su Helena. Per tiek laiko, skaičiavo jis, ji jau bus įveikusi tą pirminį sukrėtimą ir galės jo išklausyti. Visai užmiršęs „Lėlių namus" ir būtinybę išsaugoti sveiką protą, važiavo apimtas nepaprastai pakilios nuotaikos. Po kelių minučių jis vėl su ja

---

* Aprašomuoju laikotarpiu pasirodžiusi amerikiečių ekonomikos istoriko Abboto Paysono Usherio knyga.

pasimatys. Papasakos apie ūmius šio ryto atradimus – atradimą, kad ji jam rūpi, atradimą, kad anksčiau jis buvo kvailys ir dar blogesnis, neapsakomai blogesnis už kvailį... Bus sunku, beveik neįmanoma šitaip kalbėti apie save; bet kaip tik todėl mintis, kad jis tai pasakys, užliejo jį didele laime.

Jis privažiavo prie viešbučio durų ir nuskubėjo į vestibiulį.

– *Madame Ledwidge est-elle dans sa chambre, mademoiselle?*

– *Mais non, monsieur, Madame vient de partir.*

– *Elle vient de partir?*

– *Madame est allée prendre le rapide à Toulon.**

Antonis pasižiūrėjo į laikrodį. Traukinys jau pajudėjo. Tokia prasta mašinyte kaip jo nėra vilties nukakti į Marselį prieš traukiniui išvykstant į Paryžių.

– *Merci, mademoiselle, merci,* – tarė jis, iš įpročio griebdamasis to perdėto mandagumo, kuriuo saugojosi nuo nerimą keliančio žemesniųjų klasių pasaulio.

– *Mais de rien, monsieur.*

Jis važiavo atgal namo, liūdnai galvodamas, ar nereikėtų dėkoti už šį išsivadavimą. Jam nesant buvo apsilankęs laiškininkas. Laiške jo makleris patarė parduoti bent dalį tų aukso kasyklų akcijų paketo, kurį jis paveldėjo iš dėdės Džeimso. Buvo mažai tikėtina, kad jų vertė galėtų kilti; atsižvelgiant į tai, protingiausia būtų pasinaudoti dabartinėmis kainomis ir perinvestuoti į patikimas Anglijos pramonės akcijas, kaip antai... Jis numetė laišką į šalį. Aplinkybės, kaip įprasta, susimokė jo naudai ir piktybiškai grūdo jam sėkmę. Ir dabar, per krizę, jis laikosi geriau nei kada nors anksčiau. Geriau, nors kitiems dabar blogiau. Yra laisvesnis, nors kiti dar beviltiškiau pavergti. Polikrato žiedas... Atrodo, kad dievai jau pradėjo kerštauti.

---

* – Ponia Ledvidž savo kambary, panele?
– Kad ne, pone, ponia ką tik išvyko.
– Ką tik išvyko?
– Ponia ketino važiuoti ekspresu į Tuloną (pranc.).

Jis anksti atsigulė, o antrą valandą pabudo nuo to siaubingai pažįstamo sapno, kuris persekiodavo jį vaikystėje, o kartkarčiais kamuodavo ir suaugusį. Esmė visada būdavo ta pati. Nelabai kas matosi, bet apskritai būna aišku, kad jis tarp žmonių, apsuptas blankių esybių. Įsideda į burną kažkokio neapibrėžto maisto, ir šis bemat plečiasi jam tarp dantų, darosi vis labiau guminis ir kartu lipnesnis, kol tampa burnos kamšalu, suteptu kažkokiais sakais, kurie džiūsta it stora plėvė ant dantų, liežuvio, gomurio. Šis neapsakomai koktus dusinančio plėtimosi, lipnaus tirštėjimo ir kimšimosi vyksmas tęsiasi be galo. Jis bando nuryti, bando išvemti, nepaisydamas, kad jį miglotai, bet nesmagiai supa nepažįstami žmonės. Nepavyksta. Galiausiai jam tenka pirštu kabinti tą masę lauk – tąsų gniutulą po gniutulo. Bet visada bergždžiai. Nes kamšalas toliau plečiasi, plėvė storėja ir kietėja. Kol galiausiai išvaduoja staigus pabudimas. Šią naktį besiplečiantis kąsnis turėjo kąžkokią neaiškią, bet siaubingą sąsają su tuo šuniu. Jis pabudo drebėdamas. Pabudęs nebegalėjo užmigti. Į sąmonę tarsi veržte prasiveržė didžiulė primirštų atsiminimų sankaupa. Tos nuotraukos. Jo motina ir Merė Amberli. Brajanas kreidos karjere, kurį priminė sūrus saulės sušildyto kūno kvapas, o paskui negyvas uolos papėdėje, apspistas musių – kaip tas šuo...

XIII skyrius

1934 m. gegužės 20 d.

Vakar vakare pasakiau savo antrą kalbą. Daug nesijaudindamas. Gana lengva, kai apsisprendi, kad nesvarbu, ar apsikvailinsi. Bet tai slegia. Ima atrodyti, kad penki šimtai žmonių salėje nekonkretūs. Kalbi kuopiniam daiktavardžiui, abstrakcijai, o ne individų grupei. Tik tie, kurie iš dalies arba visiškai tiki tuo, ką sakai, bent

nori tave suprasti. Kiti – nenugalimi neišmanėliai. Privačiame pokalbyje galėtum būti tikras, kad pašnekovas bent nenoromis pasistengs tave suprasti. Tai, kad yra publika, tik įtvirtina nesupratėlio nesuvokimą. Ypač jeigu po pranešimo jis gali paklausti. Kai kurios to priežastys akivaizdžios. Vien tai, kad atsistoji ir į tave žiūri, yra malonumas – daugeliu atvejų persmelkiantis iki skausmo ribos. Kankinantys savęs įtvirtinimo orgazmai. Malonumas pakyla, jeigu klausimas priešiškas. Priešiškumas yra asmeninės nepriklausomybės deklaracija. Kartu klausėjas parodo, kad tik per atsitiktinumą jis pats ne ant pakylos – per atsitiktinumą arba, žinoma, per tyčinį sąmokslą chuliganų, norinčių užkimšti jam burną. Pertraukimai ir klausimai paprastai, žinoma, būna nereikšmingi. Triukšmadariai (kaip ir mes visi) gyvena savo pasaulyje ir visai nesistengia įžengti į kitų žmonių pasaulius. Dauguma viešų argumentų šauna pro šalį ir pasakomi skirtingomis kalbomis – be vertėjų.

Susirinkime buvo Markas ir paskui atėjęs pas mane mėgavosi sunkindamas mano slogutį.

– Taip pat sėkmingai galėtum kalbėti karvėms ganykloje.

Kilo didelė pagunda pritarti jam. Visi mano senieji mąstymo, gyvenimo, jautimo įpročiai skatina pritarti. Nesąmoningas pasaulis, kuriame tiesiog nieko negalima padaryti – kaip malonu! Galėtum tiesiog spjauti į viską ir (kadangi daugiau nėra ką daryti) sutvarkyti savo traktatą apie sociologiją – mokslą apie žmonių nesąmoningumą. Vakar vakare su Marku susigriebiau jaučiąs didžiulį malonumą komentuodamas savo publikos ir apskritai žmonių kvailybę. Susigriebiau ir sustabdžiau save. Nes sumąsčiau, kad sėklos pasėtos ir kad, jei bent viena sudygs, buvo verta kalbėti tame susirinkime. Verta, net jei nė viena nesudygs, – dėl savęs paties, dėl praktikos, dėl treniruotės, kad kitą kartą pavyktų geriau.

Viso to nepasakiau. Tiesiog nustojau kalbėti ir, matyt, pakeičiau veido išraišką. Viską pastebintis Markas ėmė juoktis. Spėjo, kad

ateityje aš minėdamas kiekvieną asmenį arba organizaciją pridursiu būdvardį „brangus". „Brangūs komunistai", „brangūs ginklų gamintojai", „brangus generolas Geringas".

Nusijuokiau, nes jis kalbėjo komiškai savo geriausia drastiška maniera. Bet, jeigu turi pakankamai meilės ir gerumo, gali būti tikras, kad pažadinsi bent šiek tiek atsakomosios meilės ir gerumo beveik kiekviename žmoguje, su kuriuo susiduri – kad ir kas jis ar ji būtų. Ir tokiu atveju iš tikrųjų beveik visi bus „brangūs". Šiuo metu dauguma žmonių atrodo labiau ar mažiau kvaili arba bjaurūs – kaltės čia tiek pat jų, kiek ir mano.

1934 m. gegužės 24 d.

Šįryt keturias valandas skyriau darbui prie užrašų. Nepaprastas malonumas! Kaip lengva būtų vėl šmurkštelėti į nepertraukiamą mokslinį darbą ir žvanginimą idėjomis! Į tą „aukštesnįjį gyvenimą", kuris tėra mirtis be ašarų. Ramybė, atsakomybės nebuvimas – visi mirties džiaugsmai čia ir dabar. Praeityje dėl jų reikėdavo eiti į vienuolyną. Už mirties malonumus tekdavo mokėti paklusnumu, skurdu, skaistybe. Dabar jų gali gauti veltui kasdieniame pasaulyje. Mirtis visai be ašarų. Mirtis su šypsenomis, mirtis su lovos ir butelio malonumais, mirtis atskirai, kai niekas tavęs neuja. Mokovai, filosofai, mokslo žmonės – įprasta manyti, kad nepraktiški. Tačiau kokiam kitam žmonių sluoksniui pavyko pasiekti, kad pasaulis jį pripažintų ir (tai labiausiai stebina) išlaikytų tą pripažinimą pagal jo paties vertinimą? Karaliai prarado savo dieviškąją teisę, atrodo, kad ir plutokratai praras. Bet aukštojo gyvenimo atstovai ir toliau vadinami pranašesniais. Tai atkaklumo vaisius. Atkakliai sakant sau komplimentus, atkakliai niekinant kitus žmones. Metai po metų pastaruosius šešiasdešimt šimtmečių.

Mes aukštai, jūs žemai; mes – dvasia, jūs – nuo pasaulio. Vėl ir vėl – kaip „Pearso muilas“. Dabar tai pripažįstama kaip aksioma. Bet iš tiesų aukštasis gyvenimas tėra geresnis mirties pakaitalas. Tikresnis pabėgimas nuo atsakomybės – gyventi su alkoholiu arba morfijumi, arba priklausomam nuo sekso ar daiktų. Šnapsas ir narkotikai sugriauna sveikatą. Sekso apsėstieji anksčiau ar vėliau užsikrauna atsakomybę. Daiktų apsėstieji niekada nesurinks visų pašto ženklų, kiniškų vazų, namų, vandens lelijų atmainų ar dar ko nors, ko jie trokšta. Jų pabėgimas – tai Tantalo kančios. O štai aukštojo gyvenimo atstovas pabėga į pasaulį, kuriame nerizikuojama sveikata ir tėra minimumas atsakomybės bei kančių. Negana to, šį pasaulį tradicija laiko faktiškai pranašesniu už atsakingo gyvenimo pasaulį – aukštesniu. Aukštesnysis vengėjas gali tiesiog puikuotis savo švaria sąžine. Nes juk kaip lengva gyvenime, skirtame moksliniam darbui ir tyrimams, rasti visų moralinių dorybių atitikmenis! Kai kada tai net ne atitikmenys, o tapatūs dalykai: ištvermingumas, kantrybė, užsimiršimas ir pan. Geros priemonės tikslams, kurie gali būti blogi. Dirbti sunkiai, atsidavus visa širdimi galima su bet kuo – nuo atominės fizikos iki klastojimo ir prekybos moterimis. Kitkas yra etinės dorybės, transponuotos į psichologinę tonaciją. Meninės ir matematinės formos *skaistybė*. Mokslinės analizės *tyrumas*. Mąstymo *narsa*. *Drąsios* hipotezės. Loginis *nuoseklumas*. Požiūrių *nuosaikumas*. Visos pagrindinės dorybės maskaradiniais kostiumais. Aukštojo gyvenimo atstovai ima galvoti apie save kaip apie šventuosius – meno, mokslo ir mokslinio darbo šventuosius. Grynai perkeltinis, metaforinis šventumas, suvokiamas *au pied de la lettre**.

„Palaiminti turintys vargdienio dvasią.“ Aukštojo gyvenimo atstovas turi net vargdienio dvasios atitikmenų. Būdamas mokslo žmogus, jis stengiasi, kad jo interesai ir nusistatymai nepaveiktų

* Paraidžiui (pranc.).

nešališkumo. Tačiau tai ne viskas. Vargdienio dvasia skatina negalvoti apie rytdieną, leisti mirusiems laidoti savo numirėlius, pražudyti savo gyvybę, kad ją atrastum. Aukštasis gyvenimas šiuos išsižadėjimus gali paversti parodija. Aš žinau, nes išsižadėjau ir už tai prisiėmiau garbę. Nepertraukiamai ir atsakingai gyveni tik kitame, aukštajame, pasaulyje. Jame atsiskiri nuo savo praeities, neįsipareigoji dėl ateities, neturi įsitikinimų ir gyveni šia akimirka, išsižadi savo tapatybės, išskyrus aukštojo gyvenimo atstovo, ir tampi vien būsenų seka. Esi skurdesnis už pranciškonus. Tačiau kartu gali triumfuoti imperialistiškiau už Napoleoną. Aš manydavau neturįs valios galiai. Dabar suvokiu, kad išreikšdavau ją mintims, o ne žmonėms. Užkariauti nežinomą žinijos provinciją. Įveikti problemą. Priversti idėjas jungtis arba išsiskaidyti. Prigąsdinti neklusnius žodžius, kad susidėliotų tam tikra tvarka. Visi diktatoriaus smagumai be jokios rizikos ir atsakomybės.

XIV skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

Atėjus vakarienės metui, tai jau buvo istorijėlė – naujausias Merės Amberli repertuaro papildymas. Naujausias ir – kritiškai dėmesingai Antonio ausiai – ne blogesnis už geriausią kolekcijos klasiką. Dabar jis suvokė, kad nuo tada, kai gavo jos kvietimą, jo smalsumas buvo nuspalvintas lyg ir kerštingos vilties, kad ji bus pasikeitusi į blogąją pusę – arba santykinai jo išmaniose akyse, arba absoliučiai dėl tų dvylikos ilgų metų laikotarpio, – bus suprastėjusi lyginant su ankstesniąja arba su ta, kokią jis įsivaizdavo tuo metu, kai mylėjo. Dabar jis sau pripažino, kad buvo gėdingai šiek tiek nusivylęs, kai pamatė, kad ji ne kiek tepasikeitė nuo jo prisiminimų Merės Amberli. Jai keturiasdešimt treji. Bet kūnas beveik toks pat

lieknas kaip anksčiau, o vaikšto su senuoju skubiu mitrumu. Tiesą sakant, net mitriau, mat jis pastebėjo, kad ji dabar sąmoningai mitri, vaidina moterį, pagautą jaunatviško impulso pratrūkti ūmiais greitais judesiais, be to, vaidina tokiomis aplinkybėmis, kuriomis to impulso, jeigu jis būtų natūralus, negalėtum pajausti. Prieš vakarienę ji nusivedė jį aukštyn į miegamąjį parodyti ką tik nusipirktų Paskino aktų. Pirmą laiptų pusę ji įveikė normaliu žingsniu, šnekėdama; paskui, tarsi staiga prisiminusi, kad lėtas kopimas laiptais yra vidutinio amžiaus ženklas, ūmai ėmė bėgti – ne, *tapsėti*, pasitaisė Antonis prisiminęs tą epizodą: tinkamas žodis – *tapsėjimas*. O jiems sugrįžus į svetainę, jokia šešiolikmetė padauža nebūtų taip pramuštgalviškai klestelėjusi ant sofos ir tokiu katytės judesiu parietusi po savimi kojas. 1914-ųjų Merė taip jaunatviškai niekada nesielgdavo. Net ir norėdama nebūtų galėjusi, mąstė jis, su visais tais sijonais ir pavilkiniais. O štai dabar – su klostuotu sijonėliu... Tai, žinoma, absurdiška, bet, nusprendė jis apgalvodamas, dar nėra skausmingai absurdiška. Nes Merė dar gali įteigti atrodanti kaip jos jaunatviškasis vaidmuo. Veidas, tik truputį sensteleėjęs, pro blankias nuovargio stigmas, regis, tebetrykšta senuoju džiaugsmingu gyvybingumu. O jos elegancija – na, tai ši improvizacija (tai juk turi būti improvizacija, kadangi įvykis tik šio ryto), ši improvizacija inkstą vagiančios Helenos tema buvo šedevriukas.

– Aš pasirūpinsiu, kad tą objektą balzamuotų, – užbaigė ji apsimestinai rimtu tonu, kupinu užslopinto juoko. – Balzamuotų ir...

Bet, tarsi staiga suburbuliavęs atidarytas imbierinio gėrimo butelis, įsiterpė Bepas Boulzas:

– Aš jums duosiu balzamuotojo adresą, – jis šypsojosi, markstėsi, muistėsi. Atrodė, kad žodžius išsako jo visas apkūnus ir rausvas asmuo, jis kalbėjo visais kūno organais. – Iš „Laidojimo apeigų žurnalo“, – mostelėjo ranka ir paskelbė: – Balzamuotojai! Ar jūsų rezultatai turi tą nemalonią glaisto išvaizdą? Jeigu taip...

Ponia Amberli nusijuokė – turbūt kiek mechaniškai, nes nemėgo būti pertraukiama vidury pasakojimo. Bepas, žinoma, buvo miela būtybė; toks berniukiškas, nors ir su pilviuku bei praplikusiu viršugalviu. (Kartkarčiais netgi mergaitiškas.) Bet vis dėlto... Ji nutraukė jį tardama:

– Per daug tobula, – paskui, atsigręžusi į visą stalą, tęsė: – Pasirūpinsiu, kad užbalzamuotų ir padėsiu po vienu iš tų stiklinių kupolų...

– Kaip gyvenimą, – Bepas nesusilaikė imbieriškai neįsiterpęs. Bet niekas nepagavo aliuzijos į „Adonais"* ir jis sukikeno vienas.

– Tų kupolų, – pakartojo ponia Amberli nė nežvilgterėjusi į pertraukėją, – galima rasti pensionuose. Juose laikomi paukščiai. Paukščių *iškamšos*, – jai išsitarė „iškamšios", paskutinis skiemuo pailgėjo, tarsi ji būtų vokietė, tarianti *ö*, ir tos teutoniškos *iškamšios* kažkodėl nuskambėjo nepaprastai juokingai.

Balsas gražesnis nei bet kada anksčiau, nusprendė Antonis. Vos prikimęs, tarsi vaisius su žiedu, tarsi Šv. Pauliaus katedra, matoma pro miglelę nuo Vaterlo tilto vasaros dieną. Ta įsiterpusi dusli gazo užuolaida, sakytum, sustiprino ir papildė už savęs plytinčio balso peizažo grožybes. Klausydamasis atidžiau nei bet kada, jis stengėsi užfiksuoti atmintyje jos šnekos kadencijas, išanalizuoti iki jas sudarančių garsų. Jo sumanytuose „Sociologijos elementuose" numatytas skyrius apie masinę įtaigą ir propagandą. Vienas poskyris turėtų būti skirtas žavinčių garsų temai. Pavyzdžiui, žavingai jaudinantys garsai – Savonarolos arba Loido Džordžo. Žavingai raminantys kunigų rečitatyvo garsai; žavingai linksmi Roubio ir Mažojo Tičio** garsai; žavingai seksualūs kai kurių aktorių, kai kurių dainininkų ir dainininkių, kai kurių sirenų ir privataus gyvenimo don žuanų garsai. Jis nusprendė, kad Merė turi dovaną

* Percy Bysshe Shelley elegija, parašyta po Johno Keatso mirties.

** George Robey, Little Tich – anglų miuzikholo komediantai.

skleisti podraug seksualų ir komišką garsą. Ji gali išleisti garsą, paliečiantį juoko ir geismo spyruokles, bet jokiu būdu ne širdgėlos, gailesčio, pasipiktinimo. Emocinio streso akimirkomis (o jis atsiminė, kokias siaubingas scenas ji iškeldavo) jos balsas tapdavo nevaldomas ir blokšdavosi į šaižaus spiegimo chaosą. Skundo, priekaišto arba širdgėlos garsai klausančiajam sukeldavo tik tam tikrą fizinį diskomfortą. O štai ponios Foks, toliau galvojo jis, vien sakymo garsas sukeldavo pritarimą ir užuojautą. Ji turėjo tą paslaptingą dovaną, kuri Robespjerą iškėlė į valdžią, suteikė galios Vaitfildui*, vos du tris kartus pakartojus kokį nors pamaldų šūkį, kiečiausiam skeptikui išspausti ašarą. Esama žavingų garsų, galinčių įtikinti klausytoją Dievo buvimu.

Tos *iškamšö-ös*! Jie visi nusijuokė, tiesiog turėjo nusijuokti. Net Kolinas Edžertonas, net Hju Ledvidžas. O vis dėlto, kai tik į svetainę įėjo tas Bivisas, Hju pajuto nerimo spyglį. Bivisas, kurio jis visada kaip galėdamas vengė... Kodėl Merė jam nepasakė? Akimirką jis įsivaizdavo, kad tai sąmokslas. Merė pakvietė Bivisą tyčia, kad padarytų jam gėdą, – ji juk žino, kad tas žmogus yra jo pažeminimo Bulstrode liudininkas. Jų turėjo būti du: Steidsas (mat jis žinojo, kad Steidso laukiama po vakarienės) ir Bivisas. Hju buvo įpratęs sutikti Steidsą šiuose namuose, neturėjo nieko prieš. Steidsas užmiršo – be jokių abejonių. Bet Bivisas... Susitikus Bivisą Hju visada atrodydavo, kad tas keistai jį nužiūri. O dabar Merė jį pakvietė – tyčia, kad jis galėtų priminti Steidsui, ir tada abu erzins jį prisiminimais – kaip jis bailiai vengdavo futbolo, kaip per gaisro pratybas verkė, kai jam atėjo eilė leistis virve, kaip pastuksėjo Džimbalui ir už tai buvo varomas tarp dviejų rikiuotės eilių ir vanojamas šlapiais rankšluosčiais, susuktais į lazdas, kaip jie žiūrėjo per perskyrą... Jis suvirpėjo. Bet, aišku, rimčiau,

* George Whitefield – XVIII a. anglų ir amerikiečių pamokslininkas, vienas iš įtakingiausių ankstyvųjų metodistų.

blaiviau pagalvojus, sąmokslo čia negalėjo būti. Na, niekaip. Vis tiek jis apsidžiaugė, kai, jiems nusileidus žemyn vakarieniauti, atsidūrė atskirai nuo Biviso. Per Heleną šnekėtis būtų sunku. O po vakarienės jis jau pasistengs laikytis nuo jo atokiai...

O Kolinas per visą vakarienę sėdėjo vis labiau glumdamas, ir, jam jaučiantis vis beviltiškiau nepritampančiam, prisidėjo stiprėjantis irzlumas bei nepritarimas, kol galiausiai jis pasakė mintyse (ir pirmai progai pasitaikius ketino pasakyti Džois balsu): „Gal aš kvailas ir panašiai, – šį prisipažinimą vidinis balsas tarė griežtai paniekinamai, tarsi išpažindamas stiprybę, o ne silpnybę, – gal aš kvailas ir panašiai, tačiau bent jau... na, bent jau žinau, kas pridera ir kas ne.“ Visa tai ir daug daugiau jis pasakys Džois, ir ji (jis žvilgtelėjo į ją, besiklausančią dar vieno skandalingo Bepo pasakojimo, ir pagavo jos akis – nusižeminusias, neramias, maldaujančias atleisti), ji sutiks su jo kiekvienu žodžiu. Nes ta vargšė mergaitė yra kaip koks sukeistas vaikas – aristokratų vaikas, per kažkokią nepaaiškinamą klaidą patekęs į rankas pamišusiai, nepakenčiamai motinai, kuri verčia ją prieš jos tikrąją prigimtį bendrauti su šitais... šitais... (Jis nerado švankaus žodžio apibūdinti Bepui.) O jis, Kolinas Edžertonas, bus šventasis Jurgis, išvaduosiantis ją. Tai, kad ją – kaip kokią tyrą mergaitę, pakliuvusią prekiautojams moterimis, – reikia išvaduoti, buvo viena iš priežasčių, kodėl jis taip prie jos prisirišęs. Myli ją, be kita ko, todėl, kad taip tūžmingai niekina tą klaikų degeneratą (štai tas žodis) Bepą Boulzą; ir jo pritarimas viskam, kas Džois yra ir ką ji daro, buvo proporcingas nepritarimui (nepritarimui, sustiprintam tam tikro siaubo) Džois motinai. O vis dėlto dabar, kad ir kaip nepritardamas, kad ir kaip bijodamas jos aštraus liežuvio, jos veriančių ironiškų žvilgsnių, jis negalėjo susilaikyti ir juokėsi kartu su visais. Tos ištęstos *iškamšö-ös* po stiklo kupolais buvo nepakartojamos.

Poniai Amberli tas juokas buvo kaip šampanas – šildantis, stimuliuojantis.

– O apačioje padarysiu užrašą, – kalbėjo ji toliau keldama balsą per gausmą: – „Šį inkstą pavogė Helena Amberli, rizikuodama gyvybe ir...“

– Oi, užsičiaupk, mama! – Helena raudo iš malonumo, sumišusio su susierzinimu. – Prašau!

Žinoma, smagu būti heroje istorijoje, kurios visi klausosi, – bet kad ta herojė kartu ir truputį kvaiša. Ji pyko ant motinos, kad naudojasi kvaišumu.

– „...ir nepaisydama ilgamečio priešiškumo gyvulių skerdimui“, – kalbėjo ponia Amberli. Paskui pridūrė kitokiu tonu: – Vargšelė. Kvapai visada buvo jos silpnoji vieta. Mėsininkai, žuvų pardavėjai – ir aš niekada neužmiršiu, kaip vienintelį kartą nusivedžiau ją į bažnyčią!

(„Vienintelį kartą, – pagalvojo Kolinas. – Nenuostabu, kad ji tokius dalykus išdarinėja!“)

– Oi, aš pripažįstu, – sušuko ponia Amberli, – kad kaimo bendruomenė, susirinkusi lietingą sekmadienį... na, atvirai sakant, dvokia. Kurtinamai! Bet vis dėlto...

– Tai šventumo aromatas, – įsiterpė Antonis Bivisas. Ir atsigręžęs į Heleną: – Aš ir pats nuo to esu kentėjęs. O tavo mama liepdavo spjauti, kai aplinkui blogi kvapai? Mano liepdavo. Bažnyčioje darydavosi labai keblu.

– Ji nespjovė, – už dukterį atsakė ponia Amberli. – Ji susivėmė. Tiesiog ant senutės ledi Vorplsdon karakulinių kailinių. Niekada nebegalėjau rodytis padorioje visuomenėje. Ačiū Dievui! – pridūrė.

Bepas spirgėdamas ėmė protestuoti prieš šią numanomą insinuaciją. Pasukęs nuo inkstų, pokalbis nuėjo kita linkme.

Helena sėdėjo nepastebima, tylėdama. Jos veidas staiga neteko viso švytėjimo. „Prie mėsos daugiau niekada neprisiliesiu“, – tada pasakė ji. Ir še tau – ant šakutės pasmeigusi kąsnelį to siaubingo raudono karvės gabalo. „Aš pasibaisėtina“, – pagalvojo ji. *Pas*

*sérieuse**, – kaip buvo paskelbusi senutė madam Delekliuz. Ir nors, kaip iš profesionalios mergaičių dailintojos, iš tos senos nenaudėlės sunku buvo tikėtis išgirsti ką nors kita, tai vis dėlto buvo tiesa – iš esmės tai buvo tikra tiesa. „Aš nesu rimta. Nesu...“ Bet staiga ji suvokė, kad balsas, jos dešinėje ausyje skambėjęs neraiškiai ir tarsi iš labai toli, kreipiasi į ją.

„Prustas“, – išgirdo ji sakant ir suvokė, kad šis žodis jau anksčiau buvo ištartas bent du kartus. Kaltai apsidairė ir pamatė raustantį iš sumišimo, atsargiai, neryžtingai į ją atgręžtą Hju Ledvidžo veidą. Jis kvailai nusišypsojo, žybtelėjo akiniai, jis nusigręžė. Ji pasijuto dar labiau sutrikusi ir susigėdusi.

– Atsiprašau, ne visai supratau...

– Ai, tai niekis, – burbtelėjo jis. – Tai tikrai nesvarbu.

Nesvarbu, bet jam truko kone penkias minutes sugalvoti tą kombinaciją apie Prustą. „Reikia ką nors jai pasakyti“, – nusprendė jis, pamatęs, kad Bivisas pasinėręs į intymų pašnekesį su Mere Amberli ir Bepu. „Reikia ką nors pasakyti.“ Tačiau ką? Kas sakoma jaunoms, aštuoniolikos metų, merginoms? Jam norėjosi tarti ką nors asmeniško, ką nors netgi šiek tiek galantiško. Pavyzdžiui, apie jos suknelę. „Kokia graži!“ Ne, tai truputį abstraktu ir nekonkretu. Labai tinka jums prie veido, prie akių!“ (Beje, kokios jos spalvos?) Arba galėtų paklausti jos apie pobūvius. Ar dažnai į juos einanti? Su (labai šelmiškai) vaikinais? Bet suprato, kad jam tai per sunku. Be to, nelabai patiko galvoti apie ją su vaikinais – norėjosi, kad ji būtų skaisti: *du bist wie eine Blume***... Arba dar – rimtai, bet su šypsena: „Sakykite, – galėtų tarti jis, – sakykite, Helena, koks gi *iš tikrųjų* tas šiuolaikinis jaunimas? Ką galvoja, ką jaučia?“ Ir Helena įbestų alkūnes į stalą, pasigręžtų į šoną ir papasakotų jam kaip tik visa tai, ką jis nori sužinoti apie tą paslaptingą pasaulį, tą

* Nerimtà.

** Tu kaip gėlė (vok.). Heinricho Heine's eilėraštis.

pasaulį, kuriame žmonės šoka, vaikšto į pobūvius ir visada turi asmeninių santykių; papasakotų jam viską, viską – arba, labiau tikėtina, nieko, ir jis pasijustų esąs stačiokiškas kvailys. Ne, ne, taip nieko nebus, visai nieko nebus. Tai tik fantazija, tik tuščia svajonė. Štai tada jam į galvą atėjo klausimas apie Prustą. Ką ji mananti apie Prustą? Tai patogiai neasmeniškas klausimas – tokį galima užduoti nesijaučiant nesmagiai arba nenatūraliai. Bet šį neasmeniškumą galima nesunkiai išplėtoti į ilgą diskusiją – visada abstrakčią, visada, taip sakant, mėgintuvėlyje – apie kuo intymiausius emocinius, netgi (ne, ne, bet vis dėlto, ką gali žinoti, tai koktu, o betgi...), netgi psichologinius dalykus. Kalbant apie Prustą būtų galima pasakyti viską – viską, bet visada grynai literatūros kritikos kategorijomis. Puiku! Jis atsigręžė į Heleną:

– Turbūt jūs taip pat žavitės Prustu, kaip ir visi.

Jokio atsako. Nuo stalo galo šuorais atsklinda ponios Amberli pašnekesys su Antoniu ir Bepu: jie aptarinėja draugų įpročius. Kolinas Edžertonas įsitraukęs į tigrų medžioklę Vidurio Indijoje. Tada jis sukosėjo.

– Jūs tikriausiai Prusto gerbėja? Kaip mes visi, – pakartojo. Bet palinkęs melancholiškas profilis nerodė gyvybės ženklų. Jausdamasis itin nejaukiai ir kvailai, Hju Ledvidžas pabandė dar kartą.

– Man įdomu būtų sužinoti, – tarė jis garsesniu balsu, ir šis nuskambėjo, pamanė jis, ypač nenatūraliai, – ką *jūs* manote apie Prustą.

Helena toliau spoksojo į kažkokį nematomą daiktą priešais savo lėkštę. *Pas sérieuse.* Ji galvojo apie visus savo gyvenime padarytus nerimtus dalykus, visus paikus, niekingus, baisius dalykus. Kažkas panašaus į panišką sumišimą užvaldė Hju Ledvidžą. Jis jautėsi taip, lyg Pikadilyje jam būtų ėmusios smukti kelnės – pražuvęs. Bet kas kitas, žinoma, būtų tiesiog palietęs jai alkūnę ir taręs: „Apie ką taip susimąstėte, Helena?!“ Kaip paprasta tai būtų,

kaip protinga! Visas incidentas bemat pavirstų pokštu – be to, pokštu *jos* nenaudai. Jis čia pat tvirtai įgytų kirkinančio pranašumo padėtį. „Įsisvajojote per pačią vakarienę! Apie ką? Apie kokį žmogų?“ Su išmanymu, šelmiškai. Ir ji nuraustų, sukikentų – *jo* paliepimu, reaguodama į *jo* komandą. Kaip įgudęs matadoras jis mojuotų raudona vėliavėle, ir ji mestųsi į vieną pusę, pultų į kitą, absurdiškai ir kerimai atsidengtų, kol galiausiai iškėlęs kardą... Tačiau, kad ir kaip paprasta, protinga bei strategiškai naudinga tai būtų, Hju Ledvidžas jautė niekaip negalįs žengti pirmo žingsnio. Štai jos nuogas dilbis, liesas kaip mergaičiukės, bet jis kažkodėl negalėjo prisiversti ištiesti ranką ir paliesti jį. Ir juokais klausti apie susimąstymą – tai neįmanoma, jo balso stygos nepaklus. Praėjo trisdešimt sekundžių – kylančio sumišimo ir netikrumo sekundžių. Paskui staiga, tarsi pabudusi iš miego, ji pasižiūrėjo į jį. Ką jis sakęs? Tačiau pakartoti tą klausimą buvo nebeįmanoma.

– Tai visai nesvarbu. Nesvarbu, – jis nusigręžė. Bet kodėl, kodėl gi jis toks kvailys, toks komiškai negrabus? Trisdešimt penkerių. *Nel mezzo del camin**. Įsivaizduok Dantę tokiomis aplinkybėmis! Dantę – plieniniu profiliu, skrodžiantį kelią pirmyn kaip dvasinis karo laivas. O ką gi dabar jai pasakyti vietoje tos nebeįmanomos pastabos apie Prustą? Dėl Dievo meilės, ką gi?..

Galų gale ji pati palietė jam ranką.

– Aš labai atsiprašau, – tarė nuoširdžiai atgailaudama. Ji mėgino atsipirkti už tai, kad bjauriai elgėsi, kad taip lengvabūdiškai valgė pono Boldvino nučiupinėtą karvę. Be to, jai patiko tas Hju. Malonus žmogus. Nepatingėjo aprodyti jai muziejuje meksikietiškus eksponatus. „Aš susitarusi su ponu Ledvidžu“, – pasakė ji tada. Ir visi patarnautojai elgėsi žaviai pagarbiai. Nuvedė ją į jo asmeninį kabinetą – skyriaus direktoriaus pavaduotojo asmeninį

* Dantės „Dieviškosios komedijos“ pirma eilutė: „[Gyvenimo nuėjęs] pusę kelio“.

kabinetą, tarsi ji būtų buvusi kokia ypatinga asmenybė. Dviejų iškilių archeologų susitikimas. Tai tikrai buvo nepaprastai įdomu. Tik, žinoma, – ir tai buvo dar vienas jos siaubingo nerimtumo požymis, – ji užmiršo daugumą jo papasakotų dalykų.

– Nuoširdžiai atsiprašau, – pakartojo ji, ir tai buvo tikra tiesa. Ji suprato, kaip jis turėjo jaustis. – Matote, senelė kurčia. Aš suprantu, kaip bjauru, kai reikia ką nors kartoti. Skamba taip idiotiškai. Panašu į poną Šendį ir laikrodį*, jeigu suprantat mano mintį. Atleiskit man, – tada ji maldaujamai spustelėjo jam ranką, atsirėmė alkūnėmis į stalą ir pasisuko šonu į jį kaip tik tokia konfidencialia poza, kokią jis buvo įsivaizdavęs. – Klausykite, Hju, – tarė ji, jūs juk rimtas žmogus, ar ne? Suprantat, *sérieux***.

– Na, manau, kad taip, – išlemeno. Jis ką tik gana vėluodamas suprato, ką ji turėjo galvoje paminėdama poną Šendį, ir tas suvokimas jį tiesiog apstulbino.

– Ta prasme, – tęsė ji, – kad juk vargu ar galėtumėt dirbti muziejuje būdamas nerimtas.

– Taip, – pripažino jis, – tikriausiai negalėčiau. – Bet juk yra, galvojo jis, vis dar neišmesdamas iš galvos pono Šendžio, toks dalykas kaip teorinės žinios. (Ir argi jis to nežino? Dar ir kaip žino.) Teorinės žinios, neatitinkančios jokios tikros patirties, neįgyvendintos, neišgyventos. „O, Dieve!“ – suaimanavo mintyse.

– O aš nesu rimta, – kalbėjo Helena.

Jai labai knietėjo išsipasakoti, prašyti pagalbos. Tam tikromis akimirkomis, – ir jos pasikartodavo, kai dėl kokių nors priežasčių ji imdavo abejoti savimi, – viskas aplinkui atrodydavo baisiai miglota ir nepatikima. Viskas – bet praktiškai, žinoma, visa tai

* Užuomina į Laurence'o Sterne'o „Tristramą Šendį“ – romano herojaus pradėjimas sutrikdomas, kai intymiausią akimirką žmona vyro paklausia, ar jis neužmiršo prisukti laikrodžio.

** Rimtas (pranc.).

rasdavosi iš jos motinos nepatikimumo. Helena buvo labai prisirišusi prie motinos, bet kartu turėjo pripažinti sau, kad iš jos nėra naudos. „Mama – kaip labai bloga išdaiga, – kartą pasakė ji Džois. – Manai, atsisėsi ant kėdės, bet staiga ją patraukia ir tu skaudžiai žnekteli ant sėdynės.“ O Džois tepasakė: „Helena, nedrįsk taip kalbėti.“ Vėpla! Nors, aišku, tenka pripažinti, kad Džois – tokia kėdė, ant kurios *galima* atsisėsti. Bet nevykusi kėdė – kėdė, tinkama tik nesvarbiems atvejams, ir kamgi tokia reikalinga? Džois per jauna, ir net jeigu būtų daug vyresnė, vis tiek nieko deramai nesuprastų. O dabar, kai susižadėjo su Kolinu, supranta, regis, vis mažiau ir mažiau. Dieve, koks tas žmogus kvailas! Bet vis dėlto, galima sakyti, kėdė yra – kėdė kaip amžiais tverianti uola. Tik, deja, tokios formos, kad esi priversta sėdėti kurioziškiausiai nepatogia poza. Tačiau jeigu Džois toks nepatogumas netrikdo, tai viskas gerai. Būdama be kėdės tokiame varginančiame pasaulyje, Helena beveik pavydėjo jai. O dabar tas Hju. Ji užsisėdo visu svoriu.

– Su manim bėda ta, – tęsė ji, – kad aš beviltiškai lengvabūdiška.

– Na, negaliu patikėti, – tarė jis, nors, kodėl taip pasakė, pats nesumojo. Nes akivaizdu, kad jam derėjo skatinti ją atlikti išpažintį, o ne patikinti, kad ji neturi išpažintinų nuodėmių. Jis tartum slapčia bijojo kaip tik to, ko norėjo.

– Nemanau, kad jūs...

Bet, laimė, jokie jo žodžiai negalėjo jos atstumti. Jai žūtbūt reikėjo jo kaip kėdės.

– Ne, ne, tikra tiesa, – tarė ji. – Jūs nė neįsivaizduojat, kokia aš lengvabūdė. Papasakosiu jums...

Po pusvalandžio salonėlyje jis rašė sąrašą knygų, kurias jai reikėtų perskaityti. Berneto „Ankstyvieji graikų filosofai“; „Faidras“, „Timajas“, „Sokrato apologija“ ir „Puota“, išversti Džaueto; „Nikomacho etika“; Kornfordo mažoji graikų moralistų antologija;

bet koks geras Lukrecijaus vertimas; Ingo „Plotinas"*. Jis kalbėjo lengvai, pasitikėdamas savimi, tiesiog meistriškai. Atrodė kaip būtybė, staiga sugrąžinta į sau tinkamą terpę.

– Jos padės jums suvokti, ką galvojo antikos žmonės.

Ji linktelėjo. Į pieštuku prirašytą lapą žvelgė rimtu, ryžtingu veidu. Nusprendė nešiosianti akinius ir į miegamąjį liepsianti atnešti stalą, kad galėtų sėdėti netrukdoma prie knygų krūvos, prieš akis pasidėjusi rašymo priemones. Sąsiuvinius arba verčiau kartoteką. Tai bus naujas gyvenimas – gyvenimas, turintis prasmę, tam tikrą tikslą. Svetainėje kažkas paleido gramofoną. Jos pėda, tarsi pati susimaniusi, ėmė tapsėti į ritmą. Viens du trys, viens du trys – tai buvo valsas. Bet apie ką ji galvoja? Susiraukė ir sustabdė pėdą.

– O apie naujųjų laikų mąstymą, – sakė Hju, – na, dvi būtinos knygos, nuo kurių turi pradėti kiekviena šių laikų kultūra, yra, – ant lapo nuvinguriavo pieštukas, – Montenio „Esė" ir Paskalio „Mintys". Jos būtinos, – jis pabraukė pavardes. – Paskui jums patartina užmesti akį į „Samprotavimą apie metodą"**.

– Kokį metodą? – paklausė Helena.

Tačiau Hju klausimo neišgirdo.

– Ir pavartykite Hobsą, jeigu turėsite laiko, – kalbėjo jis vis įtaigiau ir užtikrinčiau. – Ir paskui Niutoną. Tai tiesiog privaloma. Nes jeigu neišmanysite Niutono filosofijos, nežinosite, kodėl mokslas vystėsi kaip tik tuo keliu, kuriuo vystėsi. Viską, ko reikia, rasite Berto „Moderniojo mokslo metafiziniuose pamatuose". Jam rašant, stojo trumpa tyla. Atėjo Tomas ir Ailina su Sibile. Helena girdėjo jų balsus gretimame kambaryje. Bet žvilgsnį laikė ryžtingai nukreipusi į lapą. – Tada dar Hjumas, – tęsė jis. – Siūlau jums pradėti nuo jo „Esė". Jos aukščiausio lygio. Toks protas, tokia didžiulė nuotuoka.

---

* William Inge „The Philosophy of Plotinus" (1918).

** René Descartes'o veikalas.

– Nuotuoka, – pakartojo Helena ir nusišypsojo iš malonumo. Taip, ji ieškojo kaip tik šio žodžio – kaip tik tokia ji nori būti: nuotuoki kaip dramblys, kaip senas aviganis, kaip Hjumas, jeigu norite. Bet kartu, žinoma, išlikdama savimi. Nuotuoki, bet jauna; nuotuoki, bet gyvybinga ir patraukli; nuotuoki, bet impulsyvi ir...

– Kantu aš jūsų nekankinsiu, – atlaidžiai tarė Hju. – Bet manau (jis vėl ėmė darbuotis pieštuku), manau, kad jums reikės pasiskaityti vieną kitą šiuolaikinį kantininką. Pavyzdžiui, Faihingerio „Filosofiją lyg jei" ir fon Ukskiulio „Teorinę biologiją". Suprantat, Kantas stovi už viso mūsų dvidešimto amžiaus mokslo. Taip, kaip Niutonas stovėjo už viso aštuoniolikto ir devyniolikto amžiaus...

– Na, Helena!

Jie krūptelėjo ir pakėlė galvas – sužiuro į besišypsantį, įžūliai gražų Džerio Vočeto veidą. Skaisčiai žydros akys įdegusiame veide šiek tiek pašaipiai dairėsi nuo vieno prie kito. Žengęs arčiau jis familiariai uždėjo ranką Helenai ant peties.

– Kuo čia smaginatės? Kryžiažodžiais? – jis du tris kartus patapšnojo per petį.

„Lyg ji būtų jo arklys", – mintyse tarė pasipiktinęs Hju. Tiesą sakant, anas taip ir atrodė – kaip arklininkas. Tie garbanoti auksuoto rudumo plaukai, tas šiurkščių bruožų veidas, kartu vaikiškas ir tvirtas – jie radosi tiesiai iš arklidžių, tiesiai iš Epsomo hipodromo.

Helena nusišypsojo, siekdama atrodyti paniekinamai pranašesnė – intelektualė.

– Jūs tik apie kryžiažodžius ir galit pagalvoti! – tarė ji. Tada kitu tonu pridūrė: – Beje, judu juk pažįstami, ar ne? – ji klausiamai pažiūrėjo į Džerį ir į Hju.

– Taip, – atsakė Džeris – ir tebelaikydamas dešinę ranką Helenai ant peties, kairę pašaipiai karikatūriškai pakėlė kariškam pasveikinimui: – Labas vakaras, pulkininke.

Hju sarmačiai atsakė į pasveikinimą. Visa jo įtaiga ir pasitikėjimas savimi išgaravo, kai jis buvo priverstas iš knygų pasaulio sugrįžti į asmeninio gyvenimo sferą; jautėsi kaip albatrosas ant sausos žemės – bejėgiškai nerangus, bergždžias, bjaurus. O juk kaip lengva būtų buvę nutaisyti supratingą šypseną ir reikšmingai tarti: „Taip, poną Vočetą aš pažįstu labai gerai“, – tonu, bylojančiu, kad pažįsta jį kaip nuluptą: džentelmenišką nesąžiningą makleri, profesionalų lošėją ir profesionalų meilužį. Šiuo metu, kaip manoma, Merės Amberli meilužį. „Kuo puikiausiai pažįstu!“ Štai ką būtų buvę visai lengva pasakyti. Bet jis nepasakė – tik nusišypsojo ir kvailokai pakėlė ranką prie kaktos.

Tuo tarpu Džeris atsisėdo ant sofos ranktūrio ir pro savo cigaretės dūmus ramiai, nevaržomai akiplėšiškai spoksojo į Heleną, regis, nustatydamas vertę atskirais punktais: kanopos, guga, kulšys, korpusas.

– Žinai, Helena, – tarė jis galų gale, – tu gražėji tiesiog dienom.

Helena nuraudusi atlošė galvą ir nusijuokė, paskui staiga nenatūraliai sugriežtino veidą. Ji supyko – supyko ant Džerio už jo prakeiktą įžūlumą, labiausiai ant savęs – už tai, kad jautėsi pamaloninta to prakeikto įžūlumo, už tai, kad į tą užgaulią liaupsę sureagavo taip žeminamai automatiškai tiksliai. Paraudo ir sukikeno kaip gimnazistė! Ir kur ta „Filosofija lyg jei“, tie akiniai raginiais rėmeliais ir naujas gyvenimas, kartoteka?.. Vyriškis tarė: „Tu graži“, – ir apie visa tai tarsi nė galvota nebuvo. Ji atsigręžė į Hju, atsigręžė, kad ją apsaugotų, paremtų. Bet vos tik jos žvilgsnis sutiko jo akis, jis tuoj pat jo išvengė. Jo veide buvo meditacinio nusišalinimo išraiška – atrodė, kad jis galvoja apie kažką kitką. Gal jis pyksta ant jos? – pagalvojo ji. Gal jis įsižeidė, kad ji buvo patenkinta Džerio komplimentu? Bet tai buvo kaip sumirksėjimas nuo šūvio – to negalima suvaldyti. Jis turėtų suprasti, turėtų suvokti, kad ji nori gyventi tą naują gyvenimą, tiesiog trokšta būti

nuotuoki. Tačiau jis tik prigeso ir nenorėjo į ją nė žiūrėti. Ak, kaip tai neteisinga!

Užsisklendęs po ta savo šalta kauke Hju vis labiau jautėsi kaip Bodlero albatrosas.

Ce voyageur ailé, comme il est gauche et veule!
*Lui, naguère si beau, qu'il est comique et laid!**

Ak, tie stiprūs, didingi skrydžiai neokantiškoje žydrynėje!

Iš kito kambario sklido gramofono dunksėjimas: „*Yes, sir, she's my baby.*" Džeris pašvilpavo porą taktų, paskui pasiūlė:

– Helena, gal sušokim fokstrotą? Žinoma, jeigu tu jau pabaigei reikalus su pulkininku, – jis pašaipiai dirstelėjo į nugręžtą Hju veidą. – Aš nenoriu trukdyti.

Dabar jau pati Helena žvilgterėjo į Hju.

– Na... – pratarė ji abejodama.

Bet Hju nepakeldamas galvos paskubėjo patikinti:

– Oi, ne, visai netrukdai, – ir jau tai tardamas nusistebėjo, kas gi paskatino jį pasiskelbti pralaimėjus dar nė neprasidėjus mūšiui. Palikti ją tam arklininkui! Kvaiša, bailys! Vis dėlto, ciniškai tarė jis mintyse, jai tikriausiai labiau patinka arklininkas. Jis atsistojo, burbtelėjo, kad reikia pasikalbėti su kažkuo dėl kilusios problemos, ir nuėjo prie durų, atsiveriančių į laiptų aikštelę.

„Na, jeigu jis nenori, kad aš pasilikčiau, – apmaudžiai galvojo Helena, – jeigu jis nemano, kad verta mane pasilaikyti..." Buvo įsižeidusi.

– Pulkininkas palieka sceną, – tarė Džeris. – Tai kaip dėl šokio? – jis atsistojo, priėjo prie jos ir ištiesė ranką. – *No, sir, don't*

* Keleivis su sparnais, dramblotas ir suglebęs!
Prieš valandą gražus, dabar tiesiog bjaurus!
(Vertė Sigitas Geda.)

say maybe, – uždainavo apkabindamas ją ranka. Jiedu žengė į vilnijantį muzikos srautą. Vingiuodamas tarp kėdžių ir stalų, jis nusivedė ją prie durų į kitą kambarį.

XV skyrius

1903 m. birželis – 1904 m. sausis

Tai buvo tapę ritualu, sakramentu (šitaip mintyse tai vadino Džonas Bivisas) – komunijos sakramentu. Pirmiausia jis atidarydavo spintos duris ir čiupinėdavo jos drabužius. Užsimerkęs įkvepia jų skleidžiamą aromatą, silpną saldžią jos kūno esenciją iš už platėjančios laiko bedugnės. Paskui – stalčiai. Tuose trijuose kairėje guli jos baltiniai. Šviesiai violetiniai maišeliai surišti melsvu kaspinu. Štai jis išskleidžia naktinius marškinius, kurių nėriniai lietė... Net mintyse Džonas Bivisas vengia tarti žodžius „jos krūtis" ir tik įsivaizduoja minkštus kūno apvalumus, švelniai kylančius ir besileidžiančius po raštuotais siūlo raizginiais; paskui prisimena naktis Romoje ir galiausiai pagalvoja apie Lolingdoną ir gilų slėnį, žemę, baisią tamsią tylą. Naktinius marškinius sulanksčius ir uždarius, ateina eilė dviem stalčiukams dešinėje – pirštinėms, apėmusioms jos rankas, diržams, juosusiems jos kūną, o dabar apsivejantiems jam aplink riešą arba it filakterijai prispaudžiantiems smilkinius. Ritualas užbaigiamas jos laiškų skaitymu – tų jaudinamai vaikiškų laiškų, jos rašytų per jųdviejų susižadėjimo laikotarpį. Taip pripildoma jo kančios taurė – ritualas baigtas ir jis gali eiti miegoti su dar vienu kardu širdyje.

Bet pastaruoju metu kardas, regis, kiek atšipo. Sakytum, jos mirtis, iki šiol taip gailiai gyva, pati ėmė merdėti. Tarsi ėmė blėsti ritualo magija: vis sunkiau prisipildydavo kančios taurė, o ir kančia būdavo nebe tokia skausminga ir dėl to mažiau tenkino. Nes

visus tuos mėnesius gyvenimą vertą gyventi darė kaip tik netekties skausmas. Geismas ir švelnumas buvo staiga netekę savo objekto. Tai buvo amputacija – kankinanti. O dabar šis skausmas – ir juk jam tik tai iš jos buvo belikę – šis brangus sielvartas ėmė slysti iš rankų ir ruošėsi mirti, kaip mirė pati Meizė.

Šįvakar skausmas atrodė visai išnykęs. Jis paniro veidu į iškvepintas jos suknelės klostes, ištiesė nėrinius ir batistą, kuriuos ji vilkėjusi prie odos, vieną pirštinę pripūtė oro ir žiūrėjo, kaip palengva bliūkšta šis jos rankos vaizdinys – merdi, merdi, kol oda vėl pakimba suglebusi ir net nebeapsimeta panaši į gyvą. Bet šie ritualai neturėjo poveikio – Džonas Bivisas nesusikrimto. Jis žinojo, kad ji mirė ir jo netektis siaubinga. Bet visai nejautė tos netekties – nieko nejautė, tik kažkokią dulkiną dvasios tuštumą.

Jis nuėjo miegoti nepasitenkinęs, kažkaip pažemintas. Maginius ritualus pateisina sėkmė, o kai jie deramai nesukirbina jausmų, jų atlikėjas jaučiasi išduotas ir apsikvailinęs.

Sausas kaip mumija dulkinoje savo karsto tuštumoje, Džonas Bivisas ilgai gulėjo negalėdamas užmigti. Dvylikta, pirma, antra, ir tada, kai jau buvo praradęs viltį, miegas atėjo, ir jis sapnavo, kad ji čia, šalia jo; ir tai buvo pirmųjų santuokos metų Meizė, po nėriniais kylantys ir besileidžiantys tie kūno apvalumai, praverta burna ir, ak, toks nekaltas atsidavimas. Jis apkabino ją.

Pirmą kartą po jos mirties jis sapnavo ją kitokią nei mirštančią.

Džonas Bivisas pabudo jausdamas gėdą; ir vėliau, dieną, koridoriuje prie auditorijos pamatęs panelę Ganet, akivaizdžiai jo laukiančią, apsimetė nepastebėjęs ir nuskubėjo pro šalį nuleidęs akis, suraukęs kaktą, tarsi įsigilinęs į kažkokį pinklų, neišsprendžiamą aukštosios filologijos klausimą.

Tačiau kitą popietę jis jau sėdėjo pasibuvime pas senutę savo tetą Editą. Ir, žinoma, – nors jis turbūt perdėtai vaizdavo nustebęs ją matydamas, žinoma, ten buvo panelė Ganet, kurgi ne, jis

ir žinojo, kad ten bus, nes ji niekada nepraleidžia tetos Editos ketvirtadienių.

– Jūs vakar baisiai skubėjot, – tarė ji, davusi laiko atslūgti jo nuostabai.

– Aš? Kada? – apsimetė nesuprantąs, apie ką ji kalba.

– Koledže, po savo paskaitos.

– O jūs ten buvot? Nemačiau.

– Dabar jis mano, kad aš išsisukau nuo jo paskaitos, – suaimanavo ji kažkokiam nesančiam trečiam asmeniui.

Nuo tada, kai prieš du mėnesius susipažino su juo tetos Editos svetainėje, panelė Ganet stropiai lankėsi visose jo viešose paskaitose. „Palavinti proto, – aiškindavo ji. – Kadangi – pridurdavo linksmai, bet kartu ir gana ilgesingai, – oi kaip reikia jį palavinti!“

Ponas Bivisas paprieštaravo:

– Bet aš nieko panašaus nesakiau.

– Aš jums parodysiu savo užrašus.

– Ne, prašau to nedaryti! – atėjo eilė jam būti žaismingam. – Kad jūs žinotumėt, kaip man nusibosta mano paskaitos!

– Na, jūs gi po paskaitos koridoriuj vos neatsitrenkėt į mane.

– A, *tada*!

– Nesu mačiusi taip sparčiai drožiančio žmogaus.

Jis linktelėjo.

– Taip, aš tikrai skubėjau – tai tiesa. Į komiteto posėdį. Neeilinį, – pridūrė jis įspūdingai.

Ji pažvelgė į jį išplėstomis akimis, ir jos balsas bei mina nuo žaismingumo perėjo prie rimtumo.

– Turbūt kartais būna gana įkyru, – tarė ji, – kai esi toks labai svarbus asmuo – argi ne?

Ponas Bivisas nusišypsojo tam rimtam, apstulbusiam vaikui, kuris kartu buvo ir gana apvalaina, riestanosė, gražutė dvidešimt septynerių moteris, – nusišypsojo su malonumu ir paglostė savo ūsus.

– Oi, ne toks jau ir svarbus, – paprieštaravo jis. – Ne toks jau... – jis akimirką padvejojo, burna sutrūkčiojo, akys sumirksėjo; tada pagimdė šnekamosios kalbos frazę: – ne toks jau „kietas šulas“, kaip jums, regis, atrodo.

Tą rytą buvo tik vienas laiškas. Antonio – pamatė ponas Bivisas plėšdamas voką.

Bulstrodas, birželio 26 d.

Brangusis tėveli,
ačiū už laišką. Aš maniau, kad mes atostogauti važiuosim į Tenbį. Ar tu nesusitarei su ponia Foks? Foksas sako, kad ji mūsų laukia, tai gal mums nereikėtų važiuoti į tą Šveicariją, kaip tu dabar nusprendei. Vakar žaidėm dvejas rungtynes: pirma vienuolikė prieš „Saulėtą krantą“, antra prieš Mambridžą, laimėjom abu, ir tai buvo gana klasiška. Aš žaidžiau antroj vienuolikėj ir šešis kartus neiškritau iš žaidimo. Pradėjom prancūzišką knygą pavadinimu „Lettres de mon Moulin“* – man atrodo, šlamštas. Daugiau naujienų nėra, tai atsisveikinu –

Tavo mylintis sūnus Antonis

P. S. Neužmiršk parašyti poniai Foks, nes Foksas sako žinąs, kad ji mano, jog mes važiuosim į Tenbį.

Ponas Bivisas skaitydamas laišką susiraukė ir, baigęs pusryčiauti, tuoj pat sėdo rašyti atsakymo.

---

* Alphonse'o Daudet apsakymų knyga „Laiškai iš mano malūno“.

Erls Korto aikštė,
03.VI.27

Brangusis Antoni,
esu nusivylęs, kad labai jaudinančią, kaip aš būčiau tikėjęsis, žinią tu priėmei be didelio entuziazmo. Tavo amžiuje galimybę „išvažiuoti į užsienį", ypač į Šveicariją, aš tikrai būčiau sveikinęs su beribiu džiaugsmu. Susitarimai su ponia Foks visada buvo labai neapibrėžti. Tačiau, savaime aišku, aš jai parašiau, kai tik pasitaikė ši auksinė proga apžiūrėti Berno aukštumas su malonia kompanija, o pasitaikė tik prieš kelias dienas, ir dėl to man teko atidėti mūsų miglotų Tenbio planų įgyvendinimą. Jeigu nori pamatyti, kur mes tiksliai važiuojam, pasiimk Šveicarijos žemėlapį, susirask Interlakeną ir Brynco ežerą, slinkis į rytus nuo ežero galo iki Meiringeno, o nuo ten pietų kryptimi Grindelvaldo link. Mes apsistosime Šeideko perėjos papėdėje, Rozenlaui slėnyje, kone šešėlyje tokių milžinų kaip antai Jungfrau, Veishornas ir ko. Man ta vieta nežinoma, bet iš visų pasakojimų susidariau vaizdą, kad tai „šikas" ir tikras rojus.

Džiugu girdėti, kad tu taip pagirtinai pasirodei rungtynėse. Tu turi, brangus vaike, nuolatos stiprėti. Kitais metais aš tikėsiuosi išvysti tave besipuikuojantį Pirmosios vienuolikės spalvų grožybe.

Negaliu sutikti su tavo nuomone, kad Dodė – „šlamštas". Spėju, kad tas šlamštiškumas daugiausia kyla iš sunkumų, patiriamų naujoko. Kai gerai įvaldysi kalbą, imsi vertinti švelnų jo stiliaus žavesį ir sąmojo aštrumą.

Tikiuosi, triūsi kuo uoliausiai, kad pagerintum savo apgailėtinai silpnus „matiekos" rezultatus. Prisipažinsiu, aš pats niekada neblizgėjau matematikos srityje, tad galiu užjausti tave dėl tų sunkumų. Bet uolus darbas daro stebuklus, ir aš esu tikras,

kad jeigu tikrai „kelnes pasidėjęs“ imsiesi algebros ir geometrijos, po metų lengvai pasieksi stipendiato lygį.

Kaip visada, tave mylintis tėvelis Dž. B.

– Kaip šlykštu! – tarė Antonis, baigęs skaityti tėvo laišką. Akys sudrėko nuo ašarų – jis pajuto nepakeliamą skriaudą.

– K-ką jisai s-sako?

– Viskas nuspręsta. Jis parašė tavo motei, kad mes važiuojam į kažkokią dvokiančią skylę Šveicarijoj, o ne į Tenbį. Oi, man taip viskas šlykštu! – jis suglamžė laišką ir piktai sviedė ant grindų, paskui nusigręžė ir bandė išlieti jausmus spardydamas savo žaidimų skrynią. – Taip šlykštu, taip šlykštu! – kartojo jis.

Brajanui taip pat buvo šlykštu. Jie ketino taip šauniai praleisti laiką Tenbyje; vaizduotėje viskas buvo numatyta, sudėliota su prašmatniausiomis detalėmis; o dabar – trinkt! – ir būsimieji malonumai subyrėjo į šipulius.

– V-vis dėlto, – po ilgos tylos galiausiai jis pratarė, – tikiuosi, kad tau b-bus smagu Šv-veicarijoj. – Ir, pastūmėtas staigaus impulso, kurį sunkiai būtų galėjęs paaiškinti, jis pakėlė pono Biviso laišką, išlygino suglamžytus lapus ir atidavė Antoniui. – Va, tavo l-laiškas.

Antonis pasižiūrėjo į jį ir žiojosi kažką sakyti, paskui užsičiaupė ir paėmęs laišką įsidėjo į kišenę.

Maloni kompanija, su kuria jie leidosi apžiūrėti Berno aukštumų, jiems pasiekus Rozenlaui pasirodė sudaryta iš panelės Ganet ir jos mokyklos laikų draugės panelės Luji Paiper. Ponas Bivisas jas nuolat vadino „mergaitėmis“ arba su pamėgtu komiškai herojinio filologinio pokštavimo prieskoniu „panelytėmis“ – *dominicellae*: dvigubai mažybiniu vediniu iš *domina**. Panelytės! Jam ištarus tą žodį, Antonis mintyse kaskart nusišypsodavo. Šios

* Ponia (lot.).

panelytės jam atrodė kaip pora įkyrių ir jau senstelėjusių moterų. Paiper, ta liesoji, buvo kaip guvernantė. Jam labiau patiko storulė Ganet, nepaisant to siaubingo mūkiančio, spiegiančio juoko, nepaisant to, kaip ji pūškuodama ir prakaituodama kapanojosi į kalvas. Ganet bent jau buvo geranoriškai nusiteikusi. Laimė, viešbutyje buvo dar du vaikinai anglai. Tiesa, jie atvyko iš Mančesterio ir kalbėjo gana juokingai, bet buvo padorūs bičai ir žinojo nepaprastai daug nešvankių anekdotų. Be to, miške už viešbučio jie rado olą ir ten laikė cigaretes. Grįžęs į Bulstrodą, Antonis didžiuodamasis paskelbė per atostogas rūkęs kasdien.

Vieną lapkričio šeštadienį į Bulstrodą praleisti popietės atvažiavo ponas Bivisas. Jiedu truputį pažiūrėjo futbolą, paskui leidosi į slegiantį pasivaikščiojimą, tačiau galiausiai atsisėdo „Karaliaus herbe“. Ponas Bivisas užsakė sviestinių bandelių „ir kiaušinienės šitam jaunam stipruoliui, kad nestiptų“ (sąmoksliškai mirktelėdamas padavėjai, tarsi ir ji būtų žinojusi, kad žodžių „stiprus“ ir „stipti“ kilmė susijusi), „ir paskui vyšnių džemo – juk vyšnių mėgstamiausias?“

Antonis linktelėjo. Vyšnių tai vyšnių. Tačiau toks rūpestingumas jam atrodė gana įtartinas. Dėl ko visa tai galėtų būti? Ar jis ketina sakyti ką nors apie jo mokslus? Apie tai, kad kitą vasarą reikia siekti stipendijos? Apie?.. Jis nuraudo. Bet juk tėvas niekaip negalėtų žinoti ką nors apie *tai*. Neįmanoma. Galų gale jis pasidavė – negalėjo įsivaizduoti, kas tai yra.

Bet kai po neįprastai ilgos tylos tėvas palinko priekin ir tarė: „Turiu tau įdomią naujieną, brangus sūneli“, – staiga, lyg žaibui nušvietus, Antonis tiksliai žinojo, kas bus pasakyta.

„Jis ketina vesti tą moterį Ganet“, – tarė jis sau.

Ir iš tikrųjų ketino. Gruodžio vidury.

– Bus tau bičiulė, – aiškino ponas Bivisas. – Tas jaunatviškumas, tas gaivus, mergaitiškas žvalus ūpas! Bičiulė ir kartu antra mama.

Antonis linktelėjo. Bet „bičiulė" – ką jis tuo norėjo pasakyti? Jis pagalvojo apie tą storulę Ganet, už Rozenlaui pūškuojančią šlaitu aukštyn, įraudusiu veidu, atsiduodančią prakaitu, dvokiančią... Ir staiga jam ausyse suskambo motinos balsas.

– Paulina nori, kad tu ją vadintum vardu, – toliau kalbėjo ponas Bivisas. – Taip bus... na, linksmiau, ar tau taip neatrodo?

Antonis atsakė „Taip", – nes daugiau akivaizdžiai nebuvo ką sakyti, ir dar pasmaližiavo vyšnių džemo.

– *Τίθημι* aoristo vienaskaitos trečias asmuo? – klausinėjo Antonis.

Arkliaveidis nepataikė. Teisingai atsakė Steidsas.

– *Ἔρχομαι* pliuskvamperfekto daugiskaitos antras asmuo?

Brajano dvejonę lėmė kažkas daugiau nei mikčiojimas.

– Tu šiandien niekam tikęs, Arkliaveidi, – tarė Antonis ir pirštu parodė į Steidsą, vėl atsakiusį teisingai. – Puiku, Steidsai, – ir pakartodamas labiausiai nuvalkiotą Džimbalo pokštą: – Vamzdžio nuosėdos kaupiasi užpakalyje, – sududeno parodijuodamas žemą Džimbalo balsą.

– Vargšas Arkliaveidis! – tarė Steidsas tapšnodamas tam per nugarą. Dabar, kai Arkliaveidis suteikė jam malonumo graikų gramatiką mokėdamas prasčiau už jį, Steidsas šį beveik pamilo.

Buvo beveik vienuolika, gerokai po šviesų gesinimo, ir šis trejetas kiūtojo susispietę tualete: Antonis egzaminuotojo teisėmis didingai sėdėjo ant unitazo, o anie du tupėjo priešais jį ant grindų. Gegužės naktis buvo rami ir šilta; nepraeis nė šešios savaitės, ir jie laikys stipendijos egzaminus: Brajanas ir Antonis Itone, Markas Steidsas Ragbyje. Po pastarųjų Kalėdų atostogų Steidsas, sugrįžęs į Bulstrodą, pareiškė, kad sieks stipendijos. Stulbinanti žinia ir – dvariškiams bei sekėjams – pasibaisėtina! Darbas – idiotams, tie, kurie dirba, verti paniekos – tokios buvo jų aksiomos. Ir štai dabar Steidsas sieks stipkės kartu su kitais kalikais – su Bengeriu Bivisu,

su Arkliaveidžiu, su tuo siaubingu erkele Išverstakiu Ledvidžu. Atrodė, kad jis išdavė visa, kas šventa.

Pirmiausia žodžiais, o vėliau ir efektyviau – veiksmais Steidsas juos nuramino. Stipendijos idėja esanti tėtušio. Ne dėl pinigų, suskubo jis pridurti. Jo tėtušiui pinigai nė velnio nerūpi. Bet dėl garbės ir šlovės, nes tokia yra šeimos tradicija. Pats tėtušis ir dėdės, jo broleliai, – visi gavo stipkes. Būtų negerai apvilti giminę. Tai nekeičia fakto, kad kalimas yra šlykšti nuobodybė ir visi kalikai, kurie kala todėl, kad jiems patinka, kaip, regis, Arkliaveidis ir Bivisas, arba dėl pinigų kaip tas bėdžius Išverstakis, yra gryniausi šliužai. Ir, pasišovęs tai įrodyti, jis vaipėsi iš Arkliaveidžio mikčiojimo ir siusiukinių krakšlių, organizavo vajų prieš Išverstakį už išsisukinėjimą nuo futbolo, per pamokų ruošimą smaigstė rašymo plunksnas Bivisui į užpakalį ir, nors pats dirbdavo labai uoliai, tai kompensuodavo tuo, kad žaisdavo uoliau nei bet kada ir nepraleisdavo progos visiems papasakoti, kaip baisinga yra kalti ir kaip jis neturi nė mažiausio šanso gauti stipkę.

Kai garbė buvo jau pakankamai apsaugota, jis pakeitė taktiką Biviso ir Arkliaveidžio atžvilgiu ir, kurį laiką rodęs jiems vis daugiau draugiškumo, galiausiai pasiūlė įkurti stipkės kalikų tarpusavio paramos draugiją. Kaip tik jis vasaros semestro pradžioje pasiūlė rengti naktines sesijas tualete. Brajanas į šiuos skaitymo vakarėlius norėjo įtraukti Išverstakį, bet kiti du pasipriešino, – o ir šiaip tualete keturiems būtų akivaizdžiai per ankšta. Jam teko tenkintis pagalba Išverstakiui ištaikius kokį pusvalandį dienos metu. Naktis ir tualetas buvo rezervuoti triumviratui.

Bandydamas paaiškinti šio vakaro nesėkmę su graikiškais veiksmažodžiais, Brajanas sulemeno:

– Aš š-šįvakar gana išv-v-v... – tada, priverstas aiškiai perdėti, užbaigė: – g-gana išsekęs.

Išblyškęs veidas ir skaidriai pamėlę paakiai liudijo šių žodžių tiesą; bet Markui Steidsui tai buvo akivaizdus atsikalbinėjimas, kuriuo Arkliaveidis tikėjosi truputį susilpninti skauduliuką, kad pralaimėjo tam, kuris kalė ne kelerius metus kaip jo varžovai, o tik kelis mėnesius. Tai buvo tarsi pripažinimas, kad esi mažiau gabus. Triumfuodamas Steidsas jautėsi galįs būti kilniaširdiškas.

– Ką padarysi! – tarė jis su užuojauta. – Truputį pailsėkim.

Iš chalato kišenės Antonis išsitraukė tris imbierinius sausainius – tiesa, per ilga suminkštėjusius, bet vis tiek labai laukiamus.

Tūkstantąjį kartą po to, kai buvo nuspręsta, kad sieks stipendijos, Steidsas nusiskundė:

– Kad bent menkiausią šansą turėčiau.

– Tu t-turi labai g-gerą šansą.

– Ne, neturiu. Tai tik beprotiškas tėtušio sumanymas. Beprotiškas! – pakartojo jis kraipydamas galvą. Bet iš tiesų tai su virpulingu, šiltu pasididžiavimo ir džiūgavimo jausmu prisiminė tėvo žodžius: „Mes, Steidsai... Kai esi Steidsas... Tu turi tokią pat gerą galvą, kaip mūsų visų, ir tiek pat ryžto..." Jis išspaudė atodūsį ir balsu patvirtino: – Nė menkausio šanso.

– Tu t-tikrai turi.

– Mėšlas! – jis nė už ką nenorėjo pripažinti net pačios galimybės. Paskui, jeigu jam nepavyks, galės viską nuleisti juokais: „Taigi sakiau", o jeigu pasiseks – tuo jis iš tiesų pats ir tikėjo, – šlovė bus tuo didesnė. Be to, kuo atkakliau jis neigs savo šansus, tuo dažniau jie kartos tuos nuostabius patikinimus apie jo galimą, tikėtiną sėkmę. Negana to, sėkmę jų pačių srityje; sėkmę, pasiektą įveikiant nuolatinį priešinimąsi iki praeito semestro pradžios apskritai rimtai pažiūrėti į šitą komišką kalimą.

Dabar indėlį pridėjo Bengeris.

– Džimbalas mano, kad tu turi šansą, – tarė jis. – Girdėjau, kaip jis vakar apie tai kalbėjo su seniu Džekiu.

– Ką tas senas kvailys Džimbalas išmano? – Steidsas nutaisė menkinamą miną, bet pro paniekos kaukę jo rudos akys spindėjo iš pasitenkinimo. – O dėl Džekio...

Staiga ėmus barškėti durų rankenai visi krūptelėjo.

– Klausykit, bičai, – pro rakto skylutę prasiskverbė maldaujamas šnibždesys, – nagi pasijudinkit! Man baisiausiai skauda pilvą.

Brajanas paskubom atsistojo.

– Mes turim jį įl-leisti, – prabilo jis.

Bet Steidsas jį pasodino atgal.

– Nebūk kvailys! – tarė jis, o atsigręžęs į duris išpyškino: – Eiki į kurį nors užpakalinį apačioj – mes užsiėmę.

– Bet aš baisiausiai skubu.

– Tai kuo greičiau eisi, tuo bus geriau.

– Jūs kiaulės! – pasipiktino šnibždesys. – Jėzau! – paskui pridūrė, ir jie išgirdo laiptais paniškai šliurinančius žingsnius.

Steidsas išsišiepė.

– Čia jam bus pamoka, – tarė jis. – Gal dar pamėginam graikų gramatikos?

Jau iš anksto pasibaisėjęs, Džeimsas Bivisas jautė, kaip jo pasipiktinimas auga su kiekviena minute, praleista po brolio namų stogu. Visas būstas tiesiog dvokia moteryste. Tai dusina! Ir štai sėdi sau Džonas, tiesiog lepindamasis tuose nematomuose tamsios moteriškos šilumos spinduliuose, įkvėpdamas tą tvankumą virpančia šnerve, visas patenkintas, kokčiai laimingas! Kaip švilpikas, staiga šovė į galvą Džeimsui Bivisui, švilpikas su savo patele, susiglaudę kailiukais požeminiame urvelyje. Taip, šis namas yra tiesiog urvelis – urvelis, kuriame Džonas kaip liesas švilpikas viename stalo gale, o ta minkšta, pūpsanti švilpikė – kitame gale, ir tarp jų abipus stalo – jis pats, pasibaisėjęs ir besišlykštintis, ir vargšas Antoniukas – kaip sukeistas vaikas iš gaivaus oro pasaulio, sugautas,

atvilktas žemyn ir įkalintas švilpikų gardelyje. Pasipiktinimas pagimdė tokį pat tūžmingą gailestį ir simpatiją šiam nelaimingam vaikui ir kartu – retrospektyvią užuojautą vargšei Meizei. Meizei esant gyvai jis visada ją laikė tiesiog kvailele – beviltiškai paika ir lengvabūdiška. Dabar Džono santuoka ir šią pernelyg laimingą porelę suvysčiusi moterystė skatino jį užmiršti nuosprendžius gyvajai Meizei ir galvoti apie ją kaip apie daug pranašesnę moterį (ji bent maloniai teikėsi būti liekna), po mirties paaukotą vyro dėl šios atgrasiai kūningos švilpikės. Siaubinga! Jam yra dėl ko supykti.

Tuo tarpu Paulina atsisakė antros šokolado suflė porcijos.

– Bet, brangioji, tu privalai, – neatlyžo Džonas Bivisas.

Paulina atsiduso, sąmoningai vaizduodama esanti prisisotinusi.

– Nebegaliu.

– Net savo mėgstamo *čokolatlio*? – ponas Bivisas šokoladą visada vadindavo originaliai actekiškai.

Paulina žaismingai sušnairavo į patiekalą.

– Neturėčiau valgyti, – tarė ji, netiesiogiai pripažindama, kad dar nėra visai prisisotinusi.

– Turėtum, – meilikavo jis.

– Dabar jis nori, kad aš sustorėčiau! – suaimanavo ji apsimestinai priekaištaudama. – Jis veda mane į pagundą.

– Tai leiskis vedama.

Šį kartą Paulina atsiduso kankinės atodūsiu.

– Na, tai gerai, – tarė ji nuolankiai. Tarnaitė, abejingai laukusi kontroversijos išdavos, vėl padėjo patiekalą. Paulina ėmė vaišintis.

– Štai koks geras vaikas, – mirktelėjęs žaismingą apsimestinį tėviškumą reiškiančiu tonu ištarė ponas Bivisas. – O dabar, Džeimsai, tikiuosi, ir tu paseksi šiuo geru pavyzdžiu.

Džeimsas buvo taip smarkiai pasibjaurėjęs ir supykęs, kad, baimindamasis pasakyti ką nors pasibaisėtino, negalėjo leisti sau prabilti. Pasitenkino atžariai papurtydamas galvą.

– Nenori *čokolatlio*? – ponas Bivisas pasigręžė į Antonį. – Bet aš žinau, kad tu tai pasigailėsi pudingo! – ir kai Antonis sutiko, pridūrė: – O, čia tai gerai! Šitaip reikia... – sekundės dalį padvejojo – ...reikia šveisti!

XVI skyrius

1912 m. birželio 17 d.

Antonio kalbumas jiems einant į stotį buvo vidinio kaltės jausmo požymis. Liedamas šneką, rodydamas gyvą dėmesį, jis gerinosi Brajanui atsilygindamas už tai, ką padarė išvakarėse. Nepasakytum, kad Brajanas reiškė kokius nors priekaištus – priešingai, jis, regis, visaip vengė užsiminti apie vakarykštį įžeidimą. Jo tylėjimas Antoniui buvo dingstis atidėlioti bet kokį nemalonios Marko Steidso temos paminėjimą. Kada nors jam, žinoma, teks pasikalbėti apie visą tą nykų reikalą (kokie nuobodūs tie žmonės su savo sudėtingais kivirčėliais), bet kol kas, tikino jis save, geriausia palaukti... palaukti, kol pats Brajanas apie tai užsimins. Šiuo tarpu nerami sąžinė vertė jį rodyti Brajanui didesnį nei įprasta draugiškumą, specialiai stengtis kalbėti įdomiai ir pačiam rodyti susidomėjimą. Susidomėjimą Edvardo Tomo poezija jiems einant Bomono gatve*, Bergsonu prie Vusterio koledžo; einant Haido tiltu anglių kasyklų nacionalizacija; ir galiausiai po estakada bei ilgai kylant prie stoties – Džoana Tersli.

– Labai k-keista, – tarė Brajanas, akivaizdžiai nelengvai nutraukdamas gana ilgą paruošiamąją tylą, – kad tu jos v-visai nepažįsti.

– *Dis aliter visum***, – atsakė Antonis geriausiu savo tėvo antikiniu stiliumi. Nors, žinoma, jeigu jis būtų pasinaudojęs

* *Beaumont Street* ir kt. – žinomos Oksfordo vietos.

** Dievai kitaip pažiūrėjo (iš Vergilijaus „Eneidos“).

ponios Foks kvietimais pabūti Tvaiforde, dievai, svarstė jis, būtų apsigalvoję.

– Man n-norisi, kad jūs p-patiktumėt vienas kitam, – pasakė Brajanas.

– Neabejoju, kad taip ir bus.

– Ji nėra baisiai p-p-p... – jis kantriai pradėjo iš naujo: – ...baisiai p-protinga. B-bent iš pirmo ž-žvilgsnio. Pamanytum, kad ją d-domina tik k-k-k... – bet „kaimo gyvenimas" nesileido ištariamas, ir Brajanui teko griebtis regimai afektuotos apylankos: – ...bukoliniai d-dalykai. Š-šunys, p-paukščiai ir panašiai.

Antonis linktelėjo ir, staiga prisiminęs Bulstrodo laikų mažapapes zylutes ir siusiukines krakšles, nepastebimai nusišypsojo.

– Bet g-geriau ją p-pažinęs, – toliau lemeno Brajanas, – sup-pranti, kad t-ten slypi daug d-daugiau, negu m-manei. Ji nep-paprastai g-gerai jaučia p-p-p... eil-lėraščius. Pavyzdžiui, V-vordsvorto ir M-meredito. Aš visada nust-tembu, kaip t-taikliai ji v-vertina.

Antonis sau sarkastiškai nusišypsojo. Taip, Mereditas – kurgi ne!

Anas tylėjo, galvodamas, kaip paaiškinti ir ar apskritai bandyti aiškinti. Viskas prieš jį – jo fizinė negalia, sunkumas išreikšti žodžiais tai, ką jis nori pasakyti, galimybė, kad Antonis net nenorės suprasti, ką jis sako, kad pateiks savo cinizmo alibi ir apsimes esąs niekuo dėtas.

Brajanas galvojo apie jųdviejų susipažinimą. Atėjęs išgerti arbatos įraudęs, dar šlapiais nuo lietaus plaukais susigėdo svetainėje aptikęs du nepažįstamus žmones. Motina ištarė pavardę:

– Ponia Tersli.

Naujojo vikaro žmona, sumojo jis padavęs ranką liesai, neskoningai apsirengusiai moteriai. Jos manieros buvo tokios įteiklios, kad kalbėdama šveplavo; šypsena – perdėtai spindulinga.

– O čia Džoana.

Mergina ištiesė ranką ir, jam ją paspaudus, jos lieknas kūnas pasviro tolyn nuo svetimos esybės droviu, bet vis dėlto pasigėrėtinai gracingu judesiu, lyg pavėjui linkstant jaunam medeliui. Tas judesys buvo gražiausias ir kartu labiausiai jaudinantis jo kada nors matytas dalykas.

– Mes girdėjom, kad jūs domitės paukščiais, – tarė ponia Tersli slegiamai mandagiai, dar paryškindama tą pernelyg spindulingą, profesionaliai krikščionišką šypseną. – Ir Džoana domisi. Tikra ornitologė.

Nuraudusi mergina prieštaraudama kažką sumurmėjo.

– Jai tikrai bus malonu, kad yra su kuo pasišnekėti apie brangiuosius paukščius. Ar ne taip, Džoana?

Džoana buvo taip susigėdusi, kad negalėjo pratarti nė žodžio.

Žiūrintį į jos nuraudusį, į šalį nusuktą veidą, Brajaną užliejo gailiaširdiškas švelnumas. Jam ėmė daužytis širdis. Su baimės ir džiugesio samplaika jis suvokė, kad atsitiko kažkas nepaprasto, neatšaukiamo.

O paskui, galvojo jis, buvo tas metas, po kokių keturių ar penkių mėnesių, kai jiedu drauge viešėjo jos dėdės namuose Rytų Sasekse. Toli nuo tėvų ją tarsi kažkas pakeitė – ne kitu žmogumi, o jos tikruoju „aš“ – laiminga, šnekia mergina, kokia namuose būti negalėjo. Nes namuose ji gyveno suvaržyta. Nuolatinis tėvo bambėjimas ir pasitaikantys blogos nuotaikos protrūkiai ją baimingai slėgė. Ir nors motiną ji mylėjo, jautėsi jos jausmo kalinė, miglotai suvokė esanti per tai kažkaip išnaudojama. Ir galiausiai ta šalta, stingdanti padoraus skurdo atmosfera, kurioje jie gyveno, neslūgstanti įtampa stengiantis išlaikyti gražų fasadą, išsaugoti socialinį pranašumą. Namuose Džoanai buvo neįmanoma tikrai būti savimi, tačiau ten – tame erdviame name Aidene, tarp ramių, nerūpestingų jo gyventojų, ji buvo išvaduota ją permainančiai laimei. Brajanas apakintas ją vėl įsimylėjo iki ausų.

Jis ėmė galvoti apie tą dieną, kai jiedu išėjo pasivaikščioti po Vinčelsio pelkę. Žydėjo gudobelės; lygioje žolės platybėje taškeliais išsibarstę avys bei jų ėriukai atrodė kaip balti žvaigždynai; viršuje dangus buvo gyvas vėjyje slystančiais baltais debesimis. Neapsakomai gražu! Ir staiga jam pasirodė, kad jiedu eina per savo meilės įvaizdį. Pasaulis – jųdviejų meilė, o jųdviejų meilė – pasaulis; ir pasaulis reikšmingas, kupinas neišmatuojamose gelmėse glūdinčių slėpiningų reikšmių. Dievo gerumo įrodymas plaukė tuose debesyse, tykino tose besiganančiose avyse, švietė iš kiekvieno liepsnojančio krūmo žėrinčio žiedo – ir ėjo juose su Džoana, susikibusiuose rankomis, ir reiškėsi per jųdviejų laimę. Tą apokaliptinę akimirką jam atrodė, kad jo meilė yra ne vien jo – kažkaip paslaptingai ji tolygi šiam vėjui ir saulei, šiems baltiems blizgesiams žaliame ir žydrame pavasario audinyje. Jo jausmas Džoanai kažkaip glūdėjo pasaulyje, turėjo dievišką universalią reikšmę. Jis mylėjo ją be galo ir dėl to viską pasaulyje galėjo mylėti taip pat kaip ją.

To potyrio atsiminimas jam buvo brangus, juolab dabar, kai jausmo ypatybės pasikeitė. Skaidri ir regimai tyra kaip šaltinio vanduo, ta beribė jo meilė laikui slenkant išsikristalizavo į specifinius troškimus.

Et son bras et sa jambe, et sa cruisse et ses reins,
Polis comme de l'huile, onduleux comme un cygne,
Passaient devant mes yeux clairvoyants et sereins,
*Et son ventre et ses seins, ces grappes de ma vigne.**

---

* Ir jos ranka, ir koja, ir jos šlaunis, ir strėnos,
Blizgios kaip aliejus, vingiuotos kaip gulbė,
Praslinko man prieš akis, reginčias ir ramias;
Ir jos pilvas, ir krūtys, mano vynmedžio uogos.
(iš Charles'io Baudelaire'o eilėraščio „Les Bijoux" [„Brangakmeniai"]).

Nuo tada, kai Antonis jam pirmą kartą perskaitė šį eilėraštį, šios eilės kaitino jo vaizduotę – iš pradžių abstrakčiai, bet vėliau ėmė aiškiai sietis su Džoanos vaizdiniu. *Polis comme de l'huile, onduleux comme un cygne.* To negalėjai užmiršti. Žodžiai neišdildomai liko su juo, kaip sąžinės graužatis, kaip nusikaltimo prisiminimas.

Jiedu įėjo į stotį ir pamatė, kad laukti reikės dar beveik penkias minutes. Abu jaunuoliai lėtai vaikštinėjo po peroną.

Stengdamasis nustumti gėdingą tų krūtų, to glotnaus lyg aliejuoto pilvo fantomą, Brajanas galų gale prabilo:

– Mano m-motinai ji l-labai patinka.

– Tai *labai* malonu, – tarė Antonis, bet jau tardamas šiuos žodžius pajuto persistengęs pritarti. Jeigu jis įsimylėtų, tai jau tikrai nesivestų merginos tėvo ir Paulinos patikrai. Pritarimui! Bet kad, tiesą sakant, ne jų darbas pritarti arba nepritarti. Ponia Foks, žinoma, kas kita – į ją galima rimčiau žiūrėti negu į Pauliną arba jo tėvą. Bet vis tiek nesinorėtų, kad ir ponia Foks kištųsi, – iš tikrųjų, toliau mąstė jis, jos kišimasis netgi labiau nepatiktų negu kitų žmonių – kaip tik dėl to pranašumo. Mat su pranašumu reiškiama tam tikra pretenzija į tave, įgyjamos tam tikros teisės. Jos nuomonės negalėtum taip lengvai ignoruoti kaip, pavyzdžiui, Paulinos. Ponia Foks jam labai patiko, jis ją gerbė ir gėrėjosi ja, bet kaip tik todėl manė ją keliant potencialią grėsmę jo laisvei. Nes ji galėtų prieštarauti – ir, jeigu žinotų, tai tikrai prieštarautų – jo pažiūroms. Ir nors ta kritika būtų grindžiama jos liberalios krikščionybės principais, ir nors, žinoma, toks modernizmas yra taip pat absurdiškas ir, nepaisant jo pretenzijų į „moksliškumą", taip pat beviltiškai už racionalumo ribų kaip ir ekstravagantiškiausias fetišizmas, – vis dėlto jos žodžiai – nes tie žodžiai būtų *jos* – turėtų svorio, būtų svarstytini. Todėl jis kaip galėdamas stengėsi neatsidurti tokioje padėtyje, kurioje jam tektų jų klausytis. Jau daugiau kaip metai

praėjo nuo tada, kai priėmė vieną iš jos kvietimų paviešėti pas juos kaime. *Dis aliter visum.* Bet jis gana nervingai laukė artėjančio susitikimo su ja.

Riaumodamas atvažiavo traukinys; ir štai po minutės kitame perono gale jau buvo jie visi: ponas Bivisas pilku kostiumu, šalia jo Paulina, labai stambi su violetiniu drabužiu, veidas nirtulingai išraudęs violetinio skėčio šešėlyje, o už jų – ponia Foks, tiesi bei didinga, ir aukšta mergina su didele apglebusia skrybėlaite bei gėlėta suknele.

Ponas Bivisas sveikindamasis nutaisė tą humoristinę komiškai herojinę manierą, kuri Antonį ypač erzindavo.

– Šešios brangios sielos, – citavo jis, – arba, veikiau, tik keturios brangios sielos, bet visos trokšta veržtis džiaugsmuosna varguosna*. Ir koks karštas veržlumas – koks velniškai karštas veržlumas! – pasitaisė jis mirktelėdamas.

– Na, Antoni, – ponios Foks balsas nuskambėjo melodingai, kupinas simpatijos. – Šimtą metų tavęs nemačiau.

– Taip, šimtą metų.

Jis gana nejaukiai nusijuokė, tuo pat metu bandydamas prisiminti tas įmantrias priežastis, kurias pateikdavo nepriimdamas jos kvietimų. Jokiu būdu negalima paprieštarauti sau. Ar per Velykas, ar per Kalėdas jį Londone sulaikė būtinybė padirbėti Britų muziejuje? Jis pajuto ranką sau ant alkūnės ir, dėkingas už dingstį nutraukti nemalonų pokalbį, greitai nusigręžė.

– Dž-džoana, – pasakė Brajanas merginai gėlėta suknele, – č-čia A-antonis.

– Nepaprastai džiaugiuosi, – sumurmėjo jis. – Tiek daug apie jus girdėjau iš...

Gražūs plaukai, pagalvojo jis, o šviesiai rudos akys žaviai šviesios ir gyvybingos. Bet profilis pernelyg akcentuotas, ir, nors lūpų

* Iš XVIII a. anglų poeto Williamo Cowperio komiškos baladės.

linija daili, burna per plati. Šiek tiek iš melžėjos tipo, – padarė jis išvadą; ir drabužiai labai jau namų darbo. Jam pačiam labiau patinka gerokai miestietiškesnis stilius.

– Na, pirmyn, Makdafai*, – tarė ponas Bivisas.

Jie išėjo iš stoties ir pavėsine gatvės puse iš lėto pėdino miesto centro link. Vis dar entuziastingai linksmas, tarsi (ir tai ypač erzino Antonį) šiandienė išvyka būtų buvusi jo pirma atostogų iškyla per dvidešimt metų, ponas Bivisas sąmojingais šnekamosios kalbos žodžiais gražbyliavo apie savo studijų laikų Oksfordą. Ponia Foks klausėsi, deramais momentais nusišypsodavo, užduodavo tinkamų klausimų. Paulina kartkarčiais pasiskųsdavo dėl kaitros. Jos veidas švytėjo, ir, eidamas šalia jos niūrioje tyloje, Antonis raukdamas nosį užuodė gana tvaikiai sustiprėjusį jos natūralų kvapą. Už nugaros jis nugirsdavo Brajano ir Džoanos pokalbio nuotrupų. „...įspūdingas didžiulis vanagas“, – sakė ji. Kalbėjo energingai ir greitai. „Tikriausiai lingė.“ – „Ar b-buvo su j-juostom ant uod-d-d... ant uodegos?“ – „Taigi. Juodos juostos pilkšvame fone.“ – „T-tai buvo p-patelė, – tarė Brajanas. – P-patelės būna su j-juostom ant uodegos.“ Antonis mintyse sarkastiškai nusišypsojo.

Jiems einant pro Ašmolio muziejų, moteris, lėtai ir, sakytum, liūdnai pėdinusi iš pastato, staiga pamojavo jiems ir, iš pradžių pašaukusi poną Bivisą, o paskui, jiems atsigręžus pasižiūrėti į ją, ponią Foks, atbėgo laiptais prie jų.

– Nagi, čia juk Merė Čempernaun, – tarė ponia Foks. – Reikėtų sakyti Merė Amberli.

O gal, pamanė ji, nereikėtų sakyti, nes Amberliai jau išsiskyrę.

Ta pavardė, pažįstamas veidas ponui Bivisui mintyse sukėlė tik malonų netikėto atpažinimo jausmą. Pakėlęs skrybėlę dirbtinai komiškai parodijuodamas senovišką gestą, jis tarė naujajai atvykėlei:

– Sveikiname. Sveikiname, brangioji ponia.

* Netiksli citata iš „Makbeto“.

Merė Amberli suėmė ponios Foks ranką.

– Kokia sėkmė! – sušuko ji aiktelėjusi. Ponia Foks buvo nustebinta tokio širdingumo. Merės motina buvo jos draugė, bet Merė visada laikėsi nuošaliai. Be to, susituokusi ji sukosi pasaulyje, kuris poniai Foks buvo nepažįstamas ir kuriam ji iš principo nepritarė. – Kokia nuostabi sėkmė! – pakartojo toji pasigręždama į poną Bivisą.

– Tai mūsų sėkmė, – galantiškai tarė jis. – Jūs pažįstama su mano žmona, ar ne? Ir su jaunuoju stipruoliu? – jo akys žibėjo, lūpų kampučiai po ūsais nuotaikingai trūkčiojo. Jis suėmė Antonį per alkūnę. – Su nestimpančiu stipruoliu?

Ji nusišypsojo Antoniui. Keista šypsena, pastebėjo jis, – kreiva nepravertų lūpų šypsena, atrodanti lyg būtų slaptai reikšminga.

– Nemačiau tavęs daug metų, – tarė ji. – Nuo... nuo pirmosios ponios Bivis laidotuvių, tiesą sakant. Bet vargu, ar taip sakoma. – Nuo tada, kai tu buvai tokio ūgio! – ir, pakėlusi pirštinėtą ranką iki savo akių lygio, ji nykščiu ir smiliumi numatavo kokio colio tarpą.

Antonis nervingai sukikeno, išgąsdintas, nors kartu ir gėrėdamasis tokiu žavesiu, lengvumu ir šaunumu.

Ponia Amberli paspaudė ranką Džoanai ir Brajanui, o paskui, vėl atsigręžusi į ponią Foks, paaiškino tą nenormalų širdingumą:

– Jaučiausi kaip Robinzonas Kruzas, – tarė ji. – Pamesta, – ji komiškai atkakliai ištęsė paskutinį skiemenį. – Visiškai pamestaaa. Visko, ką aprėpia akis, valdovė, – ir, jiems lėtai kertant Šv. Egidijaus gatvę, ji leidosi į sudėtingą pasakojimą apie buvimą Kotsvoldo kalvose, apie susitarimą pakeliui į namus aštuonioliktą dieną susitikti su draugais Oksforde, apie savo kelionę iš Čiping Kamdeno, apie punktualų atvykimą į susitikimo vietą, laukimą, kylantį nekantrumą, įniršį ir galiausiai suvokimą, kad atėjusi diena per anksti: juk dar tik septyniolikta. – Su manim visada taip.

Visi gerai pasijuokė. Mat pasakojime buvo pilna netikėtų fantazijų ir ekstravagancijų, o pasakojama balsu, nepaprastai subtiliai moduliuojančiu taikantis prie žodžių, – balsu, žinančiu, kada reikia paskubėti sulaikius kvapą, o kada ištęsti, kada pritilti nebegirdimai su sodriomis neišsakytomis užuominomis.

Net ponia Foks, nebūdama labai linkusi linksmintis – dėl tų skyrybų – negalėjo atsispirti šiam pasakojimui.

Merei Amberli jų juokas buvo kaip šampanas – šildė, per kūną siuntė dilgčiojantį džiugesį. Jie, žinoma, nuobodos, jie filisteriai. Tačiau net nuobodų ir filisterių plojimai vis tiek yra plojimai, ir jie svaigina. Jos akys žibėjo, skruostai įraudo.

– Oi, kokia aš beviltiška! – suaimanavo ji juokui nuslūgus, tačiau desperatiškos saviniekos gestas buvo karikatūra – iš tikrųjų ji didžiavosi savo nesusigaudymu, laikė jį moteriško žavesio dalimi. – Žodžiu, šiaip ar taip, – užbaigė ji, – likau iš sudužusio laivo. Viena negyvenamoje saloje.

Kurį laiką jie ėjo tylėdami. Visų galvose sukosi mintis, kad ją reikėtų pakviesti pietauti: mintis su susierzinimo atspalviu ponios Foks atveju, su nejaukiu troškimu – Antonio. Pietūs buvo numatyti jo bute; kaip šeimininkas, jis turėtų ją pakviesti. Ir jis norėjo pakviesti – karštai norėjo. Bet ką pasakys kiti? Ar nereikėtų jam pirmiau kaip nors su jais pasitarti? Šį galvosūkį ponas Bivisas jam išsprendė pats pasiūlydamas.

– Man atrodo, – jis padvejojo ir mirktelėdamas pratęsė: – man atrodo, mūsų šventiška „pasėda“ priims dar vieną viešnią, ar ne, Antoni?

– Bet aš negaliu jums užsikarti ant sprando, – paprieštaravo ji, nuo tėvo atsigręždama į sūnų. Šaunus vaikinas, pamanė ji, jautrus ir protingas. Ir malonios išvaizdos.

– Bet užtikrinu jus... – rimtai ir nerišliai kartojo Antonis, – aš užtikrinu jus...

– Na, jeigu tikrai nesutrukdysiu... – ji padėkojo jam su ūmaus intymumo, kone bendrininkavimo šypsena – tarsi juos būtų siejęs kažkoks ryšys, tarsi iš visos kompanijos jiedu būtų buvę vieninteliai, suprantantys, kas čia dedasi.

Po pietų Džoanai reikėjo aprodyti Oksfordą, ponas Bivisas buvo sutaręs Vudstoko gatvėje susitikti su kolega filologu, o Paulina nusprendė iki arbatėlės pailsėsianti. Antoniui liko užimti Merę Amberli. Tai buvo mielai bauginanti atsakomybė.

Ekipaže, vežančiame juodu prie Magdalenos tilto, ponia Amberli atsigręžė į jį veidu, spindinčiu ūmiu išdykumu:

– Galų gale – laisvė.

Antonis linktelėjo ir nusišypsojo jai – supratingai, sąmokslininkiškai.

– Jie tikrai buvo sunkoki, – tarė jis. – Turbūt turėčiau atsiprašyti.

– Aš dažnai pagalvoju, kad reikėtų įkurti lygą už šeimų panaikinimą, – kalbėjo ji toliau. – Tėvams niekada neturėtų būti leidžiama priartėti prie savo vaikų.

– Platonas irgi taip manė, – tarė jis gana pedantiškai.– Taip, bet jis norėjo, kad vaikus uitų valstybė. Aš noriu, kad jų niekas neuitų.

Jis ryžosi užduoti asmenišką klausimą.

– O jūs buvot ujama? – paklausė.

Merė Amberli linktelėjo.

– Siaubingai. Retas vaikas taip mylimas, kaip buvau mylima aš. Jie mane tiesiog užtalžė savo meile. Suluošino psichologiškai. Prireikė ne vienų metų įveikti šiam iškrypimui, – ji nutilo. Paskui, žiūrėdama į jį trikdomai vertinančiu žvilgsniu, tarsi į parduodamą prekę, tarė: – Žinai, pastarąjį kartą mačiau tave per tavo motinos laidotuves.

Slapta sąsaja tarp šios pastabos ir to, kas vyko prieš tai, privertė jį kaltai nurausti, tarsi dėl nešvankybės damų draugijoje.

– Taip, atsimenu, – burbtelėjo jis ir pyktelėjo ant savęs, kad jaučiasi taip nejaukiai sumišęs, o kartu gerokai susigėdo, kad praleido

šią tik tolimai numanomą kritiką motinos atžvilgiu nė kiek neprieštaraudamas, kad beveik nejautė noro paprieštarauti.

– Tada buvai siaubingas varganas berniūkštis, – kalbėjo ji toliau, vis dar kritiškai žvelgdama į jį. – Kokie baisūs visada būna maži berniukai! Atrodo neįtikėtina, kad jie kada nors gali virsti solidžiais žmonėmis. Ir, žinoma, – pridūrė ji, – didelė dalis jų tokiais nepavirsta. Nyku – tu taip nemanai? – kad dauguma žmonių yra tokie bjaurūs ir kvaili, visiškai, beviltiškai nuobodūs!

Smarkiomis valios pastangomis Antonis nubloškė nuo savęs sumišimą pagirtinu kirčiu:

– Aš, tikiuosi, nepriklausau tai daugumai? – tarė pakeldamas į ją akis.

Ponia Amberli papurtė galvą ir rimtai dalykiškai atsakė:

– Ne. Aš pagalvojau, kaip sėkmingai tu ištrūkai iš vaikystės siaubų.

Jis vėl nuraudo, šįkart iš malonumo.

– Klausyk, o kiek dabar tau metų? – paklausė ji.

– Dvidešimt – beveik dvidešimt vieni.

– O man žiemą sukaks trisdešimt. Keista, – pridūrė ji, – kaip keičiasi šitų dalykų reikšmė. Kai pastarąjį kartą tave mačiau, mus skiriantys devyneri metai buvo didelė praraja. Neperžengiama, tada atrodė. Mes priklausėm skirtingoms padermėms. O štai dabar sėdim toje pačioje prarajos pusėje, tarsi tai būtų pats normaliausias pasaulyje dalykas. Toks ir yra – dabar, – ji pasigręžė ir nusišypsojo jam ta slapta, reikšminga nepravertų lūpų šypsena. Jos tamsios akys buvo kupinos žvitrios šviesos. – O, štai ir Magdalenos koledžas, – tęsė nepalikdama jam laiko pakomentuoti jos žodžius (dėl to labai palengvėjo, nes, apimtas jaudulingo sumišimo, nebūtų žinojęs, ką sakyti). – Kokia nyki ta vėlyvoji gotika! Kokia šykšti! Nenuostabu, kad Gibonas nekaip vertino viduramžius!

Staiga ji nutilo, prisiminusi tą kartą, kai apie Giboną šitaip pasakė jos vyras. Praėjus vos mėnesiui ar dviem po vestuvių. Ji buvo sukrėsta ir apstulbusi, kad jis taip lengvai kritikuoja dalykus, kuriuos ji buvo išauklėta laikyti šventais ir nekvestionuojamais, – sukrėsta, bet taip pat įaudrinta, sužavėta. Juk kaip smagu matyti talžomus šventus dalykus! O tuo metu Rodžeris dar buvo pasigėrėtinas. Ji atsiduso; paskui, kiek suirzusi, atsikratė sentimentalios nuotaikos ir toliau kalbėjo apie tą nepakenčiamą architektūrą.

Vežimas privažiavo prie tilto, jiedu išlipo ir nuėjo į valčių pastogę. Atsilošusi ant plokščiadugnės valties pagalvėlių, Merė Amberli tylėjo. Antonis kartimi iš lėto stūmėsi prieš srovę. Pro jos primerktas akis slinko žalias pasaulis. Žalia medžių tamsa skliautu dengė pilkšvai gelsvus šešėlius ir rusvas, melsvas vandens šviesas; o tarp žaliuojančių arkų prieblandos atkarpų driekėsi plačios smaragdinės lankos su guobų salelėmis. Ir visada tas silpnas žolėtas upės kvapas, ir ant veido oras toks ramus ir šiltas, kad nelabai bejautei ribas tarp savęs ir ne savęs, tik gulėjai neatskirta jokių skaidančių paviršių, tirpdama, snaudulingai tirpdama į tave apgaubusią vasarą.

Stovėdamas valties gale Antonis galėjo žiūrėti į ją kaip iš sekimo posto. Ji gulėjo jam po kojomis, glebi ir palikta. Irdamasis ilga kartimi su lengvu meistriškumu, kuriuo didžiavosi, į ją žiūrėdamas jautėsi džiugiai stiprus ir pranašus. Dabar tarp jųdviejų nebuvo jokios prarajos. Ji moteris, jis vyras. Jis kėlė valties kartį ir mostelėdavo ją priekin lengvai gracingu judesiu, neskubia ir tobula jėga. Bedė ją į dumblą, įtempdavo raumenis įveikdamas pasipriešinimą, valtis šaudavo pirmyn, karties galas kildavo iš upės vagos, akimirką vilkdavosi, paskui gracingai, lengvai, meistriškai dar kartą švystelėdavo priekin. Staiga ji paklėlė akių vokus ir pažvelgė į jį tuo atsainiu vertinančiu žvilgsniu, kuris taip glumino jį ekipaže. Jo vyriškas pasitikėjimas savimi bemat išgaravo.

– Vargšas mano Antoni, – galų gale tarė ji, ir jos veidas su staigia šypsena tarsi priartėjo. – Man karšta vien žiūrėti į tave.

Valtį saugiai sustabdęs prie kranto, jis nuėjo priekin ir atsisėdo šalia jos ant pagalvėlių, vietoje, kurią ji palaisvino patraukdama savo suknelės klostes.

– Man neatrodo, kad tėvas tave labai uja, – tarė ji grįždama prie ekipaže pradėtos temos.

Jis papurtė galvą.

– Manyčiau, kad ir nešantažuoja pernelyg stipriais jausmais.

Antonis netikėtai pajuto lojalumą tėvui.

– Man atrodo, jis visada mylėjo mane.

– Oi, žinoma, – nekantriai tarė ponia Amberli. – Aš ir nemaniau, kad jis tave talžė.

Antonis nesusilaikė nesusijuokęs. Tėvo, besivaikančio jį su lazda, vaizdas buvo neįveikiamai komiškas. Paskui jau rimčiau jis pasakė:

– Jis niekada nepriėjo prie manęs taip arti, kad galėtų talžyti. Visada būdavo nustatyta didelė praraja.

– Taip, matosi, kad jis turi talentą prarajoms. Ir vis dėlto tavo pamotė, atrodo, su juo puikiai sutaria. Manau, kad ir motina sutardavo, – ji pakraipė galvą. – Bet, antra vertus, santuoka – labai keistas ir nepaaiškinamas dalykas. Akivaizdžiausiai tarpusavy nederančios poros laikosi kartu, o akivaizdžiausiai derančios išyra. Nuobodūs, įkyrūs žmonės garbinami, o žavūs neapkenčiami. Kodėl? Dievas žino. Bet manau, kad apskritai tai yra susiję su reiškiniu, kurį Miltonas vadino „kongenialia lova“.

Ji komiškai sudelsė po skiemens „kon“; bet Antonis taip bijojo pasirodyti išgąsdintas išgirdęs atsainiai paminint tai, ką jis visada manė esant neminėtina prie damos, kad nesijuokė – nes juokas galėjo būti suprastas kaip automatinė pienburnio reakcija į nešvankybę, net nenusišypsojo, tik solidžiai, tarsi pripažindamas

geometrinės teoremos teisingumą, linktelėjo ir labai rimtu bei kritišku tonu pasakė:

– Taip, manau, kad dažniausiai taip ir būna.

– Vargšė ponia Foks, – toliau kalbėjo Merė Amberli. – Ten, man regis, buvo minimumas kongenialumo.

– Jūs pažinojot jos vyrą? – paklausė jis.

– Tik vaikystėje. Tada visi suaugusieji atrodo vienodai nuobodūs. Bet mano mama dažnai pasakodavo man apie jį. Visiškai baisingas. Ir visiškai dorybingas. Apsaugok, Dieve, nuo dorybingo baisūno! Nedorėliai jau gana blogi, bet jie bent niekada nebūna baisingi iš principo. Jie nenuoseklūs, tai kartais per klaidą būna malonūs. O dorybingieji – tie niekada neužmiršta, būna baisingi visą laiką. Vargšė moteris! Deja, ko gero, šuniškas buvo jos gyvenimas. Bet atrodo, kad su sūnumi kaip reikiant atsigriebia.

– Bet ji dievina Brajaną, – paprieštaravo jis. – Ir Brajanas ją dievina.

– Kaip tik tai aš ir sakau. Visa meilė, kurios ji niekada negavo iš savo vyro, visa meilė, kurios pati jam nedavė, dabar liejama ant to nelaimingo vaikino.

– Jis nėra nelaimingas.

– Jis to gal nežino. Kol kas. Bet tik palauk! – kiek patylėjusi ponia Amberli pasakė: – O tau pasisekė. Daug labiau pasisekė, negu įsivaizduoji.

XVII skyrius

1934 m. gegužės 26 d.

Literatūra už taiką – kokio pobūdžio? Galima susitelkti į ekonomiką: prekybos barjerai, pakrikusi valiuta, migravimo kliūtys, privatūs interesai siekiant gauti pelno bet kokia kaina. Ir taip toliau.

Galima susitelkti į politiką: pavojus, keliamas suverenios valstybės koncepcijos, nes tai visai amoralus esinys, turintis interesų, nesuderinamų su kitų suverenių valstybių interesais. Galima siūlyti politinių ir ekonominių priemonių – prekybos sutarčių, tarptautinio arbitražo, kolektyvinio saugumo. Protingų receptų po teisingos diagnozės. Bet ar diagnozė išsami ir ar pacientas sutiks su siūlomu gydymu?

Šis klausimas iškilo šiandien diskutuojant su Mileriu. Atsakymas neigiamas. Pacientas negali sutikti su siūlomu gydymu dėl aiškios priežasties: paciento nėra. Valstybės ir tautos, kaip tokios, neegzistuoja. Yra tik žmonės. Žmonių grupės, gyvenančios tam tikroje teritorijoje, turinčios tam tikrus saitus. Tautos nepakeis savo tautinės politikos, kol žmonės nepakeis savo asmeninės politikos. Visos valdžios – net Hitlerio, net Stalino, net Musolinio – yra atstovaujamosios. Šiandieninis nacionalinis elgesys – šiandieninio individualaus elgesio atspindys stambiu mastu. Arba veikiau, tiksliau sakant, individualių slaptų norų ir ketinimų atspindys stambiu mastu. Nes mes visi norėtumėm elgtis daug blogiau, negu leidžia mūsų sąžinė ir pagarba viešajai nuomonei. Viena didžiųjų patriotizmo patrauklumo priežasčių yra ta, kad jis patenkina mūsų blogiausius norus. Savo tautos vardu galime uiti ir apgaudinėti. Maža to, uiti ir apgaudinėti jausdamiesi esą visiškai dori. Saldu ir padoru žudyti, meluoti, kankinti dėl tėvynės. Gera tarptautinė politika yra individualių gerų ketinimų ir palankių norų atspindžiai ir turi būti tokio pat pobūdžio kaip ir gera tarpasmeninė politika. Pacifistinę propagandą reikia taikyti ne tik valdžiai, bet ir žmonėms, ji turi tuo pat metu prasidėti periferijoje ir centre.

Empiriniai faktai:

Pirmas. Mes visi gebame mylėti žmones.

Antras. Mes ribojame tą meilę.

Trečias. Šiuos apribojimus galime peržengti – *jeigu taip nusprendžiame.* (Stebėjimai rodo, kad visi panorėję gali įveikti asmeninę antipatiją, klasinį jausmą, tautinę neapykantą, rasinį nusistatymą. Nelengva, bet įmanoma, jeigu turime norą ir žinome, kaip įvykdyti gerus ketinimus.)

Ketvirtas. Meilė, pasireiškianti gerais veiksmais, gimdo meilę. Neapykanta, pasireiškianti blogais veiksmais, gimdo neapykantą.

Šių faktų šviesoje akivaizdu, kokia turėtų būti tarpasmeninė, tarpklasinė ir tarptautinė politika. Bet vis dėlto žinojimas kalnų nenuverčia. Mes visi žinome, bet beveik visi nedarome. Kaip įprasta, tai yra klausimas, kokie geriausi ketinimų įgyvendinimo metodai. Be kita ko, taikos propaganda turi būti kompleksas instrukcijų, kaip keisti charakterį.

Regiu pražuvėlius, jų rykštė – jų prakaituota savastis,
Kaip ir manoji – pats ašai, ir dar blogiau.*

Pragaras – negebėjimas būti kitokiam negu būtybė, kurios elgesį paprastai mėgdžiojame.

Eidamas namo iš Milerio užsukau į viešąjį tualetą prie Marmuro arkos ir užtikau Bepą Boulzą, įsitraukusį į pokalbį su vienu iš tų jaunuolių flanelinėmis kelnėmis, be skrybėlės, kurie atrodo kaip studentai, o yra, manyčiau, žemo rango klerkai arba pardavėjai. B. veide pritrenkiantis palaimos ir nerimo mišinys. Laimingas, apsvaigęs nuo laukimo jaudulio ir podraug baisiai sunerimęs bei apimtas baimės. Gal jį atstums – neapsakomas pažeminimas! Gal jo neatstums – kraupūs pavojai! Paniekintas geismas, jeigu ištiks nesėkmė, žiaurus smūgis išdidumui, žaizda iki pačių asmenybės šaknų. O jeigu sėkmė – šantažo ir pirmos instancijos teismo baimė (kad ir kaip triumfuojant). Vargšas bėdžius! Baisiai sutriko mane

* Iš Gerardo Manley Hopkinso eilėraščio.

pamatęs. Aš tik linktelėjau ir nuskubėjau pro šalį. B. pragaras – požeminis tualetas su pisuarų eilėmis, visomis kryptimis nutįstančiomis į begalybę ir su vaikinu prie kiekvieno. Bepas amžinai vaikšto tarp tų eilių – jo prakaituota savastis, ir dar blogiau.

XVIII skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

Rinkosi daugiau svečių – daugiausia jaunimo, Džois ir Helenos draugų. Jie pareigingai nueidavo per svetainę į tolimąjį kampą, kur tarp Bepo Boulzo ir Antonio sėdėjo ponia Amberli, tardavo „Labas vakaras“ ir nuskubėdavo šokti.

– Jie būtinai parodys tavąją vidutinio amžiaus vietą, – tarė Antonis; bet ponia Amberli arba nenorėjo išgirsti šios pastabos, arba tikrai atidžiai klausėsi, ką Bepas su tokiu garsiu putojančiu entuziazmu sako apie Berlyną – šiuo metu linksmiausią Europos miestą! Kurgi kitur rastum, pavyzdžiui, kekšių specialiai mazochistams? Su auliniais batais – taip, tikrais auliniais! Ir Seksologijos muziejus: tokios nuotraukos ir vaško figūros – beveik per daug tikroviškos, tokie stulbinantys raginiai eksponatai iš Japonijos, tokie keisti ir išradingi drabužiai ekshibicionistams! Ir visi tie žavūs lesbiečių bariukai, visi tie kabaretai, kuriuose berniukai apsirengę kaip moterys...

– Va, Markas Steidsas, – nutraukė jį ponia Amberli ir pamojo žemokam plačiapečiam vyrui, ką tik įėjusiam į svetainę. – Neprisimenu, – tarė ji atsigręžusi į Antonį, – ar tu jį pažįsti.

– Tik pastaruosius trisdešimt metų, – atsakė jis vėl jausdamas tam tikrą piktybinį malonumą tvirtinti, net ir perdedant, kad jo jaunystė praėjusi. Jeigu jis jau nebejaunas, tai Merė nustojo būti jauna prieš devynerius metus.

– Bet su ilgom pertraukom, – patikslino jis. – Per karą ir vėliau, kai jis gyveno Meksikoje. O kai grįžo, matėmės tik probėgšmais. Džiaugiuosi turėdamas šią progą...

– Keistas paukštis, – tarė Merė Amberli, galvodama apie tą laiką, kai jis, ką tik parvykęs iš Meksikos, prieš kokius pusantrų metų, pirmą kartą apsilankė pas ją. Jo išvaizda, manieros, tarsi kokio laukinio ir fanatiško atsiskyrėlio, nepaprastai ją viliojo. Ji išbandė su juo visus savo gundymo būdus – ir nė menkiausio poveikio. Jis ignoravo juos – ir taip totaliai, nedviprasmiškai, kad atstumta ji nejautė jokio pykčio, mat buvo įsitikinusi, kad jis nė neatstūmė, o tik pademonstravo, diagnozavo ji kritiškai, arba impotencijos, arba – tai mažiau tikėtina (nors, žinoma, ką gali žinoti, ką gali žinoti?) – homoseksualumo simptomus. – Keistas paukštis, – pakartojo ji ir nusprendė pirma pasitaikiusia proga apie homoseksualumą paklausti Bepo. Jis tikrai žinos. Jie visada žino vieni apie kitus. Paskui, vėl pamojusi, sušuko per gramofono triukšmą: – Eikš čia, Markai, sėsk prie mūsų.

Steidsas perėjo per kambarį, prisitraukė kėdę ir atsisėdo. Jo plaukai nuo kaktos buvo nutolę, o virš ausų jau pražilę. Įrudęs veidas – tas fanatiškas atsiskyrėlio veidas, toks keistai patrauklus Merei Amberli, – buvo išvagotas raukšlių. Jo vidinės sandaros neslėpė joks glotnus lyginantis riebalų sluoksnis. Kiekvienas poodinis skruostų ir smakro raumenų ruoželis, regis, kyšojo ryškus ir atskiras, kaip raumenys tų liepmedžio figūrų, vaizduojančių Renesanso anatomijos kabinetams sukurtus žmones nudirta oda. Kai šypsodavosi, – visada, kai tai atsitikdavo, atrodydavo, kad nudirta statula atgyja ir rodo agoniją, – galėdavai sekti visą kankinančios išraiškos mechanizmą: didžiojo skruostinio tempimąsi aukštyn ir išorėn, juoko raumens traukimąsi į šoną, didžiųjų sfinkterių apie akių vokus susitraukimą.

– Gal aš sutrukdžiau? – paklausė jis, į juos vieną po kito mesdamas skvarbius, tardomuosius žvilgsnius.

– Bepas mums pasakojo apie Berlyną, – tarė Merė Amberli.

– Aš šoktelėjau ten bėgdamas nuo visuotinio streiko, – paaiškino Bepas.

– Žinoma, – tarė Steidsas, ir jo veidas kankinamai sutrūkčiojo iš linksmos paniekos.

– Toks dangiškas miestas! – nesulaikomai pratrūko Bepas.

– Tau ten kaip lordui Holdanui*? Tavo dvasiniai namai?

– Kūniški, – pataisė Antonis.

Džiugiai pripažindamas kaltę, Bepas sukikeno.

– Taip, tie transvestitai! – apsalęs pritarė.

– Buvau ten praeitą žiemą, – tarė Steidsas. – Su reikalais. Bet, žinoma, reikia atiduoti duoklę ir malonumams. Tas naktinis gyvenimas...

– Argi ten jums neatrodė linksma?

– Oi, net labai.

– Tai matot! – Bepas triumfavo.

– Viena būtybė atėjo ir atsisėdo prie mano stalo, – tęsė Steidsas. – Pašokau su ja. Atrodė kaip moteris.

– Jų tiesiog negali atskirti, – susijaudinęs sušuko Bepas, tarsi asmeniškai prisiimdamas nuopelną už tai.

– Kai baigėm šokti, tatai pasidažė veidą, ir mes išgėrėm alaus. Paskui tatai parodė man nepadorių nuotraukų. Žinot, tos gana medicininės, antiafrodizinės rūšies. Slopinančios. Galbūt todėl pašnekesys priblėso. Žodžiu, stojo nejauki tyla. Nei tatai, nei aš kaip ir nežinojom, ką sakyti toliau. Mūsų burlaiviai be vėjo sustojo, – jis mestelėjo horizontaliai savo abi liesas, gumbuotas rankas, tarsi braukdamas jomis per visai lygų paviršių. – Visai sustojo. Bet staiga ta būtybė padarė ypatingiausią dalyką. Be abejo, vieną iš įprastinių manevrų, bet kadangi su manim tai atsitiko pirmą kartą, padarė įspūdį. „Norit, kai ką jums parodysiu?“ – paklausė tatai.

---

* Richard Haldane – britų politikas, 1915 m. turėjęs atsistatydinti iš svarbaus vyriausybės posto dėl įtariamų simpatijų Vokietijai.

„Taip“, – atsakiau, ir tatai tuoj pat ėmė kažką spaudyti ir traukyti po palaidinuke. „Dabar žiūrėkit!“ – galų gale tarė. Žiūrėjau. Tatai pergalingai nusišypsojo kaip žmogus, dedantis kozirių tūzą – arba greičiau du kozirių tūzus, nes ant stalo tėškė porą. Porą puikiausių dirbtinių krūtų, padarytų iš rausvos guminės kempinės.

– Bet kaip šlykštu! – sušuko ponia Amberli, Antonis nusijuokė, o apskritas Bepo veidas įgavo skausmingo susikrimtimo išraišką. – Kaip šlykštu! – pakartojo ji.

– Taip, bet kaip malonu! – paprieštaravo Steidsas ir nutaisė tą kreivą kankinančią grimasą, kuri jam atstojo šypseną. – Taip gerai, kai kas nors atsitinka taip, kaip turėtų – meniškai, simboliškai. Dvi guminės krūtys tarp alaus bokalų – tokia turėtų būti yda. Ir, kai taip iš tikrųjų buvo, na, atrodė, tarsi kažkas būtų spragtelėję savo vietoje. Neišvengiamai, gražiai. Taip, *gražiai*, – pakartojo jis. – Gražiai šlykštu.

– Vis tiek, – neatlyžo Bepas, – turi pripažinti, kad gero žodžio nusipelno miestas, kuriame gali atsitikti tokių dalykų. Viešai, – rimtai pridūrė jis, – viešai, supranti? Ta Vokietijos valdžia tolerantiškiausia pasaulyje. Turi pripažinti.

– Oi, pripažįstu, – tarė Stiedsas. – Ji toleruoja visus. Ne tik merginas krakmolytais marškiniais ir vaikinus guminėmis krūtimis, bet ir monarchistus, fašistus, junkerius, Krupą. Taip pat komunistus, man malonu pasakyti. Visus visų spalvų savo priešus.

– Man atrodo, tai gana gražu, – tarė ponia Amberli.

– Tikrai labai gražu, kol jos priešai nesukils ir nesugriaus jos. Aš tik tikiuosi, kad pirmieji bus komunistai.

– Bet jeigu tie priešai mato, kad yra toleruojami, kodėl jie turėtų norėti sugriauti ją?

– Kodėl ne? Jie taigi netiki tolerancija. Ir teisingai, – pridūrė jis.

– Tu barbaras, – pasipiktino Bepas.

– Tokiam ir reikia būti gyvenant tamsiaisiais viduramžiais. Jūs, žmogeliai, esate išlikę iš Antoninų amžiaus. – jis pažiūrėjo į vieną, į kitą, šypsodamasis ta nudirta šypsena, ir pakraipė galvą. – Įsivaizduojat, kad esat pirmame Gibono tome. O juk mes jau toli pasistūmėje trečiame.*

– Ar tu nori pasakyti?.. Betgi, Dieve mano, – pertraukė save ponia Amberli, – čia Džeris!

Sulig jos žodžiais, sulig pačiam Džeriui Vočetui su Helena fokstroto žingsniu įplaukiant iš salonėlio Antonis išsitraukė piniginę ir greitai patikrino jos turinį.

– Ačiū Dievui, tik du svarai, – tarė jis. Praeitą mėnesį Džeris pagavo jį su dešimčia ir, sukurpęs visai neįtikinamai nelaimingą istoriją, visus pasiskolino. Jam, žinoma, reikėjo nepatikėti ta istorija, reikėjo neskolinti. Dešimt svarų yra daugiau, negu jis gali sau leisti. Jis taip ir pasakė, bet jam pritrūko tvirtumo ryžtingai atsisakyti. Dvi savaites teko griežtai taupyti, kad kompensuotų prarastus pinigus. Taupymas – nemalonus procesas, bet pasakyti „ne“ ir kartoti tai nepaisant Džerio įkyrumo būtų buvę dar nemaloniau. Jis visada buvo pasiruošęs paaukoti savo teises dėl šventos ramybės. Žmonės manė, kad jis nesavanaudis, ir jam norėjosi, jis stengėsi pateisinti tokį savo charakterio vertinimą. Bet vis prasiskverbdavo tikrosios padėties suvokimas. Kai taip atsitikdavo, jis priimdavo savižiną juokdamasis. Juokėsi ir dabar. – Tik du, – pakartojo. – Laimė, galiu sau leisti...

Jis nutilo. Merei už nugaros Bepas patapšnojo jam per petį ir rodė reikšmingas grimasas. Antonis pasigręžė ir pamatė, kad ji įdėmiai, suraukusi antakius, tebespokso į naujus svečius.

– Jis man sakė, kad šįvakar neateis, – tarė ji lyg kalbėdama su savim. Paskui, perrėkdama muziką, griežtai sušuko: – Džeri! – balsu,

---

* Britanijoje plačiai žinomą Edwardo Gibbono veikalą „Romos imperijos nuosmukis ir žlugimas“ sudaro šeši tomai.

staiga netekusio viso žavesio, – balsu, kuris Antoniui skausmingai priminė tas atstumiančias scenas, kuriose kadaise ir jam teko tam tikras vaidmuo. Štai kaip, tarė jis mintyse, ir jam pagailo vargšės Merės.

Džeris Vočetas atsigręžė ir su mina žmogaus, primenančio žavų jiedviem žinomą pokštą, šyptelėjo jai, net lyg ir mirktelėjo, paskui vėl nuleido galvą šnekėdamasis su savo partnere.

Ponią Amberli užliejo pykčio banga. Išsišiepk tu jai šitaip. Tai nepakenčiama. Taip pat nepakenčiama – bet kaip jam būdinga! – šitaip iš niekur nieko pasirodyti nepranešus ir atsainiai šokti su kita moterimi, lyg tai būtų natūraliausias dalykas. Tiesa, šį kartą kita moteris – tiktai Helena, bet tik todėl, kad jis nerado kitos, pavojingesnės, šokio partnerės. „Šunsnukis!“ – pagalvojo ji, sekdama jį akimis po visą kambarį. Paskui pergalėjusi save atitraukė žvilgsnį, prisivertė nukreipti dėmesį į tai, kas vyksta aplinkui.

– ...tokioje šalyje, – kalbėjo Markas Steidsas, – šalyje, kur ketvirtadalis gyventojų yra tikri buržua, o dar vienas ketvirtis aistringai trokšta tokie tapti.

– Tu perdedi, – nesutiko Antonis.

– Nė kiek. Kiek balsų per rinkimus gauna Leiboristų partija? Trečdalį. Aš dosniai pripažįstu, kad kada nors gali gauti pusę. Likusi dalis – buržua. Arba natūralūs buržua pagal interesus ir baimę, arba dirbtinai suburžuazėję iš snobiškumo ir vaizduotės. Vaikiška manyti, kad gali gauti, ko nori, konstituciniais būdais.

– O nekonstituciniais?

– Šansas yra.

– Nedidelis šansas, – tarė Antonis. – Ypač prieš tokius ginklus.

– O, suprantu, – atsakė Markas Steidsas. – Suprantu. *Jeigu* panaudos savo jėgą, vidurinės klasės, aišku, gali laimėti. Tikriausiai jos gali laimėti net ir be tankų ir lėktuvų – tiesiog todėl, kad potencialiai turi geresnių kareivių negu proletariatas.

– Geresnių kareivių? – paprieštaravo Bepas galvodamas apie savo draugus gvardiečius.

– Dėl išsilavinimo. Buržua lavinimasis trunka maždaug dešimt–šešiolika metų, negana to, daugiausia internatinėje mokykloje, kitaip sakant, kareivinėse. O darbininko vaikas gyvena namie ir negauna daugiau kaip šešerių septynerių metų dieninėje mokykloje. Šešiolika paklusnumo ir kolektyvinės dvasios metų. Nenuostabu, kad Vaterlo mūšis buvo laimėtas Itono žaidimų laukuose. Jeigu jie panaudos tik pusę savo išteklių, ir panaudos negailestingai, pergalė bus jų.

– Tu manai, jie nepanaudos savo išteklių?

Markas gūžtelėjo pečiais.

– Bent jau neatrodo, kad Vokietijos respublikonai būtų tam pasiruošę. Ir pagalvok apie tai, kas dėjosi čia per visuotinį streiką. Net dauguma pramonininkų buvo linkę į kompromisus.

– Dėl paprastos priežasties, – įsiterpė Antonis, – kad negali būti geras pramonininkas, jeigu neturi kompromisų įpročio. Verslas vystomas ne per tikėjimą – jis vystomas per derėjimąsi.

– Šiaip ar taip, – tęsė Markas, – lieka faktas, kad turimi ištekliai nebuvo panaudoti. Tai ir leidžia tikėtis, kad revoliucija gali būti sėkminga. Su ta sąlyga, kad būtų įvykdyta labai greitai. Nes, aišku, suvokę, kad jiems kilęs rimtas pavojus, jie užmirštų skrupulus. Bet, manau, jie gali gana ilgai dvejoti, ir revoliucija tada būtų įmanoma. Užtektų ir kelių valandų sąžinės priekaištų. Taip, nepaisant tankų, yra sėkmės šansas. Bet turi būti pasiruošęs rizikuoti. Ne taip, kaip tie Tredjunjonų kongreso puspročiai. Arba, tiesą sakant, ir eiliniai nariai. Pilni skurpulų, kaip ir buržua. Tai evangelinės krikščionybės liekanos. Neįsivaizduoji, kiek daug per visuotinį streiką buvo sakoma pamokslų ir giedama giesmių. Aš buvau pritrenktas. Bet pravartu žinoti blogiausia. Gal jaunesnė karta... – jis pakraipė galvą. – Bet aš ir dėl jos nesu tikras. Metodizmas gal ir smunka.

Bet žiūrėk, kaip pramoniniuose rajonuose dygsta spiritualistų koplyčios! Kaip šungrybiai.

Kitą kartą pračiuoždamas Džeris šūktelėjo ją vardu, bet Merė Amberli neatsiliepė į pasveikinimą. Šaltai nusigręždama ji apsimetė susidomėjusi tik tuo, ką sako Antonis.

„Kvaila višta!“ – pagalvojo Džeris žiūrėdamas į jos nugręžtą veidą. Paskui balsu paklausė partnerės:

– Kaip manai, gal uždėkim šitą plokštelę dar kartą?

Helena ekstaziškai linktelėjo.

Dangiškoji muzika, palaiminga vizija... Bet kodėl dangus turėtų būti ausies arba akies monopolis? Juk raumenys judėdami irgi turi savo rojų. Dangus – ne tik švytėjimas ir harmonija, bet taip pat šokis.

– Pusė sekundės, – tarė Džeris jiedviem atsistojus prie gramofono.

Jam prisukant aparatą Helena stovėjo visai rami, rankos glebiai kabojo prie šonų. Akys buvo užmerktos – ji atskyrė pasaulį nuo savęs, atskyrė save nuo būties. Šioje sustingusioje tuštumoje tarp dviejų judėjimo rojų būtis buvo beprasmiška.

Muzika akimirką sustojo, paskui vėl suskambo nuo takto vidurio. Pro užmerktus vokus ji jautė, kad Džeris pajudėjo, stovi prie jos, labai arti; paskui jo ranka apjuosė jos kūną.

– Pirmyn, Kristaus kariai! – tarė jis, ir jiedu vėl žengė į muziką, į harmoningai judančių raumenų rojų.

Visi buvo nutilę. Pasiryžusi visai nekreipti dėmesio į tą šunsnukį, ponia Amberli atsigręžė į Steidsą:

– O kaip tie jūsų aromatai? – paklausė ji gyvo, žvalaus domėjimosi tonu.

– Klesti. Turėjau užsakyti tris naujus distiliatorius ir priimti daugiau darbo jėgos.

Ponia Amberli nusišypsojo jam ir pakraipė galvą.

– Ne kas kitas, o jūs! – tarė ji. – Atrodo ypač komiška, kad kaip tik jūs esat kvepalų fabrikantas.

– Kodėl?

– Mažiausiai lengvabūdiškas iš vyrų, – tęsė ji, – mažiausiai galantiškas, didžiausias, nenumaldomas mizoginas!

(Arba impotentas, arba homoseksualas – negali būti abejonės; o po jo pasakojimo apie Berlyną beveik aišku, kad impotentas, – pagalvojo ji.)

Su iškankintos pajuokos šypsena Steidsas paklausė:

– O jums neatėjo į galvą, kad tai kaip tik galimos priežastys būti kvepalų gamintoju?

– Priežastys?

– Būdas išreikšti galántiškumo trūkumą.

Faktiškai į kvepalų verslą jis pateko visai atsitiktinai. Jo akį patraukė skelbimas „The Times“: labai pigiai parduodamas fabrikėlis... Tiesiog pasisekė. Bet dabar, po laiko, jis kėlė savigarbą sakydamas, kad šią profesiją pasirinko sąmoningai, idant paniekintų moteris, kurias pats aprūpina. Melas, kurį jis skleidė ir kuriuo šiuo metu pats buvo beveik įtikėjęs, teikė jam pranašumo prieš moteris apskritai, o šią akimirką – prieš Merę Amberli konkrečiai. Palinkęs jis paėmė Merės ranką, pakėlė tarsi ketindamas pabučiuoti, bet tik pauostė odą ir paleido:

– Pavyzdžiui, – medžiagoj, kuria pasikvepinot, yra cibeto.

– Na ir kas?

– Oi, visai nieko, – tęsė Steidsas. – Visai nieko, jeigu jau taip yra, kad mėgstate šeško išmatas.

Ponia Amberli nutaisė pasibjaurėjimo grimasą.

– Abisinijoje, – tęsė jis, – yra civetų fermų. Dukart per savaitę pasiėmęs lazdą baksnoji tuos šeškus, kol jie kaip reikiant supyksta ir išsigąsta. Kaip tik tada jie ir išskiria tą dalyką. Kaip vaikai, kurie išsigandę prišlapina į kelnes. Tada pagauni žnyplėmis, kad

negalėtų įkąsti, ir nukrapštai turinį iš kapšelio prie lytinių organų. Tai darai kiaušinio šaukštu, o ta medžiaga – tokie geltoni taukai, gana panašūs į ausų sierą. Dvokia kaip velnias, kol neatskiesta. Ją gaunam Londone, supakuotą buivolų raguose. Didžiuliuose gausybės raguose, pilnuose tamsiai rudos smirdančios ausų sieros. Ir dar po šimtą septyniolika šilingų už unciją. Tai viena iš priežasčių, kodėl jūsų kvepalai jums taip daug kainuoja. Vargšai negali sau leisti terlintis šeško kaka. Jiems tenka tenkintis paprastu izoeugenoliu ir fenilo acto aldehidu.

Kolinas su Džois nebešoko – sėdėjo laiptų aikštelėje už svetainės durų. Vieni. Kolinui tai buvo proga išlieti bent kiek teisuoliško pasipiktinimo, kuris jam kaupėsi nuo pat vakarienės.

– Turiu pasakyti, Džois, – prabilo jis, – kad kai kurie tavo motinos svečiai...

Džois pažvelgė į jį akimis, kuriose atsispindėjo ne tik adoracija, bet ir nerimas.

– Taip, aš žinau, – atsiprašė ji. – Aš žinau, – ir nusižeminusi skubėjo pritarti jam dėl Bepo išsigimimo ir Antonio Biviso cinizmo. Paskui, matydama, kad jis mėgaujasi tuo pasipiktinimu ir kad jai tai teikia daugiau naudos nei kančios, neprašoma pagavo aiškinti, kad tas vyras, kuris atėjo paskutinis ir sėdi prie motinos, yra bolševikas. Taip, Markas Steidsas – bolševikas.

Rado išraišką frazė, kurią Kolinas svarstė visą vakarą.

– Gal aš kvailas ir visa kita, – tarė jis su apsimestiniu kuklumu, maskuojančiu puikybišką pasitenkinimą tuo, ką jis laikė visai nepaprastu savo paprastumo ypatumu. – Gal aš neišmanėlis ir prastai išsilavinęs, tačiau bent jau (jo tonas pasikeitė, jis išdidžiai reiškė suvokiantis esąs unikaliai vidutinis) žinau – na, tikrai žinau, kas priimtina. Ta prasme, kad jeigu esi *džentelmenas*, – jis akcentavo žodžius, kad jie nuskambėtų mažumėlę komiškai ir taip įrodytų jį

turint humoro jausmą. Kalbėti rimtai apie tai, į ką žiūri rimtai, kaip tik ir buvo vienas iš nepriimtinų dalykų. Tas humoristinis atspalvis įtikinamiau už bet kokį akcentavimą, už bet kokį emocingą balso pavirpinimą įrodė, kad jis į tuos dalykus žiūri tikrai rimtai – kaip ir turi žiūrėti išskirtinai vidutinis džentelmenas. Ir Džois, žinoma, suprato, kad jis žiūri rimtai. Ji pažvelgė į jį dievinančiomis akimis ir spustelėjo jam ranką.

Šokti, šokti... Ak, galvojo Helena, kad tik būtų galima šokti ir šokti be galo! Kad tik nereikėtų gaišti daugybės laiko kitiems dalykams! Dažniausiai blogiems dalykams, kvailiems, tokiems, dėl kurių paskui tenka gailėtis. Šokdama ji praranda savo gyvenimą, kad jį išgelbėtų, praranda komplikacijas ir savinieką skaisčiame darniame aiškume, praranda savo blogą charakterį ir tampa tobula, praranda apgailėtiną praeitį, bauginančią ateitį ir laimi amžiną visiškos laimės dabartį. Ji, nemokanti tapyti, nemokanti kurti literatūros, nemokanti nė dainuoti į toną, šokdama tampa menininke – ne, daugiau negu menininke, – tampa dievu, naujo dangaus ir naujos žemės kūrėju, kuris džiaugiasi savo kūrinija ir mato, kad tai gera.

– „*Yes, sir, she's my baby. No, sir...*“ – Džeris liovėsi niūniavęs. – Vakar vakare lošdamas pokerį laimėjau šešiasdešimt svarų, – tarė. – Visai gerai, ką?

Ji nusišypsojo jam ir pakerėta tylomis linktelėjo. Gerai, gerai – viskas nuostabiai gerai.

– Ir galiu jums pasakyti, – kalbėjo Steidsas, – kad rašyti tas reklamas man nepaprastai smagu, – jo veido raumenys darbavosi lyg anatomijos iliustravimui. – Tas apie blogą burnos ir prakaito kvapą.

– Šlykštu! – ponia Amberli pasipurtė. – Šlykštu! Yra tik viena Viktorijos laikų norma, kuriai aš pritariu, ir tai yra norma nekalbėti apie tuos dalykus.

– Kaip tik todėl apie juos kalbėti taip smagu, – tarė Steidsas ir nusišypsojo jai tarp sfinkterių švytinčiomis akimis. – Priversti žmones visiškai, verbalizuotai suvokti savo ir kitų bjaurastį. Tai ir yra tokių reklamos tekstų grožis. Jie supurto žmones, kad atsitokėtų.

– Ir pirktų, – įsiterpė Antonis. – Tu užmiršti pelną.

Steidsas gūžtelėjo pečiais.

– Tai šalutinis dalykas, – tarė jis; ir buvo akivaizdu, galvojo Antonis žiūrėdamas į jį, kad žmogus sako tiesą. Jam pelnas tikrai šalutinis dalykas. – Palaužti jūsų apsauginę normą, – kalbėjo jis toliau, vėl atsigręžęs į Merę, – tai tikras smagumėlis. Palikti jus bejėgius prieš visišką suvokimą, kad negalit išsiversti be kitų žmonių, o kai būnat su jais, nuo jų jums bloga.

XIX skyrius

1912 m. liepos 7 d.

Ponia Foks žiūrinėjo savo įsipareigojimų kalendoriaus lapus. Juose buvo primarginta komitetų posėdžių, važinėjimų po apylinkę, popiečių invalidų žaidimų kambaryje. O tarpais bus vizitai, arbatėlė vikariate ir kviestiniai pusryčiai Londone. Ir vis dėlto (ji žinojo iš anksto) ateinanti vasara paliks tuštumos įspūdį. Kad ir kaip prigrūstas veiklos, kai nėra Brajano, laikas visada atrodo keistai tuščias. Ankstesniais metais kiekvieną vasarą įsiterpdavo gerai praleisto laiko pleištas. Tačiau šią liepą vos po poros savaitėlių namie Brajanas išvažiuos į Vokietiją. Mokytis kalbos. Tai būtina – ji žinojo, kad jam reikia važiuoti, tikrai norėjo, kad jis važiuotų. Ir vis tiek atėjus išvykimo metui buvo skaudu. Jai norėjosi būti atvirai savanaudiškai ir laikyti jį namie.

– Rytoj šiuo laiku, – tarė ji Brajanui įėjus į kambarį, – tu važiuosi per Londoną į Liverpulio gatvę.

Jis tylomis linktelėjo ir, uždėjęs ranką jai ant peties, pasilenkė ir pabučiavo.

Ponia Foks pakėlė į jį akis ir nusišypsojo. Paskui, akimirką užmiršusi, kad buvo prisiekusi nieko jam nesakyti apie savo jausmus, tarė:

– Bijau, kad vasara bus liūdnai tuščia, – ir bemat papriekaištavo sau, kad jam ant veido užleido tą susikrimtimo miną; papriekaištavo, nors tuo pat metu dalis jos esybės džiūgavo matydama jo atsakomąją meilę, jo jautrų susirūpinimą jos jausmais. – Nebent tu ją užpildytum savo laiškais, – pridūrė ji patikslindama – Tu juk rašysi, ar ne?

– Tai ž-ž-ž... Aiš-šku, kad r-rašysiu.

Ponia Foks pasiūlė pasivaikščioti; o gal geriau truputį pasivažinėti dvirate karieta? Brajanas sumišęs pasižiūrėjo į laikrodį.

– Bet kad aš p-pietauju su T-Tersliais, – atsakė jis nejaukiai. – Neb-bebus daug l-l-l... daug galimybių (kaip jis nekentė šitų absurdiškų išsisukinėjimų) važinėtis.

– Oi, kokia aš kvaila! – sušuko ponia Foks. – Visai užmiršau apie tavo pietus, – ji iš tikrųjų buvo užmiršusi, ir šis netikėtas, naujas suvokimas, kad šią paskutinę dieną ilgas valandas jai teks verstis be jo, buvo kaip žaizda. Ji pasistengė neleisti nė ženklui šio skausmo pasirodyti veide arba nuskambėti balse. – Bet juk bent pasivaikščioti sode laiko užteks, argi ne?

Pro įstiklintas duris jiedu išėjo į ilgą žalią alėją tarp daugiamečių gėlių. Diena buvo apsiniaukusi, bet šilta, beveik tvanki. Po pilku dangumi gėlės taip ryškiai spindėjo, kad atrodė beveik netikros. Alėjos pabaigoj jie vis dar tylėdami apsigręžė ir patraukė atgal.

– Aš džiaugiuosi, kad tai Džoana, – galų gale prabilo ponia Foks, – ir kad tau taip rūpi. Nors iš dalies gaila, kad susipažinai su ja kaip tik tokiu metu. Bijau, kad prireiks kankinamai ilgai laukti, kol galėsit susituokti.

Brajanas tylėdamas linktelėjo.

– Tai bus išbandymų metas, – kalbėjo ji toliau. – Sunkus, gal ir ne visai laimingas. Ir vis tiek (jos balsas jaudinamai suvirpėjo) džiaugiuosi, kad tai įvyko, tikrai džiaugiuosi. – Nes tikiu meile, – ji tikėjo, kaip vargšai tiki pomirtinės paguodos ir garbės dangumi, nes nebuvo jos pažinusi. Ji gerbė savo vyrą, gėrėjosi jo laimėjimais, vertino jį už tai, kuo jis patrauklus, ir motiniškai gailėjo jo dėl silpnybių. Tačiau permainančios aistros nepajautė, ir kūniškas suartėjimas su juo visada atrodė pasibaisėtinas, sunkiai pateisinamas. Ji niekada jo nemylėjo. Štai kodėl jos tikėjimas meilės realumu buvo toks stiprus. Meilė turi egzistuoti, idant bent netiesiogiai būtų atlyginta už jos pačios nemalonią patirtį. Be to, juk yra poetų liudijimai – ji tikrai egzistuoja, ir tai yra nuostabus, šventas apreiškimas. – Tai tokia ypatinga malonė, – kalbėjo ji toliau, – siunčiama Dievo padėti mums, padaryti mus stipresnius ir geresnius, gelbėti mus nuo pikto. Lengva tarti „ne“ blogiausiems dalykams, kai esi taręs „taip“ geriausiems.

Lengva net ir tada, galvojo Brajanas stojus tylai, kai nesi taręs „taip“ geriausiems. Moteris, kuri priėjo ir atsisėdo prie jų stalo „Café-Concert“, kai prieš dvejus metus jiedu su Antoniu Grenoblyje mokėsi prancūzų kalbos, – tai pagundai buvo nesunku atsispirti.

– *Tu as l'air bien vicieux**, – tarė ji jam per pirmą pertrauką, o Antoniui: – *Il doit être terrible avec les femmes, hein?*** – paskui pakvietė juos į namus: – *Tous les deux, j'ai une petite amie. Nous nous amuserons bien gentiment. On vous fera voir des choses drôles. Toi qui es si vicieux – ça t-amusera.****

Taip, tam tikrai nebuvo sunku atsispirti, nors tada jis Džoanos dar nė akyse nebuvo regėjęs. Tikros pagundos yra ne blogiausios, o geriausios. Grenoblyje tai buvo geriausi dalykai literatūroje. *Et son*

* Tu atrodai labai pasileidęs.

** Tu turbūt siaubūnas su moterimis, a?

*** Judu abu, aš turiu draugužę. Tikrai smagiai pasilinksminsim. Parodysim jums, ko nematę. Tu toks pasileidėlis – tikrai pasismaginsi.

*ventre, et ses seins, ces grappes de ma vigne... Elle se coula à mon côté, m'appela des noms les plus tendres et des noms les plus effroyablement grossiers, qui glissaient sur ses lèvres en suaves murmures. Puis elle se tût et commença à me donner ces baisers qu'elle savait...** Geriausių stiliaus meistrų kūriniai pasirodė esą kur kas pavojingiau patrauklūs, sunkiau atstumiami negu niekingos „Café-Concert" realijos. O dabar, kai jis tarė „taip" geriausiai įmanomai realybei, blogiausių trauka buvo dar mažiau veiksminga, visai liovėsi buvusi bent kiek panaši į pagundą. O dar likusi pagunda ir vėl kilo iš to, kas geriausia. Buvo neįmanoma geisti niekingos, vulgarios, gyvuliškos „Café-Concert" būtybės. Tačiau Džoana yra graži, Džoana rafinuota, Džoana domisi tais pačiais dalykais kaip jis – ir kaip tik dėl to yra geidžiama. Kaip tik dėl to, kad ji geriausia (ir tai jam buvo sunkiai išgyvenamas paradoksas, skausmingas ir glumінantis), jis geidžia jos nederamai, fiziškai...

– Ar atsimeni šitas Meredito eiles? – paklausė ponia Foks nutraukdama tylą. – Iš „Miško", – patikslino ji, meiliai sutrumpindama eilėraščio pavadinimą vos ne iki pravardės**. Ir pacitavo:

– Meilė, didisai vulkanas, sviedžia
Ugnį požemių į dangų.

– Meilė – tarsi filosofinis akmuo, – tęsė ji. – Ne tik gelbėja mus, bet ir permaino. Šlaką į auksą. Žemę į dangų.

Brajanas pritardamas linktelėjo. Ir vis dėlto, galvojo jis, tie geidulingi beveidžiai kūnai, sukurti stiliaus meistrų, faktiškai įgavo Džoanos bruožų. Nepaisant meilės, o gal kaip tik dėl jos, sukubai dabar turi vardą, asmenybę.

---

* Ji atsigulė man prie šono, vadino mane švelniausiais žodžiais ir baisiausiai šiurkščiais, slystančiais jai iš lūpų saldžiu kuždesiu. Paskui liovėsi ir apipylė mane tais bučiniais, kaip ji mokėjo... (iš Anatole'io France'o romano „La Rôtisserie de la reine Pédauque").

** Visas pavadinimas – „Vestermeino miškas" („Woods of Westermain").

Arklidės laikrodis išmušė dvyliktą, ir su pirmu dūžiu be garso sprogo pulkas balandžių, ėmė it snaigės sūkuriuoti aukštyn tirštos guobų tamsos fone.

– Koks grožis! – tarė ponia Foks lyg ir su prislopintu užsidegimu.

O jeigu, toptelėjo Brajanui, jeigu ji staiga liktų visai be pinigų? Ir jeigu Džoana būtų tokia pat skurdė kaip ta bėdina moteris Grenoblyje ir taip pat beviltiškai neturėtų alternatyvių išteklių?

Lėtai nuščiuvo paskutinis varpo dūžis, ir sūkuriuojantys balandžiai vienas po kito sutūpė atgal į bokštelių apsuptą karvelidę virš laikrodžio.

– Gal tau jau reikėtų ruoštis, – tarė ponia Foks, – jeigu nori būti ten laiku.

Brajanas žinojo, kaip motina nenori paleisti jo; ir šis dosnumo demonstravimas jam sukėlė kaltės jausmą, ir kartu su juo (nes nenorėjo jaustis kaltas) tam tikrą apmaudą.

– B-bet man ner-reikia valandos, – kone piktai atsakė jis, – n-nuvažiuoti d-dviračiu tris m-mylias.

Jau po akimirkos jis susigėdo dėl irzlumo gaidos balse ir likusį laiką stengėsi jai būti meilesnis nei įprastai.

Pusę pirmos jis sėdo ant dviračio ir nuvažiavo pas Terslius. Tarnaitė atidarė devyniolikto amžiaus gotikines paradines duris, ir jis įžengė į nestiprų troškinio su kopūstais kvapą. Kaip įprasta. Vikariate visada tvyro troškinio su kopūstais kvapas. Jis suvokė, kad tai skurdo požymis, ir jis pasijuto morališkai nejaukiai, tarsi būtų padaręs ką nors negero ir jį kamuotų sąžinės graužatis.

Jį nuvedė į svetainę. Elgdamasi kaip kokia labai iškili sena dama, ponia Tersli pakilo nuo krėslo prie rašomojo stalo ir žengė jo pasitikti.

– O, brangusis Brajanas! – sušuko ji. Profesionali krikščioniška šypsena žibėjo netikrais dantimis. – Kaip miela tave matyti! – ji

suėmė ir laikė jo ranką. – O tavo brangioji mamytė – kaip jinai? Aišku, liūdi, kad tu išvažiuoji į Vokietiją. Visi mes liūdim, kai taip atsitinka. Tu turi tokią dovaną priversti žmones ilgėtis, – toliau giedojo ji komplimentus, o Brajanas kankinamai sutrikęs raudo ir mindžikavo. Sakyti į akis malonius dalykus žmonėms, ypač turtingiems, įtakingiems, potencialiai naudingiems, buvo ponios Tersli įprotis. Ji būtų tai pavadinusi krikščionišku įpročiu, jeigu būtų prispausta pasiaiškinti. Mylėti savo artimą, kiekviename žmoguje matyti gėrį, kurti atjautos ir pasitikėjimo atmosferą. Tačiau žemiau tokio prisipažinimo lygio, kone žemiau sąmonės lygio ji žinojo, kad dauguma žmonių godūs pagyrų, nors ir kokių pasibaisėtinų, ir būna pasiruošę už jas vienaip ar kitaip sumokėti.

– Oi, bet va Džoana, – pertraukdama pagyras sušuko ji tonu, kupinu šelmiškos prasmės. – Juk nesišnekėsi be galo su jos įkyria sena motina, kaip manai, Džoana?

Jaunuoliai susinepatoginę pažvelgė viens į kitą be žado.

Staiga atsilapojo durys ir į kambarį įskubėjo ponas Terslis.

– Jūs tik pažiūrėkit! – sušuko jis virpančiu iš įniršio balsu ir pakėlė stiklinę rašalinę. – Kaip, jūs manot, aš galiu dirbti savo darbą su aštuntadaliu colio nuosėdų? Merkiu, merkiu, merkiu visą rytą. Niekaip negaliu parašyti vienu kartu daugiau nei du žodžius...

– Čia Brajanas, tėti, – tarė Džoana turėdama vilties, – kaip pati žinojo, bergždžios, – kad svetimo žmogaus akivaizdoje jis susigės ir nutils.

Smailai nosiai iš įniršio vis dar pabalus, ponas Terdlis dėbtelėjo į Brajaną, paspaudė jam ranką ir tuoj nusigręžęs vėl ėmė tęsti savo piktą skundą.

– Šituose namuose visada taip. Kaip čia galima ką nors rimto nudirbti?

„O, Dieve, – mintyse meldėsi Džoana, – sustabdyk jį, užčiaupk jį.“

„Lyg pats negalėtų prisipilti rašalinės! – galvojo Brajanas. – Kodėl ji jam taip nepasako?“

Bet ponia Tersli nieko panašaus negalėjo pasakyti ir net pagalvoti. Jis rašo pamokslus, straipsnius „Guardian“, neoplatonizmo studijas. Kaip galima tikėtis, kad pats prisipils rašalinę? Po dvidešimt penkerių metų nuolankios, nepamąsčius prisiimtos vergijos ne tik jam, bet ir jai buvo akivaizdu, kad jis negali to padaryti, – tai aksioma. Be to, jeigu ji kaip nors būtų užsiminusi, kad jis nėra visiškai teisus, jo pyktis būtų dar labiau užviręs. Galas žino, ko tik jis nepadarys ar nepasakys – Brajano akyse! Būtų baisu. Ji ėmė atsiprašinėti dėl tuščios rašalinės. Nuolankiai atsiprašinėjo dėl savęs, dėl Džoanos, dėl tarnų. Jos balse skambėjo save smerkiantis ir podraug raminantis tonas; ji kalbėjo, tarsi būtų turėjusi reikalą su būtybe, jungiančia savyje Jehovą ir labai aršų šunį, galintį bet kurią akimirką įkąsti.

Gongas – Tersliai turėjo gongą, kurį būtum išgirdęs nuo vieno iki kito hercogo rūmų galo, – sugaudė iki griausmingo *fortissimo*, kad net vikaras nutilo. Bet garsui nuščiuvus jis vėl pradėjo.

– Juk nepasakytum, kad labai daug prašau.

„Jis apsiramins, kai užvalgys“, – pagalvojo ponia Tersli ir nusivedė visus į valgomąjį, jai pavymui ėjo Džoana. Brajanas norėjo vikarą praleisti į priekį, bet ponas Terslis, net ir apimtas teisuolio pykčio, prisiminė geras manieras. Uždėjęs ranką Brajanui ant peties, stumtelėjo jį durų link, nė akimirką nenutraukdamas toliašaudžio puolimo prieš žmoną.

– Tik truputėlio ramybės, tik paprasčiausių materialių sąlygų savo darbui. Paties minimumo. Bet aš jo negaunu. Name triukšminga kaip geležinkelio stotyje, o mano rašalinė taip neprižiūrima, kad galiausiai rašymui telieka žiupsnelis juodo purvo.

Šitaip apšaudoma ponia Tersli ėjo lyg susitraukusi, nulenkta galva. Bet Džoana, pastebėjo Brajanas, susikaustė, nuo per didelės įtampos kūnas buvo sustingęs ir negrakštus.

Valgomajame jie rado du berniukus, Džoanos jaunesniuosius brolius, jau stovinčius už savo kėdžių. Pamatęs juos ponas Terslis nuo rašalinės grįžo prie triukšmo name.

– Kaip geležinkelio stotyje, – pakartojo jis, ir jo teisuoliškas pasipiktinimas suliepsnojo nauja jėga. – Džordžas su Arturu visą rytą davėsi laiptais aukštyn žemyn ir po sodą. Kodėl tu negali jų sudrausminti?

Dabar jau visi buvo prie savo vietų: ponia Tersli viename stalo gale, jos vyras kitame, berniukai jos kairėje, o Džoana ir Brajanas – dešinėje. Stovėjo laukdami, kol vikaras sukalbės maldelę.

– Kaip chuliganai, – tarė ponas Terslis; jo kūnu plaikstėsi rūstybės liepsnos, jis buvo kupinas dilgčiojančios šilumos, siaubingai mielos. – Kaip laukiniai.

Pergalėdamas save jis nuleido ilgą skeltą smakrą ant krūtinės ir nutilo. Nosis tebebuvo mirtinai išblyškusi iš pykčio: šnervės kaip jūros gyvūnų akvariume susitraukdavo ir išsiplėsdavo reguliarių, bet plastančių judesių pulsu. Dešinėje rankoje jis tebelaikė rašalinę.

– *Benedictus benedicat, per Jesum Christum Dominum nostrum*, – galų gale ištarė jis savuoju maldų balsu – žemu, su užuomina į tremolo, kupinu transcendentinio reikšmingumo.

Su staiga atpalaiduotu tramdytu bruzdesiu visi susėdo.

– Rėkė ir baubė, – tarė ponas Terslis grįždamas nuo pamaldaus tono prie ankstesnio šiurkštumo. – Kaip čia man galima dirbti? – pasipiktinęs trinktelėjo rašalinę ant stalo priešais save ir išskleidė servetėlę.

Kitame stalo gale ponia Tersli nepaprastai sparčiai pjaustė netikrą antį.

– Paduok tėvui, – tarė ji arčiau sėdinčiam berniukui. Buvo svarbu, kad jis kuo greičiau imtų valgyti.

Netrukus kambarinė ponui Tersliui pasiūlė daržovių. Jos prijuostė ir kepuraitė buvo standžiai iškrakmolyti, o ji pati išmuštruota kaip gvardietis. Daržovių lėkštės buvo bjaurios, bet tikriausiai brangiai kainavusios; šaukštai – sunkaus Viktorijos laikų sidabro. Jais vikaras įsidėjo pirmiausia bulvių, paskui kopūstų, sutrintų ir sulipdytų į drėgnus žalius kubelius.

Vis dar su pasimėgavimu atsidavęs pykčiui, ponas Terslis tęsė:

– Moterys tiesiog nesupranta, kas yra rimtas darbas, – ir tada ėmė valgyti.

Visiems įdėjusi netikros anties, ponia Tersli išdrįso prabilti.

– Brajanas tuoj išvažiuos į Vokietiją, – tarė ji.

Ponas Tersli pakėlė galvą, labai sparčiai kramtydamas maistą priekiniais dantimis, kaip triušis.

– Į kurią Vokietijos dalį? – paklausė jis metęs į Brajaną skvarbų, tardomą žvilgsnį. Jo nosis jau buvo raustelėjusi iki normalios spalvos.

– M-marburgą.

– Ten, kur universitetas?

Brajanas linktelėjo.

Ūmai, tokiu garsu, lyg nuleidžiamuoju vamzdžiu paleidus koksą, ponas Terslis pratrūko juoktis.

– Tik neįprask alaus gerti su studentais, – tarė jis.

Audra buvo praėjusi. Viena vertus, iš širdies dėkingumo, antra vertus, norėdama parodyti vyrui, kaip jai juokingas jo pokštas, ponia Tersli taip pat nusijuokė.

– O, ne, – sušuko ji, – jau to tai neįprask!

Brajanas nusišypsojo ir papurtė galvą.

– Vandens ar sodos vandens? – palinkusi prie jo konfidencialiai paklausė kambarinė, gurgždindama krakmolytą medžiagą ir banginio ūsų korsetą.

– V-vandens, malonėkit.

Po pietų, vikarui grįžus į savo darbo kambarį, ponia Tersli žvaliu, gluminamai reikšmingu tonu pasiūlė abiem jaunuoliams eiti pasivaikščioti. Jiedviem už nugarų trinktelėjo arkinės paradinės durys. Lyg galų gale į laisvę išėjusi kalinė, Džoana giliai atsiduso.

Dangus tebebuvo apsiniaukęs, ir po žemu pilkų debesų stogu oras buvo švelnus ir tarsi suglebęs iš nuovargio, lyg apsunkęs nuo per didelės vasaros naštos. Miške, kurlink jie pasuko iš vieškelio, sąstingis buvo slogus, kaip kokia sąmoninga jaučiančių būtybių tyla, persmelkta nepripažintų minčių ir slaptų jausmų. Sučiulbo liputis, bet atrodė, kad tas skaidrus žvalus balsas sklinda iš kažkokio kito laiko ir vietos. Jiedu ėjo susikabinę rankomis, o tarp jų tvyrojo miško tyla, o kartu ir gilesnė, tirštesnė, slaptesnė jų neišreikštų jausmų tyla. Tyla skundų, kurių ji negali ištarti dėl ištikimybės jam, ir jo gailestis, kurį, jeigu ji nesiskundžia, išreikšdamas žodžiais įžeistų; jos troškimas būti guodžiamai jo glėbyje ir tie geismai, kurių jis nenori jausti.

Eidami taku didžiulių rododendrų prieglobstyje, staiga jie atsidūrė siauroje proskynoje, apsiaustoje aukštų, neįžengiamų tamsiai žalios lapijos sienų. Tai buvo vienatvė vienatvėje, jų asmeninės tylos įvaizdis, regimai išskaptuotas didesnėje miško ramybėje.

– Beveik b-baugu, – sušnibždėjo jis, ir jiedu stovėjo klausydamiesi – klausydamiesi (nes daugiau nieko nesigirdėjo) savo širdžių plakimo, vienas kito alsavimo ir visų tarp jų tvyrančių neišsakytų žodžių.

Ir staiga ji nebegalėjo ištverti.

– Kai pagalvoju, kaip reikės būti namie... – skundas išsitarė prieš jos valią. – Oi, Brajanai, kaip gaila, kad tu išvažiuoji!

Brajanas pažvelgė į ją ir, matydamas tas virpančias lūpas, tas ašaromis spindinčias akis, pasijuto tarytum sutirpęs iš švelnumo ir gailesčio. Mikčiodamas jos vardą ją apkabino. Džoana kurį laiką stovėjo visai rami, palenkusi galvą, kakta parimusi jam ant peties.

Jos plaukai liesdamiesi įaudrino jo lūpas, jis kvėpavo jų aromatą. Ir staiga, tarsi pabudusi iš miego, ji sukrutėjo, ir, šiek tiek atsistūmusi, pažvelgė jam į veidą. Žvilgsnis buvo desperatiškai, kone nežmoniškai sutelktas.

– Brangioji, – sušnibždėjo jis.

Džoana atsiliepdama tepapurtė galvą.

Bet kodėl? Ką ji neigia, kokiai jo meilumo užuominai ji sako „ne"?

– Bet Dž-džoana?.. – jo balse nuskambėjo nerimo gaida.

Ji vis dar neatsakė, tik žiūrėjo į jį ir dar kartą pakraipė galvą. Kiek daug neiginių išreikšta tuo vienu judesiu! Atsisakymas skųstis, galimybės būti laimingai paneigimas, liūdnas tvirtinimas, kad visa jos ir taip pat jo meilė bejėgė prieš išsiskyrimo skausmą, apsisprendimas nesinaudoti jo gailesčiu, neišgauti, kad ir kaip ji trokšta, kito, aistringesnio prisipažinimo...

Staiga jis suėmė jos veidą delnais ir palinkęs pabučiavo į lūpas. Tačiau kaip tik to ji buvo pasiryžusi iš jo neišplėšti, tai buvo veiksmas, bejėgis prieš neišvengiamą jos nelaimingumą! Akimirką kitą ji priešindamasi sukaustė savo kūną, bandė vėl papurtyti galvą, bandė atsistumti. Paskui, nugalėta stipresnio už ją troškimo, suleipo jo glėbyje, užčiauptos, besipriešinančios lūpos prasivėrė ir suminkštėjo jo bučiniams, akys užsimerkė, ir pasaulyje nieko nebebuvo, tik jo burna ir liesas kietas kūnas, prigludęs prie jos.

Pirštai taršė jai plaukus virš sprando, nuslydo prie kaklo ir smuktelėjo ant krūties. Ją apleido jėgos, ji jautėsi grimztanti vis giliau į tą paslaptingą kitą pasaulį, už užmerktų vokų, į neregimą lytėjimo visatą.

Paskui be perspėjimo, tarsi skubotai paklusdamas kažkokiam negirdimam komandos žodžiui, jis atsiplėšė nuo jos. Akimirką ji manė pargriūsianti, bet paskutinę sekundę į kelius grįžo jėgos. Ji neužtikrintai susvyravo, paskui atgavo pusiausvyrą, o kartu ir suvokimą, kaip pasibaisėtinai jis pasielgė. Ji rėmėsi į jį visa savo

esybe, kūnu ir siela, o jis paleido ją griūti, atitraukė savo lūpas, krūtinę ir staiga paliko neapsaugotą, siaubingai pažeidžiamą, bejėgę, lyg nuogą. Ji atmerkė įžeistas, priekaištaujančias akis ir pamatė jį stovintį – išblyškusį ir keistai slapukišką; jis akimirką sutiko jos žvilgsnį, paskui nugręžė veidą.

Jos apmaudus pasipiktinimas užleido vietą nerimui.

– Kas yra, Brajanai?

Jis žvilgterėjo į ją, paskui vėl nusigręžė.

– Gal geriau eikim namo, – tarė žemu balsu.

Buvo rugsėjo pabaigos diena. Po blyškiai melsvu dangumi toliai tvyrojo gedulingi, tvyrojo rafinuotai švelnūs reta miglele. Pasaulis atrodė atokus ir nekonkretus, lyg prisiminimas arba idealas.

Traukinys sustojo. Brajanas pamojo vienišam nešikui, bet vis dėlto išlipo pats su sunkiausiu lagaminu. Įtempdamas raumenis pastebėjo galįs atpalaiduoti sąžinę nuo dalies naštos, kurią su amžiumi vis labiau linko jai užkrauti galėjimas nusipirkti skurdaus žmogaus paslaugas.

Nešikas atskubėjo bėgte ir kone plėšte išplėšė lagaminą Brajanui iš rankos. Jis turi savo sąžinę.

– Jau palikit man, pone, – tarė jis beveik su pasipiktinimu.

– D-dar du yra k-k-k... vagone, – pasitaisė jis jau gerokai po to, kai nešikas įžengė į neištariamą kupė paimti likusio bagažo. – G-gal man padėti? – pasisiūlė jis. Nešikas buvo senas – keturiasdešimčia metų vyresnis už jį patį, apskaičiavo Brajanas; žilas, raukšlėtu veidu, bet vadina ji „ponu“, neša lagaminus ir bus dėkingas už šilingą. – G-gal man?..

Senasis nešikas net neatsakė, tik plačiu mostu nukėlė lagaminus nuo regzties, aiškiai didžiuodamasis savo taiklia galia.

Petimi pajutęs prisilietimą, Brajanas staigiai atsisuko. Jį buvo palietusi Džoana.

– Karaliaus vardu! – tarė ji, bet žodžius lydintis juokas buvo dirbtinis, o akyse spindėjo nerimo išraiška – nerimo, susikaupusio ištisas savaites suglumus spėliojant. Visi tie keisti, nelinksmi jo laiškai iš Vokietijos skaudino ir ji nežinojo, ką galvoti, kaip jaustis, ko tikėtis iš jo, kai sugrįš. Tiesa, laiškuose jis priekaištaudavo tik sau – su tokiu tūžmingumu, kurio ji negalėjo paaiškinti. Tačiau tiek, kiek buvo atsakinga už tai, kas įvyko miške (ir, žinoma, ji buvo iš dalies atsakinga, kodėl gi ne – kas čia blogo pasibučiuoti?), atrodė, kad priekaištai skirti ir jai. O jeigu jis jai priekaištauja, tai ar dar myli? Ką iš tikrųjų galvoja apie ją, apie save, apie jųdviejų tarpusavio santykius? Štai todėl, kad negalėjo laukti atsakymo nė vienos nebūtinos minutės, ji ir atėjo vogčia į stotį jo pasitikti.

Brajanas stovėjo netekęs žado – nesitikėjo pamatyti ją taip greitai ir vos nesusikrimto, kad štai taip, nepasiruošęs, susidūrė su ja akis į akį. Automatiškai ištiesė ranką. Džoana suėmė ją ir suspaudė – kuo kiečiau, tarsi tikėdamasi įteigti jam savo meilės tikrumą; bet net ir tada šlijo nuo jo apimta nuogąstavimo, gluminančio netikrumo, kuo jis galėjo tapti, šlijo, kaip būtų šlijusi nuo svetimo žmogaus.

To drovaus, nerimastingo judesio grakštumas sujaudino jį taip skvarbiai, kaip ir per jųdviejų pirmąjį susitikimą. Nepaisant suglumimo, judesys išreiškė jauno medelio vėjyje grakštumą. Taip jis tada buvo pagalvojęs. O dabar tai vėl atsitiko, ir veiksmo grožis vėl buvo apreiškimas, bet šį kartą skvarbesnis, nes jame glūdėjo užuomina, kad jis vėl svetimas, tačiau toks svetimas, prieš kurio naująjį nepažinumą kone tūžmingai protestavo spaudžianti ranka.

Žiūrint į jį jos veidas tarsi susvyravo, ir staiga tą dirbtinį žvalumą pasiglemžė sunkus nuogąstavimas.

– Brajanai, ar tu nesidžiaugi mane matydamas? – paklausė ji.

Jos žodžiai išsklaidė kerus – jis vėl galėjo šypsotis, kalbėti.

– N-nesidžiaugiu? – atkartojo jis, ir, užuot atsakęs, pabučiavo jai ranką. – Bet aš nem-maniau, kad tu čia būsi. Beveik išsig-gandau.

Jos mina jį nuramino. Pirmosiomis tylos sekundėmis jo ramus, suakmenėjęs veidas atrodė kaip priešo veidas. Dabar ta šypsena jį permainė, ir čia vėl buvo ankstesnysis Brajanas, kurį ji myli, – toks jautrus, malonus ir geras, ir su tuo gerumu toks gražus, nepaisant to pailgo keisto veido, to išstypusio kūno, tų palaidų, nekoordinuotai judančių rankų ir kojų.

Traukinys triukšmingai pajudėjo, įsibėgėjo ir nuvažiavo. Senasis nešikas nuėjo atsivežti vežimėlio. Jiedu liko vieni ilgo perono gale.

– Aš pamaniau, kad tu manęs nemyli, – tarė ji po ilgos pauzės.

– Bet Dž-džoana! – paprieštaravo jis. Jiedu nusišypsojo vienas kitam; paskui, po akimirkos, jis nukreipė žvilgsnį į šalį. Nemyliu jos? – pagalvojo jis. Betgi bėda buvo ta, kad jis myli ją per daug, myli ją negerai, nors ji pati yra geriausia.

– Pamaniau, kad supykai ant manęs.

– Bet kodėl turėčiau p-pykti? – jis vis dar nežiūrėjo į ją.

– Tu žinai, kodėl.

– Ant tavęs aš n-nepykau.

– Bet ten aš buvau kalta.

Brajanas papurtė galvą.

– Ne t-tu.

– Aš, – neatlyžo ji.

Prisiminęs, ką jautė, kai laikė ją apkabinęs tamsioje proskynoje tarp rododendrų prieglobsčių, jis antrą kartą papurtė galvą – ryžtingiau.

Vėl prisistatė senasis nešikas, su vežimėliu ir pastabomis apie orus, naujienų ir paskalų nuotrupomis. Jiedu sekė jam iš paskos, jo labui atlikdami deramus vaidmenis – vietinės dramos statistų.

Jau beveik priėjus vartelius, Džoana uždėjo ranką Brajanui ant alkūnės.

– Viskas gerai, ar ne? – jųdviejų žvilgsniai susitiko. – Man leidžiama būti laimingai?

Jis tylomis nusišypsojo ir linktelėjo.

Dviratėje karietoje, pakeliui į namus, jis vis prisimindavo, kaip nušvito jos veidas, reaguodamas į tą bebalsį jo linktelėjimą. O atsimokėdamas už tokią stiprią meilę, jis tegali... Vėl pagalvojo apie rododendrus ir jį užliejo gėdos jausmas.

Sužinojusi iš Brajano, kad Džoana buvo stotyje, ponia Foks pajuto aštrų apmaudo dilgsnį. Kokia teise? Užbėgusi už akių motinai... Be to, kaip nesąžininga! Juk Džoana buvo priėmusi jos kvietimą pietų kitą dieną po Brajano sugrįžimo. Tai reiškė, kad ji tyliai pripažino ponios Foks išimtinę teisę į Brajaną atvykimo dieną. Bet štai vogčia nusigavo į stotį pasigauti jo, išlipančio iš traukinio. Tai buvo beveik nedora.

Ponios Foks pavydaus piktinimosi aistra truko tik kelias sekundes – pats šio jausmo stiprumas paskatino greičiau suvokti jo neteisingumą, negarbingumą. Veide nepasirodė nė ženklo to, ką ji jautė, ir ji su džiugaus pasimėgavimo šypsena klausėsi Brajano apytikriai mikčiojamo pasakojimo apie tą susitikimą. Paskui, sukaupusi visą valią, ne tik išjungė savo jausmo išraišką, bet net ir patį jausmą pašalino iš sąmonės. Nešališku, kaip atrodė, teisingo elgesio paisymu ji pateisino viso labo tai, kad vis dar kiek apgailestaudama nepritarė Džoanos – kaip čia pasakius? – nenuoširdumui. Nes tai merginai šitaip apšauti buvo nelabai derama.

Nelabai derama, bet vis dėlto labai suprantama, toliau ji mąstė, labai pateisinama. Kai esi įsimylėjusi... O Džoana – impulsyvaus, emocingo charakterio. Tai turi ir gerąją pusę, svarstė ponia Foks. Impulsai taip pat stipriai linksta prie gerų kaip ir prie blogų dalykų.

Jeigu galima nukreipti tą gilų ir galingą joje verdančios gyvybės srautą, jeigu galima tinkamai sužadinti jos geriausias puses, jeigu galima įtvirtinti tas jos gražias ir kilnias aspiracijas, – ką gi, ji bus šaunus žmogus. Šaunus, mintyse patikino save ponia Foks.

– Na, – tarė ji kitą dieną, kai Džoana atėjo pietų, – girdėjau, kad pasigavai mūsų paukštį keliauninką dar kaip reikiant nenutūpusį.

Ponia Foks tai pasakė žaismingu tonu, su žavia šypsena. Bet Džoana kaltai nuraudo.

– Jūs juk nesupykot, ką? – paklausė ji.

– Supykti? – atkartojo ponia Foks. – Mano brangioji, ko gi man pykti? Aš tik pamaniau, kad mes susitarėm dėl šiandienos. Bet, žinoma, jeigu tu jau niekaip negalėjai palaukti...

– Atsiprašau, – tarė Džoana. Bet joje karštai sukirbėjo kažkas panašaus į neapykantą.

Ponia Foks meiliai uždėjo ranką merginai ant peties.

– Eime pasivaikščioti į sodą, – pasiūlė ji, – ir pasidairyti Brajano.

XX skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

Ištipendamas iš salonėlio Hju Ledvidžas tikėjosi atsigaivinti gurkšniu vienatvės, bet laiptų aikštelėje jį pasigavo Džois ir Kolinas. O Koliną, pasirodo, baisiai domino čiabuviai, jam visada knietėjo pasišnekėti su profesionaliu etnologu apie savo medžioklės kolonijose patirtį. Kone pusvalandį jam teko klausytis, kaip tas jaunuolis lieja nemokšiškus niekus apie Indiją ir Ugandą. Jį suėmė didžiulis nuovargis. Tetroško ištrūkti, pabėgti nuo paikų šio papūgų namo tauškalų, sugrįžti į saldžią tylą prie knygos.

Galų gale, ačiū Dievui, jie paliko jį, ir, giliai atsikvėpęs, jis susiėmė paskutinei, atsisveikinimo, kankynei. Tas „sudie“ sakymas vakaro pabaigoje buvo vienas iš dalykų, kurių Hju ypač nemėgo. Turi dar kartą atsidengti asmeniniam sąlyčiui, esi priverstas, kad ir kaip pavargęs bei ištroškęs vienatvės, vėl šieptis ir veblenti, ir dar kartą dėti pastangas veidmainiauti – kaip pasibjaurėtina tai būna! Ypač su Mere Amberli. Kai kuriais vakarais toji moteris tiesiog neleisdavo pasakyti „sudie“ ir desperatiškai įsikibdavo, tarsi skęsdama. Klausimai, prisipažinimai, nešvankūs žmonių meilės romanų aptarimai – bet kas, kad tik išlaikytų tave keliomis minutėmis ilgiau. Regis, kiekvieno svečio išėjimą ji vaizdavosi kaip dalelės savo esybės žūtį. Jam spaudė širdį žengiant prie jos per kambarį. „Prakeikta boba!“ – galvojo jis ir jau tiesiog nekentė jos; be visų kitų priežasčių, nekentė ir todėl, kad Helena tebešoko su tuo arklininku; ir dabar su nauja piktybiškumo banga, nes, kaip ūmai įžvelgė per savo blausios regos miglas, su ja sėdi Steidsas ir tas Bivisas. Jam į galvą vėl suplūdo visos beprotiškos mintys apie sąmokslą. Jie kalbasi apie jį – jį ir gaisrines kopėčias, jį futbolo aikštėje, jį, apmėtomą šliurėmis per kambarėlio pertvarą. Akimirką jis galvojo apsigręžti ir išsmukti iš namų netarus nė žodžio. Bet jie jau pamatė jį ateinantį, jie įtars pabėgimo priežastį ir juoksis dar garsiau. Jam sugrįžo sveikas protas – visa tai nesąmonė, nėra jokio sąmokslo. Iš kurgi tas sąmokslas? Ir net jeigu Bivisas prisimena, kodėl turėtų kalbėti? Bet vis tiek, vis tiek... Ištiesęs siaurus pečius, Hju Ledvidžas ryžtingai nužygiavo link laukiamos pasalos.

Jo didžiuliam palengvėjimui Merė Amberli paleido jį beveik neprotestuodama.

– Jau turi eiti, Hju? Taip greitai?

Tai ir viskas. Ji atrodė išsiblaškiusi, galvojanti apie kažką kitką.

Bepas prielankiai šnypštelėjo, Steidsas tik linktelėjo, ir dabar buvo Biviso eilė. Ar ta jo šypsena yra tokia, kokia atrodė, – tiesiog neapibrėžtai ir konvencionaliai draugiška? O gal ji turi slaptų reikšmių, gal vogčia kreipia į niekinamą tų praeities apsigėdinimų priminimą? Hju apsigręžė ir nuskubėjo lauk. Ir kamgi, galvojo jis, žmogus eini į tuos idiotiškus pobūvius? Negana to, vis eini ir vis sugrįžti, nors žinai, kad visa tai visiškai beprasmiška ir nuobodu...

Markas Steidsas atsisuko į Antonį.

– Tu suvoki, kas jis toks?

– Kas? Ledvidžas? Jis kuo nors ypatingas?

Steidsas paaiškino.

– Išverstakis! – Antonis nusijuokė. – Taip, žinoma. Vargšas Išverstakis! Kaip mes žiauriai su juo elgdavomės!

– Tai todėl aš visada apsimetu, kad nežinau, kas jis toks, – tarė Steidsas ir nusišypsojo anatomine gailesčio bei paniekos šypsena. – Manau, būtų gailiaširdiška, – pridūrė, – ir tau tą patį daryti. – Hju Ledvidžo tausojimas jam teikė tikrą malonumą.

Visiškai beprasmiška ir nuobodu – taip, o dar tie pažeminimai, galvojo Hju, taigi kad pažeminimai. Juk visada kas nors pažemina. Tai koks Bivisas nusišypso, tai koks Džeris Vočetas elgiasi kaip įžūlus arklininkas...

Jam už nugaros pasigirdo laiptais skubančios kojos.

– Hju! Hju! – jis kone kaltai krūptelėjo ir atsigręžė. – Kodėl jūs išsėlinat nepalinkėjęs man labos nakties?

Jis pabandė pajuokauti:

– Jūs atrodėt labai užsiėmusi, – atsakė spindakiuodamas į Heleną pro akinius; paskui nutilo ūmai apstulbęs, kone nustėręs.

Ji stovėjo trim laipteliais aukščiau už jį, viena ranka ant turėklo, kitos pirštai praskėsti ant priešingos sienos, palinkusi, tarsi pasiruošusi bėgti. Bet kas gi nutiko jai, koks stebuklas? Virš jo tavaruojantis raustelėjęs veidas, regis, švytėjo vidiniu spindesiu.

Tai ne Helena, o kažkokia antgamtiška būtybė. Tokio nežemiško grožio akivaizdoje jis nuraudo dėl savo niekingai menko pokšto, savo žinančio žvilgsnio.

– Užsiėmusi? – atkartojo ji. – Bet aš tik šokau, – ir tai nuskambėjo, tarsi koks nuoširdus, nenuotuokus Mozė būtų taręs savo apakintiems izraelitams: „Aš tik kalbėjausi su Jehova." – Jūs neturėjot pasiteisinimo, – tęsė ji. Paskui greitai, tarsi jai būtų šovusi į galvą nauja kurioziška mintis, kitu tonu pridūrė: – O gal jūs dėl ko nors ant manęs supykot?

Jis pradėjo purtyti galvą, bet apsigalvojo pajutęs akstiną truputį paaiškinti.

– Nesupykau, – pabrėžė skirtumą, – tik... tik truputį pasijutau nevisuomeniškas.

Šviesa jos veido gilumoje tartum šoktelėjo virpančiu kaitrios liepsnos antplūdžiu. Nevisuomeniškas! Tai jau per daug rafinuotai juokinga! Šokdama ji tapo tobula, žemę permainė į dangų. Ir iš minties, kad kas nors gali būti (absurdiškas žodis) nevisuomeniškas, kad kas nors gali jausti ką kita nei per kraštus besiliejančią meilę visiems ir viskam, ji tegalėjo pasijuokti.

– Jūs tikrai juokingas, Hju.

– Džiaugiuosi, kad taip manote, – tarė jis įžeistu tonu ir nusigręžė.

Garsiai sušlamėjo jos suknelės šilkas; jo skruostą vėsiai paglostė jos kvepalų dvelktelėjimas – ir ji stovėjo jau tik laipteliu aukščiau už jį, labai arti.

– Jūs neįsižeidėt, kad aš pasakiau, jog esat juokingas?

Jis vėl pakėlė akis ir pamatė, kad jos veidas tame pačiame lygyje kaip jo. Apmaldytas nuoširdaus susirūpinimo išraiškos, papurtė galvą.

– Aš neturėjau omeny, kad bjauriai juokingas, – paaiškino ji. – Turėjau omeny... na, žinot: maloniai juokingas. Juokingas, bet mielas.

Grėsmingomis asmeninėmis aplinkybėmis savalaikis pakvailiojimas – užtikrinta gynyba. Hju pakėlė dešinę ranką prie širdies. „*Je suis pénétré de reconnaissance*“*, – ketino jis tarti įvertindamas tą „mielas“. Rafinuotas pokštas, komiškai herojiškas gestas – tokia buvo skubi automatinė reakcija į jos žodžius.

– *Je suis pénétré...*

Bet Helena neleido jam pasislėpti už *dix-huitième*** pokšto. Nes po savo žodžių ji uždėjo rankas jam ant pečių ir pabučiavo į lūpas.

Akimirką jis buvo kone sutriuškintas iš nuostabos, sumišimo ir kažkokio dusinančio, chaotiško džiaugsmo.

Helena truputį atsitraukė ir pažiūrėjo į jį. Jis labai išblyško – lyg būtų pamatęs vaiduoklį. Ji nusišypsojo – mat jis atrodė juokingesnis nei bet kada, – paskui pasilenkė ir vėl jį pabučiavo.

Pirmą kartą ji pabučiavo iš sklidinos gyvenimo pilnatvės, todėl kad tapo tobula tobulame pasaulyje. Bet jo išsigandęs veidas buvo toks absurdiškai komiškas, kad tas vaizdas šią tobulo gyvenimo pilnatvę kažkaip permainė į tam tikrą išdaigišką išdykumą. Antrą kartą pabučiavo dėl smagumo – dėl smagumo ir podraug iš smalsumo. Tai buvo eksperimentas, atliekamas linksmo mokslinio tyrimo dvasia. Ji buvo vivisektorė – įgaliota tobulumo, pateisinta laimės. Be to, Hju lūpos buvo nepaprastai gražios. Ji niekada anksčiau nebučiavo tokių pilnų putlių lūpų – potyris buvo stulbinamai malonus. Ji ne tik norėjo pamatyti – moksliškai, – ką ta absurdiška būtybė darys toliau; jai taip pat magėjo dar kartą pajusti savo lūpomis tą vėsų stangrumą, patirti tą keistą slenkantį malonumą, dilgčiojantį lūpose ir sklindantį, sparčiai ir beveik nepakeliamai, kaip drugiai, per visą kūno paviršių.

– Buvo taip miela, kad jūs taip rūpinotės, – tarė ji pateisindama antrąjį bučinį. Drugiai vėl buvo saldžiai pasklidę, elektriniu

* Esu be galo dėkingas.

** XVIII a. – kaip manieringumo sinonimo.

vibruojančių sparnelių virpuliu sutūpę jai ant krūtų. – Taip rūpinotės mane apšviesti.

Bet jis tegalėjo sušnibždėti:

– Helena! – ir, nė nespėjęs pagalvoti, apkabino ją ir pabučiavo.

Jo lūpos trečią kartą, ir tie per odą skubantys drugiai... Bet, ak, kaip greitai jis atsitraukė!

– Helena! – pakartojo jis.

Jiedu žiūrėjo vienas į kitą, ir dabar, turėdamas laiko pagalvoti, Hju staiga siaubingai susinepatogino. Jo rankos vogčia nusileido nuo jos kūno. Jis nežinojo, ką jai sakyti, arba, veikiau, žinojo, bet negalėjo prisiversti to pasakyti. Skausmingai daužėsi įsišėlusi širdis. „Aš myliu jus, aš noriu jūsų", – šaukė jis, tiesiog rėkte rėkė iš už savo sumišusio tylėjimo. Bet nebuvo ištartas nė žodis. Jis kvailokai šypsojosi jai ir nuleido akis – akis, dabar mąstė, kurios pro storus akinių lęšius tikriausiai atrodo itin bjaurios, kaip žuvies.

„Koks jis juokingas", – pagalvojo Helena. Bet jos mokslinis juokas jau buvo nuščiuvęs. Jo drovumas užkrėtė ir ją. Kad užbaigtų nejaukią situaciją, ji tarė:

– Aš perskaitysiu visas tas knygas. Aha, prisiminiau: jūs turit duoti man sąrašą.

Dėkingas jai, kad suteikė temą, apie kurią įmanoma kalbėti, jis vėl pažvelgė į ją – tik akimirką, nes tos žuvies akys spokso išsprogusios.

– Aš užpildysiu spragas ir atsiųsiu jums, – tarė jis.

Paskui, po sekundės kitos, susivokė godotinai neasmeninę knygų temą per neapdairumą išsėmęs vienu sakiniu. Tyla slegiamai tęsėsi, ir galiausiai iš nevilties, nes nebebuvo ką kita sakyti, jis nusprendė palinkėti labos nakties. Stengdamasis įkrauti balsą begalinio meilės reikšmingumo, tarė:

– Labanaktis, Helena.

Šie žodžiai turėjo būti iškalbingi kaip visa kalba. Bet ar ji išgirs tą iškalbingumą, ar supras glūdinčias gelmes? Jis palinko priekin ir vėl

ją pabučiavo, greitai, labai lengvai – švelnaus, pagarbaus atsidavimo bučiniu.

Bet jis neatsiskaitė su Helena. Nejaukumas, akimirką temdęs jos įnoringą tobulumą, išgaravo prisilietus jo lūpoms, ir ji vėl buvo besijuokianti vivisektorė.

– Pabučiuokit mane dar, Hju.

Ir kai jis pakluso, ji nenorėjo paleisti jo – laikė jo lūpas prispaustas prie savųjų, sekundė po sekundės...

Balsų ir muzikos garsai staiga sustiprėjo – kažkas atidarė svetainės duris.

– Labanaktis, Hju, – sušnibždėjo ji jam į lūpas, paskui patraukė apglėbusias rankas ir užbėgo laiptais aukštyn – vienu žingsniu per du laiptelius.

Žiūrėdamas į ją, išbėgančią iš kambario atsisveikinti su Ledvidžu, Džeris patenkintas sau nusišypsojo. Rausvaveidė, spindinčiomis akimis. Lyg išgėrusi butelį šampano. Visai apkvaitusi nuo šokių. Smagu, kai jos šitaip pameta galvą – taip entuziastingai, dosniai, absoliučiai. Nieko nepasilaiko, viską, taip sakant, išsviedžia pro langą. Dauguma merginų velnioniškai godžios ir praktiškos. Jos pameta tik pusę galvos ir rūpestingai pasilieka kitą pusę, su kuria paskui vaidina pasibaisėjusias skaistuoles. Šykščios bobšės! Bet su Helena jauti, kad variklis paleistas kaip reikiant. Ji spaudžia akceleratorių ir nepaiso, kas yra kelyje. Tokie dalykai jam patinka, ir patinka ne tik todėl, kad jis tikisi gauti naudos iš pamestos galvos, bet ir nesuinteresuotai, nes negali nesižavėti žmonėmis, kurie paleidžia vadžias ir spjauna į padarinius. Tokie žmonės turi savyje gražumo, dosnumo ir liepsnos. Jis pats toks būna, kai gali sau tai leisti. Narsos – štai ko ji turi. Ir temperamento postūmį, galvojo jis sau patenkintas, ir tada prisilietimas prie alkūnės iš už nugaros privertė jį krūptelėti. Nustebimas beveik tą pačią akimirką virto pykčiu. Labiau už viską nekentė būti užkluptas

iš netyčių, nepasiruošęs. Staigiai apsisuko ir, pamatęs, kad jį palietė Merė Amberli, bandė pakeisti miną. Bergždžiai – griežtos, pasipiktinusios akys neigė šypseną.

Bet Merė, pati būdama supykusi, jo susierzinimo ženklų nepastebėjo.

– Noriu pasikalbėt su tavim, Džeri, – tarė ji žemu balsu, stengdamasi išlaikyti jį lygų ir bejausmį, tačiau, nepaisant visų pastangų, balsas drebėjo.

„Jėzau, – pagalvojo jis, – iškels sceną“; ir supyko ant tos įkyrios moters labiau nei bet kada.

– Tai pyškink, – tarė jis garsiai ir su įžeidžiamai atsainia mina išsitraukė portsigarą, atsidarė ir pasiūlė jai.

– Ne čia, – tarė ji.

Džeris apsimetė nesupratęs.

– Atsiprašau. Maniau, tu neprieštarauji, kad žmonės čia rūko.

– Kvaily! – jos pyktis staiga tūžmingai prasiveržė. Paskui, stvėrusi jį už rankovės, sukomandavo: – Eime! – ir kone tempte nusitempė prie durų.

Bėgdama laiptais aukštyn, Helena dar spėjo pamatyti, kaip jos motina su Džeriu iš svetainės laiptų aikštelės lipa į viršesnius šio aukšto namo lygmenis. „Teks susirasti šokiui ką nors kitą“, – tepagalvojo ji, netrukus susirado mažąjį Piterį Kviną ir dar kartą išsklendė į rojų.

– Oi, tie perėjūnai! – tarė Antonis, namų šeimininkei išėjus iš kambario su Džeriu Vočetu. – Aš nežinojau, kad Džeris dabar turi privilegiją...

Bepas linktelėjo.

– Vargšė Merė, – atsiduso.

– Priešingai, – tarė Steidsas, – turtinga Merė! Vargšė ji bus vėliau.

– Ir nieko negalima padaryti? – paklausė Antonis.

– Ji nepakęstų, jeigu bandytum.

Antonis papurtė galvą.

– Tie nykūs potraukiai! Kaip gegučių rugpjūty. Kaip elnių patinų spalį.

– Buvo požymių, kad ji jaučia potraukį man, – tarė Steidsas. – Na, kai tik su ja susipažinau. Bet aš greitai ją atbaidžiau. Ir tada prisistatė tas chuliganas Vočetas.

– Negaliu atsistebėt, kaip tie aristokratai kartais elgiasi! – tarė Antonis mokslinio entuziazmo tonu.

Nudirtas Steidso veidas išsikreipė paniekos grimasa.

– Paprasčiausias šiurkštus, vulgarus gangsteris, – tarė jis. – Kaip tu apskritai jį pakentei Oksforde, niekaip neįsivaizduoju.

Iš tikrųjų jis ryškiai įsivaizdavo, kad Antonis tai darė grynai iš niekingo padlaižiavimo.

– Tiesiog iš snobizmo, – tarė Antonis, lengvu prisipažinimu atimdamas anam pusę malonumo. – Bet aš teigiu, kad tokie žmonės kaip Džeris yra esminė bendrojo išsilavinimo dalis. Jis tikrai turėjo kažką didingo, kai buvo turtingas. Tokio atsainaus ir nesuinteresuoto nutrūktgalviškumo. O dabar... – jis pakėlė ranką ir nuleido. – Paprasčiausias gangsteris – tu visai teisus. Bet kaip tik tai ir stebina – kaip lengvai aristokratai pavirsta gangsteriais. Geriau pagalvojus, visai suprantama. Toks žmogus išauklėtas tikėti, kad turi teisę į viską, kas geriausia. Ir kol jis savo teisėmis naudojasi, tai tik *noblesse oblige*, garbė ir visa kita. Neatskiriamai susipynę su įžūlumu, bet vis dėlto tai yra. O tik atimk iš jo pajamas, ir, žiūrėk, ims dėtis keisčiausi dalykai. Apvaizda tau skyrė turėti viską, kas geriausia; todėl skyrė ir priemonių įsigyti viskam, kas geriausia; todėl, kai tų priemonių teisėtai nebegauni, yra pateisinama gauti jų neteisėtai. Praeityje mūsų Džeris gal būtų ėmęsis banditizmo arba simonijos. Būtų puikiausias kondotjeras, kone tobulas kardinolas. Bet šiais laikais bažnyčia ir kariuomenė pernelyg respektabilios, pernelyg profesionalios. Jose nėra vietos mėgėjams. Nuskurdęs

didikas stumiamas į verslą. Prekiauja automobiliais. Spekuliuoja akcijomis. Reklamuoja įtartinas bendroves. O papildomai, žinoma, jeigu išvaizdus, apgalvotai prekiauja savo kūnu. Jeigu jam pasisekė gimti su iškalbos dovana, gali gerai gyventi iš mandagesnių šantažo ir meilikavimo rūšių – kaip paskalų apžvalgininkas. *Noblesse oblige*, bet skurdas taip pat. Ir kai jie abu įpareigoja kartu... na, mums, vidurinei klasei, vertėtų pradėti skaičiuoti stalo sidabrą. Vietoj to... – jis gūžtelėjo pečiais. – Vargšė Merė!

Viršuje, miegamajame, nepaliaudamas liejosi Merės priekaištų ir plūdimosi srautas. Džeris į ją net nežiūrėjo. Nusigręžęs atrodė įsigilinęs į virš židinio kabantį Paskino paveikslą. Jame buvo artimu rakursu pavaizduotos dvi nuogos lovoje gulinčios moterys.

– Man patinka šitas paveikslas, – tarė jis tyčia ne į temą, poniai Amberli stabtelėjus atsikvėpti. – Matosi, kad jį nutapęs vyriškis ką tik baigė mylėtis su šiom merginom. Abiem iš karto, – pridūrė jis.

Merė Amberli labai išblyško, jos lūpos virpėjo, šnervės plastėjo, tarsi gyvendamos atskirą, nevaldomą gyvenimą.

– Tu net nesiklausei manęs! – sušuko ji. – O, tu baisus, siaubingas!

Srautas vėl ėmė lietis, įnirtingiau nei kada nors anksčiau.

Vis dar nusigręžęs nuo jos, Džeris toliau apžiūrinėjo Paskino aktus; paskui, išpūtęs paskutinį tabako dūmų debesį, galiausiai numetė cigaretės nuorūką į židinį ir apsigręžė.

– Kai jau būsi visai pabaigusi, – tarė jis pavargusiu balsu, – galėsim ir į lovą nueit. Po trumpos pauzės, kai ji netekusi žado su įniršiu dėbsojo jam į veidą, pridūrė: – Nes matau, kad iš tikrųjų tu kaip tik to nori, – ir ironiškai šypsodamasis nuėjo per kambarį prie jos. Visai priartėjęs sustojo ir kviesdamas ištiesė rankas. Plaštakos buvo didelės, nepriekaištingai prižiūrėtos, bet šiurkščios, nejautrios, brutalios. „Pasibjaurėtinos rankos, – žiūrėdama į jas pagalvojo Merė, – šlykščios!“ Dabar dar šlykštesnės, nes kaip tik

tuo bjaurumu ir brutalumu jos ją pradžioje paviliojo, ir net šią akimirką viliojo – gėdingai, nepaisant visų priežasčių šio žmogaus neapkęsti. – Na, tai tu ateini? – paklausė jis tuo pačiu nuobodžiaujančiu, niekinamu tonu.

Atsakydama ji šėrė jam per veidą. Bet jis buvo miklesnis už ją ir sučiupo smogiančią ranką, o jai pabandžius tvoti kita sučiupo ir šią. Merė bejėgiškai atsidūrė Džerio gniaužtuose.

Vis dar šypsodamasis, netardamas nė žodžio žingsnis po žingsnio stūmė ją lovos link.

– Galvijas, – kartojo Merė, – galvijas! – ir, bergždžiai grumdamasi, jautė neaiškų malonumą dėl savo bejėgiškumo. Jis pristūmė ją prie žemos sofos galo ir nepalenkiamai stūmė toliau, galų gale ji nebeišlaikė pusiausvyros ir nugriuvo aukštielninka skersai lovatiesės (jai nugriuvus, jis palinko virš jos, vienu keliu atsirėmęs į lovos kraštą, niekinamai tebesišypsodamas). – Galvijas, galvijas! – bet iš tikrųjų, kaip ji slapčia sau prisipažino, – ir tas suvokimas svaigino savo begėdiškumu, – iš tikrųjų ji visai *norėjo*, kad jis taip su ja elgtųsi, kaip su prostitute, kaip su gyvuliu; jos pačios namuose, maža to, svečiams jos laukiant, už neužrakintų durų, dukterims spėliojant, kur ji yra, gal jau šią akimirką kylant laiptais ieškoti. Taip, ji visai to norėjo. Tebesigrumdama atsidavė suvokimui, tiesioginei fizinei intuicijai, kad šis nepakenčiamas pažeminimas yra seno troškimo išsipildymas, tiek pat nuostabus, kiek ir siaubingas apreiškimas, apokalipsė, visa apokalipsė vienu kartu, angelas ir galvijas, rykštė, avinėlis ir kekšė vienu dievišku, kokčiu, užvaldančiu potyriu...

– Civilizacija ir seksualumas, – kalbėjo Antonis, – čia yra aiški sąsaja. Kuo aukštesnė pirmoji, tuo stipresnis antrasis.

– Garbės žodis, – tarė Bepas šnypšdamas iš malonumo, – *mes* turim būti civilizuoti!

– Civilizacija – tai gausybė maisto ir literatūros. Bifšteksai ir žurnaliniai romanai visiems. Pirmos rūšies baltymai kūnui, ketvirtos rūšies meilės istorijos dvasiai. Ir tai saugiame urbanizuotame pasaulyje, kur nėra rizikos ir fizinio išsekimo. Pavyzdžiui, tokiame mieste kaip šis galima gyventi metų metus nežinant, kad yra toks dalykas kaip gamta. Viskas sukurta žmonių, viskas punktualu ir patogu. Bet kartais žmonėms to patogumo per daug – jie nori jaudulio, nori rizikos ir siurprizų. Kur jie tai ras mūsų sąlygomis? Kaupdami pinigus, politikoje, retkarčiais kare, sporte ir galiausiai sekse. Bet dauguma žmonių negali būti biržos spekuliantai arba aktyvūs politikai, kare to gero gali pasirodyti per daug, o pavojingas sportas prieinamas tik turtuoliams. Tad belieka seksas. Materialinei civilizacijai kylant, kyla ir seksualumo intensyvumas bei svarba. Neišvengiamai turi kilti. O kadangi tuo pat metu maistas ir literatūra sustiprino potencialų apetitą... – jis gūžtelėjo pečiais. – Tai va, matot!

Bepas buvo sužavėtas.

– Tu viską paaiškini, – sušuko jis. – *Tout comprendre c'est tout pardonner,** – jam džiugiai švietėsi, kad Antonio argumentacija suteikia ne tik nuodėmių atleidimą, bet ir visišką indulgenciją – visiems (mat Bepas nesavanaudiškai norėjo, kad visi būtų tokie laimingi kaip jis) ir viskam viskam: nuo kerinčių Tulono barmenų iki kekšių (jau tikrai ne jam) auliniais batukais Kurfiurstendame.

Steidsas nieko nesakė. Jeigu socialinė pažanga, galvojo jis, tereiškia daugiau kiauliškumo didesniam skaičiui žmonių, tai tada... tai ką tada?

– Pamenat tą daktaro Džonsono** pastabą? – vėl prakalbo Antonis su entuzaizmo gaida balse. Jam tai staiga šovė į galvą – nelaukta atminties dovana diskursyviam protui, idant praturtintų mąstymo audinį, išbaigtų argumentaciją ir praplėstų mastą. Balse atsispindėjo

* Viską suprasti, vadinasi, viską atleisti.

** Samuel Johnson – XVIII a. anglų rašytojas, leksikografas.

jo jaučiamas ūmus triumfavimo malonumas. – Kaip ten pasakyta? „Retai žmogus būna taip nekaltai užsiėmęs, kaip kaupdamas pinigus.“ Kažkaip panašiai. Pasigėrėtina! – jis garsiai nusijuokė. – Kokie nekalti tię, kurie gramdo vargšams veidus, bet susilaiko neįžnybę į užpakalį savo artimo žmonai! Koks nekaltas Fordas, Rokfeleris! Devynioliktas amžius buvo nekaltybės epocha – štai tokios nekaltybės. O išdava tokia, kad dabar mes beveik linkę pasakyti, jog retai žmogus būna taip nekaltai užsiėmęs, kaip mylėdamasis.

Stojo tyla. Steidsas pasižiūrėjo į savo laikrodį.

– Laikas nešdintis iš čia, – tarė jis. – Bet problema, – pridūrė jis sukdamasis kėdėje apžvelgti kambario, – problema su namų šeimininke.

Jie atsistojo, ir, Bepui nuskubėjus į kitą kambario pusę pasisveikinti su jaunų pažįstamų pora, Steidsas su Antoniu patraukė prie durų.

– Problema, – vis kartojo Steidsas, – problema...

Tačiau laiptų aikštelėje jie sutiko ponią Amberli ir Džerį, besileidžiančius laiptais.

– Mes tavęs ieškojom, – tarė Antonis. – Norim atsisveikinti.

– Taip greitai? – sušuko Merė, staiga suimta nerimo.

Bet jie buvo tvirtai pasiryžę. Po poros minučių trise – Steidsas, Džeris Vočetas ir Antonis – kartu ėjo gatve.

Tylą nutraukė Džeris.

– Tos senos raganos, – tarė jis mąslios pagiežos tonu ir papurtė galvą. Paskui jau linksmiau pasiūlė: – Gal pološiam pokerį?

Bet Antonis nemokėjo, o Markas Steidsas netroško lošti pokerio – jam reikėjo nueiti vienam pasieškoti malonesnės draugijos.

– Šauniai atsikratėm, – tarė Markas. – Tai gal dabar užeikim valandai pas mane?

Tai buvo svarbiausias dalykas, atrodė Hju Ledvidžui einant namo, svarbiausias ir ypatingiausias, neįtikėtiniausias dalykas,

kada nors jam nutikęs. Tokia graži, tokia jauna. „Taip liaunai nulieta.“ (O, jeigu ji būtų puolusi į Temzę, o jis ją išgelbėjęs! „Helena! Mano vargšas vaikeli!“ Ir: „Hju! – būtų ji dėkingai sumurmėjusi. – Hju...“) Bet ir be savižudybės pakankamai apstulbino. Jos lūpos prie jo lūpų. Ak, kodėl jis neparodė daugiau drąsos, daugiau blaivaus proto? Kiek visko galėjo jai pasakyti, kaip galantiškai jam derėjo pasirodyti! Ir vis dėlto tam tikra prasme net geriau, kad jis elgėsi kaip tik taip – kvailai, droviai, negrabiai. Geriau, nes tai įtaigiau parodė, kad jis jai rūpi, jos veiksmams suteikė daugiau vertės; tokia jauna, tokia tyra, o vis dėlto spontaniškai, jo nė kiek neverčiama, netgi beveik įveikdama jo pasipriešinimą, nužengė žemyn, uždėjo rankas jam ant pečių ir pabučiavo. Pabučiavo nieko nepaisydama, pakartojo jis sau lyg ir su apstulbėlio triumfu, keistai sumišusiu su gėda, įsitikinimu, kad esi silpnas ir nereikalingas, – nieko nepaisydama. *Non più andrai**, eidamas dainavo jis sau mintyse; paskui, tarsi šalta ir drėgna Londono naktis būtų buvusi rytas pavasario lankose, uždainavo balsu:

Delle belle turbando il riposo,
*Narcissetto, Adoncino d'amor...***

Namie jis iš karto atsisėdo prie stalo ir ėmė rašyti jai.

> Helena, Helena... Jeigu šiuos skiemenis kartoju per dažnai, jie netenka prasmės, tampa tiesiog garsais mano tyliame kambaryje – gąsdinančiais savo beprasmiškumu. Bet jeigu ištariu vardą tik du tris kartus, labai tyliai, koks sodrus jis pasidaro, koks pilnas! Kupinas aidų ir priminimų. Man ne itin daug reiškia

* Daugiau nebe (iš W. A. Mozarto „Figaro vedybų“).

** Trikdydamas gražuolių miegą, / Meilės Narciziuko, Adoniuko... (it.)

ta originalioji graikų Helena. Negaliu įsivaizduoti, kad ji kada nors buvo kitokia nei brandi moteris – susituokusi su Menelajumi ir pabėgusi su Pariu. Niekada nėra iš tikrųjų jauna, kaip jūs – dailiai, dailiai, it gėlė. Ne, per šį vardą man labiau regisi Po Helena. Grožis, nešantis keliautoją atgal prie gimtojo kranto – į namus. Ne į akivaizdžius žemiškus aistrų namus. Ne, į tuos tolimesnius, nuostabesnius, mielesnius namus – už ir virš anų. Už ir virš, o vis dėlto numanančius, įtraukiančius ir aistrą, nors ją ir pranokstančius...

Laiškas buvo ilgas, bet jis išbėgęs į gatvę dar spėjo pasigauti vidurnakčio paštą. Antrą kartą grįžo su beveik nė kiek neatmieštu triumfo jausmu. Akimirką buvo užmiršęs savo drovumą, žeminantį bailumą – prisiminė tik to skrydžio jėgą, užvaldžiusią jį rašant laišką. Apimtas neįprasto džiugesio, nusirengęs užmiršo padėti bandažą į komodą, kad ponia Brinton nepamatytų iš pat ryto atnešusi jam arbatos. Lovoje jis ilgai gulėjo galvodamas švelniai, tėviškai, poetiškai, bet kartu ir su geismu, bet su tokiu gležnu geismu, kad goslumas įgavo maldos pobūdį, galvodamas apie dailų Helenos jaunatviškumą, taip liaunai nulietą, ir jos nekaltybę, jos liauną nekaltybę, ir tuos netikėtus, nepaprastus bučinius.

XXI skyrius

1933 m. rugpjūčio 31 d.

Helena paskambino ir įsiklausė. Tyloje už uždarų durų niekas nė nekrustelėjo. Ji atkako tiesiai iš stoties, naktį praleidusi traukinyje; dar nėra nė dešimtos – motina dar miegos. Ji vėl paskambino, palūkėjusi paskui – dar kartą. Kietai miega, o gal visą naktį buvo išėjusi.

Kur? Ir su kuo? Prisiminusi tą siaubingą rusą, sutiktą motinos bute per pastarąjį apsilankymą Paryžiuje, Helena susiraukė. Paskambino ketvirtą kartą, penktą. Staiga bute pasigirdo atsakomieji judėjimo garsai. Helena atsiduso, iš dalies su palengvėjimu, kad motina tik miegojo, iš dalies nuogąstaudama, ką atneš artimiausios minutės ir valandos. Galų gale durys atsidarė, atsivėrė į prieblandą, atsiduodančią katėmis, eteriu ir nešviežiu maistu; ir štai sučiurusia rausva pižama, susivėlusiais oranžine spalva nudažytais plaukais, dar mirksėdama, dar keistai patinusi nuo miego stovi jos motina. Sekundę pusamžis išpurtęs veidas buvo lyg apdujusi nesuvokimo kaukė, paskui žybsniu atgijo, kone pajaunėjo, sušvito nuoširdaus džiugesio šypsena:

– Kaip smagu! – sušuko ponia Amberli. – Brangioji, kaip aš džiaugiuosi.

Jeigu ji nebūtų žinojusi – iš kokios karčios patirties! – kad šią linksmą meilią nuotaiką neišvengiamai pakeis geriausiu atveju pagiežingas slogutis, o blogiausiu – nesveikai tūžmingo pykčio priepuolis, Helena būtų buvusi sujaudinta šilto motinos pasveikinimo. O dabar ji tik leidosi pabučiuojama ir vis dar sustingusiu, pastėrusiu veidu peržengė slenkstį į siaubingai pažįstamą motinos gyvenimo košmarą.

Šį kartą košmaras, kaip ji tuoj pamatė, turėjo komiškumo.

– Čia vis dėl tos baisingos senos *femme de ménage**, – paaiškino ponia Amberli jiedviem stovint pradvisusiame prieangėlyje. – Ji vogė mano kojines. Tai išeidama turiu užrakinti miegamojo duris. O paskui kažkaip pamečiau raktą. Žinai, kokia aš, – pridūrė ji su pasitenkinimu, iš įpročio pasigirdama savo išsiblaškymu, kuriuo visada labai didžiavosi. – Tiesiog beviltiška, – ji papurtė galvą ir sąmokslininkiškai nusišypsojo ta kreiva šypsenėle. – Parėjusi namo, turėjau sulaužyti įsprūdą, – parodė pailgą kiaurymę

* Valytoja (pranc.).

apatinėje durų dalyje. – Kad būtum mačiusi, kaip aš daužiau lygintuvu! – balsas sodriai virpėjo iš juoko. – Laimė, ji buvo kaip kartonas. Pigi ir pobjaurė. Kaip viskas šitam baisingam bute.

– Ir tu įšliaužei?

– Va šitaip, – ir atsistojusi keturpėsčia ponia Amberli įkišo galvą pro skylę, pasisuko šonu, kad įleistų ranką ir petį, paskui stebinamai mitriai traukėsi stūmėsi ranka anapus ir kojomis šiapus durų, kol prieangyje liko tik kojos. Pirmiau viena, paskui kita kojos buvo įtrauktos, ir po akimirkos pro kiaurymę tarsi iš šuns būdos išsikišo raustelėjęs ponios Amberli veidas.

– Matai, – tarė ji. – Lengva kaip sumirksėti. O visas gražumas čia tas, kad madam Rožė gerokai per stora. Jokių šansų jai pralįsti. Dėl kojinių galiu būti rami.

– Tu nori pasakyti, kad ji niekada neįeina į tavo kambarį?

Ponia Amberli papurtė galvą.

– Nuo tada, kai pamečiau raktą, neįeina; o tai atsitiko bent prieš tris savaites, – pasakė pergalingu tonu.

– Tai kas pakloja lovą ir valo kambarį?

– Na... – ji akimirką padvejojo. – Tai aš pati, žinoma, – atsakė truputį suirzusi.

– Tu?

– O kodėl gi ne?

Ponia Amberli iš būdos durų kone maištingai žvelgė dukteriai į veidą. Jiedvi ilgokai patylėjo, paskui abi kartu pratrūko juoktis.

– Nagi, pasižiūrėkim, – tarė Helena ir atsistojo keturpėsčia. Sustiręs veidas gyvai suminkštėjo, ji pajuto vidinę šilumą. Šitaip spoksanti iš šuns būdos motina atrodė tokia absurdiška, tokia vaikiškai juokinga, kad staiga ji vėl galėjo ją mylėti. Mylėti juokdamasi iš jos – kaip tik todėl, kad galėjo juoktis.

Ponia Amberli atitraukė galvą.

– Aišku, čia nėra labai tvarkinga, – pripažino ji gana neramiai, Helenai rangantis pro durų skylę. Vis dar klūpodama ji pastūmė po lova nešvarius skalbinius ir vakarykščių pietų liekanas.

Vėl stovėdama ant kojų, Helena apsidairė po miegamąjį. Jis buvo net labiau suskretęs, nei ji numatė – daug labiau. Ji stengėsi ir toliau šypsotis, bet veido raumenys neklausė.

Po trijų dienų Helena važiavo atgal į Londoną. Atsivertusi Šiaurės stotyje nusipirktą anglišką laikraštį, vienodai abejingai pasiskaitė apie krizę, kriketo mačą, nacius, Naująjį kursą. Atsidususi atsivertė kitą lapą. Jos akį pagavo labai dideliu šriftu išspausdinti žodžiai: „Subtilus pirmas romanas". O žemiau mažomis raidėmis: „Hju Ledvidžas. Nematomas įsimylėjėlis. Recenzuoja Keitsbis Radžas." Helena sulankstė lapą, kad būtų patogiau, ir, labai susikaupusi, įsigilinusi, ėmė skaityti.

Dar viena knyga, pamaniau, tokia kaip kitos. Ir jau norėjau mesti į šalį neskaitęs. Bet, laimė, kažkas – matyt, kokia mistinė intuicija – privertė apsigalvoti. Atsiverčiau knygą. Ėmiau sklaidyti lapus šen bei ten dirstelėdamas į kokį sakinį. O tie sakiniai buvo perlai – raižyto krištolo brangakmeniai. Nusprendžiau knygą perskaityti. Tai buvo devintą vakaro. O vidurnaktį apkerėtas tebeskaičiau. Kai atsiguliau, buvo jau beveik dvi – galva svaigo nuo entuziazmo dėl ką tik perskaityto šedevro.

Kaip jums aprašyti tą knygą? Galėčiau pavadinti ją fantazija. Ir tam tikra prasme tai tinkamas apibūdinimas. „Nematomas įsimylėjėlis" yra fantazija. Tačiau ši fantazija ne tik skaidri, bet ir skaudi, ne tik gili, bet ir intriguojanti bei lengva, kupina ne tik šypsenų, bet ir ašarų, subtiliai sąmojinga ir kartu pasižyminti didingu, galahadišku* dvasingumu. Čia gausu sielvartingo smagumo, o juokas

* Galahadas – legendos apie karalių Artūrą riteris, vienas iš trijų, suradusių šventąjį Gralį.

rasotas ašaromis. Ir viskas perverta naivaus, vaikiško tyrumo gija, be galo gaivia pasaulyje, pilname froidistų, sekso romanų autorių ir panašių nykių ypatų. Šiai fantazijai apie nematomą, bet visada esantį, visada stebintį, visada dievinantį įsimylėjėlį ir jo vaikišką mylimąją būdinga kone dangiška nekaltybė. Jeigu norėčiau nusakyti šią knygą viena fraze, tarčiau, kad tai Dantės ir Beatričės istorija, papasakota Hanso Anderseno...

Nugrimzdusiai į prisiminimus apie keletą Hju apgailėtinų bandymų pasimylėti su ja, šie žodžiai Helenai mintyse sukėlė kažkokią audringą cheminę reakciją. Ji pratrūko juoktis, ir kadangi ta komiška frazė tebeskambėjo aidu, kadangi groteskiški prisiminimai vis atsinaujindavo su kylančia jėga ir vis ryškesnėmis, skausmingiau nešvankiomis detalėmis, ji negalėjo užgniaužti to juoko. Dantės ir Beatričės istorija, papasakota Hanso Anderseno! Skruostais riedėjo isteriškos linksmybės ašaros, jai užėmė kvapą, o kaklo raumenis sutraukė varginantis mėšlungis. Bet ji vis tebesijuokė – visiškai nepajėgė sustoti, tarytum apsėsta kokio demono. Laimė, kupė ji buvo viena. Žmonės ją būtų palaikę beprote.

Taksi važiuodama į Hju butą – ir *savo* butą, nepaisant Dantės, Beatričės bei Hanso Anderseno, – galvojo, ar jis jau bus nuėjęs miegoti ir ar labai susikrims ją pamatęs. Ji jo neperspėjo apie savo atvykimą, jis bus nepasiruošęs jos priimti, nesusiėmęs prieš jos šiurkščiai kūnišką būtį. Vargšas Hju! – pagalvojo ji su niekinamu gailesčiu. Mėgaujasi savo nematomu smagumėliu kaip Dantė su savo šmėklele, o paskui turi taikstytis su tuo, kad įsirioglina sinjora Aligjeri! Tačiau šįvakar, suvokė ji, galų gale stovėdama prie durų, rankinėje ieškodama namų rakto, į tą jo nematomą vienatvę jau įsibrauta. Kažkas skambino pianinu, girdėjosi juokas ir balsai. Matyt, Hju iškėlė pobūvį. Ir staiga Helena įsivaizdavo, kaip ji dramatiškai įžengs, lyg Banko šmėkla „Makbete“, ir tas reginys ją

pradžiugino. Perskaičiusi tą straipsnį ji bemat visa esybe persikėlė į juoko stichiją. Viskas yra didžiulis, ekstravagantiškas, siautulingas pokštas. Su dilgsinčiu jaudinančio laukimo jausmu atidarė duris ir tyliai įsmuko į holą. Ant vagių kabojo įvairios svetimos skrybėlės, kelios gulėjo ant kėdžių – pora brangių skrybėlių, pastebėjo ji, labai naujų ir dailių, o kitos apsilamdžiusios ir senutėlės: matėsi, kad tai skurdžių inteligentų skrybėlės. Ant marmurinio stalviršio gulėjo keli laiškai, ji iš įpročio pasilenkė pasižiūrėti ir pamatė, kad vienas adresuotas jai – nuo Antonio, atpažino, ir tai taip pat buvo pokštas. Negi jis rimtai įsivaizduoja, kad ji skaitys jo laiškus? Visiškas asilas! Neatplėšusi įsimetė laišką į rankinę ir koridoriumi nutipeno į savo kambarį. Koks jis tvarkingas! Koks negyvas! Kaip šeimos kripta po užtiesalais nuo dulkių. Ji nusivilko apsiaustą, nusiėmė skrybėlaitę, susišukavo, pasidažė, paskui taip pat tyliai, kaip atėjo, nusėlino atgal į holą ir, atsistojusi prie svetainės durų, iš balsų bandė atspėti, kas tie svečiai. Vienas – Bepas Boulzas: to kikenimo, tų cypsėjimų ir šnypščiojimų su niekuo nesupainiosi. Ir Markas Steidsas. Ir dar balsas, dėl kurio ji nebuvo tikra, ir kitas, labai švelnus ir konfidencialus – tikriausiai Kroilando. Ir kas gi tas komiškas užsienietis, kalbantis labai lėtai ir svariai, vis tuo pačiu tonu? Ji gerą minutę pastovėjo prie durų, paskui labai švelniai pasuko rankeną, palengva atvėrė duris ir be garso įslinko į kambarį. Niekas jos nepastebėjo. Markas Steidsas sėdėjo prie pianino, o prie jo iš abiejų pusių atsirėmę į instrumentą, žiūrėdami į jį kalbantį stovėjo Bepas, nematytai pastorėjęs – pastebėjo ji – praplikęs, nervingai susijaudinęs, ir Kroilandas – taip, su visa barzda! Hju sėdėjo ant sofos prie židinio su žmogumi, kurio balso ji nepažino, bet paaiškėjo, kad tai Koldvelas, leidėjas – savaime aišku, „Nematomo įsimylėjėlio“ leidėjas, pagalvojo ji, ir vos sutvardė naują juoko priepuolio bangą. Su jais buvo jai nematytas jaunuolis, labai blyškiai gelsvais plaukais ir rausvu atviru veidu, tuo momentu sukauptu

kone vaikiško rimtumo išraiška. Buvo aišku, kad tai jis kalbėjo su svetimu, matyt, vokišku, akcentu.

Bet jau atėjo ta akimirka.

– Labas vakaras, – šūktelėjo ji ir žengė priekin.

Jie visi išsigando, o vargšelis Hju net pašoko, tarsi kas būtų šovęs patrankos sviediniu jam į ausį. O praėjus pirmam išgąsčiui – kokia gąslaus susikrimtimo mina! Nepalaužiamai komiška!

– Na, Hju, – tarė ji.

Jis žiūrėjo į jos besijuokiantį veidą netekęs žado. Nuo tada, kai pasipylė pagyros jo knygai, jautėsi labai stiprus, palaimingai saugus. O dabar čia Helena – atkakusi pažeminti jo, gėdingai liudyti prieš jį.

– Aš nesitikėjau, – nerišliai pralemeno jis. – Tai kodėl gi tu?..

Tačiau Koldvelas, matydamas reikalą palaikyti savo, kaip pobūvių kalbėtojo, reputaciją, jį pertraukė. Pakėlęs rankoje laikomą taurę, sušuko:

– Už mūzą. Už mūzą ir taip pat – nemanau, kad būtų nediskretiška pasakyti, – už mūsų šedevro heroję, – sužavėtas savo paties iškalba, jis švytėdamas nusišypsojo Helenai, paskui, atsigręžęs į Hju meiliai, savininkiškai patapšnojo per petį. – Tu irgi turi išgert, seni. Čia komplimentas ne tau – šį kartą ne, – ir gerklingai sukikeno.

Hju padarė kaip liepiamas – nugręžęs akis gurkštelėjo viskio su soda.

– Ačiū ačiū, – sušuko Helena. Juokas joje kunkuliavo kaip vanduo puode. Vieną ranką ji ištiesė Koldvelui, kitą Hju. – Negaliu apsakyti, kaip buvau sujaudinta, – tęsė ji. – Dantė su Beatriče, aprašyti Hanso Anderseno – tai net per daug miela.

Hju rausdamas bandė paprieštarauti.

– Tas baisingas straipsnis...

Nutraukdama jį ji paklausė:

– Bet kodėl tu slapukavai?

Taip, kodėl, kodėl? – galvojo Hju ir dar, kad buvo beprotybė išleisti knygą prieš tai neparodžius Helenai. Jis visada norėjo parodyti ir visada, paskutinę akimirką, jam tai pasirodydavo per sunki užduotis, pernelyg nejauki. Bet noras išleisti išliko, sustiprėjo ir galų gale jis be nuovokos nunešė rankraštį Koldvelui, ir, kai šis priėmė, jis susitarė, kad knyga pasirodys, kai Helenos nebus šalyje. Tarsi tai būtų sutrukdę jai apskritai ką nors sužinoti! Gryna beprotybė! O kad jo elgtasi beprotiškai, šįvakar buvo gyvas įrodymas ji su ta keista pasiutusia šypsena, su spindesiu akyse. Neapgalvotas nutrūktgalviškumas – viena iš būdingiausių ir patraukliausių vaikiškos mylimosios savybių – ji yra dangiška *enfant terrible*. Tačiau tikrosios Helenos nutrūktgalviškumas atrodė vos ne šėtoniškas. Ji gali iškrėsti bet ką, absoliučiai bet ką.

– Kodėl? – neatlyžo ji.

Jis atsiprašydamas kažką sumykė.

– Reikėjo pasakyti man, kad esi Dantė Andersenas, – būčiau pasistengusi prilygti tau. Beatričė ir Mergaitė su degtukais vienam asmeny. Labas vakaras, Bepai! Ir Markai! – jie atėjo nuo pianino su ja pasisveikinti. – O jūs, pone Kroilandai, kaip laikotės?

Ponas Kroilandas tobulai atliko senyvo džentelmeno pasisveikinimą su dailia jauna moterimi – geranoriškai ir kartu šiek tiek žaismingai, su pritildytu galantiškumo aidu.

– Kokie netikėti kerai, – sušvagždėjo jis minkštu, dirbtinai ekstazišku balsu, kurį paprastai taupydavo kalbėjimui apie *quattrocento** paveikslus arba kreipimuisi į įžymybes ir turtuolius. Paskui judesiu, gražiai išreiškiančiu impulsyvų meilumo protrūkį, ponas Kroilandas suspaudė jai ranką abiem delnais. Jo plaštakos buvo labai blyškios, švelnios, kone klaikiai mažos ir dailios. Palyginus Helenai atrodė, kad jos pačios įrudusi ranka kaip valstietės. Pono Kroilando

* Keturiolikto amžiaus (turima galvoje italų dailė).

žila, kaip pranašo, barzda prasiskyrė šypsena, turinčia grakščiai patvirtinti jo žodžius ir gestus, bet, būdama nederamai plati, ūmai nuožmiai kupina gelstančių dantų, ji tarsi neigė senyvo džentelmeno subtiliai rafinuotų manierų tikrumą. Tai buvo šypsena to pono Kroilando, kuris itin pelningai vertėsi senųjų meistrų paveikslų prekyba, o baltutės rankelės ir jų meilūs gestai, minkštas ekstaziškas balsas ir nuoširdūs žodžiai priklausė kitam, nežemiškam Kroilandui, kuriam rūpi tik menas.

Helena ištraukė ranką.

– Ar kada nors matėte tuos porceliano puodelius, pone Kroilandai? – paklausė ji. – Juk Italiją pažįstate labai gerai. Tuos, kuriuos pardavinėja Montekatinyje gerti vidurius paleidžiančiam vandeniui. Baltus su užrašu auksinėmis raidėmis: *Io son Beatrice che ti faccio andare.**

– Betgi tai skandalinga! – sušuko ponas Kroilandas ir pasibaisėjęs iškėlė rankutes.

– Bet toks pokštas man iš tikrųjų patinka. Ypač dabar, kai Beatričė esu aš pati...

Suvokusi, kad šviesiaplaukis jaunuolis stovi tiesus už kokio jardo į vakarus nuo jos, aiškiai bandydamas patraukti jos dėmesį, Helena nutilo ir atsigręžusi į jį ištiesė ranką.

Jaunuolis ją paėmė, sukaustytai nusilenkė iš juosmens ir, tardamas „Gyzebrechtas“, tvirtai suspaudė.

Juokdamasi (tai juk dar vienas pokštas) Helena atsakė:

– Ledvidž, – ir pagalvojusi pridūrė: – *geboren*** Amberli.

Nesutrikdytas šio netikėto manevro, jaunuolis vėl tylėdamas nusilenkė.

Steidsas įsiterpęs paaiškino, kad Ekis Gyzebrechtas – jo atradimas. Pabėgėlis iš Vokietijos. Ne dėl savo nosies, pridūrė jis,

* Aš Beatričė, siųst tave man miela (iš Dante's „Pragaro“. Vertė Sigitas Geda).

** Gimusi (vok.).

konfidencialiai vesdamas (iš gailesčio vargšui Hju) ją iš būrelio, susispietusio apie sofą; ne dėl savo nosies – dėl politikos. Arijas, bet komunistas – aistringas ir visiškai atsidavęs.

– Jis tiki, kad kai tik visų pajamos bus sulygintos, žmonės liausis buvę žiaurūs. Ir kad visa valdžia automatiškai atsidurs geriausių žmonių rankose. Ir yra visiškai įsitikinęs, kad įgijęs valdžią niekas negalės net pagalvoti apie piktnaudžiavimą ja, – Steidsas papurtė galvą. – Nė nežinai, ar gėrėtis ir pavydėti, ar dėkoti Dievui, kad paties nepadarė tokiu asilu. Dalyką komplikuoja tai, kad jis toks grynai geras asilas. Asilas su šventojo dorovinėmis savybėmis. Va todėl jis toks pasigėrėtinas propagandistas. Šventumas – beveik tokia pat teigiamybė kaip seksualinis patrauklumas, – jis pristūmė Helenai kėdę, o pats vėl atsisėdo prie pianino ir ėmė skambinti pirmuosius Bethoveno „Elizai" akordus, paskui liovėsi ir, pasigręžęs į ją, vėl prabilo:

– Bėda ta, kad *niekas* neveikia. Nei tikėjimas, nei protas, nei šventumas, net ir piktadarybės – niekas. Tikėjimas – tai tik organizuotas ir nukreiptas kvailumas. Jis gali nustumti kalną kitą grynai per atkaklų baksnojimą, bet jis apžlibęs, jis nemato, kad nustumdamas kalnus jų nesunaikini, tik perstumi iš vienos vietos į kitą. Tam pamatyti reikia proto, bet iš proto daug naudos nėra, nes žmonės jam nejaučia entuziazmo, jis atsiduria pirmo pasitaikiusio Hitlerio arba Musolinio malonėje – bet ko, kas gali sukelti entuziazmą; o entuziazmą galima sukelti dėl bet kokios idėjos, kad ir kokios idiotiškos ar nusikalstamos.

Helena žiūrėjo į kitą kambario pusę.

– Aš manau, tai natūrali jo plaukų spalva? – tarė ji veikiau sau nei pašnekovui. Paskui vėl atsigręžusi į Steidsą paklausė: – O kaip šventumas?

– Na, pasižiūrėk į istoriją.

– Neišmanau istorijos.

– Aišku, kad neišmanai. Bet manyčiau, kad esi girdėjusi apie tokį Jėzų? Ir, be abejo, kartkarčiais paskaitai laikraščius? Na, tai sudėk vieną šalia kito – ryto žinias ir šventąjį – ir padaryk savo išvadas.

Helena linktelėjo.

– Jau padariau.

– Jeigu pasauliui išgelbėti užtektų šventumo, – tęsė jis, – akivaizdu, kad pasaulis jau seniai būtų buvęs išgelbėtas. Dešimt kartų. Bet šventumas gali egzistuoti be proto. Ir nors patrauklus, jis nėra patrauklesnis už daugelį kitų dalykų – gerą maistą, pavyzdžiui, komfortą, sugulimą su kuo nors lovoje, patyčias, pranašumo jausmą.

Juokdamasi (nes ir tai buvo juokinga) Helena tarė:

– Atrodo, lyg nebeliktų ką kita daryti, kaip tik viską mesti ir tapti nematomu įsimylėjėliu.

Ji nuo padėklo pasiėmė sumuštinį ir stiklą baltojo vyno.

Būrelis kitame kambario gale pakriko, ir Bepas su ponu Kroilandu traukė atgal prie pianino. Steidsas nusišypsojo jiems ir, suėmęs dėstymo giją, nutrauktą Helenos atvykimo, tarė:

– Arba galima tapti estetu.

– Sakai šį žodį taip, lyg tai būtų įžeidimas, – priekaištavo Bepas pabrėžtai irzliai, tas irzlumas su amžiumi vis labiau įsigėrė jam į kraują. Gyvenimas jam nebuvo gailestingas: dar labiau praplikino, pastorino, jauniems vyrams vis labiau mažino norą traktuoti jį kaip bendraamžį, seksualinę sėkmę darė vis sunkiau pasiekiamą, tą Steidso atsivestą jauną vokietį paskatino elgtis su juo beveik šiurkščiai. – Kodėl reikėtų gėdintis gyventi dėl grožio?

Nuo minties, kad Bepas gyvena dėl grožio – su savo išpampusia liemene, su ankšta languotų kelnių sėdyne, pliku viršugalviu ir Florencijos pažo garbanėlėmis – Helena vos neužspringo vynu.

Iš savo fotelio gilumos ponas Kroilandas sumurmėjo:

– „Garbė Dievui už visą taškuotą grožybę.“ Pastaruoju metu iš naujo skaičiau tėvą Hopkinsą. Perveria sielą! Kaip durklu. „It šilko maišai plaukia debesys!“ – Jis atsiduso, mąsliai pakraipė galvą. – Tokie dalykai sužeidžia savo gražumu. Sužeidžia, o kartu ir palaiko, gyvenimą daro vertą gyventi.

Pasidarė tylu kaip katedroje.

Paskui, stengdamasi, kad balso nesuvirpintų juokas, Helena tarė:

– Bepai, būkit gerutis, duokit man dar to reinvynio.

Ponas Kroilandas sėdėjo prisimerkęs, paniręs į save, savo aukštesniajame pasaulyje.

Taurių dzingsėjimui nuščiuvus, jis ėmė cituoti:

– „Branda – tai viskas“*. „*Pabudimo* palaimos blaivioji tiesa.“** Pabudimo, – pabrėžė. – Skvarbiai sąmoninga. Na, ir, žinoma, paveikslai – Vato Dresdene, Belinio „Kristaus atsimainymas“ ir tie Rafaelio portretai Pičio rūmuose. Ramsčiai sutvirtinti sielai. Ir kai kas iš filosofijos. Zaratustra, „Puota“. – Jis pamojavo rankele. – Be jų būtum pražuvęs – pražuvęs!

– O su jais, kaip suprantu, esate išgelbėtas? – tarė Markas sėdėdamas prie pianino ir, nelaukdamas atsakymo, tęsė: – Norėčiau, kad man taip. Bet visame tame, atrodo, taip maža substancijos. Net tuose trupiniuose, kurie esmingai substancialūs. Nes, aišku, didžioji dalis filosofijos visada buvo tiesiog paika. O dėl meno, literatūros – na, pasižiūrėkit į muziejus ir bibliotekas. Pasižiūrėkit! Devyniasdešimt devyni procentai nesąmonės ir grynas šlamštas.

– Tačiau graikai, – paprieštaravo ponas Kroilandas, – florentiečiai, kinai... – jis apibrėžė orą subtiliai grakščiu mostu, tarsi braukdamas pirštais per Sungų epochos ąsočio šonus, apie brandžiojo Renesanso vandens nimfos puoduko formos bambą. Subtiliai

* Iš „Karaliaus Lyro“.

** Iš Johno Miltono kūrinio „Comus“.

šyptelėjo imituodamas Luinio madonos išraišką, bet atsivėrus kailiui visada pasirodydavo dideli geltoni dantys, nuožmiai, plėšriai – net jam kalbant apie Skifanojos freskas, net sušnibždant, tarsi orfizmo paslaptį, Vermero pavardę.

Betgi nesąmonės, neatlyžo Steidsas, beveik vien nesąmonės ir šlamštas. O dauguma to, kas nėra nesąmonės ir šlamštas, tesą tik šiaip geri dalykai.

– Pasipraktikavę ir jūs arba aš galėtumėm panašiai padaryti, – paaiškino jis. – Ir jeigu pažįsti save – tą varganą, negrabią savastėlę, vis dėlto gebančią sukurti tokius dalykus... na, tai nebėra ūpo į tuos dalykus žiūrėti labai rimtai.

Ponas Kroilandas, kaip bylojo jo suraukta kakta, save traktavo truputį kitokia dvasia.

– Tik tiek, kad tuo galima mėgautis dėl visokių neesminių priežasčių, – pripažino Steidsas. – Pavyzdžiui, dėl išradingumo, jeigu esi koks nors specialistas ar interpretatorius. Pavyzdžiui, tolygi bosinė seka dešine ranka lyg ir padrikai moduliuojant. Visada žavu! Bet toks pat ir dailidės darbas. Ne, galiausiai tai nėra įdomu, tie tik šiaip geri dalykai. Kad ir koks didelis laimėjimas arba talentas. Galiausiai tai neturi vertės – nuo prasto skiriasi tik laipsniu. Ką, pavyzdžiui, reiškia kurti muziką kaip Bramsas – tai tik daug sudėtingesniu ir intelektualesniu būdu nei kurti kaip Mejerberas. O štai geriausi Bethoveno kūriniai taip pat smarkiai pranoksta geriausius Bramso kūrinius kaip ir Mejerbero blogiausius. Tai kokybės skirtumas. Čia jau kitas pasaulis.

– Kitas pasaulis, – atkartojo ponas Kroilandas religingu kuždesiu. – Bet aš ir norėjau, kad jūs tai pripažintumėt. Su aukščiausiu menu patenkame į kitą pasaulį.

Bepas sušnypštė energingai pritardamas.

– Dievų ir angelų pasaulį, – pabrėžė ponas Kroilandas.

– Nepamirškit nematomų įsimylėjėlių, – tarė Helena – geriant baltąjį vyną jai viskas atrodė vis siautulingiau linksma.

Ponas Kroilandas nepaisė šio įsikišimo.

– Anapusinis pasaulis, – tęsė jis. – Didieji menininkai mus pakylėja į dangų.

– Bet niekada neleidžia ten pasilikti, – paprieštaravo Markas Steidsas. – Jie siūlo tik pajusti to pasaulio skonį, o paskui palieka tave dribti atgal į purvą. Nuostabu, kol tai trunka. Bet laikas toks trumpas. Ir net kai jie iš tikrųjų būna iškėlę mane į dangų, aš nejučia klausiu savęs: ar tai viskas? Ar nėra ko nors daugiau, toliau? Tas kitas pasaulis nepakankamai kitas. Net „Makbetas", net Mocarto „Rekviem", net El Greko „Mergelės Marijos ėmimas į dangų", – jis papurtė galvą. – Anksčiau jie mane patenkindavo. Teikdavo prieglobstį ir paramą. Bet dabar... dabar matau, kad man reikia kažko daugiau, kažko dangiškesnio, mažiau žmogiško. Taip, mažiau žmogiško, – pakartojo jis. Paskui nudirtas veidas persikreipė kankinama šypsena. – Jaučiuosi panašiai kaip seselė Kavel, – pridūrė. – Tapyba, muzika, literatūra, filosofija – to neužtenka.

– Tai ko tada užtenka? – teiravosi Bepas. – Politikos? Mokslo? Pinigų darymo?

Steidsas purtė galvą po kiekvienos prielaidos.

– Tai kas tada lieka? – paklausė Bepas.

Vis dar anatomiškai besišypsantis Markas pasižiūrėjo į jį tylėdamas, paskui tarė:

– Nieko, visiškai nieko.

– Kalbėkit už save, – tarė ponas Kroilandas. – Man jų užtenka, – jis vėl nuleido akių vokus ir pasitraukė į savo dvasinę tvirtovę.

Žiūrinčiam į jį Steidsui įsiplieskė piktas noras pradurti senojo džentelmeno balioninį pasitenkinimą, praplėšti skylę tame

didžiuliame maiše, pripūstame kultūrinių dujų, kuriomis ponas Kroilandas įsigudrino savo purviną prekiavimą iškelti į išretėjusio oro – grynos estetikos dangų.

– O kaip dėl mirties? Jums atrodo, kad jie – pakankama atspirtis prieš mirtį? – paklausė jis balsu, staiga įgavusiu brutalaus tardymo toną. Jis nutilo, ir akimirką senukas buvo apsiaustas baugiai reikšmingos tylos – taip tyli tie, kurie prie aukos arba neišgydomo ligonio taktiškai ignoruoja pakibusią grėsmę. – Bent pakankama atspirtis prieš gyvenimą, – atlyžęs kalbėjo Steidsas, – prieš gyvenimą visokiais jo nemalonesniais ar pavojingesniais aspektais.

– Kaip antai ant tavęs iš lėktuvų krentančiais šunimis! – pratrūko kvatotis Helena.

– Apie ką gi tu čia kalbi? – sušuko Bepas.

– Tėvas Hopkinsas nuo šunų neapsaugos, – tęsė ji vos atgaudama kvapą. – Pritariu *tau*, Markai. Geras skėtis bet kurią dieną...

Ponas Kroilandas atsistojo.

– Man reikia eiti miegoti, – tarė jis. – Tau irgi, brangioji, – balta rankelė jai ant peties gulė geranoriškai, kone apaštališkai. – Tu po kelionės pavargusi.

– Jūs norit pasakyti, kad aš girta, – atsakė Helena šluostydamasi akis. – Na, gal jūs ir teisus. Vaje, – pridūrė ji, – kaip gera bent kartą pasijuokti!

Kai Kroilandas išėjo, o su juo ir Bepas, Steidsas atsigręžė į ją.

– Tu šiandien keistos nuotaikos, Helena.

– Man linksma, – paaiškino ji.

– Nuo ko?

– Nuo visko. Bet prasidėjo nuo Dantės – Dantės ir Hanso Anderseno. Jeigu būtumėt susituokęs su Hju, žinotumėt, kodėl *tai* yra nepaprastai juokinga. Įsivaizduokit Europą, jeigu jautis vis dėlto būtų pasirodęs esąs Narcizas!

– Gal tu taip garsiai nekalbėk, – tarė Steidsas žvelgdamas į kitą kambario pusę, kur su beviltiškai nelaiminga mina Hju apsimetė klausąs gyvos Koldvelo ir jaunojo vokiečio diskusijos.

Helena taip pat apsidairė, paskui vėl atsigręžė ir nerūpestingai gūžtelėjo pečiais.

– Jeigu jis sako esąs nematomas, kodėl aš negalėčiau sakyti esanti negirdima? – akys vėl nušvito iš juoko. – Parašysiu knygą pavadinimu „Negirdima meilužė". Moteris, lovoje sakanti meilužiams viską, ką apie juos galvoja, bet jie jos negirdi. Nė žodžio.

Ji ištuštino stiklą ir vėl prisipylė.

– Ir ką gi ji sako apie juos?

– Žinoma, tiesą. Nieko kito, tik tiesą. Kad romantiškasis Don Žuanas tėra sukčius. Nors, deja, iš tikrųjų ji tai sužinotų, manau, tik vėliau. Vis dėlto juk galima šiek tiek pasinaudoti poetine laisve – padaryti, kad *esprit d'escalier** ateitų per patį meilės romaną. Mėnesiena, ir „Mano brangioji", ir „Aš tave dievinu", ir tie nepaprasti pojūčiai – ir tą pačią akimirką: „Tu esi tik vagišius, tik niekingas nevidonas apgavikas." O dar būtų dvasingasis įsimylėjėlis – pats Hansas Dantė, – ji papurtė galvą. – Dar man kalba apie Kraftą-Ebingą**!

– Bet ką ji sako jam?

– Tikrai jau – ką! – Helena gurkštelėjo vyno. – Laimė, ji negirdima. Verčiau praleisim šitą skyrių ir eisim tiesiai prie išminčiaus epikūrininko. Su išminčiumi jai nereikia daug slapukauti. „Tu manai, kad esi vyras, nes pasitaikei ne impotentas." Štai ką ji sako jam. „Bet iš tikrųjų tu nesi vyras. Esi puszmogis. Nepaisant tavo išminties – gal kaip tik dėl jos. Kai kuo blogesnis už sukčių." Ir tada – trinkt! – kaip ženklas iš dangaus, nukrenta šuo!

---

* „Laiptų mintis", t. y. mintis, kuri ateina pavėluotai, pasibaigus įvykiui (diskusijai).

** Richard von Krafft-Ebbing – vokiečių ir austrų psichiatras, išgarsėjęs pamatiniu veikalu „Psychopathia sexualis" (1886).

– Koks gi šuo?

– Nagi toks, nuo kurio negali apsaugoti tėvas Hopkinsas. Toks, kuris išmestas iš lėktuvo sprogsta kaip bomba. Trinkt! – joje kunkuliavo burbuliavo juoko jaudulys, ieškodamas išraiškos, išeigos, ir jį apmaldyti buvo galima tik per ką nors pasibaisėtino, kokį nors viešą jos ir kitų žmonių jausmų išniekinimą. – Nukrito beveik tiesiai ant Antonio ir manęs, – kalbėjo ji toliau jausdama keistą atgaivą, kad gali taip atvirai ir linksmai kalbėti apie tą neminėtiną įvykį. – Ant jo namo stogo. Ir mes buvom visai be drabužių. Kaip rojaus sode. Ir tada iš niekur nieko nukrito tas šuo – ir sprogo, sakau jums, iš tikrųjų sprogo, – ji tūžmingai iškėlė rankas. – Šuns kraujas nuo galvos iki kojų. Mus *permerkė* – tiesiog permerkė! Ir po viso to tas idiotas ėmė ir parašė man laišką, – atsidariusi rankinę ištraukė jį. – Matyt, įsivaizduoja, kad aš skaitysiu. Lyg nieko nebūtų atsitikę, lyg mudu tebebūtumėm rojaus sode. Visada sakiau jam, kad yra kvailys. Štai! – ji padavė laišką Steidsui. – Atplėšk ir pažiūrėk, ką tas idiotas nori pasakyti. Ką nors sąmojingo, be abejo, ką nors lengvo ir atsainaus; humoristiškai stebėdamasis, kodėl aš įsikaliau į savo paiką galvelę, kad reikia išvažiuoti, – tada, pastebėjusi, kad Markas tebelaiko laišką neatplėštą, paklausė: – Tai kodėl tu neskaitai?

– Tu tikrai nori, kad perskaityčiau?

– Žinoma. Skaityk garsiai. Skaityk su išraiška, – ji pašaipiai ištratino *r*.

– Na, tai gerai, – jis atplėšė voką ir išskleidė plonus lapus. – „Nuvažiavau ieškoti tavęs į viešbutį, – skaitė jis lėtai, suraukęs kaktą į smulkią skubotą rašyseną. – Tavęs nebebuvo, ir tai atrodė kaip tam tikra mirtis."

– Asilas! – pakomentavo Helena.

– „Turbūt per vėlu, turbūt beprasmiška, bet jaučiu, kad šiame laiške privalau pasakyti tau kai kuriuos dalykus, kuriuos vakar

vakare buvau sumanęs pasakyti žodžiu. Vienu atžvilgiu tai lengviau, nes aš būnu negrabus, kai reikia užmegzti grynai *asmenišką* ryšį su kitu žmogum. Bet kitu atžvilgiu daug sunkiau, nes šie parašyti žodžiai bus tik žodžiai, ir tiek, pasieks tave plevendami per tuštumą, neparemti, be gyvos mano fizinės esaties."

Helena paniekinamai purkštelėjusi nusijuokė.

– Tarsi *tai* būtų buvusi rekomendacija! – ji dar atsigėrė vyno.

– „Taigi, tau norėjau pasakyti štai ką, – toliau skaitė Steidsas: – staiga (tai buvo kaip atsivertimas, kaip įkvėpimas), vakar tau klūpant ten ant stogo, po to, kai atsitiko tas siaubingas dalykas..."

– Jis čia apie šunį, – tarė Helena. – Kodėl tiesiai nepasako?

– „...staiga suvokiau..." – Markas Steidsas sustojo. – Klausyk, toliau negaliu.

– Kodėl ne? Aš reikalauju skaityti toliau, – sušuko ji susijaudinusi.

Jis papurtė galvą.

– Aš neturiu teisės!

– Bet aš tau suteikiau teisę.

– Taip, suprantu. Bet jis nesuteikė.

– O kuo jis čia dėtas? Dabar, kai laišką aš jau gavau...

– Bet tai meilės laiškas.

– Meilės laiškas? – netikėdama atkartojo Helena, paskui pratrūko juoktis. – Čia tai bent! – sušuko. – Čia jau viršūnė! – stvėrė laišką jam iš rankos. – Kur mes sustojom? A, čia! „...tau klūpant ten ant stogo, po to, kai atsitiko tas siaubingas dalykas, staiga suvokiau, kad gyvenau tau pasibaisėtinai meluodamas! – ji retoriškai deklamavo žodžius, palydėdama artistiškais gestais. – Aš suvokiau, kad, nepaisant viso įmantraus apsimetinėjimo, jog tai tik kažkokia neįpareigojanti neatsakinga pramoga, aš iš tikrųjų tave myliu." Jis tikrai my-y-yli mane, – atkartojo ji, groteskiškai karikatūriškai ištęsdama žodžius. – Argi nenuostabu? Jis tikrai

my-y-yli mane, – paskui tebesėdėdama atsigręžė ir sušuko per kambarį: – Hju!

– Helena, nusiramink!

Bet ją spaudė noras, poreikis išbaigti šį akibrokštą.

Ji nusikratė Steidso rankos, uždėtos ant alkūnės, vėl sušuko Hju vardą, ir kai visi sužiūro į ją, tarė mojuodama laišku:

– Aš tik norėjau pasakyti jums, kad jis tikrai my-y-yli mane.

– Oi, dėl Dievo meilės, užsičiaupk!

– Aš tikrų tikriausiai neužsičiaupsiu, – atšovė ji atsigręžusi į Marką. – Kodėl nepasakius Hju geros naujienos? Jis apsidžiaugs – juk jis ir pats mane labai my-y-yli. Ar ne taip Hjuji? – ji vėl apsisuko, ir jos nuraudęs veidas spindėjo iš įsiaudrinimo. – Argi ne?

Hju nieko neatsakė, tik sėdėjo žiūrėdamas į grindis, išblyškęs, netekęs žado.

– Aišku, kad taip, – atsakė ji už jį. – Nepaisant to, kad regisi priešingai. Arba veikiau, – pasitaisė ji sukikendama, – nepaisant to, kad nieko nesiregi, – juk ta tavo meilė visada buvo nematoma. O, taip, brangusis Hjuji, visiškai nematoma. Bet vis tiek... vis tiek, nepaisant to, kad nieko nesiregi, tu tikrai my-y-yli mane, ar ne? Ar ne? – neatlyžo ji stengdamasi išgauti atsakymą. – Ar ne?

Hju atsistojo ir netaręs nė žodžio kone bėgte išmovė iš kambario.

– Hju! – šūktelėjo Koldvelas jam pavymui. – Hju! – atsako nebuvo. Koldvelas apsižvalgė. – Man atrodo, gal reikėtų pasižiūrėti, ar jam viskas gerai, – tarė jis motiniškai rūpestingai, kaip leidėjas, matantis, kaip aukščiausio lygio literatūrinė nuosavybė iškūrė galbūt žudytis. – Ką gali žinot, – ir pašokęs ant kojų nuskubėjo vytis Hju. Trinktelėjo durys.

Akimirką buvo tylu. Paskui Helena stulbinamai pratrūko juoktis.

– Neišsigąskit, pone Gyzebrechtai, – tarė ji atsigręžusi į jaunąjį vokietį. – Čia tik anglų šeiminio gyvenimo epizodėlis. *Die Familie in Wohnzimmer*, kaip mes mokydavomės mokykloje. *Was tut die Mutter? Die Mutter spielt Klavier. Und was tut der Vater? Der Vater sitzt in einem Lehnstuhl und raucht seine Pfeife.** Tik tiek, pone Gyzebrechtai, nieko daugiau. Tik tipiška buržuazinė šeima.

– Buržuazinė, – pakartojo jaunuolis ir rimtai linktelėjo. – Jūs sakot geriau, negu suprantat.

– Nejaugi?

– Jūs esate áuka, – kalbėjo jis labai lėtai, žodis po žodžio, – kapitalistinės visuomenės áuka. Joje pilna nedorybės...

Helena atlošė galvą ir vėl nusijuokė, dar garsiau; paskui, sunkiai susivaldžiusi, išpyškino:

– Tik nepamanykit, kad juokiuosi iš jūsų. Man atrodo, kad jūs malonus su manim – nepaprastai padorus. Ir tikriausiai visai teisus dėl kapitalistinės visuomenės. Tik kažkaip šiuo konkrečiu momentu – nežinau kodėl – tai nuskambėjo gana... gana... – vėl prasiveržė juokas. – Atsiprašau.

– Mums reikia eiti, – tarė Markas ir pakilo nuo kėdės. Jaunasis vokietis taip pat atsistojo ir per kambarį priėjo prie jų. – Labanakt, Helena.

– Labanakt, Markai. Labanakt, pone Gyzebrechtai. Aplankykit mane vėl, gerai? Kitą kartą elgsiuosi geriau.

Jis jai atsakė šypsena ir nusilenkė:

– Ateisiu, kai tik norėsite.

---

* Šeima svetainėje. [...] Ką veikia mama? Mama skambina pianinu. O ką veikia tėtis? Tėtis sėdi krėsle ir rūko pypkę (vok.).

XXII skyrius

1926 m. gruodžio 8 d.

Markas gyveno nutriušusiame name netoli nuo Fulamo gatvės. Tamsus, rudų plytų su terakotos pagražinimais; viduje – raštuotas linoleumas, šiek tiek Aksminsterio kilimėlių, ochros geltonumo tapetai, apibarstyti rugiagėlių puokštėmis, žali su raudonomis rožėmis tamsinto ąžuolo kėdės ir stalai, ripso užuolaidos, bambuko stovai, laikantys mėlynus glazūruotus vazonus. Visa tai taip nuosekliai bjauru, be menkiausio atlėgio, galvojo Antonis, kad tegalėjo būti tyčia sumanyta. Markas tikriausiai sąmoningai pasirinko bjauriausią aplinką, kokią galėjo rasti. Be abejo, bausdamas save – bet kodėl, už kokį nusižengimą?

– Nori alaus?

Antonis linktelėjo.

Anas atidarė butelį, įpylė į vieną bokalą, bet pats negėrė.

– Vis dar pagroji, žiūriu, – tarė Antonis ranka mostelėjęs pianino link.

– Šiek tiek, – nenoriai prisipažino Markas. – Teikia paguodą.

Tai, kad, pavyzdžiui, „Mato pasijos“ arba Didžiosios sonatos fortepijonui autoriai yra žmonės, esąs vilties šaltinis. Tada lyg ir įsivaizduojama, kad žmonija kada nors kaip nors galėtų tapti panašesnė į Johaną Sebastianą. Jeigu nebūtų „Gerai temperuoto klavyro“, tai kam dar rūpintis revoliucinėmis permainomis?

– Vieną paprastos žmonijos rūšį pakeisti šiek tiek kitokia rūšimi – na, jeigu revoliucija tegali tik tiek, neverta nė stengtis.

Antonis paprieštaravo. Sociologui tai pati įdomiausia pastanga.

– Stebėti ar dalyvauti?

– Žinoma, stebėti.

Grotesku be galo komiškas reginys su nesibaigiančiomis variacijomis. Bet, atidžiau įsižiūrėjus, po ta įvairove galima aptikti vienodumo, fiksuotas be galo kintančių pastangų taisykles.

– Revoliucija, paprastą žmoniją paversianti kitos atmainos paprasta žmonija. Tau tai kelia siaubą. Bet aš kaip tik to norėčiau gyvenime sulaukti. Teorijos išbandymo praktikoje. Viską, tavo nuomone, katastrofiškai reformavus, aptikti tuos pačius vienodumus, pasireiškiančius truputį kitaip, – neįsivaizduoju nieko geresnio. Tas pats, kas logiškai nuspėti egzistuojant naują planetą, o paskui atrasti ją teleskopu. O ar atsirastų daugiau Johanų Sebastianų?.. – jis gūžtelėjo pečiais. – Taip pat gali įsivaizduoti, kad revoliucija pagausins Siamo dvynių.

Tai esąs esminis skirtumas tarp literatūros ir gyvenimo. Knygose išskirtinių žmonių santykis su paprastais žmonėmis yra aukštas, tikrovėje – labai žemas.

– Knygos yra opiumas, – tarė Markas.

– Tikrai taip. Štai todėl abejotina, ar kada nors bus toks dalykas kaip proletarinė literatūra. Net proletarinėse knygose bus rašoma apie išskirtinius proletarus. O išskirtiniai proletarai tėra tokie proletarai, kokie išskirtiniai buržua tėra buržua. Gyvenimas yra toks kasdieniškas, kad literatūrai reikia vaizduoti išskirtinius dalykus. Išskirtinį talentą, galią, socialinę padėtį, turtus. Iš čia tie grožinės literatūros genijai, tie lyderiai, hercogai ir milijonieriai. Žmonės, visiškai priklausomi nuo aplinkybių, – jų galima baisiausiai gailėtis, bet jų gyvenimas negali atrodyti labai dramatiškas. Drama prasideda, kai yra pasirinkimo laisvė. O pasirinkimo laisvė prasideda, kai yra išskirtinės socialinės arba psichologinės sąlygos. Štai kodėl vaizduotės kūrinių gyventojai visada pasišaukiami iš žinyno „Kas yra kas“ puslapių.

– O tu tikrai manai, kad pinigingi arba galingi žmonės yra laisvi?

– Bent jau laisvesni negu skurdžiai. Nėra visiškai priklausomi nuo materijos ir kitų žmonių valios.

Markas papurtė galvą.

– Tu nepažįsti mano tėvo, – tarė jis. – Arba mano pasibjaurėtinų brolių.

Antonis prisiminė, kad Bulstrode tik ir girdėdavai: „Mano tėtušis sako...“, „Mano brolelis Kembridže...“

– Visa nedora Steidsų veislė, – tęsė Markas.

Jis papasakojo apie Steidsą, kuris dabar yra Šventojo Mykolo ir šventojo Jurgio ordino komtūras ir nuolatinis ministro padėjėjas. Dėl to pasipūtęs kaip povas ir, šviesiai suvokdamas savo nepaprastus nuopelnus, dievina save, kad esąs toks didis žmogus.

– Tarsi būtų buvę kokių nors sunkumų pasiekti, ką jis pasiekė! Ko nors bent truputį įtikinamo šiose menkutėse varžybėlėse! – Markas nutaisė nudirtą niekinamo pasibjaurėjimo miną. – Jis manosi esąs stebuklas.

O kiti Steidsai, jaunesniosios kartos Steidsai, taip pat manosi esą stebuklingi. Vienas iš jų Delyje užsiėmęs tuo, kad didvyriškai uja indus, kurie patys negali pasipriešinti. O kitas itin sėkmingai verčiasi biržoje. Kuria prasme sėkmingai? Gudriai išnaudodamas lošėjų bei šykštuolių neišmanymą, godumą ir pamišimą. O negana to, tas žmogėnas didžiuojasi esąs meilės reikalų žinovas, profesionalus Don Žuanas.

(Kodėl gi tam pinčiukui neleidus mažumą pasismaginti, gurkšnodamas alų negalėjo suprasti Antonis.)

Vienas iš vaikinų! Vienas iš šunų! Šuo tarp kalių – koks triumfas!

– O tu vadini juos laisvais, – užbaigė Markas, – bet kaip kopėjas gali būti laisvas? Jis prilipęs prie savo kopėčių.

– Bet socialinės kopėčios aukštyn eina platyn, – paprieštaravo Antonis. Apačioje vos koją gali pastatyti, o viršuje skersiniai dvidešimties jardų pločio.

– Na, gal ten ir aukštesnė lakta negu banko tarnautojo, – pripažino Markas. – Bet man nepakankamai plati. Ir nepakankamai aukšta, o svarbiausia – nepakankamai švari.

Kaip jie siutę, kai per karą jis užsirašė kaip eilinis! Jiems atrodę, kad apvylė visą giminę. Tie padarai negebėję suprasti, kad jeigu turi pasirinkimą, padoriau eiti eiliniu negu štabo leitenantu.

– Gryniausi šūdžiai, – tarė jis. – Tad jų galvose tik šūdinos mintys. Ir svarbiausia – jie negali įsivaizduoti, kad kas nors mąsto kitaip. Šūdžius šūkteli šūdžiui, o kai atsiliepia ne šūdžius, visai sutrinka.

O karui pasibaigus jo laukė darbo vieta, kurią tėvas Sityje iš paskutiniųjų stengėsi parūpinti – ne bet kur, o firmoje „Lazarus and Coit"! – jam tereikėjo sėsti į tą vietą, kai tik buvo demobilizuotas. Darbas su beveik neribotomis perspektyvomis jaunam žmogui, turinčiam smegenų ir energijos, – kitaip sakant, bet kuriam Steidsui. „Sulaukus penkiasdešimties, penkiaženklės pajamos", – kone lyriškai giedojo jo tėvas ir tikrai užsigavo bei susisielojo ir, aišku, mirtinai įsižeidė bei rūsčiai supyko, kai Markas atsakė, kad nė neketina ten eiti.

– „Bet kodėl ne? – vis klausė senas šūdžius. – Kodėl ne?" Tiesiog negalėjo suprasti, kad to darbo aš negaliu imti kaip tik dėl to, kad jis toks geras. Toks neteisingai geras! Gėdingai geras! Negalėjo to suprasti. Pagal jo supratimą, turėjau lėkti ten stačia galva. Kaip visos geraziečių kiaulės* viename kūne. Užuot taip padaręs, grąžinau jam tą karvės blyną ir išvykau į Meksiką – prižiūrėti kavos rančos.

– Bet ar tu ką nors žinojai apie kavą?

– Aišku, ne. Iš dalies dėl to tas darbas mane ir traukė, – jis nusišypsojo. – Kai jau šį tą žinojau, sugrįžau pasižiūrėti, ar ten yra ką veikti.

– Tai ar buvo ką veikti?

---

* Nuoroda į Evangelijų epizodą, kai demonų apniktos kiaulės puolė į ežerą ir prigėrė.

Anas gūžtelėjo pečiais. Dievažin. Įstojai žmogus į partiją, platinai literatūrą, finansavai spaudimo grupes iš pelno, gauto iš prekybos sintetiniais gvazdikais, kalbėjai susirinkimuose ir rašei straipsnius. Ir galbūt visa tai buvo beprasmiška. O gal priešingai – gal vieną dieną ateis palankus momentas...

– Ir kas tada? – paklausė Antonis.

– O, tai ir yra klausimas. Pradžioje viskas bus gerai. Revoliucija žavi pirmose stadijose. Kol visas klausimas – kaip atsikratyti sėdinčiųjų viršūnėje. Bet paskui, jeigu tai pasiseka, – kas tada? Daugiau radijo aparatų, daugiau šokolado, daugiau grožio salonų, daugiau merginų su geresnėm kontraceptinėm priemonėm? – jis pakraipė galvą. – Kai tik duosi žmonėms galimybę sukiaulėti, jie dėkingai jos nusigriebs. Ta laisvė, apie kurią tu ką tik kalbėjai, laisvė socialinių kopėčių viršūnėje – tai tik duota valia būti kiaule; arba savimana kiauliaganiu, tokiu fariziejumi kaip mano tėvas. Arba abiem kartu – kaip mano brangusis broliukas. Kartu kiaule ir kiauliaganiu. Rusijoje žmonės dar neturėjo galimybių tapti kiaulėmis. Aplinkybės privertė juos būti asketais. Bet jeigu jų ekonominis eksperimentas pavyks, jeigu ateis metas, kai visi bus pasiturintys, – kas sutrukdys jiems pavirsti bebitais*? Milijonais glebių kiauliškų bebitų, valdomų nedidelės ambicingų Steidsų mažumos.

Antonis nusišypsojo.

– Nauja žaidimo fazė, žaidžiama pagal senąsias nekintamas taisykles.

– Baisu pripažinti, bet tu tikriausiai teisus, – tarė anas. – Tai, žinoma, ortodoksinis marksizmas. Elgseną ir mąstyseną lemia ekonominės aplinkybės. Atkurk Bebito aplinkybes ir norom nenorom atkursi jo manieras bei papročius. Jėzau! – jis atsistojo, nuėjo prie pianino ir prisitraukęs kėdę atsisėdo

* Miesčionimis – pagal Sinclairio Lewiso personažą romane „Bebitas“ (1922).

prie jo. – Pabandykim išguiti tą skonį iš burnos, – akimirką palaikė savo dideles kaulėtas rankas iškeltas virš klaviatūros, paskui ėmė skambinti Bacho Tokatą ir fugą d-moll. Jie atsidūrė kitame pasaulyje, kur Bebitai ir Steidsai neegzistuoja, yra neįsivaizduojami.

Markui pagrojus vos minutę kitą, atsidarė durys ir įėjo senyva moteris, liesa, arkliško veido, ruda šilkine suknele, kaklą apsisukusi senu nusišėrusiu rudu kailiuku. Ji tipeno pirštų galiukais, išraiškinga pantomima vaidindama patį tylos įsikūnijimą, bet tai darydama sukėlė nepaprastą gausą įvairiausių garsų – girgždėjo batai, šlamėjo šilkas, dzingsėjo vėrinio karoliukai, žvangėjo sidabriniai daiktai, kabantys ant juosmens grandinėlių. Markas toliau skambino nepasukdamas galvos. Antonis sutrikęs atsistojo ir nusilenkė. Arkliaveidė būtybė mostelėjo jam nesivarginti ir atsargiai, su paskutiniu ilgu triukšmo antplūdžiu, atsisėdo ant sofos.

– Nuostabu! – sušuko ji nuskambėjus paskutiniam akordui. – Markai, pagrok dar ką nors.

Bet Markas purtydamas galvą atsistojo.

– Noriu supažindinti tave su panele Pendl, – tarė jis Antoniui, o senutei paaiškino: – Antonis Bivisas mokėsi su manim Bulstrode.

Antonis paėmė jos ranką. Ji jam nusišypsojo. Dantys, dirbtiniai ir nedarniai sudėti, buvo neįtikėtinai baltutėliai ir spindintys.

– Tai jūs mokėtės su Marku Bulstrode? – sušuko ji. – Argi nekeista?!

– Keista, kad mudu dar nesusipykę? – paklausė Markas.

– Ne, ne, – tarė panelė Pendl ir žaismingai, Antoniui pasirodė, netgi padaužiškai pakštelėjo jam per ranką. – Jūs puikiai suprantat, ką aš sakau. Jis visada toks buvo, pone Bivisai, net vaikystėje – prisimenat?

Antonis pareigingai pritarė.

– Toks kandus ir sarkastiškas! Net kai dar buvot nesusipažinę Bulstrode. Baisu! – ji žybtelėjo į Marką savo dirbtiniais dantimis su meilaus apsimestinio pabarimo kibirkštėle. – Žinokit, jis buvo mano pirmasis mokinys, – toliau dalijosi paslaptimis. – O aš – jo pirmoji mokytoja.

Antonis galantiškai išnaudojo padėtį.

– Leiskite man pasveikinti Marką, – tarė jis, – ir pareikšti jums užuojautą.

Panelė Pendl pažvelgė į Marką.

– Markai, tu manai, kad man reikia jo užuojautos? – paklausė ji kone šelmiškai, kaip jauna mergina, koketiškai žvejojanti komplimentus.

Markas neatsakė, tik nusišypsojo ir gūžtelėjo pečiais.

– Einu, paruošiu arbatos, – tarė jis. – Jūs juk norėtumėt arbatos, Pene, ar ne?

Panelė Pendl linktelėjo, jis atsistojo ir išėjo iš kambario.

Antonis nejaukiai suko galvą, ką kalbėti su šia trikdomai žmogiška sena ragana, bet panelė Pendl pati atsigręžė į jį.

– Jis nuostabus, tas Markas, tikrai nuostabus, – žybsėjo dirbtiniai dantys, žodžiai liejosi su disharmoniškai nearklišku įkarščiu. Antonis pasijuto viduje besiraitąs iš nesmagaus pasidygėjimo. – Niekas nežino, koks jis geraširdis, – tęsė ji. – Jam nepatinka, kai taip sakoma, bet man nesvarbu – noriu, kad žmonės žinotų, – ji linktelėjo taip pabrėžtinai, kad po kaklu subarškėjo karoliai. – Pernai aš susirgau.

Esą santaupos išsibaigusios, ji negalėjusi gauti kito darbo. Iš nevilties parašiusi kai kuriems buvusiems savo darbdaviams, tarp jų serui Maiklui Steidsui.

– Seras Maiklas atsiuntė man penkis svarus. Kurį laiką su jais verčiausi. Paskui vėl teko rašyti. Jis pasakė nieko daugiau negalįs

padaryti. Bet paminėjo šį reikalą Markui. Ir ką gi, jūs manot, Markas padarė?

Ji tylėdama pažvelgė į Marką – persimainęs arklys – su švelnumo ir podraug triumfo išraiška, o rudos akys su raudonais vokais pritvinko ašarų.

– Ką jis padarė? – paklausė Antonis.

– Jis apsilankė pas mane Kambervilyje – tada ten turėjau kambarį – ir išsivežė. Nieko nelaukdamas, kai tik susipakavau daiktus, ir atsivežė čia. Nuo tada prižiūriu jo butą. Ką jūs apie tai manot, pone Bivisai? – balsas virpėjo, ir jai teko nusišluostyti akis, bet ji vis dėlto triumfavo. – Ką jūs apie tai manot?

Antonis tikrai nežinojo, ką apie tai manyti, bet vis tiek pasakė, kad tai nuostabu.

– Nuostabu, – pritariamai pakartojo arklys. – Kaip tik taip. Tik jūs jam nesakykit, kad aš pasakiau. Jis įnirš ant manęs. Jis kaip tas tekstas Evangelijoje, sakantis, kad kairė ranka tenežino, ką daro dešinė. Štai koks jis, – ji paskutinį kartą nusišluostė akis ir išsišnirpštė nosį. – Va, jau girdžiu, ateina, – tarė ir, Antoniui nespėjus įsikišti, pašoko, nuskuodė per kambarį sukeldama šlamesių bei barškesių audrą ir atidarė duris. Įėjo Markas nešinas padėklu su arbata ir lėkšte įvairių sausainių.

Panelė Pendl papilstė arbatos, pasakė, kad tokiu vėlyvu metu jai negalima nieko valgyti, bet vis tiek paėmė apskritą sausainį su rausvu cukraus glajumi.

– Na, tai papasakokit man, koks vaikas buvo jaunasis ponaitis Markas Bulstrode, – tarė ji ta savo žaisminga maniera. – Garantuoju, kad prasimanydavo visokių išdaigų! – dar atsikando sausainio.

– Jis iš manęs nemažai tyčiodavosi, – atsakė Antonis.

Panelė Pendl liovėsi kramsnojusi ir garsiai nusijuokė.

– Tai išdykėlis! – tarė ji Markui, paskui žandikauliai vėl ėmė darbuotis.

– Taip gerai žaisdamas futbolą turėjo teisę tyčiotis iš manęs.

– Taip, tu juk buvai vienuolikės kapitonas, ar ne?

– Neatsimenu, – tarė Markas.

– Jis neatsimena! – atkartojo panelė Pendl su triumfuojančiu žvilgsniu į Antonį. – Tipiška. Jis neatsimena!

Ji pasivaišino dar vienu sausainiu – nustūmusi į šalį paprastus, išsirinko sausainį su glajumi ir vėl ėmė kramsnoti su uolia ir sukaupta aistra tų, kurių vieninteliai kūniški malonumai yra kulinariniai.

Jai nuėjus miegoti, abu vyrai vėl susėdo prie ugnies. Ilgai tvyrojo tyla.

– Ji gana miela, – galiausiai pratarė Antonis.

Kurį laiką Markas nutylėjo. Paskui išspaudė:

– Truputį per daug miela.

Antonis pažvelgė į jo veidą ir pamatė ten demonstruojamą sardoniškos ironijos anatomiją. Vėl stojo tyla. Laikomas dviejų apsisiautusių paauksuotos bronzos nimfų, tiksėjo laikrodis, apsuptas imitacinių Dresdeno figūrėlių, apstojusių įmantrias lentynas virš židinio. Tyčinis bjaurumas, mintyse tarė Antonis, akimis sugerdamas detales kiekvieno konkretaus pasityčiojimo iš gero skonio. O ta vargšė kumelė – gal ji tiesiog didžiausias, baisingiausias papuošalėlis?

– Man keista, – tarė jis balsu, – kad tu nedėvi ašutinės. O gal dėvi? – pridūrė.

XXIII skyrius

1934 m. birželio 1 d.

Šiandien vakarieniaudamas su Marku pirmą kartą po grįžimo iš Amerikos mačiau Heleną.

Ką byloja žmogaus veidas? Veidas gali būti simbolis, reiškiantis dalykus, kurių detalėms išdėstyti vienai po kitos reikėtų ištisų tomų. Žmogui, kuriam jis veikia kaip simbolis, tai yra didžiulė jausmų ir minčių, prisimenamų pojūčių, įspūdžių, vertinimų, potyrių suma – visa tai perteikiama susintetinta, vienu laiku, vos metus žvilgsnį. Jai įėjus į restoraną tai atrodė kaip skęstančio žmogaus žaibiškas viso gyvenimo reginys. Bergždžio, blogo, nepatenkinamo gyvenimo reginys, kupinas apgailestavimo. Su visais tais blogais pasirinkimais, nesugrąžinamai prarastomis progomis! Ir tas liūdnas veidas buvo ne tik simbolis, netiesiogiai išreiškiantis *mano* istoriją, jis taip pat buvo tiesiogiai išraiški jos gyvenimo emblema. Istorijos, dėl kurios liūdinančio ir apkartusio pobūdžio aš bent iš dalies atsakingas. Jeigu būčiau priėmęs meilę, kurią ji norėjo man duoti, jeigu už tai būčiau pritaręs meilei (o juk *galėjau* mylėti)... Bet apsisprendžiau būti *laisvas* dėl savo *darbo* – kitaip sakant, dėl savo pasilinksminimų likau pavergtas pasaulyje, kur negali būti laisvės klausimo. Reikalavau neatsakingo juslingumo, o ne meilės. Kitaip tariant, norėjau, kad ji taptų priemone mano atsajam fiziniam pasitenkinimui ir, žinoma, atvirkščiai – kad aš tapčiau priemone jos pasitenkinimui.

Keista, koks nesvarbus atrodo faktas, kad mudu – techniškai – buvome „meilužiai“! Jis nieko nesako apie jos abejingumą arba mano jausmą. Yra La Rošfuko maksima apie tai, kad moterys užmiršta malones, suteiktas buvusiems meilužiams. Anksčiau man ji patiko dėl savo ciniškumo, bet iš tikrųjų tai tik

atvirai patvirtintas faktas, jog tai, kas laikoma nesvarbu, t. y. juslingumas, ir yra nesvarbu. Mano dabartiniame minčių, jausmų ir prisiminimų komplekse fizinis geismas beveik nedalyvauja. Nepaisant to, kad prisimenu intensyvaus ir visiško pasitenkinimo atvejus. Stebina, kad erotiką tiek daug lemia pasirinkimas ir dėmesys. Dabar aš erotiniais aspektais daug negalvoju, bet labai lengvai galėčiau, jeigu norėčiau. Imk traktuoti individus kaip potencialius malonumo davėjus ir gavėjus, sutelk dėmesį į juslinį pasitenkinimą, ir erotika pasidarys didžiai svarbi, erotinėmis linkmėmis bus nukreipti dideli energijos kiekiai. Pasirink kitokią individo koncepciją, kitą dėmesio lauką, ir energija plūs kitur, o erotika atrodys palyginti nesvarbi.

Didelę dalį vakaro ginčijausi dėl taikos ir socialinio teisingumo. Markas kalbėjo, kaip tik jis gali, sarkastiškai kandžiai apie Milerį ir, jo žodžiais tariant, mano persimainymą į naująjį Jėzų.

– Jeigu kiaulės nori vienos kitoms išplėšti vidurius, tai tegul – šiaip ar taip, joms nesutrukdysi. Kiaulės bus kiaulės.

Bet gali tapti žmonėmis, tvirtinau aš. *Homo non nascitur, fit.** Arba veikiau susikuriama iš gatavų žmogaus elementų ir potencialių galimybių, su kuriomis gimstama.

Helena pateikė įprastinį komunistų argumentą: nebus nei taikos, nei socialinio teisingumo, prieš tai „nelikvidavus“ kapitalistų, liberalų ir taip toliau. Tarsi naudodamas smurtą ir neteisingas priemones galėtum pasiekti taiką ir teisingumą! Priemonės lemia tikslus ir turi būti tokios kaip siūlomi tikslai. Priemonės, esmingai skirtingos nuo siūlomų tikslų, pasiekia tokius tikslus, kokios yra pačios, o ne tokius, kokių norėta. Smurtas ir karas sukurs taiką ir socialinę sanklodą su potencialiomis smurto tęsinio ir karo galimybėmis. Karas dėl karų

* Žmogumi ne gimstama, o tampama (lot.).

pabaigos, kaip įprasta, baigėsi taika, kuri iš esmės yra kaip karas; revoliucija, kuria siekiama komunizmo, baigėsi hierarchine valstybe, kur mažuma valdo policiniais metodais *à la* Meternichas-Hitleris-Musolinis ir kur galią engti esant turtingam pakeitė galia engti esant oligarchijos nariu. Taiką ir socialinį teisingumą galima pasiekti tik teisingomis ir taikingomis priemonėmis. Ir žmonės elgsis teisingai ir taikingai tik tada, kai bus išsiugdę taip elgtis, net ir tokiomis aplinkybėmis, kuriomis lengviau būtų elgtis smurtingai ir neteisingai. Tas ugdymas turi būti kartu fizinis ir psichologinis. Kad pažintum sąvąjį „aš" ir žinotum, kam jį panaudoti. Naujasis Ignacas ir naujasis Zandovas* – toks buvo Marko nuosprendis.

Įsodinau Marką į taksi, o pats, kadangi naktis buvo graži, ėjau pėsčias nuo Soho iki pat Čelsio. Uždarinėjo teatrus. Helena staiga ėmė spinduliuoti piktybiškai pakilia nuotaika. Skambiu balsu komentavo praeivius. Lyg kokiame zoologijos sode. Nesmagu, bet juokinga ir įžvalgu, tarkim, kai ji mostelėjo ranka į turtingus jaunuolius su cilindrais, besistengiančius atrodyti kaip aristokratai „De Reszke" cigarečių reklamose, arba atidarančius ir uždarančius portsigarus Džeraldo du Morjė maniera; moteris, besistengiančias atrodyti kaip „Vogue" viršelyje arba brangiose reklamose (žiemos kruizų arba kailinių), iškėlusias galvą, pasipūtusiai nuleidusias akių vokus arba sliūkinančias kaip ekrano viliotojos, išvertusias pilvus, lyg lauktųsi dvynukų. Apgailėtini modeliai, pagal kuriuos žmonės formuoja save! Kadaise imituodavo Kristų, o dabar Holivudą.

Minias palikę už savęs tylėjome. Paskui Helena paklausė, ar aš laimingas. Atsakiau „taip", nors nežinojau, ar „laimė" čia

---

* Ignatius de Loyola – Jėzuitų ordino įkūrėjas (XVI a.). Eugen Sandow (1867–1925) – garsus vokiečių atletas, vienas iš kultūrizmo pradininkų.

tinkamas žodis. Tvirtesnis, darnesnis, labiau besidomintis, daugiau suvokiantis. Jei ir ne visai laimingas, tai bent su didesnėmis laimės potencinėmis galimybėmis. Vėl tyla. Paskui:

– Maniau, kad niekada su tavim nebesimatysiu – dėl to šuns. Paskui atsirado Ekis ir šuo buvo visai nebesvarbus. O dabar jo nebėra, ir šuo vis tiek nesvarbus. Dėl kitos priežasties. Tiesą sakant, niekas nesvarbu. Išskyrus komunizmą.

Bet tai buvo priedėlis – pagarbos išraiška, ištarta iš įpročio. Aš pasakiau, kad mūsų tikslai tie patys, tik taikomos priemonės kitos. Jai tikslas pateisina priemones, man priemonės – tikslą. Gal, tariau, kada nors ji supras priemonių svarbą.

1934 m. birželio 3 d.

Šiandien per pamoką su Mileriu staiga pamačiau žengęs tos technikos teorijos ir praktikos žingsnį į priekį. Norint išmokti tinkamai panaudoti savąjį „aš" pirmiau reikia užgniaužti visus netinkamus panaudojimo būdus. Nesileisti skubinamam laimėti tikslą smurtinės revoliucijos atitikmeniu (asmenine, psichofiziologine prasme) – užgniaužti šį polinkį, susitelkti į priemones, kuriomis reikia siekti tikslo, ir tada veikti. Šiam procesui reikia žinoti apie gerą ir blogą panaudojimą – žinoti, kuo jie skiriasi. „Pajutimu". Taip imama geriau suvokti ir sėkmingiau valdyti. Suvokimas ir valdymas: smulkmenos įgauna naują reikšmę. Iš tikrųjų niekas nebėra smulkmena arba menkniekis. Valytis dantis, apsiauti batus – tokie veiksmai per blogo panaudojimo įpročius sumenkinami iki įkyraus nieko. Tapk sąmoningas, užgniaužk, liaukis būti godus tikslo siekėjas, susitelk į priemones, ir įkyrus niekas pavirsta viliojamai įdomia

tikrove. Naujausioje Evanso-Venco* knygoje apie Tibetą tarp „Guru priesakų" radau įsakymą: „Nuolatos išlaikykite sąmonės budrumą – eidami, sėdėdami, valgydami, miegodami." Kaip ir dauguma įsakymų, šis nepalydėtas instrukcija, kaip teisingai jį vykdyti. O čia įsakymus lydi praktinės instrukcijos – esi mokomas, kaip išlaikyti nuovoką. Ir ne tiktai. Taip pat kaip teisingai, o ne klaidingai, atlikti suvokiamus veiksmus. Ir tai ne viskas. Suvokimas ir valdymo galia perduodami. Įgūdžiai, įgyjami pažįstant sąmonės ir kūno raumenų aspektą, gali būti perkeliami tyrinėti kitiems aspektams. Pagerėja sugebėjimas nustatyti savo motyvus bet kokio elgesio atveju, teisingai įvertinti jausmo pobūdį, tikrąją minties reikšmę. Be to, aiškiau ir nuosekliau imi suvokti, kas dedasi išoriniame pasaulyje, ir pagerėja sprendiniai, susiję su tuo pakilusiu sąmoningumu. Valdymas taip pat perduodamas. Išmok užgniaužti blogą raumenų panaudojimą ir įvaldysi sugebėjimą užgniaužti sudėtingesnės eigos elgesį. Ne tiktai: yra ne tik taisymas, bet ir prevencija. Esant tinkamai koreliacijai, daugelio progų elgtis nepageidautinai tiesiog neatsiranda. Pavyzdžiui, išnyksta neurotinis nerimas ir depresija – kad ir kokia buvo ankstesnė patirtis. Įsidėmėtina: vaikystės ir paauglystės patirtis dažniausiai būna katastrofiška, bet tik kai kuriems žmonėms išsivysto sunki neurozė. Kaip tik tiems, kurie savuoju „aš" naudojasi ypač blogai. Praktiškai neurozė visada susijusi su kokiu nors neteisingu naudojimu. (Pastebėtina tipiškai bloga neurotikų ir lunatikų kūno laikysena. Pakumpusi nugara, įsitempę raumenys, panarinta galva.) Lavinkis iš naujo. Susigrąžink teisingą fizinį naudojimą. Taip pašalinsi neurotišką asmenybę sudarančios arkos kertinį akmenį. Neurotinė asmenybė subyra. O jos vietoje sukuriama asmenybė, kurios

* Walter Evans-Wentz – amerikiečių antropologas, vienas pirmųjų Tibeto budizmo skleidėjų Vakaruose.

visi fizinio naudojimo įpročiai teisingi. Tačiau teisingam fiziniam naudojimui reikia – kadangi kūnas ir sąmonė atskiriami nebent tik mintyse – teisingo psichinio naudojimo. Dauguma mūsų esame šiek tiek neurotikai. Net ir lengva neurozė suteikia aibę progų blogai elgtis. Mokantis tinkamo naudojimo atsikratoma neurozės, o kartu ir daugelio progų blogai elgtis. Iki šiol prevencinė etika buvo suvokiama anapus individų. Socialinės ir ekonominės reformos būdavo vykdomos siekiant pašalinti progas blogai elgtis. Tai svarbu, bet anaiptol nepakankama. Tikint, kad to pakanka, iš socialinėmis reformomis grįstos pažangos koncepcijos padaroma nesąmonė. Žinojimas, kad tai nesąmonė, man visada teikė malonumo. Besti smeigtukus į didelius, smarkiai išpūstus balionus – vienas smagiausių pasilinksminimų. Bet truputį vaikiškas ir ilgainiui įgrysta. Tad kaip malonu sužinoti, kad tikriausiai yra būdas iš nesąmonės padaryti sąmonę. Metodas daryti pažangą ne tik išorėje, bet ir viduje. Ne tik piliečio, mašinų prižiūrėtojo ir mašinų naudotojo pažangą, bet ir žmogaus.

Prevencija – geras dalykas, bet ji negali pašalinti būtinybės taisyti. Galia taisyti blogą elgesį, regis, iš esmės panaši į galią taisyti blogą koordinaciją. Pastarosios išmokstama mokantis tinkamai naudoti savąjį „aš“. Įvyksta perdavimas. Galia užgniaužti ir valdyti. Darosi lengviau užgniaužti nepageidautinus impulsus. Lengviau ne tik matyti ir pritarti geram elgesiui, bet ir pačiam juo sekti. Lengviau įgyvendinti gerus ketinimus ir būti kantriam, giedro ūpo, geram, neplėšriam, skaisčiam.

XXIV skyrius

1927 m. birželio 23 ir liepos 5 d.

Ji negalėjo sau to leisti, bet tai buvo nesvarbu. Ponia Amberli buvo įpratusi daryti tai, ko negali sau leisti. Juk tai visai paprasta: tiesiog parduodi šiek tiek Karo obligacijų, ir viskas. Ir jau keliauji automobiliu po Italiją, įsigyji Paskino aktų, atsidarai sąskaitą „Fortnum and Mason" prekybos centre. Ir galiausiai atsiduri Berkšyre, žaviausiame sename namelyje, jaukiai kvepiančiame, už namo išlakios liepos pievelėje ir kalvelės, glotnia žalia nuogybe nusidriekiančios po dangumi mylia po mylios. Ji negalėjo sau to leisti, bet čia taip gražu, taip tobula. O ir kas tie šimtas penkiasdešimt svarų Karo obligacijų? Kiek jie atneša? Apie penkis svarus per metus, sumokėjus mokesčius. O kas yra penki svarai per metus? Nieko. Visiškai nieko. Be to, Džeris jai ketina perinvestuoti jos pinigus. Jos kapitalas gal ir sumenko, bet pajamos greitai ims augti. Kitąmet ji galės sau tai leisti, tad štai, laukdama to laimingo meto, jau sėdi pievelėje po liepomis, apsupta svečių.

Pasirėmusi alkūne, Helena gulėjo ant kilimėlio už motinos krėslo. Ji nekreipė dėmesio į tai, kas sakoma. Kraštovaizdis toks subtiliai gražus, kad negi iš tikrųjų klausysiesi Antonio postringavimų apie mašinų vietą istorijoje, – ne, tokiomis dangiškomis aplinkybėmis galima daryti tik vieną dalyką – žaisti su kačiuku. Labiausiai kačiukas mėgsta, ji pastebėjo, kilimėlio žaidimą. Po kilimėlio kampu labai lėtai kiši šakelę, kol jos galas išlenda kitoje pusėje, kaip gyvūnėlio galva, atsargiai besidairanti iš urvelio. Tik truputėlį, labai įtariai, o paskui trūkt ir įtrauki. Gyvūnėlis išsigąsta ir sprunka atgal po priedanga. Paskui, sukaupęs drąsą, vėl išlenda, uostinėja kairėn dešinėn tarp žolių stiebelių, paskui pasitraukia po kilimėliu saugiai pabaigti pietauti. Slinko ilgos sekundės, ir staiga jis vėl iššoko kaip spyruoklinis žaislas, lyg būtų mėginęs netikėtai užklupti bet kokį gresiantį

pavojų, ir žybsniu vėl sugrįžo atgal. Paskui dar kartą labai abejodamas, nenoriai – stumiamas tik brutalios reikmės, prieš sveiką nuovoką – atvirai išniro, regis, suvokdamas, kad jam lemta tapti auka, numatydamas savo šiurpų likimą. Ir visą tą laiką rainas kačiukas sekė jo pasirodymus ir dingimus su mitriu, neišraiškingu nuožmumu. Šakelei palindus po kilimėliu jis kas kartą be galo apdairiai prisėlindavo keliais coliais arčiau. Vis arčiau ir arčiau, o dabar atėjo momentas priglusti galutiniam, lemtingam šuoliui. Žalios akys spygsojo absurdiškai narčiai, mažytis kūnelis buvo taip smarkiai persitempęs nuo tigriško susitelkimo į tikslą, kad ne tik uodegėlė, bet ir visas pasturgalis drebėjo nuo emocinio spaudimo. Tuo tarpu viršuje švelniame vėjelyje šlamėjo liepos, per žolę be garso slankiojo apskritos auksinės šviesos dėmės. Kitoje pievelės pusėje saulėje plieskė gėlėta gyvatvorė, lyg būtų užsiliepsnojusi, o toliau it didžiuliai gyvūnai tįsojo kalvelės, giliai įmigusios, jų šonais slenkant indigo spalvos debesų šešėliams. Visa tai buvo taip gražu, taip dangiška, kad Helena kartkarčiais to tiesiog nebegalėdavo pakelti ir turėdavo mesti šakelę, pasigauti kačiuką ir pasitrinti skruostu į šilkinį kailiuką, kūdikių kalba šnibždant jam beprasmius žodelius, iškelti jį su komiškai tabaluojančiomis kojelėmis sau tiesiai prieš veidą, kad jųdviejų nosys beveik liestųsi, ir spoksoti į tas bežades skaisčiai žalias akis, kol galų gale bejėgis žvėriukas ima taip gailiai miaukti, kad jai tenka jį paleisti. „Vargšelis, – murmėdavo ji atgailaudama. – Negi aš jį kankinau?“ Bet kankinimas būdavo atlikęs tikslą – skausmingas jos laimės perteklius tartum išsiliedavo ir jai palengvėdavo, dangiškas grožis vėl būdavo pakenčiamas. Ji paimdavo šakelę. Atleistinai, nes, jau viską užmiršęs, kačiukas pradėdavo žaidimą iš naujo.

Dviračio skambučio garsas privertė pakelti akis. Keliuku atvažiavo laiškininkas su popietės korespondencija. Helena atsikapanojo ant kojų ir pasiėmusi kačiuką sparčiai, tačiau tikėdamasi nepatraukti dėmesio, nuėjo namo link. Prie durų sutiko kambarinę, išeinančią

su laiškais. Du buvo jai. Pirmasis, kurį atplėšė, buvo nuo Džois, iš Olderšoto. (Perskaičiusi adresą lapo viršuje, nesulaikė šypsenos. „Džois dabar gyvena *O-olderšote*“, – sakydavo motina ištęsdama pirmą pavadinimo skiemenį su kažkokiu tuščiu akcentavimu ir lengvu apstulbimu, tarsi iš tiesų būtų buvę neįsivaizduojama, kad kuri nors jos duktė galėtų atsidurti tokioje vietoje. „*O-olderšote*, brangioji.“ Ir tam kariniam priemiesčiui sugebėdavo suteikti Tibeto pasakiško keistumo, tamsiausios Liberijos siaubo ir tolumo skambesį. „Gyvena *O-olderšote* – kaip ponia kolonistė.“)

„Brūkštelėsiu trumpai, – skaitė Helena tebesišypsodama, – dėkoju tau už *mielą* laišką. Man gerokai kelia nerimą tavo žinia, kad mama vartoja tiek daug migdomųjų. Nuo jų nebus nieko gero. Kolinas mano, kad jai reikėtų daugiau sveikai mankštintis. Gal tu pasiūlytum jai jodinėti. Aš pastaruoju metu ėmiau jojimo pamokas, ir tai tikrai *žavu*, kai imi priprasti. Mes jau visai įsikūrėme, ir tu neįsivaizduoji, kaip nuostabiai dabar atrodo mūsų namelis. Mudu su Kolinu dirbome kaip nigeriai, kad viską sutvarkytumėm, ir turiu pasakyti, kad rezultatai pateisina užmojus. Teko man prisinervinti vaikštant į kai kurias vietas, bet visi man buvo *labai* malonūs, ir dabar jaučiuosi jau tikrai namie. Kolinas siunčia linkėjimus.

Tavo Džois“

Kitas laiškas – todėl ji ir ėjo pasitikti laiškininko – buvo Hju Ledvidžo. Jeigu laiškai būtų buvę nunešti į pievelę poniai Amberli, jeigu ji visų akyse juos būtų skirsčiusi... Helena nuraudo iš įsivaizduojamos gėdos ir pykčio pagalvojusi, ką motina galėjo pasakyti apie tą Hju laišką. Nepaisydama, kad aplinkui sėdi visi tie žmonės, o gal kaip tik dėl to. Kai jiedvi būdavo vienos, Helena paprastai tesulaukdavo kokio erzinančio žodelio. Bet prie žmonių

ponia Amberli pajausdavo publikos sukeliamą įkvėpimą leistis į išsamius apibūdinimus ir pastabas. „Hju su Helena, – būdavo ims ji aiškinti, – yra Sokrato su Alkibiadu ir Don Kichoto su Dulsinėja mišinys.“ Būdavo akimirkų, kai ji neapkęsdavo motinos. „Čia toks atvejis, – prisiminė ji tą balsą: – aš negalėčiau tavęs, brangioji, taip stipriai mylėti, jeigu dar labiau nemylėčiau etnologijos.“ Dėl tų laiškų Helenai teko prisikentėti.

Ji atplėšė voką.

27.VI.22

Vasarvidis, Helena. Bet, manyčiau, jūs pernelyg jauna, kad teiktumėte daug reikšmės ypatingoms dienoms. Jūs pasaulyje esate iš viso apie septynis tūkstančius dienų, o reikia išgyventi bent dešimt tūkstančių, kad pradėtum suvokti, jog jų skaičius nebegalinis ir negali daryti su jomis visai ką tik nori. Aš čia esu jau daugiau kaip trylika tūkstančių dienų, ir jau matoma pabaiga, beribės galimybės susiaurėjo. Drabužį reikia siūtis pagal turimą audinį, o audinys ne tik menkas, bet ir tam tikros rūšies – paprastai prastokos rūšies. Būdamas jaunas manai galįs sukirpti savo laiką į visokius šaunius ir fantastiškus apdarus – kiverį, arnotą ir filosofijos daktaro mantiją, Nižinskio triko, Rembo pilkai melsvas kelnes ir Garibaldžio raudonus marškinius. Bet išgyvenęs dešimt tūkstančių dienų imi suvokti, kad tau pasiseks, jeigu iš turimo laiko pavyks sukirpti vieną padorų kasdieninį kostiumą. Tai slegiantis suvokimas – vasarvidis viena iš tų dienų, kurios jį įkala į galvą. Ilgiausia diena. Viena iš šešiasdešimties ar septyniasdešimties ilgiausių dienų iš skirtų dvidešimt penkių tūkstančių. Ir ką aš padariau su šia ilgiausia diena – ilgiausia iš tiek nedaug, iš tokių vienodų, prastų? Mano užsiėmimų sąrašas būtų gėdingai absurdiškas ir beprasmiškas. Vienintelis pagirtinas ir, bet kokia

gilia šio žodžio prasme, protingas mano padarytas dalykas – truputį pagalvoti apie jus, Helena, ir parašyti šį laišką...

– Yra įdomių laiškų? – paklausė ponia Amberli, dukteriai sugrįžus iš namo.

– Tik trumpas Džois.

– Mūsų ponios kolonistės?

Helena linktelėjo.

– Ji, žinot gyvena O-olderšote, – tarė Merė Amberli susirinkusiai kompanijai. – O-o-lderšote, – neatlyžo ji, taip ištempdama pirmą skiemenį, kad ta vieta tapo komiškai nereali ir faktas, kad Džois ten gyvena, fantastiškas bei mažumą nepadorus mitas.

– Gali dėkoti savo laimingai žvaigždei, kad pati negyveni Olderšote, – tarė Antonis. – O juk turėtum gyventi. Generolo duktė.

Pirmą akimirką Merė jautėsi sutrikdyta šio įsikišimo – ji ketino išplėsti savo fantastines variacijas Olderšoto tema. Bet gera nuotaika sugrįžo, jai įžvelgus palankesnę jo suteiktą galimybę.

– Taip, žinau, – energingai sušuko ji. – Generolo duktė. O tu supranti, kad, jeigu ne Dievo malonė, aš šiuo metu būčiau pulkininko žmona? Tik per plauką neištekėjau už kariškio. Per plauką, sakau tau. Stulbinantis gražuolis. Bet dramblio kaulas, – pastuksėjo ji sau per kaktą, – grynas dramblio kaulas. Laimė, kad jis buvo baisus nuoboda. Jeigu būtų buvęs bent truputėlį buklesnis, būčiau išvykusi su juo į Indiją. O kas tada? Neįsivaizduojama.

– Neįsivaizduojama! – atkartojo Bepas ir purkštelėjo šlaką juoko.

– Priešingai, – tarė Antonis, – puikiausiai įsivaizduojama. Kas vakarą nuo šešių iki aštuonių klubas, pobūviai gubernatoriaus rezidencijoje, karštu oru svetimavimas, šaltu – polas, nuolatiniai keblumai su tarnais indais, amžinas pinigų stygius ir šeiminiai barniai, kartkarčiais maliarijos ir dizenterijos dūriai, mėnesinės naudotų romanų siuntos iš „Times“ knygų klubo, ir visą laiką nepermaldaujamas

senėjimas – dvigubai greitesnis negu Anglijoje. Jei esi bent kartą buvęs Indijoje, nėra nieko lengviau įsivaizduoti.

– Ir tu manai, kad visa tai būtų nutikę man? – paklausė Merė.

– O kas gi kita būtų *galėję* nutikti? Gal neįsivaizduoji, kad Kvetoje būtum pirkinėjusi Paskinus?

Merė nusijuokė.

– Arba Ravalpindyje skaičiusi Maksą Žakobą? Būtum buvusi kolonisto žmona kaip ir visos kitos. Gal truputį labiau nuobodžiaujanti ir nepatenkinta negu dauguma jų. Bet vis tiek kolonisto žmona.

– Matyt, taip, – sutiko ji. – Bet ar žmogus taip beviltiškai priklauso nuo aplinkybių?

Jis linktelėjo.

– Tu nemanai, kad aš nuo jų būčiau išsisukusi.

– Nematau kaip.

– Bet tai reiškia, kad iš tikrųjų visai nėra tokio dalyko kaip aš. Aš, – pakartojo ji dėdama ranką sau ant krūtinės. – Iš tikrųjų aš neegzistuoju.

– Taip, žinoma, neegzistuoji. Ta absoliučia prasme. Esi cheminis junginys, o ne elementas.

– Bet jeigu mes neegzistuojam, tai įdomu, kodėl... – ji sudvejojo.

– Kodėl taip dėl visko nervinamės? – pasufleravo Antonis. – Kodėl stūgaujam ir džiūgaujam, ir griežiam dantimis? Dėl nuotykių, kuriuos patiria „aš“, iš tikrųjų esantis ne „aš“, o tik daugybės atsitiktinumų rezultatas? Ir, žinoma, – tęsė jis, – kai imi domėtis, iškart pamatai, kad *nėra* reikalo šitaip nervintis. Ir tada nebesinervini – aišku, jeigu esi supratingas. Kaip aš, – pridūrė šypsodamasis.

Stojo tyla.

„Nesinervini, – atkartojo mintyse Merė Amberli ir pagalvojo apie Džerį Vočetą. – Nesinervini.“ Bet kaip gali nesinervinti, kai jis toks bukas, toks savanaudiškas, toks brutalus ir kartu toks kankinamai geidžiamas – kaip vanduo dykumoje, kaip miegas po nemigos. Ji neapkentė

jo, bet nuo minties, kad po kelių dienų jis bus čia, apsistos šiame name, kūną nuliejo šiltas dilgsėjimas. Ji užsimerkė ir giliai įkvėpė.

Rankose tarsi pūkuotą kūdikėlį tebelaikydama kačiuką, Helena per pievą nuėjo tolyn. Jai norėjosi būti vienai, negirdėti to juoko, tų šaižių nereikšmingų balsų. „Septyni tūkstančiai dienų", – vis kartojo ji. Ir ne tik dėl sėdančios saulės viskas atrodė taip iškilmingai ir sodriai gražu – taip pat ir dėl minties apie praeinančias dienas, žmogaus ribotumą, galutinį neišvengiamą ištirpimą.

– Septyni tūkstančiai dienų, – tarė ji balsu, – septyni tūkstančiai dienų.

Akys sudrėko nuo ašarų, miegantį kačiuką ji stipriau prispaudė prie krūtinės.

Savernakas, Vait Horsas, Oksfordas, – o tarp jų Džerio „Bugatti" ūžesys ir džeržgesys, vėjo šniokštimas, vingiai ir duobės, pykinantys, bet podraug nuostabūs per didelio greičio siaubai. Ir štai jie sugrįžo. Rodos, po šimto metų, o kartu tartum net nebuvo išvažiavę. Automobilis sustojo, bet Helena nesijudino iš vietos.

– Kas yra? – paklausė Džeris. – Kodėl tu neišlipi?

– Atrodo, kad tai visko pabaiga, – tarė ji atsidusdama. – Kaip išsisklaidžius burtams. Kaip išėjus iš magiško rato.

– Magiško? – pakartojo jis klausiamu tonu. – Kokios magijos? Baltosios ar juodosios?

Helena nusijuokė.

– Margosios. Visiškai dangiškos ir visiškai siaubingos. Žinot, Džeri, už tokį vairavimą jus reikėtų uždaryti į kalėjimą. Arba į beprotnamį. Kaip pamišėlį ir nusikaltėlį. Bet man nuostabiai patiko, – pridūrė ji, atidarydama duris ir išlipdama.

– Gerai! – teatsakė jis ir tyčia apdovanojo ją kuo neerotiškesne šypsena. Įjungė pavarą ir prisvilusio ricinos aliejaus dvoko debesy šovė aplink namą garažo link.

Žavu! – galvojo jis. Ir kaip protingai padariau, kad prisiėmiau su ja tą linksmą, padorų vyresniojo brolio vaidmenį! Dugninis jaukas. Medžiojamo paukščio prisijaukinimas. Greitai ji les man iš rankos. Tikra bėda, aišku, yra Merė. Įkyri kalė! – pagalvojo jis ūmai užplūdus aistringam pasibjaurėjimui. Pavydi, įtari, visur kiša nosį. Elgiasi, lyg jis būtų jos privati nuosavybė. Ir godi, nepasotinama. Amžinai kariasi jam ant kaklo – karia tą savo senstantį kūną. Manevruojant automobilį į garažą jo veidas raukėsi iš pasibjaurėjimo. Bet, ačiū Dievui, toliau mąstė jis, jai tas kepenų peršalimas, ar kaip ten vadinasi. Gal dabar šiek tiek apsiramins ir nesipainios po kojom.

Nesivargindama nusivilkti apsiausto ir visai užmiršusi motinos ligą, šią akimirką net ir jos egzistavimą, Helena perėjo per prieškambarį ir kone tekina puolė į virtuvę.

– Kur Tompis, ponia Viks? – paklausė ji virėjos. Saulė, kraštovaizdžiai ir Džerio „Bugatti" ją taip paveikė, kad dabar žūtbūt reikėjo paimti ant rankų kačiuką. Nedelsiant. – Man reikia Tompio, – pareiškė ji. Ir, tarsi atsiprašydama bei paaiškindama, pridūrė: – Rytą neturėjau laiko jo pamatyti – mes išvažiavom labai paskubom.

– Tompis, atrodo, nesveikuoja, panele Helena, – ponia Viks atidėjo į šalį savo siuvinį.

– Nesveikuoja?

– Aš paguldžiau jį čia, – aiškino ponia Viks pakilusi nuo krėslo ir eidama prie indaujos. – Čia vėsiau. Atrodė, kad jį labai ima karštis. Lyg, sakytum, karščiuotų. Aš tai tikrai nežinau, kas jam yra, – padarė ji išvadą, lyg skųsdamasi, lyg užjausdama. Ji gailėjosi Tompio. Bet taip pat gailėjosi savęs, nes Tompis jai pridarė tiek rūpesčių.

Kačiukas gulėjo prieblandoje po kriaukle. Pritūpusi prie pintinės, Helena ištiesė rankas jo paimti, paskui, klyktelėjusi iš siaubo, atitraukė jas lyg bijodama liestis prie kokios bjaurasties.

– Bet kas gi jam atsitiko?! – sušuko ji.

Rainas kačiuko kailiukas buvo praradęs visą glotnumą, visą šilkinį žvilgesį – susivėlęs drėgnais nelygiais kuokštais. Akys buvo užmerktos ir aplipusios geltonomis išskyromis. Varvanti nosis apgleivėjusi dailiai raštuotą snukučio kailį. Absurdiškas mielas Tompiukas, su kuriuo ji dar vakar žaidė, komiškas ir subtilus Tompiukas, kurį ji laikė pakėlusi viena ranka apgailėtinai bejėgį, į jį trynėsi veidu, spoksojo jam į akis, buvo išnykęs, ir jo vietoje gulėjo glebus nešvarus gyvų atmatų skudurėlis. Kaip tie inkstai, staiga toptelėjo jai su šleikštulio banga; ir ji bemat susigėdo dėl tokios minties, dėl to, kad su pirmu atstūmimo impulsu automatiškai sureagavo pagal šią mintį dar net sąmoningai jos nesuvokusi.

„Kokia aš baisinga! – pagalvojo ji. – Visiškai baisinga!“

Tompis serga, kenčia, gal net miršta. O ji tokia kaprizinga, kad net jo paliesti negali. Stengdamasi įveikti pasibjaurėjimą, ji vėl ištiesė rankas, paėmė kačiuką ir laisvos rankos pirštais paglostė (su kokiu šleikštulį keliančiu nenoru!) drėgną susitaršiusį kailiuką. Į akis paplūdo ašaros, išsiliejo ir nuriedėjo skruostais.

– Koks siaubas, koks siaubas! – kartojo ji lūžtančiu balsu. Vargšelis Tompis! Gražutis, nuostabutis, juokingas Tompiukas! Nužudytas – ne, blogiau nei nužudytas: paverstas šlykščiu purvo gniužulėliu be jokios priežasties, visai beprasmiškai, ir kaip tik tokią dieną, tokią dangišką dieną, kai virš Vait Horso plaukė debesys, Savernako miške pro lapus švietė saulė. Ir dabar, o tai dar blogiau, ji pasišlykštėjo vargšeliu gyvūnėliu, kratėsi liestis prie jo, lyg jis būtų buvęs vienas iš tų bjaurių inkstų, – ji, kuri tarėsi jį mylinti, tikrai jį mylėjo, tvirtino sau. Bet kas iš to, kad ji šitaip jį laiko ir glosto, – tai nekeičia jos tikrųjų jausmų. Nors ir atlieka pasibjaurėjimo įveikimo veiksmą, pasibjaurėjimas išlieka. Nepaisant meilės.

Ji pakėlė srūvantį veidą ponios Viks pusėn.

– Ką mes *darysim*?

Ponia Viks papurtė galvą.

– Kiek esu mačiusi, nelabai čia ką padarysi, – tarė ji. – Su katėm nelabai.

– Betgi turi kas nors būti.

– Nieko, tik palikti jas ramybėje, – patvirtino ponia Viks su pesimizmu, aiškiai sustiprintu pasiryžimo nesileisti trukdomai. Paskui, sujaudinta susisielojusios Helenos vaizdo, guosdama pridūrė: – Jis pasitaisys, brangioji. Nereikia verkti. Tik leiskit jam ligą išmiegoti.

Ant arklidžių kiemo grindinio pasigirdo žingsniai, ir pro atvirą langą įskriejo melodija „*Yes, sir, she's my baby*", švilpaujama truputį ne į toną. Tupėjusi Helena atsistojo ir, iškišusi galvą pro langą, sušuko:

– Džeri! – paskui, atsakydama į nuostabos ir užuojautos miną, pridūrė: – Atsitiko baisus dalykas.

Jo didelėse galingose rankose Tompis atrodė dar apgailėtiniau mažas negu anksčiau. Tačiau kaip jis švelniai su juo elgėsi ir kaip dalykiškai! Žiūrėdama, kaip jis valo kačiuko akutes, kaip nušluosto gleives nuo šnervių, Helena stebėjosi švelnių judesių tikslumu. Ji pati, galvojo ji dar labiau įsisąmonindama savo gėdingą negebėjimą, nieko negalėjo padaryti, tik glostyti Tompio kailiuką ir jausti pasibjaurėjimą. Beviltiška, visiškai beviltiška! O jam paprašius padėti sugirdyti Tompiui pieno su sutrinta puse aspirino tabletės, ji viską sugadino ir vaistus išliejo.

– Gal man pačiam geriau pavyks, – tarė jis ir paėmė iš jos šaukštą. Jos pažeminimo taurė buvo pilna...

Merė Amberli buvo pasipiktinusi. Štai ji karščiuoja, kenčia skausmą, maža to, nerimauja nuo minties apie pavojingą Džerio vairavimą, taip dar labiau keldama sau karštį bei skausmą. O štai Helena – atsainiai

įžingsniuoja į jos kambarį išbuvusi name daugiau kaip dvi valandas – daugiau kaip dvi valandas neturėjusi paprasčiausio padorumo užeiti ir pasižiūrėti, kaip ji laikosi, daugiau kaip dvi valandas, kai jos motina – motina, ne šiaip kas! – guli čia kankinamoj nevilty, manydama, kad jie tikriausiai patyrė avariją.

– Bet Tompis buvo prie mirties, – paaiškino Helena. – Jis jau mirė, – jos veidas labai išblyškęs, akys paraudusios nuo ašarų.

– Na, jeigu tau kažkoks katinas svarbiau už mamą...

– Be to, tu miegojai. Jeigu būtum nemiegojusi, būtum girdėjusi parvažiuojant mūsų mašiną.

– Dabar tau gaila man miego, – apmaudžiai tarė ponia Amberli. – Ar man jau negalima akimirką pailsėti nuo skausmo? Be to, – pridūrė ji, – aš nemiegojau. Aš kliedėjau iš karščio. Šiandien kelis kartus kliedėjau. Aišku, kad negirdėjau mašinos, – jos žvilgsnis užkliuvo už „Somnifaine"* buteliuko ant stalo prie lovos, ir įtarimas, kad Helena galbūt irgi jį pastebėjo, ją dar labiau supykdė. – Visada žinojau, kad tu savanaudė, – tęsė ji. – Bet, turiu pasakyti, nemaniau, kad iki tiek.

Kitu atveju Helena būtų užsiplieskusi pikta savigyna arba, pasmerkta kaip kaltoji, būtų pratrūkusi raudoti. Tačiau šiandien ji jautėsi tokia nelaiminga, kad ašarų lieti nebegalėjo, ir tokia sugniuždyta gėdos bei sielvarto, kad nebesipiktino net baisiausia neteisybe. Jos tylėjimas ponią Amberli dar labiau suerzino.

– Aš visada maniau, – vėl prabilo ji, – kad tu savanaudė tik iš vėjavaikiškumo. Bet dabar matau, kad tai beširdiškumas. Paprasčiausias beširdiškumas. Štai kaip – paaukojau tau geriausius savo gyvenimo metus ir ką už tai gaunu? – jos balsas klausdamas suvirpėjo. Ji buvo įsitikinusi tos aukos tikrumu, didžiai sujaudinta jos masto, kankiniško baisingumo. – Ciniškiausią abejingumą.

* Aprašomuoju metu neseniai prekyboje pasirodę raminamojo ir migdomojo poveikio vaistai.

Galėčiau mirti griovy – tau nė motais. Tu daug labiau susikrimstum dėl savo katino. O dabar eik lauk, – kone šaukdama paliepė, – eik lauk! Aš žinau, kad man pakilo temperatūra. Eik lauk.

Pavakarieniavęs vienas – mat Helena buvo užsidariusi savo kambaryje teisindamasi galvos skausmu, – Džeris nuėjo pasėdėti prie ponios Amberli. Tą vakarą jis buvo ypač žavus ir toks meiliai rūpestingas, kad Merė užmiršo visas susikaupusias nuoskaudas ir iš naujo jį įsimylėjo, ir dėl kito priežasčių rinkinio – ne dėl to, kad jis toks išvaizdus, taip lengvai ir įžūliai valdingas, toks negailestingas ir tobulas meilužis, bet todėl, kad jis geras, atidus ir meilus – žodžiu, toks, kokį ji anksčiau žinojo nesant.

Išmušė pusę vienuoliktos. Jis pakilo nuo krėslo.

– Metas tau merkti akytes.

Merė prieštaravo, bet jis laikėsi tvirtai – jos pačios labui.

Normali „Somnifaine“ dozė buvo trisdešimt lašų, bet jis atskaičiavo keturiasdešimt penkis, kad būtų tikras, jog ji miegos; sugirdė jai, paskui apkamšė antklode („kaip sena auklė“, – sušuko ji juokdamasi iš malonumo, jam šokinėjant aplink lovą) ir, kone motiniškai švelniai pabučiavęs labos nakties, išjungė šviesą, ir išėjo.

Kaimo bažnyčios laikrodis išmušė vienuoliktą – kaip liūdnai, pagalvojo Helena klausydamasi tolimo varpo dūžių, kaip vienišai! Tarytum būtų klausiusi savo dvasios balso, kažkokiu paslaptingu būdu ataidinčio nuo apgulusios nakties sienų. Vienas, du, trys, keturi... Kiekviena skambi, dūžtanti gaida atrodė vis beviltiškiau graudi, kylanti iš skaudesnės vienatvės gelmių negu ankstesnioji. Tompis mirė, o ji net nesugebėjo sugirdyti jam šaukšto pieno su sutrintu aspirinu, neturėjo jėgų įveikti pasibjaurėjimą.

Savanaudė ir beširdė – motina visai teisi. Tačiau ne tik savanaudė, bet ir vieniša, visai viena tarp beprasmiškų piktybių, nužudžiusių vargšą Tompiuką; ir jos beširdiškumas bylojo to

kupino nevilties varpo balsu, aplinkui plytėjo tuščia bekraštė naktis.

– Helena!

Ji krūptelėjo ir pasuko galvą. Kambarys buvo nepermatomai juodas.

– Čia aš, – kalbėjo Džerio balsas. – Buvau taip sunerimęs dėl tavęs. Ar tau pagerėjo?

Jos pradinį nustebimą ir išgąstį pakeitė pasipiktinimas, kad jis braunasi į asmenišką jos liūdesį.

– Nereikėjo rūpintis, – tarė ji šaltai. – Man viskas gerai.

Apsiaustas silpnos auros – turkiško tabako, mėtinės dantų pastos ir pimento aromato, jis nematomas artėjo. Po antklode grabaliojanti ranka palietė jos blauzdą, paskui sugirgždėjo ir pakrypo spyruoklės po jo svoriu, jam atsisėdus ant lovos krašto.

– Jaučiausi truputį atsakingas, – kalbėjo jis toliau. – Tiek prisivažinėjom, privingiavom! – jo balso tonas slėpė nematomą šypseną, užuominą į užgaidžiai ir meiliai spindinčias slaptas akis.

Ji nieko neatsakė, stojo ilga tyla. Bloga pradžia, pagalvojo Džeris, ir tamsoje susiraukė sau; paskui pradėjo kita linija.

– Vis galvoju apie tą vargšą Tompiuką, – tarė jis kitokiu balsu. – Nepaprastai liūdna, kai gyvūnėlis šitaip suserga. Atrodo baisiai *neteisinga*.

Po kelių minučių ji verkė, o jis turėjo dingstį ją guosti.

Švelniai, kaip anksčiau užsiimdamas su kačiuku, ir su visu lipšnumu, kuris taip sujaudino ponią Amberli, ėmė glostyti jai plaukus, o vėliau, kūkčiojimui rimstant, kitos rankos pirštais perbraukė per nuogą dilbį. Dar ir dar kartą, su nuoseklia kantrybe auklės, migdančios savo globotinį... Bent tris šimtus kartų, galvojo jis, kol bus galima surizikuoti kokiu nors kitu gestu, kurį galėtum suvokti kaip erotinį. Tris šimtus kartų, ir net tada glamonės turės progresuoti nejuntamai, tarsi atsitiktinumų seka, kol ranka, dabar esanti ant jos

dilbio, palengva, netyčia, su tuo pačiu motinišku atkaklumu galų gale brauks jai per krūtį, o pirštai, metodiškai slankiojantys tarp garbanų, nuklys prie ausies, o nuo ausies per skruostą prie lūpų ir ten lengvai sudels, nekaltai, bet su bučinių skonio įkrova, atstovai ir pirmtakai lūpų, kurios galiausiai per tamsą nusileis jai ant burnos pasiimti atlygio už ilgą kantrybę.

XXV skyrius

1931 m. gegužės 20 d.

Tai buvo dar vienas „nokdaunas“. Ficsimonsas, Džefrisas, Džekas Džonsonas, Karpentjė, Dempsis, Džinas Tanis – vienus bokso čempionus keitė kiti, bet metafora, kuria ponas Bivisas nusakydavo viena kitą sekusias netektis, išliko ta pati.

Taip, sunkus nokdaunas. O vis dėlto Antoniui atrodė, kad tėvo prisiminimuose prie pietų stalo apie dėdę Džeimsą, kaip moksleivį, skambėjo kone triumfo gaida.

– Vargšas Džeimsas... tada jo plaukai buvo tokie garbanoti... *nos et mutamur.** – Užuojauta ir apgailestavimas buvo sumišę su tam tikru pasitenkinimu – pasitenkinimu seno žmogaus, kuris džiaugiasi tebesąs gyvas, galįs lankytis savo bendraamžių ir jaunesnių žmonių laidotuvėse.

– Dveji metai, – pabrėžė jis. – Džeimsą ir mane skyrė beveik dveji metai. Mokykloje aš buvau Bivisas vyresnysis.

Jis liūdnai pakraipė galvą, tačiau senos pavargusios akys suspindėjo nenuslopinama šviesa.

– Vargšas Džeimsas! – jis atsiduso. – Pastaraisiais metais mudu nedaug matėmės. Po jo atsivertimo. *Kaip* jis tai padarė? Galva neišneša. Katalikas – ne kas kitas, o jis...

---

* Keičiamės ir mes (lot.).

Antonis nieko nesakė. Bet juk, galvojo jis, ne taip jau ir yra ko stebėtis. Tas bėdžius subrendo kaip Bredlo* mokyklos ateistas. Turėjo būti nuostabiai laimingas demonstruodamas savo kosminį iššūkį, nepalaužiamą neviltį. Bet jam teko nelaimė būti homoseksualu tais laikais, kai to negalėdavai prisipažinti net sau. Įsišaknijanti pederastija – ji apnuodijo jam visą gyvenimą. Tą metafizinę ir žaviai pikvikišką neviltį pavertė realia, buitine kankyne. Kankyne ir neurastenija – iš tiesų senukas buvo pusiau išprotėjęs. (Tai nesutrukdė jam būti aukščiausio lygio aktuarijumi.) Paskui, per karą, debesys išsisklaidė. Galėjai būti geras sužeistiems kareiviams – būti geras *pro patria* ir ramia sąžine. Antonis prisiminė, kaip dėdė Džeimsas lankydavo jį ligoninėje. Ateidavo beveik kasdien. Apsikrovęs dovanomis ne tik vieninteliam tikram, bet ir tuzinui netikrų sūnėnų. Tomis dienomis jo liesame melancholiškame veide neblėsdavo šypsena. Bet laimė nebūna amžina. Atėjo paliaubos, ir po ketverių rojuje praleistų metų pragaras atrodė juodesnis negu anksčiau. 1923 metais jis tapo popiežininku. To ir reikėjo tikėtis.

Bet ponas Bivisas tiesiog negalėjo suprasti. Mintis, kad Džeimsas apsuptas jėzuitų, Džeimsas stojasi klaupiasi per mišias, Džeimsas važiuoja į Lurdą su savo neoperuojamu augliu, Džeimsas miršta su visa religijos paguoda – nuo to jį apimdavo šiurpi nuostaba.

– O vis dėlto, – tarė Antonis, – aš gėriuosi, kaip jie išlydi žmogų iš gyvenimo. Mirtis turi tendenciją būti gyvuliškas procesas. Net gryniau gyvuliškas negu jūros liga, – jis nutilo galvodamas apie vargšo dėdės Džeimso paskutinę, fiziologiškiausią valandą. Sunkus parpiantis alsavimas, it urvas prasižiojusi burna, grabaliojančios rankos. – Kaip protingai padarė bažnyčia, kad tai pavertė apeigomis!

– Farsas, – paniekinamai tarė ponas Bivisas.

---

* Charles Bradlaugh – aktyvus XIX a. antros pusės anglų ateistas.

– Bet geras farsas, – neatlyžo Antonis. – Meno kūrinys. Pats savaime tas įvykis yra kaip plaukimas per audringą upę, tik kur kas sunkesnis. O jie sugeba paversti tai gana dailiu ir reikšmingu dalyku. Labiausiai, žinoma, žiūrovams. Bet, matyt, reikšmingu ir aktoriui.

Stojo tyla. Tarnaitė pakeitė lėkštes ir atnešė saldaus.

– Gal obuolių torto? – paklausė Paulina pjaudama plutelę.

– Obuolių pyrago, brangioji, – pono Biviso tonas buvo griežtas. – Kada tu įsisąmoninsi, kad tortas būna neuždengtas? O daiktas su stogu yra pyragas.

Jie užsidėjo grietinėlės ir cukraus.

– Beje, – staiga tarė Paulina, – jūs girdėjot apie ponią Foks? – Antonis ir ponas Bivisas papurtė galvas. – Man vakar Megė Klark pasakė. Ją ištiko insultas.

– Vaje, vaje, – tarė ponas Bivisas. Paskui mąsliai pridūrė: – Keista, kaip žmonės išeina iš tavo gyvenimo. Jame reiškęsi taip ryškiai. Per pastaruosius dvidešimt metų ponią Foks mačiau, nemanau, kad bent penkis kartus. Bet prieš tai...

– Ji neturėjo humoro jausmo, – paaiškino Paulina.

Ponas Bivisas atsigręžė į Antonį.

– Aš nemanau, kad tu... na, labai *bičiuliavaisi* su ja po to, kai mirė tas jos vargšas sūnelis.

Antonis tylėdamas papurtė galvą. Nemalonu, kai primena viską, ką jis padarė, kad išvengtų bičiulystės su ponia Foks. Tie ilgi meilūs laiškai, jos rašyti jam pirmaisiais karo metais, – laiškai, į kuriuos jis atsakinėdavo vis trumpiau, mechaniškai, standartiškai; ir galų gale visai nebeatsakinėjo, net nebeskaitydavo. Net nebeskaitydavo ir vis dėlto – pastūmėtas kažkokio prietaringo sąžinės dilgsnio – niekada neišmetė. Bent tuzinas mėlynų vokų, adresuotų didele, aiškia, sklandžia rašysena, tebegulėjo neatplėšti viename stalčiuje. Tas jų buvimas kažkaip miglotai, nepaaiškinamai teikė

balzamą jo sąžinei. Nelabai veiksmingą balzamą. Nuo tėvo klausimo jam pasidarė nejauku ir jis paskubėjo keisti temą.

– Ir į ką gi pastaruoju metu esi įsirausęs? – paklausė jis ta žaisminga archajiška kalba – taip, kaip būtų galėjęs prabilti jo tėvas.

Ponas Bivisas sukikeno ir ėmė pasakoti, kaip tyrinėjąs šiuolaikinį amerikiečių slengą. Tokie gardūs posakiai! Toks naujadarų ir originalių metaforų lobynas, kaip Elžbietos laikais! Arklio plunksnos, stumia hašą, užsisek veidą – nuostabu!

– O kaip tau patiktų būti pavadintai karščiuojančia frau? – paklausė jis savo jaunesniosios dukters Dianos, ji visą laiką sėdėjo tylėdama, ryžtingai nusišalinusi. – Arba dar blogiau – lengva žuvimi, brangioji? Arba galėčiau pasakyti, kad tu turi damų kompleksą, Antoni. Arba apgailestaudamas paminėti tavo įprotį sulaižyti sekso reikalus, – jis spindėjo iš pasitenkinimo.

– Tai kad čia kaip kinų kalba, – tarė Paulina, sėdinti kitame stalo gale. Jos apskritame taikiame veide linksmybė spinduliavo koncentrinėmis minkšto rausvo kūno bangomis, pagurklio ratilai kretėjo kaip drebučiai. – Jis mano esąs katės pižama*, tas jūsų tėvas, – ištiesusi ranką pasiėmė porą šokoladinių saldainių iš sidabrinio dubenėlio, stovinčio ant stalo priešais ją, ir vieną įsimetė į burną. – Katės pižama, – pakartojo ji neaiškiai ir vėl ėmė kilnotis iš juoko.

Ponas Bivisas, nusiteikęs palengva kilti iki reikiamo išdykumo lygio, palinkęs prie Antonio, konfidencialiu šnibždesiu paklausė:

– Ką tu darytum, jeigu karščiuojanti frau turėtų nelaimės būti pripūsta?

Jiedu visai mieli, galvojo Diana, tai savaime aišku. Bet kokie paiki kartais būna, neapsakomai paiki! Vis tiek Antonis neturi teisės jų kritikuoti, o po tuo perdėtu mandagumu akivaizdžiai

* *Cat's pyjamas* – aukštas lygis (XX a. trečiame dešimtmetyje populiarus žargoninis posakis).

kritikuoja – nenaudėlis! Ji buvo pasipiktinusi. Niekas neturi teisės jų kritkuoti, tik ji pati ir galbūt sesuo. Ji mėgino sugalvoti ką nors nemalonaus pasakyti Antoniui, bet jis nedavė jai progos, o ji nebuvo gabi epigramoms. Teko pasitenkinti sėdėjimu susiraukus. Be to, metas buvo grįžti į laboratoriją.

Atsistojusi atžariai išpyškino:

– Man reikia eiti. Griežtai draudžiu tau suvalgyti visus tuos saldainius, – pridūrė pasilenkusi pabučiuoti motinos. – Daktaro įsakymas.

– Tu dar ne daktarė, brangioji.

– Ne, bet kitais metais būsiu.

Paulina ramiai įsidėjo į burną antrąjį šokoladinį saldainį.

– Ir kitais metais aš tikriausiai nustosiu valgyti saldainius, – tarė ji.

Po kelių minučių išėjo ir Antonis. Pėdinant per Pietų Kensingtoną jo mintys vėl sugrįžo prie ponios Foks. Patyrė insultą, galvojo jis, kažin ar sunkų? Gal paralyžiuota? Jam taip rūpėjo neleisti tėvui kalbėti apie ją, kad Paulinai nebeliko laiko pasakyti. Jis įsivaizdavo ją gulinčią bejėgę, leisgyvę ir su siaubu susizgribo, kad kartu su užuojauta jaučia tam tikrą pasitenkinimą, palengvėjimą. Nes vis dėlto ji pagrindinė kaltinimo liudytoja, žmogus, galintis duoti jį sunkiai smerkiančius parodymus. Negyvos arba leisgyvės jos teisme nėra, o jai nesant nebėra ir bylos prieš jį. Dalimi savo esybos jis buvo patenkintas Paulinos naujiena. Gėdingai patenkintas. Pasistengė galvoti apie ką nors kitką ir tuo tarpu įlipo į autobusą, kad greičiau pasiektų Londono bibliotekos prieglobstį.

Ten jis praleido beveik tris valandas ieškodamas informacijos apie anabaptistų istoriją, paskui parėjo į savo namus Blumsberyje. Prieš vakarienę turėjo ateiti Gledis. Pastaruoju metu ta mergina darėsi truputį įkyri, bet vis tiek... Jis nusišypsojo sau, numatydamas malonumą.

Ji turėjo pasirodyti šeštą, bet ketvirtis po šešių jos dar nebuvo. Nei pusę septynių. Nei septintą. Net ir pusę aštuonių nebuvo. Aštuntą jis žiūrėjo į tuos mėlynus vokus, pažymėtus 1914 ir 1915 metų antspaudais ir adresuotus ponios Foks rašysena, žiūrėjo ir su save tyrinėjančiu nusiminimu, pakeitusiu pirminį nekantrumą bei įniršį, galvojo, ar vertėtų juos atplėšti. Jam vis dar neapsisprendus suskambėjo telefonas – Markas Steidsas paklausė, ar jis kartais nebūtų laisvas su juo pavakarieniauti. Paskutinę akimirką susidariusi nedidelė draugija. Ten būsiąs Pičlis su savo žmona psichologe, tas indas politikas Senas, Helena Ledvidž... Antonis padėjo laiškus atgal į stalčių ir išskubėjo iš namų.

XXVI skyrius

1933 m. rugsėjo 5 d.

Buvo po antros valandos. Antonis gulėjo aukštielninkas spoksodamas aukštyn į tamsą. Miegas, atrodė, tyčia neateina, yra sulaikytas kažkokio žmogaus, kažkokio piktybinio ateivio, apsigyvenusio jo kūne. Lauke pušyse nepaliaujamai čirškė cikados savo egzistencijos tema, ilgais protarpiais iš tamsos sukildavo gaidžio giedojimas, jis garsėjo ir artėjo, kol visi paukščiai aplinkiniuose soduose ėmė į visas puses trimituoti iššūkius, kurantais atsakydami į kurantus. O paskui be jokios priežasties vienas po kito tilo, protrūkiai vis labiau slopdami traukėsi tolyn – per visą Prancūziją, jam dingojosi, pastačius ausis gaudant tolstantį garsą, – skubia nedarnaus giedojimo banga. Turbūt šimtus mylių. O paskui banga kažkur apsigręžė ir nusirito taip pat greitai kaip atėjo. Gal nuo Šiaurės jūros, per mūšių laukus, aplink Paryžiaus pakraščius ir nuo paukščio iki tolimo paukščio per miškus, paskui per Boso lygumą, aukštyn žemyn Burgundijos kalvomis ir, lyg dar viena garsų upė, tiesiai į

Ronos slėnį, pro Valansą, Oranžą ir Avinjoną, pro Arlį ir Eksą, ir per plikas Provanso kalvas, ir štai jis vėl čia, praėjus valandai po ankstesnio užėjimo, triukšmingai šaižiai plūsta per garsų, nesiliaujantį cikadų tylos atitikmenį.

Staiga jis prisiminė pasažą Lorenso apysakoje „Žmogus, kuris mirė“ ir, dėkingas už dingstį trumpam nutraukti bergždžią miego vaikymąsi, įjungė šviesą ir nusileido žemyn susirasti knygos. Taip, štai jinai. „Jam išėjus užgiedojo jaunas gaidelis. Tai buvo menkas, skystokas krykštelėjimas, tačiau paukščio balse girdėjosi kažkas stipresnis už graužatį. Tai buvo būtinybė gyventi ir net šaukti gyvenimo triumfą. Žmogus, kuris buvo miręs, sustojo ir stebėjo, kaip gaidys, kuris buvo pabėgęs ir sugautas, pasišiaušia, pakyla ant pirštų galų, užverčia galvą ir pražioja snapą dar vienu gyvenimo iššūkiu mirčiai. Suskambėjo drąsūs garsai ir, nors buvo sumenkinti virvutės aplink paukščio koją, nebuvo nukirsti. Žmogus, kuris buvo miręs, nuogomis akimis žvelgė į gyvenimą ir matė, kaip visur audringomis arba subtiliomis bangų keteromis aukštyn šoka beribis ryžtas, iš mėlynos neregimybės iškyla putų viršūnėlės, juodas oranžinis gaidys arba žali liepsnos liežuviai iš figmedžio smaigų. Šie daiktai ir pavasario būtybės veržėsi spindėdami geismu ir teigimu. Jie plūdo it putų keteros iš neregimo geismo mėlyno tvano, iš beribių neregimų stiprybės marių, jie plūdo spalvoti ir apčiuopiami, efemeriški, bet savo plūsme nemirtingi. Žmogus, kuris buvo miręs, žvelgė, kaip didingai sviedžiasi į būtį daiktai, kurie nebuvo mirę, bet nebematė jų virpulingo geismo egzistuoti ir būti. Užtat ėmė girdėti skambantį, skambantį įžūlų iššūkį visiems kitiems egzistuojantiems daiktams...“

Antonis skaitė toliau, kol pabaigė pasakojimą apie žmogų, kuris buvo miręs ir vėl atgimęs, žmogų, kuris pats buvo pabėgęs gaidys, paskui padėjo knygą ir sugrįžo į lovą. Putos ant tų neregimų geismo ir stiprybės marių bangų. Tačiau gyvenimo, gyvenimo kaip tokio, prieštaravo jis mintyse, juk nepakanka. Kaip galima pasitenkinti

grynos energijos bevardiškumu, individualybės stokojančia galia, kuri, nors ir kaip slėpiningai dieviška, vis dėlto nesąmoninga, žemiau už gėrį ir blogį? Cikados čirškė nepaliaujamai, o apie ketvirtą per žemę vėl paplūdo gaidžių giedojimo potvynis ir nusirito už girdimumo ribų, Italijos link.

Gyvenimas nesuvaldomai gyvenasi. Bet yra gyviau įspūdingų simbolių, mąstė jis, negu giedantis gaidys arba jauni lapeliai, sprogstantys iš žiemos figmedžio kaulo baltumo griaučių. Jis prisiminė matytą filmą apie triušės kiaušialąstės apvaisinimą. Spermatozoidai, ekrane sprindžio ilgumo, kaip pašėlę davėsi į savo tikslą – mėnulišką kiaušinėlio rutulį. Nesuskaičiuojami, taikantys iš visų pusių, paklaikusiai virpančiais žiuželiais. Ir štai pirmutiniai pasiekė tikslą, rausėsi į jį, grūdosi per išorinę gyvos medžiagos sienelę, genami tūžmingos skubos atplėšdavo ištisas ląsteles, šios nuplevendavo ir dingdavo. Ir galų gale vienas iš įsibrovėlių prasiskverbė iki branduolio gyvuonies, apvaisinimo veiksmas buvo atliktas; ir staiga iki tol buvęs pasyvus rutulys sukrutėjo. Jis susitraukė smarkiu spazmu, glotnus apvalainas paviršius susiraukšlėjo ir kažkaip tapo atsparus kitiems spermatozoidams, bergždžiai besibloškiantiems į jį. Ir tada kiaušinėlis ėmė skaidytis, sieneles gaubėsi į save, kol susitiko viduryje, ir vietoj vienos ląstelės pasidarė dvi; paskui, tą procesą pakartojus toms dviem, keturios ląstelės, paskui aštuonios, paskui šešiolika. O ląstelių viduje protoplazmos granulės nuolatos judėjo, nelyginant žirniai verdančiame puode, bet savaime, iš savo pačių energijos.

Palyginti su šiais smulkiais gyvos medžiagos fragmentais giedantis gaidys ir savo egzistenciją be galo skelbiančios cikados tėra silpnai gyvi. Gyvenimas pro mikroskopą atrodo kur kas įnirtingesnis ir nesuvaldomesnis negu didesniajame pasaulyje. Guodžiamai ir kartu šiurpinamai nesuvaldomas. Nes juk taip – to nenugalimo, šliaužiančio geismo baisingas nesąmoningumas gali ir šiurpinti!

Ir, ak, koks siaubingas submentalinės aistros, tūžmingo neasmeninio egotizmo demonstravimas! Nepakeliamas, jeigu negalvotum apie tai tik kaip apie žalią medžiagą ir disponuojamą energiją.

Taip, žalia medžiaga ir energijos srautas. Įspūdingi savo kiekybe, trukme. Bet kokybiškai jie tik potencialiai vertingi: taptų vertingi tik paversti kuo nors kitkuo, būtų panaudoti tolesniam tikslui. Lorensui gyvūniškas tikslas atrodė pakankamas ir patenkinamas. Gaidys, jo giedojimas, peštynės, poravimasis – anonimiškai; ir žmogus anonimiškas kaip gaidys. Geriau toks nemąstantis anonimiškumas, tvirtino jis, negu niekingi santykiai žmonių, tepažengusių pusę kelio iki sąmonės, dar tik iš dalies civilizuotų.

Bet Lorensas niekada nežiūrėjo per mikroskopą, nematė biologinės energijos, kuri yra elementarios, nediferencijuotos būklės. Jis nenorėjo žiūrėti, iš principo nepritarė mikroskopams, nes bijojo, ką jie gali atskleisti, ir ne be reikalo bijojo. Tos nesuvaldomai knibždančios bevardės gelmių gelmės būtų kėlusios jam siaubą. Jis teigė, kad žalias medžiagas reikia apdoroti, – bet apdoroti tik iki tam tikro lygio ir ne daugiau, kad pirminę knibždančią energiją reikia panaudoti sąlygiškai aukštesniems gyvūno egzistencijos tikslams, bet ne gyvūną pranokstančiai egzistencijai. Arbitralu, nelogiška. Nes tie kiti, tolesni tikslai ir struktūros egzistuoja, ir jų negalima ignoruoti. Judėdamas erdvėje ir laike gyvūnas žmogus atrado juos savo kelyje, neabejotinai esančius ir realius.

Mąstymas ir pažinimo siekis – tai yra tikslai, kuriems jis pats naudoja po mikroskopu knibždančią, tamsoje įžūliai giedančią energiją. Mąstymas kaip tikslas, pažinimas kaip tikslas. O dabar staiga tapo akivaizdu, kad tai yra tik priemonės – neabejotinai tokia pat žalia medžiaga kaip ir pati gyvybė. Žalia medžiaga – o jis numanė, *žinojo*, koks turi būti galutinis rezultatas, ir dalimi savo esybės maištavo prieš šį žinojimą. Ką gi, imkis mėginimo savo žalią gyvybės medžiagą, mąstymą, pažinimą paversti *tuo* – tokiu

savo gyvenimo laikotarpiu, o juk jis civilizuotas žmogus! Pati idėja komiška. Viena iš tų absurdiškų krikščionybės liekanų – kaip jo tėvą apėmęs gėdingesnių egzistencijos realijų siaubas, kaip antai giesmių giedojimo per Visuotinį streiką. Vakarykštės religijos skausmeliai ir atsiriaugėjimai. Bet kita sąmonės dalimi jis liūdnai galvojo, kad niekada nepavyks savo žalią medžiagą permainyti į galutinį rezultatą, kad nežino, kaip ir nuo ko pradėti, kad bijo apsikvailinti, kad neturi reikiamos drąsos, kantrybės, proto jėgos.

Maždaug septintą, kai už užuolaidų saulė jau buvo aukštai virš horizonto, jis kietai įmigo ir po trijų valandų pabudęs krūptelėjo išvydęs prie lovos stovinį Marką Steidsą, stebeilijantį jį per tinklelį nuo uodų, besišypsantį lyg linksma ir smalsi gargulė.

– Markai? – paklausė jis apstulbęs. – Kas gi čia dabar?..

– Nuotakos vualis! – tarė Markas besdamas pirštu į muslino tinklelį. – Tiesiog *première communion**! Stebėjau tave miegantį.

– Ilgai?

– Oi, nebijok, – tarė jis atsakydamas ne į ištartą, o į nutylėtą klausimą, glūdėjusį Antonio suirzusiame balse. – Tu miegodamas neišsiduodi. Priešingai – apdumi žmones. Nesu matęs, kad kas nors atrodytų taip nekaltai kaip tu po šituo vualiu. Kaip kūdikis Samuelis**. Pernelyg meilus!

Prisiminęs, kad Helena pasakė tą patį žodį katastrofos rytą, Antonis susiraukė. Patylėjęs paklausė:

– Ko tu atvažiavai?

– Apsistoti pas tave.

– Tu nebuvai kviečiamas.

– Tai dar neaišku.

– Kuria prasme?

– Ta, kad galbūt suprasi vėliau.

---

* Pirmoji komunija (pranc.).

** Turimas galvoje šio pavadinimo Joshua Reynoldso paveikslas.

– Ką suprasiu?

– Kad norėjai pakviesti mane. Pats to nežinodamas.

– Kodėl tu taip manai?

Markas prisitraukė kėdę ir prieš atsakydamas atsisėdo.

– Aš mačiau Heleną tą vakarą, kai ji sugrįžo į Londoną.

– Tikrai? – Antonis pasistengė kalbėti kuo blankesniu, neišraiškingu tonu. – Kur? – pridūrė.

– Pas Hju. Hju iškėlė pobūvį. Buvo nejaukių momentų.

– Kodėl?

– Na, todėl, kad ji to norėjo. Žinok, kažkokia keista buvo jos būsena.

– Ji tau pasakė kodėl?

Markas linktelėjo.

– Ji net liepė skaityti tavo laišką. Bent pradžią. Toliau aš atsisakiau.

– Helena liepė skaityti mano laišką?

– Balsu. Ji reikalavo. Bet, kaip sakiau, keista buvo jos būsena, – stojo ilga tyla. – Todėl ir atvažiavau, – galiausiai pridūrė jis.

– Manydamas, kad apsidžiaugsiu tave matydamas?

– Manydamas, kad tu apsidžiaugsi mane matydamas, – rimtai atsakė Markas.

Po dar vienos pauzės Antonis tarė:

– Na, gal tu nesi visai neteisus. Tam tikra prasme man, žinoma, atgrasu tave matyti, – jis nusišypsojo Markui. – Nieko asmeniško, suprask. Man lygiai taip pat būtų atgrasu bet ką matyti. Bet kita prasme džiaugiuosi, kad atvažiavai. Ir tai jau asmeniška. Nes manau, kad tu gali – na, gali šiek tiek nutuokti apie reikalų esmę, – nusprendė jis neįsipareigojamai miglotai. – Jeigu yra kas nors, kas gali... – jis ketino sakyti „padėti“, bet mintis apie pagalbą jam buvo atstumianti, atrodė groteskiškai susijusi su gerai parinktais kunigo žodžiais mirus artimajam, su internato vedėjo atvira, draugiška

šneka apie lytines pagundas, tad nejaukiai nutilo. – Jeigu kas nors gali ką nors protingai pasakyti apie visa tai, – prabilo jis iš naujo kitu raiškos lygiu, – man atrodo, tai tu.

Anas tylomis linktelėjo ir pagalvojo, kad šitas tai visada pakalbės apie protingus pasakymus – netgi dabar!

– Mane apėmė jausmas, – toliau lėtai kalbėjo Antonis, įveikdamas vidinį pasipriešinimą, – jausmas, kad norėtųsi visa tai užbaigti, sutvarkyti. Kitu pagrindu, – pratarė jis, tarsi kankinamas. – Dabartinis... – jis papurtė galvą. – Man tai truputį nusibodo, – paskui, gėdingai suvokęs absurdišką nutylėjimo netinkamumą ir blogesnį nei absurdišką melagingumą, ryžtingai pridūrė: – Taip nieko nebus. Tai pagrindas, tegalintis išlaikyti šmėklos svorį. Ir, norėdamas juo naudotis, pavirtau šmėkla, – patylėjęs lėtai tęsė: – Pastarąsias kelias dienas mane apėmęs keistas jausmas, kad manęs lyg ir nėra, kad nebuvo jau kažin kiek metų. Nuo... na, aš tiksliai nežinau, nuo kada. Gal nuo prieškario, – jis negalėjo prisiversti kalbėti apie Brajaną. – Nėra, – pakartojo.

– Labai daugelio žmonių nėra, – tarė Markas. – Bent jau kaip žmonių. Yra tik kaip gyvūnai ir įkūnytos funkcijos.

– Gyvūnai ir įkūnytos funkcijos, – anas pakartojo. – Tiksliai pasakei. Bet daugeliu atvejų jie neturi pasirinkimo – nebuvimą jiems primeta aplinkybės. O aš buvau laisvas rinktis – bent jau tiek, kiek kas nors gali būti laisvas rinktis. Jeigu manęs nebuvo, tai tyčia.

– Ir tu nori pasakyti, kad tik dabar susigaudei, jog tavęs nėra?

Antonis papurtė galvą.

– Ne, ne, aš, aišku, žinojau. Visą laiką. Bet tik teoriškai. Taip, kaip žmogus žinai... na, pavyzdžiui, kad yra paukščių, gyvenančių simbiozėje su vapsvomis. Keistas ir įdomus faktas, bet ne daugiau. Aš neleidau, kad būtų daugiau. O ir turėjau pasiteisinimų. Darbas: per daug asmeninio gyvenimo trukdytų mano darbui. Ir laisvės poreikis: laisvės mąstyti, laisvės atsiduoti aistrai pažinti pasaulį.

Ir laisvės dėl jos pačios. Norėjau būti laisvas, nes būti nelaisvam nepakenčiama.

– Tai aš galiu suprasti, – tarė Markas, – su sąlyga, kad yra kas nors, kas gali mėgautis laisve. Ir su sąlyga, – pridūrė jis, – kad tas kas nors sąmoningai suvokia esąs laisvas įveikdamas kliūtis laisvės kelyje. Bet kaip tu gali būti laisvas, jeigu tokio „tavęs“ nėra?

– Aš visada tai sudėstau atvirkščiai, – tarė Antonis. – Kaip gali būti laisvas – arba (nes apie tai reikia galvoti neasmeniškai) kaip gali būti laisvė, kol tvirtai laikosi „tu“? „Tu“ privalo būti nuoseklus ir atsakingas, visada ką nors pasirinkti ir įsipareigoti. O atsikratęs to „tu“, atsikratai atsakomybės ir nuoseklumo reikmės. Esi laisvas – esi nesąlygotų, neįpareigojančių būsenų seka be praeities ir ateities, tik tiek, kad negali valingai atsikratyti prisiminimų ir lūkesčių, – patylėjęs tęsė: – Stulbinanti senio Sokrato kvailybė! Įsivaizduoti, kad tereikia žinoti teisingą elgesio kryptį, ir jos laikysiesi. Praktiškai visada ją žinai – ir dažniausiai jos nesilaikai. O gal tu ne toks, – pridūrė jis kitu tonu žvelgdamas į Marką pro tinklelį nuo uodų. – Žmogus linkęs savo trūkumus priskirti visiems. Mano atveju – silpnumą. Ką jau kalbėt apie drovumą, – pridūrė ir nusijuokė, juokas išsprūdo savaime, dėl giliai įsišaknijusio įpročio vos tik pasakius pusiau atsiimti viską, kas panašu į asmeninį išsipasakojimą, klausytojo mintyse sukurstyti abejonę, ar jo ketinimas kalbėti rimtas. – Drovumas ir tiesiog bailumas, ir vangumas visur, išskyrus mano darbą, – jis vėl nusijuokė, tarsi visa tai būtų buvęs absurdas, nevertas minėti. – Žmogus užmiršti, kad kiti gali būti kitokie. Valingi, tvirtai siekiantys tikslo. Drįstu manyti, kad tu visada darai tai, ką manai esant teisinga.

– Visada darau tai, – atsakė Markas. – Ar būtų teisinga, ar klaidinga, – jis pademonstravo šypsenos anatomiją.

Antonis atsilošė ant pagalvių, rankas sunėręs už pakaušio, primerkęs. Paskui po ilgos tylos atsigręžė į Steidsą ir staiga tarė:

– Tau niekada nebūna, kad tiesiog nesinori daryti to, ką esi nusprendęs? Pavyzdžiui, kaip tik dabar staiga susimąsčiau, kodėl apskritai taip ėmiau tau kalbėti – kodėl galvojau apie šiuos dalykus prieš tau atvažiuojant, kodėl bandžiau apsispręsti ką nors daryti. Susimąsčiau ir pajutau, kad man tiesiog nesinori. Pamaniau, kad geriau būtų tiesiog išsisukti iš viso to ir grįžti prie pažįstamos rutinos. Ramaus gyvenimo. Nors ramus gyvenimas būtų fatališkas. Fatališkas, mirtinas, bet vis tiek viską už jį atiduočiau, – jis pakraipė galvą. – Jeigu nebūtum atvažiavęs sugėdinti manęs, kad kaip nors apsispręsčiau, turbūt taip ir būčiau padaręs – išsisukęs nuo visko ir grįžęs prie ramaus gyvenimo, – nusijuokė. – O gal, – pridūrė, – net ir dabar taip padarysiu. Nepaisydamas tavęs, – atsisėdo, pakėlė tinklelį nuo uodų ir išlipo iš lovos. – Einu į vonią.

XXVII skyrius

1914 m. gegužės 27 d.

Nusileidęs pusryčiauti Antonis pamatė, kaip jo tėvas abiem vaikams aiškina jų valgių etimologiją.

– ...tiesiog kita „pottage" forma. Sakai „porridge"*, kaip sakai – arba veikiau (jis mirktelėjo joms), tikiuosi, jūs nesakot „are" vietoj „ate".

Abi mergaitės flegmatiškai valgė.

– O, Antonis! – toliau kalbėjo ponas Bivisas. – Geriau vėliau negu niekad. Ką, sriubos šįryt nevalgysi? Bet, tikiuosi, imsi Aberdyno kotletą.

Antonis įsidėjo menkės ir atsisėdo į savo vietą.

– Čia tau laiškas, – tarė ponas Bivisas ir padavė. – Ar tik aš neatpažįstu Brajano rašysenos? – jis vis dar patenkintas savo darbu Mančesteryje?

---

* *Pottage* – tiršta sriuba; *porridge* – košė (angl.).

– Manau, kad taip, – atsakė Antonis. – Tik, žinoma, jis per daug dirba. Laikraštyje sėdi iki pirmos arba antros nakties. O nuo pietų iki vakarienės dirba prie disertacijos.

– Na, gražu matyti jauną žmogų, turintį energijos savo siekiams, – tarė ponas Bivisas. – Nes juk, aišku, jam nereikia taip sunkiai dirbti. Nėra taip, kad jo motina neturėtų lėšų.

Lėšos taip suerzino Antonį, kad, nors Brajano elgesį laikydamas absurdišku, tėvui atsakė atšiauriai griežtai.

– Jis neims motinos pinigų, – tarė labai šaltai. – Tai principo reikalas.

Dėmesį atitraukė vaikai – jie padėjo į šalį košės lėkštes ir gavo Aberdyno kotletų. Antonis pasinaudodamas proga pradėjo skaityti laišką.

Ilgai neturėjau žinių apie tave. Čia viskas kaip įprasta, arba taip būtų, jeigu jausčiausi bent kiek žvitresnis. Bet miegu nekaip ir vidiniai mechanizmai ne tokie geri, kokie galėtų būti. Dėl to sulėtėjo disertacijos rašymas, nes darbo laikraštyje negaliu sulėtinti. Dėl viso to su ilgesiu laukiu mūsų suplanuotų dviejų savaičių Langdeile*. Neapvilk manęs, dėl Dievo meilės. Kokie nykūs atrodo savi griaučiai, kai bent šiek tiek sušlubuoja! Kai nešlubuoja, taip pat, tiesą sakant. Ištisa aibė nemodernių nepatogumų. Šis fizinis nulemtumas skatologijai ir nešvankybėms kartais man kelia kartų apmaudą.

Nedelsdamas parašyk ir papasakok, kaip laikaisi, ką skaitai, ar sutikai įdomių žmonių. Ir gal galėtum padaryti man paslaugą? Džoana dabar mieste – gyvena pas tetą ir talkina labdaros organizacijos žmonėms. Jos tėvas nenorėjo, kad išvažiuotų, – jam geriau turėti ją namie, kad galėtų tironizuoti. Virė ilga kova, ir

---

* *Langdale* – kalnų apsuptas slėnis šiaurės vakarų Anglijoje, populiari pėsčiųjų žygių vieta.

jis galiausiai pralaimėjo – ji mieste jau beveik mėnesį. Už tai aš nepaprastai dėkingas, bet kartu dėl įvairių priežasčių truputį nerimauju. Jeigu savaitgaliais galėčiau ištrūkti, pats atvažiuočiau, bet negaliu. Ir tam tikra prasme galbūt viskas į gera. Tokios riestos būklės greičiausiai būčiau kaip baidyklė šventėje, be to, esama tam tikrų komplikacijų. Negaliu jų paaiškinti laiške, bet kai liepą atvažiuosi į šiaurę, pabandysiu. Reikėjo paprašyti tavo patarimo prieš tai. Tavo galva geresnė negu mano. Galiausiai dėl to ir nekalbėjau su tavim apie tą reikalą – bijojau, kad palaikysi mane kvailiu! Toks idiotas buvau. Bet, ką gi, aptarsime visa tai vėliau. O dabar gal galėtum su ja susisiekti, nusivesti pavalgyti, prakalbinti, paskui parašyti man, kaip, tavo nuomone, ji reaguoja į Londoną, ką apskritai mano apie gyvenimą, ir taip toliau. Sukrečianti permaina – iš atokaus kaimo į Londoną, iš slegiančio skurdo į turtingus namus, iš tulžingo tėvo tironijos į nepriklausomybę. Sukrečianti permaina, ir nors aš ja džiaugiuosi, truputį nervinuosi dėl galimo poveikio. Bet tu pamatysi.

Tavo – B.

Antonis pasimatė tą pačią dieną. Išliko tas pats drovumas, pastebėjo spausdamas jai ranką restorano vestibiulyje, ta pati sumišimo šypsena, tas pats svyrantis atsitraukimo judesys. Veidu ir kūnu ji buvo moteriškesnė negu kai matė ją pastarąjį kartą, prieš metus, atrodė ir gražesnė – be abejo, daugiausia dėl to, kad geriau apsirengusi.

Jiedu nuėjo į restoraną ir atsisėdo. Antonis užsakė maisto ir butelį „Vouvray", tada ėmėsi zonduoti dirvą.

Londonas – kaip jai patinkąs Londonas?

Dievinanti jį.

Net ir savo darbą?

Kabinetinę dalį gal nelabai. Bet triskart per savaitę ji padedanti vaikų lopšelyje.

– Myliu kūdikius.

– Net ir tuos siaubingus smirdalius?

Džoana pasipiktino.

– Jie žavingi. Man patinka dirbti su jais. Be to, tai leidžia man ramia sąžine mėgautis visu kitu Londonu. Jaučiuosi susimokėjusi už teatrus ir šokius.

Drovumas skaidė jos šneką, blaškė tai į šviesą, tai į šešėlį. Vienu metu ji, būdavo, kalbės sunkiai, vos praverdama lūpas, žemu neaiškiu balsu, nugręžusi veidą; o paskui jos drovumą nušluos stiprių jausmų antplūdis – džiaugsmo arba kokio nors susikrimtimo, arba nesuvaldomo linksmumo, ir ji žvelgs į jį staiga netikėtai išdrąsėjusiomis akimis, iš vos girdimo balsas pasidarys aiškus, tarp atvira jausmo išraiška pravertų lūpų blyksės stiprūs balti dantys. Paskui staiga ji tarsi pasibaisės savo drąsa, ims suvokti jį kaip galimą kritiką. Ką jis galvoja? Ar tik ji neapsikvailino? Balsas ims strigti, skruostus užlies raudonis, ji nudelbs žvilgsnį į lėkštę; ir tada kelias minutes į savo klausimus jis tenugirs jos trumpus vaptelėjimus, o į didžiausias pastangas ją pralinksminti – tik mechaniškiausią nervingą juoką. Tačiau maistas ir vynas atliko savo darbą, ir galiausiai ji ėmė jaustis su juo laisviau. Jiedu ėmė kalbėti apie Brajaną.

– Tu turėtum neleisti jam taip sunkiai dirbti, – tarė jis.

– Manai, aš nesistengiu? – ir ji tęsė kone su pykčiu balse: – Toks jo būdas. Jis baisiausiai sąžiningas.

– Tavo užduotis – padaryti jį nesąžiningą.

Jis nusišypsojo, tikėdamasis, kad ji atsakys tuo pačiu. Bet ji tik susiraukė, veidas įgavo apmaudaus susikrimtimo išraišką.

– Lengva tau kalbėti, – sumurmėjo ji.

Stojo tyla, ji sėdėjo nudelbusi akis, gurkštelėjo vyno.

Jam pirmą kartą toptelėjo, kad jiedu būtų galėję susituokti, jeigu Brajanas būtų sutikęs gyventi su motina. Tai kodėl gi, matant, kaip jis įsimylėjęs šią merginą?..

Su persikų desertu viskas iškilo į paviršių.

– Sunku apie tai kalbėti, – tarė ji. – Aš beveik niekam nė neminėjau. Bet su tavim kas kita. Tu pažįsti Brajaną taip seniai – esi jo seniausias draugas. Tu suprasi. Man atrodo, kad galiu tau papasakoti.

Apimtas smalsumo, bet kartu šiek tiek sunerimęs, jis sumurmėjo kažką miglotai mandagaus.

Ji nepastebėjo jo sumišimo ženklų – šią akimirką jai Antonis tebuvo dangaus atsiųsta proga galų gale žodžiais išlieti jausmus, pernelyg ilgai negavusius pasireikšti.

– Čia tas jo sąžiningumas. Kad tu žinotum!.. Kodėl jis įsikalė mintį, kad meilėje yra kažkas negero? Supranti, paprastoje, laimingoje meilėje. Jis mano, kad tai neteisinga, kad jam nederėtų patirti tų jausmų.

Ji nustūmė savo lėkštę ir, palinkusi priekin, alkūnėmis atsirėmusi į stalą, tylesniu, intymesniu balsu ėmė kalbėti apie tai, kaip Brajanas ją bučiavo ir paskui susigėdo dėl tų bučinių, tad atpirkdamas kaltę vėliau jos nebebučiavo.

Antonis klausėsi apstulbęs. „Tam tikrų komplikacijų", laiške rašė Brajanas – švelniai pasakyta. Tai tiesiog beprotybė. Tragiška – bet taip pat groteskiška, absurdiška. Jam toptelėjo, kad Merei ši istorija atrodytų ypač komiška.

– Jis sakė norįs būti vertas manęs, – pasakojo ji toliau. – Vertas meilės. Bet atsitiko tik taip, kad dėl to aš ėmiau jaustis neverta. Neverta nieko, visais atžvilgiais. Kalta – jausdamasi padariusi kažką blogo. Ir nešvaraus, supranti, lyg būčiau įvirtusi į purvą. Bet, Antoni, juk tai nėra bloga, ką? – klausė ji. – Ta prasme, kad mes nesam darę nieko, kas nėra... na, žinai: tai visai nekalta. Kodėl jis sako esąs nevertas ir kartu verčia mane jaustis nevertą? Kodėl? – neatlyžo ji. Jos akyse pasirodė ašaros.

– Jis visada toks buvo, – tarė Antonis. – Gal auklėjimas... Jo motina – nuostabus žmogus, – pridūrė jis, įsikirsdamas, kaip staiga

suvokė tardamas šiuos žodžius, į pačios ponios Foks kalbėjimo būdą. – Bet gal kaip tik todėl truputį linkusi prispausti.

Džoana energingai linktelėjo, bet nieko nesakė.

– Gali būti, kad ji paskatino jį per aukštai užsimoti, – tęsė jis. – Per aukštai visur kur, jeigu supranti mano mintį, net kai jis tiesiogiai neseka jos pavyzdžiu. Pavyzdžiui, kad ir tas jo nenoras imti jos pinigų...

Džoana stvėrėsi šios temos su aistringu užsidegimu.

– Taip, kodėl gi jis nori būti kitoks negu visi? Juk pasaulyje yra ir kitų gerų žmonių, ir jie nemato reikalo taip daryti. Žinok, – pridūrė ji įsispitrėjusi Antoniui į veidą, tarsi mėgindama jame aptikti ir užgniaužti bet kokį nepritarimo arba, dar blogiau, globėjiško linksmumo ženklą, – žinok, aš manau, kad čia jis nuostabiai elgiasi. Nuostabiai! – pakartojo lyg ir su iššūkiu. Paskui, grįždama prie kritiško tono, kuriuo Antoniui kalbėti nenorėjo leisti, bet, kaip jai atrodė, jos pačios jausmai Brajanui davė jai tokią teisę, kalbėjo toliau: – Vis tiek nesuprantu, kaip tai jam pakenktų, jeigu imtų tuos pinigus. Manau, kad čia daugiausia motinos įtaka.

Nustebęs:

– Bet jis man sakė, kad ponia Foks stengėsi jį įtikinti imti.

– O, ji *pavaizdavo* norinti, kad imtų. Mes vieną gegužės savaitgalį ten buvom aptarti to. Ji kartojo jam, kad imti pinigus nėra blogai ir kad jis turėtų pagalvoti apie mane ir santuoką. Bet paskui, kai mudu su Brajanu pasakėm jai, kad pritariau spendimui neimti...

Antonis pertraukė ją:

– Tu tikrai pritarei?

Džoana nuleido akis.

– Iš dalies, – suniurnėjo ji. Paskui vėl pakėlė žvilgsnį plykstelėdama pykčiu. – Kaip aš galėjau nepritarti? Matydama, kad tai yra, ką jis nori daryti, ir, negana to, būtų daręs net ir be mano pritarimo. Be to, kaip tau sakiau, tai yra gana šaunu ir nuostabu. Aišku, kad pritariau.

Bet pritarimas nereiškia, kad aš tikrai *norėjau*, kad jis atsisakytų tų pinigų. Čia ir išlindo jos nenuoširdumas – apsimetė mananti, kad aš norėjau, kad jis atsisakytų, ir pasveikino su tuo mus abu. Sakė, kad elgiamės herojiškai ir panašiai. Ir šitaip paskatino jį toliau laikytis šio sumanymo. Tai jos darbas, sakau tau. Daug labiau, nei tu manai.

Ji nutilo, ir Antonis pamanė, kad geriausia bus mesti šią temą. Dievas žino, ko ji prikalbėtų, jeigu jis leistų jai toliau šnekėti apie ponią Foks.

– Vargšas Brajanas, – tarė jis balsu ir, griebdamasis banalybės, pridūrė: – Geresnis – gero priešas.

– Taip, kaip tik taip! – sušuko ji. – Gero priešas. Jis nori būti tobulas – bet žiūrėkim, kas iš to išeina! Jis kankina save ir skaudina mane. Kodėl turėčiau jaustis nešvari ir nusikaltusi? Juk jis kaip tik to ir siekia. O aš gi nieko blogo nepadariau. Tiesą sakant, ir jis nepadarė. O nori, kad aš taip pat galvočiau apie jį. Nešvarus ir nusikaltęs. Kodėl jis taip sunkina man gyvenimą? Sunkina, kaip tik sugeba, – jos balsas virpėjo, paplūdo ašaros. Ji išsitraukė nosinę ir greitai jas nušluostė. – Atsiprašau, – tarė. – Elgiuosi kvailai. Bet kad tu žinotum, kaip man sunku! Aš jį taip mylėjau ir noriu toliau mylėti. Bet atrodo, kad jis nenori man to leisti. Tai turėtų būti taip gražu, bet jis daro viską, kad atrodytų bjauru ir siaubinga, – patylėjusi kone iki šnibždesio pritildytu balsu pridūrė: – Aš kartais suabejoju, ar dar ilgai šitaip ištversiu.

Ar tai reiškia, pagalvojo jis, kad ji jau apsisprendusi nutraukti santykius – yra susipažinusi su vyru, kuris pasiruošęs mylėti ją ir būti mylimas ne taip tragiškai, normaliau negu Brajanas? Ne, tikriausiai ne, nusprendė jis. Bet yra didelė tikimybė, kad taip nutiks. Ji turi savito patrauklumo (ne visai tokio, koks patiktų jam pačiam). Kandidatų netrūks; ir jeigu prisistatys patenkinamas kandidatas, ar ji sugebės – kad ir ko sąmoningai norėdama – atsisakyti?

Džoana nutraukė tylą:

– Aš taip dažnai svajoju apie namą, kuriame mes gyvensim. Vaikštau iš kambario į kambarį, ir viskas atrodo taip gražu. Tokios dailios užuolaidos ir krėslų apmušalai. Ir gėlių pilnos vazos, – ji atsiduso ir patylėjusi paklausė: – Ar tau suprantamas jo nenoras imti motinos pinigų?

Antonis akimirką padvejojo ir atsakė neįsipareigodamas:

– Suprantamas, bet aš nemanau, kad pats taip daryčiau.

Ji vėl atsiduso.

– Man irgi taip atrodo, – ji pasižiūrėjo į laikrodį, paskui pasiėmė pirštinaites. – Man reikia eiti, – šitaip iš intymumo sugrįžusi į proziškąlaiko, žmonių ir įsipareigojimų pasaulį, ji staiga atsitokėjusi vėl skausmingai susidrovėjo. Gal jam nuobodu? Gal ji jam atrodo kvailė? Pažvelgusi jam į veidą bandė atspėti jo mintis, paskui nuleido akis. – Bijau, čia per daug kalbėjau apie save, – sumurmėjo ji. – Nesuprantu, kam turėčiau tave apkrauti...

Jis paprieštaravo:

– Kad tik aš galėčiau kaip nors padėti.

Džoana vėl pakėlė veidą ir dėkingai šyptelėjo.

– Tu daug padarei jau vien išklausydamas.

Jiedu išėjo iš restorano ir, palydėjęs ją į autobusą, patraukė pėsčias Britų muziejaus link ir eidamas galvojo, kokį laišką Brajanui parašyti. Ar nusiplauti nuo viso to reikalo rankas ir brūkštelėti, kad Džoana atrodo sveika ir laiminga? Ar prasitarti, kad ji jam viską papasakojo ir tada imtis priekaištų, perspėjimų, patarimų? Tarp didžiulių portiko kolonų jis įėjo vidun į blausią vėsą. Išrėžti tikriausią pamokslą, pagalvojo jis pasibjaurėdamas. Jeigu tik būtų galima pažiūrėti į problemą taip, kaip reikėtų – kaip į pokštą Rablė dvasia. Bet kad iš Brajano vargu ar galima tikėtis tokio požiūrio. O juk jam būtų labai pravartu dėl įvairovės pamąstyti Rablė stiliumi. Antonis tarnautojui parodė bilietą ir nuėjo koridoriumi į skaityklą. Visada ir būna ta bėda, galvojo jis, – jokio žmogaus

nepaveiksi taip, kad jis nebebūtų savimi, ir nepaveiksi jokiomis priemonėmis, kurių pagrįstumo jis nėra jau pripažinęs. Pastūmė duris ir atsidūrė po kupolu, supamas silpno aitroko knygų kvapo. Milijonų knygų. Ir visi tie šimtai tūkstančių autorių, šimtmetis po šimtmečio – kiekvienas įsitikinęs esąs teisus, įsitikinęs žinąs esminę paslaptį, įsitikinęs, kad gali įtikinti visą pasaulį išguldydamas tai juodu ant balto. O iš tikrųjų, žinoma, kas nors kada nors yra įtikinęs tik tuos žmones, kuriuos prigimtis ir aplinkybės jau buvo konkrečiai arba potencialiai įtikinusios. Ir net jais nebuvo galima visiškai pasiklaiuti. Aplinkybės keičiasi. Tai, kas įtikino sausį, nebūtinai įtikins rugpjūtį. Darbuotojas padavė jam paliktas knygas, ir jis nuėjo į savo vietą. Dvasios kalnai nesibaigiančiose gimdymo kančiose, o rezultatas – koks? Na, *si ridiculum murem requiris, circumspice**. Patenkintas savo išradimu, jis ėmė dairytis į kitus skaitytojus – vyrus it jūrų vėplius, bespalves moteris, indus, perkarusius arba išsipūtusius, patriarchus su žandenomis, akiniuotus jaunuolius. Visų šimtmečių palikuonis. Slegia, jeigu žiūrėsi į tai rimtai, – bet kartu be galo komiška. Jis atsisėdo ir atsivertė knygą – De Lankro „Tableau de l-Inconstance des Mauvais Anges“** – toje vietoje, kur vakar baigė skaityti. „*Le Diable estoit en forme de bouc, ayant une queue et au dessoubs un visage d'homme noir, où elle fut contrainte le baiser...*“*** Mintyse nusijuokė. Dar vienas pokštas Merei, pagalvojo.

Penktą jis atsistojo, paliko knygas ant staliuko ir iš Holborno nuvažiavo metro į Glosterio gatvę. Po kelių minučių stovėjo prie Merės Amberli paradinių durų. Atidarė tarnaitė, jis jai familiariai

---

* Jeigu reikia kurčios pelės, apsidairyk (lot.).

** Prancūzų raganų medžiotojo Pierre de Lancre „Piktųjų dvasių demaskavimo knyga“ (1613).

*** Velnias įgauna ožio pavidalą – užpakalyje uodega, o priekyje juodas veidas, reikalaujantis bučinio.

nusišypsojo ir, pasinaudodamas namų draugo privilegija, nieko nelaukdamas užbėgo laiptais į svetainę.

– Turiu tau istoriją, – paskelbė jis eidamas per kambarį.

– Tikiuosi, nepadorią, – pasakė Merė nuo sofos.

Antonis pabučiavo jai ranką ta savo neseniai įvaldyta afektuota maniera ir atsisėdo.

– Nepadoriems, – tarė jis, – viskas nepadoru.

– Taip, kokia laimė! – ir su ta kreiva šypsenėle, su tamsiu žvilgesiu tarp primerktų vokų pridūrė: – Nešvanki fantazija – amžina šventė.

Pokštas buvo senas ir ne jos, bet Antonio juokas vis tiek jai suteikė malonumo. Jis juokėsi iš širdies, garsiai ir ilgai – garsiau ir ilgiau, nei pokštas buvo vertas. Bet iš tikrųjų jis juokėsi net ne iš paties pokšto. Pokštas tebuvo ne ką daugiau kaip dingstis, o juokas – reakcija ne į atskirą akstiną, o į visą nepaprastą ir jaudinančią situaciją. Galėti laisvai kalbėti apie bet ką (*bet ką* – iš tiesų) su moterimi, dama, tikra „kepalų minkytoja“, kaip sakydavo ponas Bivisas užėjus etimologinio pokštavimo nuotaikai*, kuo gryniausia kepalų minkytoja, o kartu ir tavo meilužė, be to, skaičiusi Malarmė, be to, Gijomo Apolinero draugė; ir klausytis, kaip kepalų minkytoja skelbia tai, ką praktikuoja, ir atsainiai pamini lovas, klozetus, fiziologiją to, ką jie dėl suvaržymų (nes anglosaksiški žodžiai vis dar buvo neminėtini) turėjo vadinti *l'amour*, – Antoniui po dvejų su puse metų ir nepaisant, kad Merė kartkarčiais nuklysdavo į šalį, ši patirtis tebebuvo svaiginantis išsivadavimo ir uždrausto vaisiaus, atsipalaidavimo ir dirginimo mišinys. Jo tėvo visatoje, Paulinos ir tetų pasaulyje tokių dalykų tiesiog nebuvo – su skausminga, akivaizdžia, žiojėjančia tuštuma. Kaip užhipnotizuotas pacientas, kuriam liepta vietoj kryžių penkakės matyti tuščią kartoną, jie tyčia neregėjo nepageidautinų dalykų, sąmokslininkiškai tylėjo apie tai, kam buvo

* Angl. žodžio *lady* kilmė (iš *loaf-kneader*).

akli. Net žemesnių gyvūnų gamtinės funkcijas teko ignoruoti – net apie keturkojus kai kas buvo nutylima. Pavyzdžiui, tas atsitikimas su ožiu – dabar tai buvo viena iš Antonio rinktinių poringių tema. Subtiliai komiška – bet dabar kur kas labiau komiška negu tuo metu, kai tai iš tikrųjų įvyko, likus beveik dvejiem metams iki jo pažinties su Mere! Jiems piknikaujant toje siaubingoje Šeideko perėjoje, Veishornui stūksant virš jų kaip manijai ir žolėje gulint pono Biviso rūpestingai nuskintų gencijonų puokštei, jų šeimą aplankė dar nesuaugęs ožiukas, pasigviešęs jų kietai virtų kiaušinių druskos. Besigūžiančios ir šiek tiek pasibjaurėjusios po savo džiugesio minomis, jo mažos netikros sesutės ištiesė laižyti rankas, Paulina fotografavo, o ponas Bivisas, ožiais besidomintis veikiau filologiškai, citavo Teokritą. Pastoralinė scena! Bet staiga tas padariūkštis praskėtė kojas ir pro didelių geltonų akių pailgas lėliukes neišraiškingai tebevėpsodamas į Bivisų šeimą ėmė šlapintis ant gencijonų.

„Sviesto truputį pašykštėjo“ ir „Kaip smagiai šiandien atrodo puikus senasis Veishornas“, – kone kartu išpyškino Paulina ir ponas Bivisas, – pirmoji, stebeilydama į savo sumuštinį, skundo tonu, antrasis, sufokusavęs žvilgsnį į tolį, su apsalimo gaida balse, visai tikra Vordsvorto dvasia, nors ir išreikšta džentelmeniško ir grynai angliško pajuokavimo stiliumi.

Abu vaikai paskubomis kaltai užgniaužė jau besiveržiantį linksmybės protrūkio kvyksmą ir nukreipė sustingusius veidus vienas nuo kito bei nuo skandalingojo ožio. Akimirką kompromituotas, pono Biviso, Paulinos ir tetų pasaulis vėl patogiai suslūgo į respektabilumą.

– Tai kokia gi tavo istorija? – pasiteiravo ponia Amberli, jo juokui nuščiuvus.

– Išgirsi, – tarė Antonis ir kurį laiką patylėjo – degdamasis cigaretę, galvodamas, ką gi reikės pasakyti ir kaip jis tai norįs pasakyti. Istorija turėjo būti su užmoju, jam norėjosi, kad

ji būtų gera, podraug linksma ir psichologiškai įžvalgi – rūkomojo anekdotas, kartu turintis būti bibliotekinė istorija, laboratorijos istorija. Reikėjo, kad Merė ją įvertintų dvigubai – juoku ir pasigėrėjimu.

– Tu pažįsti Brajaną Foksą? – prabilo jis.

– Žinoma.

– Vargšelis Brajanas! – nutaisęs tinkamą toną, pasirinkęs globėjišką apibūdinimą, Antonis užėmė pranašumo padėtį, įtvirtino savo teisę – apsišvietusio ir mokslingo vivisektoriaus teisę anatomizuoti ir tyrinėti. – Taip, vargšelis Brajanas! Tas jo maniakiškas rūpestis dėl skaistybės! Skaistybė – nenatūraliausias iš visų lytinių iškrypimų, – pridūrė jis įterpdamas Remi de Gurmono citatą. Pritariama Merės šypsena paakino jį stengtis toliau. Stengtis, žinoma, su nuostoliu Brajanui. Bet tą akimirką jam tai neatėjo į galvą.

– Bet ko gi galima tikėtis, – įsiterpė Merė Amberli, – su tokia motina? Viena iš tų dvasinių vampyrių. Tikra šventoji Monika.

– Ario Scheferio šventoji Monika, – nejučia persistengė jis. Juk ponia Foks neturėjo nė ženklo tos Scheferio šventosios liguisto nenuoširdumo. Bet jo pasakojimo tikslas – išprovokuoti Merės juoką ir pasigėrėjimą – pakankamai pateisino visas priemones. Scheferis buvo puikus pokštas, pernelyg geras, kad praleistum, net jeigu ne į temą. Ir kai Merė ištarė tuo metu savo mėgstamiausią frazę – paminėjo ponios Foks „gimdos reakciją", – jis uoliai nusigriebė šių žodžių ir ėmė taikyti juos ne tik poniai Foks, bet ir Džoanai, ir net (sukurdamas dar vieną pokštą iš šio dalyko fizinio absurdiškumo) Brajanui. Brajano gimdos reakcija į skaistybę, konfliktuojanti su jo paties ir Džoanos gimdos reakcijomis į įprastinius geismus, – tai jau drama. Drama, paaiškino jis, apie kurios egzistavimą iki šiol jis tik įtaręs ir numanęs. Dabar jau nebesą ko spėlioti – jis žinąs. Tiesiai

iš pirmų lūpų. Iš moteriškų lūpų. Vargšė Džoana! Vivisektorius ant operacinio stalo pasiguldė dar vieną egzempliorių.

– Kaip ankstyvieji krikščionys, – pakomentavo ponia Amberli, jam pabaigus.

Tulžinga panieka jos balse jam staiga, pirmą kartą nuo pasakojimo pradžios, priminė, kad Brajanas jo draugas, o Džoana atrodė tikrai nelaiminga. Per vėlai jis panorėjo paaiškinti, kad, nepaisant šių įspūdžių, nėra kito žmogaus, kurį jis mėgtų, vertintų ir gerbtų labiau už Brajaną. „Nesuprask manęs klaidingai, – vaizduotėje retrospektyviai tarė jis Merei. – Aš jam esu visiškai atsidavęs.“ Mintyse jis iškalbingai dėstė šią temą. Tačiau joks vidinis iškalbingumas negalėjo pakeisti fakto, kad jis išdavė paslaptis ir piktybiškai reiškėsi be atsiprašymo ir be švelninančio paaiškinimo. Žinoma, tuo metu šis piktybiškumas jam atrodė kaip jo paties psichologinio akylumo apraiška, o išduotos paslaptys – būtini faktai, be kurių nebuvo kaip parodyti akylumo. Tačiau dabar...

Jis ūmai pasijuto sutrikęs ir netekęs žado iš saviplakos.

– Man baisiai pagailo Džoanos, – išlemeno jis stengdamasis taisyti padėtį. – Pažadėjau padaryti viską, ką galiu, kad padėčiau tai vargšelei. Tačiau ką? Štai klausimas. Ką?

Jis perspaudė suglumimo gaidą. Suglumimu galėjo teisinti Džoanos paslapčių išdavimą: papasakojo šią istoriją (dabar ėmė įtikinėti save) tik tam, kad galėtų patarimo paprašyti Merės – patyrusios, visko mačiusios moters.

Bet patyrusi, visko mačiusi moteris žiūrėjo į jį visai nejaukiu žvilgsniu. Pro ponios Amberli vokų plyšelius tviskėjo pašaipa. Kairys lūpų kamputis buvo ironiškai kilstelėtas.

– Gražiausia tavo savybė, – tarė ji vertinamai, – naivumas.

Jos žodžiai taip sužeidė, kad jis bemat užmiršo Džoaną, Brajaną, savo negarbingą elgesį ir tegalvojo apie sugniuždytą tuštybę.

– Ačiū, – tarė bandydamas išspausti nuoširdaus linksmumo šypseną.

Naivumas – ji laiko jį naiviu? Po jųdviejų Paryžiuje praleisto laiko. Po tų pokštų apie gimdos reakcijas?

– Toks žaviai jaunatviškas, toks mielas.

– Džiaugiuosi, kad taip manai.

Šypsena išsikreipė, jis juto kaip į skruostus plūsta kraujas.

– Pas tave atėjusi mergina, – tęsė ponia Amberli, – skundžiasi, kad ją per mažai bučiavo. O tu čia kuo rimčiausiai klausi, kaip turėtum jai padėti. O dabar išraudai kaip burokas. Brangusis, aš negaliu tavimi atsižavėti! – uždėjusi ranką jam ant alkūnės sukomandavo: – Klaupkis čia ant grindų, – jis gana nuolankiai pakluso. Merė Amberli kurį laiką tylėdama žiūrėjo į jį su ta pačia spindinčia pašaipia išraiška akyse. Paskui tyliai paklausė: – Ar parodyti tau, kaip tu gali jai padėti? Ar parodyti?

Jis linktelėjo nieko nesakydamas, bet ji vis dar klausiamai tebesišypsojo per ištiestos rankos atstumą nuo jo veido.

– O gal būsiu kvailė, jeigu parodysiu? – paklausė ji. – Ar ne per gerai tu išmoksi šią pamoką? Gal aš imsiu pavyduliauti? – ji papurtė galvą ir nusišypsojo – linksma, „civilizuota“ šypsena. – Ne, aš nepripažįstu pavyduliavimo, – suėmė jo veidą rankomis ir šnibždėdama: – Štai kaip tu gali padėti jai, – pritraukė jį prie savęs.

Antonis jautėsi pažemintas jos kone paniekinamai prisiimto dominuojančio vaidmens, bet jokia gėda, joks apmaudas negalėjo panaikinti kūnu suvokiamų pažįstamų malonumo ir geismo virpulių. Jis atsidavė jos bučiniams.

Išmušė laikrodis, ir tuoj pat iš viršaus atsklido artėjantys šaižūs vaikiški balsai. Ponia Amberli atsitraukė ir užėmusi jam delnu burną atstūmė nuo savęs.

– Reikia juk ir šeima užsiimti, – tarė ji juokdamasi. – Šešios. O šeštą aš tampu mylinčia motina.

Antonis atsikapanojo ant kojų ir, pasišovęs sufabrikuoti šiek tiek palankių įrodymų, nuėjo prie židinio ir atsistojo ten alkūnėmis remdamasis į atbrailą, žiūrėdamas į Konderio akvarelę.

Atsilapojo durys ir, klykdama kaip traukinio švilpukas, į kambarį įlėkė maža apvali kokių penkerių metų mergaitė ir tiesiog bloškėsi ant motinos. Iš paskos atskubėjo kita, kokiais trejais ar ketveriais metais vyresnė.

– Helena! – kartojo ji, ir jos veidas su nerimastinga nepritarimo mina buvo absurdiška guvernantės veido parodija. – Helena! Negalima. Mama, pasakyk jai, kad negalima šitaip šaukti, – kreipėsi ji į ponią Amberli.

Bet ponia Amberli tik nusijuokė ir perbraukė pirštais vešlius geltonus mažosios plaukus.

– Džois tiki Dešimčia Dievo įsakymų, – tarė ji atsigręžusi į Antonį. – Gimė tikėdama. Ar ne taip, brangioji? – apglėbė Džois per pečius ir pabučiavo. – O mudvi su Helena... – ji pakraipė galvą. – Kietasprandės ir neapipjaustytos širdyje bei ausyse.

– Auklė sako, kad jos sprandas sustingęs nuo skersvėjų, – įsiterpė Džois ir pasipiktino, kai motina, Antonis ir net, nesąmoningai užsikrėtusi, mažoji Helena prapliupo juoktis. – Bet taip yra! – sušuko ji, ir akyse pasirodė užgautos dorybės ašaros. – Auklė taip sakė.

XXVIII skyrius

1934 m. birželio 25 d.

Kaip lengvai galima tapti Stiginsu moderniais drabužiais! Daug subtilesniu, todėl daug bjauresniu, pavojingesniu Stiginsu. Mat pats Stiginsas, aišku, buvo per kvailas, kad būtų iš esmės labai blogas arba gebėtų pridaryti žmonėms daug žalos. O štai jeigu aš

užsimočiau, Dievas žino, ko pasiekčiau sielos melų srityje. Net ir *neužsimojęs* galiu toli nueiti, kaip šiandien suvokęs pasibaisėjau, kai pasitaikė kalbėti su Perčasu ir trim ar keturiais jo jaunais sekėjais. Kalbėjau apie Milerio „antropologinį požiūrį", apie taiką kaip gyvenimo būdą, ne tik kaip tarptautinę strategiją, nes gyvenimo būdas yra sąlyga bet kokios strategijos, turinčios bent kiek šansų tapti pastoviai sėkminga. Kalbėjau labai aiškiai, labai giliamintiškai, labai įtikinamai. (Tie pinčiukai klausė iškišę liežuvius.) Daug įtikinamiau, negu būtų kalbėjęs pats Perčasas – tas energingas pokštaujantis krikščioniškas stilius pradžioje būna veiksmingas, bet klausytojai greitai pajunta, kad su jais kalbama iš aukšto. Jie mėgsta, kad kalbėtojas būtų visiškai rimtas, bet suprantamas. O šitą triuką aš moku. Taigi, tikrai meistriškai dėsčiau apie dvasinį gyvenimą ir dėl to meistriškumo sėmiausi didelio malonumo, slapta sveikinau save, kad esu ne tik labai protingas, bet ir labai geras, – ir staiga suvokiau, kas aš esu: Stiginsas. Kalbu apie narsos, pasiaukojimo, kantrybės teoriją visai nepažindamas praktikos. Be to, kalbu žmonėms, kurie praktikuoja, ką aš skelbiu, – skelbiu taip veiksmingai, kad tinkami vaidmenys sukeisti: jie klausosi manęs, o ne aš jų. Atradimas, ką darau, buvo staigus. Mane apėmė gėda. Ir vis tiek – tai dar gėdingiau – kalbėjau toliau. Tiesa, nebeilgai. Minutę kitą, ir tiesiog turėjau liautis, atsiprašyti, tvirtinti, kad ne mano reikalas kalbėti.

Tai rodo, kaip lengva tapti Stiginsu per klaidą, nesąmoningai. Bet taip pat, kad nesąmoningumas – ne pasiteisinimas, nes esi atsakingas už klaidą, o ji, žinoma, randasi iš malonumo, kad esi talentingesnis už kitus ir tuo talentu tarp jų dominuoji. Kodėl esi nesąmoningas? Todėl, kad niekada nepasivarginai tyrinėti savo motyvų, o jų netyrinėji todėl, kad dažniausiai jie būna negarbingi. Antra vertus, žinoma, gali tyrinėti motyvus, bet primeluoti sau apie juos, kol įtikėsi, kad jie geri. O tai yra save suvokiančio Stiginso įsitikinimas. Visada

smerkiau puikavimąsi bei norą dominuoti kaip vulgarius ir vaizdavausi esąs gana laisvas nuo šių vulgarybių. Bet kiek apskritai buvau laisvas, tai laisvas, dabar suvokiu, tik dėl abejingumo, stūmusio mane nuo žmonių, dėl išorinių ekonominių ir vidinių intelektinių aplinkybių, kurios mane padarė sociologu, o ne bankininku, administratoriumi, inžinieriumi, dirbančiu tiesiogiai sąveikaujant su savo gentainiais. Jau suvokiau, kad neužmegzti sąveikos yra negerai, bet vos užmezgęs pagaunu save siekiant dominuoti. Dar blogiau – puikuojuosi, kaip būtų puikavęsis Stiginsas, bandau dominuoti vien žodžiais demonstruodamas dorybes, kurių pats neįdiegiu praktikoje. Žeminantis jausmas suprasti, kad tavo tariamos geros savybės daugiausia nulemtos aplinkybių ir blogo abejingumo įpročio, vertusio vengti progų pasielgti blogai – arba, tiesą sakant, ir gerai, nes juk sunku pasielgti gerai arba blogai, kai aplink nėra žmonių. Dar labiau žeminantis jausmas supratus, kad, su geros valios pastanga sukūręs reikiamas progas, į jas bemat sureaguoji pasielgdamas blogai. Įsidėmėtina: apmąstyti dorybes, kurios yra priešingos tuštybei, galios geismui, veidmainystei.

XXIX skyrius

1931 m. gegužės 24 d.

Užuolaidos buvo pakeltos, tualetinį staliuką nugulusi skaisti saulės šviesa. Helena, kaip įprasta, tebegulėjo lovoje. Dienos buvo tokios ilgos. Gulėdama po antklode minkštoje, slopinančioje savo kūno šilumoje, ji trumpindavo jas miegu, miglotomis padrikomis mintimis, mieguistu skaitymu. Šį rytą tai buvo Šelio eilės. „Šiltas aromatas, – skaitė ji, tardama žodžius girdimu šnibždesiu, – tartum krito nuo lengvos suknelės..." (Ji įsivaizdavo ilgakoję figūrą baltu muslinu, nuožulniais pečiais ir aukštomis krūtimis.)

...nuo lengvos suknelės
Ir palaidų plaukų; ir ten, kur sunkią kasą
Jai lekiant oras iškedeno...

(Dabar figūra bėgo – kurpaitėmis bukomis nosimis, su juodais kaspinais, besikryžiuojančiais ant baltų medvilninių kojinių.)

Saldumas tartum sotina vėjelį;
O sieloje be proto šėlsta kvapas
Tarsi rasa ugninė, kuri tirpsta
Sušalusio žiedo širdy.*

Vos prasiskleidusi rožė užleido vietą keistai iškreiptam Marko Steidso veidui. Ko jis aną vakarą prikalbėjo jai apie kvepalus. Muskusą, ambrą... Ir Anri Katras su nesveiku kojų dvoku. *Bien vous en prend d'être roi; sans cela on ne vous pourrait souffrir. Vous puez comme charogne.*** Ji susiraukė. Hju kvapas buvo kaip surūgusio pieno.

Išmušė laikrodis. Devynios, dešimt, vienuolika, dvylika. Dvylika! Ji pajuto kaltę, paskui maištingai nusprendė gulėsianti lovoje iki pietų. Prisiminė balsą – Sintijos, – priekaištingai skambantį: „Tu turėtum daugiau kur išeiti, sutikti daugiau žmonių." Tačiau žmonės, Sintijos žmonės, tokie nuobodūs. Po užmerktais akių vokais ji regėjo, kaip motina pabeldžia į viršugalvį: „Grynas dramblio kaulas, brangioji!" Beviltiškai buki, neišprusę, neturintys skonio, nenuovokūs. „Aš buvau auklėta pranokti savo protinį lygį, – pasakė ji Antoniui aną vakarą. – Todėl dabar, jeigu kada nors tenka būti su tokiais pat paikais ir neišsilavinusiais žmonėmis kaip aš, tai būna kankynė, gryna kankynė!"

---

* Čia ir toliau cituojama iš Percy Bysshe Shelley poemos „Epipsychidion".

** Verčiau jūs būtumėt karalius, tada jums nereikėtų kentėti. Dvokiate kaip dvėseliena.

Žinoma, Sintija yra miela – visada tokia buvo, nuo pat mokyklos laikų. Bet Sintijos vyras – tas retriveris! Ir jos jaunuoliai, ir tų jaunuolių jaunuolės! „Mano kavalierius. Mano panelė." Kaip jai atgrasūs tie žodžiai ir dar labiau – kaip jie baisiai juos pasako! Taip koketiškai, su tokia pikantiška užuomina apie intymius santykius! O iš tikrųjų dauguma jų visai respektabilūs. Tais retais atvejais, kai nėra respektabilūs, atrodo dar blogiau – dviguba veidmainystė. Iš tikrųjų intymiai draugauja apsimesdami, kad tik šelmiškai apsimeta tai darantys. Kaip visa tai nykiai, aukštaklasiškai angliška! O dar jie visada žaidžia žaidimus. „Žaidi-imai, – girdėjosi jai, kaip ponia Amberli nutęsia savo ikimorfinistėje praeityje. – Kiekvienuose namuose po vaikų darželį." Daugiau susitikinėti su tokiais žmonėmis, daugiau daryti tą, ką daro jie... Ji papurtė galvą.

Sutuoktine! Sese! Angele! Likimo vedle,
Vedanti keliu bežvaigždžiu...

Gal tai nesąmonė? O gal tai ką nors reiškia – ką nors nuostabaus, ko ji niekada nepatyrusi? Bet ne, ji tai yra patyrusi.

O juk Nemirtingumo laukuose
Pirmiausia mano dvasiai derėjo garbinti tave,
Tą dvasią dieviškąją dieviškoje vietoj...

Dabar žeminantis jausmas prisiminti, bet tai tiesa, kad su Džeriu ji patyrė kaip tik tai, kas sakoma šiomis eilėmis. Dvasia dieviškoji dieviškoje vietoj. Ir tai buvo su sukčiumi, kuris lovoje buvo meilės meno virtuozas. Ji jautė perversišką malonumą pabrėžti, ir kuo brutaliausiai, kad faktinę tikrovę ir anuomečius jos jausmus skyrė groteskiškas neatitikimas.

Aš tave myliu ir jaučiu:
Manos širdies versmė dangčiu
Apsaugota, kad liktų vandenys tyri
Ir šviesūs tau...

Helena tylomis nusijuokė. Ketvirtį mušančio laikrodžio garsas vėl paskatino pagalvoti apie Sintijos patarimą. Yra ir kitų žmonių – žmonių, su kuriais jiedu su Hju susitinka vakarieniaudami su muziejaus arba universiteto žmonėmis. „Tie dievobaimingi žmonės (vėl prabilo jos motina), kurie tebebijo Dievo, nors jau išmetė jį už borto.“ Bijo Dievo komitetuose. Bijo jo Darbininkų švietimo asociacijos auditorijose. Bijo nesibaigiančiose Visuomenės planavimo diskusijose. Bet Džerio puiki išvaizda, Džerio, kaip meilužio, meistriškumas – kokiu gi planavimu tai išnaikinsi? Arba gimdoje nesulaikomai vis augantį gemalą? „Koordinuota visos šalies aprūpinimo būstu programa.“ Ji prisiminė energingą, įtaigų Frenko Dičlingo balsą. Jis riestanosis, o jo didelės šnervės atkakliai spoksojo į tave kaip antra pora akių. „Gyventojų perskirstymas... Miestai palydovai... Žaliosios juostos... Liftai net darbininkų daugiabučiuose...“ Ji klausėsi, ji pasidavė hipnotizuojančių šnervių kerams, ir tuo metu tai atrodė nuostabu, verta už tai numirti. Bet vėliau... Na, liftai labai patogūs – jai norėjosi, kad ir jos name būtų. Parkuose malonu vaikščioti. Tačiau kaip Frenko Dičingo žygis paveiks kurias nors rimtas problemas? Dėl koordinuotos būstų programos motina nepasidarys mažiau apsileidusi, ne taip beviltiškai priklausoma nuo savo apsvaigusio kūno. O Hju – ar mieste palydove ir su liftu Hju būtų nors truputį kitoks negu dabar, kai Londone užlipa į ketvirtą aukštą? Hju! Ji pašaipiai pagalvojo apie jo laiškus – visus jo rašytus subtilius, gražius dalykus – ir paskui apie jį kaip žmogų kasdienėje tikrovėje, kaip vyrą. „Hju, parodyk, kaip aš tau galiu padėti.“ Tvarkyti

jo popierius, spausdinti užrašus, ieškoti nuorodų bibliotekoje. Bet jis visada papurtydavo galvą su stiklinėmis akimis po stiklais: arba jam nereikią pagalbos, arba ji negalinti jos suteikti. „Hju, aš noriu būti gera žmona." Vaizduotėje girdint motinos juoką buvo sunku ištarti šiuos žodžius. Bet ji juos tarė rimtai – tikrai norėjo būti gera žmona. Adyti kojines, jam prieš miegą kaitinti pieną, studijuoti jo gvildenamą temą, žodžiu, būti *sérieuse*, pirmą kartą ir iš esmės. Bet Hju nenorėjo, kad ji būtų gera žmona, nenorėjo, kaip ji suprato, kad ji iš viso būtų kuo nors. Dvasia dieviškoji dieviškoje vietoj. O vieta – jo laiškai: jo požiūriu, ji egzistavo tik pašto sistemos kitame gale. Jis net nenorėjo jos lovoje – arba norėjo tik nedaug, ne kokiu nors įprastiniu būdu. Tikrai jau žaliosios juostos!

Visa tai nesvarbu. O svarbu tas tylėjimas, kuriame Hju užsisklendžia jiedviem valgant. Svarbu ta kankinio mina, kurią jis nutaiso, jeigu ji kada nors užeina į jo kabinetą jam dirbant. Svarbu slapi tų prisiartinimų tamsoje bjaurastis, goslumas kokčiai švelniai atsiribojus, kai jai skiriamas tik grynai idealus vaidmuo. Svarbu ta nusiminimo, kone siaubo ir pasibjaurėjimo mina, kurią ji pamatė atgulusi su gripu, praėjus vos kelioms jų santuokos savaitėms. Jis rodė rūpestingumą, ir iš pradžių ji buvo sujaudinta, jautėsi dėkinga. Bet kai pamatė, kiek herojiškų pastangų jam kainuoja rūpintis jos pasiligojusiu kūnu, dėkingumas išgaravo. Be abejo, pačios savaime tos pastangos buvo pasigėrėtinos. Tačiau ji nepakentė ir negalėjo atleisti, kad prireikė pastangų. Ji norėjo būti priimama tokia, kokia yra, net ir karščiuojanti, net vemianti tulžimi. Jos skaitytoje knygoje apie mistiką pasakojama, kaip madam Giujon paėmė nuo grindų siaubingą skreplį ir įsidėjo į burną – valiai išbandyti. Susirgusi ji tapo Hju valios išbandymu, ir nuo tada kiekvienas mėnuo atnaujindavo jo slaptą pasibaisėjimą jos kūnu. Tai buvo nepakeliamas įžeidimas – ir būtų taip pat nepakeliamas kokiame nors

Dičlingo mieste palydove, suplanuotame pasaulyje, apie kurį nuolat kalba tie dievobaimingi ateistai.

Bet dar yra Fanė Karling. Helena ją praminė „pelyte“ – tokia maža, pilka, tokia tyliai greita. Bet mistiška pelytė. Pelytė didžiulėmis mėlynomis akimis, kurios tartum visada stebisi tuo, ką pamato po daiktų paviršiumi. Stebisi, bet kartu švyti nepaaiškinama laime – laime, kuri Helenai atrodo beveik nepadori, bet ji vis tiek jos pavydi. „Kaip galima tikėti dalykais, kurie akivaizdžiai netikri?“ – paklausė ji pusiau piktybiškai, pusiau nuoširdžiai trokšdama sužinoti vertingą paslaptį. „Gyvenant, – atsakė pelytė. – Jeigu gyveni tinkamai, visi šie dalykai pasirodo esą akivaizdžiai tikri.“ Ir toliau ji ėmė nesuprantamai postringauti apie Dievo meilę ir apie dalykų bei žmonių meilę dėl Dievo. „Nežinau, apie ką tu kalbi.“ – „Tik todėl, kad nenori žinoti, Helena.“ Kvailas, siutinantis atsakymas! „Iš kur tu žinai, ko aš noriu.“

Atsidususi Helena grįžo prie knygos.

Aš niekada nepriklausiau tai didžiai sektai,
Kur skelbia, kad visiems mums reiktų
Meilužę arba draugą išsirinkti.

(„Vienas iš mano kavalierių...“)

Visus kitus, kad ir kokius gerus, protingus,
Palikti užmarščiai, nors šių dienų tokia moralė
Ir tokie papročiai, toksai išmintas kelias,
Kuriuo tarp mirusių taip sunkiai velka kojas
Tuščiu pasaulio vieškeliu plačiuoju,
Keliaudami namo šie bėdini varguoliai
Tik su vienu draugu, gal priešu pavyduoliu,
Ilgiausią kelią liūdesiu nukloja.

Ilgiausią kelią liūdesiu, – pakartojo ji mintyse. Bet su keletu jis gali būti toks pat ilgas ir liūdnas, pamanė ji, kaip ir su vienu – su Bobu, Sesiliu ir Kventinu, kaip ir su Hju.

Tikroji meilė – tai ne auksas ir ne molis,
Ją padalinęs nieko nestokoji.

– Aš tuo netikiu, – tarė ji balsu; be to, ne tiek ir tos meilės buvo, kad dalintum. Vargšiukui Sesiliui ji niekada neapsimetė jaučianti ką nors daugiau nei gailestį. O su Kventinu tai buvo – na, tik higiena. O Bobui ji tikrai rūpėjo, ir pati darė viską, kad jis jai imtų rūpėti. Bet po jo žavingomis manieromis, po herojiška puikia išvaizda tiesiog nieko nebuvo. O kaip meilužis – koks beviltiškai negrabus, koks barbariškas ir nieko nesuvokiantis! Ji nutraukė santykius su juo vos po kelių savaičių. Ir galbūt, toliau galvojo ji, tai jos likimas – atsiduoti širdimi tik tokiems vyrams kaip Džeris, būti mylimai tik tokių kaip Hju, Bobas ir Sesilis. Garbinti žiaurumą ir niekingumą, būti dievinamai trūkumo.

Suskambėjo telefonas – Helena pakėlė ragelį.

– Alio.

Atsiliepė Antonio Biviso balsas. Norįs, kad ji rytoj su juo pavakarieniautų.

– Mielai, – tarė ji, nors buvo pažadėjusi tą vakarą Kventinui.

Jai vėl atsilošus ant pagalvių, veide pasirodė šypsena. Protingas žmogus, galvojo ji. Vertas penkiasdešimties tų apgailėtinų sesiliukų ir kventinukų. Ir sąmojingas, patrauklus, netgi gana išvaizdus. Koks malonus jis buvo su ja aną vakarą per Marko vakarienę! Išsijuosęs stengėsi būti malonus. Kai tas pretenzingas asilas Pričlis išsijuosęs stengėsi būti šiurkštus ir atžarus. Tada ji pagalvojo, ar nebūsianti Antoniui patraukli. Pagalvojo su viltimi. O dabar šis kvietimas duoda pagrindo ne tik to viltis, bet ir taip

manyti. Ji ėmė niūniuoti, paskui ūmai energingai nusimetė antklodę. Nusprendė atsikelti pietauti.

XXX skyrius

1914 m. liepos 2 d.

Merei Amberli šis pavasaris ir vasaros pradžia buvo nepaprastai nuobodūs. Be abejo, Antonis – žavus vaikinas. Bet dveji metai – ilgas laikas: nebėra naujumo įspūdžio. Be to, jis tikrai per daug įsimylėjęs. Žinoma, malonu, kai kas nors tave įsimylėjęs, bet tik ne taip smarkiai ir ne tada, kai tai trunka taip ilgai. Tokiu atveju jis ima įkyrėti, pradeda įsivaizduoti, kad turi teisių, o tu turi pareigų. Tai juk nepakenčiama. O kokį triukšmą Antonis sukėlė žiemą Paryžiuje dėl to dailėtyrininko! Sakytum, paglosto savimeilę. Merė retai matydavo ką nors taip desperatiškai susikrimtusį. O kai artimiau susipažinusi pamatė, kad dailėtyrininkas gana nuobodus, visai pasimėgavo šantažuojama Antonio nebylaus sielvartavimo ir ašarų. Bet pats principas blogas. Ji nenori būti mylima tokiu šantažavimo būdu. Ypač jeigu šantažas užsitęsęs. Jai patinka trumpi, smarkūs ir jaudinantys dalykai. Kitą kartą, ir ne su tuo dailėtyrininku, ji nesileis šantažuojama Antonio. Bet bėda ta, kad, išskyrus Sidnį Gatiką, – o ji abejoja, ar galėtų pakęsti Sidnio balsą ir manieras, – akiratyje nieko nesimato. Pasaulis tapo vieta, kur staiga nustojo dėtis linksmi ir jaudinantys dalykai. Neliko nieko kita, kaip tik jų prasimanyti. Kaip tik todėl ji zirzė Antoniui apie savo sumanytą „Džoanos terapiją“, zirzė ir zirzė daug atkakliau, negu jai rūpėjo Džoana arba Brajanas Foksas, arba net Antonis, – tiesiog tikėdamasi susikurti smagumėlio iš nuobodžios slenkančio laiko tuštumos.

– Kaip einasi terapija? – paklausė ji dar kartą tą liepos popietę.

Antonis atsakė ilgu, nuodugniai apgalvotu pasakojimu apie savo kaip „niurzgaus dėdės“ padėtį, apie tai, kaip jis palengva klosto intymesnius santykius – „vyresniojo brolio“, o nuo šio ketinąs beveik nejuntamai įsikūnyti į „sentimentalaus pusbrolio“ vaidmenį, o nuo „sentimentalaus pusbrolio“ į...

– O tiesa ta, – nutraukė jį ponia Amberli, – kad tu visai nieko nedarai.

Antonis nesutiko:

– Aš dirbu lėtai. Naudoju strategiją.

– Strategiją! – paniekinamai atkartojo ji. – Tai tiesiog baugulys.

Jis tai paneigė, bet nesulaikomai išraudo. Nes ji, aišku, buvo iš dalies teisi. Baugulio esama. Nors jis jau dvejus metus yra Merės meilužis, vis dar grumiasi su drovumu, stokoja pasitikėjimo savimi moterų akivaizdoje. Bet šis nedrąsumas – ne vienintelė prilaikanti jėga. Dar esama sąžinės graužimo, taip pat prieraišumo ir ištikimybės. Bet apie tai su Mere geriau nė neprabilti. Ji sakys, kad jis tik maskuoja savo baimę visokiais padoriais maskaradiniais kostiumais, ji nė už ką nepatikės tų kitų jo jausmų tikrumu. Ir bėda ta, kad turės šiokio tokio pagrindo nepatikėti. Juk vis dėlto sąžinės graužimo, prieraišumo ir ištikimybės ne kiek tesimatė, kai jis pirmą kartą jai visa tai papasakojo. Nuo tada retrospektyviais bergždžio pykčio protrūkiais jis taip dažnai keikė save už tai! Ir, stengdamasis įtikinti save nesąs vienintelis atsakingas, taip pat keikė Merę. Kaltino ją, kad nepasakė jam, jog jis išduoda paslaptis grynai iš išdykumo ir tuštybės, kad neatsisakė jo klausytis.

– Dalykas tas, – toliau nepermaldaujamai kalbėjo Merė, – kad tu neturi drąsos pabučiuoti moterį. Tu tesugebi nutaisyti kurį nors savo nenugalimai švelnų ir melancholišką veidelį ir tyliai prašyti, kad tave suviliotų.

– Kokia nesąmonė!

Bet jis nuraudo karštai kaip niekada.

Nepaisydama šio įsiterpimo, Merė tęsė:

– Ji tai, aišku, tavęs nesuvilios. Per jauna. Gal ne per jauna būti gundoma. Nes tu čia gaudai motinišką instinktą – jį turi net trejų metų mergaitė. Net trejų metų mergaitei suspaustų širdelę dėl tavęs. Kur-rgi ne, – ji paniekinamai ištempė *r*. – Bet suvilioti... To galėtum tikėtis tik daug vėliau. Tikrai ne iš dvidešimtmetės.

– Tiesą sakant, – tarė Antonis mėgindamas nukreipti dėmesį nuo skausmingo jo charakterio gvildenimo, – man Džoana niekada neatrodė labai patraukli. Truputį kaimietiška, – jis akcentavo šį žodį Merės stiliumi. – Be to, ji tikrai gana vaikiška, – pridūrė jis ir tuoj pasigailėjo taip pasakęs, nes Merė vėl puolė jį it vanagas.

– Vaikiška! Tai gražiausia. O tu pats? Kalbi kaip puodas apie katilą! Juokėsi žindukas, kad vystyklai vaikiški. Nors, žinoma, – tęsdama ji atnaujino puolimą ten, kur prasilaužė anksčiau, – visai natūralu, kad tu skundiesi ja. Tau ji tikrai per vaikiška. Pernelyg vaikiška, kad pultų tau ant kaklo. Pakankamai vaikiška, kad tikėtųsi to iš tavęs. Vargšė mergaitė – pataikė ne tuo adresu. Iš tavęs ji sulauks ne daugiau bučinių kaip iš to savo tamsuolio ankstyvojo krikščionio. Nors tu skelbiesi esąs civilizuotas...

Ją nutraukė atidaromos durys.

– Ponas Gatikas, – pranešė tarnaitė.

Stambus, rausvaveidis, kone regimai švytintis iš pasitenkinimo ir pasitikėjimo savimi, įžingsniavo Sidnis Gatikas. Skambiai sugriaudėjo balsas jam sveikinantis, teiraujantis apie jos sveikatą. Balsas žemas, vyriškas – toks vyriškas gali būti tik teatro direktoriaus, paties atliekančio stipraus vyro vaidmenį. O profilis, staiga suvokė Antonis, taip pat aktoriaus: nerealiai kilnus. O ir kas gi, toliau galvojo jis su panieka, gimusia iš pavyduliavimo, ir kiek pavydėdamas anam žemiškos sėkmės, yra tie advokatai, jeigu ne aktoriai? Sumanūs aktoriai, bet tas sumanumas kaip egzaminus

išlaikančio studento: sugeba iškalti bylą ir užmiršta ją tą pačią akimirką, kai ji baigta, kaip iškali formaliąją logiką arba Apaštalų darbus bakalauro egzaminui. Jokio tikro intelekto, jokio nuoseklaus mąstymo. Tik egzaminuojamojo sąmonė, įsitaisiusi aktoriaus kūne ir besireiškianti griaudinčiu aktoriaus balsu. Ir už tai visuomenė moka šiam padarui penkis ar šešis tūkstančius svarų per metus. O padaras manosi esąs reikšmingas, išmintingas, garsus žmogus – padaras jaučiasi turįs teisę mokyti kitus. Aišku, tai nesvarbu, tikino save Antonis, – tegul sau moko šis tuščias, griaudėjantis šarlatanas. Taip absurdiška – vieni juokai! Bet, nepaisant absurdiškumo ir netgi juokiantis, mokymas atrodė skausmingai žeminantis. Pavyzdžiui, kaip jis dabar vaidina iškilų karo vyrą, atlapaširdį kaimo bajorėlį, ir tapšnodamas per petį taria: „Na, Antoni, mano berniuk!“, yra visai nepakenčiama. Tačiau šiuo atveju, kad ir nepakenčiama, Antoniui atrodė verta su tuo susitaikyti. Tegul tas žmogysta įkyrus ir pretenzingas kvailys, tačiau jo pasirodymas bent išvadavo jį nuo Merės antpuolių. Gatikui girdint ji nebegalės jo grizinti dėl Džoanos.

Bet jis nenumatė Merės nuobodulio, jos spaudžiančio poreikio sumanyti kokį nors linksmą ir jaudinantį nutikimą. Mažai kas taip jaudina, kaip tyčinis blogas skonis, taip linksmina, kaip kito žmogaus sumišimo reginys. Gatikui dar nespėjus baigti savo preliminarių griaudėjimų, ji vėl griebėsi senos skausmingos temos.

– Kai tu buvai Antonio amžiaus, – prabilo ji, – ar visada laukdavai, kol moteris tave suvilios?

– Aš?

Ji linktelėjo.

Atsitokėjęs po nuostabos, Gatikas nusišypsojo visažine patyrusio Don Žuano šypsena ir vyriškiausiu *jeune premier** balsu tarė:

* Pagrindinio romantiško vaidmens atlikėjas (pranc.).

– Žinoma, ne, – jis patenkintas nusijuokė. – Priešingai – bijau, kad mesdavausi ten, kur nedrįsta žengti angelai. Kartais gaudavau antausį. Bet dažniausiai ne, – jis nešvankiai mirktelėjo.

– Antonis linkęs sėdėti rankas sudėjęs, – tarė ponia Amberli, – sėdėti ir laukti, kol iniciatyvos imsis moteris.

– Oi, tai negerai, Antoni, labai negerai, – pamokė Gatikas, ir jo balse vėl šmėkštelėjo kario ūsai, kaimo džentelmeno tvido kostiumas.

– Vargšė mergaitė laukia, kada ją pabučiuos, – tęsė ponia Amberli, – o jis tiesiog nedrįsta apkabinti ją per liemenį ir tai padaryti.

– Neturi kuo apsiginti nuo kaltinimo, Antoni? – paklausė Gatikas.

Bandydamas gana nesėkmingai apsimesti, kad jam tai nerūpi, Antonis gūžtelėjo pečiais.

– Tik tiek, kad tai netiesa.

– Kas netiesa? – paklausė Merė.

– Kad neturiu drąsos.

– Bet juk tiesa, kad nepabučiavai. Argi ne? – neatlyžo ji. – O kai jam teko pripažinti, kad tai tiesa, ji tarė: – Aš tik darau akivaizdžią išvadą iš faktų. Tu teisininkas, Sidni. Pasakyk, ar tai pateisinama išvada.

– Visiškai pateisinama, – tarė Gatikas – svariau ir pats lordas kancleris nebūtų bylojęs.

Jį gaubė mantijų ir teisėjų perukų aura. Jis buvo įkūnytas teisingumas.

Antonis žiojosi sakyti, bet užsičiaupė. Kaip jis prie Gatiko ir Merei užsispyrus būti tik „civilizuotai“ gali sakyti, ką iš tikrųjų jaučiąs? Ir jeigu jis iš tikrųjų taip jaučia, tai kodėl (šis klausimas vėl siūlėsi svarstomas), kodėl jis papasakojo jai tą istoriją? Ir dar tuo ypatingu stiliumi – kaip koks komediantas vivisektorius? Tuštybė, išdykumas, dar, žinoma, tai, kad jis ją įsimylėjęs ir trokšta įsiteikti

bet kokia kaina, net pamindamas tai, ką iš tikrųjų jaučia. (Ir yra priverstas pripažinti, kad pasakodamas iš tikrųjų nieko nejautė, tik norą būti sąmojingas.) Bet ir to negalima pasakyti žodžiais. Gatikas nežino apie jųdviejų romaną ir neturi sužinoti. Ir net jeigu Gatiko čia nebūtų, būtų sunku, beveik neįmanoma tai paaiškinti Merei. Ji tik išjuoktų jį kaip romantiką – romantiškai žiūrintį į Brajaną, į Džoaną, net į ją pačią; manytų, kad jis elgiasi absurdiškai ir komiškai iš paprastos Amūro adatos priskaldydamas tragišką vežimą.

„Žmonėms būtinai reikia įsivaizduoti, – sakydavo ji, – kad Veneros kalnelis – tai Everesto kalnas. Kaip kvaila!“

Galų gale prabilęs jis tepasakė:

– Nedarau todėl, kad nenoriu.

– Todėl, kad nedrįsti, – sušuko Merė.

– Drįstu.

– Nedrįsti!

Jos tamsios akys spindėjo. Ji smaginosi kaip reikiant.

Griaudėdamas, bet su juoko gaida savo didybėje, lordas kancleris vėl paleido salvę.

– Byla visiškai tavo nenaudai, – tarė jis.

– Aš pasiruošusi lažintis, – tarė Merė. – Penki su vienu. Jeigu per mėnesį tai padarysi, duosiu tau penkis svarus.

– Bet aš gi sakau, kad nenoriu, – nepasidavė jis.

– Ne, šitaip neišsisuksi. Lažybos yra lažybos. Penki svarai tau, jeigu suveiksi per mėnesį nuo šiandien. O jeigu ne, sumokėsi man svarą.

– Tu per dosni, – tarė Gatikas.

– Tik svarą, – pakartojo ji. – Bet aš su tavim niekada nebesikalbėsiu.

Kelias sekundes jiedu žvelgė vienas į kitą tylėdami. Antonis labai išblyško. Sučiaupusi lūpas Merė kreivai šypsojosi; jos primerktos akys spindėjo piktybišku juoku.

Kam jai reikia taip bjauriai elgtis su juo, galvojo jis, taip baisingai? Jis neapkentė jos, neapkentė dar labiau dėl savo geismo jai, dėl tų malonumų, kuriuos atsiminė ir kurių laukė, dėl jos išlaisvinančio sąmojo ir pažinimo – žodžiu, dėl visko, kas neišvengiamai jį stūmė daryti kaip tik tai, ko ji nori. Net ir žinant, kad tai kvaila ir neteisinga.

Stebėdama Merė jo akyse pamatė tą maištingą neapykantą, o kai jis galiausiai jas nuleido, – savo pergalės ženklą.

– Niekada, – pakartojo ji. – Aš nejuokauju.

Namie Antoniui koridoriuje kabinant skrybėlę jį pašaukė tėvas.

– Eikš čia, pasižiūrėk, sūneli.

– Velnias! – mintyse apmaudžiai tarė Antonis; į tėvo kabinetą įėjo su irzlia mina, bet ponas Bivisas buvo įnikęs į kitką ir jos nepastebėjo.

– Truputį smaginuosi su žemėlapiais, – tarė ponas Bivisas, sėdintis prie stalo su išskleistu Šveicarijos kariniu topografiniu žemėlapiu. Jis jautė potraukį žemėlapiams – iš dalies dėl pomėgio leistis pėsčiomis į žygius, iš dalies dėl profesinio domėjimosi vietovardžiais. – *Comballas*, – sumurmėjo po nosim nepakeldamas akių nuo žemėlapio. – *Chamossaire*. Žavu, žavu! – paskui, atsigręžęs į Antonį, tarė: – Baisiausiai gaila, kad sąžinė neleidžia tau pasiimti atostogų ir keliauti su mumis.

Antonis, darbo mokslinio tyrimo stipendijai dingstimi pasiliekantis Anglijoje su Mere, rimtai linktelėjo.

– Dideliame aukštyje tikrai negalima užsiimti rimtais skaitiniais, – tarė jis.

– Kiek man matoma, – tarė ponas Bivisas, grįžęs prie žemėlapio, – geriausi žygiai ir repečkojimaisi turėtų būti *les Diablerets* apylinkėse. Ir koks gi tai puikus pavadinimas! – pridūrė tarp kita ko. – Pavyzdžiui, kopiant į *Col du Pillon*, – jis pirštu nuvingiavo kelio zigzagais. – Beje, ar tu matai?

Antonis mechaniškai pasilenkė arčiau.

– Ne, nematai, – tęsė ponas Bivisas. – Aš viską uždengiau ranka, – jis išsitiesė ir panaršė vienoje kišenėje, paskui kitoje. – Kurgi dabar? – tarė susiraukęs; paskui, į galvą atėjus jo drąsiausiam filologiniam pokštui, susiraukimą pakeitė šelmiška šypsena. – Kurgi dabar mano mažučiukas penis? Arba, tiksliau tariant, mažučiukas mažuliukas...

Antonis buvo taip apstulbęs, kad į linksmai jam skirtą gudrų tėvo mirktelėjimą teatsakė tuščiu sumišusiu žvilgsniu.

– Mano pieštukas, – buvo priverstas paaiškinti ponas Bivisas. – *Pencil, penecillus* – mažybinė *peniculus* forma – dviguba mažybinė *penis* forma, o šis žodis, kaip žinai, – toliau kalbėjo jis, galų gale išsitraukęs mažučiuką mažuliuką iš kairės vidinės kišenės, – iš pradžių reiškė uodegą. O dabar vėl šturmuokim *Pilloną*, – nuleidęs pieštuko smaigalį ant žemėlapio vedė juo per vingius. – O užkopę į *Colio* viršūnę, – tęsė jis, – pasuksime į šiaurę – šiaurės vakarus *Mont Fornettaz* šlaitu, kol...

Tai pirmas kartas, galvojo Antonis, kai tėvas jam girdint užsiminė apie sekso fiziologiją.

XXXI skyrius

1933 m. rugsėjo 6 d.

– Mirtis, – tarė Markas Steidsas, – tai vienintelis dalykas, kurio mums nepavyko visiškai suvulgarinti. Aišku, ne dėl to, kad nebuvo noro. Mes kaip šunys akropolyje. Bidzenam visur su neišsemiamomis šlapimo pūslėmis ir kuo labiausiai trokštam pakelti koją prie kiekvienos statulos. Dažniausiai mums pavyksta. Menas, religija, heroizmas, meilė – ant visų jų palikom savo vizitinę kortelę. Bet mirtis – mirtis tebėra nepasiekiama. Šitos statulos mums nepavyko

suteršti. Bent kol kas. Bet pažanga tebežengia priekin. – Jis pademonstravo šypsenos anatomiją. – Didžiosios viltys, gausėjančios ateitys... – Kaulėtos rankos prasiskėtė dosniu gestu. – Vieną dieną, be abejo, koks nors genijus iš šuns būdos sugebės užsikarti ir taikliai paleis dovanėlę tiesiai į šios statulos veidą. Bet, laimė, kol kas pažanga taip toli dar nenuėjo. Mirtis išlieka.

– Išlieka, – pakartojo Antonis. – Bet dūmų uždanga gana tiršta. Dažniausiai mes ją būnam užmiršę.

– Bet ne visada. Ji išlieka, nepavaldi egzorcizmui. Nepažeista. Tiesą sakant, – patikslino Markas, – ne tik kad nepažeista. Mes turim didesnes ir geresnes dūmų uždangas, negu turėjo mūsų tėvai. Bet už tų dūmų priešas grėsmingesnis. Sakyčiau, mirtis išaugo, atėmus paguodas ir viltis. Išaugo beveik iki tokio pat dydžio kaip tada, kai žmonės rimtai tikėjo pragaru. Nes jeigu esi aktyvus kiną lankantis, laikraščius skaitantis, futbolą žiūrintis, šokoladą valgantis modernus žmogus, tai mirtis ir yra pragaras. Kas kartą, kai tik dūmų uždanga truputį praretėja, žmonės užmato ją ir persigąsta. Ši mintis mane labai guodžia, – jis vėl nusišypsojo. – Tai daug ką kompensuoja. Net ir tuos judrius šuniukus akropolyje, – stojo tyla. Paskui jis prabilo kitu tonu. – Mintis, kad mirtis tebėra ištikima, teikia paguodą. Viskas gali būti dingę, bet mirtis tebėra ištikima, – pakartojo. – Jeigu nusprendžiam rizikuoti gyvybe, rizika tokia pat tikra, kaip visais laikais, – jis atsistojo, pasisukinėjo po kambarį, paskui, sustojęs priešais Antonio krėslą, tarė: – Iš tikrųjų dėl to ir atvažiavau pas tave.

– Ką?

– Dėl to rizikavimo gyvybe. Jaučiausi, lyg būčiau įstrigęs. Iki kaklo įklimpęs civilizuotoje žmonijoje, – jis nutaisė miną lyg užuodęs blogą kvapą. – Atrodė, kad yra tik viena išeitis. Vėl rizikuoti. Tai būtų kaip šviežio oro gūsis. Pamaniau, kad gal ir tu... – jis nebaigė sakinio.

– Aš niekada nesu rizikavęs, – patylėjęs tarė Antonis. – Tiktai kartą manimi buvo surizikuota, – pridūrė prisiminęs prasčioką su rankine granata.

– Ar tai nėra priežastis pradėti?

– Bėda ta, – tarė Antonis mąsliai suraukęs kaktą, – bėda ta, kad aš visada buvau bailys. Moraline prasme tai tikrai. Turbūt ir fizine, nežinau. Niekada neturėjau geros progos sužinoti.

– Aš manyčiau, kad tai dar įtikinamesnė priežastis.

– Gal.

– Jeigu reikia keisti savo gyvenimo pagrindą, tai kodėl to nepadarius su trenksmu?

– Su trenksmu virsti lavonu?

– Ne, ne. Tik rizika, ne savižudybė. Tai tiesiog pavojinga – tas reikalas, apie kurį galvoju. Ne daugiau, – jis vėl atsisėdo. – Aną dieną gavau laišką, – pradėjo pasakoti. – Iš savo seno draugo Meksikoje. To, su kuriuo dirbau kavos rančoje. Chorchė Fuentesas. Savotiškai įspūdingas žmogus.

Jis trumpai nupasakojo dono Chorchės istoriją. Buvo apsiaustas revoliucionierių savo dvare Oachakos slėnyje. Dauguma kitų žemvaldžių pabėgo. Jis buvo vienas iš nedaugelio, kurie priešinosi. Iš pradžių jam padėjo du jo broliai. Bet jie buvo nužudyti – vienas iš toli, kitas mačetėmis pasaloje tarp kaktusų. Jis toliau kovojo vienas. Paskui vieną dieną, kai išėjo apjoti laukų, koks tuzinas jų sugebėjo įsibrauti į namus. Grįžęs rado kieme sumaitotus žmonos ir dviejų sūnelių kūnus. Tada jam nebebuvo dėl ko ginti namus. Jis pasiliko tik tol, kol nukovė tris žudikus, paskui atsisveikino su tėvonija ir ėmė dirbti kitiems. Šiuo laikotarpiu Markas su juo ir susipažino. Dabar jis vėl turįs savo namą ir žemės; dirbąs agentu daugumai Oachakos valstijos Ramiojo vandenyno pakrantės plantatorių, kalnų kaimuose verbuojąs jiems darbininkus ir esąs vienintelis, kuriuo pasitiki indėnai – vienintelis,

nebandęs jų apsukti. Tačiau dabar jis vėl turįs bėdos. Donas Chorchė įsitraukė į politiką, tapo vienos partijos vadovu, prisidarė priešų ir ne ką mažiau pavojingų draugų. Šiuo metu jis opozicijoje – valstijos gubernatorius persekioja jį ir jo sąjungininkus. Blogas žmogus, pasak dono Chorchės, korumpuotas, neteisingas – ir nepopuliarus. Jo atsikratyti neturėtų būti sunku. Dalis kariuomenės tikrai paremtų. Bet prieš pradėdamas donas Chorchė norįs žinoti, ar yra vilties, kad artimiausioje ateityje Markas bus netoli Oachakos.

– Vargšas tas Chorchė! Jo tikėjimas mano sveika nuovoka negali nejaudinti, – Markas nusijuokė. Šitaip pasikuklinus dėl dono Chorchės pasitikėjimo juo, šitaip nutylėjus šio pasitikėjimo priežastis, jo kūną užliejo pasitenkinimo šiluma. Būtų galėjęs papasakoti Antoniui istoriją, kaip tas senas asilas leidosi sugaunamas banditų ir kaip buvo išgelbėtas. Geras pasakojimas ir darantis jam garbę. Bet nepapasakojęs jis jautė didesnį malonumą, negu būtų gavęs pasakodamas. – Tiesa, nuovoka geresnė negu jo, – toliau kalbėjo Markas. – Bet tai nedaug tereiškia. Donas Chorchė drąsus – drąsus kaip liūtas, bet nutrūktgalvis. Be realybės jausmo. Sujauks jis tą savo perversmą.

– Nebent ten būdamas tu jam padėtum, kaip suprantu. O tu ketini būti ten?

Markas linktelėjo.

– Parašiau jam, kad išvyksiu, kai tik sutvarkysiu savo reikalus Anglijoje. Man dingtelėjo, kad tu...

Jis vėl nebaigė sakinio ir klausiamai pasižiūrėjo į Antonį.

– Manai, kad čia teisingas reikalas? – galų gale paklausė Antonis.

Anas nusijuokė.

Toks pat teisingas kaip bet kurio meksikiečių politiko reikalas, – atsakė.

– Ir to užtenka?

– Mano tikslams taip. O ir šiaip – kas yra teisingas reikalas? Komisarų tironija, gauleiterių tironija – neatrodo, kad būtų didelio skirtumo. Rikiuotės seržantas yra rikiuotės seržantas, kad ir kokia jo marškinių spalva.

– Vadinasi, revoliucija dėl revoliucijos?

– Ne. Dėl manęs. Dėl kiekvieno žmogaus, kuris joje dalyvauja. Nes kiekvienas gali tiek pat pasismaginti, kiek aš.

– Tikiuosi, man tai būtų į gera, – patylėjęs pratarė Antonis.

– Aš tuo neabejoju.

– Nors esu velniškai išsigandęs – net ir per tokį atstumą.

– Bus tuo įdomiau.

Antonis giliai įkvėpė.

– Gerai, vyksiu su tavim, – galų gale pasakė, o paskui aistringai pareiškė: – Tai kvailiausias ir beprasmiškaiusias sumanymas, kokį tik esu girdėjęs. Taigi, kadangi aš visada buvau protingas ir racionalus...

Jis nutilo ir juokdamasis ištiesė rankas prie savo pypkės ir tabako skardinės.

XXXII skyrius

1934 m. liepos 29 d.

Šiandien per pietų pertrauką su Helena klausėmės Milerio kalbos Tauerio kalvos aikštėje. Didelė minia. Jis kalbėjo gerai – tinkamas argumentų, juokų, emocinio patrauklumo mišinys. Tema – taika. Taika visur arba jokios taikos. Tarptautinė taika nepasiekiama, jeigu nepaverčiama tarpasmeninių santykių strategija. Tie, kas namie, fabrike ir įstaigoje karingai elgiasi su savo pavaldiniais ir varžovais, logiškai negali tikėtis, kad jiems atstovaujanti valdžia elgsis pacifistiškai. Veidmainiai ir kvailiai yra tie, kas propaguoja

taiką tarp valstybių, rengdami savo karus versle arba šeimoje. O iš minios vis pasigirsdavo komunistų šūkavimai. Kaip galima ką nors pasiekti be revoliucijos? Nelikvidavus individų ir klasių, stovinčių visuomenės pažangos kelyje? Ir taip toliau. Atsakymas (visada nepaprastai geranoriškai ir sąmojingai): priemonės nulemia tikslus. Smurtas ir prievarta sukuria porevoliucinę visuomenę – ne komunistinę, o (kaip Rusijoje) hierarchinę, valdomą oligarchijos, naudojančios slaptosios policijos metodus. Ir visa kita.

Po kokio ketvirčio valandos ant sienelės, kur stovėjo Mileris, užlipo piktas jaunas šūkalotojas ir pagrasino nustumti jį, jeigu nesiliausiąs. „Tai pirmyn, Arčibaldai." Minia ėmė juoktis, jaunuolis dar labiau supyko, prisiartino, sugniaužė kumščius, pasiruošė pulti. „Lipk žemyn, senas šunsnuki, arba..." Mileris stovėjo visai ramus, šypsojosi, rankas nuleidęs prie šonų ir tarė: gerai, jis neturįs nieko prieš būti nustumtas. Užpuolikas pamojavo kumščiais, prikišo kumštį per colį nuo Milerio nosies. Senis nė nekrustelėjo, neparodė nė ženklo baimės ar pykčio. Anas užsimojo ranka, bet, užuot smogęs Mileriui į veidą, tvojo per krūtinę. Gana smarkiai. Mileris susvirduliavo, prarado pusiausvyrą ir nukrito nuo sienos į minią. Atsiprašė žmonių, ant kurių užkrito, nusijuokė, vėl užlipo ant sienos. Veiksmai pasikartojo. Jaunuolis vėl užsimojo į veidą, bet ir vėl, Mileriui nepakėlus rankų, neparodžius nei baimės, nei pykčio, sudavė per krūtinę. Mileris nuvirto ir vėl užlipo. Gavo dar vieną smūgį. Dar kartą užlipo. Šį kartą tas vyras įsidrąsino suduoti į veidą, bet tik delnu. Mileris atitiesė galvą ir toliau šypsojosi. „Trys kirčiai vos už pensą, Arčibaldai." Tas vyras pliekė į kūną ir nubloškė jį nuo sienos. Vėl pakilo. Mileris pasižiūrėjo į laikrodį. „Dar dešimt minučių, ir tau reikės grįžti į darbą, Arčibaldai. Pirmyn." Bet šį kartą tas tesiryžo pakratyti kumščiu ir apšaukti Milerį senu kraujasiurbiu reakcionierium. Paskui apsigręžė ir nuėjo sienele, minios lydimas pašaipaus juoko, pokštų ir švilpimo. Mileris vėl ėmė kalbėti.

Helena sureagavo keistai. Krimtosi regėdama, kaip jaunas vyras brutaliai elgiasi su senu. Bet kartu pyko ant Milerio, kad nesipriešindamas leidžiasi daužomas. Šio pykčio priežastis? Miglota, bet manau, kad jai buvo apmaudu dėl Milerio sėkmės. Apmaudu dėl to, kad tas jaunuolis buvo psichologiškai nuginkluotas. Apmaudu, kad pademonstruota alternatyva terorizmui ir nesmurtinės kovos su juo priemonės. „Tai tik triukas", – pasakė ji. „Nelabai lengvas triukas, – prieštaravau, – aš pats jo tikrai nesugebėčiau atlikti." – „Pasistengęs bet kas gali jį išmokti." – „Galbūt – ar neverta mums visiems pasistengti?" – „Ne, man atrodo, tai kvaila." – „Kodėl?" Jai buvo sunku atsakyti. „Todėl, kad tai nenatūralu, – galų gale ji sugebėjo suformuluoti paaiškinimą, o toliau plėtojo jį egalitarinės filosofijos principais. – Aš noriu būti kaip kiti žmonės. Turėti tuos pačius jausmus ir interesus. Nenoriu pasidaryti kitokia. Tiesiog paprastas žmogus, o ne toks, kuris didžiuojasi išmokęs sunkų triuką. Kaip tas tavo Mileris." Aš priminiau, kad visi mes esame išmokę sunkių triukų – vairuoti automobilį, dirbti įstaigoje, skaityti ir rašyti, pereiti per gatvę. Kodėl mums neišmokus dar vieno sunkaus triuko? Tokio, kuris potencialiai kur kas naudingesnis. Jeigu visi jį išmoktumėm, galėtumėm sau leisti būti kaip kiti žmonės, saugiai dalintis visais jų jausmais, tikrai žinodami, kad dalinamės gerais, o ne blogais dalykais. Bet Helena nesidavė įtikinama. Ir kai pasiūliau kartu su senuku eiti vėlyvų pietų, ji atsisakė. Esą nenorinti su juo susipažinti. Tas jaunuolis buvęs teisus: Mileris – reakcionierius. Maskuojasi kalbų apie ekonominį teisingumą uždanga, bet gilumoje esąs tiesiog torių agentas. Jo tvirtinimas, kad visuomeninės santvarkos pokyčių neužtenka, kad juos turi lydėti ir būti pagrindu asmeninių santykių pokyčiai, – kas gi tai, jeigu ne konservatizmo pateisinimas? „Man atrodo, jis kenkėjas, – tarė ji. – Man atrodo, kad ir tu kenkėjas." Bet ji sutiko papietauti su manim. O tai parodė, kaip menkai ji vertina mano gebėjimus pakirsti jos įsitikinimus! Argumentai – kad ir kiek

aš turėčiau argumentų, ji jiems atspari. Bet Milerio akcija įsiskverbė pro jos šarvų sandūras. Jis įveiksmino savo doktriną – nesitenkino kalbomis apie ją. Jos pasikliovimas, kad aš, kitaip nei jis, negaliu įsiskverbti pro tas sandūras, mane nepaprastai užgavo. Juolab kad žinojau, jog ji teisi.

Atkaklumas, drąsa, ištvermė. Visa tai meilės vaisiai. Tikrai mylėk gėrį, ir abejingumas bei vangumas bus neįsivaizduojami. Drąsa ateina kaip pas motiną, ginančią savo vaiką, ir tuo pat metu nebijoma priešininko, kad ir ką darytų, jis yra mylimas dėl jame glūdinčių gėrio daigų. Na, o skausmas, nuovargis, nepritarimas – jie ištveriami džiugiai, nes atrodo nereikšmingi palyginti su mylimu ir siekiamu gėriu. Didžiulė praraja mane skiria nuo šios būsenos! Tai, kad Helena nepabūgo mano kenkėjiškumo (nes jis tik teorinis), bet šiurpo nuo Milerio (nes jis gyvena taip, kaip argumentuoja), skausmingai priminė apie šią prarają.

XXXIII skyrius

1914 m. liepos 18 d.

Užuolaida pakilo, ir prieš juos atsivėrė Venecija, mėnesienoje žalia, su Jagu ir Rodrigu, besišnekučiuojančiais tuščioje gatvėje.

„Šviesos, sakau! Šviesos!“ – sušuko Brabancijus pro langą. Ir per akimirką gatvė priplūdo žmonių, žvangėjo ginklai ir šarvai, žalioje tamsoje geltonai degė deglai ir žibintai...

– Deja, man regis, baisiai vulgarios dekoracijos, – tarė Antonis po pirmos scenos nusileidus užuolaidai.

Džoana nustebusi pasižiūrėjo į jį.

– Nejaugi? – paskui pridūrė: – Taip, ko gero, tikrai, – veidmainiškai atiduodama miesčioniškumo duoklę skoniui. Iš tikrųjų jai jos atrodė itin dailios. – Žinai, – prisipažino ji, – aš tik penktą kartą esu teatre.

– Tik penktą kartą? – atkartojo jis nepatikliai.

Bet atsivėrė dar viena gatvė – vėl ginkluoti vyrai ir Jagas, stačiokiškas ir atlapaširdis, ir pats Otelas, orus kaip karalius, įsakinėjantis kiekvienu žodžiu bei gestu, o įėjus Brabancijui su savo vyrais, deglų šviesai žvilgant ant iečių ir alebardų, – koks herojiškai ramus! „Tausokit skaisčius kardus, nes rasa apleis juos rūdimis." Kažkokia kančia ėjo per nugarą aukštyn žemyn jai klausantis, regint pakylant tamsią ranką, nuo neatremiamos jėgos kardų smaigaliams nusileidžiant ant žemės. .

– Tekstą jis pasako visai gerai, – pripažino Antonis.

Tarybos menė su prašmatniais gobelenais; įeina ir išeina senatoriai raudonomis mantijomis. Ir štai vėl Otelas. Vis dar karališkas, bet šįkart karališkumą reiškiantis ne įsakymais, ne pakeldamas ranką, o aukštesnėje nei realaus pasaulio plotmėje – ramia, didinga pasakojimo apie piršimąsi muzika:

Apie erdvius urvus ir dykumas tuščias
Ir akmenynus, ir uolas, kalvas, viršūnėm liečiančias dausas,
Byloti teko man...

Jos lūpos krutėjo kartu su juo kartojant pažįstamus žodžius – pažįstamus, bet permainytus balso, kalbėtojo laikysenos, scenos fono, tad, nors mokėjo juos mintinai, jie atrodė visai nauji. Ir štai Dezdemona, tokia jauna, tokia graži, kaklas ir nuogi pečiai trapūs ir liekni, iškilę iš sunkios suknios didybės. Ištaigingas brokatas, o po juo – žavus nereikšmingas merginos kūnas; už įspūdingų žodžių – merginos balsas:

Jūs mano pareigos valdovas –
Aš jūsų tebesu duktė, – bet jis juk mano vyras.

Ji vėl pajuto per nugarą šliaužiančią kančią. O dabar jie visi išėję – Otelas, Dezdemona, senatoriai, kareiviai, visas grožis, visas prakilnumas, – likę tik Jagas su Roderigu, besišnibždantys tuščiame kambaryje. „Kai pasisotins jo kūnu, ji supras, kaip klaidingai pasirinko." Ir tada tas baugus monologas. Piktas, tikslingas ir sąmoningas...

Plojimai, pertraukos šviesos buvo šventvagiška menkybė; ir kai Antonis pasisiūlė nupirkti šokolado dėžutę, ji atsisakė kone pasipiktinusi.

– Ar manai, kad iš tikrųjų yra tokių žmonių kaip Jagas? – paklausė ji.

Jis papurtė galvą.

– Žmonės neprisipažįsta sau, kad jų daromas blogis yra blogis. Jie tai daro arba negalvodami, arba prasimano priežasčių tikėti, kad tai teisinga. Jagas – blogas žmogus, pats ištariantis tai, kaip jį vertina kiti žmonės.

Šviesos vėl užgeso. Jie Kipre. Plieskiant saulei atvyksta Dezdemona, paskui Otelas, ir – ak, kaip globojamai švelniai jis myli!

Nusileido saulė. Niūrioje prieblandoje, tarp akmeninių sienų geriama, susikivirčijama, kardas džeržgia į kardą, ir vėl karališkas, įsakinėjantis Otelas – visus nutildo, ragina būti paklusnius. Paskutinį kartą karališkas ir įsakinėjantis. Nes kaip baisu paskesnėse scenose stebėti, kaip karžygys, aukštas pareigas einantis civilizuotas venecijietis palūžta, nuo griaunančių Jago manipuliacijų nusmunka iki afrikiečio, laukinio, nevaldomo pirmykščio žvėries! „Nosinė – prisipažinimai – nosinė! [...] Nosys, akys, lūpos! Ar gali būti?" O paskui pasiryžimas nužudyti. „Nenuodykit, pasmaukit ją lovoje – toje pačioje, kurią ji suteršė." O paskui siaubingas jo pykčio prieš Dezdemoną protrūkis, smūgis viešumoje, o žeminančiame užrakinto

kambario intymume – tas klūpančios merginos pokalbis su Otelu, akimirką atgavusiu nuovoką, bet tai niekinga, gėdinga Jago nuovoka, ciniškai pripažįstant tik blogiausia, tikint tik niekingiausio poelgio galimybe.

Tai jau atleiskit, pamaniau –
Jūs ta gudri Venecijos padraika,
Kur už Otelo ištekėjo.

Jo balse nuskambėjo pasibjaurėtina patyčios gaida, siaubingo nešvankaus juoko atspalvis. Ji ėmė nesuvaldomai virpėti.

– Aš negaliu pakelti, – sušnibždėjo ji Antoniui tarp scenų. – Žinodama, kas atsitiks. Tai per daug baisu. Aš tiesiog negaliu pakelti.

Jos veidas buvo išblyškęs, ji kalbėjo užvaldyta audringo jausmo.

– Tai einam, – pasiūlė jis. – Dabar pat.

Ji papurtė galvą.

– Ne, ne. Aš privalau pažiūrėti iki galo. *Privalau.*

– Bet jeigu negali pakelti?..

– Tik neprašyk paaiškinti. Nebent vėliau.

Užuolaida vėl pakilo.

Turėjo mano motina tarnaitę Barbarą,
Įsimylėjo ji, bet mylimasis buvo paikas
Ir metė ją, o ji dainavo apie „gluosnį“.

Jai daužėsi širdis, nuo žinojimo, kas bus, darėsi bloga. Kone vaikišku balsu, meiliu, bet plonu ir neišlavintu, Dezdemona uždainavo:

Vargšelė prie klevo sėdėdama dūsavo,
Dainuokime žaliąjį gluosnį.

Vaizdas Džoanai prieš akis ėmė raibuliuoti, pasidarė neryškus; skruostais riedėjo ašaros.

Galų gale pasibaigė, ir jiedu išėjo į gatvę.

Džoana giliai įkvėpė.

– Jaučiuosi, lyg norėtųsi ilgai vaikščioti, – tarė ji. – Eiti toli toli nesustojant.

– Na, juk negali, – atkirto jis. – Su tokiais drabužiais.

Džoana pažvelgė į jį su skausmingo nustebimo mina.

– Tu pyksti ant manęs, – tarė ji.

Išraudęs jis pasistengė viską nuleisti šypsniu.

– Pykstu? Ko gi aš turėčiau pykti?

Bet ji, žinoma, buvo teisi. Jis tikrai pyko – pyko ant visų ir visko, kas įsitraukė į šią nepakenčiamą situaciją: ant Merės už tai, kad į ją įstūmė; ant savęs už tai, kad leidosi jos įstumiamas; ant Džoanos už tai, kad tapo šių baisingų lažybų objektu; ant Brajano, nes galiausiai jis dėl viso to kaltas; net ant Šekspyro, aktorių ir šios besistumdančios minios...

– Neširsk, – paprašė ji. – Buvo toks puikus vakaras. Kad tu žinotum, kaip nuostabiai aš pasijutau! Bet su tuo nuostabumu man reikia būti atsargiai. Kaip nešant iki kraštų sklidiną taurę. Menkiausias krestelėjimas – ir išsilaisto. Leisk man ją saugiai nunešti namo.

Jos žodžiai privertė jį sumišti, beveik pasijusti kaltą. Jis nervingai nusijuokė.

– Ar manai, kad galėtum saugiai nunešti namo ekipaže? – paklausė jis.

Nuo šio pasiūlymo jos veidas nušvito iš malonumo. Jis pamojo ranka, ir prie jų privažiavo kebas. Jiedu įlipo ir uždarė dureles. Vežikas trūktelėjo vadeles. Senas arklys paėjo kelis žingsnius, paskui, gavęs botago kirtį, nenoriai leidosi labai lėta ristele. Koventrio gatve, per akinamai spindinčią Pikadilio aikštę ir toliau.

Virš Šv. Jokūbo smailės atskiesta dangaus juoduma buvo užlieta varinio gaiso. Nugludintoje kelio tamsoje atsispindinti ilga tolstanti žibintų eilė atrodė nenusakomai gedulinga, lyg mirties priminimas. Bet štai Žaliojo parko medžiai – žibinto šviesai tvieskiant viršun į lapus nušvintantys nežemišku, ryškesniu nei pavasarišku šviežumu. Yra ne tik mirtis, bet ir gyvenimas.

Džoana sėdėjo tylėdama, savyje tvirtai laikydama trapią taurę, sklidiną tos keistos laimės, kuri taip pat, tuo pačiu metu buvo ir skaudžiausias liūdesys. Dezdemona mirė, Otelas mirė, ir žibintai, be galo tolstantys siaurėjančiose perspektyvose, simbolizavo tą patį likimą. Ir vis dėlto šių susieinančių lygiagrečių melancholija ir tragedijos skaudulys buvo tokios pat esminės jos dabartinio džiaugsmo dalys kaip ir poezijos grožybė, kaip ir jos gėrėjimasis reikšmingu, beveik alegoriniu šios apšviestos lapijos žavesiu. Mat šis jos džiaugsmas nebuvo viena apibrėžta emocija, išstumianti kitas, – jis apėmė visas emocijas, galima sakyti, bendros, nediferencijuotos jausenos būsena. Siaubo, džiugesio, gailesčio ir juoko prieskambiai bei poskambiai – viskas jos sąmonėje tvyrojo harmoningai. Ji sėdėjo už lėtai risnojančio arklio, rami, bet toje ramybėje glūdėjo visų aistrų potencija. Liūdesys, džiugesys, baimė, linksmumas – visi jie buvo kartu, neįmanomai susijungę jos sąmonėje. Ji brangino šį trapų stebuklą.

Ekipažas, galvojo jis, – tai klasikinė proga. Jie jau privažiavo Haid Parko Kampą – šiuo metu jis turėtų bent jau laikyti ją už rankos. Bet ji sėdėjo kaip statula, žvelgdama į tuštumą, kitame pasaulyje. Ji didžiai pasipiktins, jeigu jis bandys sugrąžinti ją į tikrovę.

„Turėsiu Merei ką nors pramanyti“, – nusprendė jis. Bet tai nebus lengva – Merė turi nepaprastą talentą atpažinti melą.

Patraukus vadeles senasis arklys atsargiai perėjo į žinginę ir sustojo. Jie atvažiavo. Ak, per greitai, galvojo Džoana, per greitai.

Jai būtų patikę taip važiuoti be galo, tyloje globojant savo neperteikiamą džiaugsmą. Ant šaligatvio ji žengė su atodūsiu.

– Teta Fanė prašė, kad tu užeitum palinkėti jai labos nakties, jeigu ji dar nemiegos.

Tai reiškė, kad dingo paskutinis šansas tai padaryti, svarstė jis lipdamas paskui ją laipteliais į blausiai apšviestą prieškambarį.

– Teta Fane? – tyliai pašaukė Džoana atidariusi svetainės duris. Bet niekas neatsiliepė – kambarys buvo tamsus.

– Nuėjo miegoti?

Ji atsigręžė į jį ir patvirtindama linktelėjo. Akimirką jiedu stovėjo tylėdami.

– Man reikia eiti, – galų gale pratarė jis.

– Buvo nuostabus vakaras, Antoni. Tiesiog nuostabus.

– Džiaugiuosi, kad tau patiko.

Jai šypsodamasis jis su nerimu galvojo, kad tas paskutinis šansas dar nedingęs.

– Ne tai, kad patiko. Tai buvo daugiau... Nežinau nė, kaip pasakyti, kas tai buvo, – ji nusišypsojo jam, pridūrė: – Labanaktis, – ir ištiesė ranką.

Jis paėmė ją, pats palinkėjo labos nakties; paskui, staiga nusprendęs, kad dabar arba niekada, žengtelėjo arčiau, ranka apkabino ją per pečius ir pabučiavo.

Sprendimo staigumas ir Antonio sutrikimas jo judesiams suteikė negrabaus šiurkštumo, kurio nebūtum galėjęs atskirti nuo audringo impulso, nesulaikomai prasiveržusio pro sukaustymus. Pirmiausia jo lūpos palietė jos skruostą, paskui surado burną. Ji sujudėjo lyg norėdama pasitraukti, nugręžti veidą, bet šį judesį sustabdė beveik nė nepradėjusi. Jos lūpos, veikiamos nenugalimos traukos, sugrįžo prie jo. Visos išskydusios, neapibrėžtos, per vakarą joje susikaupusios emocijos staiga tarytum susikristalizavo apie jos nustebimą, jo geismo apraišką ir šį kone geliantį malonumą, kuris nuo jos lūpų

įsiveržė į visą kūną ir užvaldė sąmonę. Pirmosios sekundės apstulbimą ir pyktį pasiglemžė naujų pojūčių apokalipsė. Atrodė, tarsi rami tamsa būtų buvusi akinamai nutvieksta, tarsi atsipalaidavusios nebylios instrumento stygos būtų buvusios įtemptos ir virpėtų vis šaižiau, smarkiau, kol galų gale šviesa ir įtampa susinaikins dėl pertekliaus. Ji pasijuto tuštėjanti – joje atsivėrė didžiulės erdvės, tamsos prarajos.

Antonis pajuto, kaip jos kūnas jo rankose suglebo visu sunkumu. Tokiu sunkumu ir netikėtu svoriu, kad jis beveik prarado pusiausvyrą. Susvirduliavo, paskui susiėmė ir prisitraukė ją arčiau.

– Kas yra, Džoana?

Ji neatsakė, tik atsirėmė kakta jam į petį. Jis jautė, kad jeigu ją paleistų, ji pargriūtų. Gal ji sunegalavo. Jam reikės šauktis pagalbos, pažadinti tetą, aiškinti, kas atsitiko... Desperatiškai sukdamas galvą, ką daryti, jis apsidairė. Prieškambario lempa pro atviras svetainės duris metė šviesos ruožą, apnuoginusį sofos galą, aptrauktą geltonu kartūnu. Viena ranka tebelaikydamas ją per pečius, jis pasilenkė ir kitą pakišo po pakinkliais; tada labai nelengvai (mat buvo sunkesnė, nei jis įsivaizdavo) pakėlė ją nuo grindų, siauru apšviestu taku nunešė į tamsą ir švelniai, kiek leido jos svoris, paguldė ant sofos.

Priklaupęs prie jos ant grindų paklausė:

– Dabar jautiesi geriau?

Džoana giliai įkvėpė, perbraukė ranka per kaktą, paskui atsimerkė ir pažvelgė į jį, bet tik akimirką, – užlieta drovumo ir gėdos bangos, užsidengė veidą rankomis.

– Labai atsiprašau, – sušnibždėjo ji. – Nežinau, kas atsitiko. Staiga pasidarė labai silpna.

Kurį laiką ji tylėjo, lempos vėl švietė, įtempti laidai virpėjo – bet pakenčiamai, neperdėtai. Ji vėl praskyrė rankas ir, droviai šypsodamasi, atsigręžė į jį.

Akimis, apsipratusiomis su blausia šviesa, jis su nerimu pažvelgė jai į veidą. Ačiū Dievui, atrodo, jai viskas gerai. Jam nereikės kviesti tetos. Palengvėjimo jausmas buvo toks stiprus, kad jis paėmė jos ranką ir švelniai spustelėjo.

– Tu nepyksti ant manęs, Antoni?

– Kodėl turėčiau pykti?

– Na, tikrai turi teisę. Šitaip apalpti... – jos veidas atrodė nuogas ir neapsaugotas, ji ištraukė ranką iš jo delno ir vėl paslėpė sumišimą. Šitaip apalpti... Prisiminus jai darėsi gėda. Galvodama apie tą jo staigų, tylų, audringą veiksmą, mintyse tarė: „Jis myli mane." O Brajanas? Tačiau Brajano nebuvimas atrodė įgavęs didesnę galią. Jo čia nebuvo neregėtai intensyviai – taip nebuvo, kad tartum niekada nebuvę. Realiai čia buvo tik ši gyva esatis – geismo esatis, rankų ir lūpų esatis, potenciali, bet laukianti, naujo įsikūnijimo laukianti tų bučinių esatis. Ji pajuto, kaip pakilo krūtinė, nors, regis, nebuvo giliai įkvėpusi, lyg už ją kas kitas būtų įkvėpęs. „Jis myli mane", – pakartojo ji, ir tai buvo pateisinimas. Nuleido rankas nuo veido, akimirką pažvelgė į jį, paskui ištiesė rankas ir šnibždėdama jo vardą pritraukė galvą prie savęs.

– Na, ir koks rezultatas? – jam įėjus paklausė Merė nuo sofos. Iš niūrios Antonio veido minos nusprendė, kad lažybas laimėjusi ji, ir tai ją suerzino. Ūmai labai supyko ant jo – dvigubai ir trigubai supyko: kad jis toks vangus; kad ji ne tiek jam rūpi, idant pasistengtų laimėti lažybas įveikdamas savo vangumą; kad verčia ją daryti tai, ko ji nė trupučio nenori. Visą dieną pasivažinėjusi su Sidniu Gatiku po užmiestį, ji padarė išvadą, kad jis visiškai nepakenčiamas. O Antonis, priešingai, – atrodė kuo žaviausias vyras. Ji nenorėjo pavaryti jo, net laikinai. Bet jos grasinimas buvo svarus ir nedviprasmiškas – jeigu ji jo neįvykdys, bent dalinai, sugrius visas jos autoritetas. O dabar tas bėdžius verčia ją tesėti

žodį. Pikto priekaišto tonu ji tarė: – Buvai bailys ir pralaimėjai. Jau matau.

Jis papurtė galvą.

– Ne, aš laimėjau.

Merė abejodama nužvelgė jį.

– Manau, kad meluoji.

– Nemeluoju.

Jis atsisėdo šalia jos ant sofos.

– O tai kodėl atrodai toks paniuręs? Man tai nekoks komplimentas.

– Kurių galų tu mane privertei tai padaryti? – pratrūko jis. – Tai buvo idiotiška. – Buvo ir neteisinga, bet Merė tik nusijuoktų, jeigu jis taip pasakytų. – Visada žinojau, kad idiotiška. Bet tu reikalavai. – Jo spigiame balse skambėjo skundimosi apmaudas. – O dabar Dievas žino, kur aš įklimpau. – Ir kur jis įklampino Džoaną su Brajanu, teisą sakant. – Dievas žino.

– Betgi paaiškink, – sušuko Merė Amberli, – paaiškink! Nešnekėk kaip koks mažasis pranašas. – Jos akys švytėjo linksmu smalsumu. Ji spėjo čia esant kokią nors smagiai painią ir fantastišką situaciją. – Paaiškink, – pakartojo.

– Na, padariau, ką liepei.

– Didvyris!

– Čia nieko juokingo.

– Ką?! Ji tau šėrė antausį?

Antonis piktai susiraukė ir papurtė galvą.

– Tai kaipgi ji sureagavo?

– Ta ir bėda – sureagavo rimtai.

– Rimtai? – paklausė Merė. – Nori pasakyti, kad pagrasino skųstis tėčiui?

– Noriu pasakyti, kad pamanė, jog aš ją įsimylėjau. Ji nori atsisveikinti su Brajanu.

Ponia Amberli atlošė galvą ir davė valią skambiam, sodriai skardinčiam juokui.

Antonis baisiai pasipiktino.

– Tai ne juokas.

– Va čia tu ir klysti, – Merė nusišluostė akis ir giliai įkvėpė. – Tai vienas geriausių mano girdėtų juokų. Bet ką tu ketini daryti?

– Turėsiu pasakyti jai, kad visa tai klaida.

– Tai bus graži scena!

Jis papurtė galvą.

– Aš parašysiu jai laišką.

– Drąsus, kaip visada! – ji patapšnojo jam per kelį. – Bet dabar aš noriu išgirsti detales. Kaip čia atsitiko, kad tu leidai jai nueiti taip toli? Tiek, kad pamanytų, jog tu ją myli. Tiek, kad norėtų atsisveikinti su Brajanu. Ar negalėjai užgesinti kibirkšties, kol nesuliepsnojo?

– Buvo sunku, – burbtelėjo jis vengdamas jos smalsaus žvilgsnio. – Reikalai... na, truputį tapo nevaldomi.

– Vadinasi, tu pametei galvą?

– Gal galima ir taip pasakyti, – nenoriai pripažino galvodamas, koks buvo kvailys, koks visiškas kvailys. Jam, aišku, derėjo pasitraukti, kai ji prisiglaudė jį tamsoje, derėjo nepriimti jos bučinių, aiškiai parodyti, kad jis pats bučiavo ją lengvapėdiškai, nesureikšmindamas. Bet jis juos priėmė – iš tingumo ir bailumo, nes būtų reikėję per daug pastangų iškloti būtiną ir būtinai sunkų pasiaiškinimą; iš tam tikro silpno ir netinkamo širdies gerumo, nes jam pasakius „ne“ ji būtų pasijutusi įžeista ir pažeminta, o sukelti skausmą, kurį pačiam teks matyti, jam buvo didžiai atgrasu. O priėmęs bučinius, jis jais mėgavosi, atsakė į juos su užsidegimu, kurį pats žinojo esant sukeltą tik atsajaus, trumpalaikio geidulingumo, bet Džoana – dabar tai akivaizdu (o jis žinojo net ir tada) – neišvengiamai manys tatai

sužadinusi grynai pati, laikys save ypatingu ir nepakeičiamu to geidulio siekiniu. Nešališkas stebėtojas būtų pasakęs, kad jis viską padarė, nėrėsi iš kailio, idant sukurtų kuo didžiausią nesusipratimą per kuo trumpiausią laiką.

– Kaip tu ketini išsikapstyti? – paklausė Merė.

Jam buvo nepakenčiama, kad ji uždavė jį patį kankinantį klausimą.

– Parašysiu jai laišką.

Tarsi *tai* būtų atsakymas!

– O ką apie tai pasakys Brajanas?

– Aš rytoj būsiu su juo, – atsakė jis išsisukdamas. – Ežerų krašte.

– Kaip Vö-ödsvortas*, – tarė Merė. – Kaip smagu bus! Ir ką gi būtent ketini pasakyti jam apie Džoaną? – neatlyžo ji.

– Oi, aš paaiškinsiu.

– O jeigu Džoana paaiškins pirmiau – ir kitaip?

Jis papurtė galvą.

– Pasakiau jai nenorįs, kad ji Brajanui parašytų anksčiau, negu aš su juo pasikalbėsiu.

– Ir manai, ji padarys, ko tu prašei?

– Kodėl gi ne?

Merė gūžtelėjo pečiais ir pažiūrėjo į jį suktai šypsodamasi, švytinčiomis primerktomis akimis.

– Antra vertus, kodėl gi taip?

---

* Turima galvoje poeto Williamo Wordswortho sąsaja su Ežerų kraštu šiaurės vakarų Anglijoje.

XXXIV skyrius

1928 m. kovo 3 d.

„Reorganizacija... Pertvarkymas... Kapitalo vertės nurašymas esamų prekybos sąlygų aplinkybėmis...“ Antonis pakėlė akis nuo spausdinto lapo. Atsirėmusi į pagalves, Merė Amberli spokso į jį, kaip jis pamatė, trikdomai skvarbiai.

– Na? – paklausė ji palinkusi į priekį. Susivėlusi sruoga plaukų, nudažytų chna nepakenčiama oranžine spalva, girtai karojo ant kaktos. Jai sukrutėjus prasivėrė naktinė palaidinukė – po nešvariais nėriniais jo link sunkiai nusviro krūtys. – Ką tai reiškia?

– Tai reiškia, kad jie ketina bankrutuoti tavo sąskaita.

– Bankrutuoti?

– Nuo svaro tau sumokės šešis šilingus aštuonis pensus.*

– Bet Džeris man sakė, kad jiems einasi labai gerai, – paprieštaravo ji pikto skundimosi tonu.

– Džeris ne viską žino, – geraširdiškai paaiškino jis.

Bet, aišku, tas chuliganas žinojo kuo puikiausiai – žinojo ir vadovavosi tuo žinojimu, jam deramai užmokėjo žmonės, kurie norėjo atsikratyti akcijų prieš krachą.

– Kodėl tu *jo* apie tai nepaklausi? – tarė jis balsu – tokiu tonu, kuriuo nuskambėjo šiek tiek apmaudo, kad kaip tik šį vakarą, kai tik grįžo iš Niujorko, buvo įvilktas į Merės purvinos tragedijos painiavą. Visi kiti, matyt, jau pabėgo nuo jos, kai ji ėmė vartoti morfijų; iš jos draugų jis vienintelis, pusę metų nebuvęs Anglijoje, dar neturėjo progos ir negavo priežasties pabėgti. Nebuvimas tarsi šaltas konservavimas išsaugojo jųdviejų draugystę tokios būklės, kokia buvo prieš jam išvykstant. Kai ji paprašė skubiai atvažiuoti pas ją, jis neturėjo pagrindo atsisakyti. Be to,

* Tai yra apie 8 %.

juk žmonės perdeda – negali būti, kad ji taip smukusi, kaip jie nusako.

– Kodėl tu jo apie tai nepaklausi? – irzliai pakartojo jis.

– Jis išvažiavo į Kanadą.

– Ak, jis išvažiavo į Kanadą.

Stojo tyla. Jis padėjo tą popierių ant lovatiesės. Ponia Amberli paėmė ir dar kartą, šimtąjį kartą, perskaitė – absurdiškai, desperatiškai vildamasi, kad šį, šimtąjį, kartą jame bus kas nors naujo, kas nors kitaip.

Antonis pažvelgė į ją. Lempa ant naktinio staliuko jos profilį nušvietė negailestingai demaskuojančia šviesa. Kokie įdubę skruostai! Ir tos raukšlelės aplink burną, tie bespalviai odos maišeliai paakiuose! Prisiminęs, kaip ji atrodė, kai ją matė pastarąjį kartą, tik pernai vasarą Berkšyre, Antonis pasibaisėjo. Tas narkotikas pasendino ją dvidešimčia metų per pusę tiek mėnesių. Nuniokotas buvo ne tik kūnas – morfijus pakeitė ir jos charakterį, pavertė ją kažkuo kitu, kažkuo (tai visai ne perdėta) daug prastesniu. Pavyzdžiui, tas patrauklus išsiblaškymas, miglotumas, kuriuo ji visada taip erzinamai puikuodavosi kaip dar vienais moteriškais kerais, dabar degradavo iki kone idiotiško abejingumo. Ji užmiršta, nesusivokia, svarbiausia – jai neberūpi, ji numoja ranka. Groteskiškai nudažyti plaukai (viliantis, pamanė jis, atgauti šiek tiek patrauklumo, kurį ji negalėjo nepastebėti praradusi) buvo riebaluoti ir nesušukuoti. Negrabiai užtepti raudoni dažai apatinę lūpą asimetriškai, beformiškai išdidino. Pūkinėje antklodėje buvo cigaretės pradeginta skylė, ir kaskart jai pasijudinus plazdendavo plunksnelės it snaigės. Pagalvės buvo suteptos raudona kosmetika ir kiaušinio tryniu. Ant išvirkščio užvalkalo matėsi ruda kavos dėmė. Tarp jos kūno ir sienos buvo pavojingai pakrypęs padėklas, ant kurio jai buvo atnešta vakarienė. Padažu aplipęs peilis gulėjo nuslydęs ant užtiesalo.

Staigiu judesiu ponia Amberli suglamžė popierių ir nusviedė šalin.

– Tas galvijas! – sušuko ji iš įniršio virpančiu balsu. – Tas galvijas! Jis verste privertė mane sukišti ten pinigus. O dabar va kas atsitiko!

Paplūdo ašaros, skruostais nusinešdamos juodus blakstienų dažus ilgomis suodinomis srovelėmis.

– Jis tyčia taip padarė, – kalbėjo ji, piktai raudodama. – Tik tam, kad man pakenktų. Jis gi sadistas. Jam patinka skriausti žmones. Jis daro tai dėl malonumo.

„Dėl pelno", – vos nepratarė Antonis, bet prikando liežuvį. Atrodė, kad jai teikia šiek tiek paguodos mintis, jog buvo apgauta ne vulgariai komerciniais motyvais, o šiaip sau, iš šėtoniškumo, kurį gimdo ir skatina meilės aistra. Būtų buvę žiauru atimti iš jos šią iliuziją. Tegul vargšė mintija tas mintis, kurios jai mažiausiai skausmingos ir žeminančios. Be to, kuo mažiau jai prieštarausi ir kreipsi į šalį, tuo greičiau, reikia tikėtis, ji liausis. Apdairiai ir taktiškai jis pasitenkino neįpareigojančiu linktelėjimu.

– Kai pagalvoju, kiek gero esu padariusi tam žmogui! – pratrūko ponia Amberli. Tačiau, jai vardinant nerišlų savo dosnių ir geraširdiškų darbų sąrašą, Antonis nejučia ėmė galvoti, ką tas žmogus padarė jai – labiausiai apie tuos žodžius, kuriais Džeris buvo įpratęs nupasakoti savo darbus. Šiurkščius, be saiko ciniškus žodžius. Neįtikėtino niekšiškumo žodžius. Būdavai apstulbęs, pasijusdavai laisvas staiga nusikvatoti – ir susigėdęs, kad toks neleistinas brutalumas gali turėti savy dalį išlaisvinančios tiesos. Ir vis dėlto tiesos juose buvo.

– Visi inteligentiškiausi Londono žmonės, – raudojo ponia Amberli. – Jis su visais jais susipažino pas mane.

„Tos senos raganos! – Antonio mintyse aiškiai nuskambėjo Džerio Vočeto balsas. – Jos padarys viską, kad gautų, absoliučiai viską."

– Jis, aišku, to nevertino, – tęsė ji. – Buvo pernelyg bukas, pernelyg barbariškas.

„Visai nieko sau sena boba, jeigu gauna pakankamai, kad nusiramintų. Problema – duoti jai pakankamai. O tai sunkus triūsas, patikėkit."

Tonas perėjo nuo pykčio prie savigailos.

– Bet ką man daryti? – aimanavo ji. – Ką aš *galiu* padaryti? Be penso. Gyvendama iš labdaros.

Jis pabandė raminti ją. Šis tas juk likę. Iš tikrųjų visai padori suma. Ji niekada nebadausianti. Jeigu gyvensianti rūpestingai, taupiai...

– Bet aš turėsiu atsisakyti šito namo, – pertraukė ji ir, jam patvirtinus, kad tikrai turėsianti atsisakyti, pratrūko naujomis, garsesnėmis dejonėmis. Atsisakyti namo esą blogiau negu likti be penso ir gyventi iš labdaros – blogiau, nes tokia galimybė lengviau įsivaizduojama, artimesnė jos dabartinio gyvenimo realijoms. Kaipgi ji gyvensianti be savo paveikslų, be savo baldų? Nuo bjaurios aplinkos ji suserganti. O dar maži kambariai – mažuose kambariuose jai užeinanti klaustrofobija. Ir kaipgi ji galėtų išsiversti be savo knygų? Kaip, jis manąs, ji dirbsianti būdama nuskurdusi? Nes ji, aišku, ketinanti dirbti – jau esanti suplanavusi parašyti kritikos studiją apie šiuolaikinį prancūzų romaną. Taip, tai kaipgi jis galįs tikėtis, kad ji tai darys, jeigu neteks savo knygų?

Antonis nekantriai pasimuistė krėsle.

– Aš nieko nesitikiu, – tarė jis. – Tiesiog sakau, ką tau teks padaryti.

Įsivyravo tyla. Paskui, pasistengusi išspausti įteiklią ir maldaujamą šypsenėlę, ji tarė:

– Tai jau dabar užpykai ant manęs.

– Nė kiek. Tiesiog prašau, kad pripažintum tikrovę.

Jis atsistojo ir, jausdamas pavojų būti neišpainiojamai įveltas į Merės nelaimę, simboliškai pareiškė savo teisę būti laisvas, neramiai po kambarį žingsniuodamas pirmyn atgal. „Reikėtų pakalbėti su ja apie morfijų, – galvojo jis, – pabandyti įtikinti ją gultis į kliniką ir gydytis. Jos pačios labui. Vargšės Helenos labui.“ Bet jis pažįsta Merę. Ji puls protestuoti, rėks, įnirš. Tai atrodys kaip peštynės smuklėje. Arba blogiau, daug blogiau, – pagalvojo jis ir suvirpėjo: ji atgailaus, prižadės, paplūs ašaromis. Jis pasirodys esąs jos vienintelis draugas, jos gyvenimo moralinė atrama. Galiausiai jis taip nieko ir nepasakė. „Nieko iš to neišeis, – patikino save. – Su tais morfinistais niekada neišeina.“

– Reikia susitaikyti su realybe, – tarė jis balsu.

Beprasmiška banalybė, bet ką gi daugiau pasakyti?

Netikėtai, su nuolaidžiu guvumu, kuris jam sukėlė nemenko nerimo, ji pritarė jam. Oi, visiškai pritarė! Kas buvo, pražuvo. Nėra ko statyti oro pilių. Dabar reikia plano – daug planų – rimtų, praktiškų, logiškų naujo gyvenimo planų. Ji nusišypsojo jam su pataikaujama išraiška, tarsi jiedu būtų buvę sąmokslininkų pora.

Nenoriai, nepasitikėdamas jis priėmė jos kvietimą atsisėsti ant lovos krašto. Išskleisti planai – iš dalies rimti. Mažas butas Hampstede. Arba mažas namelis vienoje iš lūšnynų gatvių netoli nuo Karaliaus kelio Čelsyje. Kartkarčiais ji dar galėtų surengti pobūvį, labai pigiai. Tikri draugai ateitų nepaisydami pigumo – argi ne? – primygtinai klausė ji su gana gailiu, išsklaidytinu nerimu.

– Žinoma, – teko jam pasakyti; nors juos atbaidytų ne pigumas, o nešvara, nevalyvumas, morfijus, koktus eterio kvapas iš burnos.

– Būtų galima rengti pobūvius su atsineštiniais buteliais, – kalbėjo ji. – Būtų smagu! – jos veidas nušvito. – Kokį butelį tu atsineštum, Antoni? – ir jam nespėjus atsakyti tęsė: – Kad jau nusitvosim sumaišę gėrimus. Kad nusitvosim...

Po akimirkos ji jau pasakojo jam, kad Džordžui Vaivernui šiom dienom šovę į galvą jai mergintis. Tokiomis aplinkybėmis gana

nejauku – juk Salė Vaivern taip pat... taigi! Ji nusišypsojo ta savo mįslinga šypsena, sučiauptomis lūpomis, primerktomis akimis. Ir – o tai jau esą *ypač* nepaprasta – net tas Hju Ledvidžas pastaruoju metu leidžia sau...

Antonis klausėsi apstulbęs. Tie apgailėtinai negausūs tikri draugai tarsi mostelėjus burtų lazdele buvo paversti tiesiog minia nekantraujančių meilužių. Nejaugi ji rimtai tiki savo prasimanymais? Bet, šiaip ar taip, toliau jis galvojo, turbūt nelabai svarbu, tiki ar ne. Net jei netiki, šios fikcijos aiškiai turi galią pakelti jai ūpą, bent akimirkai atgaivinti iki linksmos pasitikėjimo savimi būsenos.

– Tada Paryžiuje, – intymiai prabilo ji. – Tu atsimeni?

Bet gi tai siaubinga!

– „Hôtel des Saints-Pères“, – jos balsas pažemėjo ir suvirpėjo prislopintu juoku.

Antonis linktelėjo nepakeldamas galvos. Buvo akivaizdu, jog ji nori, kad jis atsilieptų į jos užuominą apie neužmirštamą džiugesį, kad pratęstų nešvankią nuorodą į tą jų seną pokštą apie Šventuosius Tėvus ir jųdviejų pasilinksminimus po bažnyčios hierarchų sparnu. Jų sava kalba „padaryti šventąjį tėvelį“ arba, sklandžiau, „apsišventinti“ reiškė „pasimylėti“. Jis susiraukė, staiga labai supykęs. Kaip ji drįsta?..

Slinko sekundės. Desperatiškai mėgindama užpildyti jo ledinės tylos prarają, Merė sentimentalaus prisiminimo tonu tarė:

– Gerai pasismaginom.

– Gerai, – atkartojo jis kuo abejingiau.

Staiga ji suėmė jo ranką.

– Brangusis Antoni!

„O, Dieve!“ – pagalvojo jis ir pasistengė mandagiai, kaip įmanoma, ištraukti ją. Bet tų sausų karštų pirštų gniaužtai niekaip nepaleido.

– Kvaili buvom, kad susipykom, – kalbėjo ji toliau. – Veikiau aš buvau kvaila.

– Visai ne, – mandagiai atsakė jis.

– Tos kvailos lažybos, – ji papurtė galvą. – Ir Sidnis...

– Tu padarei, ką norėjai.

– Aš padariau, ko nenorėjau, – atšovė ji. – Mes visada darom tai, ko nenorim – kvailai, grynai iš priešgyniavimo. Pasirenkam neteisingai tiesiog dėl to, kad tai neteisinga. Hiperionas prieš satyrą – ir *todėl* satyras.

– Bet kai kuriems tikslams, – nesusilaikė jis nepasakęs, – satyras mus gali labiau patenkinti.

Nepaisydama jo žodžių Merė atsiduso ir užsimerkė.

– Darom tai, ko nenorim, – pakartojo ji tarsi sau. – Visada darom tai, ko nenorim.

Ji paleido jo ranką ir, suėmusi savąja pakaušį, atsilošė ant pagalvių poza – žinoma ir pažįstama poza, kuri „Hôtel des Saints-Pères" buvo tokia miela savo gracingu vangumu, tokia pašėlusiai jaudinanti dėl to balto apskrito kaklo, atlošto kaip aukõs, tų siūlomų krūtų, iškeltų, įsitempusių po nėriniais. Tačiau šiandien nėriniai buvo nešvarūs ir apiplyšę, krūtys sunkiai nusvirusios, aukos kaklas buvo nebe glotni balto kūno kolona, o suvytusi raukšlėta įduba tarp išsišovusių sausgyslių.

Ji atsimerkė, ir jis pasibaisėdamas atpažino jos žvilgsnį – tą patį, visai identiškai tokį pat, podraug svaigų ir cinišką, šelmišką ir vangiai nepadorų, kuris jį kvietė, tuomet neatsispiriamai, Paryžiuje prieš penkiolika metų. Tai buvo 1913-ųjų žvilgsnis 1928-ųjų veide – skaudžiai iškritęs iš konteksto. Sekundę ar dvi jis pakraupęs žiūrėjo į ją, paskui sugebėjo nutraukti tylą.

– Man reikia eiti.

Bet, jam nespėjus pakilti, ponia Amberli greitai palinko priekin ir uždėjo rankas jam ant pečių.

– Ne, neik. Tau negalima eiti, – ji pabandė juokdamasi pakartoti tą geidulingą kvietimą, bet nesugebėjo paslėpti akyse matomo didelio nerimo.

Antonis papurtė galvą ir, nepaisydamas to koktaus eterio kvapo, pasistengė nusišypsoti meluodamas apie vakarėlį, kuriame prižadėjęs pasirodyti vienuoliktą. Švelniai, bet tvirtu ir ryžtingu judesiu nukėlė jos laikančias rankas ir atsistojo lovos pašonėje.

– Labanaktis, brangioji Mere! – jo balso tonas buvo šiltas – jis jau galėjo leisti sau būti meilus. – *Bon courage!**

Suspaudė jai rankas, tada pasilenkęs pabučiavo pirmiau vieną, paskui kitą. Dabar, būdamas ant kojų ir aiškiai matydamas kelią į laisvę, jautėsi galįs nerti beveik į bet kokį jausmų perteklių. Bet, užuot pasekusi jo pavyzdžiu, Merė Amberli atsakė įbesdama į jį akmeninį žvilgsnį, kupiną gryniausios kančios. Ta kaukė, kurią jis nutaisė švytėti užgaidžiu meilumu, staiga pasirodė siaubingai neatitinkanti realios padėties. Jos netinkamumą jis jautė fiziškai – veido raumenimis. Kvailys, veidmainis, bailys! Tačiau kone bėgte leidosi prie durų ir nuskubėjo laiptais žemyn.

„Jeigu moteris pavartoja bet kokių nuodų arba kitų kenksmingų medžiagų, – skaitė Helena enciklopedijoje, – arba neteisėtai panaudoja kokį nors instrumentą ar kitas priemones, sukeliančias jai persileidimą, ji padaro...“, jos ausys pagavo Antonio žingsnių garsą ant laiptų. Ji atsistojo ir greitai nuėjo prie durų ir į laiptų aikštelę.

– Na?

Į jo šypseną ji neatsakė, neimitavo malonumo jį matyti. Jos pakeltas veidas taip pat tragiškai stokojo bet kokios įprastinės išraiškos, kaip anksčiau jos motinos.

– Bet kas gi atsitiko, Helena? – išsigandęs sušuko jis.

Kelias sekundes ji žvelgė į jį tylėdama, paskui papurtė galvą ir ėmė klausinėti apie tas akcijas, visą finansinę padėtį.

Aišku, galvojo jis atsakinėdamas, galima buvo numatyti, kad visa tai ją labai prislėgs. Bet kad šitaip smarkiai prislėgtų – jis vėl pažvelgė į ją: ne – niekas to negalėjo numatyti. Juk neatrodė,

* Drąsiau (pranc.).

kad mergina kada nors būtų baisiai atsidavusi savo motinai. Kurgi bus atsidavusi, kai Merė tokia baisi savanaudė. Ir juk jau beveik metai praėjo, kai ta vargšė moteris metėsi prie morfijaus. Manytum, kad per tiek laiko siaubas jau būtų atlėgęs. Ir vis dėlto jis nebuvo matęs nelaimingesnio veido. Tokia jaunystė, toks gaivumas – tiesiog neteisinga, kad tai sietųsi su tokios didžios nevilties mina. Matydamas ją tokią kažkodėl pasijuto kaltas – kaltai atsakingas. Bet, jam parodžius dar vieną klausiamos užuojautos gestą, ji tik vėl papurtė galvą ir nusigręžė.

– Verčiau tu eik, – tarė ji.

Antonis akimirką padvejojo, paskui išėjo. Juk ji nori, kad jis išeitų. Vis dar jausdamasis kaltas, bet su dideliu palengvėjimu uždarė paskui save buto duris ir giliai atsikvėpęs patraukė į metro stotį.

Helena grįžo prie enciklopedijos tomo. „...sukeliančias jai persileidimą, ji padaro sunkų nusikaltimą. Bausmė už šį nusižengimą yra katorgos darbai iki gyvos galvos arba ne ilgiau kaip trejus metus, arba įkalinimas ne ilgiau kaip dvejiem metams. Jeigu vaikas gimsta gyvas...“ Bet nerašo, kokie tinkami nuodai nei kokius instrumentus reikia naudoti, nei kaip. Tik ta kvaila nesąmonė apie katorgos darbus. Prieš ją užsidarė dar viena išeities galimybė. Atrodė, tarsi visas pasaulis susimokęs uždaryti ją su jos neįmanomai kraupia paslaptimi.

Salonėlyje laikrodis melodingai išmušė vienuoliką. Helena atsistojo, padėjo sunkų tomą į vietą ir nuėjo viršun į motinos kambarį.

Dukteriai įeinant ponia Amberli neįprastai rūpestingai tiksliais judesiais į švirkštą traukė skystį iš mažos stiklinės ampulės. Durims atsidarius ji krūptelėjo, pakėlė akis, jau buvo beslepianti švirkštą ir ampulę po antklode, bet, baimindamasi išlaistyti bent kiek brangaus tirpalo, sustabdė judesį.

– Eik lauk! – piktai sušuko ji. – Kodėl eini nepasibeldusi? Aš neleisiu tai vaikščioti į mano kambarį nepasibeldus, – pakartojo ji šaižiau, patenkinta radusi dingstį savo įniršiui išlieti.

Helena sekundę kitą pastovėjo tarpduryje nė nekrusteldama, tarsi netikėdama savo akimis; paskui nuskubėjo per kambarį.

– Duok man tuos daiktus, – tarė ištiesusi ranką.

Ponia Amberli atsitraukė prie sienos.

– Eik lauk! – sušuko.

– Bet tu žadėjai...

– Nežadėjau.

– Žadėjai, mama.

– Nežadėjau. Ir apskritai darysiu, ką noriu.

Nieko nesakydama Helena ištiesė ranką ir suėmė motiną už riešo. Ponia Amberli suriko taip garsiai, jog, bijodama, kad neateitų tarnai žiūrėti, kas dedasi, Helena atleido gniaužtą.

Ponia Amberli liovėsi rėkusi, bet į Heleną nutaikytas žvilgsnis baugino piktavališkumu:

– Jeigu tu priversi mane išlaistyti šito, – tarė iš įniršio virpančiu balsu, – aš tave užmušiu. Užmušiu.

Akimirką jos žvelgė viena į kitą nekalbėdamos. Tylą nutraukė Helena:

– Tu norėtum užmušti mane, – lėtai ištarė ji, – todėl, kad neleidžiu tau žudyti savęs, – gūžtelėjo pečiais. – Na, turbūt jeigu tu tikrai *nori* žudytis... – sakinio nebaigė.

Ponia Amberli tylėdama spoksojo į ją.

„Jeigu tu tikrai nori..." Ji prisiminė šiuos žodžius, pasakytus Antoniui vos prieš kelias minutes, ir staiga jos skruostais nusirito ašaros.

– Tu manai, aš *noriu* tai daryti? – tarė lūžtančiu balsu. – Aš neapkenčiu to, visiškai neapkenčiu. Bet kitaip negaliu.

Atsisėdusi ant lovos krašto, Helena apkabino motiną per pečius.

– Mama, brangioji! – maldavo ji. – Neverk. Viskas bus gerai, – buvo nepaprastai susijaudinusi.

– Čia kaltas Džeris, – sušuko ponia Amberli ir, nepastebėjusi, kaip Helena suvirpėjo, kalbėjo toliau: – Dėl visko kaltas. Dėl visko. Visada žinojau, kad jis galvijas. Net ir tada, kai jis man labiausiai rūpėjo.

Tarsi motina staiga būtų pasidariusi svetimas žmogus, kurio nedera taip intymiai liesti, Helena atitraukė ranką.

– Tau jis *rūpėjo*? – sušnibždėjo ji netikėdama. – *Šita* prasme?

Atsakydama visai į kitą klausimą, atremdama nepareikštą priekaištą, ponia Amberli tarė:

– Kitaip negalėjau. Buvo šitaip.

Ji pajudino ranką, laikančią švirkštą.

– Tu nori pasakyti, – pratarė Helena labai lėtai ir tarsi įveikdama beveik nenugalimą nenorą, – nori pasakyti, kad jis buvo... buvo tavo meilužis?

Jos tono keistumas pirmą kartą nuo pokalbio pradžios įdiegė poniai Amberli lyg ir suvokimą, kad jos duktė realiai, asmeniškai egzistuoja. Atsigręžusi ji pažiūrėjo į Heleną su apstulbusia mina.

– Tu nežinojai? – matant tą nepaprastą blyškumą, nevaldomai virpančias lūpas vyresniąją moterį staiga užvaldė kaltė. – Bet, dukrele, aš atsiprašau. Aš neįsivaizdavau... Tu dar tokia jauna, tu nesupranti. Negali... Kurgi tu eini? Sugrįžk! Helena!

Trinktelėjo durys. Ponia Amberli krustelėjo norėdama vytis dukterį, paskui apsigalvojo ir vėl ėmėsi traukti skystį į švirkštą.

XXXV skyrius

1934 m. rugpjūčio 4 d.

Parėjau prislėgtas po vakaro su Helena ir keliais jos jaunais politikuojančiais draugais. Tokia aistra „likviduoti“ žmones, kurie

su jais nesutinka! Ir toks nuoširdus įsitikinimas, kad likviduoti būtina!

Šlykštu – bet to ir buvo galima tikėtis. Ėmęs žiūrėti į reformų problemą grynai kaip į politikos ir ekonomikos reikalą, privalai pritarti likvidavimo praktikai.

Štai pastarojo meto istorija. Industrializacija vyksta *pari passu** su gyventojų skaičiaus augimu. Taigi, kai rinka plečiasi, abi problemos, lydinčios visas industrines visuomenes, išsisprendžia. Nauji išradimai gali sukurti technikos sąlygojamą nedarbą, bet besiplečianti rinka tuo pat metu jį kompensuoja. Kiekvieno individo perkamoji galia gali būti per maža, bet bendras individų skaičius nuolat auga. Daug mažų perkamųjų galių nuveikia tiek pat, kiek mažesnis skaičius didelių.

Mūsų gyventojų skaičius dabar pastovus, greitai ims mažėti. Rinka nebesiplės, o trauksis. Todėl ekonominės problemos pačios nebeišsispręs. Esant gimimų kontrolei, būtina naudoti koordinuojantį politinį intelektą. Reikia didelio masto plano. Kitaip mechanizmas neveiks. Žodžiu, politikai turės būti apie dvidešimt kartų protingesni negu iki šiol. Ar proto pasiūla atitiks paklausą?

Ir, žinoma, protas, kaip visada pabrėžia Mileris, nėra izoliuotas. Protingo planavimo veiksmas modifikuoja planuotojų emocijas. Štai Anglijos politika. Mes padarėme daugybę reformų – visai nepripažindami jas grindžiančių principų. (Palyginkime karaliaus titulus su jo dabartine padėtimi. Palyginkime savo pareiškimus, kad niekada neprisileisime socializmo, su valstybės kontrolės realijomis.) Anglijos politikoje nėra didelio masto planų ir beveik nėra mąstoma pirmųjų principų pagrindu. Ir kokie rezultatai? Be kita ko, tai, kad Anglijos politika apskritai yra labai geranoriška. Priežastis paprasta. Dorojantis su praktinėmis problemomis, kai jos iškyla, ir neatsižvelgiant į pirmuosius pricipus, politika yra turgaus

* Vienodu žingsniu (lot.).

derėjimosi reikalas. O turguje žmonės kartais netenka kantrybės, bet paprastai nežiūri vienas į kitą kaip į velnią žmogaus pavidalu. Tačiau kaip tik to negali išvengti principingi žmonės ir sistemingų planų kūrėjai. Principas pagal apibrėžimą yra *teisingas*; planas – *žmonių gerovei*. Tai aksiomos, iš kurių logiškai išplaukia, kad tie, kas su tavimi nesutinka ir nenori padėti tau įgyvendinti plano, yra gėrio ir žmonijos priešai. Nebe vyrai ir moterys, o blogio įsikūnijimai, tikri velniai. Žudyti vyrus ir moteris yra bloga, bet žudyti velnius – pareiga. Iš čia ir inkvizicija, iš čia ir Robespjeras bei OGPU. Žmonės su tvirtu religiniu ir revoliuciniu tikėjimu, žmonės su apgalvotais planais, kaip pagerinti žmonijos dalią – šiame arba kitame pasaulyje, – būna nuosekliau ir šaltakraujiškiau žiaurūs negu bet kurie kiti. Mąstant pirmųjų principų pagrindais darbuojamasi su kulkosvaidžiais. Valdžia, turinti išsamų visuomenės tobulinimo planą, yra valdžia, naudojanti kankinimus. *Per contra** – jeigu niekada neatsižvelgi į principus ir neturi plano, o situacijas sprendi, kai jos iškyla, kiekvieną atskirai, gali sau leisti turėti neginkluotus policininkus, žodžio laisvę ir *habeas corpus*. Pasigėrėtina. Tačiau kas atsitinka, kai industrinė visuomenė išmoksta (a) vis sparčiau kurti technikos pažangą ir (b) išvengti apvaisinimo? Atsakymas: ji turi planuoti bendraisiais politiniais ir ekonominiais principais arba žlugti. Bet principinga ir planuojanti valdžia paprastai būna tironija, pasitelkianti politinius šnipus ir terorizmą. Ar dėl koordinacijos turime susitaikyti su vergove ir kankinimais?

Vienoje pusėje žlugimas, kitoje inkvizijos ir OGPU viešpatavimas. Tikra dilema, jeigu planas yra iš esmės ekonominis ir politinis. Bet galvokime apie konkrečius vyrus, moteris ir vaikus, o ne apie valstybes, religijas, ekonomikos sistemas ir panašias abstrakcijas: tada atsiras vilties sėkmingai prasprūsti tarp dviejų ugnių. Mat jeigu imi žiūrėti į konkrečius žmones, iš karto pamatai, kad

* Priešingai (lot.).

laisvė nuo prievartos yra būtina sąlyga jiems tobulėti iki visaverčių asmenybių, kad ekonominio klestėjimo forma, pagrįsta nereikalingų daiktų turėjimu, neprisideda prie asmeninės gerovės, kad laisvalaikis, užimtas pasyviomis pramogomis, nėra palaima, kad miestietiško gyvenimo patogumai įgyjami aukšta fiziologine ir psichologine kaina, kad išsilavinimas, leidžiantis naudoti save neteisingai, yra kone bevertis, kad visuomenės santvarka, kurioje kas keletą metų individai verčiami eiti iš namų žudyti vieni kitų, negali būti gera. Ir taip toliau. O jeigu pradedi nuo valstybės, tikybos, ekonomikos sistemos, vertybės visiškai perkainojamos. Individai turi žudyti vieni kitus, nes to reikia nacijos interesams, turi būti išugdyti galvoti apie tikslus nepaisydami priemonių, nes taip sako mokytojai, nežinantys jokio kito būdo, turi gyventi miestuose, turi turėti laisvalaiko skaityti laikraščiams ir vaikščioti į kiną, turi būti skatinami pirkti nereikalingus daiktus, nes yra industrinė sistema, kurią reikia palaikyti, turi būti prievartaujami ir pavergiami, nes kitaip gali imti galvoti savarankiškai ir pridaryti rūpesčių savo valdovams.

Šventadienis buvo sumanytas žmogui. Bet dabar žmogus elgiasi kaip fariziejai ir tvirtina pats esąs sumanytas visokiems dalykams – mokslui, pramonei, nacijai, pinigams, religijai, mokykloms, – kurie iš tikrųjų buvo sumanyti jam. Kodėl? Todėl, kad jis taip menkai suvokia savo, kaip žmogaus, interesus, kad jaučiasi neatsispiriamai gundomas aukotis šiems stabams. Nėra kito būdo kaip tik suvokti savo, kaip žmogaus, interesus, ir tai suvokus išmokti veikti pagal šį suvokimą. O tai reiškia išmokti naudoti savąjį „aš" ir išmokti nukreipti sąmonę. Jau beveik įkyru vis grįžti prie tos pačios minties. Argi nebūtų malonu dėl įvairovės turėti kitą išeitį iš mūsų sunkumų?! Paprastesnį kelią. Būdą, kuriam nereikia didesnių asmeninių pastangų negu užpildyti balsavimo biuletenį arba įsakyti sušaudyti kokį nors „liaudies priešą". Išganymą iš šalies – kaip kalomelio dozę.

XXXVI skyrius

1914 m. liepos 19 d.

Į šiaurę važiuojančiame traukinyje Antonis galvojo, kas jo laukia. Per artimiausias dvi dienas arba, blogiausiu atveju, tris Brajanui reikės papasakoti, kas atsitiko, ir parašyti laišką Džoanai. Kokiais žodžiais? Ir kaip jam reikėtų pasiteisinti? Papasakoti visą tiesą apie lažybas su Mere? Jam pačiam ši tiesa turėjo pranašumų: ją papasakojęs didžiąją dalį kaltės už tai, kas atsitiko, galėtų suversti Merei – bet, toliau jis galvojo, rizikuotų pasirodyti apgailėtinai silpnas. Ir tai ne vienintelis trūkumas – Džoanai ši tiesa būtų nepakeliamai žeminanti. Kad ir kiek kaltės jis suverstų Merei, Džoana liks įžeista. Kad jis galėtų Brajanui pasakyti tiesą, o Džoanai – ką nors kitką!

Bet tai neįmanoma. Jiems reikės papasakoti tą pačią istoriją ir Džoanos labui netikrą. Tačiau kokią istoriją? Koks faktų paaiškinimas mažiausiai diskredituotų jį ir mažiausiai pažemintų Džoaną? Apskritai, nusprendė jis, geriausia būtų pasakyti, kad jis pametė galvą – buvo pagautas staigaus impulso, o vėliau suvokė, kad tas impulsas buvo beprotiškas ir ėmė gailėtis. Ją pabučiavo kažkas kitas – štai ką jis parašys Džoanai. Kažkas kitas – bet ne per daug kitas. Jai nepatiktų, jeigu tektų pamanyti, kad tai tebuvo momentinis pavianas, šitaip galintis pasielgti neapšviestoje svetainėje. Ją pabučiavęs asmuo tebus iš dalies jis pats. Pakankamai pats, kad visą laiką jautė jai šiltus jausmus, didžiai jos gailėjosi, bet kažkas kitas ta prasme, kad to vakaro aplinkybėmis leido šiam prieraišumui ir užuojautai pavirsti – kuo? Meile? Geismu? Ne, jam reikės vengti pasakyti ką nors taip konkretaus – reikės kalbėti apie sumaištį, laikiną proto užtemimą, sugadinusį santykius, kurie buvo tokie gražūs, ir taip toliau. Šiuo tarpu jis tegali pasakyti apgailestaująs ir jaučiąs gėdą, dabar aiškiau negu bet kada matąs, kad

Brajanas – vienintelis jos vertas vyras, kad tarp jos ir Brajano iškilę sunkumai esą tik laikini, ir netrukus... Ir visa kita.

Taip, sukurti laišką turėtų būti gana lengva. Bėda ta, kad iš jo bus tikimasi papildyti jį pokalbiais ir pasiaiškinimais, kad jam reikės patirti priekaištų, išklausyti paslapčių, galbūt gintis nuo aistringų prisipažinimų. O prieš tai reikės kalbėtis su Brajanu – su Brajanu viskas ir prasidės nuo pokalbių; ir kuo daugiau jis galvojo apie tuos pokalbius, tuo sunkiau jam buvo numatyti Brajano vaidmenį juose. Antonis įsivaizdavo, kaip bandys paaiškinti nesąs įsimylėjęs, Džoana tik akimirką pametusi galvą, kaip ir jis, niekas nepasikeitę, ir Brajanui tereikią susitikti ir pabučiuoti ją pačiam. Bet ar jam pasiseks priversti Brajaną patikėti? Pažįstant Brajaną, jam atrodė tikėtina – ir kuo daugiau apie tai galvojo, tuo labiau, – kad nepasiseks. Brajanas toks žmogus, kad įsivaizduos, jog bučiuoti moters negali pastūmėti joks potroškis, mažesnis už kuo nuoširdžiausią meilę. Jis sužinos, kad Džoana buvo pabučiuota ir į bučinius atsakė bučiniais; ir jokios kalbos apie pamestas galvas jo neįtikins, kad tai nėra rimtas kuo stipriausios meilės atvejis. O tada, svarstė Antonis, – ką jis darys tada? Aišku, jausis nuskriaustas, išduotas, bet labai gali būti, kad nebus jokių priekaištų. Taip, gali atsitikti daug blogesnis dalykas. Brajanas tikriausiai visą kaltę prisiims pats, išsižadės visų savo teisių, niekaip nepatikės Antonio dievagojimusi, kad jis nėra įsimylėjęs, kad visa tai tebuvo nevykęs pokštas, reikalaus, – vien dėl to, jog tai bus toks kankinantis pasiaukojimas, – kad Džoana eitų pas vyrą, kurį iš tikrųjų myli ir kuris myli ją. O jeigu tada Džoana ims ir sutiks?! Tai visai tikėtina, krimsdamasis galvojo Antonis, prisiminęs jos reakciją į jo bučinius, beveik neabejotina, kad ji taip ir padarys. Pasibaisėtina perspektyva! Jam tai bus nepakeliama. O ir kodėl jis turėtų tai pakelti? Galėtų pasiskolinti pinigų už savo vertybinius popierius – tiek, kad išvažiuotų iš

šalies ir ten pasiliktų pusę metų, net metus, jeigu reikėtų. Ir, už lango slenkant Midlandsui, jis atsilošęs užsimerkė, ir įsivaizdavo save Italijoje arba, jeigu Italija nepakankamai toli nuo Anglijos, – Graikijoje, Egipte, net Indijoje, Malajoje, Javoje. Su Mere, nes, žinoma, Merė turės vykti kartu, bent daliai laiko. Vaikus galės palikti su kokiais nors giminėmis; o Egiptas, mąstė jis suteikdamas svajonei praktiškumo, ne sezono metu Egiptas visai pigus, o šitas baiminimasis dėl karo grėsmės, aišku, tuščias dalykas. Ar Luksoras toks įspūdingas, kaip atrodo nuotraukose? O Partenonas? O Pestas? O kaip tropikai? Vaizduotėje jis plaukiojo po Egėją nuo salos prie salos, rūkė hašišą Kairo landynėse, valgė kanapes Benarese, truputį pavaidino Džozefą Konradą Malajų salyne, netgi Pjerą Loti tarp variaspalvių merginų ir gardenijų, nepaisydamas chromolitografinio stiliaus, ir, nors šio jis vis dėlto negalėjo pamėgti taip kaip Merė, – Gogeną Ramiajame vandenyne. Tas būsimas hipotetinis pabėgimas vis dėlto vyko čia ir dabar, tad savo kupė kertėje jis ilgą laiką buvo visai užmiršęs sumanytų proveržių į egzotiką priežastį. To, kas atsitiko, atsiminimas, baugus laukimas to, kas atsitiks, sugrįžo tik suvokus, kad traukinys važiuoja per Šapo kalvas ir kad nepraėjus nė valandai jis šnekėsis su Brajanu Amblsaido* perone. Visi seni klausimai pakėlė galvas primygtiniau ir desperatiškiau. Ką jam sakyti? Kaip? Kokia proga? Ir kaip Brajanas sureaguos? O kaip Džoana, gavusi jo laišką? Baisūs klausimai! Bet kodėl jis pateko į tokią padėtį, kad jam reikia duoti arba gauti atsakymus į juos? Koks kvailys buvo, kad nespruko tuoj pat! Šiuo metu jau būtų galėjęs būti Venecijoje, Kalabrijoje, laive Viduržemio jūroje. Nepasiekiamas laiškais. Saugus ir laimingas nieko nežinodamas apie savo veiksmų padarinius. Ir laisvas. Bet žioplai liko, kur buvęs,

* *Ambleside* – miestelis šiaurės vakarų Anglijoje, Kambrijos grafystėje, Ežerų krašte.

ir sutiko tapti savo kvailybės sukurtų aplinkybių vergu. Tačiau netgi dabar, paskutinę minutę, dar nevėlu. Jis galėtų išlipti artimiausioje stotyje, parvažiuoti į Londoną, sukrapštyti pinigų ir per parą išsidanginti. Tačiau traukiniui sustojus Kendale jis nepasijudino. Šitaip staiga per akimirką apsispręsti jam buvo baugu. Jis nepakentė kančių ir su šiurpu laukė, ką jam atneš artimiausios dienos ir savaitės. Bet kančios baimė buvo mažesnė už veiksmo baimę. Jam buvo lengviau pasyviai pasitikti tai, kas ateis, negu priimti ryžtingą sprendimą ir imtis atitinkamų žygių.

Traukiniui vėl riedant jis sugalvojo visokių priežasčių, kodėl buvo protinga nesiimti tokio sprendimo. Brajanas kliaunasi juo ir, jam neatvažiavus, būtų taip sunerimęs, kad, ko gero, būtų lėkęs į Londoną žiūrėti, kas atsitiko, pasimatęs su Džoana ir viską iškart sužinojęs. O kaip jis pasiaiškintų tėvui? Be to, nėra pagrindo manyti, kad Merė vyktų su juo – ji jau susiplanavusi vasarą ir nenorės, turbūt negalės tų planų pakeisti. O jam išvykus Dievas žino, kokie varžovai prisistatys. Be to, pabėgdamas pasielgtų kaip bailys, toliau jis tikino save ir paskui bemat ėmė mąstyti, kad keblumų turbūt galima taip pat veiksmingai išvengti pasilikus Anglijoje. Truputis takto, mažumėlė pasyvaus pasipriešinimo...

Traukiniui privažiavus Brajanas laukė perone, ir jį pamatęs Antonis ūmai pajuto geliantį gailestį. Nes žmogus ir jo drabužiai stulbinamai, skaudžiai vienas kito neatitiko. Šiurkštus namudinis švarkas ir bridžiai, kojinės, kaustyti auliniai batai, išsipūtusi kuprinė buvo energijos ir stiprios kaimietiškos sveikatos simboliai. Bet šiuos simbolius dėvintis Brajanas savo esybe neigė jų prasmę. Pailgas veidas buvo išsekęs ir pageltęs. Nosis atrodė didesnė negu anksčiau, akiduobės gilesnės, skruostikauliai labiau išsišovę. O kalbėdamas jis mikčiojo nesuvaldomiau nei bet kada.

– Bet kas gi tau yra? – sušuko Antonis uždėjęs ranką draugui ant peties. – Atrodai prastai.

Iš dalies sujaudintas nuoširdaus susirūpinimo (net keista, mąstė jis, koks netikėtai žavus gali būti Antonis), iš dalies suerzintas, kad buvo, kaip jam atrodė, pričiuptas, Brajanas papurtė galvą ir suvapėjo esąs truputį pavargęs, jam, girdi, reikią poilsio.

Bet paaiškėjo, kad poilsį jis įsivaizduoja kaip vaikščiojimą po dvidešimt mylių per dieną stačiausiomis kalvomis, kokias tik randa.

Antonis nepritariamai pasižiūrėjo į jį.

– Tu turėtum gulėti šezlonge, – tarė jis, bet jau tai šakydamas suprato, kad jo patarimas nepageidautinas. Brajanui tai buvo kaip ir dogma, kad smarkiai mankštintis kalnuose yra esmingai gera. Gera dėl Vordsvorto, dėl to, kad, pagal jo motinos krikščionybės supratimą, kraštovaizdis atstoja apreiškimą.

– Man p-patinka v-vaikščiot, – nenusileido Brajanas. – V-vakar mačiau v-vandeninį st-trazdą. Ap-pylinkėj p-pilna gražių p-paukščių.

Draugą radęs tokį ligotą, Antonis taip susikrimto, kad visai užmiršo Džoaną ir pastarųjų dienų įvykius; bet tie paukščiai (ir jų *iškamšö-ös*, ir siusiukinės krakšlės) jam žiauriai priminė, kas atsitiko. Staiga susigėdęs, tarsi būtų pričiuptas negarbingai veidmainiaujantis, Antonis patraukė ranką Brajanui nuo peties. Jiedu tylėdami nuėjo peronu ir išėjo į gatvę. Ten sustojo pasitarti. Brajanas norėjo perduoti bagažą vežikui ir eiti pėsčiomis iki jų namelio Langdeile. Antonis pasiūlė imti automobilį.

– Tau šiandien nevalia eiti nė žingsnio daugiau, – tarė jis; tada, anam prieštaraujant, kad jis dar nepakankamai pasimankštinęs, pakeitė poziciją ir pabrėžė pats esąs pavargęs po kelionės, o ir šiaip negalįs eiti, nes netinkami drabužiai ir batai. Brajanas dar bandė prisiprašyti eiti vienas pėsčias į Langdeilą, bet buvo perkalbėtas ir pasodintas į automobilį. Jiedu išvažiavo.

Nutraukdamas ilgą tylą Brajanas paklausė:

– Ar matei n-neseniai Džoaną?

Anas linktelėjo nieko nesakydamas.

– Kaip ji l-laikosi?

– Visai gerai, – nejučia atsakė Antonis žvaliu bespalviu tonu, kaip atsakinėjama į klausimus apie sveikatą žmonių, kurie tau ne itin rūpi.

Šis melas – nes tai pameluota nutylint – jam pasisakė savaime. Jo padedama sąmonė apsigynė nuo Brajano klausimo taip automatiškai ir greitai, kaip jo kūnas būtų mirktelėjimu, rankos pakėlimu, atsilošimu apsigynęs nuo artėjančio kumščio. Bet, vos pasakęs tuos žodžius, jis ėmė gailėtis, kad atsakė taip striukai, ištarė taip atsainiai, ir pajuto, kad reikėtų juos iškart palydėti papildomomis žiniomis, kitu, rimtesniu tonu. Reikėtų paskubėti ir daug nedelsiant viską iškloti. Bet laikas ėjo, jis niekaip nesiryžo prabilti, o per kelias sekundes savo bailumą pervadino apdairumu, jau tikino save, kad esant tokiai Brajano sveikatai būtų neteisinga kalbėti tuoj pat, kad tikrai draugiška būtų palaukti ir ištaikyti progą, galbūt rytoj arba poryt, kai šiai žiniai priimti Brajano būklė bus geresnė.

– Tau n-neatrodo, kad ji n-nerimauja? – toliau klausė Brajanas. – Dėl t-to, k-kad mes at-tidedam s-santuoką?

– Na, žinoma, – pripažino Antonis, – ji nėra tuo labai patenkinta.

Brajanas papurtė galvą.

– Aš irgi n-nesu. Bet, m-manau, taip r-reikia, ir m-manau, kad i-ilgainiui ji sup-pras, kad taip r-reikia, – paskui patylėjęs tarė: – Kad tik būtum v-visiškai tikras. K-kartais pag-galvoju, ar tai nėra k-kaip nors s-savanaudiška.

– Kas gi?

– L-laikytis p-principų nep-paisant ž-žmonių. Ž-žmonės – na, k-kiti ž-žmonės – g-gal jie s-svarbesni n-net už, t-tavo įs-sitikinimu, t-teisingą p-principą. Bet jei t-tvirtai n-nesilaikai p-principų... – sudvejojo jis, atgręžė į Antonį suglumusį, nelaimingą veidą, paskui vėl nusigręžė, – tai kur nueisi? – užbaigė desperatiškai.

– Šventadienis sumanytas žmogui, – tarė Antonis ir apmaudžiai pagalvojo, koks kvailys buvo Brajanas, kad nepaėmė tų pinigų, kuriuos galėjo gauti, ir nesusituokė nieko negalvojęs. Jeigu Džoana būtų ramiai ištekėjusi, nebūtų buvę jokių paslapčių, bučinio ir jokių pasibaisėtinų bučiavimosi padarinių. Ir dar, žinoma, ta vargšė Džoana. Jis pajuto kone teisuolišką pasipiktinimą Brajanu už tai, kad nesuvokė pamatinio krikščioniško principo, jog šventadienis sumanytas žmogui, o ne žmogus šventadieniui. Bet ar jis sumanytas žmogui taip labai, staiga paklausė landus balsas, kad žmogus turėtų teisę dėl lažybų sutrikdyti kito žmogaus jausmų pusiausvyrą, sugriauti ilgai puoselėtus santykius, išduoti draugą?

Tuo tarpu Brajanas galvojo apie tai, kaip prieš porą mėnesių jis ir Džoana aptarė reikalus su jo motina.

„Tu vis dar manai, – paklausė ji, – kad neturėtum paimti pinigų?" – ir, jam pasakius, kad jo nuomonė nepasikeitė, ėmėsi dėstyti visas priežastis, kodėl juos paimti nebūtų neteisinga. Sistema gali būti neteisinga, ir galima jausti pareigą ją pakeisti, bet prieš tai, pasinaudojant finansinėmis galimybėmis, galima padėti konkrečioms sistemos aukoms ir siekti pageidaujamų reformų.

„Man visada taip atrodė", – užbaigė motina.

– Ir visai teisingai, – teigė jis, – ir jis nė nesvajojąs kritikuoti to, ką ji nuveikė, net nemanąs, kad tai gali būti kritikuojama. Bet taip esą todėl, kad jos gyvenimo sąlygos buvo visai kitokios negu jo. Būdamas vyras, jis turįs tokių galimybių užsidirbti pragyvenimui, kokių ji niekada neturėjo. Be to, jai tekusi atsakomybės našta, o jam...

„O kaip Džoana? – pertraukė ji ir tai sakydama meiliai uždėjo ranką Džoanai ant alkūnės. – Ar čia nėra atsakomybės?"

Jis nuleido akis ir, manydamas, kad ne jam dera atsakyti į šį klausimą, nieko netarė.

Slinko nejaukiõs laukimo tylos sekundės, jam svarstant, ar Džoana kalbės, ir, jeigu ne, ką jam reikėtų sakyti ir daryti.

Paskui Džoana jam atnešė palengvėjimą, galų gale tardama keistai bespalviu, slopiu balsu: „Vis dėlto tada Brajanas buvo vaikas. O aš esu suaugusi ir atsakau už save. Ir sugebu suprasti jo motyvus.“

Jis pakėlė galvą ir pažvelgė į ją dėkingai šypsodamasis. Bet jos veidas buvo šaltas, kažkoks atitolęs, ji tik akimirką sutiko jo žvilgsnį, o paskui nukreipė akis į šalį.

„Tu supranti jo motyvus?“ – paklausė jo motina.

Džoana linktelėjo.

„Ir pritari jiems?“

Ji padvejojo ir vėl linktelėjo.

„Jeigu Brajanas mano, kad taip reikia“, – pradėjo ji ir nutilo.

Motina pažvelgė nuo vieno į kitą.

„Man atrodo, judu esat gana herojiškų jaunų žmonių pora“, – tarė ji, ir jos balso tonas, toks gražus, taip sodriai emocionaliai virpantis, suteikė žodžiams pakylėtą reikšmę. Jis jautė, kad jo sprendimas sutvirtintas.

Bet vėliau, prisiminė jis skaudžiai suglumdamas, vėliau, kai jiedu su Džoana buvo vieni ir jis mėgino padėkoti už tai, ką ji padarė, ji atsigręžė prieš jį su karčiai apmaudžiu pykčiu. „Tu savo idėjas myli labiau negu mane. Daug labiau.“

Brajanas atsiduso ir, nusipurtydamas tą ilgą užsisvajojimą, pažvelgė į pakelės medžius, į kalnus, taip įstaigingai šešėliuotus ir apšviestus pavakarės saulės, į marmuriškas debesų salas danguje – pažvelgė, pamatė, kad tai gražu, ir patyrė, kad tas grožis beviltiškai nereikšmingas.

– D-dieve, – tarė jis, – kaip norėčiau ž-žinot, ką d-daryti.

Antonis ir pats to norėjo, tik nepasakė.

XXXVII skyrius

1933 m. ruduo

Perleisti savo verslą Markui užtruko ilgiau, nei jis tikėjosi, ir tomis ilgomis savaitėmis prieš jiems išvykstant Antonis vos atsispyrė pagundai mesti visą šį komišką sumanymą ir mauti atgal į mielą anapusinį Viduržemio jūros saulės bei abstrakčių idėjų pasaulį.

– Dėl ko tu iš tikrųjų ten vyksti? – klausė jis apmaudžiai.

– Dėl pramogos, – tesiteikė atsakyti Markas.

– O tavo donas Chorchė? – neatlyžo Antonis. – Ko jis tikisi pasiekti ta savo revoliucijėle?

– Didesnės savo šlovės.

– Bet valstiečiai, indėnai?

– Jie liks lygiai ten pat, kur buvo anksčiau, kur bus visada, – apačioje.

– Ir tu vis tiek manai, kad verta vykti padėti tam tavo Chorchei?

– Man verta, – Markas anatomiškai nusišypsojo. – Ir tau verta. Tau labai verta, – pabrėžė jis.

– Bet ne peonams, kaip suprantu?

– Jiems niekada neverta. Ką gavo prancūzų peonai iš savo revoliucijos? Arba kad ir mūsų draugai rusai? Keletą malonaus svaigulio metų. O paskui tas pats narvelis. Galbūt paauksuotas, perdažytas. Bet iš esmės ta pati rutina.

– Ir tu tikiesi, kad aš vyksiu kartu su tavim dėl pramogos? – mintis apie Viduržemio jūrą ir knygas didino Antonio pasipiktinimą. – Tai beprotiška, pasibjaurėtina.

– Kitaip sakant, – tarė Markas, – tu bijai. Na, kodėl gi ne? Bet jeigu bijai, tai, dėl Dievo meilės, taip ir pasakyk. Išdrįsk prisipažinti.

Kaip jis neapkentė Marko, kad pasakė šią karčią tiesą, jam pačiam taip gerai žinomą! Jeigu ne ponas Bivisas ir tas pokalbis su

Helena, ir galiausiai Bepas Boulzas, jis *būtų* išdrįsęs prisipažinti. Tačiau jie atsitraukimą padarė neįmanomą. Visų pirma jo tėvas, vis dar įsirausęs santuokos urve, supamas sijonų, etimologijų ir raudonplaukių moterų kvapo, – bet tokio susijaudinusio Antonis dar nebuvo matęs, tokio įsižeidusio, pasipiktinusio, kupino kartaus apmaudo. Filologų draugijos prezidento postas, be jokių klausimų turėjęs atitekti jam, teko Dženkinsui. Įsivaizduojat – Dženkinsui! Menkam neišmanėliui populiarintojui – grynai tikro mokslininko priešingybei. Šarlatanui, filologijos aferistui, tikrų tikriausiam (kaip sakytų amerikiečiai) „krukui".

Dženkinso išrinkimas smarkiai pastūmėjo poną Bivisą mirties link. Anksčiau atrodęs gerokai jaunesnis nei savo metų, staiga ėmė atitikti savo amžių. Senas žmogus – ir dar pavargęs, pagraužtas iš vidaus.

„Man neramu, – pasipasakojo Paulina Antoniui. – Jis save sargdina. Ir juk dėl tokio vaikiško dalyko. Negaliu priversti jo suprasti, kad tai nesvarbu. Arba greičiau negaliu priversti *pajausti*. Nes jis puikiausiai supranta, bet vis tiek sielojasi.

Net giliausiame geidulių urve, mąstė Antonis eidamas į savo butą, net jaukiausiame intelektualiame kitame pasaulyje likimas gali tave pasigauti. Ir staiga suvokė, kad, visą gyvenimą siekus atsiriboti nuo tėvo normų pasaulio, jam tepavyko tapti kaip tik tuo, kas yra tėvas, – žmogumi urve. Tik su tokiu skirtumėliu, kad jo atveju tai yra trūksmingo svetimavimo, o ne santuokos urvas, ir idėjos byloja apie visuomenę, o ne žodžius. Šią akimirką jis yra išlindęs iš savo urvo – tarsi šeškų išvytas. Bet bus lengva sugrįžti – tokia pagunda jau vilioja. Sugrįžti, jaukiai ir saugiai įsitaisyti. Ne, ne saugiai – čia ir esmė. Bet kurią akimirką koks nors Dženkinsas gali būti išrinktas kokiu nors prezidentu, ir tada, būdamas bejėgis minties bei geismų urve, atsidurtum bet kokios užėjusios vaikiškos aistros malonėje. O

išorėje galbūt galima išmokti apsiginti nuo tokių netikėtumų. Jis nusprendė vykti su Marku.

Bet paskesnėmis dienomis pagunda vis grįždavo. Nors ir matant pono Biviso vaikišką savigriovą, ramus gyvenimas atrodė be galo patrauklus. „Markas – beprotis, – vis tikino jis save. – Mes darome kvailą ir negerą dalyką. Ir juk mano sociologija yra svarbi. Ji padės žmonėms aiškiau galvoti." Nejaugi neturiu (komiškas žodis!) „pareigos" toliau darbuotis? Bet štai, praėjus daugiau kaip šešioms savaitėms po grįžimo į Londoną, jis susitiko su Helena ir Bepu Boulzu – su abiem tą pačią popietę. Su Helena susitiko atsitiktinai – Nacionalinės galerijos Prancūzų salėje. Antonis, pasilenkęs stebeilydamas į Sezano „Šv. Viktorijos kalną", pajuto, kad jam už nugaros sustojo dar du lankytojai. Jis truputį pasislinko į šoną, kad leistų jiems matyti paveikslą, ir toliau kruopščiai tyrinėjo tapyseną.

Praėjo kelios sekundės, tada lėtai, su svetimu akcentu vyro balsas tarė:

– Štai žiūrėk, kaip devyniolikto amžiaus smulkioji buržuazija bandė pabėgti nuo industrializacijos. Kam tapyti tokius peizažus – taip romantiškai? Tam, kad jis nori užmiršti naujus gamybos būdus. Tam, kad jis nenori galvoti apie proletariatą. Štai kam.

– Taip, manau, kad priežastis tokia, – tarė kitas balsas.

Antonis krūptelėjo atpažinęs kalbant Heleną. „Ką man daryti?" – galvojo jis, ir tada balsas vėl prakalbo:

– Taigi čia Antonis! – jam prie alkūnės prisilietė ranka.

Jis išsitiesė ir, atsigręžęs į ją, judesiais bei garsais deramai pademonstravo džiugų nustebimą. Tas veidas, kurį jis paskutiniu metu matydavo tai sustingusį ir nušvitusį pašaipa, tai apkerėtą malonumo agonijos, tai aptaškytą krauju ir apgailėtinai suskydusį nuo neapsakomo sielvarto, galiausiai atšiaurų kaip pradžioje, atšiauresnį, suakmenėjusį, – tas veidas dabar buvo gražiai gyvybingas ir

švelnus, iš vidaus nušviestas kažkokio ramaus džiaugsmo. Ji žiūrėjo į jį nė truputėlio nesumišusi. Atrodė, tartum praeitis visiškai panaikinta, tartum jai egzistuotų ir būtų reali tik dabartis.

– Čia Ekis Gyzebrechtas, – tarė ji.

Šalia jos stovintis šviesiaplaukis jaunuolis jiedviem spaudžiant rankas sukaustytai nusilenkė.

– Jam teko bėgti iš Vokietijos, – aiškino ji. – Jį būtų nužudę dėl politikos.

Dairydamasis nuo vieno patenkinto veido prie kito, jis jautė ne pavydą, o iki skausmo veriantį nelaimingumą. Tas kone fizinis skausmas neblėso, jo nė kiek nesušvelnino iškilmingas absurdiškumas, su kuriuo Helena išklojo paskaitėlę apie meną kaip klasinių interesų apraišką. Klausydamasis jis mintyse galėjo juoktis, galėjo smagiai apmąstyti fantastinius meilės padarinius skonio, politinių įsitikinimų ir religinio tikėjimo reikaluose. Bet už to juoko ir po ironiškais apmąstymais neblėso nelaimingumo skausmas.

Jis nepriėmė kvietimo išgerti su jais arbatos.

– Pažadėjau aplankyti Bepą, – paaiškino.

– Perduok nuo manęs linkėjimus, – tarė ji ir paklausė, ar jis grįžęs matėsi su Hju.

Antonis papurtė galvą.

– Žinai, mudu eisim atskirais keliais.

Išspaudęs šypseną jis tarė:

– Linkiu kuo geriausių skyrybų, – ir nuskubėjo šalin.

Eidamas padūmavusia popietės blausa, galvojo apie jos minkštai švytintį veidą ir kartu su nelaimingumo skausmu pajuto atsinaujinantį kitą, gilesnį, nepasitenkinimo savimi skausmą. Parvykęs į Londoną jis gyveno įprastinį londonietišką gyvenimą: pietūs su mokslingais bei dalykiškais vyrais, vakarienės, per kurias moterys pokalbius padaro plepesnius ir linksmesnius, – ir lengvas beprasmiškas pasisekimas, kurį tokiuose sambūriuose jam visada

leisdavo nuskinti jo gabumai ir tam tikras prigimtinis žavesys, beveik visai nugramzdino į užmarštį tą nepasitenkinimą, užglaistė skausmą, kaip vaistai užglaisto neuralgiją arba danties maudimą. Šis susitikimas su Helena bemat neutralizavo malšinamuosius vaistus ir padarė jį bejėgį prieš skausmą, laikinos anestezijos nė kiek nenuslopintą – veikiau netgi sustiprintą. Mat suvokimas, kad jis leidosi paguodžiamas tokios prastos kokybės opiato, papildomai pridėjo naują nepasitenkinimo priežastį. O dar jis rimtai svarstė mintį grįžti prie senojo ramaus gyvenimo! Tokio ramiai niekingo, ramiai nežmoniško ir, nepaisant visų jame kylančių minties pastangų, ramiai beprotiško. Galbūt Marko sumanymas kvailas ir net gėdingas, tačiau, kad ir koks blogas, jis vis tiek geresnis už tą darbo ir vieno kito atsajaus geidulio prie Viduržemio jūros ramybę.

Atsistojęs prie Bepo buto durų jis išgirdo balsus – Bepo ir kito vyriškio. Paspaudė durų skambutį. Slinko laikas, durys neatsidarė. Balsai kalbėjo toliau, neaiškiai, bet Bepo su šaižiais cypsėjimais, o nepažįstamojo – su šiurkščių amtelėjimų *crescendo*, ir tai rodė, kad jiedu riejasi. Jis dar kartą paskambino. Pasigirdo dar keli cyptelėjimai ir šūksniai, paskui – skubūs žingsniai. Durys atsilapojo, ir štai stovi Bepas. Veidas įraudęs, plikas viršugalvis blizga nuo prakaito. Jam už nugaros pasirodė labai tiesus, kariškos laikysenos, šiurkštokai išvaizdus jaunas vyras su ūsiukais ir rūpestingai aliejuotais banguotais rudais plaukais, vilkintis nepaprastai ir kažkaip neįtikėtinai elegantišku mėlynu seržo kostiumu.

– Užeik, – tarė Bepas sulaikęs kvapą.

– Gal aš trukdau?

– Ne, ne. Mano draugas kaip tik išeina – beje, čia ponas Simpsonas – kaip tik išeina.

– Nejaugi? – paklausė jaunasis vyras reikšmingu balsu su Notingamšyro akcentu. – Aš ir nežinojau, kad jis išeina.

– Gal geriau aš eisiu, – pasisiūlė Antonis.

– Ne, būk geras, neik, prašau tavęs, – Bepo balse nuskambėjo kone desperatiško prašymo gaida.

Jaunasis vyras nusijuokė.

– Jis nori apsaugos – štai kas yra. – Mano, kad bus šantažuojamas. O aš galėčiau šantažuoti, jeigu norėčiau, – jis pažvelgė į Antonį supratingomis, įžūliomis akimis. – Bet nenoriu, – nutaisė miną, turinčią byloti prakilnų moralinį pasipiktinimą. – Nedaryčiau to net už tūkstantį svarų. Tai niekšiškas žaidimas – va ką aš pasakysiu, – iš prakilnumo aukštumų moralinis pasipiktinimas nusileido ant žemės ir susitelkė į Bepą. – Bet negerai būti tokiam šykščiam. Tai irgi niekšiškas žaidimas, – jis kaltinamai parodė pirštu. – Šykštus suskretęs paršas. Štai kas *tu* esi. Jau esu sakęs ir sakau dar kartą. Ir man nesvarbu, kas girdi. Nes galiu įrodyti. Taip, ir tu žinai, kad galiu. Šykštus suskretęs paršas.

– Gerai, gerai, – sušuko Bepas tokiu tonu, kuriuo skelbiama besąlyginė kapituliacija. Sugriebęs Antonį už alkūnės, maldavo: – Eik į svetainę, gerai?

Antonis padarė, kaip buvo prašomas. Už sienos, prieškambaryje, dar buvo apsikeista keliais vos ne pašnibždomis ištartais sakiniais. Paskui, stojus tylai, trinktelėjo buto durys, ir į kambarį įėjo Bepas, išblyškęs, suglumęs. Viena ranka nusišluostė kaktą, bet tik atsisėdęs pastebėjo, ką laiko kitoje. Stori balti pirštai sugniaužę laikė piniginę. Susigėdęs įsikišo kompromituojantį daiktą į vidinę kišenę. Paskui, pratrūkęs it limonado butelis, ėmė putoti iš sielvarto, kaip putodavo iš džiaugsmo:

– Jiems tik duok pinigų. Tu gi matei. Tai ką čia man slėpti? Tik pinigų.

Ir jis įsizaunijo – pukšėdamas, cypsėdamas, putodamas nelabai rišliai smerkė „juos“ bei apgailestavo dėl savęs. Taip, jo reikią gailėtis dvigubai – dėl to, ką jam tenka iškęsti dėl „jų“ gobšumo, kai jis pats ieškąs tik meilės dėl meilės ir nuotykio dėl nuotykio;

taip pat dėl to, kad jis vis labiau negalįs gauti jokio pasitenkinimo iš meilės potyrio, kuris nėra visai naujas. Kartojimas tampąs vis didesniu priešu. Kartojimas žudąs jo vadinamąjį *frisson**. Neapsakoma tragedija. Juk jis taip ilgisis švelnumo, supratimo, bičiulystės ir visai nebegalįs gauti, ko norįs. Jau nebegalį būti nė kalbos, kad jis turėtų meilės romaną su kuo nors iš savo sluoksnio, su kuo būtų apie ką pasikalbėti. Bet kaip galįs būti tikras švelnumas be geidulingo santykio? Su „jais" santykiai esą įmanomi, netgi aistringai trokštami. Bet švelnumas taip pat negalįs gyvuoti be bendravimo kaip ir be geidulingumo. O geidulingumas, visiškai atskirtas nuo bendravimo ir švelnumo, dabar įmanomas, regis, tik stimuliuojamas nuolatinės objektų kaitos. Kas kartą turįs būti kas nors kitas iš „jų". Dėl to jo reikią gailėtis, bet esanti ir romantinė šios padėties pusė. Ar bent galėtų būti – anksčiau yra buvusi. Šiuo metu, skundėsi Bepas, „jie" esą pasikeitę, tapę gobšūs, atvirai plėšrūs. Tiesiog prostitutai.

– Ką tik matei, – tarė jis, – kaip tai niekinga, kaip žema! – jo sielvartas burbuliavo per kraštus, tarsi spaudžiamas iš vidaus angliarūgštės dujų. Iš susijaudinimo jis pakilo nuo krėslo ir ėmė vaikščioti pirmyn atgal po kambarį, Antonio akims rodydamas tai išsipūtusią liemenę, tai prašmatnų kaklaraištį iš Sulkos parduotuvės, tai veidą su pakibusiais pagurkliais, tai pliką viršugalvį, tai plačią blankių languotų kelnių sėdynę, tai juodą švarką, it kriaušė kylantį iki siaurų pečių, ir centre švytinčios plikės apačioje – rusvus gaurelius, kaip Florencijos pažo. – Ir aš juk nesu šykštus. Dievas mato, turiu daug visokių trūkumų, bet ne šitą. Kodėl jie nesupranta, kad tai ne šykštumas, o noras... noras... – jis padvejojo, – na, išlaikyti viską ant žmogiško pagrindo? Bent romantikos, nuotykio pagrindo. Bet jie kelia tokias baisias, žeminančias scenas. Niekaip nenori suprasti, niekaip.

* Virpulys (pranc.).

Jis tylėdamas tebevaikščiojo pirmyn atgal. Antonis nieko nesakė, bet mintyse svarstė, kiek tiesos suvokia vargšas Bepas, o gal jis irgi nenori suprasti – nenori suprasti, kad „jiems“ jo senstantis ir nepatrauklus asmuo vargu ar gali atrodyti romantiškas ir kad vienintelis jo likęs žavesys, neskaitant tam tikro gero skonio bei lengvos inteligencijos, kurių „jie“ nesugeba įvertinti, yra pinigai. Ar jis žino visa tai? Taip, aišku, žino – tai neišvengiama. Žino kuo puikiausiai ir nenori suprasti. „Kaip ir aš“, – mintyse tarė Antonis.

Tą vakarą jis paskambino Markui ir pasakė, kad jau tikrai galima užsakyti kelionės bilietus.

XXXVIII skyrius

1934 m. rugpjūčio 10 d.

Šiandien Helena vėl kalbėjo apie Milerį. Kalbėjo su pasipiktinimo kupinu užsidegimu. (Kai kurie prisiminimai, minties gijos yra lyg skaudantis dantis, kurį vis reikia liesti vien tam, kad įsitikintum, jog tebeskauda.) Smurto atsisakymas: šį kartą tai ne tik nereikšmingas triukas – tai esą neteisinga. Jeigu esi įsitikinęs, kad žmonės blogi, neturi teisės nepasistengti priversti juos elgtis padoriai. Sutinku, bet kaip tai gali geriausiai pavykti? Smurtu? Bet smurtas gal ir privers žmones kurį laiką prisitaikyti prie gero elgesio, tik jis nesukurs nuoširdaus ir pastovaus gero elgesio tikrovės. Ji apkaltino mane išsisukinėjimu nuo tikrų problemų, dangstymusi miglotu idealizmu. Galų gale viskas suėjo į jos kerštingą neapykantą naciams. Taika visur ir visiems, išskyrus nacius ir, per užkratą, fašistus. Šiuos reikėtų nubausti, skausmingai naikinti – kaip žiurkes. (Įsidėmėtina, kad mes visi devyniasdešimt devyniais procentais esame pacifistai. Kalno pamokslas – tik leiskit mums vaidinti Tamerlaną arba Napoleoną mūsų konkretaus vieno procento

rinktiniais atvejais. Taika, tobula taika, jeigu tik galime kariauti karą, kuris mums tinkamas. Rezultatas: kiekvienas žmogus – kieno nors išskirtinai leistino karo auka. Devyniasdešimt devynių procentų pacifizmas – tai militarizmas kitu pavadinimu. Jeigu norime taikos, turi būti šimto procentų pacifizmas.)

Mudu apsikeitėme daugybe argumentų, paskui kurį laiką nieko nebesakėme. Galiausiai ji ėmė kalbėti apie Gyzebrechtą. Nubaustą mirti po Dievas žino kokių kankinimų. „Ar tu gali stebėtis, kad aš taip galvoju apie nacius?" Nė kiek nesistebiu – kaip ir pačiais naciais. Stebėčiausi, jeigu jie būtų tolerantiški, o ji atlaidi. „Bet žmogus, kuris galėjo atleisti, dingo, kai dingo Ekis. Aš buvau gera, kol jis buvo su manim. Dabar aš bloga. Jeigu jis tebebūtų čia, galėčiau atleisti jiems už tai, kad jį pasiėmė. Bet tai neįmanoma sąlyga. Aš niekada negalėsiu atleisti." (Į tai, žinoma, yra atsakymų. Bet man neatrodė, kad, būdamas toks, koks esu, ir atitinkamai elgdamasis, turiu kokią nors teisę juos pateikti. Tada ji nupasakojo, ką jis jai reiškė. Žmogus, kurį mylėdama ji neturėjo gėdintis, kaip buvo su Džeriu. Žmogus, kurį galėjo mylėti visa savo esybe – „ne protarpiais ir tik iš dalies, ant stogo, arba tik dėl pramogos darbo kambaryje, prieš vakarienę." Ir ji grįžo prie tos pačios minties: Ekis padarė ją ne tik laimingą, bet ir gerą, teisingą, nesavanaudišką. „Su juo aš buvau kitas žmogus. Arba buvau savimi – pirmą kartą." Paskui: „Atsimeni, kaip juokeisi iš manęs tada ant stogo, kai aš kalbėjau apie savo tikrąjį „aš"?" Kurgi neprisiminsi! Tuo metu aš net pats nebuvau tiek tikras, kad suvokčiau savo atotrūkį nuo tikrovės. Vėliau, kai pamačiau ją verkiančią, kai supratau, kad tyčia nesutikau jos mylėti, tatai suvokiau.

Kiek patylėjusi: „Pradžioje, manau, būčiau galėjusi pamilti tave beveik taip pat, kaip pamilau Ekį."

O aš, aišku, dariau viską, kad jai to neleisčiau.

Jos veidas nušvito ūmia piktybiška pašaipa. Visai kaip motinos.

„Keista, kokia juokinga atrodo tragedija, kai pažiūri į ją ne iš tos pusės!“ Paskui tebesišypsodama: „Ar tu manaisi, kad aš tau dar rūpiu? Žodžiu, my-yli mane?“

Ne tik manausi – tikrai myliu.

Ji iškėlė ranką – kaip policininkas. „Kino čia nereikia. Turėsiu tave išmesti, jeigu pradėsi šitą žaidimą. O to aš nenoriu daryti. Nes, kad ir keista, tu man tikrai patinki. Nepaisant visko. Niekaip nemaniau, kad turėtum patikti. Bent po to šuns. Bet patinki.“ Jai į veidą sugrįžo skausmingas šviesumas. „Kiek visko maniau niekada nedarysianti! Pavyzdžiui, sočiai prisivalgyti – bet prisivalgiau jau po trijų dienų. Ir norėti mylėtis. Tai atrodė neįsivaizduojamai šventvagiška. O vis dėlto po trijų ar keturių mėnesių man tai atsitiko – ėmiau sapnuoti tai. Ir, ko gero, vieną dieną iš tikrųjų tai padarysiu. Padarysiu „be jokių įsipareigojimų“, kaip sakoma siunčiant išbandyti dulkių siurblį. Visai kaip darydavau anksčiau.“ Ji vėl nusijuokė. „Tikriausiai su tavim, Antoni. Kol nukris kitas šuo. Tu būtum pasiruošęs pradėti iš naujo?“

Tik ne senuoju pagrindu. Norėčiau duoti daugiau ir gauti daugiau.

„Norint duoti ir gauti reikia dviejų žmonių.“ Paskui ji nukreipė kalbą kita linkme: su kuo aš dabar turįs romaną? Kai atsakiau, kad su niekuo, paklausė, ar nėra sunku ir nemalonu susilaikyti ir kam man reikia mėgdžioti Marką Steidsą. Bandžiau paaiškinti, kad Marko nemėgdžioju: Markas asketizmo ėmėsi dėl paties asketizmo ir labiausiai dėl *savęs* – kad galėtų jaustis atskiresnis, intensyviau būti savimi, galėtų drąsiau žiūrėti į kitus iš aukšto. O aš stengiuosi išvengti galimybės akcentuoti asmeninį atskirumą per geidulingumą. Neapykanta, pyktis, ambicijos atvirai neigia žmonių vienybę; geismas ir godulys tą patį daro netiesiogiai, perkeltine prasme – išskirtinai pabrėžiant konkrečią asmeninę patirtį, geismo atveju naudojantis žmonėmis tik kaip tokios patirties

įgijimo priemonėmis. Nors ne toks pavojingas kaip pikta valia ir aistra siekti pranašumo, prestižo bei visuomeninės padėties, geismas vis dėlto nesuderinamas su pacifizmu – gali būti suderintas tik liovęsis būti savitikslis ir virtęs priemone siekti dviejų individų susivienijimo per meilę. Tokia ypatinga sąjunga – apskritai sąjungos paradigma.

XXXIX skyrius

1928 m. kovo 25 d.

Kai Helena būdavo užsimerkusi, raudona tamsa po vokais pašėlusiai ir chaotiškai atgydavo. Kaip kokia geležinkelio stotis: pìlna skubančių žmonių, garsių balsų, spalvos žėri, formos aiškios it brangakmeniais nusagstytos, formos ir spalvos ryškesnės negu rampos šviesõs tikrovėje. Tarytum karščiavimas jos galvoje būtų surinkęs minią žmonių, uždegęs žibintus ir paleidęs gramofoną. Nenatūraliai skaisčioje scenoje vaizdai ateina ir išeina savo valia, pasibaisėtinai nepaisydami pačios Helenos norų. Ateina ir išeina, šnekasi, gestikuliuoja, įveiksmina savo įmantrias beprotiškas dramas, be paliovos, be gailesčio jos nuovargiui, be atodairos į jos troškimą pailsėti ir pabūti vienai. Kartais, tikėdamasi, kad išorinis pasaulis užtemdys šią vidinę lakstymo beprotybę, ji atsimerkdavo. Bet šviesa jai kėlė skausmą; ir, nepaisydami tų rožių puokščių tapetuose, nepaisydami baltos lovatiesės ir bumbulų kojūgalyje, nepaisydami veidrodžio, šukų, odekolono flakono, tie vaizdai kitapus jos akių netrikdomi tebegyveno savo atskirą gyvenimą. Aistringą ir beprotišką gyvenimą – dabar visai nereikšmingą, lyg kažkieno sukurtą pasakojimą, staiga tapusį kankinamai svarbų, kankinamai jos.

Pavyzdžiui, šį rytą, šią popietę (kada gi? – laikas yra podraug begalinis ir neegzistuojantis, bet, šiaip ar taip, tuoj po to, kai ją

aplankė madam Bonifė – dvokianti, *dvokianti* česnaku ir nešvariais baltiniais) buvo didžiulė menė su statulomis. Paauksuotomis statulomis. Ji atpažino Volterą, penkiasdešimties pėdų aukščio, taip pat buvo dvikupris kupranugaris, bet milžiniškas. Būreliais stovėjo žmonės, gražiai išsidėstę, kaip scenoje. Iš tikrųjų jie ir buvo scenoje. Vaidino intrigų spektaklyje – su meilės epizodais ir revolveriais. Kokie šviesūs buvo prožektoriai, kaip aiškiai ir pabrėžiamai jie tarė savo tekstą! Kiekvienas žodis – varpas, kiekviena figūra – šviečiantis žibintas.

„Rankas aukštyn... Aš tave myliu... Jeigu ji paklius į spąstus..." Ir vis dėlto kas jie yra, ką jie sako? O dabar dėl kažkokios nepaprastos priežasties jie kalba apie aritmetiką. Šešiasdešimt šeši jardai linoleumo po tris vienuolika už jardą. O moteris su revolveriu staiga virto panele Kosmas. Nebebuvo nei Voltero, nei paauksuoto kupranugario. Tik klasės lenta. Panelė Kosmas visada nekentė jos, nes ji taip blogai mokėsi matematiką, visada buvo bjauri ir neteisinga. „Po tris vienuolika, – šaukė panelė Kosmas, – po tris vienuolika." Bet vienuolika buvo madam Bonifė numeris, ir Helena vėl eina *Tombe-Issoire* gatve, su kiekvienu žingsniu vis labiau smaugiama nerimo. Eina vis lėčiau ir lėčiau, tikėdamasi niekada nenueiti. Bet namai pulte puola ant jos kaip slenkančių laiptų sienos metro požemyje. Puola ant jos ir paskui, kai vienuoliktas numeris atsiduria šalia jos, be garso sustoja kaip įbesti. *„Mme Bonifay. Sage Femme de lère Classe.*"* Ji stovi žiūrėdama į šiuos žodžius, visai kaip stovėjo tikrovėje prieš dvi dienas; paskui eina tolyn, kaip ėjo tada. Dar bent minutę, prašė ji savęs, kol įveiksiu savo nervus, nebesijausiu taip smaugiama. Ji vėl eina ta gatve ir atsiduria sode su savo senele ir Hju Ledvidžu. Sodas apjuostas siena, viename gale – pušynas. Ir iš pušyno atbėga vyras su kažkokia baisia odos liga veide. Raudonos dėmės, šašai, atplaišos. Siaubinga! Tačiau senelė

* Pirmos klasės akušerė (pranc.).

tepasako: „Dievas spjovė jam į veidą", – ir visi nusijuokia. Bet, jai nuėjus į miško vidurį, ten stovi lova, ir štai ji jau kažkaip joje guli, žiūri į daug daugiau žmonių kitame spektaklyje, o gal tame pačiame. Nutviekstų prožektoriais, balsais kaip varpais jos ausyse, bet nesuprantamais, neatpažįstamais. O štai ir Džeris – sėdi ant jos lovos krašto, bučiuoja ją, glosto jos pečius, krūtis. „Baik, Džeri, negalima! Čia tiek žmonių – jie mus mato. Džeri, baik!" Bet, jai pabandžius jį nustumti, laikosi kaip granito luitas, nepajudinamas; ir visą laiką jo rankos, jo lūpos jai po oda leidžia minkštus žvitrauus plastančio malonumo drugius; ir gėda bei nerimas dėl to, kad mato tie žmonės, tuo pat metu sukelia atskirą, ypatingą fizinę kančią – smulkesnių pėdų, šėlstamiau plastantį jausmą, ir tai jau nebe drugys, o kažkoks didžiulis vabalas, šlykštus prisiliesti, bet vis dėlto kokčiai mielas. „Baik, Džeri, baik!" Ir staiga ji viską prisiminė – tą naktį po kačiuko nusigalavimo ir visas kitas naktis, o paskui pirmuosius ženklus, augantį nerimą ir tą dieną, kai, jam paskambinusi, sužinojo, kad jis išvyko į Kanadą, ir galiausiai pinigus bei tą vakarą, kai jos motina... „Aš neapkenčiu tavęs!" – sušunka ji, bet kai paskutine žiauria pastanga jai pavyksta jį nustumti, ji pajunta tokį veriantį skausmo dūrį, kad akimirką užmiršta savo klejojimą ir patenka į visišką tiesioginės fizinės tikrovės malonę. Palengva skausmas nurimo, ir ją vėl apsiautė karštinės kitas pasaulis. Ir su ja buvo nebe Džeris, o madam Bonifė. Madam Bonifė su tuo daiktu rankoje. *Je vous ferai un peu mal.** Ir nebe lova ar pušynas, o sofa madam Bonifė svetainėje. Ji sukanda dantis, kaip sukando tada. Tik šį kartą yra blogiau, nes ji žino, kas atsitiks. O rampos šviesoje tebėra žmonės, vaidinantys spektaklį. Ir gulėdama ant sofos ji pati tampa spektaklio dalyve, anapus savęs, ir galiausiai yra nebe pati, o kažkas kitas, kažkas maudymosi kostiumėliu su milžiniškomis krūtimis, kaip ledi Naip. Ir kas gi gali

* Jums truputį skaudės (pranc.).

sukliudyti jos krūtims pasidaryti tokioms? Skaidriais kaip varpas, bet nesuvokiamais balsais aktoriai aptarinėja šią košmarišką galimybę. Galimybę Helenai turėti milžiniškas krūtis, turėti ritinius riebalų klubuose, klostes šlaunyse ir krūvas vaikų – nuolatos bliaunančių, su tuo atgrasiu sugižusio pieno kvapu, su vystyklais. Ir štai staiga jau Džois stumia vežimėlį Olderšoto gatvėmis. Paima kūdikį. Maitina. Iš dalies pasibaisėjusi, iš dalies apkerėta ji stebi, kaip jis laikosi įsitvėręs, žinda. Prisiplojęs prie krūties varliškas veidelis nutaisęs ryžtingo godulio miną, ši palengva atsipalaiduoja pildantis skrandžiui ir virsta mieguista silpnaprotiškos ekstazės išraiška. Bet rankutės – šios tai visai žmogiškos, tikri subtiliausios elegancijos stebuklėliai. Žavios, rafinuotos rankutės! Kerinčios rankutės! Ji paima kūdikį iš Džois, prispaudžia prie savęs, palenkia galvą norėdama pabučiuoti tuos nuostabius pirštelius. Bet rankose ji laiko stimpantį kačiuką, mėsos krautuvės inkstus, tą siaubingą daiktą, kurį, kaip ji pamatė atsimerkusi, madam Bonifė atsainiai paėmė ir skardiniame dubenyje nunešė į virtuvę.

Chirurgas buvo iškviestas laiku, ir pavojus Helenai praėjo. Nusiraminusi madam Bonifė atgavo motinišką, Rablė stiliaus gerą nuotaiką, jai prigimtą.

Dabar ji Helenai vos nepamerkė akies kalbėdama apie operaciją, išgelbėjusią gyvybę. „*Ton petit curetage*“*, – sakydavo kažkaip linksmai šelmiškai, tarsi jausdama neteisėtą malonumą. Helenai kiekviena šio storo linksmo balso gaida buvo dar vienas įžeidimas, dar vienas pažeminimas. Karštis praėjo, jos dabartinis silpnumas buvo skaidrus, ji vėl gyveno realiame pasaulyje. Pasukusi galvą matydavo savo atspindį drabužių spintos veidrodyje. Jai teikė tam tikrą pasitenkinimą matyti, kokia ji liesa, kokia išblyškusi, kokie mėlyni skaidrūs šešėliai paakiuose, o pačios akys

* Tavo mažytis išgrandymas.

negyvos, be spindesio. Dabar būtų galėjusi pasipudruoti, truputį pasidažyti lūpas ir parausvinti skruostus, šukuodama suteikti žvilgesio blankiems susitaršiusiems plaukams, bet užsispyrusi norėjo išlaikyti liguistą blyškumą ir susivėlusią ševeliūrą. „Kaip tas kačiukas", – vis pagalvodavo. Sumenkusi iki nešvaraus glebaus kūno skudurėlio, iš šviesios gyvos būtybės pavirtusi atgrasiu padaru, tapusi panaši į inkstą, į tą pasibaisėtiną daiktą, kurį madam Bonifė... Ji nusipurtė. O dabar *ton petit curetage* – tokiu pat tonu kaip *ton petit amoureux**. Tai siaubinga, galutinis pažeminimas. Ji nepakentė tos baisingos moters, bet kartu džiaugėsi, kad ji tokia bjauri. Tas linksmas storžieviškas vulgarumas atrodė gana tinkamas – derėjo prie visko kitko. Bet kai madam Bonifė išeidavo iš kambario, ji imdavo tyliai verkti, draskoma savigailos.

Antrą rytą po *petit curetage* netikėtai sugrįžusi madam Bonifė rado ją apsipylusią ašaromis. Nuoširdžiai susikrimtusi ėmėsi guosti. Bet paguoda, kaip įprasta, atsidavė svogūnais. Ne tik pasipiktinusi įsibrovimu į savo nelaimę, bet ir fiziškai pasibjaurėjusi, Helena atgręžė nugarą ir, madam Bonifė pabandžius įkyriai ją raminti, papurtė galvą ir liepė išeiti. Madam Bonifė akimirką padvejojo, paskui pakluso, bet atsisveikinimui iššovė įžeidimą – švelniai sugestyvią pastabą apie savo atneštą laišką, kurį dabar padėjo ant Helenos pagalvės. Be abejo, nuo jo. Gera širdis, nepaisant nieko...

Laiškas, pasirodo, buvo nuo Hju. „Atostogos Paryžiuje! – rašė jis. – Savo niūrioje šuns būdelėje, apkrautoje niekniekiais, kaip aš jums pavydžiu, Helena! Paryžius vidurvasary. Linksmai gražus – toks, koks šis ūkanotų tolių kraštas niekada nebūna. Londonas visada nusmurgęs, net šviečiant saulei. Ilgiesi žmogus skaidraus, nedviprasmiško Paryžiaus vasaros spindesio. Kaip man norisi ten būti! Visų pirma savanaudiškai – dėl malonumo būti su jumis ir išvykti iš Londono bei savo muziejaus. O tada nesavanaudiškai, dėl

* Tavo meilužiukas.

jūsų – nes mintis, kad jūs visai viena Paryžiuje, man kelia nerimą. Teoriškai protu aš suvokiu, kad jums nieko neturėtų atsitikti. Bet vis tiek, vis tiek – man norėtųsi būti ten, globoti išliekant nematomam, kad jūs manęs nematytumėte, niekaip nepatirtumėte mano atsidavimo kaip įkyrėjimo, bet taip, kad nuolat jaustumėt tvirtą pasitikėjimą, kylantį iš buvimo dviese, o ne vienam. Deja, nepasakyčiau, kad būčiau labai geras sekundantas, kai darosi riesta. (Kaip kartais nekenčiu savęs dėl gėdingo neadekvatumo!) Bet turbūt geriau aš negu niekas. Ir aš niekada nesikišu, neperžengiu ribų, netrukdau. Tiesiog neegzistuočiau – pasirodyčiau tik jums prireikus. Mano atlygis būtų tiesiog laikytis netoli jūsų, matyti ir girdėti jus – atlygis žmogui, ateinančiam iš dulkinos vietos į sodą, žiūrinčiam į žydinčius medžius ir klausančiam fontanų.

Niekada jums nesakiau (bijojau, kad juoksitės – gal ir juoksitės, aš nepyksiu: juk tai bus jūsų juokas), bet tiesa yra ta, kad kartais sėdžiu ir rezgu sau istorijas – tokias, kuriose aš visada su jumis, kaip ir, kaip sakiau, dabar norėčiau būti su jumis Paryžiuje. Sergiu jus, saugau nuo bėdos, o už tai esu gaivinamas jūsų gražumo, šildomas jūsų ugnies ir akinamas jūsų skaistaus tyrumo..."

Helena piktai, tarsi toji ironija būtų buvusi tyčinė, nusviedė laišką į šoną. Bet po valandos paėmė ir vėl ėmė skaityti nuo pradžios. Juk vis dėlto guodžia žinojimas, kad yra žmogus, kuriam rūpi.

XL skyrius

1934 m. rugsėjo 11 d.

Su Mileriu žiūrėjau viešai rodomus mokslinius filmus. Jūros ežio vystymasis. Apvaisinimas, ląstelių dalinimasis, augimas. Vėl išvydau pernai matytą kone košmarišką, stipresnę už bergsoniškąją gyvybės jėgą, pirmapradį Tamsybių Dievą, daug tamsesnį,

keistesnį ir tūžmingesnį už viską, ką įsivaizdavo Lorensas. Žalia medžiaga, kuri savo nežmogišku lygmeniu jau yra tobulai išbaigtas produktas. Toliau – sliekų vaizdai. Savaitę hermafroditiškai sliekas su slieku mylisi mėgintuvėlio dumble. Paskui neįtikėtinai gražus filmas, vaizduojantis mėsinės musės gyvybės vystymosi raidą. Kiaušinėliai. Lervos ant pūvančios mėsos gabalo. Sniego baltumo – lyg avių banda pievoje. Skuba tolyn nuo šviesos. Paskui, penkias dienas paaugusios, nusileidžia ant žemės, įsirausia, sudaro kokoną. Dar dvylika dienų, ir išlenda musė. Fantastiškas prisikėlimo procesas! Organas galvoje išsipučia kaip balionas. Išpampsta toks didelis, kad plyšta kokono sienelės. Išsirango musė. Dabar jau pozityviai, o ne negatyviai fototropinė, kokia buvo lerva. (Mažas šalutinis stebuklas!) Rausiasi aukštyn, į šviesą. Matai, kaip paviršiuje savo minkštą šlapią kūnelį tiesiog pripumpuoja oro, išlygina susiglamžiusius sparnelius varydama kraują į venas. Stulbinantis ir jaudinantis reginys.

Mileriui iškeliu klausimą: kokią įtaką turės tokių žinių paskleidimas? Žinių apie pasaulį, nepalyginamai neįtikinamesnį ir gražesnį už visų mitų kūrėjų fantazijas. Pasaulį, vos prieš kelerius metus žinomą tik saujelei žmonių. Koks bus šio visuotinio atradimo poveikis? Mileris nusijuokė. „Poveikis bus lygiai toks didelis arba toks mažas, kokio žmonės norės. Tie, kuriems labiau patinka galvoti apie seksą ir pinigus, ir toliau galvos apie seksą ir pinigus. Kad ir kaip garsiai filmai skelbs Dievo didybę." Koks tvarus tas naivus požiūris, kad reakcija į palankias aplinkybes būna neišvengiamai ir savaime gera. Dar viena žalia medžiaga, kurią reikia apdoroti. Žmogus vis tiki savaimine pažanga, nes nori puoselėti šią kvailybe – ji labai guodžia. Guodžia todėl, kad visą atsakomybę už tai, ką padarai arba nepadarai, užkrauna kitiems arba kitkam, bet ne tau.

XLI skyrius

1933 m. gruodis

Kolone vakare jie važiavo taksi esplanada. Balsva lyg didžiulė žuvies akis jūra plytėjo tarsi negyva. Atvirukinio saulėlydžio fone nesaikingai aukštos laibos palmės buvo nuolankaus beviltiškumo simboliai, o šnervėse karštas oras jautėsi lyg vilnos garai. Jie pasimaudė šiltoje žuvies akyje, paskui per tirštėjančią naktį grįžo į miestą.

Turtuoliams po vakarienės buvo kabareto pasirodymai su brangiais gėrimais ir tikrai baltomis prostitutėmis už dešimt dolerių. Vargšams šalutinėse gatvėse mulatės sėdėjo prie durų, atsidarančių tiesiai į apšviestus miegamuosius.

– Būdamas tikrai sąžiningas, – tarė Antonis, vėlų vakarą jiems grįžtant į viešbutį, – manyčiau, turėtum nueiti ir užsikrėsti sifiliu.

Prakaito kvapas, alkoholio kvapas, kanalizacijos, puvimo ir pigių kvepalų kvapai; paskui, kitą rytą, tas kanalas – didžiuliai šliuzai, laivas užkopia iš vieno vandenyno ir nusileidžia kitą. Žmogaus galias pranokstantis laimėjimas, paaiškino Markas, automatiškai šypsodamasis, įgalinęs transportuoti kekšes ir viskį iš Kolono į Panamą vandeniu, o ne sausuma.

Jų laivas patraukė į šiaurę. Kartą per porą dienų jie užsukdavo į nedidelį uostą pasiimti krovinio. Su bananais iš San Chosė patekęs voras, didumo sulig kumščiu, pūkuotas, atkeliavo į jų kajutę. Prie Čamperiko, kur atplaukė lichteriai, prikrauti kavos maišų, vienas indėnas nukrito į jūrą ir paskendo.

Naktimis atrodydavo, kad juda ne laivas, o žvaigždės. Jos lėtai įstrižai kildavo, pakibdavo savo trajektorijos viršūnėje, paskui nerdavo žemyn, nedrąsiai pasislinkdavo į dešinę ir atgal į kairę, paskui, pradėdamos viską iš naujo, vėl judėdavo zenito link.

– Kelia šleikštulį, – nuskambėjo Antonio nuosprendis, – bet gražu.

Įprastinės dangaus mechanikos patobulinimas. Galėtum gulėti ir be galo žiūrėti į jas.

Su niūraus pasitenkinimo gaida balse Steidsas atsakė, kad po dviejų dienų jie būsią Puerto San Felipėje.

Puerto San Felipė buvo lūšnų gyvenvietė su keliomis pašiūrėmis prie vandens sandėliuoti kavai. Uoste dono Chorchės agentas padėjo jiems pereiti muitinę. Grynas ispanas, leisgyvis nuo atogrąžų ligų, bet įmantriai mandagus.

– Mano namai – jūsų namai, – patikino jis juos, kopiančius stačiu taku į jo trobą. – Mano namai – jūsų namai.

Iš verandos sviro orchidėjos, o tarp jų narveliuose be paliovos krykštė meksikinės aratingos.

Iš namo pasitikti išėjo išsekusi moteris, anksti pasenusi ir nuvargusi, beviltiškai nuvargusi, ne pagal savo jėgas, ir iš anksto atsiprašė dėl menko svetingumo. Puerto San Felipė esanti maža gyvenvietė, be patogumų; be to, aiškino ji, nesveikuoja vaikas, labai nesveikuoja. Markas paklausė, kas jam yra. Ji pasižiūrėjo į jį iš nuovargio bereikšmėmis akimis ir miglotai atsakė, kad karščiuoja – karščiuoja, skauda galvą.

Jie įėjo su ja į namą, ir jiems parodė mergaitę, gulinčią ant sulankstomosios lovelės, neramiai sukiojančią galvą į šonus, tarsi ieškančią, bet vis bergždžiai, vėsios vietos, kurioje priglaustų skruostą, kokios nors padėties, kurią radus palengvėtų skausmas. Kambaryje buvo pilna musių, o iš virtuvės sklido keptų žuvų kvapas. Žiūrėdamas į vaiką, Antonis staiga nejučia prisiminė Heleną tą dieną ant stogo – vis sukiojančią galvą malonumo kankynėje.

– Manau, čia tikriausiai vidinės ausies uždegimas, – pasakė Markas. – Arba gal meningitas.

Jam kalbant mergaitė pakėlė liesas rankas iš po apkloto ir, delnais suspaudusi galvą, ėmė dar tūžmingiau blaškytis į šonus, ir galiausiai pratrūko riksmo priepuoliu.

Ir tuoj pat atoveiksmis – aratingų triukšmas verandoje ūžtelėjo klyksmas po klyksmo iki kurtinamai veriančio maksimumo.

– Ramiai, ramiai, – vis kartojo motina iš pradžių meilikaujamai, paskui vis reikliau, maldaudama, ragindama, įsakydama vaikui liautis rėkti, jausti mažiau skausmo. Riksmas tęsėsi, galva vis ritinėjosi į šonus.

Kankinimas malonumu, kankinimas skausmu. Odos ir gleivių malonėje, tų plonų nervų gijų malonėje.

– Ramiai, ramiai, – kartojo moteris beveik piktai.

Ji palinko virš lovos ir grynai jėga nutempė žemyn pakeltas vaiko rankas, paskui, viena ranka suėmusi abu liesus riešus, kitą uždėjo ant galvos stengdamasi išlaikyti ant pagalvės ją nejudančią. Teberėkdama mergaitė priešinosi prievartai. Kaulėta moters ranka smarkiau suspaudė riešus, sunkiau užgulė kaktą. Jeigu ji jėga suvaržys skausmo apraiškas, gal ir pats skausmas praeis, gal mergaitė liausis rėkusi, gal atsisės šypsodamasi ir vėl bus sveika.

– Ramiai, ramiai, – įsakinėjo ji sukandusi dantis.

Tūžmingomis pastangomis vaikas ištraukė rankas iš tų žnypliškų pirštų gniaužtų, rankos vėl šoko prie galvos. Moteriai dar nespėjus vėl jų sugriebti, Markas palietė jos alkūnę. Ji atsigręžė į jį.

– Verčiau palikit ją, – tarė jis.

Ji klusniai atsitiesė ir nuėjo prie verandos durų. Jie nusekė iš paskos. Niekuo negalėjo padėti.

– *Mi casa es suya.**

Ačiū Dievui, ne mūsų. Vaiko riksmai nurimo, bet kepanti žuvis, aratingos tarp orchidėjų... Markas mandagiai atsisakė

* Mano namai – jūsų namai (isp.).

ankstyvų pietų. Jie vėl išėjo į slogią saulės kaitrą. *Mozos** sukrovė mūsų mantą ant nešulinių mulų, o jojamieji gyvuliai stovėjo medžio paunksnėje jau pabalnoti. Jie prisisegė didžiulius pentinus ir sėdo ant balnų.

Nuo kranto vedantis kelias vingiavo vis aukštyn, per džiungles, nuo sausros šidabriškas ir rusvai rausvas. Ant balno su aukštu atlošu sėdėdamas tiesus kaip styga, Markas skaitė „Timoną Atėnietį“ – kišeninį tragedijų serijos leidinį. Versdamas lapą kaskart paragindavo mulą pentinais, ir keletą jardų jis kopdavo truputį greičiau, paskui vėl grįždavo prie senosios lėtos žinginės.

Tapatlano viešbutyje, kur jie nakvojo, Antonį pirmą kartą gyvenime sukandžiojo blakės, o kitą rytą pripuolė dizenterija... Ketvirtą dieną, jausdamasis geriau, išėjo pasidairyti po miestą. Pastarasis žemės drebėjimas beveik sugriovė bažnyčią. Ant gegnių kybojo tiršta juoda šikšnosparnių masė – lyg prinokusios slyvos; apskuręs basas vaikinas indėnas šlavė jų išmatas; altoriuose, apimti sustingdytų dievotumo priepuolių, įsijausminę gestikuliavo barokiniai šventieji. Jie išėjo atgal į turgaus aikštę – ten, slapios, tarsi užpuolikų suvystytos į tamsius apsiautalus, dulkėse tupėjo rudos indėnės prie savo vaisių ir vystančių daržovių krūvelių. Mėsa ant mėsininko prekystalio buvo aptraukta musių pluta. Ritmiškai purtydami ilgas ausis, mažomis greitomis kanopomis per dulkes be garso perėjo asilai. Tylomis ateidavo ir nueidavo moterys, ant galvos nešdamos žibalo skardines. Iš po skrybėlių atbrailų tamsios akys, nepermanomai žvilgėdamos, it roplių, žiūrėjo į svetimšalius be jokio smalsumo, susidomėjimo, net lyg ir nematydamos jų.

– Pavargau, – pareiškė Antonis. Jie nebuvo toli nuėję, bet Tapatlane nepaprastai vargino net pats buvimas ir galvojimas. – Kai numirsiu, – tęsė jis patylėjęs, – būsiu nusiųstas į kaip tik tokią pragaro dalį. Bemat atpažįstama.

---

* Tarnai.

Viešbučio baras buvo dumsi, į kriptą panaši patalpa su skliautuotomis lubomis, viduryje paremtomis mūriniu ramsčiu, pernelyg storu pagal aukštį, kad saugotų nuo žemės drebėjimo smūgių. Markas ją pavadino „saksų laidojimo rūsiu“, ir čia, nuėjęs į jų kambarį pasiimti nosinės, jis paliko Antonį įsitaisiusį pintiniame krėsle.

Atsirėmęs į barą, išsipuošęs jaunas meksikietis jojimo kelnėmis ir milžiniška fetrine skrybėle savininkei gyrėsi, kaip Kopalitos žiočių pelkyne šaudęs aligatorius, koks jis griežtas su indėnais, ateinančiais rinkti kavos jo dvare, kiek pinigų uždirbsiąs pardavęs derlių.

„Truputį įkaušęs“, – pamanė Antonis, klausydamas ir žiūrėdamas nuo savo krėslo; jam mėgaujantis spektakliu, jaunasis vyras atsigręžė ir, rimtai formaliai nusilenkęs, kaip girtas žmogus, kuriam viską tenka daryti iš lėto taikantis, paklausė, ar užsienietis kavalierius neišgertų su juo taurelės tekilos.

Išvargusio Antonio ispanų kalba strigo labiau nei įprasta. Jo pastangos paaiškinti, kad jis negalavo, kad jam nebūtų į gera dabar gerti alkoholį, labai greitai įklampino jį neišnarpliojamose pinklėse. Jaunasis vyras klausėsi, visą laiką įsmeigęs į jį tamsias akis, žibančias kaip tų indėnių, bet, kitaip negu jų, visokeriopai išraiškingas, – europietiškas akis, kuriose buvo galima įžvelgti atidų ir aistringą susidomėjimą, sukauptą sąmoningumą. Antonis vapėjo toliau, ir staiga tos akys įgavo naują, pavojingą žvilgesį, dailų veidą iškreipė pykčio mina, stiprių plėšrių rankų krumpliai pabalo nuo ūmaus spaudimo. Jaunasis vyras grėsmingai žengtelėjo priekin.

– *Usted me desprecia!** – sušuko jis.

Jo judesiai ir tūžmingas tonas paniškai išgąsdino Antonį. Jis atsikapanojo ant kojų ir, traukdamasis už krėslo, ėmė aiškinti balsu, turinčiu skambėti ramiai taikinamai, – bet, nors ir kaip stengėsi išlaikyti rimtą ir lygų toną, balsą iškreipė dūstamai šaižus

* Jūs mane niekinat! (Isp.).

virpulys, – kad jis nė nemanęs ką nors niekinti, tai esąs tik – jis ieškojo medicininio paaiškinimo ir nerado nieko geresnio kaïp skrandžio skausmą – tai tik *un dolor en mi estómago.*

Kažkodėl žodis *estómago* jaunuoliui pasirodė esąs galutinis, baisiausias įžeidimas. Jis suriaumojo kažką nesuvokiamo, bet akivaizdžiai plūstamo; jo ranka įlindo į užpakalinę kišenę ir, savininkei šaukiantis pagalbos, išlindo laikydama revolverį.

– Ne, ne, – suriko Antonis nežinodamas, ką kalbąs; paskui nepaprastai vikriai movė iš savo kampo ir pasislėpė už masyvaus stulpo patalpos viduryje.

Sekundę jaunojo vyro nesimatė. Bet gal jis prisėlins pirštų galais. Antonis įsivaizdavo revolverį staiga išlendantį iš už stulpo tiesiai į veidą arba iš užpakalio – jis pajus vamzdį, įbestą į nugarą, išgirs klaikų sprogimą, ir tada... Jį visiškai užvaldė tokia stipri baimė, kad atrodė kaip baisiausiai geliantis skausmas; širdis daužėsi kaip niekada anksčiau, jam atrodė, kad susivems. Įveikdamas siaubą didesniu siaubu, iškišo galvą į kairę. Jaunasis vyras stovėjo vos už poros jardų nuožmiai įsispitrėjęs į stulpą. Antonis pamatė, kaip jis metasi priekin, ir, desperatiškai šaukdamasis pagalbos, šoktelėjo į dešinę, vėl iškišo galvą ir metėsi atgal į kairę, paskui dar kartą į dešinę.

„Taip negali tęstis, – galvojo jis. – Aš ilgai neištempsiu." Mintis apie pistoletą, netikėtai išlendantį iš už stulpo, privertė jį dar kartą iškišti galvą.

Jaunasis vyras pajudėjo, ir jis staiga davėsi į kairę.

Šaunančio revolverio garso – štai ko jis bijojo labiausiai. Siaubingo garso, ūmaus ir naikinančio, kaip to kito sprogimo prieš daugelį metų. Jo akių vokai įsitempė ir ėmė nesuvaldomai virpėti, pasiruošę sumirksėti siaubą keliančio įvykio atveju. Prieš akis bliksėjo blakstienos, ir, vogčia žvilgtelėjęs, jis tarsi pro miglą pamatė, kaip atsidaro durys ir per patalpą nuskuba Markas, sugriebia

jaunąjį vyrą už riešo... Pistoletas iššovė, nuaidėjo per sienas ir lubas, trenksmas buvo katastrofiškai garsus. Antonis baisiai suklykė, lyg būtų sužeistas, ir užsimerkęs prisiplojo prie stulpo. Jausdamas tik šleikštulį ir tą skausmą genitalijose, dieglius viduriuose, virtęs virpančiu nuojautos įsikūnijimu, laukė kito sprogimo. Laukė, rodos, kelias valandas. Nesuprantamai šnekučiavo slopūs balsai. Paskui jis krūptelėjo nuo prisilietimo prie peties. Sušuko:

– Ne, ne! – ir, pakėlęs vokus, tebetrūkčiojančius iš noro sumirksėti, pamatė Marką Steidsą, raumuo po raumens demonstruojantį draugiškai pralinksmėjusią šypseną.

– Kelias laisvas, – tarė jis, – gali išlįsti.

Jausdamasis be galo susigėdęs ir pažemintas, Antonis nusekė jam pavymui į atvirą vietą. Jaunasis meksikietis vėl buvo prie baro ir jau gėrė. Jiems priėjus, jis atsigręžė ir pakilo ištiestomis rankomis jų pasitikti.

– *Hombre*, – tarė jis Antoniui meiliai spausdamas ranką, – *hombre!*

Antonis jautėsi kaip niekada gėdingai pažemintas.

XLII skyrius

1934 m. rugsėjo 15 d.

Pastarosiomis dienomis ėmiausi apmąstyti Viljamo Peno* pasakymą: „Jėga gali palaužti, bet meilė laimi, ir laurus gauna tas, kuris atleidžia pirmas.“

„Jėga gali palaužti“. Įsivaizduoju žmones, naudojančius jėgą. Pirmiausia ranka prieš ranką: Kumščiais, peiliais, kuokomis, bizūnais. Per kūną nutįsę raudoni arba pamėlynavę randai. Plėštinės žaizdos,

* William Penn (1644–1718) – anglų nekilnojamojo turto verslininkas, filosofas, kvakeris, Pensilvanijos provincijos įkūrėjas. Aktyvus demokratijos ir religinės laisvės gynėjas; palaikė gerus santykius su indėnais.

mėlynės, lūžę kaulai, atplaišomis kyšantys pro odą, siaubingai ištinę, kraujuojantys veidai. Paskui pabandau įsivaizduoti savo kūno skausmą – suknežinto piršto, kirčių per veidą lazda arba rimbu, deginantį iki raudonumo įkaitintos geležies prisilietimą. Visus iš arti padaromus žiaurumus ir kankinimus. Paskui jėgą per atstumą. Kulkosvaidžių kulkas, galingus sprogmenis, dusinančias arba svilinančias dujas, ugnį.

Galiausiai jėga ekonominės priespaudos pavidalu. Išbadėję vaikai išsipūtusiais pilvais, rankomis ir kojomis kaip šakaliai. Pasenusios trisdešimtmetės moterys. Ir tie gyvi lavonai, tylomis stovintys gatvės kampe Darame arba Pietų Velse, tylomis dausinantys per purvą.

Taip, jėga gali palaužti. Palaužti mirtimi, palaužti žaizdomis, palaužti badu ir teroru. Išsigandusių veidų, nuolankių vergiškumo gestų reginys. Prie savo stalo valdingai užgauliojantis direktorius. Tarnautojas, susigūžęs nuo atleidimo grėsmės. Jėga – veiksmas, smurtingai neigiantis tikrąją žmogaus vienybę su žmogumi.

„Jėga gali palaužti, bet meilė laimi." Pasikartoju paties Peno istoriją tarp raudonodžių. Prisimenu, kaip Mileris numaldydavo įtarų indėnų priešiškumą kalnų gyvenvietėse. Galvoju apie Penelį Šiaurės Vakarų pasienyje, apie kvakerius per Rusijos badą, apie Elizabet Fraj ir kunigą Damieną.*

Paskui galvoju apie meilės perkėlimą į politikos sritį. Kempbelo-Banermano tvirtinimas, kad Pietų Afrikoje reikia atlyginti

* Theodore Leighton Pennell (1867–1912) – gydytojas, krikščionių misionierius, gyvenęs su Afganistano gentimis. Šiaurės Vakarų pasienis – Britų Indijos (dabar Pakistano) paribys prie Afganistano.
XIX a. pab. – XX a. pr. per Rusijoje dėl blogo derliaus kildavusius badmečius kvakeriai organizuodavo paramą.
Elizabeth Fry – XIX a. pirmos pusės britų visuomenės veikėja, organizavusi paramą kaliniams.
Josef Damien de Veuster (1840–1889) – belgas katalikų kunigas, pagarsėjęs pasiaukojama pagalba Havajų raupsuotiesiems.

žalą* – nepaisant protestų ir tokių „sveiko proto, praktiškų vyrų" kaip Arturas Balfuras kasandriškų pranašysčių. Meilė laimi net ir nerangiu, iškreiptu geros politinės sanklodos pavidalu. „Laurus gauna tas, kuris atleidžia pirmas." Pietų Afrikoje anglai atleido tiems, kuriuos buvo nuskriaudę, – sunkiau atleisti tik tiems, kurių buvai nuskriaustas, – ir užsitikrino prizą, kurio nebūtų laimėję nuolatine prievarta. Joks prizas nelaimėtas po pastarojo karo, kadangi nė viena kovojusi pusė neatleido tiems, kas ją nuskriaudė, arba tiems, kuriuos ji pati nuskriaudė.

Nuolat taikoma visoms situacijoms, meilė visada laimi. Tai empiriškai nustatytas faktas. Meilė – geriausia strategija. Geriausia ne tik mylimųjų, bet ir mylinčiojo atžvilgiu. Nes meilė semiasi energijos iš savęs. Sukuria priemones, kuriomis galima įgyvendinti jos strategiją. Norint ilgai mylėti, reikia kantrybės, drąsos, ištvermės. Bet mylėjimo vyksmas kuria šias priemones savo tolesnei tąsai. Meilė laimi, nes dėl to, kuris mylimas, mylintysis būna kantrus ir narsus.

O kas gi yra mylima? Gėris ir gėrio daigai visuose žmonėse – net ir tuose, kurie aktyviai darbuojasi, kad nerealizuotų tų gėrio daigų pačiam mylinčiajam. Būdama pakankamai stipri, meilė gali išvaryti net piktybiškai aktyvių priešų baimę.

Baigiu tuo, kad, taip sakant, prieš savo dvasines akis laikau iškėlęs mintį apie gėrį. Gėris imanentinių galimybių, transcendentinis kaip įgyvendintas idealas, įsivaizduojamas tobulybėje, bet taip pat galimas įgyvendinti praktiškai, būti bent iš dalies įkūnijamas bet kurioje mūsų patiriamoje situacijoje. „Mintis apie gėrį" – neteisinga frazė. Nes iš tikrųjų tai yra visa minčių ir jausmų sistema. Štai laikau paėmęs nejudindamas šią visą sistemą, suvokiamą vienu metu kaip visumą, – laikau be žodžių, be vaizdų, nediskursyvią,

* Henry Campbell-Bannerman – britų politikas liberalas, XX a. pr. būdamas premjeru siekė susitaikymo su nugalėtaisiais būrais.

kaip vieną paprastą esinį. Laikau, o paskui galų gale turiu grįžti prie žodžių, atgal (bet, taip sakant, atsigaivinęs, sąmoningesnis, pasipildęs) į įprastinį gyvenimą.

1934 m. rugsėjo 17 d.

Helena iškvietė padėti užimti jos seserį ir svainį, parvykusius atostogų iš Indijos. Turėjau apsivilkti vakarinį kostiumą – šiemet pirmą kartą, – nes Kolinas negali leisti sau pasirodyti be frako teatre arba „Savoy Grill" restorane. Slegiantis vakaras. Džois anksčiau laiko sunykusi ir išvargusi. Kolinas vogčia domisi putlesniais, šviežesniais kūnais. Ji pavyduliauja ir zyzia; jam apmaudu būti pririštam prie jos ir vaikų, ir jis kaltina ją dėl griežto savo paties kodekso, neleidžiančio būti tokiu palaidūnu, kokiu norėtųsi. Abu nuolatos nepakantūs vienas kitam. Protarpiais prasiveržia nepasitenkinimas, apsišaudoma piktais arba pagiežingais žodžiais. Kolinas turėjo ir kitų nuoskaudų. Atrodo, kad Anglija neparodė deramos pagarbos karininkui ir džentelmenui. Taksistai buvo įžūlūs, gatvėse jį stumdė žemesniosios klasės. „Ir tai vadinama baltojo žmogaus šalimi, – piktinosi jis po antros burnelės teatro bare, per pertrauką tarp veiksmų. – Nėra ji tokia. Man jau geriau Pūna."

Galvoju apie tai, kad visi turime savo Pūnas – užuoglaudas nuo nemalonios tikrovės. Yra pavojus, kaip visada pabrėžia Mileris, kad tokia užuoglauda gali tapti ir meditacija. Kvietizmas gali būti tiesiog pataikavimas sau. Charizma – kaip masturbacija. Tiesa, ori masturbacija, atliekama ją praktikuojančių mistikų mėgėjų su visais švenčiausiais religijos ir filosofijos vardais. „Kontempliatyvus gyvenimas." Jis gali virsti tam tikru intelektualiu Marlenos Dytrich pakaitalu – erotinių apmąstymų prieblandoje objektu.

Meditacija vertinga ne kaip malonumą teikiantis tikslas, o tik kaip priemonė pasiekti pageidaujamų asmenybės ir egzistencijos būdo pokyčių. Gyventi kontempliatyviai – tai nereiškia gyventi kokioje nors meiliai geidulingoje arba meilikaujančioje Pūnoje, tai reiškia gyventi Londone, bet nelondonišku stiliumi.

XLIII skyrius

1914 m. liepos 20 ir 21 d.

Tinkamo, palankaus momento papasakoti Brajanui tiesą – ar bent tiek tiesos, kiek jam buvo tikslinga žinoti, – kažkaip vis nepasitaikė. Tas pirmasis vakaras buvo atmestas iš anksto – kadangi Antonis manė galįs sau leisti tatai atitolinti, o vargšas Brajanas atrodė toks nesveikas ir išvargęs. Per vakarienę ir po jos Antonis, kaip tik galėdamas, kreipė pokalbį intriguojančia neasmenine vaga. Kalbėjo apie Sorelio „Réflexions sur la violence“ – fabinininkams neparankus skaitinys! Ir ar Brajanas matęs, kaip jo mylimą Bergsoną įspūdingai sutaršė Julienas Benda? O kaip Laslzo Aberkrombio baltosios eilės? O kaip naujausias Gilberto Kanano romanas? Kitą rytą jiedu pėsčiomis patraukė į Langdeilo viršukalnes. Abu buvo praradę sportinę formą, bet, nepaisydamas dusulio ir dunksinčios širdies, Brajanas plūkėsi su tokiu spartietišku pasiryžimu, kuris Antoniui iš pradžių atrodė absurdiškas, o paskui nepakenčiamas. Pavakare grįžę namo abu buvo visai nusivarę, o Antonis dar ir suirzęs. Pailsėjus ir pavalgius jo nuotaika pasitaisė, bet jis vis dar negalėjo elgtis su Brajanu kitaip kaip atleidžiantis, bet orumo tebesilaikantis vyras; o orumas buvo akivaizdžiai nesuderinamas su ta konkrečia tiesa. Vakarą jiedu praleido tylėdami – Antonis skaitė, o anas neramiai slankiojo po kambarį, tarsi ieškodamas progos prabilti, – tokios

progos Antonis, nutaisęs gilaus susikaupimo miną buvo nejučia nusiteikęs jam kaip tik ir neduoti.

Kitą rytą lovoje Antoniui ūmai visai išblaškė miegus nejauki mintis, kad laikas eina – eina ne tik jam, bet ir Džoanai su Brajanu. Džoanos nekantravimas gali paimti viršų prieš jos pažadą nerašyti Brajanui; be to, kuo ilgiau jis atidėlios neišvengiamą pasiaiškinimą Brajanui, tuo blogiau Brajanas apie jį pagalvos.

Šiai progai prasimanęs pūslę ant kulno, jis išleido Brajaną vieną ir, pasižiūrėjęs, kaip tas nepalaužiamai žirglioja stačiu šlaitu už namo, atsisėdo rašyti laiško Džoanai. Veikiau pabandyti rašyti – mat su kiekvienu bandymu išryškėdavo išryškėdavo viena arba kita iš dviejų ydų, ir abi jos, kaip jis suvokė, kėlė jam kokį nors pavojų: jeigu jis per daug pabrėš pagarbą ir simpatiją, kurios pastūmėjo jį pamesti galvą tą prakeiktą vakarą, kils pavojus, kad ji atsakys, jog tokia didelė pagarba ir simpatija kartu su galvos pametimu reiškia meilę ir esą pateisinama (nes meile, girdi, viskas pateisinama) išduoti Brajaną; o, jeigu jis pernelyg išskirtinai akcentuos galvos pametimą ir proto aptemimą, bus pavojus, kad ji pasijaus įžeista ir pasiskųs Brajanui, poniai Foks, savo giminėms, kars visus šunis ant jo kaip chamo, suvedžiotojo ir dar Dievas žino ko. Išeikvojus tris valandas ir tuziną lapų popieriaus, geriausias jo bandymas jam neatrodė toks patenkinamas, kad būtų galima išsiųsti. Jis piktai pastūmė jį į šalį ir, pagautas apmaudo, brūkštelėjo tūžmingai plūstantį laišką Merei. Prakeikta moteris! Ji dėl visko kalta. „Sąmoningai piktybiška... Begėdiškai išnaudoji mano meilę tau... Elgiesi su manim, lyg būčiau koks gyvūnas, kurį gali kankinti savo asmeninei pramogai...“ Nuo plunksnos liejosi frazės. „Tuo aš atsisveikinu“, – pabaigė jis ir pusiau patikėjo savo dramatiškais žodžiais. „Nebenoriu niekada tavęs matyti. *Niekada.*“ Bet ginčą, svarstė jis kita sąmonės puse, visada galima užglaistyti: jis ją dabar pamokys, o paskui galbūt, jeigu ji gerai elgsis, jeigu jis

jausis tiesiog negalįs be jos išsiversti... Jis užklijavo laišką ir tuoj pat nudrožė į gyvenvietę išsiųsti. Šis ryžtingas veiksmas šiek tiek padėjo atgauti savigarbą. Grįždamas namo apsisprendė, šį kartą visai galutinai, kad vakare pasikalbės apie tai su Brajanu, o paskui, orientuodamasis į Brajano požiūrį, rytą perrašys tą laišką Džoanai.

Brajanas grįžo šeštą, triumfuodamas, kad nuėjo toliau ir įkopė į daugiau kalnų viršūnių negu iki tol savo gyvenime, bet, nors ir kaip džiūgavo, atrodė visiškai išsekęs. Matydamas tą taip ilgai pažįstamą veidą, dabar po šypsenos kauke taip tragiškai išvargusį ir nualintą, Antonis pajuto dar smarkiau atgyjančias pirmojo vakaro emocijas – nerimo kupiną susirūpinimą dėl seno draugo, skaudžią užuojautą kenčiančiam žmogui, o kartu ir geliančią kaltę prieš draugą, atsakomybę už žmogų. Greita išpažintis būtų galėjusi palengvinti skausmą ir tuo pat metu būtų leidusi jam išreikšti savo jausmus; bet jis dvejojo, tylėjo, ir po kelių sekundžių beveik momentiniu psichologinės chemijos procesu iš užuojautos ir susirūpinimo, susijungusių su kalte, radosi kažkoks pyktis. Taip, jis tikrai pyko ant Brajano, kad atrodo toks pavargęs, kad jau dabar toks nelaimingas ir bus daug nelaimingesnis išgirdęs tiesą.

– Tu elgiesi beprotiškai, kad šitaip save alini, – tarė jis atžariai ir nuvarė jį į namą pailsėti prieš vakarienę.

Pavalgę jiedu išėjo į terasomis kylančią pievą už namo ir, pasitiesę kilimėlį, atsigulė, – žvelgė aukštyn į dangų, jiems atėjus žaliuojantį paskutinėmis vasaros prieblandos liekanomis, paskui palengva vis tamsiau mėlyną.

Atėjo metas, pagalvojo Antonis slegiama širdimi, – neatšaukiamai; ir ilgą tylos tarpsnį ruošėsi prabilti, mintyse bandydamas vieną po kito pradinius manevrus, dvejodamas, ar staiga tuoj pat viską atvirai iškloti, ar imtis suktesnės strategijos, kuri palengva paruoštų auką baigiamajam sukrėtimui.

Bet, jam dar neapsisprendus, kaip geriausia atlikti šią išpažintį, anas ūmai leidosi mikčioti prakalbą. Tapo aišku, kad jis taip pat laukė progos išlieti širdį, ir, užuot vaidinus atgailautoją, Antoniui staiga teko (iš dalies dėl to palengvėjo, bet gilesniu sąmonės lygmeniu jis jautė tik gėdą ir nuoskaudą) įsijausti į nuodėmklausio ir sąžinės vedlio vaidmenį, teko vėl išklausyti Džoanos jau papasakotą istoriją – tą istoriją, kurią, padabintą šv. Monikomis ir gimdos reakcijomis, jis taip džiugiai perteikė Merei Amberli. Jis turėjo išgirsti, kaip jo draugą žemina ir skaudina nesugebėjimas suvaldyti savo kūno, atsikratyti visų žemų geismų, nevertų tos meilės, kurią jis jaučia Džoanai. Arba gal, patikslino Brajanas ir pacitavo Meredito eiles apie didįjį vulkaną, sviedžiantį požemių ugnį į dangų, gal ir vertų, jeigu aplinkybės būtų leidusios jiedviem užimti savo vietą sudėtingoje tobulos santuokos visumoje; bet nevertų tuo metu, kai jiems dar negalima rasti teisėtos išraiškos, nevertų ta prasme, kad jie gali paniekinti sąmoningo proto autoritetą.

– Aš turėjau p-pabėgti, – paaiškino jis, – t-turėjau perkelti savo k-kūną saugiu atst-tumu. K-kadangi negalėjau s-s-s.... – „suvaldyti“ neišsitarė, ir jam teko tenkintis kitu, mažiau išraiškingu žodžiu: – ...k-kontroliuoti savęs savo v-valia. Gėd-da būti tokiam silpnam.

Antonis linktelėjo. Silpnas, kai reikia pasiryžti pabučiuoti, ir ne mažiau silpnas, kai reikia nutraukti tą akimirką malonų potyrį, – nors čia būta kažko kito negu silpnumas, kažko teigiamo, perversiško mėgavimosi veiksmu, kurį žinai esant kvailą, pavojingą, negerą.

– Bet jeigu *ž-žinai*, kad neg-gali įv-veikti, – kalbėjo Brajanas, – m-manau, g-geriausia pab-bėgti. G-geriau negu įk-klimpti į bėdą, kurios g-galima išvengti.

– Taip, sutinku, – tarė Antonis, galvodamas, kodėl nepakluso impulsui ir neapsigręžė Kendale.

– Ir ne tik s-save, bet ir k-kitus. Ir k-kitus įk-klampinti į b-bėdą.

Po ilgos pauzės jis lėtai ir kruopščiai ėmėsi aiškinti, kad žavi ir nuostabi Džoanos savybė yra natūralumas. Ji turinti natūralios jėgos ir spontaniškumo – esanti šilta kaip gamta, taip pat dosni ir visiškai nekalta. Ji esanti panaši į vasaros kraštovaizdį, į žydintį medį, į vandens paukštį, skaisčiomis akimis purpsintį tarp meldų. Šį jos natūralumą jis labiausiai ir mylįs, nes tai esanti papildanti priešingybė jo paties skrupulingumui bei intelektualizmui. Bet kaip tik tas natūralumas Džoanai lyg ir neleidžiąs suprasti, kodėl jos artumas jam toks pavojingas, kodėl jam būtina laikytis nuo jos toliau. Ji įsižeidusi dėl jo susilaikymo, pamaniusi, kad tai rodo, jog jis jos nemyli, o juk iš tikrųjų...

O iš tikrųjų, tarė sau Antonis, rasdamas tam tikrą paguodą, pašaipiu savo minčių cinizmu atgaudamas pranašumą, – iš tikrųjų ji ištroškusi bučinių, ir su pirmosiomis jo glamonėmis jos visas kūnas pareiškė virpantį ir tvinkčiojantį protestą prieš primestą susilaikymą.

– Iš t-tikrųjų, aš ją d-dabar dar l-labiau m-myliu. Neapsakomai labiau, – kruopščiai tarė Brajanas.

Jis vėl nutilo, o paskui, pakėlęs akis į Antonį, paklausė:

– Ką man d-daryti?

Vis dar apimtas ciniškos nuotaikos, Antonis neištartu šiurkščiu atsakymu įsirašė dar vieną slaptą triumfą – tiek pat lengvą, kiek ir trumpalaikį, – mat jo pirmą mintį bemat pasivijo nerimą keliantis suvokimas, kad jis turi pasirinkti: arba pasakyti Brajanui, kas nutiko jam su Džoana, arba tarti kokį nors blankų, neįpareigojantį atsakymą į tą klausimą ir atidėti tiesos sakymą vėlesniam laikui. Blankus atsakymas per nutylėjimą būtų siaubinga melagystė, – ir kai jis galų gale prisiruoš pasakyti tiesą, šis melas ir visi kiti melai, per daugiau kaip dvi dienas glūdėję tyloje arba nereikšmingame plepėjime, neišvengiamai bylos prieš jį. Tačiau iš karto pasakyti tiesą štai tokiame kontekste būtų ypač

skaudu – ir skaudu, toliau mąstė jis, ne tik jam, bet ir, visų pirma, Brajanui. Po to, ką Brajanas kalbėjo šį vakarą, imti ir išpyškinti paprastais žodžiais, kas atsitiko, būtų tiesiog žiauru ir sąmoningai įžeidžiama.

– Ką man r-reikėtų d-daryti? – neatlyžo Brajanas.

– Manau, – tyliai atsakė Antonis, – manau, kad turėtum susitaikyti su tikrove.

Jis jau buvo apsisprendęs – arba veikiau, kaip buvo linkęs sau tarti vėliau, galvodamas apie vakaro įvykius miegamojo atskirtyje, nuspręsta buvo už jį. Žvelgdamas į praeitį jis manė pats dėl to esąs niekuo dėtas.

XLIV skyrius

1934 m. rugsėjo 21 d.

Šv. Teresės pastabos. „Žiūrėkime į savo klaidas, o ne į svetimas. Taip pat nereikalaukime, kad visi eitų mūsų keliu, ir nenorėkime kitų mokyti dvasinio gyvenimo, kuriame galbūt pačios esame nepatyrusios. Nes skatindamos mums Dievo patikėtas sielas galime, mano seserys, padaryti daug klaidų.“ Ir dar reikia pridurti: „Didelis yra Dievo gailestingumas, jei jis skatina mus lavintis savęs pažinime. Tačiau ir čia tinka priežodis: „Per mažai ar per daug gadina žaidimą.“ Patikėkite manimi, mes daug geriau augsime dorybėse, dieviškų jėgų palaikomi, negu pasilikdami savo menkumo dugne ir visą laiką apie jį mąstydami.“* Dievas yra arba jo nėra. Bet yra toks empirinis faktas, kad dievybės – gėrio gryniausiu pavidalu – kontempliacija yra būdas įgyvendinti tą gėrį kokiu nors mažyčiu mastu savo gyvenime ir tai dažnai sukelia

* Cit. pagal: Šventoji Jėzaus Teresė Avilietė, „Sielos pilis“, vertė Vynmedžio Šakelė ir Aleksandras Žarskus.

įspūdį, kad gėrį įgyvendinti padeda kažkokia kitokia, daug pranašesnė, būtybė negu įprastinis tavo „aš“. Krikščionių Dievas ir budistų pirminė Dvasia – tai konkrečių potyrių interpretacijos, ir budistų aiškinama būsena labiau nutolusi nuo normalios negu krikščionių. Krikščionys, žinoma, yra patyrę šią būseną ir turėję didelių sunkumų paaiškinti ją ortodoksiškai. Abi koncepcijos teisėtos – kaip teisėti yra tiek makroskopinis, tiek mikroskopinis požiūris į materiją. Mes žvelgiame į visatą su tam tikro pobūdžio fiziniu ir dvasiniu aparatu. Tas aparatas gali reaguoti tik į tam tikrus stimulus. Kokius faktus suvokiame kaip pirminius ir duotuosius, lemia individualaus instrumento pobūdis ir kiek mes jį pareguliuojame pagal savo auklėjimą arba valinį pasirinkimą. Iš šių duomenų galime daryti išvadas. Jos būna logiškai pagrįstos arba nepagrįstos. Kiekviena filosofija yra intelektualiai teisėta, jeigu, pirma, ji prasideda nuo faktų, kurie filosofui yra duomenys, ir jeigu, antra, šiais faktais paremta loginė struktūra yra patikima. Bet intelektualiai teisėta filosofija – ne tas pats, kas moraliai teisėta. Mes galime pareguliuoti savo instrumentus tyčia – valios veiksmu. Tai reiškia, kad galime valia modifikuoti asmeninius potyrius, grindžiančius mūsų filosofiją, kurios duomenimis argumentuojame. Uždavinys – nutiesti tikrai solidžius loginius tiltus tarp turimų faktų ir filosofinių išvadų. Praktiškai neįmanomas. Jokia kosmologinė teorija nedisponuoja nepalaužiamais argumentais. Tai ką gi daryti? Kiek įmanoma, laikytis empirinių faktų – niekada nepamirštant, kad juos gali modifikuoti kiekvienas, kas nusprendžia modifikuoti suvokimo mechanizmą. Tad galima išvysti, pavyzdžiui, nepataisomą beprasmybę ir niekšybę arba galimą įgyvendinti gėrio potenciją – kaip kam patinka: tai pasirinkimo klausimas.

XLV skyrius

1928 m. balandžio 14 d.

Nenusakomą laimę – štai ką turėjo atnešti jam jos laiškas. Tačiau Hju veidas, jam vaikščiojant – vaikščiojant, užuot pietavus, – pirmyn atgal ilga Etnografinės kolekcijos galerija, atrodė kaip suglumimo ir susikrimtimo kaukė. Atmintyje vis skambėjo Helenos laiško žodžiai: „Niekam nė motais, gyva aš ar mirusi."

Iš Meksikos vitrinos į jį praeinantį spoksojo krištolinis mirties simbolis ir ta kita kaukolė, inkrustuota turkiu. „Niekam nė motais..." Tai turėjo būti jo proga. Jis svajojo apie ją nelaimingą – su kankinama užuojauta, bet ir su viltimi. Būdama nelaiminga ji kreipsis į jį. „Niekam nė motais..."

„Niekam, išskyrus jus." Jo euforišką pasididžiavimą ir malonumą dėl šių žodžių apmaldė, jam skaitant toliau, suvokimas, kad ji nelabai supranta, *kaip* jam ji rūpi, neįvertina tikrosios jo jausmų kokybės. „Mano motina? – rašė ji. – Bet juk nuo tada, kai ėmė vartoti tą baisybę, ji jau kaip nesava – iš tikrųjų visada buvo nesava, net būdama sveika (nors, aišku, ne taip ryškiai nesava). Kaip ir aš visada buvau nesava, tiesą sakant. Ji tikėjosi dukters, bet aš visada buvau savanaudiška ir neatsakinga. Visai kaip ir ji. Nesava. Kurgi jai rūpėsiu? Tu nesi savanaudiškas, Hju. Tu esi..." Betgi tai nėra vien savanaudiškumo ar nesavanaudiškumo klausimas, – ėmė jis prieštarauti, ant perujietiškų vazų nutapytiems veidams iš dešinės spoksant žemyn su nemirksinčiu sustingdytos gyvybės atidumu. Tai šiek tiek kas kita – tai gilesnių, dvasingesnių dalykų klausimas. Į kairę nuo jo kabojo galvažudžių papuasų trofėjai, susitraukę, bet fantastiškai išdažyti, lyg nukirsdintų klounų galvos. Toreso sąsiaurio kaukolėse buvo įsodintos apskritos švytinčios perlamutrinės akys. Taip, dvasingesnių, neatlyžo Hju, prisimindamas, ką buvo parašęs apie ją – lyriškai, lyriškai! – ir tą subtilią

savo jausmų analizę. Nesavanaudiškumas yra, bet tarsi ištirpdytas kontempliacijoje, rafinuotas į estetinę plotmę. Nesavanaudiškumas paveiksle. Vato ir Čimos da Koneljano nesavanaudiškumas. Ir ji pati, jo kontempliatyvaus ir estetinio nesavanaudiškumo objektas, – jo svajonėse, besikaupiančiuose rankraščio lapuose ji taip pat turi paveikslo arba muzikos kūrinio savybių, yra tai, į ką vien žiūrėti visą gyvenimą arba ko klausytis būtų užtektina laimė, galbūt retkarčiais prisiliesti, lyg būtų statula, paglostyti beveik nejuntamai švelniai. O kartais šiose svajonėse ji būna sušalusi ir nelaiminga – niekam nė motais – ir prašosi paguodžiama, sušildoma, ji įsikniaubia jam į glėbį, į jo nesavanaudiškas, kontempliatyvias, nepastebimas rankas ir saugiai guli, bet nuoga, guli it paveikslas, nekalta, ideali, bet tirpstanti, tirpstanti... Plunksnota kaip ambasadorius paradine uniforma, su paukščio snapu, ryklio dantimis, ši medinė kaukė ją užsidėjusiajam kartą, jam šokant, leido pasijausti antžmogiu, artimu dievams. „Jūs sakėte, kad visada norėtumėt būti su manim. Na, aš pastaruoju metu daug apie tai galvojau ir manau, kad taip pat to norėčiau. Brangusis Hju, aš nesu jūsų įsimylėjusi, bet jūs man patinkate labiau negu bet kas kitas. Manau, kad esate malonesnis, geresnis, švelnesnis, mažiau savanaudiškas. O tai jau tikrai pakankamai geras pamatas, ant kurio galima statyti.“ Pirmą kartą perskaityti, šie žodžiai jam sukėlė paniką, ir su tuo pačiu prieštaravimo jauduliu jis dabar vaikščiojo tarp Naujosios Kaledonijos ir Saliamono salų. Našlė melanezietė atidarė dureles medinės pelamidės pilve ir ten pamatė, it naktipuodį, savo vyro kaukolę. Bet būti su ja jis visada norėjo dvasiškai ir estetiškai. Negi ji to nesuprato? Juk jis tai aiškiai parodė. „Jeigu jūs to tebenorite, štai aš – aš irgi to noriu.“ Tai baisu, galvojo jis, baisu! Ji primeta jam sprendimą, neleidžia pasakyti „ne“, darydama prielaidą, kad jis jau pasakė „taip“. Jis jautėsi prispaustas, įvarytas į kampą. Bet jam reikėtų pakeisti visą savo gyvenimo

būdą. Butas bus nepakankamai didelis. Ji norės vakare valgyti mėsą. Ponia Barton išeis. Į kairę nuo jo vienų iečių antgaliai buvo iš obsidiano, kitų iš rajų stuburo, dar kitų – iš žmonių kaulų. „Jūs turbūt manote, kad aš kvailė, neatsakinga vėjavaikė, ir tai tiesa – tokia buvau iki šiol. Esu beviltiška. Bet negimiau beviltiška – tokią mane padarė gyvenimas, kurį gyvenau. Dabar noriu būti kitokia ir žinau, kad *galiu* būti kitokia. *Sérieuse*. Gera žmona ir taip toliau, kad ir kaip kurioziškai bei gluminamai tai atrodo parašius popieriuje. Bet nuo šiol aš nebesutinku gėdytis gerumo. Jokiu būdu nesutinku." Tas neatsakingumas, galvojo jis, – viena žaviausių ir labiausiai jaudinančių jos savybių. Jis skiria ją nuo paprasto pasaulio, kelia virš vulgarios žmonijos. Jis nenori, kad ji būtų atsakinga ir taptų gera žmona. Jis nori, kad ji būtų kaip Arielis*, kaip trapi būtybė jo rankraštyje, kitos rūšies esinys, anapus gėrio ir blogio. Dabar jis įėjo į Afriką. Po apsauginiu stiklu tamsiai blizgėjo negrės, delnuose laikančios savo ilgas smailas krūtis, atvaizdas. Jos pilvas buvo ištatuiruotas, kyšojo kūgio pavidalo bamba. Kitoje vitrinoje ietys buvo apkaltos geležimi. Kaip Arielis, pakartojo jis mintyse, kaip tie Vato paveikslai Dresdene, kaip Debiusi. Šio ksilofono rezonatorius – ne įprastinis moliūgas, o žmogaus kaukolė, taip pat kaukolės buvo sustatytos it festonai palei fetišinius dramblio kaulo ragus, šlaunikauliai – aplink aukojimo būgną iš Ašančio. Ji viską sugadins, apmaudžiai tarė jis mintyse. Ir staiga pakėlęs akis pamatė, kad ji čia – siauru tarpu tarp vitrinų eina jo link.

– Jūs? – išlemeno jis.

Tačiau Helena buvo taip susijaudinusi, kad nepastebėjo, kokia jo susikrimtusi mina, kaip jis išbalo, o paskui kaltai nuraudo, buvo taip įsigilinusi į savo mintis, kad neišgirdo išgąstingo nerimo gaidos jo balse.

---

* Oro dvasia Williamo Shakespeare'o pjesėje „Audra".

– Atsiprašau, – tarė ji sulaikiusi kvapą spausdama jam ranką. – Nenorėjau čia prie jūsų pristoti. Bet jūs nežinot, kas šį rytą dėjosi namie, – ji papurtė galvą, jos lūpos drebėjo. – Motina elgėsi kaip beprotė. Negaliu apsakyti... Jūs vienintelis žmogus, Hju...

Jis negrabiai bandė paguosti ją. Bet tikrovė iš esmės skyrėsi nuo to, kaip jis įsivaizdavo jos nelaimingumą. Jo saldusis šansas visada buvo vaizduotė, o tikrovė buvo neišvengiamos pražūties grėsmė. Jis desperatiškai bandė daryti poveikį keisdamas temą. Šitie daiktai iš Benino gana įdomūs. Dramblio kaulo leopardas, aptaškuotas vario inkrustacijų diskais. Bronziniai negrai kariai su lapo formos ietimis bei kardais ir prie diržų prikabintomis priešų galvomis. Barzdoti europiečiai, ereliško profilio, su aukštais šešiolikto amžiaus morionais ir plačkelnėmis, rankose laikantys dagtinius šautuvus, ant kaklo pasikabinę kryžių. Komiška, įterpė jis tarp kitko, kad vienintelis dalykas, kurį tie juodžiai perėmė iš krikščionybės, yra žmonių nukryžiavimo menas. 1897 metais baudžiamoji ekspedicija rado vietą, pilną kryžių. O ši daili mergaitės galva su smailėjančia koralų karolių frigiškąja kepuraite...

– Žiūrėkite, – staiga pertraukė jį Helena ir atsmaukusi rankovę parodė dvi raudonas pusračio žymes ant dilbio odos, keli coliai virš riešo. – Va kur ji man įkando, kai pabandžiau nuvesti atgal į lovą.

Hju apstulbęs pajuto gailesčio kupiną pasipiktinimą.

– Bet tai siaubinga! – sušuko jis – Tiesiog siaubinga, – paėmė ją už rankos. – Vargšas vaikelis!

Akimirką jiedu stovėjo tylėdami. Paskui jo gailestį staiga persmelkė suvokimas, kad tai jau įvyko. Dabar nebeišsisuksi. Jis nejučia vėl pagalvojo apie ponią Barton. Jeigu ji išeis, ką jis darys?

XLVI skyrius

1934 m. spalio 30 d.

Per vakarienę Markas sakė iš naujo skaitąs „Aną Kareniną“. Kaip romanas, jam atrodo geras. Bet jis nusiskundė, kad net ir geriausią grožinė literatūra yra netikroviška. Ir ėmė vardinti, kas praleidžiama. Beveik visiškai nepaisoma tų mažų fiziologinių įvykių, kurie lemia, ar kasdieninis gyvenimas turės malonų, ar nemalonų skonį. Pavyzdžiui, ekskrecija su galia papuošti arba sugadinti dieną. Virškinimas. O romano ir dramos veikėjoms – menstruacijos. Tada visokie negalavimai: kataras, reumatas, galvos skausmas, akių nuovargis. Lėtinės fizinės negalios – išsišakojančios (kaip antai apsigimimų ir impotencijos atveju) į sodrius psichinius sutrikimus. Ir priešingai – ūmūs itin geros sveikatos antplūdžiai iš nežinomų visceralinių ir raumeninių šaltinių. Toliau – neminimas paprasčiausių jutimų vaidmuo sukeliant laimės jausmą. Pavyzdžiui, karšta vonia, kumpio skonis, kailio lietimasis, frezijų kvapas. Gyvenime tuščias cigarečių pakelis gali sukelti daugiau skausmo negu mylimosios nebuvimas, knygose – niekada. Beveik taip pat visiškai praleidžiami maži užsiėmimai, sudarantys didžiąją žmogaus gyvenimo dalį. Laikraščių skaitymas, dairymasis į parduotuvių vitrinas, pasiplepėjimas, visa svajonių įvairovė – nuo gulėjimo lovoje įsivaizduojant, ką darytum, jeigu turėtum tinkamą mylimąją, pajamas, veidą, visuomeninę padėtį, iki sėdėjimo kino teatre pasyviai priimant gatavas Holivudo svajones.

Melavimas nutylint neišvengiamai virsta tikru melu. Literatūra kuria prielaidą, kad žmones valdo jeigu ir ne protas, tai bent suprantami, gerai sutvarkyti, pripažįstami jausmai. Bet faktai rodo visai ką kita. Kartais jausmai veikia, kartais ne. Viskas dėl

meilės, arba tepražūna pasaulis,* – bet meilė gali būti didiko titulas, suteiktas nepaprastam kokio nors žmogaus kvapo arba odos audinio mėgimui, pamišėlio aistrai pakartoti jutimą, sukeltą kokio nors ypatingo miklumo. Arba štai tie atvejai (retai aprašomi, bet itin gausūs, kaip pasakys bet kas, tai žinantis!), tie atvejai, kai iškilūs valstybininkai, bažnytininkai, teisininkai, pramonės magnatai – regis, tokie sąmoningi, akivaizdžiai protingi, viešumoje didžiai principingi, bet patys apsėsti nesuvaldomo potraukio brendžiui, jauniems vyrams, mažoms mergaitėms traukiniuose, ekshibicionizmui, lošimams arba kaupimui, patyčioms, būti plakami bizūnu, visiems nesuskaičiuojamiems, kvaišiems iškrypimams, būdingiems pinigų, galios bei padėties ir, antra vertus, seksualinio malonumo geismui. Paprasčiausias tikas ir tropizmas, beprotiški ir nepripažįstami troškimai – žmonių gyvenime jie turi tokį pat vaidmenį, kaip ir sutvarkyti, pripažinti jausmai. O grožinė literatūra šį faktą nuslepia. Platina didžiulį melą apie vyrų ir moterų prigimtį.

– Be abejo, teisingai daro. Nes jeigu žmonėms būtų parodyta, kokie jie yra iš tikrųjų, jie arba žudytų vieni kitus kaip parazitus, arba pasikartų. Bet man šiuo tarpu tikrai nebesinori skaityti grožinės literatūros. Melas manęs nedomina, kad ir kaip poetiškai išreikštas. Jis tiesiog nuobodus.

Pritariau Markui, kad grožinė literatūra neatlieka savo pareigos. Kad svarbu žinoti viską – ir žinoti ne tik iš mokslo vadovėlių, bet ir tokiu pavidalu, kuris gebėtų nušviesti faktus visai žmogaus esybei, ne tik intelektui. Pilnutinė raiška (grožinės literatūros prasme), vedanti prie pilnutinės tiesos pilnutinio pažinimo (visa esybe), – būtina pirminė visų gydomųjų veiksmų, visų rimtų pastangų sukurti tikrą žmogų sąlyga. Kuriant iš vidaus, lavinant deramai naudoti savąjį „aš“ – lavinant kartu fiziškai ir

* Johno Drydeno dramos pavadinimas.

psichologiškai. Tuo pat metu kuriant iš išorės, socialinių ir ekonominių sudėstymų priemonėmis, sumanytomis pilnutinai pažįstant individą ir būdą, kuriuo individas gali persitvarkyti.

Markas tik nusijuokė ir pasakė, kad aš jam primenu žmones, kurie eina iš namo į namą pardavinėdami elektrines skalbimo mašinas.

1934 m. lapkričio 4 d.

Labai geras susirinkimas Niukasle su Mileriu ir Perčasu. Didelė, entuziastinga minia – dauguma beturčiai. Įsidėmėtinas reikšmingas faktas – pacifizmas reiškiasi atvirkštine proporcija gerovei. Kuo didesnis skurdas, kuo ilgesnis nedarbas, tuo nuoširdesnis pasiryžimas nebekariauti ir tuo tvirtesnis skeptiškumas įprastinių stabų atžvilgiu – Imperijos, Tautos Garbės ir pan. Neigiamas požiūris glaudžiai siejasi su blogomis ekonominėmis sąlygomis. Todėl tai nepatikima. Toks pacifizmas neturi savarankiško gyvavimo. Visų pirma, yra malonėje bet ko, kas atsineš pinigų, o karo grėsmė gali smarkiai padidinti darbo vietų skaičių. Antra, malonėje bet ko, kas ateis su viliojančia pozityvia doktrina, – kad ir koks beprotiškas bei nusikalstamas būtų tas pozityvumas. Sąmonė nepakenčia tuštumos. Negatyvus pacifizmas ir skeptiškumas esamų institucijų atžvilgiu tėra sąmonės skylės, tuštumos, laukiančios, kas jas užpildys. Fašizmas arba komunizmas turi pakankamai pozityvaus turinio, galinčio užpildyti. Staiga gali pasirodyti kas nors su Hitlerio gabumais. Negatyvi tuštuma bus pripumpuota akimirksniu. Šie nusivylę pacifistai skeptikai žaibiškai pavirs išmuštruotais nacionalizmo, klasių kovos ar dar ko nors fanatikais. Klausimas: ar turime laiko užpildyti tuštumą pozityviu pacifizmu? O jeigu turime, ar turime sugebėjimų?

XLVII skyrius

1934 m. sausio 10 ir 11 d.

Dono Chorchės telegramoje regimai buvo įsakyta tuoj pat parduoti šešis šimtus maišų kavos. Iš tikrųjų taip buvo paskelbta, kad atėjo momentas ir kad jis laukia jų skubiai atvykstant.

Markas pažvelgė į savo bičiulį atvirai priešiškai.

– Tie tavo nelemti viduriai, – tarė jis.

Antonis užtikrino jaučiąsis vėl sveikas.

– Tu neišlaikysi tokios kelionės.

– Išlaikysiu.

– Neišlaikysi, – pakartojo Markas susirūpinęs ir kartu aistringai apmaudžiai. – Trys dienos ant mulo per prakeiktus kalnus. Tokios būklės to bet kam būtų per daug.

Užgautas ano žodžių ir bijodamas pritarti Markui, kad nepasirodytų nenorįs susidurti su priešaky laukiančiais sunkumais bei pavojais, Antonis užsispyręs tvirtino išlaikysiąs viską. Norėdamas tuo patikėti, Markas netrukus leidosi perkalbamas. Donui Chorchei buvo išsiųstas atsakymas: šeši šimtai maišų tuoj pat pradedami pardavinėti, daugiau žinių bus penktadienį, – ir po pietų, svilinant pusiaudieno karščiui, jiedu išjudėjo į rančą aukštai kalnuose virš Tapatlano, – ten vienas dono Chorchės draugas juos apnakvyndins. Markas vėl išsitraukė kišeninį Šekspyro leidinį, ir keturias valandas jie ragino savo rambius gyvulius, vis aukštyn, tarp dulkinų kukurūzų ražienų plotų, per sausus belapius krūmynus, kol šie galų gale užleido vietą kavos plantacijų žaliai tamsai ir auksuotoms švieselėms po aukštai iškilusiais ūksmingais medžiais. Vis aukštyn, kol Markas perskaitė visą „Hamletą“ ir „Troilo ir Kresidos“ du veiksmus, o Antonis jojo, nuovargio miglose galvodamas, kiek dar galės ištverti. Bet galų gale, leidžiantis sutemoms, jie pasiekė tikslą.

Kitą rytą ketvirtą valandą jie vėl sėdėjo balnuose. Medžių ūksmėje tvyrojo dviguba bežvaigždžių sutemų naktis, bet juos nuramino mulai, užtikrintai randantys vingiuotą taką. Tarpais jiedu jodavo po nematomais citrinmedžiais, ir žiedų aromatas buvo tarsi trumpas, nenusakomas kažko ne visai žemiško apreiškimas – akimirkos ekstazė, o paskui, mulams kanopa po kanopos kylant akmenuotu taku, antgamtiška esatis blėsdavo, grįždavo kasdienybė, simboliškai atstovaujama išdirbtos odos ir prakaito kvapo.

Pakilo saulė, ir kiek vėliau jie išniro iš kultivuojamų kavos plantacijų giraitės į nuogų uolų ir pušynų aukštumą. Takas beveik vienodu lygiu vingiavo kalno šlaito išsikišimais ir įlinkiais. Kairėje žemė stačiai leidosi į slėnius, dar skendinčius tamsiame šešėlyje. Tolumoje, nuo sausojo sezono dulkių ir miško gaisrų dūmų apniukusiame ore aukštai danguje matoma baltuma buvo Ramusis vandenynas.

Markas toliau skaitė „Troilą ir Kresidą".

Tokia stati nuokalnė, kad jiems teko eiti pėstiems ir vestis gyvulius, per dar vieną valandą atvedė prie upės krantų. Jie perbrido ją ir alpioje saulėkaitoje ėmė kopti į kitą šlaitą. Nebuvo jokios paunksmės, plytėjo plikos, dulkių ir sudegusios žolės spalvos kalvos. Niekas nekrutėjo, net driežai tarp akmenų nešmaižiojo. Nebuvo jokio gyvybės vaizdo ar garso. Rodės, be galo driekiasi beviltiškai tuščias suvirtusių kalnų chaosas. Tarytum jie būtų perjoję pasaulio ribą į nieką, į begalinę karšto dulkėto neigimo platybę.

Vienuoliktą jie sustojo pavalgyti, o po valandos, saulei šviečiant kone statmenai virš galvų, vėl leidosi į kelią. Takas kilo, nėrė pusantro tūkstančio pėdų į tarpeklį ir vėl kilo. Trečią valandą Antonis buvo taip išvargęs, kad vargiai begalėjo galvoti ar net matyti. Kraštovaizdis jam prieš akis tarsi artėdavo ir toldavo, kartais pajuosdavo ir visai išdildavo. Jis girdėjo balsus, ir mintys jo galvoje

ėmė gyventi savo gyvenimą – savarankišką, beprotišką ir iš proto varomai nereikšmingą. Fantasmagorijoje vaizdas sekė vaizdą, ir jis neturėjo jėgų jų atsikratyti. Buvo tarsi apsėstas, tarsi priverstas gyventi kažkieno kito gyvenimą ir galvoti kito žmogaus galva. Tačiau prakaitas, kaip vanduo žliaugiantis nuo veido ir merkiantis marškinius bei medvilnines jojimo kelnes, nepakenčiamas strėnų ir šlaunų maudimas priklausė jam. Priklausė kankinamai, nepakeliamai. Jam norėjosi aimanuoti, net pratrūkti ašaromis. Bet per to kito žmogaus klejones jis prisiminė Markui duotas garantijas, tvirtą pažadą, kad neišvargsiąs. Pakraipė galvą ir jojo toliau – jojo per iliuzinį svetimos fantazijos pasaulį ir vos matomą, nykstantį kraštovaizdį, jojo per savo skausmo ir išsekimo tikrovę.

Iš stingulio jį prikėlė Marko balsas.

– Tu gerai jautiesi?

Pakėlęs galvą ir sunkiai sutelkęs žvilgsnį jis pamatė, kad Markas sustojo ir laukia prie kelio posūkio, kiek aukščiau už jį. Įkalnėje, penkiasdešimčia jardų toliau, už nešulinio mulo jojo *mozo.*

– *Mula-a-a!* – pasigirdo pratisas šūksnis ir kartu duslus lazdos dunkstelėjimas į mulo odą.

– Atleisk, – burbtelėjo Antonis. – Atrodo, atsilikau.

– Tu tikrai gerai jautiesi?

Jis linktelėjo.

– Liko mažiau kaip valanda kelio, – tarė Markas. – Ištempk, jei gali.

Didžiulės šiaudinės skrybėlės šešėlyje jo nuilsęs veidas išsikreipė padrąsinimo šypsena.

Antonis sujaudintas nusišypsojo jam ir, norėdamas nuraminti, bandė pajuokauti apie jų medinių balnų kietumą.

Markas nusijuokė.

– Jeigu parsigausim sveiki, – tarė jis, – Kompostelos šventajam Jokūbui paaukosim porą sidabrinių sėdmenų.

Jis timptelėjo vadžias ir pentinais paragino mulą. Gyvulys trūktelėjo šlaitu aukštyn, paskui riedančių akmenų nuošliaužoje suklupo ir parkrito priekin ant kelių.

Antonis buvo užsimerkęs, kad akimirką akys pailsėtų nuo žilpinančio spindesio. Išgirdęs triukšmą atsimerkė ir pamatė Marką, gulintį kniūpsčią, ir smarkiais spazminiais judesiais besistojantį mulą. Į kraštovaizdį mirksniu sugrįžo vientisumas, judantys vaizdai sustojo. Užmiršęs nugaros ir kojų skausmą, Antonis nušoko nuo balno ir nubėgo keliu įkalnėn. Jam priartėjus, Markas apsivertė ir atsisėdo.

– Susižeidei?

Anas papurtė galvą, bet nieko nepasakė.

– Tau bėga kraujas.

Kelnės buvo praplyšusios ties kairiuoju keliu, ir klešne žemyn slinko raudona dėmė. Antonis šūktelėjo *mozo* grįžti su nešuliniu mulu, tada priklaupęs atsilenkė peiliuką, įkišo ašmenis į plyšį ir kietoje medžiagoje prarėžė ilgą apspurusią įpjovą.

– Tu gadini mano kelnes, – pirmą kartą prabilo Markas.

Antonis nieko neatsakė, tik nuplėšė plačią medžiagos juostą.

Visa kelio girnelė ir viršutinė blauzdos dalis buvo beodė raudona mėsa, kur kraujas nesisunkė, – pilka nuo dulkių ir žvyro. Vidinėje kelio pusėje buvo gili, gausiai kraujuojanti įpjova.

Antonis susiraukė ir, tarsi skaudėtų jam pačiam, prikando apatinę lūpą. Su siaubo kupina užuojauta sumišo fizinio pasibjaurėjimo dilgsnis. Jis sudrebėjo.

Markas pasilenkė pasižiūrėti į sužalotą kelį.

– Bjauroka, – tepasakė.

Antonis tylomis linktelėjo, atsuko savo gertuvės dangtelį ir, vandeniu pašlapinęs nosinę, ėmė valyti purvą iš žaizdų. Jo jausmai išnyko – buvo visas įsitraukęs į darbą. Niekas nebebuvo svarbu – tik išvalyti žvyrą nesužeidžiant Marko.

Jau buvo sugrįžęs *mozo* su nešuliniu mulu ir tylėdamas stovėjo prie jųdviejų, neišraiškingomis juodomis akimis žiūrėdamas, kas dedasi.

– Matyt, jis mano, kad mes čia be reikalo nervinamės, – tarė Markas ir pabandė nusišypsoti.

Antonis atsistojo, liepė *mozo* atrišti mulo naštą ir iš vieno brezentinio ryšulio ištraukė vaistinėlę.

Nutvilkytas dezinfekavimo priemonės, Markas pratrūko kvatotis.

– Jodas be jokių humaniškų nesąmonių, – tarė jis. – Sena gera idėja – sukelti skausmą tavo paties labui. Kaip Jehova. Jėzau! – jis vėl nusikvatojo, Antoniui valant kitą nubrozdinto kūno plotelį.

Paskui, kai kelis buvo sutvarstytas, paprašė:

– Duok man ranką, – Antonis padėjo jam atsistoti, ir jis paėjo taku kelis žingsnius pirmyn atgal. Pasilenkęs pasižiūrėjo į savo mulo priekines kojas. Jos buvo beveik nė neįdrėkstos: – Atrodo gerai. Niekas netrukdo mums tuoj pat leistis į kelią.

Jie padėjo jam užsėsti ant mulo ir, spustelėjęs nesužeistąja koja, jis žvaliu žingsniu patraukė įkalnėn. Likusią kelio dalį Antonis dažniausiai matė tiesią sustingusią nugarą, o tako vingiuose kartais ir blyškų marmurinį profilį – statulą nudirto, bet vis dar gyvybingo, tyliai kenčiančio stoiko.

Nepraėjus nė numatytai valandai, – mat Markas pasišovė palaikyti tokią spartą, kad popietės kaitroje mulai šnarpštė ir prakaitavo, – jie įjojo į San Kristobalį el Altą. Trisdešimt ar keturiasdešimt indėnų ūkių, sudarančių gyvenvietę, buvo įsikūrę ant siauro gūbrio tarp gilių tarpeklių, už kurių abiejose pusėse virtinė po virtinės į ūkanas chaotiškai tolo kalnai.

Pamatęs garbingus keliautojus, gyvenvietės krautuvininkas išskubėjo į aikštę pasiūlyti nakvynės. Markas pasiklausė jo, linktelėjo ir sujudėjo bandydamas nulipti; paskui, krūptelėjęs iš skausmo, krestelėjo atgal į balną.

Nepasukdamas galvos piktu balsu garsiai tarė:

– Turėsit mane nukelti nuo šito prakeikto mulo.

Antonis su *mozo* padėjo jam nulipti, bet atsistojęs ant žemės jis atstūmė tolesnę pagalbą.

– Paeisiu pats, – atšovė suraukęs kaktą, tarsi siūlydamas alkūnę Antonis būtų norėjęs įžeisti jį.

Jų nakvynės būstas pasirodė esąs medinė pašiūrė, prikrauta kavos maišų ir odų. Apžiūrėjęs vietą Markas iššlubavo pažiūrėti į šiaudinę stoginę, kur turėjo būti laikomi jų mulai; paskui pasiūlė pasivaikščioti po gyvenvietę: „pasigrožėti vaizdais", – paaiškino.

Buvo akivaizdu, kad einant jam taip skaudėjo, jog jis nesiryžo kalbėti. Tai jie tylėdami perėjo per mažą aikštę, tylėdami apžiūrėjo bažnyčią, mokyklą, *cabildo**, vietinį kalėjimą. Tylėdami ir vienas iš paskos kitam. Nes jeigu būtų ėję greta, pagalvojo Antonis, jis būtų matęs Marko veidą, ir Markui būtų atrodę, kad yra šnipinėjamas. O jeigu jis pats būtų ėjęs priekyje, tai būtų įžeidimas, iššūkis Markui paspartinti žingsnį. Antonis tyčia atsiliko ir tylėjo, kaip indėnė, vilkdamasi per dulkės paskui savo vyrą.

Praėjo beveik pusvalandis, kol Markas nusprendė, kad jau pakankamai prisikankino.

– Tai tiek tų gražių vaizdų, – niūriai pratarė. – Eime, ko nors užvalgysim.

Naktį skverbėsi šaltis, lova tebuvo medinė lenta. Rytą Antonis buvo prikeltas iš neramaus ir negaivinančio miego.

– Pabusk! – šaukė jam Markas. – Pabusk!

Antonis išsigandęs atsisėdo ir pamatė Marką, alkūnėmis pasirėmusį kitoje medinėje lovoje, žiūrintį į jį piktomis akimis.

– Metas nešdintis, – kalbėjo šaižus balsas. – Jau po šešių.

Staiga prisiminęs vakarykščią nelaimę, Antonis paklausė:

– Kaip tavo kelis?

---

* Rotušė (isp.).

– Taip pat.

– Tu pamiegojai?

– Ne, aišku, kad ne, – irzliai atsakė Markas. Paskui žiūrėdamas į šalį pridūrė: – Negaliu atsikelti iš lovos. Tas daiktas man sustingo.

Antonis apsiavė aulinius batus ir, atidaręs pašiūrės duris, kad įeitų šviesa, priėjęs atsisėdo ant Marko lovos krašto.

– Verčiau apriškim švariu tvarsčiu, – tarė jis ir ėmėsi vynioti aprišalą.

Korpija buvo prilipusi prie nubrozdinto kūno. Antonis atsargiai truktelėjo, paskui paleido:

– Eisiu pasižiūrėt į krautuvę – gal duos man šilto vandens.

Markas prunkštelėjęs nusijuokė ir, nykščiu bei smiliumi suėmęs korpijos kampelį, staigiai rovė. Rausvos medžiagos kvadratas atsidūrė jo rankoje.

– Ne! – sušuko Antonis krūptelėjęs, lyg jam pačiam skaudėtų. Anas paniekinamai nusišypsojo. – Dabar vėl paleidai kraują, – pridūrė jis kitu tonu, savo protrūkiui radęs medicininį pateisinimą. Bet iš esmės, pasilenkusį pasižiūrėti, ką Markas atidengė, jį labiausiai sujaudino ne tas lašas šviežio kraujo. Visas kelis buvo siaubingai ištinęs ir beveik juodas nuo mėlynių, o aplink atsivėrusios žaizdos kraštus kūnas buvo pageltęs nuo pūlių.

– Negali keliauti su tokiu keliu, – tarė jis.

– Tai aš pats nuspręsiu, – atsakė Markas ir tuoj pat pridūrė: – Tu tai užvakar iškeliavai.

Jo žodžiuose slypėjo niekinamas nuvertinimas. „Jeigu toks bėdžius kaip tu gali įveikti skausmą, tai jau aš...“ Štai kokia mintis. Bet, kaip Antonis suvokė, įžeidimas buvo netyčinis. Jis kilo iš gelmių arogancijos, kone vaikiškos savo tiesmuku smarkumu. Toks naivumas buvo kažkaip net graudus ir absurdiškas. Be to, juk tas vargšo kelis. Ne metas pykti dėl įžeidimo.

– Aš buvau praktiškai pasveikęs, – paprieštaravo jis taikingu tonu. – O tavo koją bet kada gali ištikti sepsis.

Markas susiraukė.

– Kai atsisėsiu ant mulo, viskas bus gerai, – nepasidavė jis. – Ji tik truputį sustingusi ir nubrozdinta, ir viskas. Be to, – pridūrė jis prieštaraudamas tam, ką buvo sakęs anksčiau, – Miachutloje bus gydytojas. Kuo greičiau atiduosiu koją jam į rankas, tuo geriau.

– Kelyje dešimt kartų pabloginsi ją. Jeigu palauktum čia dieną kitą...

– Donas Chorchė pamanys, kad palikau jį bėdoje.

– Velniop doną Chorchę! Išsiųsk telegramą.

– Per šitą vietą linija neina. Aš klausiau.

– Tai nusiųsk *mozo.*

Markas papurtė galvą.

– Aš nepasitikiu juo.

– Kodėl?

– Jis pirma proga pasigers.

– Kitaip sakant, tu nenori jo siųsti.

– Be to, būtų per vėlu, – tęsė Markas. – Donas Chorchė rytoj arba poryt pradės.

– Ir tu įsivaizduoji, kad galėsi pradėti su juo?

– Aš ketinu ten būti, – tarė Markas.

– Tu negali.

– Sakau tau, ketinu ten būti. Aš jo neapvilsiu, – jo balsas buvo šaltas ir šiurkštus nuo prislopinto pykčio. – O dabar padėk man atsikelt, – paliepė jis.

– Nepadėsiu.

Abu vyrai tylėdami žvelgė vienas į kitą. Paskui, stengdamasis susivaldyti, Markas gūžtelėjo pečiais.

– Tai gerai, pasikviesiu *mozo.* O jeigu tu bijai vykti į Miachutlą, – tęsė jis aršios paniekos tonu, – gali joti atgal į Tapatlaną. Aš nusigausiu ir pats.

Paskui, atsigręžęs į praviras duris, sušuko:

– Chuanai. Chuanai!

Antonis pasidavė.

– Daryk, kaip nori. Jeigu tikrai nori elgtis kaip beprotis... – Jis nebaigė sakinio. – Bet aš neprisiimu atsakomybės.

– Niekas ir neprašo, – atsakė Markas.

Antonis atsistojo ir nuėjo atsinešti vaistinėlės. Tylėdamas tamponu nuvalė žaizdas ir uždėjo naują tvarstį; paskui, vyniodamas aprišalą, tarė:

– O jeigu nustotumėm ginčytis, ar nebūtų viskas lengviau?

Kelias sekundes Markas tebebuvo priešiškai nusiteikęs, nusigręžęs; paskui pakėlė galvą ir iškreipė veidą draugiška susitaikymo šypsena.

– Taika, – tarė jis. – Sudarysim taiką.

Bet nepagalvojo apie skausmą. O jis kankinamai suspaudė jam susiėmus lipti iš lovos. Mat net ir Antoniui padedant buvo neįmanoma išlipti nesulenkus sužeisto kelio, o sulenkti buvo kančia. Galų gale atsistojus prie lovos jo veidas buvo išblyškęs ir toks rūstus, kad net nuožmus.

– Gerai? – paklausė Antonis.

Markas linktelėjo ir, tarsi anas būtų tapęs pikčiausiu priešu, iššlubavo iš pašiūrės į jį nė nedirstelėjęs.

Kankynė vėl prasidėjo atėjus metui sėsti ant mulo ir atsinaujindavo su kiekvienu mulo žingsniu. Kaip ir vakar, Markas jojo pirmas. Kavalkados priekyje jis demonstravo savo pranašumą ir kartu išvengė smalsių akių. Oras tebebuvo šaltas, bet Antonis pastebėjo, kad jis kartais išsitraukia nosinę ir nusišluosto veidą, lyg prakaituotų. Įsikišęs nosinę atgal, kaskart itin aršiai bakstelėdavo mulą vienu likusiu pentinu.

Kelias leidosi žemyn, paskui vėl kilo, leidosi per pušynus, leidosi, leidosi. Praėjo valanda, dvi valandos, trys; saulė kybojo

aukštai danguje, slėgė kaitra. Trys valandos, trys su puse, ir pasirodė miško proskynos, nuožulnūs laukai, kukurūzų ražiena, keletas trobelių, vandenį nešanti sena moteris, rudi vaikai, tyliai žaidžiantys dulkėse. Jie atsidūrė dar vienos gyvenvietės pakraštyje.

– Gal sustokim čia pasiieškoti maisto? – šūktelėjo Antonis ir paragino savo gyvulį leistis risčia. – Gal gautumėm šviežių kiaušinių, – kalbėjo jis susilyginęs su kitu mulu.

Į jį Marko atgręžtas veidas buvo baltas kaip popierius, ir, jam prabylant pražiojus sukąstus dantis, apatinis žandikaulis nesuvaldomai virpėjo.

– Manau, reikia traukti toliau, – tarė jis vos girdimu balsu. – Dar ilgas kelias...

Tada ant akių užkrito vokai, galva nulinko, kūnas tartum visas susmuko – Markas sukniubo mului ant sprando, nuslydo į šoną ir būtų žnektelėjęs ant žemės, jeigu Antonis nebūtų sugriebęs jo už rankos ir sulaikęs.

XLVIII skyrius

1914 m. liepos 23 d.

Pašauktas Antonis vėl užsnūdo ir pavėlavo į pusryčius. Jam įėjus į mažą svetainę, Brajanas pakėlė išsigandusias akis ir, tarsi prasikaltęs, skaitomą laišką sulankstęs įsidėjo į kišenę, bet Antonis iš kitos kambario pusės dar spėjo atpažinti akivaizdžiai būdingą – gana sunkią, įmantriai išraitytą – Džoanos rašyseną. Labo ryto palinkėjimą nuspalvinęs atsainiai džiugiu tonu, jis atsisėdo ir ėmėsi susikaupęs, įmantriais judesiais, lyg tai būtų buvęs sudėtingas mokslinis procesas, reikalaujantis jo viso dėmesio, piltis kavą.

„Ar pasakyti jam? – galvojo jis. – Taip, reikėtų pasakyti. Jis turėtų tai išgirsti iš manęs, nors ir taip jau žino. Velnio merga! Kodėl

neištesėjo pažado? Jis buvo teisuoliškai pasipiktinęs Džoana. Sulaužė pažadą! Ir kokį velnią ji papasakojo Brajanui? Kas bus, jeigu jis papasakos kitaip negu ji? Ir apskritai kaip kvailai jis dabar atrodys – prisipažindamas, kai jau per vėlu. Ji atėmė iš jo progą, tiesiog pačią galimybę papasakoti Brajanui, kas nutiko. Ta moteriškė sumaišė jam kortas; ir, pykčiui persimainant į savigailą, jis suvokė save kaip gerų norų kupiną žmogų, kuriam paskutinę minutę piktybiškai sutrukdyta juos įgyvendinti. Ji užčiaupė jam burną kaip tik tada, kai jis jau buvo beištariąs žodžius, kurie būtų viską paaiškinę ir užglaistę, ir šitaip jo padėtį padarė visiškai nepakeliamą. Kaipgi po galais, jos įsivaizdavimu, jis dabar gali elgtis su Brajanu, kai Brajanas jau žino? Bent kol kas, kelių minučių tarpsniu, jis atsakė į šį klausimą įnikdamas į „Manchester Guardian“. Šitaip pasislėpęs valgydamas kiaušinienę apsimetė aistringai susidomėjęs visais tais pasakojimais apie Rusiją, Austriją ir Vokietiją. Tačiau tęstanti tyla galiausiai pasidarė nebepakenčiama.

– Tie karo reikalai atrodo gana prastai, – galų gale tarė jis nepašalindamas barikados.

Kitame stalo gale Brajanas pritariamai burbtelėjo. Slinko sekundės. Paskui pasigirdo atstumiamos kėdės garsas. Antonis tebesėdėjo – žmogus, taip įsigilinęs į mobilizaciją Rusijoje, kad nepastebi, kas dedasi jo artimiausioje aplinkoje. Ir tik tada, kai Brajanas jau atidarė duris, jis pabrėžtinai atsitokėjo.

– Jau į žygį? – paklausė kiek pasigręžęs, bet ne tiek, kad matytų ano veidą.

– Š-šįryt gal n-neisiu į ž-žygį.

Antonis pritariamai linktelėjo, kaip šeimos gydytojas.

– Ir gerai, – tarė jis ir pridūrė pats ketinąs gyvenvietėje išsinuomoti dviratį ir pašokti į Amblsaidą. Turįs kai ko nusipirkti. – Pasimatysim per pietus.

Brajanas nieko nesakė. Paskui jį užsidarė durys.

Be ketvirčio pirmą Antonis jau buvo sugrąžinęs pasiskolintą dviratį ir ėjo įkalne į namelį. Šį kartą tikrai buvo nuspręsta – galutinai. Vos tik įėjęs jis Brajanui papasakos viską – beveik viską.

– Brajanai! – sušuko jis nuo slenksčio.

Atsako nebuvo.

– Brajanai!

Atsidarė virtuvės durys, ir į siaurą prieangį įžengė senutė ponia Benson, besirūpinanti jų valgiu ir namų ruoša. Ji paaiškino, kad ponas Foksas prieš kokią valandą išsiruošė pasivaikščioti ir sakė nepareisiąs pietauti, bet norėjo išeiti (ar jūs patikėsit?) nieko nepasiėmęs valgyti – ji įsiūliusi jam sumuštinių ir kietai virtą kiaušinį.

Su sunkia širdimi Antonis sėdo vienas prie pietų stalo. Brajanas tyčia jo vengia, vadinasi, pyksta – arba, dar blogiau, toptelėjo jam: yra taip įskaudintas, kad negali jo nė matyti. Jis susigūžė nuo šios minties: įskaudinti žmogų yra siaubinga – net pačiam skaudintojui skauda. O jeigu Brajanas grįžęs iš pasivaikščiojimo didžiadvasiškai atleis jam, – jį gerai pažindamas Antonis neabejojo, kad taip ir bus, – kas tada? Gauti atleidimą irgi skausminga – ypač kai pats net nesi prisipažinęs, kad įžeidei. „O, kad aš jam būčiau papasakojęs, – vis kartojo jis sau, – kad aš jam būčiau papasakojęs“, – ir beveik sugebėjo įtikinti save, kad jam buvo sutrukdyta.

Po pietų jis išėjo į laukinę gamtą už namelio, tikėdamasis (nes dabar jau spaudė būtinybė kalbėti) ir tuo pat metu (nes kalbėti būtų tokia kankynė) visa širdimi bijodamas sutikti Brajaną. Bet jis nieko nesutiko. Ilsintis ant kalvos keteros jam trumpą laiką pavyko užmiršti savo bėdas sarkastiškai svarstant apie atsivėrusį vaizdą. Toks tipiškai ir negarbingai angliškas, mąstė jis, norėdamas, kad čia būtų Merė ir girdėtų jo pastabas. Kalnas, slėniai, ežerai, bet smulkiausio masto. Apgailėtinai maži, sulindę į kampą, kaip anglų mažoji architektūra – jaukus židinys ir žavios detalės, nieko puikaus ar didingo. Nė užuominos į trylikto amžiaus megalomaniją ar

barokinį gestikuliavimą. Mielas, pasipūtęs prakilnumėlis. Jis ėmė leistis kone pakilios nuotaikos.

Ne, pasakė senutė Benson, ponas Foksas dar neparėjęs.

Jis vienas išgėrė arbatos, paskui atsisėdo į šezlongą pievoje ir skaitė de Gurmono veikalą apie stilių. Šeštą ponia Benson išėjo į lauką ir, smulkiai paaiškinusi, kad padengė stalą ir kad šalta aviena padėta viralinėje, palinkėjo jam gero vakaro ir nuėjo keliu savo namelio link.

Netrukus ėmė kandžiotis uodai, ir jis įėjo vidun. Šveicariškame laikrodyje paukštelis atsidarė dureles, septynis kartus sukukavo ir grįžo į tylą. Antonis toliau skaitė apie stilių. Po pusvalandžio paukštelis išlindo ūktelėti vieną kartą. Buvo vakarienės metas. Antonis atsistojo ir nuėjo prie užpakalinių durų. Už namelio kalva švytėjo kone antgamtišku spindesiu. Brajano nebuvo nė ženklo. Jis sugrįžo į svetainę ir dėl įvairumo paskaitė Santajaną. Gegutė išrėkė aštuonis šaižius žagtelėjimus. Virš oranžinės saulės dėmės jau matėsi vakarinė planeta. Jis užsidegė lempą ir užtraukė užuolaidas. Tada vėl atsisėdo ir mėgino toliau skaityti Santajaną, bet tie kruopščiai nugludinti išminties akmenėliai riedėjo jo sąmonės paviršiumi nedarydami jokio įspūdžio. Galų gale jis užvertė knygą. Gegutė pranešė, kad yra pusė devynių.

Nelaimingas atsitikimas, galvojo jis: ar negalėjo vaikinui kas nors atsitikti? Bet juk žmonėms šitaip nieko neatsitinka – bent jau išėjus ramiai pasivaikščioti. Staiga jam šovė nauja mintis, ir bemat neliko nė galimybės, kad jis išsinarino kulkšnį ar susilaužė koją. Tas pasivaikščiojimas – jis dabar tuo nė kiek neabejojo – buvo į stotį. Brajanas važiuoja traukiniu – į Londoną, pas Džoaną. Pagalvojus tai juk akivaizdu, kitaip tiesiog negali būti.

– Jėzau! – balsu tarė Antonis kambarėlio vienumoje. Paskui, nusiteikęs ciniškai ir abejingai vien dėl padėties beviltiškumo, gūžtelėjo pečiais ir užsidegęs žvakę nuėjo pasiimti iš viralinės šaltos avienos.

Šį kartą, nusprendė jis valgydamas, tikrai pabėgsiąs. Tiesiog spruksiąs pasislėpti, kol reikalai pagerės. Nejautė jokio sąžinės graužimo. Brajano kelionė į Londoną, jo požiūriu, išvadavo jį nuo tolesnės atsakomybės – dabar jis jautėsi laisvas daryti tai, kas jam atrodo geriausia.

Ruošdamasis pabėgti, pavakarieniavęs užlipo aukštyn ir ėmė pakuotis daiktus. Prisiminęs, kad paskolino Brajanui skaityti lovoje „Sero Aizeko Harmano žmoną“*, su žvake rankoje kirto laiptų aikštelę. Brajano kambaryje į akį krito ant komodos pastatyti trys vokai, atremti į sieną. Nuo durų jis pamatė, kad du vokai su pašto ženklais, o trečias – be. Nuėjo per kambarį pasižiūrėti iš arčiau. Vokas be ženklo buvo adresuotas jam, o kiti – atitinkamai poniai Foks ir Džoanai. Jis pastatė žvakę, paėmė sau adresuotą laišką ir atplėšė. Jo sąmonę užliejo miglotas, bet smarkus nuogąstavimas – kažko nežinomo, ko nedrąsu žinoti, baimė. Ilgai stovėjo rankoje laikydamas praplėštą laišką, klausydamasis sunkaus kraujo pulsavimo. Paskui, galų gale apsisprendęs, ištraukė sulankstytus lapus. Jų buvo du: vienas Brajano rašysena, kitas Džoanos. Džoanos laiško viršuje Brajanas buvo užrašęs: „Perskaityk pats“. Jis ėmė skaityti.

Brangusis Brajanai,
Antonis tau jau bus papasakojęs, kas atsitiko. Ir, žinai, tai tikrai tiesiog atsitiko – iš išorės, jeigu gali įsivaizduoti, kaip nelaimingas atsitikimas, kaip patekus po traukinio ratais. Anksčiau aš, žinoma, apie tai nebuvau pagalvojusi ir nemanau, kad Antonis buvo rimtai pagalvojęs, – atradimas, kad mudu mylime vienas kitą tiesiog užvažiavo ant mūsų, pervažiavo mus. Nebuvo nė kalbos, kad tai darėme tyčia. Todėl aš ir nesijaučiu *kalta*. Taip, apgailestauju – labiau, nei žodžiai gali apsakyti, – dėl skausmo,

* Herberto George'o Wellso socialinis romanas, reiškiantis feministines idėjas.

kurį, žinau, tau sukelsiu. Pasiruošusi padaryti viską, kad jį sumažinčiau. Prašau atleisti, kad tave įskaudinau. Bet nesijaučiu kalta, nesijaučiu, kad su tavim pasielgiau negarbingai. Taip jausčiausi, jeigu būčiau taip pasielgusi tyčia, bet taip nebuvo. Sakau tau, man – mums abiem – tai tiesiog atsitiko. Brangusis Brajanai, man neapsakomai gaila, kad skaudinu tave. Ne ką kitą, o tave. Daryti to sąmoningai aš tikrai negalėjau. Kaip ir tu nebūtum galėjęs skaudinti manęs sąmoningai. Bet tai tiesiog atsitiko, taip pat, kaip atsitiko, kad tu mane skaudinai, iš baimės mylėti, kurią visada jautei. Nenorėjai manęs įskaudinti, bet įskaudinai – kitaip negalėjai. Impulsas, kuriuo tu mane įskaudinai, užvažiavo ant tavęs, pervažiavo tave, kaip ir šis meilės impulsas, užvažiavęs ant manęs ir Antonio. Nemanau, Brajanai, kad kas nors dėl to kaltas. Mums nepasisekė. Viskas turėjo būti labai gera ir gražu. Ir tada mums kai kas atsitiko – pirmiausia tau, ir tu mane įskaudinai, o paskui man. Galbūt vėliau mudu dar galėsime būti draugai. Aš to tikiuosi. Todėl nesakau tau, brangusis Brajanai, sudie. Kad ir kas atsitiks, visada būsiu tavo mylinti bičiulė.

Džoana

Stengdamasis išlaikyti savigarbą ir apmalšinti didžiulį nerimą, Antonis prisivertė su pasidygėjimu galvoti apie tikrai koktų stilių, kuriuo paprastai rašomi tokio pobūdžio laiškai. Pamokslaujančios gražbylystės atmaina, padarė jis išvadą ir pabandė nusišypsoti. Bet nieko neišėjo. Jo veidas atsisakė daryti, ko prašomas. Jis numetė Džoanos laišką ir nenoriai paėmė kitą lapą su Brajano rašysena.

Brangus A.,
pridedu laišką, kurį šįryt gavau iš Džoanos. Perskaityk – man nereikės aiškinti. Kaip jis galėjo taip pasielgti? Tai

klausimas, kurį sau kėliau visą rytą, o dabar klausiu tavęs. Kaip tu galėjai? Ją aplinkybės galėjo pervažiuoti – kaip traukinys, anot jos. Ir aš žinau, kad tai mano kaltė. Bet negalėjo pervažiuoti tavęs. Tu man pakankamai papasakojai apie save ir Merę Amberli, tad visai aišku, kad tavo atveju nėra nė kalbos apie vargšės Džoanos traukinį. Kodėl tu taip padarei? Ir kodėl atvažiavai čia ir elgiesi lyg niekur nieko? Kaip tu gali sau sėdėti, leisti man kalbėti apie savo sunkumus su Džoana ir apsimesti, kad užjauti, kai prieš porą vakarų bučiavaisi su ja taip, kaip aš negalėjau? Dievas mato, savo gyvenime esu pridaręs visokių blogų ir kvailų dalykų, primelavęs, bet manau, kad tikrai nebūčiau galėjęs pasielgti taip, kaip pasielgei tu. Manau, kad niekas taip nebūtų pasielgęs. Matyt, aš visą laiką gyvenau lyg ir naivuolio rojuje, manydamas, kad pasaulis yra tokia vieta, kur tokių dalykų tiesiog negali atsitikti. Prieš metus galbūt būčiau žinojęs, kaip susigyventi su atradimu, kad taip gali atsitikti. Bet ne dabar. Žinau, kad jeigu stengčiausi, tiesiog panirčiau į kokią nors beprotybę. Pastarieji metai mane išsekino labiau, nei įsivaizdavau. Dabar suvokiu, kad viduje esu subyrėjęs į dalis ir iki šiol laikiausi tik nuolatinėmis valios pastangomis. Tarytum subyrėjusi statula būtų kaip nors sugebėjusi išsilaikyti vientisa. O dabar tatai jau pribaigė. Nebegaliu išsilaikyti. Žinau, jeigu dabar su tavim pasimatyčiau, – ir ne todėl, kad pasielgei taip, kaip nebuvo galima: tas pats būtų su bet kuo, net su mano mama, – taip, jeigu dabar pasimatyčiau su bet kuo, kas man ką nors reiškė, tiesiog palūžčiau ir subyrėčiau. Vieną akimirką dar statula, o kitą – krūva dulkių ir beformių nuolaužų. Negaliu to pakelti. Gal reikėtų, bet tiesiog negaliu. Pradėdamas rašyti šį laišką pykau ant tavęs, bet dabar matau, kad nebegaliu neapkęsti. Telaimina tave Dievas.

Abu laiškus ir praplėštą voką Antonis įsikišo į kišenę ir, paėmęs abu vokus su pašto ženklais bei žvakę, nusileido žemyn į svetainę. Po pusvalandžio nuėjo į virtuvę ir ant dar rusenančios viryklės vieną po kito uždegė visus Brajano paliktus popierius. Abu neatplėšti vokai su kietai sulankstytais lapais degė lėtai, juos vis reikėjo pakurstyti, bet galų gale viskas buvo baigta. Jis žarstekliu suaižė apanglėjusį popierių į dulkes, pažarstė ugnį paskutinei liepsnelei ir vėl uždėjo apskritą dangtį. Paskui išėjo į sodą ir laipteliais nusileido į kelią. Einant į gyvenvietę jam dingtelėjo, kad niekada nebegalės matytis su Mere. Ji klausinėtų, išvilbintų iš jo tiesą ir išvilbinusi paskelbtų pasauliui. Be to, argi jam kada nors norėtųsi su ja matytis, kai Brajanas... Jis netgi sau negalėjo ištarti to žodžio. „Jėzau!“ – pratarė balsu. Įeidamas į gyvenvietę stabtelėjo apgalvoti, ką pasakys prisibeldęs policininkui. „Dingo mano draugas... Mano draugo nėra visą dieną, ir... Man neramu dėl draugo...“ Tiks bet kas, ir jis nuskubėjo galvodamas, kad tik viskas greičiau baigtųsi.

XLIX skyrius

1934 m. sausio 12 ir 14 d.

Sodybos name buvo tamsu, nuo vidurdienio iki saulėlydžio tvankiai karšta, paskui visą naktį šalta. Pertvara skyrė trobelę į dvi patalpas – pirmosios viduryje stovėjo grublėtų akmenų židinys, ir kai valgiui gaminti būdavo užkuriama ugnis, dūmai lėtai plūsdavo lauk pro belangių medinių sienų plyšius. Patalpoje buvo taburetė, du žibalo kanistrai vandeniui laikyti, keli moliniai puodai ir akmeninė kukurūzų grūstuvė. Tolimesnėje nuo pertvaros pusėje stovėjo pora lentinių lovų ant ožių. Ant vienos iš jų jie paguldė Marką.

Kitą rytą jis jau karščiavo ir klejojo, infekcija buvo išplitusi nuo kelio žemyn, ir koja ištinusi beveik iki kulkšnies.

Antoniui, sėdinčiam kaitrioje prieblandoje, klausantis šio lovoje gulinčio nepažįstamojo murmesių ir staigių sušukimų, šiuo momentu tereikėjo nuspręsti vieną dalyką. Ar siųsti *mozo* į Miachutlą parsikviesti gydytojo su reikiamais vaistais? Ar vykti pačiam?

Tai buvo pasirinkimas iš dviejų blogybių. Jis galvojo apie vargšą Marką, paliktą vieną šių nieką sugebančių ir ne itin geranoriškų laukinių rankose. Bet net jeigu jis pats čia liktų, ką gi galėtų padaryti su turimais ištekliais? Ir galbūt nusiųstam *mozo* nepavyktų įkalbėti gydytojo tuoj pat atvykti, nepavyktų atsigabenti reikiamų atsargų, gal ir jis pats nebesugrįžtų. Miachutla, kaip sakė Markas, yra pulkės krašte – ten bus jūra pigaus alkoholio. Sparčiai jodamas jis pats galėtų sugrįžti pas ligonį per mažiau kaip trisdešimt valandų. Būdamas baltasis su pinigais kišenėje, sugebėtų įbauginti ir papirkti gydytoją, kad išsijudintų. Ne ką mažiau svarbu ir tai, kad jis žinotų, ką reikia parsigabenti. Taip ir apsisprendė. Atsistojo ir nuėjęs prie durų šūktelėjo *mozo*, kad pabalnotų mulą.

Jam pajojus vos dvi valandas, atsitiko stebuklas. Kelio posūkyje vos už penkiasdešimties jardų jis pamatė artėjantį baltąjį su dviem indėnais – vienu raitu, vienu pėsčiu – ir pora nešuliais apkrautų mulų. Jiems susitinkant baltasis mandagiai pakėlė skrybėlę. Plaukai po ja buvo šviesiai rudi, apie ausis žilstelėję, o mėlynos akys sodriai bronziniame veide buvo stulbinamai blyškios.

– *Buenas dias, caballero**, – tarė jis.

Akcentas buvo neabejotinas.

– Labas rytas, – atsakė Antonis angliškai.

Jiedu suvedė savo gyvulius greta ir ėmė šnekėtis.

– Tai pirmas angliškas žodis, mano išgirstas per septynis su puse mėnesio, – tarė nepažįstamasis. Jis buvo senyvas žmogelis,

* Laba diena, pone (isp.).

žemo ūgio ir liesas, bet gražios tiesios laikysenos, teikiančios jam orumo. Veidas buvo keistų proporcijų – trumpa nosis, viršutinė lūpa neįprastai ilga virš plačios sučiauptos burnos. Lūpos kaip inkvizitoriaus. Bet inkvizitorius užsimiršo ir išmoko šypsotis – giliose odos klostėse, skiriančiose virpulingai jautrius lūpų kampelius nuo skruostų, glūdėjo juoko užuomazgos. O aplink apskritas smalsias akis tos išsišakojusios raukšlelės atrodė lyg nuolat kartojamo linksmo geraširdiškumo judesio žymės ir hieroglifiniai simboliai. Keistas veidas, nusprendė Antonis, bet žavus.

– Aš vadinuosi Džeimsas Mileris, – tarė nepažįstamasis, – O jūs?

Gavęs atsakymą paklause:

– Jūs keliaujat vienas, Antoni Bivisai? – kvakerių maniera kreipdamasis vardu ir pavarde.

Antonis papasakojo jam, kur vykstąs ir kokiu reikalu.

– Jūs turbūt nieko nežinot apie gydytojus Miachutloje, – užbaigė jis.

Staiga pagilėjus hieroglifams apie akis, staiga išsipildžius toms juoko užuomazgoms, mažaūgis nusišypsojo.

– Aš žinau apie gydytojus čia, – tarė jis ir patapšnojo sau krūtinę. – Medicinos daktaras, Edinburgo universitetas. Be to, ant šitų mulų geras kiekis *materia medica.*

Paskui kitu tonu gyvai tarė:

– Pirmyn. Kuo greičiau jokim pas tą vargšą jūsų draugą.

Antonis apsuko savo gyvulį ir abu vyrai greta patraukė keliu.

– Na, Antoni Bivisai, – tarė gydytojas, – jūs kreipėtės tinkamu adresu.

Antonis linktelėjo.

– Laimė, aš nesimeldžiau, – tarė jis, – kitaip turėčiau patikėti ypatinga apvaizda ir stebuklingais įsikišimais.

– O to nereikia, – sutiko gydytojas. – Žinoma, tai nereiškia, kad kas nors įvyksta atsitiktinai. Paimi kortą, kurią tau įkiša foku-

sininkas, – kortą, kurios pats neišvengiamai prisiprašei. Čia yra priežastis ir pasekmė.

Tada be jokios pauzės paklausė:

– Kokia jūsų profesija?

– Manau, galima sakyti, kad esu sociologas. Bent jau buvau.

– Ak taip?! Tikrai? – gydytojas atrodė maloniai nustebęs. – O aš – antropologas, pastaraisiais mėnesiais gyvenau Čiapase su lakandonais*. Malonūs žmonės, kai geriau juos pažįsti. Ir surinkau daug medžiagos. Beje, jūs vedęs?

– Ne.

– Ir nebuvot vedęs?

– Ne.

Daktaras Mileris papurtė galvą.

– Blogai, Antoni Bivisai, – tarė jis. – Reikėjo būti vedus.

– Kodėl jūs taip sakot?

– Matau iš jūsų veido. Čia ir čia, – jis palietė savo lūpas, kaktą. – Aš buvau vedęs. Keturiolika metų. Paskui žmona mirė. Nuo maliarijos komplikacijos. Tada dirbom Vakarų Afrikoj. Ji irgi buvo kvalifikuota. Savo darbą kai kuriais atžvilgiais išmanė geriau negu aš, – atsiduso. – Žinokit, iš jūsų būtų išėjęs geras sutuoktinis. Gal ir dabar išeis. Kiek jums metų?

– Keturiasdešimt treji.

– O atrodot jaunesnis. Nors man nepatinka jūsų išblyškusi oda, – energingai pareiškė jis. – Ar labai kamuoja vidurių užkietėjimas?

– Na, ne, – atsakė Antonis šypsodamasis ir pagalvojo, ar būtų priimtina, jeigu visi šitaip kalbėtų. Matyt, mažumą pavargsti pasišovęs elgtis su visais kaip su žmonėmis, kurių kiekvienas turi teisę viską apie tave žinoti; bet tai įdomiau negu elgtis su jais kaip su objektais, tiesiog mėsos gabalais, numestais šalia tavęs autobuse, besigrūdančiais pro tave šaligatvyje. – Nelabai, – patikslino jis.

* *Lacandon* – maža izoliuota, džiunglėse gyvenanti majų tautelė.

– Tai reiškia, neakivaizdžiai, – tarė gydytojas. – O egzema?

– Protarpiais.

– O plaukai linkę pleiskanotis, – daktaras Mileris pats linktelėjo patvirtindamas šį teiginį. – Jums juk užeina galvos skausmai, ar ne?

Antonis turėjo pripažinti, kad kartais užeina.

– Ir, aišku, sustingsta sprandas bei sugelia strėnas. Žinau, žinau. Dar keleri metai, ir iš to išsivystys išijas arba artritas. Gydytojas akimirką tylėdamas smalsiai pasižiūrėjo į Antonio veidą. – Taip, ta išblyškusi oda, – pakartojo jis ir pakraipė galvą. – Ir ironija, skepticizmas, girdi, koks gi čia skirtumas! Tikrai negatyvu. Viskas, ką galvojate, yra negatyvu.

Antonis nusijuokė, bet juokėsi, kad paslėptų tam tikrą susirūpinimą. Su visais šitaip žmogiškai bendrauti gali būti truputį nejauku.

– Oi, nepamanykit, kad aš kritikuoju! – sušuko gydytojas, ir jo balse pasigirdo nuoširdaus apgailestavimo gaida.

Antonis toliau neįtikinamai juokėsi.

– Neįsikalkit į galvą, kad dėl ko nors jus kaltinu.

Ištiesęs ranką jis meiliai paplekšnojo Antoniui per petį.

– Visi mes esame tokie, kokie esame, ir, kai reikia paversti save tokiais, kokiais turėtumėm būti, – na, tai nelengva. Oi nelengva, Antoni Bivisai. Kaip galima galvoti kitaip nei negatyviai, kai žarnynas visą laiką užnuodytas? Manyčiau, nuo pat gimimo. Per paveldėjimą. O dar ir susikūprinus, kaip jūs. Šitaip susmukus ant mulo – baisu. Spaudžiant stuburą lyg tona plytų. Beveik girdisi, kaip trinasi vargšai slanksteliai. O kai stuburas tokios būklės, kas atsitinka visam likusiam mechanizmui? Baisu ir pagalvoti.

– Ir vis dėlto, – tarė Antonis, jausdamasis truputį užgautas, kad šitaip negailestingai vardinami jo fiziniai trūkumai, – aš vis dar gyvas. Ir pats galiu viską papasakoti.

– *Kažkas* gali viską papasakoti, – atsakė gydytojas. – Bet ar jis toks, kokį jūs norite matyti?

Antonis neatsakė, tik nesmagiai nusišypsojo.

– Ir net tas kažkas labai ilgai nepasakos, jeigu nesusirūpinsite. Aš kalbu rimtai, – pabrėžė jis. – Visiškai rimtai. Turite pasikeisti, jeigu norite toliau egzistuoti. O jeigu reikia pasikeisti – na, tai tepadeda jums visi, kas gali, – nuo Dievo iki gydytojo. Sakau jums tai todėl, kad man patinkate, – paaiškino jis. – Manau, jūs vertas pasikeisti.

– Ačiū, – tarė Antonis, šį kartą šypsodamasis iš malonumo.

– Kalbėdamas kaip gydytojas, pradžiai pasiūlyčiau žarnyno valymo kursą.

– O kalbėdamas už Dievą, – tarė Antonis, leisdamas malonumui išsilieti geraširdišku humoru, – maldų ir pasninko kursą.

– Ne, ne pasninką, – labai rimtai paprieštaravo gydytojas, – ne pasninką. Tik tinkamą mitybą. Jokios raudonos mėsos – jums tai yra nuodai. Ir jokio pieno – jis jums tik dujų pripūs. Vartokite jį sūrio ir sviesto pavidalo – tik ne skystą. Ir kuo mažiau kiaušinių. Ir, žinoma, gerai prisivalgyti reikia tik kartą per dieną. Pusės to, ką suvalgote, jums nereikia. O dėl maldų... – jis atsiduso ir mąsliai suraukė kaktą. – Žinot, man jos niekada per daug nepatiko. Bent tai, ką įprasta vadinti malda. Kai prašoma ypatingo palankumo, vadovavimo ir atleidimo – man tai visada atrodė kaip egotistinis polinkis, perdėtas rūpinimasis savo komiška, išpūsta asmenybėle. Melsdamasis įprastiniu būdu tiesiog trini save į save. Kitaip sakant, sugrįžti prie savo vėmalų. O juk mums reikia rasti būdą, kaip pranokti savo vėmalus.

Kokį nors būdą, galvojo Antonis, pranokti knygas, kvepiančius ir stangrius moterų kūnus, baimę ir tingulį, skausmingą, bet slapta sau malonią pasaulio kaip žvėryno ir beprotnamio viziją.

– Pranokti šią menkutę, pigutę asmenybę, – kalbėjo gydytojas, – su visomis jos bėdinomis dorybėmis ir ydomis, visais paikais troškimais ir paikomis pretenzijomis. Bet, jeigu nesi atsargus, malda tik įtvirtina blogą asmeniškumo įprotį. Patikėkit, stebiu tai mediciniškai, ir atrodo, kad žmonėms tai daro beveik tokį pat poveikį kaip raudona mėsa. Malda žmogų padaro labiau savimi, atskiresnį. Taip pat ir romšteksas. Žiūrėkit, kokia yra religijos ir mitybos koreliacija. Krikščionys valgo mėsą, geria alkoholį, rūko tabaką, ir krikščionybė aukština asmenybę, pabrėžia prašomosios maldos vertę, moko, kad Dievas jaučia pyktį bei pritaria eretikų persekiojimui. Tas pats su žydais ir musulmonais. Košeris ir pasipiktinęs Jahvė. Aviena ir jautiena – ir asmens išlikimas hurijų apsuptyje, kerštingas Alachas ir šventi karai. O pažiūrėkit į budistus. Daržovės ir vanduo. Ir kokia jų filosofija? Jie neaukština asmenybės – bando ją transcenduoti. Jie neįsivaizduoja, kad Dievas gali būti piktas: nenušvitę mano, kad jis gailestingas, o kai nušvinta, mano, kad jo nėra, – jis reiškiasi tik kaip neasmeninė visatos dvasia. Todėl jie nesikreipia prašymo maldomis, o medituoja – arba, kitaip sakant, siekia sulieti savo dvasią su visatos dvasia. Galų gale jie netiki ypatinga individo apvaizda, o tiki dorovine sankloda, kurioje kiekvienas įvykis turi priežastį ir sukelia pasekmę – fokusininkas tau įkiša kortą, bet tik todėl, kad tavo ankstesni veiksmai jį privertė tau ją įkišti. Kaip tai nepasiekiamai toli nuo Jahvės, Dievo Tėvo ir amžinų individualių sielų! Žinoma, tiesa yra ta, kad mes mąstome taip, kaip valgome. Aš valgau kaip budistas, nes patiriu, kad tada esu sveikas ir laimingas, o rezultatas toks, kad mąstau kaip budistas, ir toks mąstymas sustiprina mano apsisprendimą valgyti kaip budistui.

– Ir dabar jūs patariate man valgyti kaip budistui.

– Daugmaž.

– Ir taip pat norite, kad aš mąstyčiau kaip budistas?

– Ilgainiui jūs to negalėsite išvengti. Bet, žinoma, geriau tai daryti sąmoningai.

– Na, tiesą sakant, – tarė Antonis, – aš jau ir mąstau kaip budistas. Gal ne visais atžvilgiais, bet tikrai daugeliu. Nors ir su jautienos kepsniu.

– Jūs *manote*, kad mąstote kaip budistas, – tarė gydytojas. – Bet taip nėra. Mąstydamas negatyviai nemąstai kaip budistas – mąstai kaip krikščionis, kuris suvalgo daugiau raudonos mėsos, negu jo žarnynas gali sudoroti.

Antonis nusijuokė.

– O, aš suprantu, kad tai skamba juokingai, – tarė gydytojas. – Bet tik todėl, kad jūs esate dualistas.

– Nesu.

– Teoriškai gal ne. Bet praktiškai – kaip jūs galite būti ne dualistas? Kas esate, Antoni, Bivisai? Protingas žmogus – tai akivaizdu. Bet taip pat akivaizdu, kad turite nesąmoningą kūną. Veiksmingą mąstymo aparatūrą ir beviltiškai kvailą raumenų, kaulų ir vidurių rinkinį. Aišku, kad esate dualistas. *Gyvenate* savo dualizmu. Ir viena iš priežasčių, kodėl taip gyvenate, yra ta, kad per daug nuodijatės gyvuliniais baltymais. Žinoma, kaip ir milijonai kitų žmonių! Koks šiandien didžiausias krikščionybės priešas? Šaldyta mėsa. Praeityje tik aukštuomenės žmonės būdavo nusiteikę grynai skeptiškai, desperatiškai, negatyviai. Kodėl? Be kitų priežasčių, todėl, kad jie vieninteliai galėjo sau leisti valgyti per daug mėsos. O dabar – pigi Naujosios Zelandijos ėriena ir atvėsinta argentinietiška jautiena. Net vargšai išgali nuodytis iki visiško skepticizmo ir desperacijos. Ir tik smarkiausi dirgikliai pastūmės juos imtis tikslingos veiklos, bet blogiausia, kad vienintelė jų veikla būna šėtoniška. Juos išjudina tik isteriški raginimai persekioti žydus, žudyti socialistus arba eiti į karą. Jūs asmeniškai esat per daug inteligentiškas, kad būtumėt fašistas arba nacionalistas, bet ir vėl tai yra teorijos,

o ne gyvenimo dalykas. Patikėkite manimi, Antoni Bivisai, jūsų žarnynas pribrendęs fašizmui ir nacionalizmui. Jis skatina ilgėtis, kad kas nors jus ištrenktų iš to siaubingo negatyvumo, kuriam pats jus pasmerkė, – kad smurtu pastūmėtų į smurtą.

– Tiesą sakant, tai ir yra viena iš priežasčių, kodėl aš čia esu, – Antonis mostelėjo ranka į suvirtusių kalnų chaosą. – Tiesiog, kad būčiau ištrenktas iš negatyvumo. Vargšas Steidsas susižeidė mums vykstant į revoliuciją.

Gydytojas linktelėjo.

– Tai matot, – tarė jis, – matot! Ir ar manot, kad būtumėt čia, jeigu turėtumėt sveiką žarnyną?

– Na, jau nežinau, – juokdamasis atsakė Antonis.

– Puikiausiai žinot, kad nebūtumėt, – kone griežtai atšovė gydytojas. – Bent jau su tokia pamišėlio misija. Nes, aišku, galėtumėt būti čia kaip antropologas, tarkim, arba mokytojas, gydūnas, kas tik norit, kad tik tai leistų suprasti žmones ir jiems padėti.

Antonis lėtai linktelėjo, bet nieko nepasakė, ir ilgą kelią jiedu jojo greta tylėdami.

Lauke buvo šviesu, be to, po atviru dangumi buvo švariau negu toje sodyboje. Daktaras Mileris operacinei pasirinko nedidelę miško proskyną už gyvenvietės.

– Tikėkimės, musės nepasieks, – tarė jis, bet neatrodė tuo tvirtai įsitikinęs.

Du jo *mozos* sukrovė židinį ir ant ugnies pastatė verdančio vandens katilą. Iš mokytojo pasiskolino stalą ir taburečių, atsinešė dubenėlių dezinfekavimo priemonei ir medvilninę maršką lovai užkloti.

Daktaras Mileris Markui sudavė pentobarbitalio dozę, ir atėjus laikui jis buvo be sąmonės nuneštas į proskyną tarp pušų. Neštuvus lydėjo visi kaimo berniukai, o ligonį guldant ant lovos

dėmesingai tylėdami sustojo ratu. Kelnėti, su plačiomis skrybėlėmis, ant pečių suklostytomis antklodėlėmis, jie atrodė ne kaip vaikai, o kaip absurdiška ir pašaipi suaugusių vyrų parodija.

Antonis laikė gangrenuojančią koją, paskui išsitiesė ir apsidairęs pamatė rudų veidų žiedą ir visų tų juodų bereikšmių akių žvilgesį. Tai regėdamas jis pajuto, kaip jo kylantis nerimas staiga persimaino į nevaldomą pyktį.

– Eikit šalin! – sušuko jis angliškai ir žengė jų link mosikuodamas rankomis. – Šalin, žvėriūkščiai, šalin!

Vaikai atsitraukė, bet lėtai, nenoriai, aiškiai ketindami sugrįžti, kai tik jis atgręš nugarą.

Antonis prišoko ir vieną mažą berniuką sugriebė už rankos.

– Žvėriūkšti!

Tūžmingai papurtė vaiką, paskui, užvaldytas nenugalimo impulso suteikti skausmo, taip šėrė jam per galvą, kad didelė skrybėlė nuskriejo tarp medžių.

Nė necyptelėjęs vaikas nubėgo paskui savo draugus. Antonis dar pagrūmojo jiems pavymui, paskui apsigręžė ir patraukė atgal į proskynos vidurį. Nuėjus vos kelis žingsnius, akmuo pataikė jam tiesiai tarp menčių. Įniršęs apsigręžė ir pratrūko tokiomis nešvankybėmis, kokių nebuvo ištaręs nuo mokyklos laikų.

Daktaras Mileris, plovęsis rankas prie stalo, pakėlė galvą.

– Kas atsitiko? – paklausė.

– Tie velniūkščiai mėtosi akmenimis.

– Taip jums ir reikia, – be užuojautos tarė gydytojas. – Palikit juos ramybėje ir ateikit atlikti savo pareigos.

Šio klerikalinio ir kariško žodžio neįprastumas įkalė jam į galvą nejaukų suvokimą, kad elgėsi kaip kvailys. Blogiau už kvailį. Suvokus savo kompromituojančią kvailystę, kilo impulsas pateisinti ją. Įskaudinto pasipiktinimo tonu jis pasakė:

– Jūs ką, gal ketinate leisti jiems žiūrėti?

– Kaip aš galiu sutrukdyti jiems žiūrėti, jeigu jie norės? – paklausė gydytojas šluostydamasis rankas. – O dabar, Antoni Bivisai, – griežtai tarė jis, – susiimkite. Jau ir taip bus gana sunku, tai dar betrūko jūsų isterijos.

Nutildytas ir sugėdintas, bet dėl to supykęs ant Milerio, Antonis nusiplovė rankas ir apsivilko švarius marškinius, turinčius atlikti chalato pareigas.

– Taigi, – tarė gydytojas ir žengė priekin. – Pirmiausia mums reikia nuleisti kraują iš tos kojos.

„Tos" kojos, ne „jo" kojos, galvojo Antonis atsistojęs prie gydytojo ir žiūrėdamas į lovoje miegantį žmogų. Kaip kokio neasmeniško daikto, niekam konkrečiai nepriklausančio. Tos kojos. Tačiau Marko veidas, miegantis Marko veidas, dabar toks neįtikėtinai ramus, toks glotnus, nors ir išsekęs, tarsi šis mirtį primenantis sustingimas būtų užvilkęs naują odą ant nudirtų ir iškrypusių raumenų, – šis niekaip negalėjo būti tiesiog „tas" veidas. Veidas yra „jo", nors ir kaip nepanašus į niekinančią, kenčiančią kaukę, pro kurią Markas paprastai žiūri į pasaulį. Gal dar tikriau jo – kaip tik dėl šio nepanašumo. Staiga jis prisiminė, ką Markas jam pasakė prie Viduržemio jūros, tik prieš keturis mėnesius, kai jis pabudęs išvydo šias akis, dabar užmerktas, bet tada plačiai atmerktas ir spindinčias pajuoka, pašaipiai tyrinėjančias jį pro tinklelį nuo uodų. Gal žmogus iš tikrųjų yra toks, koks atrodo miegodamas. Nekaltumas ir ramybė – sąmonės esmė, o visa kita – tik atsitiktinumai.

– Paimkit jo koją už pėdos, – paliepė daktaras Mileris, – ir pakelkit kuo aukščiau.

Antonis padarė kaip liepiamas. Šitaip groteskiškai pakelta, siaubingai ištinusi ir pakeitusi spalvą koja atrodė, kaip niekada anksčiau, neasmeniška, tarsi koks daiktas. Jo šnerves užliejo

marinamo kūno smarvė. Jiems už nugarų, tarp medžių, balsas tarė kažką nesuprantamo, ir pasigirdo prunkštimas.

– Dabar palikit koją *mozo* ir atsistokit čia, – Antonis pakluso ir vėl užuodė miško sakus. – Palaikykit man tą butelį.

Gydytojui tepant koją flavinu, kažkas nustebusiu balsu sumurmėjo:

– *Amarillo!**

Antonis vėl pasižiūrėjo į draugo veidą – jo romumas tebebuvo nesudrumstas. Kuo ramiausias ir tyriausias. Koja su pajuodavusia negyva mėsa, pjūklelis štai ten permanganato tirpalo dubenyje, peiliai ir žnyplės, pakerėti vaikai, spoksantys iš miško – visa tai tikrajam Markui buvo kažkaip nereikšminga.

– Dabar chloroformo, – tarė daktaras Mileris. – Ir vatos. Parodysiu jums, kaip naudoti. Paskui turėsit daryti pats.

Jis atkimšo butelį, ir saulės apšviestų pušų kvapą užgožė aštrus, koktus saldumas.

– Va, matot, koks čia triukas? – paklausė gydytojas. – Va šitaip. Dabar jūs. Pasakysiu, kai užteks. Aš turiu uždėti turniketą.

Medžiuose nebuvo paukščių, o ir vabzdžių beveik ne. Miškas skendėjo mirtinoje tyloje. Ši saulėta proskyna buvo kalbos ir judesio salelė tylos vandenyne. O salelės viduryje gulėjo kita tyla, intensyvesnė, grynesnė už miško tylą.

Turniketas buvo uždėtas. Daktaras Mileris liepė *mozo* nuleisti groteskiškai iškeltą koją. Prisitraukė taburetę prie lovos, atsisėdo, paskui vėl atsistojo, paskutinį kartą plaudamasis rankas, paaiškino Antoniui turėsiąs operuoti sėdėdamas. Lova esanti per žema jam stovinčiam. Dar kartą atsisėdęs permanganato dubenyje sugraibė skalpelį.

Matantį atskiriamas plačias odos juostas, lyg didžiulio banano žievę, bet nuo raudono, kraujuojančio vaisiaus, Antonį pradėjo

* Geltona (isp.).

siaubingai pykinti. Burnoje kaupėsi seilės, ir jis turėjo vis jas ryti, kad atsikratytų. Nevalingai sukosėjo žiaukčiodamas.

– Nagi, ramiai, – tarė gydytojas nepakeldamas akių. Arterijų žnyplėmis užspaudė tekančią kraujagyslę.

– Galvokite apie tai moksliškai, – jis dar kartą rėžė per raudoną kūną. – O jeigu jums reikia vemti, – tęsė ūmai sugriežtėjusiu balsu, – dėl Dievo meilės, vemkite kuo greičiau!

Paskui kitokiu tonu – profesoriaus, demonstruojančio studentams įdomybę:

– Nervus reikia nupjauti toli, gydami audiniai smarkiai susitraukia. Žodžiu, – pridūrė, – namie jam tikriausiai reikės peramputuoti. Bijau, kad strampas nebus gražus.

Ramus ir taikingas, neturintis jokių troškimų, jokio piktumo, jokių ambicijų – tai buvo išsilaisvinusio žmogaus veidas, tokio, kuriam nebėra jokių grotų ir grandinių, jokio kapo po akmeniu ir prie jo nebelimpa paukščių spąstų klijai. Išsilaisvinusio žmogaus veidas... Bet iš tikrųjų, galvojo Antonis, iš tikrųjų jo laisvė jam primesta šių dvokiančių garų. Ar įmanoma tapti savo paties išvaduotoju? Esama spąstų, bet taip pat yra koks nors būdas iš jų ištrūkti. Kalėjimų – bet juos galima atidaryti. Ir jeigu kankinimo kamerų negalima panaikinti, gal galima padaryti taip, kad kankinimai atrodytų nereikšmingi. Visiškai nereikšmingi, kaip dabar Markui šis pjūklo garsas, kaip šis koktus zulinimas ir cypsėjimas plieno dantims rėžiant kaulą, plieno ašmenims trinantis pirmyn atgal gilėjančiame griovelyje. Markas gulėjo ramus, beveik šypsodamasis.

L skyrius

1934 m. Kalėdų diena

Dievas – asmuo ar ne asmuo? *Quien sabe?** Metafizinius klausimus gali išspręsti tik apreiškimas. O apreiškimas nėra žaidimas pagal taisykles – tai tolygu iš rankovės išsitraukti tris kozirių tūzus.

Reikšmingesnis yra praktinis klausimas. Kas žmogui suteikia daugiau galios įgyvendinti gėrį – tikėjimas asmeniniu ar neasmeniniu Dievu? Atsakymas: būna visaip. Vieni protai veikia vienaip, kiti kitaip. Man tai, tiesą sakant, nereikia, netgi neįmanoma galvoti apie pasaulį per asmenybę. Patandžalis sako: gali tikėti asmeninį Dievą arba ne – tai skonio reikalas. Abiem atvejais psichologiniai rezultatai bus tie patys.

O kokios strategijos laikytis tiems, kurių prigimtis reikalauja asmenybės kaip energijos šaltinio, bet jie negali įtikėti, kad visatą valdo asmuo kokia nors mums suprantama šio žodžio prasme? Daugeliu atvejų jie atmeta bet kokią praktiką, kurią galima pavadinti religine. Bet šitaip kartu su raugėmis išraunami ir kviečiai. Norimas santykis su asmenybe gali būti ne ontologinis, o istorinis. Kontaktas ne su kuo nors, kas vadovauja visatai, o su tuo, kas, kaip žinoma, egzistavo kažkada praeityje. „Kristaus sekimas“ (arba bet kokio kito istorinio veikėjo sekimas) yra taip pat veiksmingas, kai pavyzdys įsivaizduojamas egzistavęs ten ir tada, kaip ir manomas egzistuojantis čia ir dabar. O meditavimas apie gėrį, komunikavimą su gėriu, gėrio kontempliavimas yra įrodomai veiksmingos gėrio įgyvendinimo gyvenime priemonės, net ir tada, kai tai, kas medituojama, kontempliuojama, su kuo komunikuojama, yra ne asmuo, o visuotinė dvasia arba net idealas, manomai egzistuojantis tik žmonių sąmonėje. Pamatinė problema yra praktinė: parengti psichologinių pratimų sistemas

* Kas žino? (isp.)

visiems vyrų ir moterų tipams. Katalikybė turi daug vidinės maldos sistemų – Ignaco, pranciškonų, Ligvorio, karmelitų ir taip toliau. Čia laukia daug darbo. Rinkti ir gretinti informaciją iš visų šių šaltinių. Domėtis knygomis ir, dar svarbiau, žmonėmis, kurie konkrečiai praktikuoja tai, kas parašyta knygose, turi naujokų mokymo patirties. Ilgainiui galbūt pavyktų sudaryti išsamų ir pavyzdinį „Ars contemplativa“. Metodus, pritaikomus visiems sąmonės tipams. Gėrio meditavimo, kontempliavimo ir komunikavimo su juo metodus. Savitikslius dalykus ir kartu priemones praktiškai įgyvendinti dalį to gėrio.

1935 m. sausio 1 d.

Mechanizmai ir geras organizavimas – modernūs išradimai: kaip ir už visas gėrybes, už juos reikia mokėti. Daugeliu atžvilgių. Pavyzdžiui, tuo, kad paplito įsitikinimas, skatinamas mechaninio ir socialinio veiksmingumo, jog pažanga yra automatinė ir ją galima primesti iš šalies. Mums, kaip individams, dėl to nieko nereikia daryti. Likviduokime visus nepageidautinus elementus, išdalinkime pakankamai pinigų bei gėrybių, ir viskas bus gerai. Tai grįžimas prie magijos, pataikavimas natūraliam žmogaus tingumui. Įsidėmėtina, kaip stulbinamai ši tendencija persmelkia visą šių laikų gyvenimą, išdygdama kiekviename žingsnyje. Atrodo, kad nėra akivaizdžių ryšių tarp Vebų* bei sovietų vienoje pusėje ir moderniosios katalikybės kitoje. Bet kokie esmingi giluminiai panašumai! Pastarasis katalikybės atgimimas iš esmės yra sakramentų atgimimas. Katalikų požiūriu, gyvename „sakramentų epochoje“. Maginė sakramentų galia laikoma pakankama išganymo sąlyga. Vidinės maldos nebuvimas bado akis. Tai

* Sidney ir Beatrice Webb – XIX–XX a. britų ekonomistai, socialistai, aktyvūs Fabininkų draugijos veikėjai.

visai atitinka Vebų ir sovietų idėją, kad pažanga primestina iš išorės, per mechanizmus ir gerą organizavimą. Anglams katalikams sakramentai yra psichologinis Rusijos traktorių atitikmuo.

LI skyrius

1934 m. vasario 7 d.

Daktaras Mileris prijojo prie atvirų durų, gyvulį paliko *mozo* ir įėjo į trobelę.

Pusiaugula sėdėdamas lovoje Markas žiūrėjo, kaip jis įeina: maža tiesi figūra žengia žvaliai, mėlynos akys spindi smalsiu gerumu, lūpų kampučiai gyvi nuo juoko užuomazgų.

– Ir kaipgi šįvakar laikosi visi mažieji pacientai? – blyškų, vis dar išsekusį veidą Markas iškreipė nuožmiai sarkastišku šypsniu.

Ant taburetės prie lovos sėdintis Antonis dirstelėjo į jį ir prisiminė, koks ramus buvo tas veidas prieš tris savaites ankstaus ryto saulės šviesoje tarp pušų. Ramus ir taikingas. Bet dabar, kai jam sugrįžo gyvybė, kai jis užtikrintai sveiksta, ramybė pasitraukė ir paliko jį suirzusį, viso pasaulio priešą. Jo akyse sužibo neapykanta, kai dar nė žodžio išlementi negalėjo. Neapykanta visiems, kas prie jo prieina, – visų pirma vargšui Mileriui.

– Negaliu pakęsti amžino spindesio jo akyse, – vėliau pasakė jis Antoniui. – Niekas neturi teisės vaikščioti atrodydamas kaip vidurius laisvinančių vaistų reklama.

Tačiau tikra Marko antipatijos priežastis buvo kita. Jis neapkentė Milerio dėl to, kad yra priklausomas nuo jo, dėl to, kad tas žmogus nepailstamai budriai ir veiksmingai jį prižiūri. Vargšas Markas! Kaip skaudžiai jis kankinasi, kad jam reikia patarnavimų ir, tai dar blogiau, dėl fizinio silpnumo tenka prašyti jų! Kaip apmaudžiai jis piktinasi netgi meilumu, rodomu kokio nors žmogaus, už kurį negali

jaustis pranašesnis! Jo antipatija gydytojui pasireiškė vos tik atgavus sąmonę ir augo sulig kiekviena diena, kol senukas atidėliojo savo išvykimo laiką, kad galėtų jį prižiūrėti.

– Kodėl gi jūs netęsiat savo kelionės? – paklausė jis, ir kai gydytojas atsakė niekur neskubąs ir ketinąs saugiai palydėti jį iki pajūrio, ir net, kadangi pats vykstąs, per Panamos kanalą iki pat Anglijos, jis užsidegęs tvirtino, kad jo koja praktiškai jau sugijo, kad jam bus visai nesunku nusigauti atgal į Puerto San Felipę ir jis tikriausiai plauks šiaurėn, į Los Andželą.

Bet gydytojas pasiliko, rūpinosi Marku, o protarpiais nujodavo į kaimynines gyvenvietes gydyti ligonių. Sveikstantįjį tai dar labiau erzino, nors, kodėl jį tai galėjo pykdyti, Antonis dorai nesuprato. Gal jam buvo apmaudu dėl to, kad indėnų geradariu tapo ne jis pats. Šiaip ar taip, reikalai buvo tokie: jis nepailsdamas kiršino Milerį su tais savo „mažaisiais pacientais“.

Paskui, praėjus porai savaičių po operacijos, atėjo žinia apie tai, kad dono Chorchės sukilimo užmojis gėdingai nepasisekė. Jis buvo užkluptas su nepakankama apsauga, paimtas gyvas, paskubomis nuteistas ir sušaudytas su savo vyriausiuoju pavaduotoju. Ataskaitoje buvo pridurta, kad abu vyrai juokavo vedami kareivių į kapines, kur jiems jau buvo iškastos duobės.

– Ir jis mirė, – pakomentavo Markas, – įsitikinęs, kad aš paskutinę akimirką išsigandau ir palikau jį likimo valiai.

Ši mintis jam buvo kaip dar viena žaizda.

– Jeigu ne šita prakeikta nelaimė... – kartojo jis vis. – Jeigu būčiau galėjęs jam patarti... Tas jo pašėlęs neapdairumas! Todėl jis ir prašė manęs atvykti. Nepasitikėjo savo sprendimais. O man gulint šitoj dvokiančioj kiaulidėj, tas bėdžius žingsniuoja į kapines... Ir skaldo pokštus kvėpuodamas šaltu ryto oru. *Huele al cimentero, Don Jaime.**

---

* Kvepia kapinėmis, donai Chaime (isp.).

Jis irgi būtų papokštavęs. O dabar... Žinoma, tai tiesiog nesėkmė, tipiškas apvaizdos idiotiškumo pavyzdys, bet apvaizdai jis negalėjo lieti savo nuoskaudos. Tad liejo Antoniui ir gydytojui. Po žinios apie dono Chorchės mirtį su jais jis ėmė elgtis vis pikčiau ir kandžiau. Atrodė, lyg būtų manęs juos esant asmeniškai atsakingus už tai, kas atsitiko. Abu, ypač gydytoją.

– Ir kaipgi sekėsi čiulbėti prie ligonių lovų? – dabar tęsė Markas tuo pačiu pašaipiu tonu, kuriuo klausė apie mažuosius pacientus.

– Deja, nekaip, – geranoriškai atsakė daktaras Mileris nusiėmęs skrybėlę ir atsisėdęs. – Arba jie neturi lovų, prie kurių galėčiau pačiulbėti, o tik antklodę ant grindų, arba visai nekalba ispaniškai, o aš nemoku jų indėniško dialekto. O kaip jūs pats? – paklausė.

– Aš pats, – tarė Markas atkartodamas gydytojo kreipinį pabrėžtai niekinančiu pasibjaurėjimo tonu, lyg tai būtų kokios žodinės išmatos, – jaučiuosi labai gerai, ačiū.

– Bet truputį pagal filosofą Berklį, – įsiterpė Antonis. – Jaučia skausmus kelyje, kurio neturi.

Markas pažvelgė į jį su šaltos antipatijos mina, paskui nusigręžęs ir įsmeigęs žvilgsnį į šviesų vakaro kraštovaizdį, matomą pro atviras trobelės duris, atšiauriai tarė:

– Ne skausmus, – nors vos prieš pusvalandį Antoniui tai pavadino skausmais. – Tik tokį įspūdį, kad kelis tebėra.

– Deja, tai neišvengiama, – daktaras pakraipė galvą.

– Aš ir nemaniau, kad išvengiama, – atšovė Markas, tarsi oriai atremdamas negarbingą šmeižtą.

Daktaras Mileris nutraukė nejaukią tylą sakydamas, kad aukštutiniuose slėniuose paplitęs gūžys.

– Jis turi žavesio, – tarė Markas glostydamas įsivaizduojamą gumbą ant kaklo. – Kaip aš ilgiuosi tų kretinų, kuriuos vaikystėje matydavau Šveicarijoje! Dabar, matyt, jau tokius išnaikino jodu. Šiais laikais pasaulis pasidarė velniškai higieniškas, – jis pakraipė

galvą ir anatomiškai nusišypsojo. – Ką tuose aukštutiniuose slėniuose žmonės veikia?

– Augina kukurūzus, – tarė gydytojas. – Ir protarpiais žudo vieni kitus. Šiuose kalnuose išplitęs didžiulis vendetų tinklas. Visi įsitraukę. Esu kalbėjęs su atsakingais vyrais – bandžiau juos įtikinti panaikinti visas senas sąskaitas ir pradėti iš naujo.

– Jie mirs iš nuobodulio.

– Ne, aš juos mokau žaisti futbolą. Rungtynes tarp gyvenviečių, – jis nusišypsojo. – Su vendetomis turiu daug patirties, – pridūrė. – Visame pasaulyje. Iš tikrųjų jie jomis bjaurisi. Ir tik džiaugiasi futbolu, kai prie jo pripranta.

– Jėzau!

– Kodėl „Jėzau"?

– Jau tie žaidimai! Negi niekaip negalima nuo jų pabėgti?

– Bet jie – didžiausias anglų indėlis į civilizaciją, – tarė gydytojas. – Daug svarbesnis už parlamentinę demokratiją, garo variklį ar Niutono „Principia". Net už anglų poeziją svarbesnis. Poezija niekada netaps karo ir žudymo pakaitalu. O žaidimai gali tapti. Pakankamu ir kuo tikriausiu pakaitalu.

– Pakaitalai! – paniekinamai atkartojo Antonis. – Jūs visi tenkinatės pakaitalais. Antonis juos randa lovoje arba Britų muziejaus skaitykloje. Jūs jų ieškote futbolo aikštėje. Tepadeda jums Dievas! Kodėl jūs bijote tikro dalyko?

Kurį laiką niekas nieko nesakė. Daktaras Mileris pasižiūrėjo į Antonį ir, matydamas, kad šis neketina atsakyti, atsigręžė į aną.

– Čia nėra tai, kad bijai, Markai Steidsai, – tarė jis labai švelniai. – Čia yra tai, kad pasirenki ką nors teisingo vietoj ko nors neteisingo...

– Man įtartini teisingi pasirinkimai, kuriems kaip tyčia reikia mažiau drąsos negu neteisingiems.

– Ar jūsų gėrio matas yra pavojus?

Markas gūžtelėjo pečiais.

– Kas yra gėris? Dauguma atvejų sunku pasakyti. Tik bent jau aišku, kad geras dalykas yra narsiai pasitikti pavojų.

– Ir dėl to jums atrodo pateisinama tyčia, keliant pavojų kitiems, kurti pavojingas situacijas? – daktaras Mileris pakraipė galvą. – Taip nieko nebus, Markai Steidsai. Jeigu norit parodyti drąsą, tai kodėl ne už gerą reikalą?

– Kaip antai mokyti juodžius žaisti futbolą, – nusišaipė Markas.

– Dažnai tai būna ne taip lengva, kaip atrodo.

– Matyt, jie neperpranta nuošalės taisyklės.

– Jie nenori perprasti jokios taisyklės, išskyrus tą, pagal kurią žudo kaimyninio kaimo žmones. Ir kai atsiduri tarp dviejų vienuolikių, apsiginklavusių iki dantų ir viena kitai degančių kraugeriška neapykanta... – jis nutilo, plati burna išspaudė šypseną, beveik nematomi hieroglifai apie akis pagilėjo jam prisimerkus, vokus pavertus raiškiais vidinio pralinksmėjimo simboliais. – Žodžiu, kaip sakiau, tai nėra taip lengva, kaip atrodo. Ar jūs kada nors buvote atsidūręs prieš būrį piktų vyrų, kurie nori jus nužudyti?

Markas linktelėjo, ir jo veide pasirodė gana piktybiško pasitenkinimo mina.

– Kelis kartus, – atsakė jis. – Kai turėjau kavos ranča kiek piečiau palei pakrantę, Čiapase.

– Ir jūs pasitikote juos neginkluotas?

– Neginkluotas, – atkartojo Markas ir paaiškino: – Tuo metu politikai dar tebekalbėjo apie revoliuciją. Žemę liaudžiai ir visa kita. Vieną gražų rytą valstiečiai atėjo konfiskuoti plantacijos.

– Pagal savo principus, – tarė Antonis, – tu turėjai tam pritarti.

– Ir pritariau, žinoma. Bet vargu ar galėjau tai pripažinti – bent jau tomis aplinkybėmis.

– Kodėl?

– Na, tai gana akivaizdu, argi ne? Štai jie žygiuoja prieš mane. Ar aš turiu pasakyti jiems, kad sutinku su jais, ir atiduoti plantaciją? Na jau ne, tai būtų per daug paprasta!

– Tai ką tu darei?

– Pirmą kartą jų buvo apie šimtą, – paaiškino Markas. – Apsikarstę ginklais ir šovinių juostomis kaip Kalėdų eglutės, visi su mačetėmis. Bet mandagūs, malonios kalbos. Jie nebuvo prieš mane ypač nusistatę, o revoliucijos idėja atrodė keista, – jie nejautė didelio pasitikėjimo savimi. Tiesa, jie niekada daug triukšmo nekelia, – pridūrė jis. – Mačiau, kaip nužudo tyliai. Kaip žuvys. Šita šalis – tikras akvariumas.

– Atrodo kaip akvariumas, – pataisė daktaras Mileris. – Bet kai sužinai, kaip tos žuvys galvoja...

– Man visada buvo svarbiau žinoti, kaip jie geria, – tarė Markas. – Tikrasis priešas yra tekila. Laimė, maniškiai buvo blaivūs. Kitu atveju... Na, kas žino, kas būtų atsitikę? – patylėjęs tęsė: – Jie stovėjo ant cementinių džiovinimo grindų, o aš sėdėjau prie kontoros durų, keliais laipteliais aukščiau už juos. Jausdamasis pranašesnis, tarsi teikdamas audienciją ištikimiems valdiniams, – nusijuokė, skruostus užliejo raudonis, jis kalbėjo pasigardžiuodamas, tarsi žodžiai burnoje būtų turėję malonų skonį. – Šimtas kavos rudumo peonų piktadarių, spoksančių vėžlio akutėmis it karoliukais, – buvo šiurpoka. Bet aš sugebėjau neišsiduoti nei veidu, nei balsu. Pamačiau, kad reikalą labai pagerina, jeigu žiūri į tuos padarus kaip į kokius gana bjaurius vabalus. Tarakonus, mėšlavabalius. Tai tikrai padėjo. Bet vis tiek širdis truputį daužėsi. Pati savaime – jums juk pažįstamas toks jausmas, ar ne? Tarsi po šonkauliais spurdėtų gyvas paukštis. Paukštis su savo paukštiška sąmone. Kenčiantis dėl asmeninės baimės. Keistas jausmas, bet žvalinantis. Nemanau, kad kada nors gyvenime buvau laimingesnis negu tą dieną. Tas faktas, kad esi vienas prieš šimtą. Šimtą apsiginklavusių iki dantų. Bet vabalų,

tik vabalų. O pats esi žmogus. Nuostabus buvo jausmas, – jis truputį patylėjo šypsodamasis sau.

– Ir kas tada atsitiko? – paklausė Antonis.

– Nieko. Pasakiau jiems kalbelę nuo sosto. Paaiškinau, kad ranča ne mano, todėl negaliu jos atiduoti. Kad šiuo metu esu už ją atsakingas. Ir, jeigu pričiupsiu ką nors įsibrovusį į valdą arba darantį eibes, – na, tai žinosiu, ką daryti. Tvirtai, oriai, su tikra audiencijos dvasia. Tada atsistojau, pasakiau jiems, kad gali eiti, ir žengiau taku namo link. Manau, kad jų akyse buvau kokią minutę. Visą minutę atgręžęs jiems nugarą. Ir tų padarų buvo bent šimtas – niekas nebūtų išsiaiškinęs, kas šovė. Tas paukštis po šonkauliais! – pakėlęs ranką jis ore paplazdeno pirštais. – Atsirado ir naujas pojūtis – stuburu laksto skruzdės. Siaubeliai, bet tik kūno, savarankiški, suprantat? Protu aš suvokiau, kad jie nešaus, *negali* šauti. Šimtas varganų vabalų – jiems tai moraliai neįmanoma. Paukštis po šonkauliais, stuburu lakstančios skruzdės, bet makaulėje buvo žmogus, ir jis buvo įsitikinęs, nepaisydamas kūno dvejonių, jis žinojo, kad žaidimas laimėtas. Ta minutė buvo ilga, bet gera. Labai gera. Paskui buvo ir daugiau panašių minučių. Jie yra šovę į mane tik vakare – iš krūmų. Aš buvau jiems pasiekiamas, bet jie man – ne. Nepasiekiami mano sąmonei ir valiai. Todėl turėdavo drąsos šauti. Žmogaus nėra – vabalams puota. Laimė, jokia drąsa neišmokė indėnų šaudyti taikliai. Žinoma, ilgainiui jie gal būtų pribaigę mane per klaidą, bet per tą laiką revoliucija išėjo iš mados. Ramiojo vandenyno pakrantėje ji taip ir neprigijo.

Jis užsidegė cigaretę. Stojo ilga tyla.

– Na, – galų gale tarė daktaras Mileris, – tai vienas elgesio su priešiška minia būdas. Ir, matant jus čia, mums pasakojantį, akivaizdu, kad kartais jis būna sėkmingas. Bet tai ne mano būdas. Aš, matote, antropologas.

– O koks čia skirtumas?

– Gana didelis, – atsakė daktaras Mileris. – Antropologas yra asmuo, studijuojantis žmones. O jūs turite reikalą su vabalais. Pavadinčiau jus entomologu, Markai Steidsai, – jo šypsena nesukėlė draugiško atsakomojo ženklo.

Markas akmeniniu veidu sutiko gydytojo žvilgsnį ir tuoj nukreipė akis į šalį.

– Entomologu! – atkartojo jis paniekinamai. – Tai tiesiog kvaila. Kodėl jūs žaidžiat žodžiais?

– Todėl, kad žodžiai išreiškia mintis, Markai Steidsai, o mintys lemia veiksmus. Jeigu žmogų pavadini vabalu, vadinasi, ketini elgtis su juo kaip su vabalu. O jeigu jį pavadini žmogumi, vadinasi, ketini elgtis su juo kaip su žmogumi. Mano profesija – žmonių studijavimas. Tai reiškia, kad aš visada turiu žmones vadinti jų vardu, visada galvoti apie juos kaip apie žmones ir visada žiūrėti į juos kaip į žmones. Nes, jeigu į žmones nežiūri kaip į žmones, jie nesielgia kaip žmonės. O aš, kartoju, esu antropologas. Aš noriu žmogiškosios medžiagos. Ne vabalinės medžiagos.

Markas garsiai nusikvatojo.

– Norėti žmogiškosios medžiagos galima, bet tai nereiškia, kad jos gausi. Nes iš tikrųjų gauni... – jis vėl nusijuokė. – Na, dažniausiai paprasčiausią, gryniausią vabalą.

– Čia jūs klystate, – tarė daktaras Mileris. – Jeigu ieškai žmonių, jų randi. Daugeliu atvejų labai padorių. Pavyzdžiui, pasirodyk tarp įtarių, skriaudžiamų laukinių žmonių, eik neginkluotas, atvirais delnais, – jis ištiesė didelius kampuotus delnus tarsi aukodamas. – Eik nuosekliai, atkakliai ketindamas daryti jiems ką nors gero, pavyzdžiui, gydyti ligonius. Man nesvarbu, kiek pykčio dėl nuoskaudų jie sukaupę prieš baltuosius, galų gale, jeigu gauni pakankamai laiko parodyti savo ketinimams, jie priims tave kaip draugą, bus žmonės ir su tavim elgsis kaip su žmogum. Žinoma, – pridūrė jis, ir apie akis vėl atsiskleidė vidinio juoko simboliai, – kartais pasitaiko, kad

jie tau nepalieka reikiamo laiko. Persmeigia vos tik pasirodžiusį. Bet taip atsitinka nedažnai – man taip nėra atsitikę, kaip matote; o jeigu ir atsitinka, na, visada yra vilties, kad kitam atėjusiam žmogui pasiseks labiau. Antropologai gali būti nužudyti, bet antropologija gyvuos toliau, ir ilgainiui ji neišvengiamai bus sėkminga. O jūsų entomologinis požiūris... – jis pakraipė galvą. – Pradžioje jis gali būti sėkmingas, apskritai galima išgąsdinti ir įbauginti žmones, kad jie paklustų. Kitaip sakant, žiūrėdamas į juos kaip į vabalus, apskritai gali priversti juos elgtis kaip vabalus – ropoti ir skuosti po priedanga. Tačiau, vos tik gavę progą, jie atsigręš prieš tave. Antropologas gali būti nužudytas užmegzdamas pirmuosius ryšius, bet paskui jis saugus, – jis yra žmogus tarp žmonių. Entomologas pradžioje gali būti saugus, bet jis yra vabalų medžiotojas tarp vabalų, be to, tarp tokių, kurie piktinasi, kad su jais elgiamasi kaip su vabalais, ir žino nesą vabalai. Jo blogoji valanda ateina vėliau. Tai sena istorija: durtuvais galima padaryti viską, tik negalima ant jų sėdėti.

– Ant jų ir nereikia sėdėti, – tarė Markas. – Duriamos kitų žmonių sėdynės, ne tavo. Jeigu durtuvais darbuojiesi pakankamai protingai, nesuprantu, kodėl negalėtum valdyti neribotą laiką. Žinoma, tikra bėda ta, kad pritrūksta proto. Dauguma vabalų medžiotojų nesiskiria nuo vabalų.

– Tikrai taip, – pritarė daktaras Mileris. – Ir vabalų medžiotojui vienintelė išeitis – mesti durklus ir elgtis su vabalais taip, lyg jie būtų žmonės.

– Bet mes kalbam apie protą, – tarė Markas. Niekinamai pakantus tonas rodė, kad jis kaip galėdamas stengiasi nesupykti ant seno kvailio, nesugebančio galvoti. – Sentimentalumas neturi nieko bendro su protu.

– Priešingai, – nesutiko gydytojas, – turi viską bendro. Negali protingai žiūrėti į žmones, nepažiūrėjęs į juos sentimentaliai. Žinoma, sentimentaliai gerąja prasme. Ta prasme, kad jais

rūpiniesi. Tai pirma būtina jų supratimo sąlyga. Jeigu jie tau nerūpi, niekaip jų nesuprasi: visas tavo įžvalgumas tebus dar viena kvailumo forma.

– O jeigu jais rūpiniesi, – tarė Markas, – tave užvaldo graudulingi jausmai, ir tu negali pamatyti, kokie jie yra iš tikrųjų. Žiūrėkit, kokie absurdiški, žeminantys dalykai atsitinka žmonėms, kurie per daug rūpinasi. Vaikinai, kurie įsimyli ir įsivaizduoja, kad jų pasibjaurėtinos puskvailės merginos yra grožio ir intelekto viršūnės. Atsidavusios moterys, kurios nesiliauja tikėjusios, kad jų niekingi vyreliai – žavumo, kilnumo, išminties, įžvalgumo pavyzdžiai.

– Turbūt jie visai teisūs, – tarė daktaras Mileris. – Akli yra abejingumas ir neapykanta, o ne meilė.

– Ne me-eilė, – pašaipiai pakartojo Markas. – Turbūt dabar giesmę sugiedosim.

– Su malonumu, – nusišypsojo daktaras Mileris. – Krikščionių giesmę ar budistų, ar konfucianistų – kokią norit. Aš antropologas, o kas gi yra antropologija? Tiesiog taikomoji mokslinė religija.

Antonis nutraukė ilgą tylą.

– Kodėl jūs tai taikote tik juodžiams? – paklausė jis. – Gal būtų galima pradėti tėvynėje – su kokia labdara?

– Jūs teisus, – tarė gydytojas, – turėjo prasidėti tėvynėje. O kad iš tikrųjų prasidėjo užsienyje, tai tik istorinis atsitiktinumas. Prasidėjo ten, nes mes buvome imperialistai ir susidūrėme su žmonėmis, kurių įpročiai kitokie negu mūsų ir atrodo keistesni už mūsų. Kartoju, tai atsitiktinumas. Bet kai kuriais atžvilgiais gana laimingas atsitiktinumas. Nes per jį mes gavome daug faktų ir vertingą metodiką, kurių tikriausiai nebūtumėm gavę tėvynėje. Dėl dviejų priežasčių. Todėl, kad sunku nešališkai galvoti apie save ir dar sunkiau teisingai galvoti apie ką nors labai sudėtingą.

Tėvynėje yra abu šie dalykai: įmantri civilizacija, ir ji mūsiškė. Laukinių visuomenės – tai tiesiog mažu mastu civilizuotos visuomenės su nukeltu dangčiu. Mes gana lengvai galime išmokti suprasti jas. O kai išmokstame suprasti laukinius, pasirodo, mokame suprasti ir civilizuotuosius. Ir tai dar ne viskas. Laukiniai paprastai būna priešiški ir įtarūs. Antropologui reikia išmokti įveikti tą priešiškumą ir įtarumą. O tai išmokdamas jis išmoksta visą politikos paslaptį.

– Ir tai yra?..

– Kad, jeigu su kitais žmonėmis elgiesi gerai, ir jie su tavim elgsis gerai.

– Jūs truputį optimistas, ką?

– Ne, ilgainiui jie visada su tavim elgsis gerai.

– Ilgainiui mes visi būsim mirę, – nekantriai tarė Markas. – O kaip trumpą laikotarpį?

– Reikia rizikuoti.

– Bet europiečiai – tai ne jūsų sekmadieninės mokyklos laukiniai. Rizika bus didžiulė.

– Galbūt. Bet visada mažesnė už tą riziką, kai jūs su žmonėmis elgiatės blogai ir kiršinate kariauti. Be to, jie nėra blogesni už laukinius. Tiesiog jie buvo skriaudžiami – jiems dabar reikia truputį antropologijos, ir viskas.

– Ir kas gi jiems duos tos antropologijos?

– Na, be kitų, ir aš duosiu, – atsakė daktaras Mileris. – Tikiuosi, kad ir jūs, Markai Steidsai.

Markas nutaisė nudirto veido grimasą ir papurtė galvą.

– Tegul jie pjauna vieni kitiems gerkles, – tarė jis. – Jie tai vis tiek darys, kad ir ką jiems sakytum. Tai palikim juos ramybėje kariauti savo idiotiškus karus. Be to, – jis parodė ranka į pintą narvelį, saugantį jo žaizdą nuo kontakto su patalyne, – ką aš dabar begaliu? Tik stebėti, daugiau nieko. Verčiau mes visi

stebėtumėm. Vis tiek tai ilgai netruks. Dar keletas metų, ir tada... – jis nutilo, nuleido žvilgsnį ir suraukė kaktą. – Kokios tos Ročesterio* eilės? Taip, – jis vėl pakėlė galvą ir padeklamavo:

Paskui senatvė su patirtimi jam atveria akis,
Atėjus mirties valandai jis pamatys,
Skausmingai ir ilgai gyvenime ieškojęs,
Kad visą savo kelią jis klaidom išklojo.
Ir kniūbso proto mašina purve sustingus,
Kur buvo išdidi, šmaikšti bei išmintinga.

– Kniūbso purve, – pakartojo. – Tai tikrai pasigėrėtina. Kniūbso purve. Tam nereikia nė mirties laukti. Susirasim jaukų purvo plotelį ir ten drauge sukniubsim, gerai? – jis atsigręžė į Antonį. – Drauge sukniubsim tarp karvių blynų ir žiūrėsim, kaip mūsų gydytojas bando čiulbėti prie generolo Gėringo lovos. Bus galima prisikvatoti ligi valiai.

– O vis dėlto, – tarė Antonis, – aš manau, kad eisiu apsijuokti kartu su Mileriu.

LII skyrius

1914 m. liepos 24 d.

Paieškų būrį sudarė keturi žmonės: Antonis, policininkas, senas piemuo žilomis žandenomis, didingo Viktorijos laikų valstybininko profilio, ir raudonveidis spetyniolikmetis vaikinas, kepėjo sūnus. Vaikinui buvo liepta nešti neštuvų brezentą, o piemuo ir policininkas ilgomis kartimis naudojosi kaip lazdomis.

---

* John Wilmot (antrasis Ročesterio grafas) – XVII a. anglų poetas; čia cituojama jo poema „Satyra prieš protą ir žmoniją“.

Jie leidosi į kelią nuo trobos užpakalio: šlaitu įkalnėn patraukė vorele – kaip varovai, nejučia pagalvojo Antonis. Diena buvo puiki – be debesų ir be vėjo. Tolimos kalvos matėsi lyg pro skraistes – pablukusios nuo saulės spindesio, beveik bespalvės. Žolė ir viržiai po jų kojomis nuo ilgos sausros buvo apdulkėję. Antonis nusivilko švarką ir, kiek pagalvojęs, nusiėmė skrybėlę. Lengvas saulės smūgis galėtų viską supaprastinti – nebereikėtų aiškinti ir atsakinėti į klausimus. Jam jau ir taip buvo bloga, ir vis sudiegdavo vidurius. Bet to nelabai pakako. Kiek sunkumų būtų pašalinta, jeigu jis tikrai susirgtų! Jiems lėtai kopiant jis vis priglausdavo delną ant galvos ir kas kartą plaukai atrodydavo karšti, kaip prie židinio sėdinčios katės kailis. Gaila, galvojo jis, kad jo plaukai tokie tankūs.

Po trijų valandų jie rado, ko ieškojo. Brajano kūnas gulėjo kniūpsčias akmenuotoje žemumoje uolos papėdėje virš ežerėlio. Tarp akmenų augo šakiai, ir karštame ore jų salsvas slogus kvapas buvo toks stiprus, kad kone dusino. Garsiai zvimbė musės. Policininkui atvertus kūną, sumaitotas veidas buvo beveik neatpažįstamas. Antonis pasižiūrėjo, paskui nusigręžė. Jo visas kūnas ėmė nevaldomai drebėti – teko atsiremti į uolą, kad nepargriūtų.

– Eime, berniok.

Senasis piemuo paėmė jį už alkūnės ir nusivedęs į šalį pasodino ant žolės, iš kur nesimatė lavono. Antonis laukė. Danguje lėtai suko ratą suopis, nematomame ciferblate matuodamas laiko tėkmę. Galų gale jie pasirodė iš už uolos stulpo. Piemuo ir vaikinas ėjo priekyje laikydami po vieną neštuvų kartį, o užpakalyje policininkas turėjo išlaikyti abiejų karčių svorį. Suplyšęs Brajano švarkas buvo nuvilktas ir užklotas ant veido. Viena sustingusi ranka, neklusniai išsikišusi, su kiekvienu nešėjų žingsniu virpėdama svyravo ore. Marškiniai vietomis buvo sukruvinti. Antonis atsistojo ir, nepaisydamas jų prieštaravimų, išsireikalavo prisiimti

pusę policininko naštos. Labai iš lėto jie pėdino slėnio link. Tik po trečios valandos galiausiai pasiekė trobą.

Vėliau policininkas apieškojo švarko ir kelnių kišenes. Tabako kapšelis, pypkė, ponios Benson sumuštinių pakas, pinigų šeši ar septyni šilingai ir sąsiuvinis, pilnas užrašų apie Romos imperijos ekonomikos istoriją. Nė mažiausios užuominos, kad tai, kas įvyko, galėjo būti kas kita negu nelaimingas atsitikimas.

Kitą vakarą atvažiavo ponia Foks. Iš pradžių tvardėsi sustingusi, akmeniniu veidu tyliai išklausė Antonio pasakojimo; paskui staiga palūžo, tarsi visa iškriko aistringai liedama ašaras. Antonis neryžtingai pastovėjo prie jos, paskui išsėlino iš kambario.

Kitą rytą jis pamatė ponią Foks vėl atgavusią ramybę – bet kitokio pobūdžio ramybę. Gyvos, jaučiančios būtybės ramybę, o ne mechanišką, sustirusį statulos stingulį. Paakiuose matėsi tamsios linijos, į jį žvelgė senos kenčiančios moters veidas, tačiau toje kančioje buvo lipšnumo ir santūrumo, reiškėsi orumas, kone didybė. Žiūrėdamas į ją Antonis susigėdo, tarsi regėdamas tai, ko nėra vertas, prie ko neturi teisės artintis. Susigėdęs ir kaltas – jautėsi net kaltesnis negu išvakarėse, kai ji nesuvaldė savo sielvarto.

Jam norėjosi vėl ištrūkti, bet ji visą rytą laikė jį prie savęs, kartais sėdėdama tyloje, kartais kalbėdama tuo savo lėtu, dailiai moduliuojamu balsu. Antoniui tyla ir kalbėjimas buvo ta pati kankynė. Lyg agonija buvo sėdėti nieko nesakant, klausantis laikrodžio tiksėjimo, spėliojant, nerimaujant dėl ateities – kaip išsisukti nuo Džoanos, ką jai pasakyti apie tą jos prakeiktą laišką; kartkarčiais vis sušnairuojant į ponią Foks ir klausiant savęs, kas dedasi jos galvoje, ar ji bent kiek nutuokia, ar bent įtaria, kas iš tikrųjų nutiko. Taip, jos tylėjimas buvo skausmingas, bet taip pat skausminga buvo ir jos kalba.

– Aš suprantu, – prabilo ji, lėtai ir mąsliai, – suprantu, kad mylėjau jį neteisingai – per daug savindamasi.

Ką jam reikėjo sakyti? Kad tai tiesa? Aišku, kad tiesa. Ji buvo kaip vampyrė, įsisiurbusi į vargšo Brajano dvasią. Čiulpė jo gyvybės kraują. (Jis prisiminė Ario Scheferio šv. Moniką.) Taip, vampyrė. Jeigu kas nors atsakingas už Brajano mirtį, tai ji. Bet jo save teisinantis pasipiktinimas išgaravo jai vėl prabilus.

– Gal tai viena iš priežasčių, kodėl taip atsitiko – kad aš suprasčiau, jog meilė neturi būti tokia. – Patylėjusi ji tęsė: – Matyt, Brajanas pakankamai suprato. Iš tiesų jam ir nereikėjo daug suprasti. Jis nuo pat pradžių daug žinojo. Kaip Mocartas – tik jis buvo ne muzikos, o meilės genijus. Gal todėl jis taip anksti turėjo išeiti. O aš... – Ji papurtė galvą. – Man reikėjo šitos pamokos. Per tiek ilgų mokymosi metų vis dar įnoringa kvailė ir neišmanėlė!

Ji atsiduso ir vėl nutilo.

Vampyrė – bet ji tai žino, ji pripažino savo atsakomybės dalį. Dar liko jo dalis – nepripažinta. „Turėčiau pasakyti jai“, – tarė jis mintyse ir pagalvojo apie viską, kas atsitiko dėl to, kad Brajanui nepasakė tiesos. Tačiau jam dvejojant ponia Foks vėl prabilo.

– Reikėtų visus mylėti kaip vienturtį sūnų, – kalbėjo ji. – Ir savo vienintelį sūnų kaip vieną iš jų. Sūnų, kurio negali nemylėti labiau už kitus, nes turi daugiau progų jį mylėti. Bet meilė skirtųsi tik kiekybiškai, o ne kokybiškai. Reikėtų mylėti jį taip, kaip myli visus kitus vienturčius sūnus – dėl Dievo, ne dėl savęs.

Sodriai skardintis balsas kalbėjo toliau, ir su kiekvienu ištariamu žodžiu Antonis jautėsi vis kaltesnis – kaltesnis ir podraug išsamiau, beviltiškiau susisiejęs su savo kalte. Kuo ilgiau jis atidėlios ir kuo daugiau ji pasakys šiuo rezignacijos tonu, tuo sunkiau jam bus tiesa išvaduoti ją iš saviapgaulės.

– Klausyk, Antoni, – prabilo ji po dar vienos ilgos pauzės. – Tu žinai, kaip aš visada buvau prie tavęs prisirišusi. Nuo pat tavo motinos mirties – atsimeni? – kai pirmą kartą atvykai pas mus paviešėti. Buvai toks bejėgis berniukas. Ir nuo tada man visada toks

atrodei. Bejėgis po savo šarvais. Nes tu, žinoma, turėjai šarvus. Ir tebeturi. Kad apsisaugotum nuo manęs, be kitų pavojų. – Ji nusišypsojo jam. Antonis nuleido akis, išraudo ir sumurmėjo kažkokią nesuprantamą frazę. – Nesvarbu, kodėl tu norėjai apsisaugoti, – tęsė ji. – Aš nenoriu žinoti, nebent tu pats norėtum man pasakyti. Ir galbūt dabar tu pajusi norįs dar labiau saugotis. Nes aš pasakysiu, kad norėčiau, jog tu užimtum Brajano vietą. Vietą, – patikslino ji, – kurią derėjo turėti Brajanui, jeigu būčiau mylėjusi jį teisingai. Tarp visų kitų vienturčių sūnų tas, kurį mylėti yra daugiau progų negu kitus. Štai ko norėčiau iš tavęs, Antoni. Bet, žinoma, aš tau savęs neprimesiu. Tu pats turi apsispręsti.

Jis sėdėjo tyloje, nusigręžęs nuo jos, panarinęs galvą. „Išpyškink, – šaukė vidinis balsas. – Bet kaip, bet kokia kaina!“ Bet jau anksčiau tai buvo sunku, o dabar neįmanoma. Pasakyti, kad ji norinti, jog jis užimtų Brajano vietą! Tai ji padarė, kad tai būtų neįmanoma. Jį supurtė bergždžio pykčio banga. Kad ji bent paliktų jį ramybėje, leistų jam išeiti ir būti vienam! Ūmai jam užėmė gerklę, į akis plūstelėjo ašaros, krūtinės raumenys skausmingai susitraukė vienu spazmu po kito – jis raudojo. Ponia Foks perėjo per kambarį ir pasilenkusi uždėjo ranką jam ant peties.

– Vargšas Antoni, – sušnibždėjo.

Jis buvo neatšaukiamai prikaustytas prie savo melo.

Tą vakarą jis parašė Džoanai. Tas siaubingas nelaimingas atsitikimas. Toks nereikalingas. Toks kvailas savo tragizmu. Tiesą sakant, tai įvykę jam dar neradus progos papasakoti Brajanui apie tai, kas nutiko Londone. Ir, beje, ar ji parašiusi Brajanui? Jos rašysena adresuotas laiškas buvęs atneštas vidury dienos, kai vargšelis jau buvo išėjęs. Jis pasilikęs jį ir grąžinsiąs jai asmeniškai, kai tik jiedu susitiksią. O tuo tarpu ponia Foks laikosi herojiškai, jiems visiems reikia išlaikyti orumą. Ir jis visada esąs jos mielas draugas.

LIII skyrius

1934 m. vasario 23 d.

Į svetainę įėjo Helena nešina keptuve, kurioje tebečirškėjo nuo ugnies nuimtas kumpis.

– Pusryčiai! – šūktelėjo ji.

– *Komme gleich,** – pasigirdo iš miegamojo, ir po akimirkos prie atvirų durų pasirodė pats Ekis, vienmarškinis, su skustuvu rankoje, šviesiu rausvoku veidu, apėjusiu muilo putomis.

– Beveik baigiau, – tarė jis angliškai ir vėl dingo.

Helena sėsdamasi nusišypsojo. Šitaip jį mylinčiai, jai buvo nepaprastai malonu šioje glaudaus, nepaliaujamo fizinio intymumo aplinkoje – intymumo, kurį neišvengiamai primetė jųdviejų skurdas. Kam žmonėms reikia didelių namų, atskirų kambarių, visų asmeninių slaptaviečių, be kurių turtuoliai negali išsiversti? To ji nebegalėjo įsivaizduoti. Niūniuodama ne į toną, Helena papilstė arbatos, įsidėjo kumpio, tada ėmė rūšiuoti ryto laiškus. „Helenai Amberli." Be „poniai". Su komunistiniu tiesumu ir laisvumu. Ji atplėšė voką. Laiškas iš Niukaslo. Gal ji arba Gyzebrechtas rastų galimybę kovą kuriuo nors metu pakalbėti jaunų draugų grupei apie padėtį Vokietijoje? Na, reikės pagalvoti. „Ponui E. Gyzebrechtui." Iš Šveicarijos – ir juk aišku, kad ši plona nuaštrinta rašysena yra Holcmano. Ekis bus patenkintas.

– Parašė Holcmanas, – tarė ji jam įėjus. – Įdomu, kokių naujienų jis turės šį kartą.

Ekis paėmė laišką ir metodiškai tikslingai, kaip būdinga jo veiksmams, atplėšė, paskui pasidėjo prie lėkštės ir atsipjovė kumpio. Įsidėjo kumpio į burną, vėl paėmė laišką ir lėtai kramtydamas ėmė skaityti. Jo veidas įgavo kryptingo ir rimto susikaupimo išraišką – jis viską darydavo ne kitaip, kaip tik nuodugniai ir iš

* Tuoj ateinu (vok.).

visos širdies. Perskaitęs grįžo prie pirmo lapo ir pradėjo skaityti iš naujo.

Galų gale Helena nebeteko kantrybės.

– Kas nors įdomaus? – paklausė ji. – Holcmanas buvo geriausiai informuotas išeivijos žurnalistas – visada turėdavo ką pranešti. – Papasakok, ką jis ten rašo.

Ekis iš karto neatsakė, bet dar kelias sekundes skaitė tylėdamas, paskui sulankstė laišką ir įsidėjo į kišenę.

– Machas yra Bazelyje, – galų gale atsakė žiūrėdamas į ją.

– Machas? – pakartojo ji. – Turi galvoj Liudvigą Machą?

Šio išradingiausio ir drąsiausio iš visų vokiečių bendražygių, užsiimančių komunistinės propagandos ir cenzūruotų žinių skleidimu, pavardė pastaraisiais mėnesiais Helenai buvo tapusi pažįstama ir kartu pasakiška kaip literatūrinio arba mitologinio veikėjo vardas. Kad Liudvigas Machas yra Bazelyje, atrodė beveik taip neįtikėtina, kaip jeigu ten būtų Odisėjas, Odinas arba Raudonžiedis Progailis.

– Liudvigas Machas iš Štutgarto? – negalėjo patikėti ji.

Ekis linktelėjo.

– Man reiks važiuoti jo aplankyti. Rytoj.

Ištarti ta lėta, pabrėžta, užsienietiška kalbėsena, žodžiai turėjo keistą absoliutaus neatšaukiamumo skambesį. Net atsainiausi jo teiginiai, pasakyti angliškai, visada skambėdavo tarsi priesaikos tonu.

– Man reiks važiuoti, – pakartojo jis.

Rūpestingai, sąžiningai ištartas, kiekvienas skiemuo turėjo tą pačią vertę. Du sunkūs spondėjai ir kiti ne ką lengvesni. O anglas, kad ir kaip neatšaukiamai apsisprendęs, šį sakinį ištartų kaip kokį suburbuliuotą anapestą: „Man reiks žiuot“. Jeigu tokia maniera, – taip sunkiasvoriškai, tokiu lyg „Jehovos bylojimu“, kaip erzindama ji pati buvo pavadinusi, – būtų kalbėjęs kas nors kitas, Helenai tai būtų atrodę nepakenčiamai groteskiška. Bet Ekiui tai tik pridėjo

patrauklumo. Kažkodėl atrodė teisinga ir tinkama, kad šis žmogus, kuriuo ji gėrisi ir kurį gerbia (be to, kad ir myli) labiau negu ką nors kada nors, būtų štai taip jaudinamai absurdiškas.

„Jeigu negalėčiau kartais iš jo pasijuokti, – paaiškino ji sau, – visa tai, ko gero, pašvinktų. Virstų pradvisusia garbinimo bala. Kaip religija. Kaip niufaundlendo paklusnumas. Juokas tatai pravėdina ir išjudina."

Besiklausančiai, žiūrinčiai į jo veidą (podraug tokį nuoširdų savo gaiviu bei atviru rimtumu ir taip didvyriškai ryžtingą), Helenai atrodė, kaip ir ne kartą anksčiau, kàd jai magėtų pratrūkti juoku, o paskui klauptis ant kelių ir bučiuoti jam rankas.

– Man irgi reiks važiuoti, – tarė ji parodijuodama jo kalbėseną.

Iš pradžių jis pamanė, kad ji juokauja; paskui, suvokęs, kad kalba rimtai, pats surimtėjo ir ėmė kelti prieštaravimus. Nuovargis – juk jie keliausią trečia klase. Išlaidos. Bet Helena staiga pasidarė kaip jos motina – išlepusi moteris, kurios kaprizus reikia tenkinti.

– Bus taip smagu, – sušuko ji entuziastingai. – Toks nuotykis!

O kai jis nesiliovė dėstyti neigiamai racionalius argumentus, ji supyko:

– Bet aš tikrai važiuosiu su tavim, – atkakliai pakartojo. – *Važiuosiu.*

Holcmanas pasitiko juos stotyje, ir pasirodė, kad, užuot atitikęs Helenos išankstinį įsivaizdavimą – aukštas, tiesus, garbingas personažas, – buvo žemas ir drūtas, su riebalų sluoksniu ant sprando ir, tarp kiaulės akučių, minkšta beforme nosimi it bulve. Jos spaudžiama jo ranka buvo tokia šaltai prakaituota, kad ji jautėsi lyg susiteršusi; kai jis nežiūrėjo, ji vogčia nusišluostė delną į sijoną. Tačiau dar blogesnis už išvaizdą ir prakaituotus delnus buvo šio vyro elgesys. Ji matė, kad jos atvykimas jį suglumino.

– Aš nesitikėjau... – sulemeno jis, kai Ekis ją pristatė, ir atrodė, kad jo veidas iš susijaudinimo visai subliuško. Paskui atsigavęs ėmė

elgtis perdėtai mandagiai ir širdingai. Visą kelią per peroną tik ir skambėjo: *gnädige Frau, lieber Ekki, unbeschreiblich froh.** Lyg jis būtų sutikęs juos scenoje, pamanė Helena. Negana to, taip blogai vaidina, kaip koks trečiarūšės turizmo agentūros atstovas. Ir koks nepakenčiamas tas nervingumas! Kaip vyras gali sau leisti šitaip kikenti, gestikuliuoti ir išdarinėti grimasas? Vaiposi ir staiposi, – panosėje sumurmėjo Helena. Eidama greta jo jautėsi apgaubta dygios antipatijos auros. Šis siaubingas padaras staiga sugadino visą kelionės smagumą. Pagavo save beveik norinčią, kad jis būtų neatėjęs.

– Koks atgrasus tipas! – ji rado progą sušnibždėti Ekiui, kol Holcmanas, be saiko persistengdamas vaidinti, puolė aiškinti nešikui atsargiai elgtis su rašomąja mašinėle.

– Tau taip atrodo? – paklausė Ekis nuoširdžiai nustebęs. – Aš nepamaniau...

Nepabaigęs sakinio jis papurtė galvą. Lygioje kaktoje įsispaudė suglumimo raukšlė. Bet jau kitą akimirką, nutraukdamas naujus Holcmano meilumo ir džiugesio pareiškimus, jis paklausė, ką Machas manąs apie dabartinę padėtį Vokietijoje, ir dėmesingai klausėsi Holcmano atsakymo.

Iš dalies supykusi dėl tokio nejautraus Ekio bukumo, iš dalies žavėdamasi gebėjimu ignoruoti viską, kas jam atrodo nereikšminga, Helena tylėdama ėjo šalia jo.

„Keisti tie vyrai, – galvojo ji. – Vis tiek ir aš turėčiau būti tokia."

Tačiau ji leidžiasi blaškoma grimasų, kikenimo ir gestikuliavimo, eikvoja jausmus kiaulės akutėms ir riebalų sluoksniams. O juk milijonai vyrų, moterų ir vaikų nuolatos kenčia šaltį ir alkį, yra išnaudojami ir alinami darbu, su jais elgiamasi ne kaip su žmonėmis, kaip su nešuliniais gyvuliais, sraigteliais ir svertais, milijonai verčiami gyventi nuolatinėje baimėje, varge ir neviltyje, terorizuojami ir mušami, vedami iš proto melagystėmis ir bauginami grasinimais

* Gerbiamoji, mielas Eki, neapsakomai džiugu (vok.).

bei kirčiais, varomi tai į vieną, tai į kitą pusę, kaip nesąmoningi gyvuliai kelyje į turgų ir galiausiai į skerdyklą. Ir štai ji bjaurisi Holcmanu, nes jo prakaituoti delnai, – užuot gerbusi jį, kaip ir derėtų, už tai, ką jis išdrįso, ką jis atkentėjo dėl tų nelaimingų milijonų. Tegul jo delnai prakaituoti, bet jis gyvena nesaugioje tremtyje, buvo persekiojamas dėl savo principų, kovoja už teisingumą ir tiesą. Ji susigėdo, bet kartu negalėjo atsikratyti minties, kad tokiam žmogui kaip Ekis gyvenimas turėtų būti keistai siauras ir ribotas, neįsivaizduojamai bespalvis. Juodas ir baltas gyvenimas, mąstė ji, griežtas, aiškus ir tikslus, kaip Diurerio graviūra. O štai jos – jos miglotai šviesus Terneris, Monė, laukinis Gogenas. Bet „tu atrodai kaip Gogeno paveikslas“, – sakė Antonis tą rytą ant įkaitinto stogo, o čia, žvarbioje Bazelio stoties prieblandoje, ji staiga susigūžė lyg iš fizinio skausmo.

„Oi, kaip baisu, – tarė mintyse, – kaip baisu!“

– O lageriai, – susidomėjęs klausė Ekis, – ką Machas sako apie nuotaikas lageriuose?

Išėję iš stoties jie sustojo.

– Gal pirmiausia mums pasidėti daiktus viešbutyje? – pasiūlė Ekis.

Bet Holcmanas apie tai nenorėjo nė girdėti.

– Ne, ne, reikia eiti dabar pat, – pareikalavo jis su ugningu atkaklumu. – Dabar pat pas mane. Ten laukia Machas. Jis nesupras, jeigu mes užtruksime.

Bet kai Ekis sutiko, jis neryžtingai, nervingai tebemindžikavo ant šaligatvio krašto, kaip bijantis nerti plaukikas.

„Kas yra tam žmogui?“ – nekantraudama stebėjosi Helena, paskui balsu tarė:

– Tai kodėl mums nepaėmus taksi? – paklausė ji, akimirką užmiršusi, kad taksi laikai seniai pasibaigę. Dabar važiuojama tramvajais, autobusais. Tačiau Gogenas ją nubloškė į praeitį – atrodė natūralu galvoti apie taksi.

Holcmanas jai neatsakė, bet staiga greitais neramiais judesiais, kaip žmogus, aplinkybių verčiamas priimti nemalonų sprendimą, paėmė Ekį už alkūnės ir, pasivedęs į šalį, ėmė kalbėti skubiu šnibždesiu. Besiklausančio Ekio veide Helena pamatė nustebimo ir susierzinimo išraišką. Jo lūpos sukrutėjo, jam akivaizdžiai prieštaraujant. Anas nepritariamai šypsodamasis atsakė ir ėmė glostyti jo rankovę, tarsi švelnumu tikėdamasis išgauti sutikimą.

Galiausiai Ekis linktelėjo ir atsigręžęs į Heleną tiesmukiška sunkiasvore kalbėsena tarė:

– Holcmanas nori, kad tu prisidėtum prie mūsų tik per pietus. Jis sako, kad Machui nepatiks, jeigu, be manęs, bus dar kas nors.

– Jis mano, kad aš išduosiu jį naciams? – pasipiktinusi paklausė Helena.

– Ne tu, – ėmė aiškinti Ekis. – Tavęs jis nepažįsta. Jeigu pažinotų, būtų kas kita. Bet jis bijo. Bijo visų nepažįstamų žmonių. Ir ne be reikalo bijo, – pridūrė dogmatiškai kategorišku tonu, ir tai reiškė, kad diskusija baigta.

Kaip galėdama stengdamasi užgniaužti susierzinimą ir apmaudą, Helena linktelėjo galva.

– Na, gerai, susitiksim per pietus. Nors negaliu įsivaizduoti, – nesusilaikė nepasakiusi, – ko čia aš apskritai atvažiavau.

– Brangioji panele Amberli, *chère consœur, gnädige Frau, comrade*... – Holcmanas žarstėsi buržuazinėmis ir komunistinėmis mandagybėmis visomis jam prieinamomis kalbomis. – *Es tut mir so leid*. Labai apgailestauju.

Bet štai jo namo adresas. Pusę pirmos. Ir jeigu jis galėtų patarti jai, kaip geriausiai praleisti rytą Bazelyje...

Ji įsikišo kortelę į rankinę ir, nelaukdama jo pasiūlymų, atgręžė nugarą abiem vyrams, ir greitai nužingsniavo šalin.

– Helena! – sušuko Ekis pavymui.

Bet ji nekreipė dėmesio. Antrą kartą jis nebešaukė.

Buvo šalta, bet dangus giedrai melsvas, švietė saulė. Ir staiga, išnirusi iš už aukštų namų, ji atsidūrė prie Reino. Parimusi ant turėklų, žiūrėjo, kaip pro šalį skuba žalias vanduo, tylus, bet greitas ir ryžtingas, kaip gyva būtybė, kaip pats gyvenimas, kaip pasaulyje glūdinti galia, amžinai, nesulaikomai plūstanti, – žiūrėjo, kol galų gale apėmė jausmas, kad lyg ir ji pati plūsta kartu su didžiąja upe, susiliejusi su ja, jos galios dalininkė. „Nejau Trelonis turi mirti? – nejučia ji uždainavo. – Nejau Trelonis turi mirti? Klaus Kornvalyje vyrų balsas tvi-i-irtas."* Ir staiga pasirodė aišku, kad jie nugalės, kad revoliucija čia pat – štai ten, už pirmo upės vingio. Ten link srovė nesulaikomai plūdo. O kokia ji šiuo tarpu buvo kvailė, kad supyko ant Ekio, – tikra bjaurybė! Sąžinės graužimas netrukus užleido vietą ekstaziškai švelniam susitaikymo laukimui. „Brangusis, – pasakys ji jam, – brangusis, nagi atleisk man. Aš tikrai elgiausi visai kvailai ir nepakenčiamai." Ir jis viena ranka apkabins ją, o kita nustums plaukus jai nuo kaktos ir tada pasilenks jos pabučiuoti...

Jai einant toliau Reinas vis dar plūdo kartu su ja, ir, nusimetusi Ekio įžeidimo naštą, ji pasijuto nežemiškai lengva, kone skrendanti – skrendanti retame svaiginančiame laimės ore. Badaujantys milijonai vėl pasitraukė į tolimą abstrakciją. Kaip viskas gera, kaip gražu – viskas lygiai taip, kaip turi būti! Net storos senės tobulos, net devyniolikto amžiaus gotikiniai namai. Ir tas karšto šokolado puodukas kavinėje – koks neapsakomai gardus! O tas senas pardavėjas toks draugiškas ir tėviškas. Negana to, draugiškas ir tėviškas ta stulbinančia šveicariška vokiečių kalba, nuo kurios norisi garsiai kvatotis, tarsi viskas, ką jis sakė – nuo pastabų apie orą iki nusiskundimų dėl prastų laikų, – būtų buvęs vienas didžiulis, nesibaigiantis anekdotas. Tokie gomuriniai garsai, tokie sužvengimai!

* Populiari, senas šaknis turinti daina, Kornvalio grafystės himnas.

Kaip ygagų* kalba, pamanė ji ir, nepailsdama džiaugtis šiuo spektakliu, kurstė jį dar pakrenkšti bei paprunkščioti.

Iš kavinės ji galų gale nuėjo į paveikslų galeriją, ir ši savaip pasirodė esanti tokia pat subtiliai komiška, kaip ir padavėjo vokiečių kalba. Jau tie Beklinai! Tie neįtikėtini paveikslai, kuriuos matydavai tik atvirukuose arba spalvotose reprodukcijose, kabančiose ant Dresdeno pensionų sienų. Undinės ir tritonai, tarsi pagauti fotoaparatu, kentaurai, sustingę nedailiomis pozomis, tarsi laikraštininko lenktyninių žirgų nuotraukose. Nutapyta sąžiningai, su triūsliu talento stygiumi – tiesiog miela žiūrėti. O štai – neapsakomas džiaugsmas! – „Toteninsel"**. Gedulingi kiparisai, baltos, kapus primenančios šventovės, figūros ilgais apsiaustais, vieniša valtis, plaukianti vyno tamsumo jūra... Tobulas pokštas. Helena juokėsi balsiai. Nepaisant nieko, ji juk savo mamos dukrelė.

Išeidama iš primityvistų salės, stabtelėjo priešais paveikslą, vaizduojantį šv. Erazmo kankinystę. Budelis penkiolikto amžiaus kostiumu metodiškai suka gervės rankeną – kaip ponas Mantalinis prie kalandro***, – jardas po jardo traukdamas šventojo žarnas pro įpjovą sulysusiame pilve, o auka guli sau aukštielninka tarsi ant sofos, visiškai patogiai įsitaisiusi, žvelgdama į dangų su netrikdomos ramybės išraiška. Pokštas čia ne toks subtilus kaip „Toteninsel", atviriau farsinis, bet vis tiek tuo paprastu savitumu puikus. Išeidama į gatvę ji tebesišypsojo.

Paaiškėjo, kad Holcmanas gyvena vos už kelių šimtų jardų nuo galerijos – dailiame devyniolikto amžiaus pradžios name (per gerame žmogui prakaituojančiais delnais!), atskirtame nuo

* Ygagai – protaujantys arkliai Jonathano Swifto „Guliverio kelionėse".

** „Mirusiųjų sala" – garsiausias Arnoldo Böcklino paveikslas (yra keletas variantų).

*** Iš Charleso Dickenso romano „Nikolo Niklbio gyvenimas ir nuotykiai".

gatvės nedideliu žvyruotu kvadratu. Prie durų stovėjo didelis automobilis. Holcmano? – nusistebėjo ji. Žiūrėk, turtingas tas senas paršas! Ateiti nuo galerijos truko taip mažai laiko, kad jai lipant laipteliais dar nebuvo nė ketvirčio po dvyliktos. „Nieko, – tarė ji mintyse. – Jiems teks pakęsti mane. Nebesutinku laukti nė sekundės.“ Nuo minties, kad po akimirkos pasimatys su Ekiu, ėmė sparčiau plakti širdis. „Kokia aš kvailė! Nagi visiška kvailutė.“ Bet kaip nuostabu sugebėti būti kvailute! Ji paskambino durų skambučiu.

Jas atidarė pats Holcmanas – ji nustebo, kad vilkintis paltu, lyg susiruošęs išeiti. Jam ją pamačius į veidą sugrįžo mina, su kuria jis sveikinosi stotyje.

– Taip greitai atėjot, – tarė jis bandydamas nusišypsoti, bet nervingumas ir sutrikimas kone prilygo siaubui. – Mes jūsų nelaukėmė be pusės pirmos.

Helena nusijuokė.

– Aš ir pati nelaukiau, – paaiškino. – Bet atėjau greičiau negu planavau.

Ji pabandė žengti per slenkstį, bet Holcmanas ištiesė ranką.

– Mes dar nepasiruošę, – tarė jis. Jo veidas iš sutrikimo išraudo ir prakaitavo. – Jeigu sugrįžtumėt po ketvirčio valandėlės, – kone maldavo jis. – Vos po ketvirčio.

„Nur ein Viertel Stündchen“. Helena nusijuokė pagalvojusi apie tas išsiuvinėtas pagalves ant sofų, kur miega slaptieji patarėjai, prisivalgę per pusiaudienį.

– Bet kodėl man nepalaukus viduje? – ji prasmuko pro jį į tamsų koridoriuką, atsiduodantį virtuve ir sudvisusiu oru. – Kur Ekis? – paklausė, ūmai apimta troškimo jį pamatyti, pamatyti tuoj pat, nelaukiant nė sekundės, kad galėtų pasakyti jam, kokia ji buvusi bjaurybė, bet vis dėlto kaip jį mylinti, kaip dievinanti, nors ir būdama bjaurybė, ir kokia esanti laiminga, ir kaip

trokštanti dalintis savo laime su juo! Kitame priebučio gale buvo praviros durys. Šūktelėjusi jo vardą Helena nubėgo prie jų.

– Stokit! – sušuko Holcmanas jai pavymui.

Bet ji jau žengė per slenkstį.

Kambarys, kuriame atsidūrė, buvo miegamasis. Ekis gulėjo su visais drabužiais ant siauros geležinės lovos, prasižiojęs. Kvėpavo lėtai, ilgais knarktelėjimais; jis miegojo – tačiau taip, kaip jo miegančio ji niekada nebuvo mačiusi.

– Eki! – dar spėjo sušukti, tada trinktelėjo kažkokios durys, prie Holcmano balso prisidėjo kažkoks kitas, ir visas priebutis subildėjo, sutrinksėjo. – Brangusis...

Tada staiga iš už nugaros jai ant peties gulė ranka. Ji atsigręžė ir vos už kelių colių pamatė nepažįstamo žmogaus veidą, kažkur toliau pasigirdo Holcmano „Schnell, Willi, schnell!“, o nepažįstamasis pro dantis kone šnibždesiu iškošė: „*Schmutziges Frauenzimmer*“*; paskui, prasižiojusi rėkti, gavo smarkų smūgį į smakrą, nuo kurio dantys skaudžiai barkštelėjo vieni į kitus, ir pasijuto krentanti į juodumą.

Ji atsipeikėjo lovoje ligoninės palatoje. Kažkokie valstiečiai rado ją gulinčią be sąmonės miškelyje už penkių ar šešių mylių nuo miesto. Greitosios pagalbos automobilis parvežė ją į Bazelį. Barbitalio poveikis išgaravo tik kitą rytą, ir ji prisiminė, kas atsitiko. Bet tada Ekis jau daugiau kaip dvidešimt valandų buvo už sienos – Vokietijoje.

---

* Bjauri boba (vok.).

LIV skyrius

1935 m. vasario 23 d.

Rytą Antonis praleido organizacijos biure diktuodamas laiškus. Daugiausia kalbėjo apie intelektinius pradedančių pacifistų sunkumus. „Ką darytum matydamas, kaip užsienio kareivis užpuola tavo seserį?“ Na, kad ir ką darytum, tikrai nesiųstum savo sūnaus žudyti antros eilės pusbrolio. Varginantis darbas! Bet jį reikia dirbti. Jis padiktavo dvidešimt septynis laiškus, paskui atėjo metas pietauti pas Heleną.

– Praktiškai nėra ką valgyti, – tarė ji jam atėjus. – Tiesiog nesinorėjo ką nors gaminti. Tai juk neapsakomai nuobodu! – jos balse nuskambėjo kone kandaus pasipiktinimo gaida.

Jiedu ėmėsi konservuotų lašišų su salotų lapais. Antonis bandė kalbėti, bet jo žodžiai tarsi atsimušdavo į nepersmelkiamą jos niūrios melancholiškos tylos paviršių. Galiausiai ir jis sėdėjo nebylus.

– Šiandien sukanka lygiai metai, – galų gale ji ištarė.

– Kam sukanka?

– Lygiai metai, kai tie nevidonai Bazelyje...

Ji papurtė galvą ir vėl nutilo.

Antonis nieko nesakė. Jautė, kad viskas, ką gali pasakyti, būtų nereikšminga ar net nuskambėtų kaip įžeidimas.

– Man dažnai norisi, kad ir mane būtų nužudę, – lėtai kalbėjo ji. – Užuot palikę trūnyti kaip purvo grumstą ant šiukšlių krūvos. Kaip pastipusį kačiuką, – pridūrė pagalvojusi. – Gryną dvėselieną, – šiuos žodžius ištarė su aistringu pasibjaurėjimu.

– Kodėl taip sakai? – paklausė jis.

– Nes tai tiesa. Aš ir esu dvėseliena.

– Visai nebūtinai.

– Nieko negaliu padaryti. Esu dvėseliena iš prigimties.

– Ne, nesi, – neatlyžo jis. – Pati sakei. Kai čia buvo Ekis...

– Taip, tada aš nebuvau dvėseliena.

– Kokia buvai anksčiau, tokia ir vėl gali būti.

– Be jo negaliu.

Jis nesutiko.

– Jeigu nori, tai ir gali. Tai pasirinkimo klausimas. Pasirenki ir tada imi dirbti reikiama kryptimi.

Helena papurtė galvą.

– Jiems derėjo nužudyti mane. Kad tu žinotum, kaip aš šlykščiuosi savimi! – jos veidas išsikreipė grimasa. – Aš niekam tikusi. Dar blogiau – esu tik purvo grumstas, – patylėjusi tęsė: – Manęs net nedomina Ekio darbas. Man nepatinka jo draugai. Komunistai. Bet tokie pat bjaurūs žmogėnai kaip ir visi kiti. Buki, vulgarūs, pavydūs, landūs. Gal jau geriau smagintis dėvint šinšilų kailiukus ir pietaujant „Claridge's“ restorane. Galiausiai aš turbūt parsiduosiu turtingam vyrui. Aišku, jeigu tokį rasiu, – ji vėl nusijuokė. Paskui vėl prakalbo aitrios saviniekos tonu: – Šiandien dar tik metai, o man jau bloga nuo viso to. Baisiausiai bloga ir maga ištrūkti. Aš pasibjaurėtina.

– Bet ar vien tu dėl to kalta?

– Aišku, kad taip.

Antonis pakraipė galvą.

– Gal čia prisideda ir pats darbas?

– Kokia prasme?

– Organizuota neapykanta nėra labai patrauklus dalykas. Ne tai, dėl ko dauguma žmonių norėtų gyventi.

– Ekis dėl to gyveno. Daug žmonių dėl to gyvena.

– Tačiau kokių žmonių? – paklausė jis. – Jų yra trys rūšys. Idealistai su išskirtiniu saviapgaulės gabumu. Arba jie nesupranta, kad tai organizuota neapykanta, arba nuoširdžiai tiki, kad tikslas pateisina priemones, nuoširdžiai įsivaizduoja, kad priemonės nepaveikia tikslo. Ekis buvo vienas iš jų. Jie sudaro daugumą. O

yra dar dvi mažumos. Viena mažuma – žmonės, kurie supranta, kad tai organizuota neapykanta, ir tuo džiaugiasi. Kita mažuma turi savų ambicijų ir šiuo sąjūdžiu tiesiog naudojasi kaip patogiu mechanizmu toms ambicijoms įgyvendinti. Tu, Helena, nesi nei ambicinga, nei pasiduodanti saviapgaulei. Ir, nepaisydama to, kas atsitiko šią dieną prieš metus, iš tikrųjų nenori likviduoti žmonių, netgi nacių. Štai kodėl šinšilos ir orchidėjos atrodo tokios patrauklios. Ne todėl, kad tu smarkiai jų trokšti. Tik todėl, kad štai ši alternatyva visai netenkina.

Stojo tyla. Helena atsistojo, pakeitė lėkštes ir pastatė ant stalo dubenį su vaisiais.

– O kokia gi alternatyva tenkina?

– Pirmiausia reikia pabandyti mokytis sunkaus meilės žmonėms meno.

– Bet dauguma žmonių nepakenčiami.

– Jie nepakenčiami todėl, kad mes jų nepakenčiam. Jeigu jaustumėm jiems simpatiją, jie būtų simpatiški.

– Manai, kad tai tiesa?

– Esu įsitikinęs.

– O ką daryti paskui?

– Jokio „paskui“ nėra, – atsakė jis. – Nes tai, žinoma, viso gyvenimo darbas. Kiekvienas kaitos procesas yra viso gyvenimo darbas. Įkopęs į kokią nors viršūnę, priekyje visada pamatai kitą viršūnę – tą, kurios nesimatė iš žemesnės vietos. Štai, pavyzdžiui, sąmonės ir kūno mechanizmas. Išmoksti juo geriau naudotis, padarai pažangą – pasiekęs aukštesnę padėtį pamatai, kaip dar galima jį patobulinti. Ir taip toliau, be galo. Artėjant prie idealių tikslų, jie tolsta – pamatai, kad jie kitokie ir nuostabesni, negu atrodė prieš pradedant kilti. Tas pats, kai bandai keisti savo santykius su žmonėmis. Kiekvienas žingsnis pirmyn atskleidžia būtinybę žengti kitus žingsnius – nenumatytus žingsnius į naują tikslą, kurio kelio

pradžioje neregėjai. Taip, tai trunka visą gyvenimą, – pakartojo jis. – Jokio „paskui" negali būti. Einant šiuo keliu galima tik pasistengti perkelti į politikos ir ekonomikos plotmę tai, ką atradai asmeninėje plotmėje. Vienas pirmųjų atradimų, – pridūrė, – vienas pirmiausių dalykų, kuriuos atrandi, yra tai, kad organizuota neapykanta ir smurtas nėra geriausias būdas užtikrinti teisingumą ir taiką. Visi žmonės turi gebėjimą mylėti visus kitus žmones. Bet mes dirbtinai apribojome savo meilę. Neapykantos ir smurto priemonėmis. Apribojome ją savo šeimomis ir klanais, klasėmis ir tautomis. Tavo draugai nori pašalinti šiuos apribojimus pasitelkdami dar daugiau neapykantos ir smurto – kaip tik tas priemones, kurios ir yra pradinė šių apribojimų priežastis, – jis nusišypsojo. – Tad ko gi tau stebėtis, kad tavo darbas tave nelabai tenkina?

Helena tylėdama pažiūrėjo į jį, paskui papurtė galvą.

– Mane labiau tenkina šinšilos.

– Ne, netiesa.

– Tiesa. Verčiau būsiu purvo grumstas. Taip lengviau, – ji atsistojo. – Gal kavos? – Virtuvėlėje, jiems laukiant, kol užvirs vanduo, ji staiga ėmė pasakoti apie tą jauną reklamos darbuotoją. Susipažinusi su juo prieš porą savaičių. Toks linksmas ir protingas žmogus! Ir baisiausiai ją įsimylėjęs. Jos veidas nušvito kažkokia nutrūktgalviška, džiugia piktybe. – Mėlynos akys, – pradėjo ji vardinti to jauno vyro pranašumus lyg kokia aukcionatorė, – garbanoti plaukai, plačiausi pečiai, siauri klubai, pirmaklasis boksininkas mėgėjas – tu toks niekada nebuvai, vargšeli Antoni, – pridūrė ji tarp kita ko niekinamos užuojautos tonu. – Tiesą sakant, visiškai vertas įsileisti į lovą. Ar bent taip atrodo. Nes niekada negalima žinoti nepabandžius, ar ne? – ji nusijuokė. – Man labai maga išbandyti šįvakar, – tęsė ji. – Šiai sukakčiai paminėti. Ar tau neatrodo, kad tai geras sumanymas, Antoni? – ir, kai jis neatsakė, ji neatlyžo: – Tau neatrodo? Tau neatrodo? – ji pažvelgė jam į veidą bandydama

aptikti pykčio, pavyduliavimo ar pasibjaurėjimo ženklų.

Antonis atsakydamas nusišypsojo jai.

– Ne taip lengva būti purvo grumstu, – tarė jis. – Tiesą sakant, manyčiau, tai buvo tikrai labai sunkus darbas.

Iš jos veido išblėso šviesa.

– Sunkus darbas, – pakartojo ji. – Gal tai ir yra vienas iš postūmių tebesistengti, – patylėjusi pildama vandenį į kavinuką, pridūrė: – Rodos, sakei, kad šįvakar turi susirinkimą?

– Batersyje.

– Gal aš atvažiuosiu tavęs pasiklausyti. Žinoma, jeigu nenuspręsiu, – pridūrė, stengdamasi nusijuokti, – jeigu nenuspręsiu paminėti metines kitaip.

Jiems išgėrus kavos, Antonis nuėjo į savo butą padirbėti keletą valandų prie naujos brošiūros, pažadėtos parašyti Perčasui. Vidurdienio paštu buvo atėję du laiškai. Viename Mileris aprašė puikius savo surengtus susirinkimus Edinburge ir Glazge. Kitas, be atgalinio adreso, buvo parašytas mašinėle.

„Pone, – prasidėjo laiškas, – jau kurį laiką jus stebime ir nusprendėme, kad jums negalima leisti toliau eiti šiuo nelojaliu ir išdavikišku keliu. Jeigu ir toliau sakysite savo purvinas pacifistines kalbas, gausite iš mūsų tai, ko nusipelnėte. Kreipimasis į policiją nepadės. Anksčiau ar vėliau mes jus pasieksime, ir jums tai nebus malonu. Yra pranešta, kad šįvakar kalbėsite Batersyje. *Mes ten būsime.* Todėl patariame ten nesirodyti, jeigu branginate savo geltoną odą. Šio perspėjimo nenusipelnėte, bet mes norime elgtis garbingai net su tokiu žiurke kaip jūs.

Pagarbiai
Anglų patriotų grupė“

Pokštas? – pagalvojo Antonis. Ne, turbūt rimtas dalykas. Jis nusišypsojo. „Kokie dorybingi jie turėtų jaustis! – tarė mintyse. – Ir kokie didvyriai! Skelia smūgį už Angliją."

Bet tas smūgis, toliau jis mąstė atsisėdęs priešais židinį, kris ant jo – jeigu jis kalbės, kitaip sakant, jeigu jiems nebus sutrukdyta jį užpulti. Ir, aišku, negali būti nė minties, kad jis nekalbėtų. Nė minties kviesti apsaugai policiją. Nieko kito, kaip tik praktikuoti tai, ką pats skelbia.

Bet ar jis turės dvasinių jėgų tai ištverti? Jeigu jie užpuls jį, jeigu ims talžyti? Ar mokės išsilaikyti?

Jis bandė dirbti prie brošiūros, bet atkakliai grįždavo asmeniniai klausimai, nustumdami į šalį tas tolimesnes, neasmenines problemas – kolonijų ir prestižo, rinkų, investicijų, migracijos. Įsivaizdavo baisias pykčio išraiškas iškreiptuose vyrų veiduose, girdėjo jų tūžmingus užgaulius žodžius, regėjo kumščius – pakeltus, krentančius. Ar jis gebės susilaikyti nesusigūžęs? O smūgių skausmą – aštrų ir kankinantį veide, sunkų ir šleikštų kūne, – kiek jis jo pakels, kaip ilgai? Kad būtų Mileris – patartų, padrąsintų! Bet Mileris Glazge.

Jis vis labiau abejojo savimi. Stovėti ir leistis kumščiuojamam neduodant atgal, nesitraukiant – jis to niekada nesugebės.

„Man pritrūks drąsos", – vis kartojo, užvaldytas baimės išsigąsti. Prisiminęs, kaip elgėsi Tapatlane, raudo iš gėdos. O šį kartą nešlovė bus vieša. Visi žinos – kartu ir Helena.

Ir šį kartą, toliau jis galvojo, šį kartą neišeis pasiteisinti, kad užklupo netikėtai. Juk jį įspėjo – „net su tokiu žiurke kaip jūs". O be to, jis jau keletą mėnesių lavinosi susitvarkyti kaip tik su tokiu nemalonumu. Buvo repetuojama atitinkama scena. Jis atmintinai mokėjo visus iššūkius ir gestus. Bet kai ateis tas metas, kai skausmas bus ne įsivaizduojamas, o realus, ar jis atsimins savo vaidmenį? Kur garantija, kad nepalūš beviltiškai? Helenos akyse – kai

Helena dvejodama stovi ant savo, gal ir ant jo, gyvenimo slenksčio. Be to, palūždamas jis diskredituotų ne tik save. Palūždamas paneigtų savo įsitikinimus, nuvertintų savo pasaulėžiūrą, išduotų draugus. „Bet kodėl tu toks kvailys? – ėmė klausinėti balselis. – Kodėl tu apsikrauni įsitikinimais ir pasaulėžiūra? Ir kamgi reikėjo įvaryti save į tokią padėtį, kad gali ką nors išduoti? Kodėl negrįžti prie to, ką tau lėmė prigimtis – žiūrėti iš savo asmeninės ložės ir komentuoti? Ir apskritai kodėl visa tai svarbu? O jeigu ir svarbu, ką tu gali padaryti? Kodėl nesusitaikius ramiai su neišvengiamybe ir toliau nedirbus tai, ką sugebi geriausiai?"

Balsas kalbėjo iš nuovargio miglos. Valandėlę iš Antonio tebuvo likęs negyvas sausas lukštas su juodu vangumu ir neigimu. „Paskambink, – tęsė balsas. – Pasakyk, kad susirgai gripu. Pagulėk lovoje kelias dienas. Paskui išgauk gydytojo nurodymą ilsėtis pietų Prancūzijoje..."

Staiga jis balsu nusijuokė. Iš grėslaus, iš vylingai įtaigaus balselis pasidarė absurdiškas. Pakeltas iki tokio lygio, reiškiamas taip naiviai, niekingumas atrodė kone komiškas.

– Vienybė, – raiškiai sušnibždėjo jis.

Jis įsipareigojęs jiems, kaip plaštaka įsipareigojusi dilbiui. Įsipareigojęs savo draugams, įsipareigojęs net tiems, kurie pareiškė esą priešai. Kad ir ką jis darytų, tai paveiks juos visus, tiek pat priešus kaip ir draugus – į gėrio pusę, jeigu jis pasielgs gerai, į blogio pusę, jeigu pasielgs blogai. Vienybė, – pakartojo jis. Vienybė.

Žmonijos vienybė, visos gyvybės, net visos būties vienybė.

Visų pirma fizinė vienybė. Vienybė įvairovėje, net atsiskyrime. Atskiri dariniai, bet visur panašūs. Visur tos pačios pirminių energijos vienetų konsteliacijos. Tos pačios saulės paviršiuje kaip ir gyvame kūne, sušildytame saulės švytėjimo; kvapnioje budlėjos žiedų kekėje kaip ir žydroje jūroje bei horizonto debesyse; meksikiečio pistolete kaip ir tarp akmenų sumaitoto veido tamsiame

sukrešėjusiame kraujyje, šviežiame skaisčiai raudoname kraujyje, ištiškusiame ant nuogo Helenos kūno, lašeliuose, besisunkiančiuose iš atviros Marko kelio žaizdos.

Tapatūs dariniai ir tapačios darinių konfigūracijos. Jis sulaikė šią mintį savo sąmonėje ir kartu su ja mintį apie gyvybę, nepaliaujamai judančią tarp darinių, savo tikslams atsirenkančią ir atmetančią. Gyvybę, iš paprastesnių darinių lipdančią sudėtingesnius – vienodai sudėtingus plačiose gyvosios būties sferose.

Spermatozoidas įsikverbia į kiaušialąstę, ląstelė vis skaidosi ir skaidosi, ir galiausiai tampa šiuo žmogumi, ta žiurke arba arkliu. Karvės hipofizė sukelia nesezoninį varlių veisimąsi. Nėščios moters šlapimas pelę paskatina rujoti. Avies skydliaukė aksolotlį iš žiaunotos lervos paverčia oru kvėpuojančia salamandra, silpnaprotį nykštuką – gerai išaugusiu ir protingu žmogumi. Skirtingus vienos ir kitos gyvybės formos darinius galima sukeisti vietomis. Sukeisti taip pat galima gyvūnų ir augalų, augalų ir negyvojo pasaulio darinius. Darinius sėklose, lapuose ir šaknyse, darinius, sulipdytus iš paprastesnių darinių, esančių ore ir žemėse, gali asimiliuoti ir permainyti vabzdžiai, ropliai, žinduoliai, žuvys.

Gyvybės vienybė. Vienybė, demonstruojama net vienai gyvybei naikinant kitą. Gyvybė ir visa būtis sudaro vienį. Kitaip jokia gyva būtybė negalėtų semtis maisto iš kitos būtybės arba iš aplink esančių negyvų medžiagų. Vienis net naikinant, vienis nepaisant atskirties. Kiekvienas organizmas yra unikalus. Unikalus ir vis dėlto vienodų su kitais organizmais pirminių dalių, unikalus virš fizinio vienodumo substrato.

Ir sielos – jos taip pat unikalios, bet unikalios virš dvasinio tapatumo substrato. Meilės, pasitikėjimo, drąsos tapatumas ir sukeičiamumas. Bebaimis palankumas pamišėliui sugrąžina sveiką protą, priešišką laukinį paverčia draugu, prijaukina laukinį žvėrį. Psichologinį meilės darinį galima perkelti iš vienos sielos į kitą

išlaikant jos gėrį, kaip kad fizinį hormonų darinį su visu jo veiksmingumu galima perkelti iš vieno kūno į kitą.

Ir ne tik meilės, bet ir neapykantos, ne tik pasitikėjimo, bet ir įtarumo, ne tik gerumo, dosnumo, drąsos, bet ir piktavališkumo, godulio ir baimės.

Skaldančios emocijos, tačiau tai, kad jas galima sukeisti, perkelti iš sielos į sielą ir išlaikyti pradinę aistrą, liudija pamatinę sielų vienybę.

Vienybė reali, bet taip pat realus susiskaldymas – tiesą sakant, netgi realesnis. Susiskaldymo fakto nėra reikalo apmąstyti. Mes nuolat suvokiame esą unikalūs ir atskiri, tik kartais, ir tai dažniausiai tik protu, tik per diskursyvų mąstymą, suvokiame esą vienybėje su kitomis sielomis, kitais gyvenimais ir visa būtimi. Kartkarčiais aplanko vienybės intuicija, atsirandanti atsitiktinai arba žingsnis po žingsnio pasiekiama medituojant.

Vienis, vienis, vienis, – kartojo jis, – bet susiskaldžius, susivieniję, bet atskiri.

Blogis yra susiskaldymo akcentavimas; gėris – visa, kas prisideda prie vienybės su kitais gyvenimais ir kitomis būtybėmis. Puikybė, neapykanta, pyktis – iš esmės blogi jausmai: iš esmės blogi todėl, kad sustiprina duotąją atskirties tikrovę, kad tvirtina susiskaldymą ir unikalumą, kad atmeta ir neigia kitus gyvenimus ir būtybes. Geismas ir godulys taip pat tvirtina unikalumą, bet tvirtina be jokio negatyvaus požiūrio į kitus, nuo kurio šis unikalumas atskeliamas. Geismas tesako: „Aš turiu patirti malonumą“, – o ne „Tu turi patirti skausmą“. Godulys grynu pavidalu tėra savo pasitenkinimo reikalavimas, o ne tavęs atstūmimas nuo pasitenkinimo. Jie yra negeri, nes akcentuoja atskirą savastį, bet ne tokie negeri kaip puikybė, neapykanta arba pyktis, nes jų orientacijos į savastį nelydi kitų neigimas.

Bet kodėl apskritai susiskaldymas? Kodėl net gryniausioje meilėje ir, kitame būties skalės gale, net ir tame, kas yra arba atrodo

esą žemiau už teisybę ir neteisybę, kodėl atskirties blogis turi neišvengiamai gyvuoti? Net šventojo atskirtis nuo šventojo ir net paprasčiausio fizinio darinio atskirtis nuo paprasčiausio fizinio darinio. Žmogus negali pavalgyti už kitą. Geriausieji turi izoliuotai mąstyti, izoliuotai mėgautis ir kentėti, izoliuotai liesti, regėti uosti, girdėti, jausti skonį. Geras žmogus tėra ne taip sandariai uždaras pasaulis kaip blogas žmogus, bet vis tiek uždaras, kaip uždaras yra net atomas.

Ir, žinoma, jeigu turi būti egzistencija – tokia, kokią pažįstame, – būtis turi būti išsidėsčiusi uždaruose pasauliuose. Tokie protai, kaip mūsų, nediferencijuotą vienybę tegali suvokti kaip nebūtį. Tai yra neišvengiamas paradoksas, kad mes trokštame, jog *n* būtų lygus vienam, bet faktiškai visada matome, kad vienas lygus nuliui.

Atskirtis, įvairovė – tai mūsų egzistavimo sąlygos. Sąlygos, kuriomis mes palaikome gyvybę ir sąmonę, pažįstame gėrį ir blogį ir turime galią pasirinkti vieną iš jų, atpažįstame tiesą, patiriame grožį. Bet atskirtis – tai blogis. Vadinasi, blogis yra gyvybės sąlyga, suvokimo, pažinimo, kas yra gera ir gražu, sąlyga.

O reikalaujama, – tai, ko žmonės galiausiai ima reikalauti iš savęs, – įgyvendinti vienybę būtybių, kurios būtų niekas, jeigu nebūtų atskiros; reikalaujama, kad gėrį aktualizuotų padarai, kurie neegzistuotų, jeigu nebūtų blogi. Neįmanoma – bet vis dėlto reikalaujama.

„Gimęs vienoks, kitokiu tapti privalai.“*

Jis pats, toliau mąstė Antonis, jis pats buvo nusprendęs visą procesą laikyti beprasmišku dalyku arba pokštu. Taip, nusprendęs. Nes tai buvo valios aktas. Jeigu visa tai nesąmonė arba pokštas, tai jis laisvas skaityti knygas ir skleisti savo talentą sarkastiškai komentuoti; ir nėra priežasties, kodėl jis neturėtų gulėti su bet

* Iš XVII a. anglų poeto Fulke'o Greville'io dramos.

kokia išvaizdžia moterimi, kuri sutinka gulėti su juo. Jeigu tai nėra nesąmonė, jeigu esama kokio nors prasmingumo, tai jis nebegali gyventi neatsakingai. Yra pareigų sau ir kitiems, ir pasaulio prigimčiai. Pareigų, kurioms atlikti tas gulėjimas su moterimis, neišrankus skaitymas ir atsaini ironija trukdytų. Jis buvo nusprendęs manyti, kad tai nesąmonė, ir daugiau kaip dvidešimt metų tai ir atrodė kaip nesąmonė, nepaisant kartkarčiais iškylančių nejaukių užuominų, kad gal ir esama prasmės ir ta prasmė yra kaip tik tai, ką jis buvo nusprendęs laikyti beprasmiškumu, pokštu. O dabar galų gale aišku, dabar per tam tikrą tiesioginę patirtį jis žino, kad prasmė slypi paradokse – kad vienybė yra pradžia ir vienybė yra tikslas, o kol kas gyvybės ir visos egzistencijos sąlyga yra atskirtis, prilygstanti blogiui. Taip, prasmė ta, tvirtino jis, kad, net esant geriausiai pasaulyje valiai, atskiras, piktavališkas asmens arba fizinio darinio pasaulis niekada negali visiškai susivienyti su kitais gyvenimais arba būtybėmis, arba su gyvenimo ir būties visybe. Net didžiausiam gėriui ši kova begalinė, mat, esant dabartinei pasaulio prigimčiai, tai, kas uždaryta, negali visiškai atsiverti, gėris niekada negali visiškai išsivaduoti iš blogio. Tai yra išbandymas ir lavinimasis – ieškoti sunkiai, visą gyvenimą, gal net keletą gyvenimų. Gyvenimų, per kuriuos stengiesi šiek tiek daugiau ir dar daugiau praverti uždarą pasaulį, kuris vis tik ir taikosi užsitrenkti, kai tik pastanga sumažėja. Per kuriuos sieki įveikti atskiriančias neapykantos, piktumo ir puikybės aistras. Per kuriuos maldai save akcentuojančius troškimus. Per kuriuos be paliovos stengiesi įgyvendinti vienybę su kitais gyvenimais ir kitomis būties formomis. Patirti tai per meilės ir atjautos veiksmą. Patirti kitoje plotmėje per meditaciją, su tiesioginės intucijos įžvalga. Vienybę anapus atskirčių ir susiskaldymų maišaties. Gėrį anapus blogio galimybės. Bet atskirties faktas visada išlieka, blogis visada tebėra pati gyvybės ir būties sąlyga. Spaudimo atsiverti jokiu būdu negalima susilpninti.

Bet net ir geriausiems iš mūsų išsipildymas tebėra neišmatuojamai tolimas.

O kol kas yra meilė ir atjauta. Su nuolatiniu pasipriešinimu. Tačiau, ak, padarykime jas nenugalimas, nepermaldaujamas, kad įveiktumėme visas kliūtis, vidinį tingulį, antipatiją, intelektinę pagiežą, o išorėje – kito žmogaus bjaurėjimąsi ir įtarumą. Palankumas, atjauta ir kol kas taip pat šis kontempliatyvus požiūris, ši pastanga įgyvendinti gyvenimų ir būties vienybę su intelektu ir galiausiai turbūt intuityvus visiško supratimo veiksmas. Nuo vieno argumento prie kito, žingsnis po žingsnio, prie išsipildymo, kur nebėra diskurso, yra tik patirtis, tik tiesioginis pažinimas – kaip spalvos, aromato, muzikos garso. Žingsnis po žingsnio prie tokios patirties, kai esi nebe visai atskiras, o gelmėse vieningas su kitais gyvenimais, su visa likusia būtimi. Vieningas taikoje. Taikoje, kartojo jis, taikoje, taikoje. Kiekvienos sielos gelmėje – taika. Ta pati taika visiems, nusitęsianti nuo sielos prie sielos. Paviršiuje atskiros bangos, sūkuriai, purslai, bet po jais nepertraukiama ir nediferencijuota jūros platybė, kuo giliau, tuo ramesnė, kol galų gale pasiekiama absoliuti ramybė. Tamsi taika gelmėse. Tamsi taika – vienoda visiems, kurie gali į ją nugrimzti. Taika, kuri per keistą paradoksą yra paviršiaus audros substancija ir šaltinis. Gimusios iš taikos, bangos taiką griauna – griauna, bet yra reikalingos, nes be paviršiaus audros nebūtų egzistencijos, nebūtų gėrio pažinimo, nebūtų pastangų numaldyti šuoliuojantį blogio siautulį, nebūtų iš naujo atrandama giluminė ramybė, nebūtų suvokiama, kad siautulio substancija yra ta pati kaip ir taikos substancija.

Blogio ir atskirties siautulys. Taikoje yra vienybė. Vienybė su kitais gyvenimais. Vienybė su visa būtimi. Nes po visa būtimi, po begale tapačių, bet atskirų darinių, po visu gėrėjimusi ir bjaurėjimusi glūdi taika. Ta pati taika, kuri glūdi po sielos siautuliu. Tamsi taika, neišmatuojamai gili. Taika, išvaduojanti nuo puikybės, neapykantos

ir pykčio, nuo troškimų ir antipatijos, nuo visų atskiriančių siautulių. Taika per išsivadavimą, nes taika yra pasiekta laisvė. Laisvė ir kartu tiesa. Konkrečiai patiriamos vienybės tiesa. Tiesa gelmėse, po audra, giliai po šuoliuojančiomis bangomis, paklaikusiai lekiančiais purslais. Taika šioje gilioje povandeninėje naktyje, taika šioje tyloje, šioje sustingusioje tuštumoje, kur nebėra laiko, nebėra vaizdų, nebėra žodžių. Nieko, tik taikos potyris, taikos kaip tamsios tuštumos anapus viso asmeninio gyvenimo, ir vis dėlto tai dar intensyvesnė gyvenimo forma, nors ir kaip išskydusi, nors ir be tikslo ar geismo, turtingesnė ir subtilesnės kokybės negu kasdienis gyvenimas. Taika anapus taikos, iš pradžių sufokusuota, sutelkta, paskui atsiverianti lyg ir į beribę erdvę. Taika tartum susikaupimo ir eliminavimo kūgio viršūnėje, kūgio, kurio pagrindas yra banguojančio gyvenimo paviršiaus pramogos, o viršūnė apačioje glūdinčioje tamsoje. Ir toje tamsoje vieno kūgio viršūnė susitinka su kito viršūne, ir iš vieno židinio taško taika plinta ir plinta link neišmatuojamai tolimo pagrindo, tokio plataus, kad jo apskritimas yra visos gyvybės, visos būties pamatas bei versmė. Kūgis, nukeiptas nuo lūžtančios ir kintančios paviršiaus šviesos, nukreiptas ir grimztantis į sutelktos tamsos tašką, o iš ten kitame kūgyje plečiasi ir plečiasi per tamsą link – taip! – kokios nors kitos šviesos, tolygios, nedrumsčiamos, tokios visiškai ramios kaip tamsa, iš kurios ji iškyla. Kūgis nukreiptas į stačią kūgį. Keliaujama nuo plačios audringos šviesos į sustingusį tamsos židinį, o iš ten – anapus židinio, per platėjančią tamsą į kitą šviesą. Iš audros į ramybę ir toliau, per dar gilesnę ir stipresnę taiką, į galutinį išsipildymą, į pirminę šviesą, kuri yra visų dalykų versmė ir substancija, tamsos, tuštumos, povandeninės gyvosios ramybės nakties versmė, galiausiai bangų ir purslų siautulio – dabar jau užmiršto – versmė. Nes dabar yra tik tamsa, plintanti ir gilėjanti, gilėjanti į šviesą; yra tik ši galutinė taika, šis suvokimas, kad nebesi atskiras, šis nušvitimas...

Laikrodis išmušė septynias. Jis leido sau lėtai ir atsargiai išslinkti iš šios šviesos, per tamsą sugrįžti į padrikus kasdienybės šviesulius ir šešėlius. Galų gale atsistojo ir nuėjo į virtuvę pasidaryti valgyti. Nebebuvo daug laiko – susirinkimas aštuntą, o nusigauti iki salės jam prireiks gero pusvalandžio. Jis užkaitė porą kiaušinių, o kol kas atsisėdo prie duonos su sūriu. Beaistre, ramybėje nuskaidrėjusia nuotaika pagalvojo, kas jo laukia. Kad ir kas būtų, jis dabar žinojo, kad viskas bus gerai.

Aldous Huxley
Neregys Gazoje

Iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys
Redaktorė Lolita Petrašiūnaitė

Tiražas 1 200 egz.

Išleido
kitos knygos
A. Vivulskio g. 10A-10, LT-03221 Vilnius
www.kitosknygos.lt
www.facebook.com/kitosknygos

Knygos dizainą kūrė
vario burnos | idėjų dirbtuvės
www.varioburnos.com
www.facebook.com/varioburnos

Spausdino
„Spindulio" spaustuvė
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-048184 Kaunas
www.spindulys.lt

Europa tarpukariu. Spengiančią Pirmojo pasaulinio karo tylą jau seniai nustelbė šurmuliuojanti tuštybės mugė. Antonis Bivisas, ciniškas, savimi pasitikintis intelektualas, bet kokia kaina siekia laisvės. Ką tai reiškia? Jis yra laisvas susivilioti žavia lengvabūdiška manipuliuotoja Mere, laisvas suvilioti jos dukterį Heleną. Laisvas išduoti artimiausio draugo pasitikėjimą, laisvas naudotis savo gabumais arba juos iššvaistyti. Tačiau, pakliuvęs į bėdą Meksikoje, Bivisas susipažįsta su žmogumi, išmintingiau suprantančiu laisvę. Per jį įspūdinga Aldouso Huxley literatūrinė dėlionė susidėsto į darnų atsakymą.

„Neregys Gazoje“ (1936) – bene rafinuočiausias ir asmeniškiausias XX a. pranašo Aldouso Huxley romanas. Knygos pavadinimą ir pagrindinę idėją autorius pasiskolino iš Senojo Testamento. A. Huxley nuomone, istorinių XX a. realijų sugniuždytas žmogus primena Gazoje įkalintą biblinį Samsoną. Humaniškų siekių vedina, didelėmis intelekto galiomis apdovanota asmenybė mano esanti visagalė, tačiau visuomenė jai atima jėgas, išduria akis ir priverčia sukti girnas kalėjime...

Knyga daug geresnė už visus kitus jo kūrinius – tiek intelekto, tiek vaizduotės jėga.

Poetas Edwinas Muiras

„Neregys Gazoje“ įkūnija visą A. Huxley gyvenimo patirtį.

Listener

ISBN 978-609-427-182-3



Viršelyje panaudotas Giacomo Zampos tapybos darbas „Samsono jungas“ (1754)